

Krizový management

Hrozby – krize – příležitosti

EMIL ANTUŠÁK

Wolters Kluwer

Česká republika

Vzor citace: ANTUŠÁK, E. *Krizový management. Hrozby, krize, příležitosti*.
1. vyd. Praha : Wolters Kluwer ČR, 2009, 396 s.

MASARYKOVA UNIVERZITA
Fakulta sociálních studií
Joštova 10
602 00 BRNO

Recenzovali:

Prof. Ing. Jiří Dvořáček, CSc.

Ing. Lenka Švecová, Ph.D.

© Ing. Emil Antušák, Ph.D., 2009

ISBN 978-80-7357-488-8

OBSAH

Seznam zkratk	7
Předmluva	9
Úvod	11

Část první: Základy teorie krizového managementu

1 Management a krizový management	19
1.1 Management a jeho poslání	19
1.2 Management v podmínkách kritických změn	21
1.3 Podstata, předmět a cíle krizového managementu	25
1.4 Stručná historie a vývoj krizového managementu	36
1.5 Současnost – management a krizový syndrom 21. století	40
Shrnutí	44
2 Základní pojmový aparát teorie krizového managementu	45
2.1 Hrozby a rizika	48
2.1.1 Asymetrické hrozby	49
2.1.2 Věcné hrozby	51
2.1.2.1 Přírodní hrozby	52
2.1.2.2 Antropogenní hrozby	126
2.1.2.3 Sociální, společenské a ekonomické hrozby	172
2.2 Krizové situace, krize a krizové stavy	237
2.3 Orgány krizového řízení	240
2.4 Legislativně-právní prostředí krizového managementu	255
Shrnutí	258
3 Krizové plánování	259
3.1 Obecné pojetí funkce plánování	266
3.2 Specifika krizového plánování	272
3.3 Krizový plán – hlavní produkt krizového plánování	281
Shrnutí	285

Část druhá: Lidský aspekt krizového managementu

4	Krizová komunikace	289
4.1	Komunikace – obecné pojetí	293
4.1.1	Filozofie pojmu „komunikace“	293
4.1.2	Pojetí, typy a funkce sociální komunikace	294
4.2	Krizová komunikace	307
4.2.1	Předmět, cíle, principy a pravidla (zásady) krizové komunikace	308
4.2.2	Proces plánování krizové komunikace	313
4.3	Specifika krizové komunikace podniku	324
4.3.1	Krizová komunikace – účinná zbraň i léčebná metoda ...	330
4.3.2	Jak si poradit s „nepřátelskými médii“	334
4.4	Krizová komunikace a globální média	338
	Shrnutí	344
5	Etika řízení krizí (krizová etika)	347
5.1	Obecné pojetí a vývoj etiky	355
5.2	Etická dimenze procesu řízení krizí	360
5.3	Etický kodex	365
5.3.1	Projekt etického kodexu řízení krizí (etického krizového kodexu)	368
	Shrnutí	368
	Abstrakt a klíčová slova	371
	Literatura a jiné prameny	373
	Přehled obrázků, tabulek, schémat	389
	Příloha: Vzor žádosti o vyhlášení krizového stavu (obecné náležitosti) ...	391
	Rejstřík	393

SEZNAM ZKRATEK

AH	Antropogenní havárie
AgH	Agrogenní hrozby
BeH	Bezpečnostní hrozby
BRK	Bezpečnostní rada kraje
BROb	Bezpečnostní rada obce
BRS	Bezpečnostní rada státu
CNP	Civilní nouzové plánování
ČR	Česká republika
EkH	Bezpečnostní hrozby ekonomického charakteru
EkoH	Ekologické hrozby
EU	Evropská unie
GR HZS	Generální ředitelství Hasičského záchranného sboru
HP	Havarijní plánování
HSO	Hranice standardních opatření
IVS	Inspektorát veterinární služby
IABC	(International Association of Business Communicators) – Etický kodex pro profesionální krizové komunikátory
IZS	Integrovaný záchranný systém
KBSE	Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě
KP	Krizový plán
KS	Krizová situace
KŠK	Krizový štáb kraje
KŠOb	Krizový štáb obce
MAAE	Mezinárodní agentura pro atomovou energii
MSS	Mez sladčností systému
NATO	Severoatlantická aliance
OBSE	Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě
OKŘ	Orgán krizového řízení
OP	Obranné plánování
OSN	Organizace spojených národů
OÚ	Obecní úřad

PK	Práh katastrofy
PKP	Plán krizové připravenosti
PÚR	Přijatelná úroveň rizika
PRSCM	(Public Relations Society of Crisis Management) – Kodex profesionálních standardů pro krizové komunikátory
ScgH	Sociogenní hrozby
SSHR	Správa státních hmotných rezerv
SSSR	Svaz sovětských socialistických republik
TechH	Technogenní hrozby
ÚKŠ	Ústřední krizový štáb
USA	Spojené státy americké
UZSI	Úřad pro zahraniční styky a informace
VCNP	Výbor pro Civilní nouzové plánování
VnitroBeH	Vnitrobezpečnostní hrozby
VKZBP	Výbor pro koordinaci zahraniční bezpečnostní politiky
VoH	Vojenské hrozby
VOP	Výbor pro obranné plánování
VŠE	Vysoká škola ekonomická v Praze
ZEU	Západoevropská unie
ZHN	Zbraně hromadného ničení
ŽP	Živelní pohroma

PŘEDMLUVA

Smysl řídicích aktivit jak na úrovni národohospodářské, tak podnikové lze spatřovat v řadě úkolů. Na čelním místě to bude zabezpečení bezproblémového chodu řízených subjektů, ať jsou jimi stát či podnik. Udržení spolehlivého fungování státu či firmy však není zárukou její úspěšnosti. S ohledem na různorodost národních ekonomik i rozdíly v podobě a fungování jednotlivých podniků a dalších organizací, neexistuje a asi nebude nalezena univerzální metodika, co dělat, aby firma byla úspěšná. Je tedy na manažerech, aby s ohledem na konkrétní podmínky volili ty nejvhodnější postupy, nástroje, techniky řízení, jejichž aplikace řízený subjekt dovede k úspěchu. Je zřejmé, že pozitivní vývoj bude spojen s využitím na jedné straně příležitostí a na straně druhé disponibilních zdrojů, kterými řízená organizace disponuje.

Říká se, že manažeři by měli hledět do budoucnosti, zajímat se o vše, co povede jimi řízený subjekt k úspěchu a prosperitě. Přitom by ale neměli zapomínat na „zadní vrátka“, jimiž jsou míněny všechny nežádoucí situace, které by jim cestu vpřed mohly zkomplikovat.

Bylo by bezpochyby příjemné žít v situaci, kdy se vše daří, neexistují žádné problémy, úspěch je samozřejmostí. Bohužel takové situace neexistují. Aniz bychom měli být přívrženci Murpyho zákonů, bylo by naivní předpokládat, že nežádoucí situace se nám vyhnou. To platí zejména pro různé přírodní katastrofy, bohužel i některým haváriím je obtížné předejít či je vyloučit. Nicméně i v těchto případech platí konstatování, že štěstí přeje připraveným, a ten, kdo ví, jak reagovat a je na to připraven, utrpí menší škody. Řadě nehod, poruch, nedostatků či jiných nežádoucích situací lze předcházet, existují k tomu různé nástroje, uplatnění prevence, zavedení managementu rizika apod. V tomto pojetí nelze krizové řízení vnímat jako reakci na zjištěné krizové situace, ale jako součást manažerských aktivit, minimálně ve směru úvah o možných příčinách krizí a zavedení protikrizových preventivních opatření.

Pro výraz krize se prý v čínštině používají dva znaky: první znamená „nebezpečí“ a druhý „příležitost“. Není pochyb, že slovo krize je obvykle spojováno s problémy, někdy až existenčními. Nemusí tomu tak být vždy,

záleží na tom, o jaký typ krize se jedná a kterých subjektů se dotýká. Například zhoršují-li se všeobecně vnější ekonomické podmínky, mohou být pro některé firmy signálem hledat i v této situaci příležitost. Na druhé straně má-li management sklon ke konzervatismu, udržení status quo, může krizová situace být posledním impulzem k nastartování restrukturalizace a revitalizace národní ekonomiky, resp. podniku.

Krize a krizové řízení mají četné podoby. V úvahu přicházejí krize politické, přírodní, nelze pominout ani krize, které mají příčinu ve špatné hospodářské situaci. Z hlediska rozsahu můžeme hovořit o krizích lokálních, které se týkají určitého teritoria či jednotlivé firmy, krizích národních, kdy celý stát, obvykle jeho ekonomika, se dostal do vážných potíží, důsledkem prohlubující se globalizace jsou i krize celosvětové. Krizové situace se mohou týkat již uvedených státních celků, ale i jednotlivých podnikatelských subjektů, do krize se ovšem mohou dostat v důsledku nepřesvědčivých výkonů i sportovní kluby apod.

Fungování ekonomických subjektů, jako je stát či podnik, se někdy přirovnává k životu člověka. I v něm se občas dostaví nemoci, většinou mohou být způsobeny různými vnějšími viry, ale mohou být i důsledkem nevhodné životosprávy. Stejně tak v životě ekonomických tučně a hubeně roky nebudou jen důsledkem vnějších vlivů, ale velice často i důsledkem péče, jakou vrcholový management věnuje jejich zdravému fungování.

Není pochyb, že pro čtenáře bývá příjemnější text pojednávající o tom, co dělat, aby jimi řízený subjekt prosperoval, v žádném případě by se ovšem neměli stranit poznání toho, co může způsobit krize, a případně jak krizové situace řešit. V tomto směru následující texty mají nezastupitelnou úlohu.

prof. Ing. Jaromír Veber, CSc.
VŠE v Praze
Děkan Fakulty podnikohospodářské

ÚVOD

Jen málokterý výraz je tak spjatý s lidskou historií jako slovo „krize“. Není přesně známo, kde má svůj původ ani jak se v té které době vyslovovalo. Mohlo to být v Číně, Egyptě či jinde. Dokumentovanou skutečností je, že slovo „krize“ už bylo běžným výrazovým prostředkem antických filozofů, lékařů či dějepisců. Znamenalo moment, v němž se rozhoduje o následujícím směřování, chvíli obratu buď k dobrému, nebo ke zlému. V původním smyslu je tedy krize okamžikem rozhodujícího střetu s protivníkem, přírodním živlem, nemocí, který může skončit buď smrtí, nebo přežitím, buď naprostou porážkou, nebo slavným vítězstvím. Jisté tedy je, že pojem krize měl už od pradávna dvojnásobný obsah. Představoval „zlo i dobro“, v dnešním pojetí hrozby a příležitosti. Do jiných oblastí společenského života se slovo „krize“ dostalo mnohem později. Tak např. do ekonomického slovníku až v 18. století. Přesto je jeho dnešní všeobecná známost a vysoká frekvence dávána do souvislosti s tím, že zdomácnělo v ekonomické oblasti, odkud se pak zpětně rozšířilo na oblasti jiné. Zřejmě zde je třeba hledat jeho dnešní, většinou negativní obsah. Tehdejší „moderní ekonomie“ jakožto věda totiž vznikla s jasným motivem – co možná nejvíce zkrátit a oslabit krizové fáze ekonomického cyklu tím, že budeme schopni předvídat nebezpečí jejich vzniku, připravíme se na budoucí děje. Přesto se i v ekonomii setkáváme s náznaky pozitivního hodnocení krize.

Lidé se od nepaměti v zájmu své existence museli vypořádávat s různými nepříznivými vlivy. Na nesčetných faktech lze dokonce ukázat, že se prostřednictvím zvládání nepříznivých vlivů lidstvo vyvíjelo. Jak tedy rozumět pozitivnímu, či negativnímu potenciálu krize? Pro koho má krize negativní a pro koho pozitivní dopad? Musíme se na to podívat pohledem „postižených“ a „nepostižených“ svědků krize. Pro postižené bývá krize většinou něčím tragickým, špatným, něčím, co změní jejich další život k horšímu. Ti, kterých se krize dotkne jen okrajově nebo vůbec (ale jsou svědky této události), krizi většinou chápou jako možnost poznání vlastních mezí, jako způsob uvědomění si vlastních možností a schopností, jako příležitost k poučení, příležitost ke změně dosavadních názorů na fungování přírody, ekonomiky,

a nakonec i ke změně myšlení a návyků. Krize jako příležitost tedy představuje jistou perspektivu, budoucnost. Zde je však třeba vidět rozpor, který se počátkem podceňování krizí. Jestliže krize představují příležitosti, tak proč se krizí bát! Navíc pod sloganem „v době krize se silní stávají silnějšími a slabší zanikají...“ se dají skrýt a „udělat oficiálními“ i neetické nástroje zvládání krizových jevů.

Krize má duální obsah. Je v ní cosi neklidně naléhavého. Představuje okamžik klíčový pro další směřování událostí, je chvílí zvýšené snahy a oficiální i osobní aktivity. Propukne-li mezinárodněpolitická krize, je ihned zformována skupina emisarů, kteří se snaží zprostředkovat a nalézt východisko; postihne-li určitou zemi (oblast, region) přírodní či jiná katastrofa, aktivují se krizové štáby, uvolňují se dodatečné zdroje; je-li významný člověk (politik, odborník, bohatý člověk...) v kritickém zdravotním stavu, ustanovují se lékařská konzilia pro jeho záchranu; je-li situace na frontě kritická, jsou na daný úsek přesunuty zálohy. V těchto situacích panuje všeobecný konsensus. Očekává se bezprostřední, rychlý, energický zásah. Krize je zde oním okamžikem, v němž lidský duch může ukázat, co umí. Je to výzva k aktivitě, nikoli k defenzivě. Hovoříme-li v souvislosti s krizí o nutnosti využít ji k uvědomění si vlastních chyb a ke změně návyků, pak máme pravdu pouze částečně. V okamžiku, kdy to říkáme, ztrácíme ze zřetele ty, kteří v důsledku krize přišli o život, o majetek, o bydlení, o práci, zadlužili se, či se ocitli v úvěrové pastí. Pozitivnímu potenciálu krize lze tedy rozumět i tak, že může inspirovat lidskou praxi. Krize tedy není dvojnásobná pouze co do svého možného (pozitivního, či negativního) vyústění, nýbrž i co do možnosti jejího ovlivnění člověkem. A ukazuje se, že defenziva, pasivita zde nemá své místo. Naopak proaktivní jednání znamená budoucnost. Krize mohou postihnout každého, ale jen připravení mohou z krize vyjít posílněni!

Další věc, kterou si ve vztahu k pojmu „krize“ je třeba uvědomit, je skutečnost, že krize představují určitou rovinu, kdy další vývoj (společnosti, podniku, rodiny, živočišného druhu atd.) se již nedá uskutečnit drobnými změnami, a proto musí být použito společenského či ekonomického násilí – revolucí, kontrarevolucí, stávek, demonstrací, bankrotů, ale i podvodů a kriminálních metod. Konrad Lorenz¹ označuje vznik nového modelu výrazem – fulgurace, blesk. Tohoto výrazu používá speciálně pro přechod od zákonitostí jedné vrstvy, jednoho organizačního stupně ve smyslu systémové teorie k zákonitostem vyšší, dříve neexistující vrstvy, a to spojením několika speciálních systémů v jeden obsáhlý systém.

¹ Lorenz, K. *Osm smrtelných hříchů*. Praha : Nakladatelství Academia, 2000.

Fenomén rovin a krizí však musíme dát do souvislosti se strukturou času, k poměru faktů a možností, které jsou označovány také jako minulost a budoucnost. Ne každá krize však otevírá novou časovou rovinu, často přivodí strašné utrpení, bolesti, hlad, smrt. V kapitole o přírodních a antropogenních hrozbách bude ukázáno na stamilionové oběti a ohromné škody, které v historii krize způsobily.

Pojmy „krize“, „hrozba“, „riziko“ již tedy neodmyslitelně patří do našeho každodenního života. Každý z nás se každý den setkává s těmito pojmy od rána do večera. Slyšíme je z rádia, televize, webové stránky nám otevřou stovky odkazu na téma „krize“. Slovo „krize“ plní stránky tiskových médií. Tyto pojmy jsou velmi frekventované i v běžné lidské komunikaci. Setkáváme se s nimi zcela běžně. Ke škodě věci však je, že tyto pojmy nejsou jednotně definovány, tudíž ani jednotně chápány, a to nejen v laické veřejnosti, ale i mezi odborníky.

Krize může postihnout jakýkoli subjekt – politickou stranu, alianci, stát, organizaci, rodinu, jednotlivce atd. Navíc krize se v různých systémech globalizují a mnohem více a rychleji než kdy v minulosti se krize z jedné oblasti světa přenášejí na druhý konec planety. Dříve prostě vývoj jednotlivých oblastí nezasahoval do života v jiných částech světa. Dnes, v době propojení světa prostřednictvím obchodu, informačních sítí, financí a státních zájmů, je mnohem větší šance ke vzniku a rozsáhlému rozšíření krizí. V současnosti mají krize přímo pandemický charakter a prakticky si nikdo nemůže být jistý, že ho krize nepostihne.

Běžnou krizi lze vymezit jako změnu rovnovážného stavu ve prospěch nerovnováhy nebo převahy jednotlivých elementů nad jinými. Krize však přicházejí v mnoha podobách – jako přírodní katastrofy, velké antropogenní havárie a katastrofy, jako sociální, společenská a ekonomická ohrožení. Ohrožují nejen jednotlivce, rodinu, organizaci, ale i státy, aliance, světadíly a nadnárodní společnosti. Zatímco krize lze statisticky a místně předvídat, jejich okamžité a skutečné projevy se nedají zorganizovat tak, aby se staly v daný, pro jedince, firmu, stát výhodný čas. V tom spočívá memento fenoménu krizí. Obecně víme, že ke krizi může dojít kdykoli, ale nevíme o jaký druh krize se bude jednat, koho zasáhne, nevíme, jak bude ničivá, informace o jejím příchodu nemáme v dostatečném předstihu. Více než 80 % krizových situací je způsobeno chybami v managementu, neprofesionálním nebo neetickým chováním, dlouhodobým podceňováním či zanedbáním pravidel hry, ať už se hraje v kterémkoli oboru lidské činnosti. S krizemi je třeba počítat, předvídat je, připravit se na ně.

Krise tak představují potenciální nebezpečí, kterému se v dnešním chaotickém a turbulentním prostředí nevyhne téměř nikdo. Staly se běžným doprovodným jevem (součástí) života lidí, podnikání. Postihují bez rozdílu malé podniky i světové giganty, podniky se staletou tradicí i nedávno založené. Přitahují zájem sdělovacích prostředků, které především zajímá, kdo je obětí a kdo viník. Obětím je třeba pomoci, viníky je třeba postihovat, pranýřovat, znemožnit! Negativní publicita je však jako lavina, smete všechno a každého, kdo se dostane do jejího dosahu. Asi největší paradox současné doby (z hlediska chápání procesů zvládnutí krizových jevů) spočívá v tom, že lidé s tím souhlasí.

Současná doba vnáší do chápání nepříznivých vlivů novou kvalitu. Vyžaduje, aby se k nim přistupovalo uceleně a cílevědomě, nikoli pouze tzv. *metodou učení se z pokusů a omylů*. Chce to systematický, kontinuální přístup. Kampaňovité pojetí krizového managementu stojí ohromné peníze, ale přináší velmi malý efekt. I. I. Mitroff, přední světový odborník na krizový management, tvrdí, že krize jsou nevyhnutelným a permanentním atributem života moderní společnosti, a tudíž je nezbytné průběžně identifikovat, vyhodnocovat a nepodceňovat disponibilní varovné signály, které jsou předzvěstí nadcházející krize. Očekávanou krizi se dá efektivněji řídit, dá se předejít mnoha škodám a ztrátám na životech i majetku.

Poznatky ze současné světové krize (2008 až ?) totiž poukazují na totální selhání risk managementu, nedostatek etického chování a nízkou úroveň připravenosti vedení nadnárodních ekonomických gigantů, ale i státních a podnikohospodářských orgánů.

V této souvislosti nelze opomenout jednu skutečnost, a to způsob přípravy na krize. Vzhledem k tomu, že pro většinu politických, zákonodárných, vládních a dalších orgánů veřejné správy, ale i pro vrcholový management firem jsou krize „vedlejším, ne tak často přicházejícím problémem“, dávají přednost aktuálním problémům spojeným s řešením jejich profilových – politických, právních, hospodářských a jiných problémů. Problematika přípravy na krize a proces zvládnutí krizí se tak stává druhořadou záležitostí, což se pak projevuje v obecném poklesu motivace odborných (krizových) orgánů, občanů a veřejnosti vůbec učit se a připravovat. Proces zvládnutí krizí ale vyžaduje strategickou flexibilitu organizací. Plánování je první krok a jde ruku v ruce s bezpečností. Terorismus přece není žádné nové ohrožení, to se jen zdá, že jsme si to uvědomili až teď. Přestože máme ozbrojené a bezpečnostní sbory, vyškolené specialisty a agentury, otázka bezpečnosti je záležitostí každého občana, každého zaměstnance. Zabývat se problematikou krizí, zvýšit „krizovou gramotnost“ politiků, manažerů, ale i laické veřejnosti a docílit, aby se

lidé cítili bezpečně, ale zároveň projevovali velkou ostražitost – bude výzvou pro všechny odborníky i v dohledné budoucnosti.

Cílem této práce je v koncentrované podobě poskytnout potřebné informace o obecné teorii krizového managementu, hrozbách a příležitostech jejich zvládnutí (managementu hrozeb), základních způsobech krizového plánování, struktuře a formách činnosti orgánů krizového řízení i legislativně-právních normách a zákonech, které umožňují těmto orgánům řešit problematiku krizových jevů.

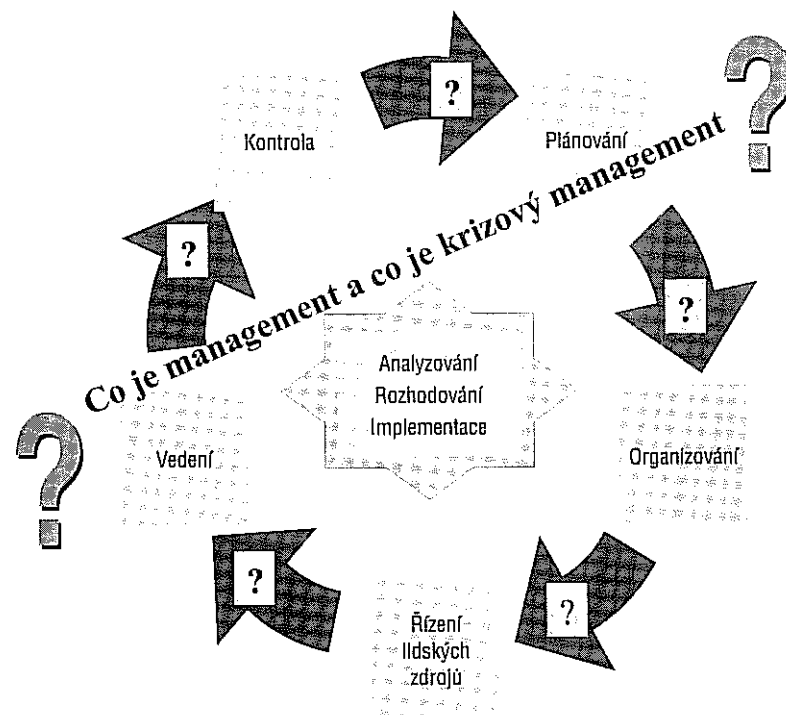
Druhá část práce je věnována lidskému aspektu krizového managementu. Rozebírá problematiku krizové komunikace a etické dimenze krizového managementu. Krizová komunikace i etika procesu zvládnutí krizových jevů nabývají v současném turbulentním, krizemi protkaném světě na vážnosti a stávají se významným nástrojem krizového řízení v rukách politiků, vládních činitelů, manažerů podniků, ale i úředníků a pracovníků orgánů veřejné správy.

ČÁST PRVNÍ

Základy teorie krizového managementu

MOTTO:

Být dobře připraven znamená nejen přežít!

Obr. 1.0
Zdroj: autor

1 MANAGEMENT A KRIZOVÝ MANAGEMENT

Kapitola charakterizuje pojem „management“, ukazuje na přetrvávající nejednotnost v chápání významu tohoto pojmu, stručně ukazuje na nové jevy a fenomény managementu počátku 21. století, zejména z pohledu globalizujících se bezpečnostních a ekonomických krizových jevů. Definiuje pojem „krizový management“, ukazuje na jeho specifika a popisuje základní pojmový aparát.

1.1 Management a jeho poslání

Přestože „management“ prožívá druhou stovku své historie, názory na jeho přesné definování jsou stále různé. V současné literatuře můžeme najít celý arzenál definic a pojmů „management“. I v této spleti názorů se však dají identifikovat určité směry, které jsou pak určující pro určitou „školu“ managementu.

Podle mého názoru teoretický směr vycházející z prací P. F. Druckera a jeho následovníků dává nejlepší východiska pro teorii krizového managementu.

P. F. Drucker ve své práci *Management – Task, Responsibilities, Practices* uvádí, že výklad pojmu management je nesnadný. Nejen proto, že tento původně americký termín se různě překládá, ale zejména proto, že označuje nejen funkci, ale také lidi, kteří ji vykonávají. Označuje také vědní disciplínu a obor studia.

Z dnešního pohledu můžeme tak pojmu management přiřadit trojí význam:

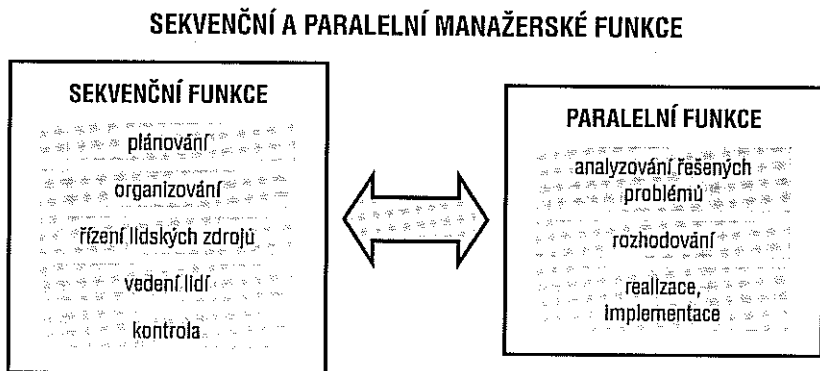
- specifická aktivita (profese),
- skupina řídicích pracovníků (personifikace pojmu),
- vědní disciplína (obor zabývající se problematikou řízení „činností“ i řízení „organizace“ jako celku).

Pokud jde o samotnou definici managementu, záleží na jednotlivci, ke které koncepci se přikloní. Pro potřeby této práce budu vycházet z definice, která pod pojmem management chápe „*ucelený soubor ověřených přístupů, názorů, zkušeností, doporučení a metod, které vedoucí pracovníci (manažeři)*

užívají k zvládnutí specifických činností (manažerských funkcí), jež jsou nezbytné k dosažení soustavy cílů organizace“.²

Pod pojmem „manažerské funkce“ se v tomto případě skrývají cílevědomé, specifické činnosti, které manažeři vykonávají ve své práci a které představují hlavní náplň manažerského řemesla. Dělíme je na hlavní (sekvenční) a paralelní.

Obr. 1.1 Manažerské funkce

Zdroj: autor

Budeme-li sdílet názor P. Druckera, že *management je orgán institucí, orgán, který proměňuje chaos v organizaci a lidské úsilí ve výkon* (3), pak musíme rovněž konstatovat, že jen zřídka kdy v dějinách lidstva vstoupila nějaká instituce na scénu tak razantně jako management. Za dobu necelých 150 let transformoval sociální i ekonomickou strukturu vyspělých zemí světa, vytvořil celosvětovou ekonomiku, vytyčil nová pravidla pro státy, které se chtěly stát účastníky této ekonomiky jako rovnocenní partneři.

Ale transformaci prošel i samotný management. *Jeho úkol však zůstává stejný* – umožnit lidem kolektivní výkonnost prostřednictvím společných cílů, společných hodnot, odpovídající struktury, školení a rozvoje, tedy všeho, co potřebují, aby mohli odevzdávat výkon a reagovat na změny.

Z pohledu současnosti se však změnil zásadní smysl tohoto úkolu: výkonnost managementu proměnila masu pracovních sil ze společnosti složené

² Vodáček, L., Vodáčková, O. *Management. Teorie a praxe v informační společnosti*. 3. vyd. Praha : Management Press, 1999, s. 19-21. ISBN 80-85943-94-8.

převážně z nekvalifikovaných manuálních dělníků ve společnost vysoké vzdělaných pracovníků disponujících znalostmi.

Dosavadní historie, vývoj managementu, jeho úspěchy i problémy nás učí, že podstatou managementu je soubor principů, které, chceme-li v dnešních podmínkách uspět, musíme nejen chápat, ale i prosazovat. Jde především o to, že:

- subjektem managementu jsou lidé,
- management je součástí národní kultury,
- management vyžaduje angažovanost pro společné cíle a sdílené hodnoty,
- management musí umožňovat růst a rozvoj nejen firmě, ale i pracovníkům v souladu s měnícími se potřebami a příležitostmi,
- management je vybudován na základech komunikace a individuální odpovědnosti,
- management, a to nejen v podnikových organizacích musí být odpovědný za výkonnost organizace(!),
- kritériem výkonnosti podniku a jeho managementu je „užitek“ (hmotný či nehmotný, spokojený zákazník apod.).

Manažeři, kteří tyto principy pochopí a budou je praktikovat, mají šanci stát se úspěšnými a kvalifikovanými manažery!

1.2 Management v podmínkách kritických změn

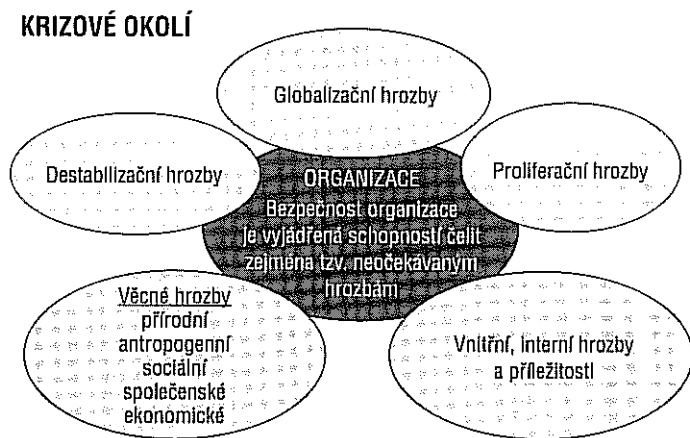
Současná doba je charakteristická turbulentním a velice dynamickým prostředím života společnosti. Ještě nikdy od doby průmyslové revoluce nebylo třeba, aby se manažeři v umění podnikatelského vedení museli velmi rychle naučit (nebo také odnaučit) tolika různým věcem. A jen málokdy se jim v tomto směru nabízel tolik různorodých a protikladných rad. Důvodem tohoto „rozruchu“ v manažerském myšlení je skutečnost, že se na světové scéně objevily nové hybné síly (globalizace, technologie), které počátkem 90. let minulého století si vynutily zavedení *nových manažerských praktik a přístupů* – „managementu v podmínkách kritických změn“ (Management in Conditions of Critical Changes).

Limitující podmínkou přechodu na nový styl managementu byla skutečnost, že vlivy externího prostředí začaly být natolik turbulentní, začaly mít natolik nečekaný výskyt, ostrou dynamiku průběhu a zřetězení, že důsledky pro organizace začaly být kritické ba až krizové. Proto řada autorů (P. F. Drucker, K. Lewin, D. A. Nadler, H. J. Leavitt a další) začala hledat možnosti, jak využít změnu externího prostředí k posílení a zhodnocení svých pozicí.

P. F. Drucker (3) zdůrazňoval, že tyto nové podmínky budou vyžadovat nový styl řízení, nové tvůrčí přístupy, které budou schopny změnám exteriálního prostředí porozumět, budou umět vzniklé problémy řešit, dokážou je v potřebné míře kompenzovat, ba dokonce využít ve svůj prospěch.

A nejen to. Proces manažerské práce začal být narušován řadou tradičních i nových hrozeb a krizových jevů, které podstatným způsobem determinovaly pracovní prostředí manažerů. Tradiční bezpečnostní hrozba již nepřichází od jiné komunity, největší hrozby už nepředstavují vojenské hrozby, ale různé modifikace *globalizačních, destabilizačních a proliferačních* hrozeb. Reálná situace je ovlivňována množstvím proměnných, kauzalita se nedrží lineárního modelu, důsledky nejsou úměrné příčinám. Bezpečnost států, ale i podniků a firem je stále více vymezována jejich schopností čelit tzv. *asymetrickým bezpečnostním hrozbám*³.

Obr. 1.2 Spektrum současných hrozeb

Zdroj: autor

Globalizační hrozby představují nejrozsáhlejší spektrum bezpečnostních rizik, zahrnující organizovaný zločin, nezákonné obchody a toky financí, transfery osob, ohrožení státní infrastruktury, narušení informačních a komunikačních systémů, rozsáhlé živelní

³ Za **asymetrické bezpečnostní hrozby** se považuje použití takových způsobů a prostředků ze strany protivníka (soupeře, konkurence), kterým nemůžeme stejným způsobem čelit.

pohromy, průmyslové, vojensko-technické a ekologické havárie, epidemie a pandemie, základní životní, surovinové a přepravní kolapsy. Rizika mají nevojenský charakter s těžko definovatelnou aktuálností a možností aktivace během několika hodin až dnů, s obtížně předvídatelným rozsahem s možností přeměny v ohrožení dosud neznámého rozsahu a charakteru.

Destabilizační hrozby vyplývají z etnických, náboženských, kulturních a ekonomických rozporů mezi státními či nestátními subjekty. Přerůstají hranice států, obvykle přecházejí v lokální ozbrojené konflikty, v některých případech i bez použití pravidelných ozbrojených sil. Jsou zpravidla doprovázeny terorismem, masovou a ilegální migrací. Mají vojenský i nevojenský charakter, nebo mohou přerůst v přímé ohrožení s velmi různorodým a obtížně předvídatelným rozsahem a vojensko-technickým charakterem včetně možnosti použití zbraní hromadného ničení (ZHN).

Proliferační hrozby se projevují snahou státních i nestátních subjektů z tzv. problémových zemí získat a zneužít zbraně hromadného ničení a prostředky jejich dopravy na cíl. Zahrnují i nezákonné šíření dalších moderních technologií dvojího použití i mimo sféru vojenského využití.

Zmenšená hrozba globální jaderné války podpořila vzájemnou závislost ekonomik světa. Narůstající ekonomické vazby činí jednotlivé země více citlivými na *neočekávané krize*. Takové krize mohou pramenit z náhlé finanční či jiné ekonomické krize, svůj původ mohou mít v přírodních katastrofách, hladomoru, epidemiích, přelidnění nebo v nových formách organizovaného zločinu, především terorismu, rozsáhlých migracích lidí, ale i v nedbalém či bezohledném chování jako např. znečišťování a drancování zdrojů. Rovněž by mohly vzniknout z úmyslného ekonomického jednání vlastníků zdrojů, nebo by se mohly odvozovat z úmyslného politického jednání. Není obtížné si představit hrozby vycházející z náboženského fanatismu, hrubého nacionalismu a podobně.

Specifickým bezpečnostním problémem současné Evropy, Českou republiku (dále jen ČR) nevyjímaje, je *problém extremismu*, s kterým je nutno bojovat v celoevropském kontextu, jinak hrozí, že se vymkne kontrole. Celosvětovou a celoevropskou hrozbu představují projevy rasismu, antisemitismu, fašismu, neonacismu, neobolševismu a jiných protiústavních ideologií.

Ideálním podhoubím pro nové a netradiční hrozby jsou následky chybných politických, ekonomických, legislativně-právních a jiných rozhodnutí manažerů.

Vůči těmto hrozbám vyvolávají moderní společnosti dojem bezbrannosti. Tímto svým postojem ale ohrožují samy sebe, potenciální protivníci se spoléhají na jejich tolerantnost či nerozhodnost a jednají stále agresivněji.

V důsledku takové eroze bezpečnosti by se moderní svět mohl změnit v bezprávní prostor a hledání bezpečnosti v nekonečný proces.

Snaha o dosažení bezpečnosti přitom není nic jiného než pokus kontrolovat (domestifikovat) budoucnost. Problém je však v tom, že nikdo nemůže přijímat rozhodnutí pro budoucnost. Jak všichni víme, rozhodovat znamená angažovat se pro nějaká konkrétní opatření. A konkrétní opatření v přítomnosti nemohou plně eliminovat budoucí hrozby, jsou však zároveň jediným nástrojem vytváření budoucnosti. Vzniká tak určitý začarovaný kruh, který vede k tomu, že mnozí boj o budoucnost vzdávají bez pochopení, že snaha o dosažení totální bezpečnosti je utopie, ale snaha o dosažení kontrolované, realistické a efektivní optimalizace kalkulovaných rizik je věc reálná.

Když dnes přemýšlíme o budoucnosti, ani trochu si nejsme jistí tím, kam máme vlastně namířeno a hlavně jak se tam dostaneme. Teorie chaosu nás učí, že přímá lineární závislost prostě neexistuje. Je to jen umělý způsob pohledu na svět. Skutečný život není tvořen řadou vzájemně souvisejících a postupně se odehrávajících událostí, podobných korálkům navlečeným na náhrdelníku. Život je ve skutečnosti řadou náhod, v níž jedna událost může události následující změnit s naprosto nepředpověditelnými či dokonce katastrofálními důsledky. Je zcela nepochybné, že budoucnost nikdy není pokračováním minulosti. Budoucnost je řada diskontinuálních jevů. Do budoucnosti nelze klopýtat pozpátku. Soupeření o budoucnost znamená zachovávání kontinuity neustálým vytvářením nových příležitostí. Změna je nevyhnutelná k vytváření kontinuity. *Jedinou naší jistotou je, že se věci budou měnit!*

Každá aliance států, každý stát, každá firma, každý jedinec tak dnes stojí před jednoduchou volbou – buď si vytvoří novou vizi své budoucnosti, nebo bude (okolnostmi) k jejímu vytvoření donucen. Ti, co zvolí první možnost, budou mít větší šanci, že v onom turbulentním světě přežijí a budou prosperovat. Objevujících se příležitostí i hrozcích krizí si všimnou včas, takže ještě stihnou přijmout potřebná opatření. Naopak ti, kdo to budou odkládat v domněni, že budoucnost bude pokračováním minulosti, velice brzy zjistí, že je změny předbíhají.

1.3 Podstata, předmět a cíle krizového managementu

Krizový management patří do skupiny „**prediktivního projektového managementu**“⁴. Je to soubor specifických přístupů, metod a nástrojů využívaných řídicími pracovníky k zajištění funkčnosti subjektu za podmínek působení nepříznivých vlivů vyvolaných eskalací hrozeb určitého typu. Je tedy specifickou formou (obecného) managementu, vycházejícího z potřeb „managementu v podmínkách kritických změn“, kterou manažeři užívají v případech, kdy na zvládnutí situace (krizové situace) nestačí jejich běžné kompetence a běžné (disponibilní) prostředky (zdroje).

Jak tedy definovat krizový management?

Podobně jako u klasického managementu existuje množství definic krizového managementu. Záleží na přístupu, profesním pohledu či škole managementu. Tak např. se hovoří, že krizový management je:

- soubor specifických přístupů, metod a nástrojů využívaných řídicími pracovníky k zajištění funkčnosti subjektu za podmínek působení nepříznivých vlivů vyvolaných eskalací hrozeb určitého typu,
- nástroj v rukách manažerů, který jim v procese rozhodování umožňuje využít řadu metod a postupů, které jsou vlastní jen krizovému managementu,
- specifická forma managementu, kterou manažeři užívají v případech, kdy na zvládnutí krizové situace (krize) nestačí jejich běžné kompetence a běžné (disponibilní) prostředky (zdroje).

Vzhledem k předchozímu tvrzení, že krizový management je specifická forma obecného managementu, forma prediktivního managementu, doporučuji držet se přístupu Drucker-Vodáček a definovat krizový management takto:

„Krizový management je ucelený soubor teoretických přístupů, praktických doporučení a metod, uplatňovaných v hierarchizovaném a funkčně propojeném systému orgánů veřejné správy, právnických a fyzických osob, jehož cílem je minimalizovat (zamezit) možnost vzniku krize nebo (v případě, že

⁴ **Prediktivní projektový management** je zaměřený na aktivní předcházení problémům, řízení rizik a zvládnutí krizí. Projevuje se vysokou vnitřní efektivností řízení a následnou vysokou produktivitou realizačních týmů. Tím, že problémy řešíme „proaktivně“, vytváříme konstruktivní prostředí, kde výjimečné jevy, krizové situace a krize nenarušují postup vpřed.

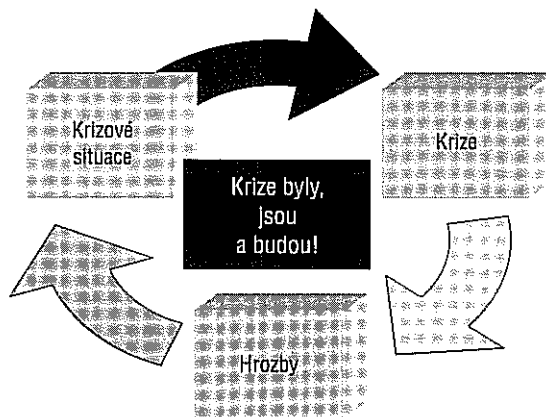
krize již nastala) redukovat rozsah škod a minimalizovat dobu trvání krize. Důležitou součástí krizového řízení je i odstraňování následků působení negativních krizových faktorů, obnova systému a jeho návrat do nového (vytvořeného) běžného stavu.“

V praxi se můžeme setkat s trojím významem slova „krizový management“:

- specifická aktivita (profese),
- skupina řídicích pracovníků (personifikace pojmu),
- vědní disciplína (teorie o chytění a nechtění jednat, teorie o hrozbách a příležitostech, teorie boje o přežití – zvládnutí krizi, nebo podlehnutí krizi).

Když už máme definici a význam slova „krizový management“, položeme si otázku, kde a kdy začíná a kde a kdy končí krizový management? Odpověď je jednoduchá. Je to kontinuální nikdy nekončící proces.

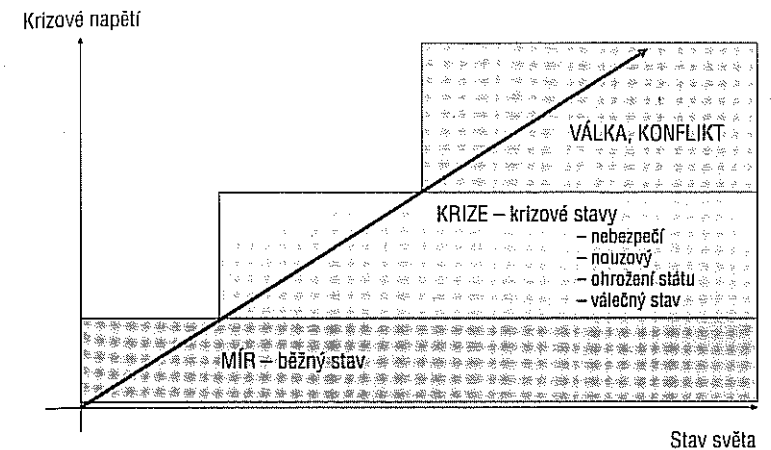
Obr. 1.3 Kontinuální proces krizového managementu

Zdroj: autor

Kontinuitu procesu krizového managementu potvrzuje i celá jeho historie a zkušenosti, které lidstvo získalo v procesu zvládání nejrůznějších katastrof. Svět bez hrozeb neexistuje. Hrozby eskalují nezávisle na vůli člověka (zejména přírodní). Krizové situace a krize různého charakteru (přírodního, antropogenního, bezpečnostního či vojenského) vznikaly, vznikají a budou vznikat ve všech stavech „krizového prostředí“ (mír, krize, válka).

Obr. 1.4 Stavy krizového prostředí

Zdroj: autor

Stav míru (z hlediska krizového managementu) je stavem, kdy převládá relativní klid, reálné hrozby nepřekračují přípustnou hranici eskalace. Síly a prostředky krizového managementu zabezpečují úkoly prevence, korekce či protikrizové intervence. Probíhá proces vytváření zdrojů potřebných pro řešení možných krizových situací. Platí běžná legislativa a běžný systém řízení státu.

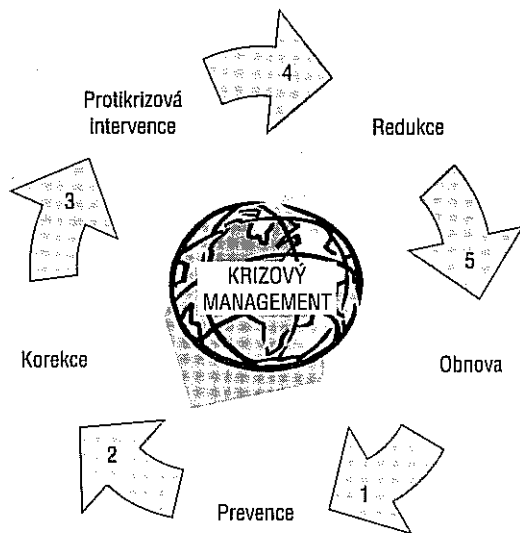
Stav krize je období, kdy jednotlivé hrozby překročily hranici přípustné eskalace, zdraví, životy a majetek obyvatelstva jsou v ohrožení, běžně dostupné zdroje nepostačují na zvládnutí dané situace, běžné kompetence a legislativa nevytvářejí podmínky pro efektivní zvládnutí krizových jevů. Aktivuje se systém hospodářských opatření pro krizové stavy, v platnost vstupuje krizová legislativa. Systém řízení státu (regionů) přechází na krizovou platformu (aktivují se krizové štáby). Jsou vyhlášována a přijímána různá regulační a ochranná opatření. Síly a prostředky krizového managementu jsou zapojené do procesu zvládnutí krize. Úsilí všech zainteresovaných krizových orgánů, sil a prostředků je zaměřeno na konečný cíl – dostat krizi pod kontrolu.

Stav války je období, kdy je život společnosti ochromen, demokratické vymoženosti jsou ohraničeny na minimum, veškeré úsilí ozbrojených sil a ekonomiky je zaměřeno na dosažení vítězství. Platí válečná legislativa, je aktivován válečný systém řízení společnosti.

Pět základních funkcí a dvě úrovně krizového managementu

Celý proces krizového managementu je založen na řadě vzájemně propojených činností, kterým říkáme *základní funkce krizového managementu*. Jde o funkce **prevence, korekce, protikrizové (krizové) intervence, redukce a obnovy**.

Obr. 1.5 Pět základních funkcí krizového managementu

Zdroj: autor

Prevence spočívá v organizačním zajištění a přípravách organizace (firmy, úřadu, obce, státu) na provádění činností sloužících k zabránění eskalace hrozeb do krizových situací a krizí, k omezení působení jejich škodlivých a ničivých faktorů na prvky organizace nebo organizaci jako celek. Je prováděná v celém kontinuu krizového prostředí.

Korekce spočívá v přijímání takových politických, správních, hospodářských a jiných rozhodnutí a ve tvorbě takových právních, ekonomických, sociálních a jiných norem, které vytvoří podmínky pro minimalizaci zdrojů krizových situací a zabezpečí připravenost k řešení nejrůznějších možných krizových situací. Je prováděná v celém kontinuu krizového prostředí.

Protikrizová intervence zahrnuje proaktivní opatření, která mají vést k zabránění vzniku krizové situace nebo alespoň její eskalaci, ke stabilizaci situace a k postupnému návratu do běžného stavu, aniž by došlo k výraznému působení škodlivých a ničivých krizových faktorů. Je součástí obou úrovní krizového managementu. Provádí se v době

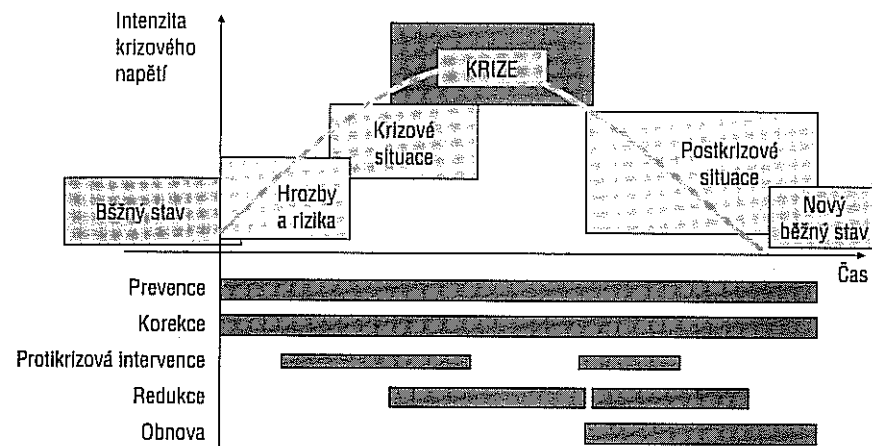
nárůstu eskalace hrozeb a v postkrizovém období než úroveň disharmonie systému neklesne pod mez sladěnosti systému (přijatelnou úroveň rizika).

Redukce spočívá v aktivní realizaci opatření krizových plánů, provádění záchranných prací, aktivaci systému ochrany obyvatelstva, realizaci systému hospodářských opatření pro krizové stavy, využití věcné a osobní pomoci právnických a fyzických osob, ale i pracovní povinnosti a pracovní výpomoci obyvatelstva postižených lokalit a regionů k redukci škod a ztrát způsobených krizovou situací a minimalizaci doby trvání krize. Uplatňuje se v době krize a v postkrizovém období.

Obnova spočívá v likvidaci následků působení škodlivých a ničivých faktorů krize, zabránění vzniku sekundárních a terciárních krizových situací a za pomoci disponibilních a nově akumulovaných zdrojů přivedení systému do nového (vylepšeného) běžného stavu. Realizuje se v období po zvládnutí krize a přispívá k návratu systému do nového (vylepšeného) běžného stavu.

Spojitosť těchto funkcí s vývojem krizového okolí je znázorněna na obrázku 1.6.

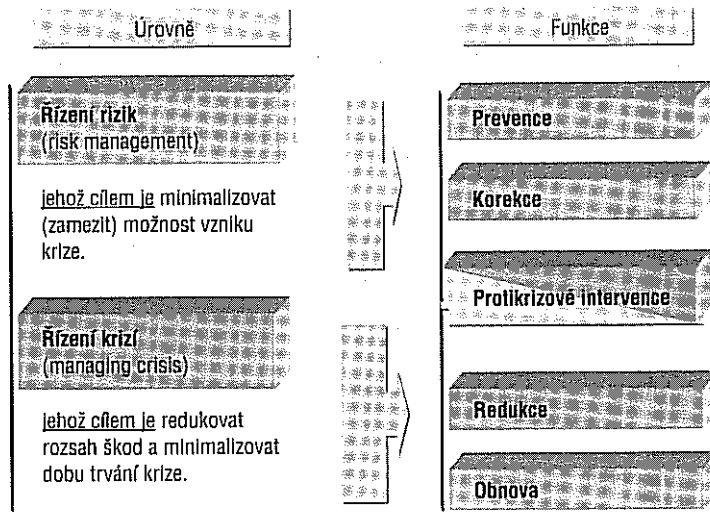
Obr. 1.6 Interakce základních funkcí krizového managementu s krizovým okolím

Zdroj: autor

V návaznosti na výše uvedené funkce lze proces krizového managementu rozdělit na dvě vzájemně propojené úrovně – proces **řízení rizik** (Risk Management Process) a proces **řízení krizí** (Managing Crisis Process).

Obr. 1.7 Dvě úrovně a pět funkcí krizového managementu

Zdroj: autor

Proces řízení rizik

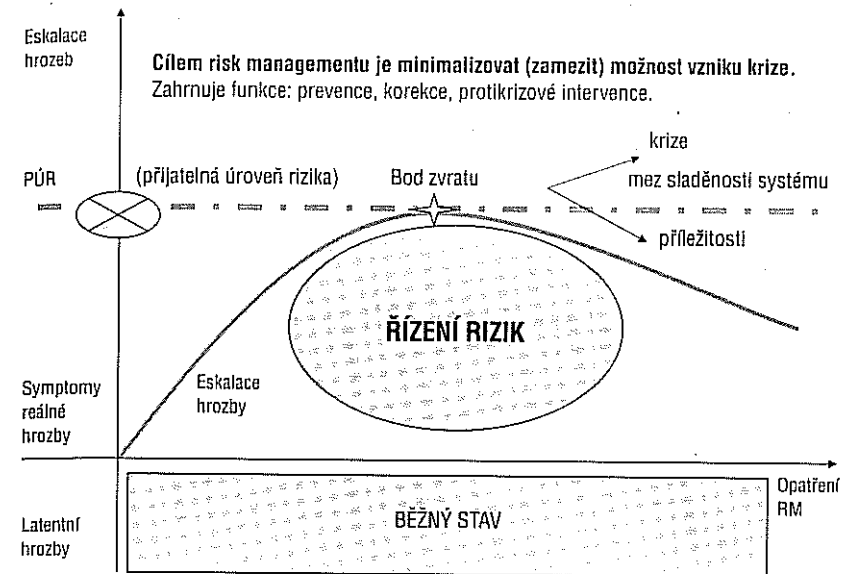
Pod pojmem „řízení rizik – risk management“ lze tedy chápat především systematickou aplikaci cíleně plánovaných aktivit, procedur a praktik zaměřených na identifikaci, analýzu, zhodnocení, monitorování a ovlivňování hrozeb a z nich plynoucích rizik. Je to tedy specifická aktivita, jejímž cílem je „minimalizovat společenské ztráty plynoucí z existující nebo potenciální (latentní) hrozby“.

Risk management není jednorázovou záležitostí. Je to složitý kontinuální proces, soustavný, opakující se soubor vzájemně provázaných činností, jejichž cílem je usměrňovat (řídít) vývoj hrozeb v krizovém okolí organizace tak, aby krizový potenciál nepřesáhl stanovenou, přijatelnou, akceptovatelnou úroveň rizik.

Ide o proces, v průběhu kterého monitorujeme hrozby a posuzujeme, jakou míru rizika jsme ochotni přijmout, abychom dosáhli zamýšleného cíle. Účelem řízení rizik je vyhnout se budoucím krizím!

Problematika rizika je neoddělitelně spojena s projektovým managementem.

Obr. 1.8 Proces řízení rizik

Zdroj: autor

PÚR přijatelná úroveň rizika nebo také „mez sladění systému“ je přípustná úroveň disharmonie systému (úroveň ohrožení společnosti, rodiny, člověka, podniku, životního prostředí atd.), stanovená na jedné straně odborným (vědeckým) poznáním negativních dopadů ohrožení systému, na straně druhé možnostmi těchto systémů působení negativních jevů) vyčlenit dostatek prostředků (zdrojů) na trvalé snižování (řízení) těchto rizik Tato hodnota vymezuje rozhraní mezi běžnou situací a krizovou situací, mezi preventivními a zásahovými opatřeními společnosti vůči danému ohrožení. V moderním pojetí risk managementu se tato přípustná úroveň označuje též jako „riziková tolerance“ nebo „risk apetit“.

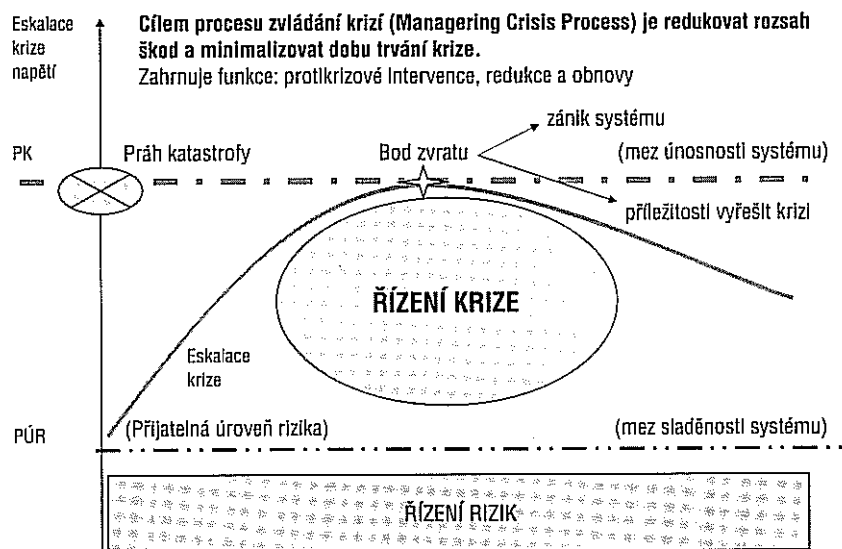
Bod zvratu je zlomový bod (kritický, bifurkační bod) ve vývoji eskalace hrozby, který vyjadřuje:

- že proces krizové intervence byl úspěšný, situace se uklidňuje, obrací se v příležitost (šanci pokračovat v původní činnosti), systém se pozvolna vrací do běžného stavu – ke krizi nedošlo, nebo
- proces krizové intervence byl neúspěšný, nebo nedostatečný, eskalace hrozby pokračuje, překračuje úroveň stanovené rizikové tolerance a dochází ke krizi.

Řízení krizí (Managing Crisis Process)

Pojmem „řízení krizí“ nazýváme druhou, vyšší fází krizového managementu, která představuje ucelený soubor praktických opatření, realizovaných v hierarchizovaném a funkčně propojeném systému (orgánů veřejné správy, právnických a fyzických osob na jedné straně, a sil a prostředků integrovaného záchranného systému (dále jen IZS), havarijních služeb a dalších prostředků – na straně druhé) nasazených s cílem „dostat krizi pod kontrolu“, **redukovat rozsah škod a ztrát a minimalizovat dobu trvání krize.**

Obr. 1.9 Proces zvládnání krizí

Zdroj: autor

PK práh katastrofy nebo také „mez únosnosti systému“ představuje úroveň ohrožení (hodnotu v naturálním vyjádření), za kterou jsou negativní dopady hrozby trvalé, které již nelze eliminovat a všechny potenciální prostředky záchrany přestanou být účinné. Za tímto bodem (touto mezí) je disharmonie systému vyostřená do polohy konfrontace (boje, zániku, smrti).

Bod zvratu v tomto případě bude vyjadřovat buď úspěch (možnost vyřešit krizi), nebo neúspěch (krach, zánik systému).

V závislosti od výsledku průběhu akutního stadia krize dalším cílem této úrovně bude *stabilizovat systém, provést likvidaci následků krize a dostat systém do nového (vylepšeného) postkrizového stavu* nebo v případě nezávládnutí krize zajistit co možná nejvýhodnější ukončení činnosti systému (zánik, likvidace, apod.).

Proces zvládnání krizí je založený na předpokladu, že **krize může být řízená dobře nebo špatně, žádná jiná poloha není!** Cíl v obou případech bude shodný, rozdílný bude výsledek.

V případě procesu dobře řízené krize implementací souboru opatření a použití vhodných nástrojů krizového managementu dochází k „přetavení“ strachu na akční vzrušení, přeměně hrozby na výzvu, docílí se proaktivního chování účastníků krize a v důsledku celého procesu se docílí obratu k pozitivním změnám, tj. dojde k „přetavení“ krize v „příležitost“. Jiná situace nastává v případě špatně řízené krize, kdy management nevyužil příležitost zvládnout problémy a místo přetavení „krize v příležitost“ dochází k podlehnutí krizi, kolapsu, zániku systému.

Proces „zvládnání krize“ je tak vlastně proces realizace „zákona přežití“, který hovoří, že **krize nelze odstranit, ale je možné z krize vyjít posílený!** Zde je namísto říci několik slov o vývojových stadiích samotné krize.

Vývojová stadia (anatomie) krize

Každá krize má svou anatomii, svá vývojová stadia. Teorie krizového managementu rozeznává **čtyři stadia vývoje (eskalace) krize**: stadium symptomů, akutní stadium, chronické stadium a stadium vyřešení krize.

Ve stadiu symptomů krize se více či méně zřetelně projevují signály (příznaky) toho, že chod systému se stává nestabilním, objevují se drobné „trhliny“, lze zaregistrovat zřetelné třecí plochy. Charakter symptomů dovoluje v této fázi krizi přehlédnout a ignorovat ji, dovoluje ji však postřehnout a s předstihem se náležitě připravit na její další průběh nebo dokonce její další průběh zastavit a krizi odvrátit.

Pro toto stadium platí několik charakteristik:

- *Symptomy (signály, příznaky) krize*, které jsou zpravidla *nepatrné, mizivé*, unikající pozornosti okolí, neúplné, velmi rozptýlené a vysoce nestrukturované rozhodovací problémy, jež jsou jako informace o možné blízkosti se krizi schopni rozlišit jen vysoce zkušení a specializovaní odborníci, z pohledu vrcholového managementu se jeví jako nahodilé, nedůležité projevy jinak bezproblémového vývoje společnosti. Krizový potenciál narůstá pomalu, vyvolat vůči němu odezvu je velmi obtížné.

- **Signály slabé**, tj. zlomkovité (fragmentované), špatně strukturovatelné a nejednoznačné zprávy, jež jsou jako informace o blížící se krizi rozlišitelné pouze odborníky se speciálními předběžnými znalostmi (zpravodajské orgány nebo různá specializovaná pracoviště). Krizový potenciál narůstá pomalu, možnost vyvolat vůči němu odezvu (zahájit fázi kontrakce) je poměrně velká.
- **Signály silné**, tj. úplnější, strukturovatelnější a jednoznačnější zprávy, jež jsou jako informace o možné blížící se krizi a jejich důsledcích rozlišitelné odborníky bez speciálních znalostí. Krizový potenciál narůstá poměrně rychle, možnost vyvolat vůči němu odezvu je spojená s nutností vyvolat ji bezodkladně.
- **Signály velmi silné**, tj. prakticky úplné, dobře strukturovatelné a jednoznačné zprávy, které jako informace o blížící se krizi je schopen rozlišit i laik. Krizový potenciál je v kritickém bodě, v němž se může začít uvolňovat. Možností odezvy jsou již velmi malé, často prakticky žádné.

Akutní stadium krize nastupuje ve chvíli, kdy se nesoulad mezi zájmy daného subjektu a jejího vnějšího okolí prohloubí natolik, že je již zcela zřejmý a v jeho důsledku dochází k jasnému poškozování zájmu subjektu a ohrožení jeho další existence. Je nutná okamžitá protikrizová intervence a nasazení všech dostupných prostředků, jejímž cílem je **dostat krizi pod kontrolu**.

Pro akutní stadium krize platí:

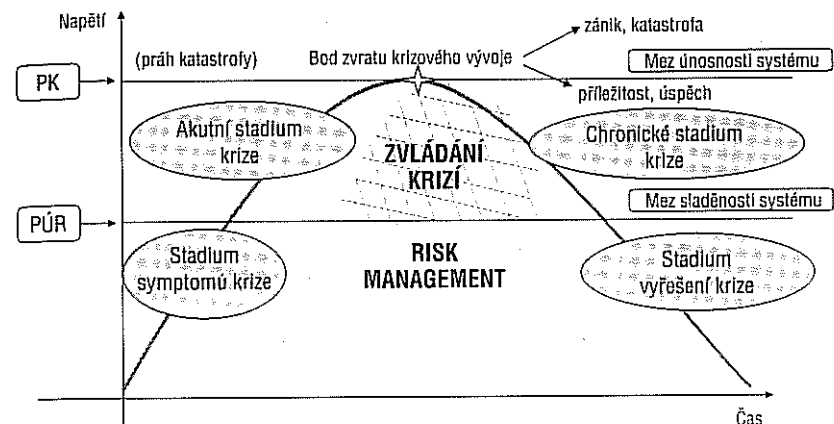
- Následky takového narušení již nelze odvrátit „bezplatně“, tj. určitá škoda již vznikla, její výše a doba trvání krize budou záležet na efektivnosti opatření protikrizové intervence a opatření redukce krizové situace.
- Zmíněné následky porušení rovnováhy mají charakter prudkého vyostření hrozeb (eskalace rizik) nebo náhlého otevření nových šancí pro další prosperitu a fungování systému.
- Potřebná rozhodnutí je nutno přijímat i za situace, kdy řídicí management je pod tlakem času a informace potřebné pro přijetí rozhodnutí jsou do určité míry neúplné.
- Důležité je rovněž správně identifikovat tzv. **těžiště krize** (*Centre of Gravity Crisis*) a v co nejkratším termínu **dostat krizi pod kontrolu**.
- **V akutním stadiu krize je nutno jednat!** Nerozhodnost nemá v tomto stadiu krizového řízení místo!

Chronické stadium krize nastává v případě, že první pokus zvládnutí krize nebyl dostatečně účinný. Došlo sice k utlumení, snížení napětí, ale příčina (těžiště) krize, konfliktu nebyla správně lokalizovaná a dostatečně

paralyzovaná. Z tohoto důvodu se intenzita krize po počátečním snížení opětovně zvyšuje. Průběh krize může být nepřímocháry, může se odehrávat ve vinách nebo i několika směrech.

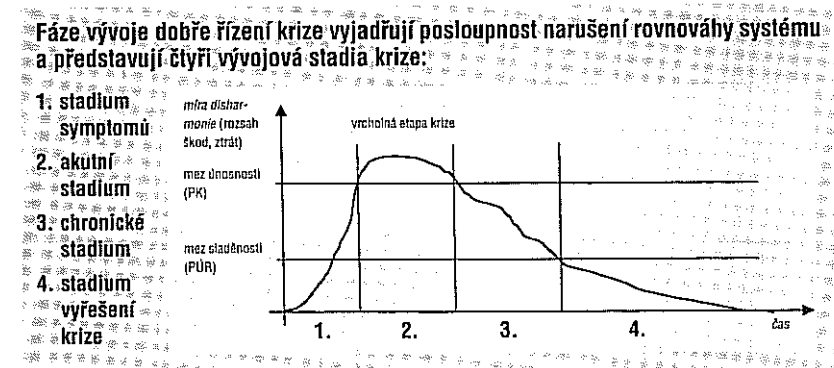
Stadium vyřešení krize znamená nabytí a stabilizování rovnováhy systému, tj. realizaci v praxi fáze obnovy.

Obr. 1.10 Dvě úrovně krizového managementu a čtyři fáze životního cyklu krize

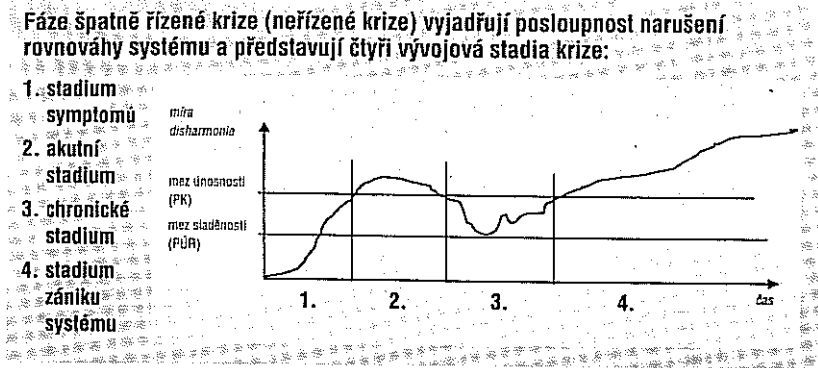
Zdroj: autor

Obr. 1.11 Fáze vývoje dobře řízené krize

Zdroj: autor

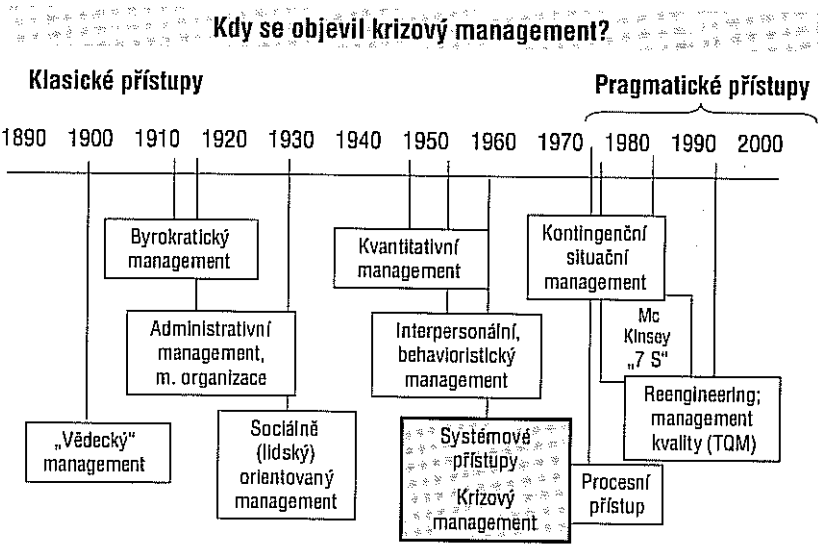
Obr. 1.12 Fáze špatně řízené krize (neřízené krize)

Zdroj: autor

1.4 Stručná historie a vývoj krizového managementu

Obr. 1.13 Historie vývoje managementu

Zdroj: autor

Termín „krizový management“ byl poprvé použit v době karibské krize v roce 1962. Tehdejší krize, spojená se skrytým rozmístěním jaderných raket bývalým SSSR na ostrově Kuba, vyústila v otevřený konflikt mezi USA a SSSR (potažmo mezi Východem a Západem), který hrozil přerůst ve všeobecnou jadernou válku. Hlavním cílem pracovního kolektivu *prezidenta J. F. Kennedyho*, pracovně nazvaným „Crisis Management“, v té době bylo omezovat rizika vedoucí ke vzájemné konfrontaci. V dalším období byl tento termín převzat do terminologie NATO a prakticky po celou dobu studené války byl nástrojem pro řešení (urovnávání) různých krizových situací vojenského charakteru, vzniklých ve vztazích mezi NATO a Varšavskou smlouvou.

Kořeny změn v chápání krizového managementu sahají do konce 60. a 70. let. Vývoj změn měl mnoho aspektů, ale za podstatné je třeba považovat toto: v prosinci 1967 byla přijata *Harmelova doktrína*⁵, spočívající na politice souběžného udržování dostatečné obrany a úsilí o zmírnění napětí ve vztazích mezi Východem a Západem. V prosinci 1969 vyhlásila vláda Spolkové republiky Německo „*Ostpolitik*“ kancléře Willyho Brandta, zaměřenou na pozitivnější vztahy s zeměmi východní Evropy a Sovětským svazem. V srpnu 1975 byl v Helsinkách podepsán *Závěrečný akt Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě* – KBSE (CSCE – Conference on Security and Cooperation in Europe),⁶ který stanovil nové normy pro diskusi o otázkách lidských práv a zavedl opatření ke zvýšení vzájemné důvěry mezi Východem a Západem. Řada podobně významných událostí poznamenala vývoj vztahu mezi Východem a Západem, a tedy i vývoj krizového managementu v 80. letech. K nim patřilo rozmístění jaderných raket středního doletu v Evropě po dvousměrném rozhodnutí NATO o modernizaci jaderných sil a omezení zbrojení, následná Washingtonská smlouva, podepsaná v prosinci 1987, která rozhodla o odstranění amerických a sovětských raket středního doletu v globálním měřítku, první známky změny ve východní Evropě, spojené se vznikem a uznáním (navzdory pozdějším zvratům) nezávislého odborového hnutí Solidarita v Polsku v srpnu 1980, důsledky sovětské invaze do Afghánistánu v prosinci 1979 a konečné stažení sovětských vojsk z Afghánistánu v únoru 1989, a také *zvolení Michaila Gorbačova* generálním tajemníkem Komunistické strany Sovětského svazu v březnu 1985. V březnu 1989 byla v rámci KBSE zahájena ve Vídni *jednání*

⁵ Pierre Harmel byl belgickým ministrem zahraničí a inicioval přijetí této zprávy.
⁶ Od ledna 1995 – OBSE – Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě (angl. OSCE – Organisation for Security and Cooperation in Europe).

mezi 23 státy NATO a Varšavské smlouvy *o snížení stavu konvenčních sil v Evropě* (CFE – Conventional Armed Forces in Europe).⁷

Zvlášť významný byl v této souvislosti *bruselský summit NATO* koncem května 1989, jehož závěry určily cíle a politiku NATO pro další období a předložily ucelenou koncepci omezení zbrojení a odzbrojení. Prohlášení NATO vzalo na vědomí změny probíhající v Sovětském svazu a dalších zemích východní Evropy a nastínilo přístup Aliance k překonání rozdělení Evropy a uskutečnění jejího dlouhodobého cíle, zformování spravedlivého a mírového evropského řádu. Prohlášení znovu připomnělo trvalou potřebu přesvědčivých a účinných odstrašení a dostatečné obrany a trojdílný program omezení zbrojení, vyzývající:

- k urychlení jednání o snížení stavu ozbrojených sil v Evropě,
- k významnému snížení stavu dalších kategorií konvenčních sil,
- k velkému snížení stavu amerického a sovětského vojenského personálu rozmístěného mimo vlastní území těchto států.

V listopadu 1989 došlo k prolomení berlínské zdi, k „sametové“ revoluci v Československu a v prvních týdnech roku 1990 byl učiněn velký pokrok na cestě k reformě politického a hospodářského systému zemí střední a východní Evropy.

Byl zahájen nový, bohatší dialog, zahrnující Východ i Západ, který nabídl reálnou naději, namísto obavy z konfrontace, a praktické návrhy ke spolupráci, namísto sporů a stagnace. Na summitu v Londýně v červenci 1990 ohlásili nejvyšší představitelé NATO deklaraci o transformaci Aliance do podoby odpovídající novému bezpečnostnímu prostředí a k ukončení konfrontace mezi Východem a Západem. Nabídlí vládám Sovětského svazu a zemí střední a východní Evropy navázání řádných diplomatických styků s NATO a budování nových vztahů založených na spolupráci. Ve většině zemí střední a východní Evropy proběhly v průběhu roku 1990 svobodné volby, byla překonávána stará rozdělení, demontována represivní zařízení ostrahy hranic a dne 3. října 1990 došlo ke sjednocení obou německých států. V listopadu 1990 byla v Paříži podepsána společná deklarace a závazek o neútočení zároveň se Smlouvou o konvenčních ozbrojených silách v Evropě a se zveřejněním „Pařížské charty pro novou Evropu“, kterou přijaly všechny účastnické státy KBSE. Společná deklarace formálně ukončila nepřátelství mezi Východem a Západem a potvrdila úmysl signatářů zdržet se pohrůžky

⁷ Dne 14. 7. 2007 prezident Vladimír Putin podepsal dekret o pozastavení ruské účasti na smlouvě o konvenčních ozbrojených silách v Evropě (CFE), čímž tato smlouva v podstatě přestává být účinným nástrojem kolektivní bezpečnosti v Evropě.

použitím síly proti územní celistvosti nebo politické nezávislosti kteréhokoli státu v souladu se záměry a zásadami Charty OSN a Helsinského závěrečného aktu. Všechny ostatní státy, účastníci se KBSE, byly vyzvány, aby se k tomuto závazku připojily.

Rok 1991 byl z hlediska dalšího vývoje krizového managementu průlomovým. Koncem měsíce června (30. 6. 1991) na zasedání nejvyšších orgánů Varšavské smlouvy v Praze toto politicko-vojenské uskupení ukončilo svou činnost. V listopadu 1991 na zasedání v Římě *zveřejnilo NATO novou strategickou koncepci a Deklaraci o míru a spolupráci.*

Tyto dokumenty nasměrovaly kurz na reorganizaci a zjednodušení politických a vojenských struktur a postupů Aliance, významné snížení stavů ozbrojených sil Aliance a stupně jejich pohotovosti a změnu konfigurace vojsk Aliance tak, aby byla lépe připravena vykonávat nové úkoly zvládnutí krizí a udržování míru při zachování kolektivní obranyschopnosti. Nová role NATO v oblasti zvládnutí krizí a udržování míru zákonitě vedla i ke změně v chápání pojmu „krizový management“. Proces zvládnutí krizí se už netýká pouze vojenských hrozeb a rizik, ale týká se celého kontinua latentních i reálných vojenských i nevojenských hrozeb a ohrožení.

Události z 11. září 2001 znamenaly ve vývoji krizového managementu určitý bod zvratu. Míra trpělivosti překonala hranici únosnosti a demokratický svět v čele s USA vyhlásil válku terorismu a přijal razantní opatření k ochraně obyvatel proti případným chemickým, biologickým či radioaktivním útokům.

Boj proti terorismu výrazně ovlivnil i bezpečnostní situaci v Evropě. V zájmu pravdy je třeba ale říct, že terorismus není jediným problémem představujícím obecné ohrožení evropské bezpečnosti. Evropská unie stojí tvář v tvář unikátním strategickým výzvám. S nově rozšířenou unií sdílí hranice Ukrajina, Bělorusko, Moldávie a Rusko. Po případném připojení Turecka bude sdílet hranice s Gruzii, Arménií, Íránem, Irákem a Sýrií. EU se tak dostane do centra nových geopolitických hrozeb.

Pryč je minulost, kdy se Evropa mohla po dobu padesáti let těšit z privilegia poklidné existence, neboť byla díky odstrašujícímu působení amerického vojenského potenciálu ušetřena nutností čelit hrozbě z opačné strany bipolárně rozděleného světa svými vlastními silami. EU si tuto realitu začíná uvědomovat. Evropanům pomalu dochází, že obrana zájmů Evropy je jejich vlastním problémem a nikoli problémem americkým. EU již také zahájila svůj vlastní – ačkoli dosud značně skromný – bezpečnostní program.

Od roku 2003 se EU začala prosazovat jako organizace mezinárodního krizového managementu a pod svou vlajkou již realizuje několik mírových

misí na Balkáně, v Africe a jiných oblastech. Vyhlásila rovněž program k vybudování mechanismu civilního krizového managementu a sil rychlé reakce, jež by měly být schopny dát se do pohybu do 10 dnů od výzvy. Větší razanci v postupu však brání neschopnost Evropanů domluvit se na tom, zda potřebují separátní bezpečnostní organizaci, či nikoli. Například Jaap de Hoop Scheffer, generální tajemník NATO, nevidí žádný důvod, „proč znovu vynalézat kolo“. Kromě toho Evropa nejeví příliš velkou ochotu platit náklady obrany. Všech 25 členů EU dohromady vydává na obranu 208 miliard dolarů, zatímco Spojené státy na ni věnují 405 miliard dolarů.⁸

Navíc bezpečnost Evropy již není nezbytnou složkou bezpečnosti USA. Spojené státy sice sdílejí s EU společné transatlantické hodnoty a cítí k ní sympatie, ale ze strategického hlediska již Evropu jako vojenského partnera nepotřebují. Vojenské technologie umístěné na americkém kontinentě umožňují USA ničit libovolné cíle po celém světě a tím zajistit jejich bezpečnost. Je tedy spíše zájmem Evropy, aby Spojené státy participovaly na eliminaci evropských bezpečnostních hrozeb, než zájmem americkým. Zdá se, že tuto realitu si konečně začíná uvědomovat více a více Evropanů.

1.5 Současnost – management a krizový syndrom 21. století

Současná doba je charakteristická turbulentním a velice dynamickým prostředím života společnosti. Podle názoru odborníků, kteří se zabývají krizovým managementem, převládá názor, že tuto turbulenci způsobují tři hybné síly – *technologie, globalizace a tzv. krizový syndrom 21. století*, z nichž každá by pravděpodobně sama o sobě byla dostatečně silná k tomu, aby v managementu a v organizacích vyvolala značné změny.

V důsledku těchto pohybů mají „*vlivy externího podnikatelského prostředí natolik nečekaný výskyt, ostrou dynamiku průběhu a zřetězení, že důsledky mohou být pro organizace s velkou mírou pravděpodobnosti kritické, ba někdy až krizové*“⁹. Potvrzení existence těchto sil nastoluje se vši vážností otázku, jak se s těmito jevy vypořádat?

⁸ Evropa v pohybu. Svoboda, bezpečnost a spravedlnost pro všechny. Publikace B – 1049. Brusel 2005.

⁹ Vodáček, L., Vodáčková, O. *Management. Teorie a praxe v informační společnosti*. 3. vyd. Praha : Management Press, s. 21, 1999. ISBN 80-85943-94-8.

Problém není jednoduchý. Ještě nikdy od doby průmyslové revoluce nebylo třeba, aby se manažeři v umění podnikatelského vedení museli velmi rychle naučit (nebo také odnaučit) tolika různým věcem. A jen málokdy se jim v tomto směru nabízelo tolik různorodých a protikladných rad. A nejen to. Proces manažerské práce je narušován řadou tradičních i nových hrozeb a krizových jevů, které podstatným způsobem determinují pracovní prostředí manažerů. Tradiční bezpečnostní hrozba již nepřichází od jiné komunity, největší hrozby dnes už nepředstavují vojenské hrozby, ale různé modifikace asymetrických a neočekávaných (těžko nebo vůbec nepředvídatelných) krizí.

Došlo ke změně bezpečnostní situace ve světě

- Mezinárodní scenerie byla a zůstala (i po skončení studené války a bipolárního rozdělení světa) semenišťem nejrůznějších bezpečnostních hrozeb a nesrozumitelných (asymetrických) ohrožení.
- Válka dnes už není jen záležitostí států nebo aliancí – smrtelné nebezpečí může představovat skupina lidí nebo i jeden člověk. Kdo chce dnes vést válku, nepotřebuje nutně tanky, letadla, dělostřelectvo či námořnictvo. Je to moc drahé. Dnes lze vést válku s daleko levnějšími zbraněmi.
- Snadná dostupnost extrémně nebezpečných biologických, chemických či bakteriologických zbraní oslabuje technologický předstih vyspělých států.
- Mocní mají moderní armády, ale slabí nemají zábrany jednat zákeřně.
- V budoucnosti lze samozřejmě očekávat nejen další teroristické útoky a vydírání, ale rovněž tak vážné spory či dokonce války o suroviny (ropu, plyn, vodu).

Nastaly změny bezpečnostního paradigmatu, objevil se nový faktor – ekonomická válka (economic warfare)

- Dnes se už nebojuje o území, bojuje se o bohatství a blahobyt. Boj může proti muži vystřídat boj měny proti měně, výrobku proti výrobku. Bohaté státy dnes již nemusí „vojensky“ obsazovat území jiných slabších států. Mnohem elegantněji si ho podmaní pomocí hospodářského vlivu.
- Nezávislost (zejména malých středních států) dnes může být ohrožena, pokud „cizí velmoc“ přeruší s nimi obchodní vztahy, zablokuje dodávky důležitých surovin a náhradních součástí, pokud podpoří pronikání kriminálních organizací, anebo zhatí jejich přístup k důležitým mezinárodním organizacím.

- Ničivější než kdysi prohraná bitva může být odklonění (přerušení) dopravních tras (dálnic, ropovodů, plynovodů, v nedaleké době i kontinentálních vodovodů), zboží nebo surovin, které způsobí úbytek zákazníkům a pracovních příležitosti, ztrátu postavení (důležitosti) takového státu. Dodavatel energie nemusí ani zvyšovat cenu. Stačí snížit množství; změnit transportní trasu nebo dodávat na jiné trhy.
- V době studené války se ekonomické zájmy podřizovaly zájmům vojenským – dnes vládne profit. Hrozbu „horké“ války vystřídal strach z hospodářských rozbrojů.
- Národní státy již nejsou jedinými a často ani nejmocnějšími figurami na scéně globální ekonomiky. Svět ovládají mezinárodní podniky, nadnárodní koncerny, nevládní organizace. Všichni tito aktéři ale sledují své vlastní zájmy a vyznačují se neobyčejně silnou touhou po moci. Jejich činnost znamená většinou jak přínos, tak hrozbu.
- Až občané konečně pochopí, že dnes lze ztratit nezávislost, aniž by nám do oken mířil cizí tank či dělo, pak pochopí také, že obrana proti hospodářským agresím je v současnosti důležitější než vojenská obrana území.

Nejhorší je, že vůči těmto jevům moderní společnost vyvolává dojem bezradnosti. Proč tomu tak je? Zjednodušeně řečeno proto, že společnosti s vysokým stupněm blahobytu vykazují malou ochotu řešit „bezpečnost“ na úkor snižování dosažených životních standardů, na úkor uskomňování se, dělají jako by se jich to netýkalo. Tímto svým postojem ale ohrožují samy sebe. Hrozba spočívá v tom, že potenciální protivníci se spoléhají na jejich tolerantnost či nerozhodnost a jednají stále agresivněji. Pokud se nepřijmou včasné a účinné opatření, v důsledku eroze bezpečnosti by se pak moderní svět mohl změnit v bezprávní prostor a hledání bezpečnosti v nekonečný proces.

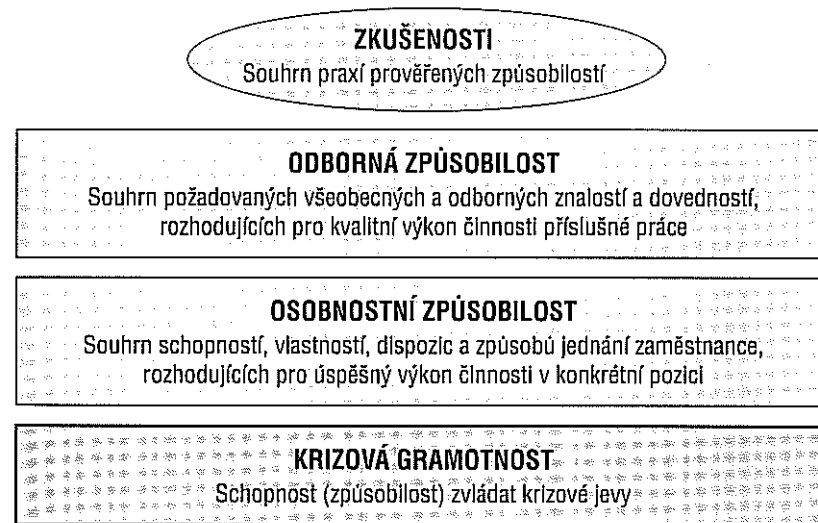
Je rovněž zcela nepochybné, že budoucnost nikdy není pokračováním minulosti. Budoucnost je řada diskontinuálních jevů. Do budoucnosti nelze klopytat pozpátku. Soupeření o budoucnost znamená zachovávání kontinuity neustálým vytvářením nových příležitostí. Změna je nevyhnutná k vytváření kontinuity.

A pokud se věci mají měnit, je nutno prosadit i změnu manažerských praktik. Ale dilema je v tom, že nové podmínky vyžadují nové přístupy. A nové přístupy se ale nedají vygenerovat na starém podkladě. Východiskem je akceptovat legitimní požadavek na změnu kompetencí manažerů. Doplnit dnes uznávanou úroveň obecné gramotnosti manažerů o prvek „krizové gramotnosti“ (Crisis Literacy of Managers).

Jak tedy předcházet budoucím krizím? Univerzální rada zřejmě neexistuje. Existuje však řada metod, nástrojů a doporučení jak postupovat, abychom na maximální míru eliminovali dopady strukturálních změn současného světa, poznali anatomii současných krizí a naučili se je zvládat. V důsledku tohoto širokého záběru došlo ale ke zprofanování samotného termínu „krizový management“. Nebyla vypracována jednotná terminologie, ba ani samotná definice. Pracovníci jednotlivých pedagogických zařízení, resortů státní správy, samosprávných celků, právnických a fyzických osob zabývajících se problematikou zvládání krizových jevů, si postupně vytvářeli potřebné výrazové prostředky, které však byly poplatné jejich pohledu na problém krizového řízení, a proto se v některých případech obsahově rozcházely, odporovaly si, nebo byly z hlediska etymologického problematické či nevhodné.

Je na rozhodnutí každého státu, každé organizace, akceptuje-li tento požadavek či nikoli. Ti, co zvolí první možnost, budou mít větší šanci, že v onom turbulentním světě přežijí a budou prosperovat. Objevujících se příležitostí i hrozcících krizí si všimnou včas, takže ještě stihnou přijmout potřebná opatření. Naopak ti, kdo to budou odkládat v domnění, že budoucnost bude pokračováním minulosti, velice brzy zjistí, že je změny předbíhají.

Obr. 1.14 Kompetenční vrstvy manažera 21. století

Zdroj: autor

SHRNUTÍ

Jestliže management je proces, který formuje život člověka, potom krizový management je proces, který vytváří bezpečnostní mantinely rozvoje lidského života. Vychází z obecné teorie, ctí vědecké principy a zákonitosti. Strukturálně ho tvoří dvě úrovně – řízení rizik (risk management) a proces zvládnutí krizí (managing crisis). Má pět základních funkcí – prevence, korekce, krizová intervence, redukce a obnova, které se realizují kontinuálně v celém spektru krizového prostředí. Jeho cílem je udělat všechno možné, aby ke krizi nedošlo, a když už k ní navzdory tomu dojde, udělat všechno možné, aby jsme krizi rychle dostali pod kontrolu, zklidnili systém a obnovili jeho normální činnost. K tomu máme k dispozici širokou paletu metod a nástrojů.

Filozofická otázka na závěr kapitoly: **Co je horší – krize, nebo katastrofa?**

Odpověď zní: **Nejhorší je katastrofa přicházející v krizi!**

Když katastrofa nastane nečekaně, když není snadné se jí ubránit a když za škody, které způsobí, lze těžko někoho obvinít.

Žít ve stále hrůze, že se něco špatného stane, anebo naopak nasazovat si proti nepohodě růžové brýle nakonec vyjde nastejno.

Svět je zkrátka zařízen tak, že ke krizím docházelo, dochází a bude docházet.

Škody a potíže působí krize všem, ale jen připravení z toho boje vycházejí vítězně!

2 ZÁKLADNÍ POJMOVÝ APARÁT TEORIE KRIZOVÉHO MANAGEMENTU

Ke škodě krizového managementu terminologie krizového managementu v ČR doposud nebyla oficiálně ujednocena. Některé pojmy byly vymezeny v zákonech č.110/1998 Sb.; č. 239, 240 a 241/2000 Sb. MV ČR v roce 2005 připravilo pracovní verzi „Slovníků pojmů z oblasti obranného a civilního nouzového plánování“. Ke sjednocujícímu závěru však nedošlo. Z tohoto důvodu pracovníci jednotlivých pedagogických zařízení, resortů státní správy, úředníci samosprávných orgánů, krizoví manažeři právnických osob a jednotlivé fyzické osoby zabývající se problematikou krizového managementu si vytvářejí (nebo již vytvořili) potřebné výrazové prostředky. Vzhledem k výše uvedenému jednotlivé pojmy krizového managementu jsou poplatné jejich pohledu a úrovni poznání obecné teorie, a proto se v některých případech obsahově rozcházejí, nebo jsou z hlediska etymologického problematické či nevhodné.

Výchozí pojmy

Fáze krizového řízení (phases of crisis management) vyjadřují posloupnost řídicích činností z časového a obsahového hlediska. Jde o fázi *prevence, korekce, protikrizové intervence, redukce a obnovy*.

Fáze vývoje krize (evolution phases of crisis management) vyjadřují posloupnost narušení rovnováhy systému a představují čtyři vývojová stadia krize: *stadium symptomů, akutní stadium, chronické stadium a stadium vyřešení krize*. Délka jednotlivých fází je veličina relativní a je zcela závislá na konkrétním obsahu krize. Zlomovými body jsou *přijatelná úroveň rizika* nebo *mez sladění*, za níž je disharmonie systému únosná pouze pro omezené časové období, nikoli trvale, a *práh katastrofy* nebo *mez únosnosti*, na níž je disharmonie vyostřená do polohy konfrontace, boje.

Krize (crisis) je složitá, kombinovaná krizová situace. Je to souhrnný pojem pro více krizových situací po vyhlášení krizového stavu. Websterův slovník definuje krizi jako „bod obratu k lepšímu nebo horšímu“, jako „rozhodující moment“ nebo „kritickou dobu“, ale také jako „situaci, která dosáhla kritickou fázi“. Je to tedy určitá nestabilní doba či stav věcí, ve kterém se blíží rozhodující změna, a to buď změna obsahující distinktivní možnost vysoce nežádoucího výsledku, nebo vysoce žádoucího a krajně pozitivního výsledku. Je to záležitost 50:50 s tím, že

tento poměr lze zlepšit proaktivním jednáním nebo zhoršit pasivním jednáním; jde o ohrožení bezproblémového pokračování činnosti orgánů státní správy, samosprávy, podnikohospodářské sféry; jde o vážné narušení základních struktur nebo disparitu základních hodnot a standardů společenského systému; jde především o krizi řízení, tj. narůstáním neschopnosti či neochoty především subjektů řízení správně reagovat.

Krizová opatření (crisis measures) – jsou opatření prováděná za účelem přípravy na krizové situace a při řešení krizových situací, dále činnosti ke zmírnění nebo odstranění způsobených následků.

Krizový plán (crisis plan) je souhrnný plánovací dokument, který zpracovávají zákonem určené orgány krizového řízení a subjekty podnikohospodářské sféry, zapojené do systému krizového řízení. Skládá se ze základní a přílohové části. Zpracovává se v písemné a elektronické podobě, přičemž obě podoby krizového plánu jsou si rovnocenné. Údaje uvedené v krizovém plánu mají charakter „zvláštních skutečností“.

Krizové plánování (crisis planning) je první sekvenční funkce krizového řízení a představuje aktivity orgánů krizového řízení zaměřené na minimalizaci (prevenci) možnosti vzniku krizových situací přírodního, antropogenního nebo sociálního a společenského charakteru, hledání nejvhodnějších způsobů protikrizové intervence, optimalizaci metod a forem zvládnutí těchto nežádoucích jevů (tj. redukci dopadů krizových situací) a stanovení nejracionálnějších a ekonomicky nejvýhodnějších cest obnovy postižených systémů a jejich návratu do nového běžného stavu. Systém krizového plánování ČR tvoří tři relativně samostatné pilíře: *obramné plánování, civilní nouzové plánování a havarijní plánování*.

Krizová připravenost (crisis preparedness) je připravenost organizace k řešení vlastních krizových situací a k podílu na řešení krizových situací ve svém okolí.

Krizová situace (crisis situation) je nepředvídatelný nebo obtížně předvídatelný průběh skutečností po narušení rovnovážných stavů přírodních, technických, technologických, ekologických, ekonomických, sociálních a společenských systémů, v důsledku kterého dochází k ohrožení životů, zdraví nebo majetku občanů, životního prostředí, veřejného pořádku, vnitřní nebo vnější bezpečnosti státu, a na řešení (zvládnutí) těchto problémů nestačí běžné kompetence a běžné disponibilní zdroje.

Krizový stav (crisis state) je (právní) kategorie vyhlášená Parlamentem ČR (*válečný stav, stav ohrožení státu*), vládou ČR (*nouzový stav*), nebo hejtmánem kraje (*stav nebezpečí*) za účelem řešení krizové situace. Cílem vyhlášení krizového stavu je, kromě jiného, legalizace (potvrzení zákonem) změn kompetencí jednotlivých orgánů krizového řízení, jakož i rozsahu, způsobů a forem získávání zdrojů potřebných k překonání dané krizové situace (krize). Právo vyhlásit krizový stav má pouze *orgán krizového řízení*, a to za podmínek přesně stanovených

zákonem. Vyhlášení krizového stavu lze tedy považovat a) za oficiální potvrzení (uznání) skutečností, že dané jevy odpovídají kritériím pro naplnění pojmu krizová situace, b) za právní akt, kterým stát (nebo kraj) přebírá odpovědnost včetně finančního vypořádání za řešení krize.

Krizový štáb (crisis staff) je pracovní, „pružný“ (flexible team) orgán, ad hoc vytvářený vedoucím zákonem určeného orgánu krizového řízení k řešení krizových situací. V souladu se zákonem č. 240/2000 Sb., o krizovém řízení, vláda zřizuje *ústřední krizový štáb*, ministerstva a jiné správní úřady, hejtmáni krajů a starostové určených obcí *krizový štáb* jako své pracovní orgány.

Krizová způsobilost (crisis ability) vyjadřuje všechny stránky připravenosti systému (člověka, podniku, organizace, instituce) přiměřeně zvládat úkoly spojené s řešením (řízením) možných krizových situací.

Orgány krizového řízení (authorities of crisis management) jsou zákonem jmenované orgány veřejné správy (státní správy a samosprávy) předurčené k řešení krizových situací, které mohou vzniknout na území ČR. Zákon č. 240/2000 Sb., o krizovém řízení, ve své hlavě II, díl 1–7, § 4–28 pojednává o orgánech krizového řízení. V souladu s touto právní normou za orgány krizového řízení ČR se považují *vláda, ministerstva a jiné správní úřady, orgány krajů a ostatní orgány s územní působností a orgány obcí*.

Věcné krize (factual, general crisis) společný název pro krize přírodního, antropogenního, společenského a sociálního charakteru.

Další důležité pojmy

Havárie (crash) je rozsáhlé narušení pravidel, postupů, dohod, zákonů nebo zákazů, které vede ke vzniku mimořádné události. Je to mimořádná, částečně nebo zcela neovladatelná, časově a prostorově ohraničená událost, která vznikla nebo jejíž vznik bezprostředně hrozí v souvislosti s výrobou, používáním, skladováním, manipulací, odstraňováním, dopravou a přepravou nebezpečných škodlivin, která vede k ohrožení života a zdraví lidí, životního prostředí nebo ke škodě na majetku, která přesahuje limity uvedené zákonem. Sekundárními jevy rozsáhlých havárií mohou být různé přírodní katastrofy (povodně, vichřice, sesuvy půdy, požáry apod.), nebo poškození životního prostředí, masový úhyn živých organismů, znečištění či kontaminace povrchových a podzemních vod, půdy, horninového prostředí apod., i když vlastní příčina tohoto poškození není v daném okamžiku známa.

Katastrofa (disaster, catastrophe) je vážné narušení funkce společnosti, působící velké ztráty na životech, majetku nebo na životním prostředí, které přesahuje možnosti postiženého společenství zvládnout je pouze vlastními zdroji. Katastrofy mohou být náhlé, pomalé, přírodní nebo způsobené lidskou činností. Je to narušení pravidel, postupů, dohod, zákonů se škodlivými účinky nad hranici havárie:

a) *Přírodní katastrofa* je náhlý rozsáhlý přírodní jev způsobující vnější destrukci, smrt a utrpení postiženého regionu, který nevznikl vlivem lidské činnosti. Může vznikat pozvolně nebo náhle a může být způsobená nebo zesílená lidskou činností (např. rozšiřování pouští vlivem nadměrného využívání půdy a ničení lesů apod.).
 b) *Katastrofa antropogenní* je katastrofa způsobená vlivem lidské činnosti nebo lidské společnosti, dobrovolně či nedobrovolně, náhle či pozvolna vznikající, přímo či nepřímo, se závažnými následky pro lidskou populaci a životní prostředí (technické a technologické, toxikologické, ekologické katastrofy, dezertifikace celých oblastí zemského povrchu atd.).

Konflikt (conflict) je společenský stav, ve kterém jednotlivé soupeřící strany sledují vzájemně neslučitelné cíle. Může mít neozbrojený nebo ozbrojený charakter, podle rozsahu může být lokální, regionální (s omezeným cílem) nebo globální.

Mimořádná událost (extraordinary incident) je škodlivé působení sil a jevů vyvolaných činností člověka (antropogenní havárie), přírodními vlivy (živelní pohromy a katastrofy) a také havárie, které ohrožují život, zdraví, majetek nebo životní prostředí a vyžadují provedení záchranných a likvidačních prací.

2.1 Hrozby a rizika

Hrozba (threat) je libovolný subjekt, jenž svým působením (činností) může poškodit nebo zničit konkrétní chráněnou hodnotu nebo zájem jiného subjektu (tzv. *hrozba intencionální*) nebo jev či událost jako bezprostřední příčina poškození nebo zničení konkrétní chráněné hodnoty nebo zájmu (tj. tzv. *hrozba neintencionální*).

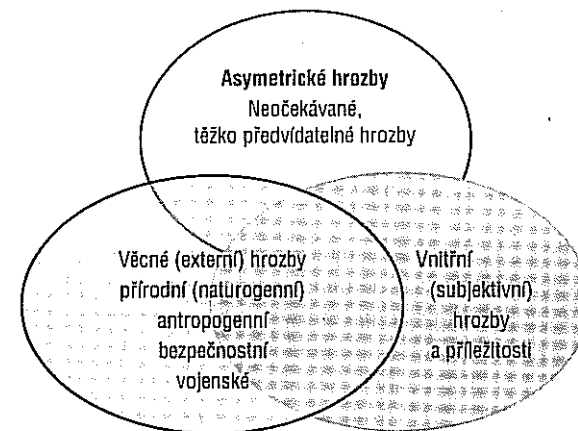
Riziko (risk) je veličina spíše abstraktní (nehmotná) a pravděpodobnostně kvantitativní, sekundárně (výpočtem, úvahou) odvozená od hrozby. Představuje možnost vzniku události s výsledkem odchylným od předpokládaného cíle, a to s určitou objektivní matematickou nadějí či statistickou pravděpodobností. Je to tedy kvantifikovaná nejistota. Hovoří o míře (váze) hrozby.

Základní klasifikace hrozeb:

- asymetrické hrozby,
- věcné hrozby,
- vnitřní (interní, subjektivní) hrozby a příležitosti.

Souhrn hrozeb vyskytujících se v daném prostoru vytváří „**krizové okolí**“ organizace (podniku, firmy, obce, regionu, rodiny, jednotlivce).

Obr. 2.1 Krizové okolí organizace

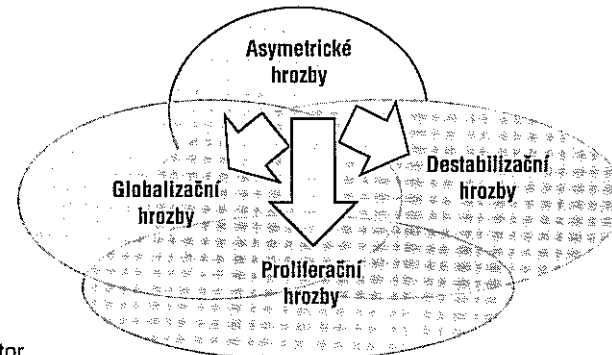

Zdroj: autor

2.1.1 Asymetrické hrozby

Za asymetrické hrozby (asymmetric threats) se považuje použití takových prostředků a způsobů jednání ze strany protivníka (konkurence), kterým nemůžeme stejným způsobem čelit. Mohou mít podobu hrozeb globalizačních, destabilizačních či proliferačních. Mohou být předvídatelné (částečně předvídatelné) nebo neočekávané.

Obr. 2.2 Asymetrické hrozby

Zdroj: autor

Pojem „*asymetrické hrozby*“ se poprvé objevil v roce 1997 ve zprávě skupiny provádějící pravidelnou čtyřletou revizi obranné politiky USA (Quadrennial Defense Review 2001 Working Group, Institute for National Strategic Studies) při americké Národní univerzitě obrany.¹⁰ Od té doby se stal tento termín běžně užívaným ve všech diskusích a dokumentech týkajících se národní bezpečnosti. A to nejen v USA, ale i ostatních členských zemích Severoatlantické aliance. Z počátku se vztahoval k pojmu „*asymetrická válka*“ (asymmetric warfare),¹¹ teprve později byl začleněn mezi pojmy teorie krizového managementu.

V terminologii krizového managementu se pojem objevil v souvislosti s nárůstem počtu útoků relativně malých a slabých, zpravidla teroristických skupin proti jednotlivým prvkům (citlivým a zranitelným místům) státní infrastruktury vyspělých států. To, co dělá asymetrické hrozby jedním z nejžhavějších témat současnosti, je jejich schopnost zaměřit se de facto na cokoli. „*Je to snaha technologicky slabšího soupeře překonat převahu protivníka využitím jeho slabých míst, a to s použitím metod, které se velmi liší od běžného konvenčního vedení operací.*“¹²

I když obě definice mají v určitém omezeném rozsahu svou platnost, nevysvětlují dostatečně pojem „*asymetrie*“. Lépe by bylo asymetrické hrozby charakterizovat jako „*akce menších taktických nebo operačních sil proti zranitelným místům vybraného státu (objektu), za účelem dosažení neiměrně velkého účinku, s cílem podlomit jeho vůli, a tak dosáhnout svých asymetrických strategických cílů*“. Základní rozdíl mezi předchozími definicemi je ve slovech „*neúměrně velký účinek*“ (disproportionate effect). Tento termín vyjadřuje skutečnost, že strategických cílů je dosahováno nasazením relativně malých prostředků. Je zde také explicitně vyjádřena důležitost psychologické složky, která vysvětluje, proč je možné dosáhnout strategických cílů malou,

¹⁰ McKenzie, K. F. *The Revenge of the Melinas: Asymmetric Threats and the Next QDR*. Institute for National Strategic Studies, Washington, 2000.

¹¹ Pod pojmem „*asymetrická válka*“ se podle amerického odborníku rozumí taková činnost, kdy se „*protivníci*“ pomocí „*neočekávaných či netradičních přístupů*“ snaží obejít nebo podlomit sílu konkrétního státu (objektu) tím, že ohrozí jeho zranitelná místa nepředpokládanými technologiemi nebo modernizovanými prostředky a použijí metody, které se značně liší od způsobu, jakým se vedou klasické operace. A základní bezpečnostní dokument Spojených států „*Národní bezpečnostní strategie pro 21. století*“ (A National Security Strategy for a New Century) definuje asymetrickou válku jako: „*Nekonvenční přístupy, které obcházejí nebo narušují sílu USA tím, že využívají našich zranitelných míst.*“

¹² <http://www.vzcr.cz/slovník/zpravterm.aspx>

i třeba neúspěšnou operací, jež je z hlediska velmocí pouhým taktickým útokem.

Každé uvažování o asymetrických hrozbách musí začínat u té nejzákladnější asymetrie – rozdílnosti zájmů (disparity of interests). Pokud má slabší protivník životně důležitý zájem, který je v rozporu se zájmem, který není životně důležitý pro silnější stát, pak takový rozpor představuje pro slabšího protivníka pobídku, aby použil při jejich prosazení asymetrické postupy. Vzhledem k širokému záběru zájmů vyspělých států existuje ve světě spousta potenciálně konfliktních oblastí, kde ale tyto státy nemají vůbec žádné životně důležité zájmy. A právě největší naděje na úspěch má potenciální protivník tam, kde jsou zájmy vyspělých demokratických států relativně nízké.

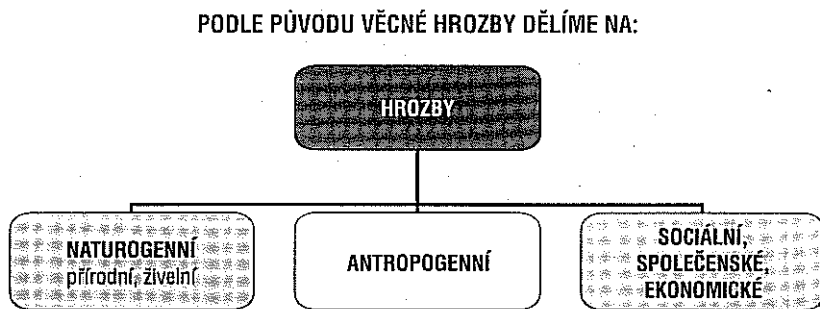
Asymetrický přístup ale není vynálezem konce 20. či počátku 21. století. Historie zná mnoho příkladů, kdy relativně slabší protivník dokázal díky asymetrickému způsobu vedení boje dosáhnout značných úspěchů. Co ale dává studiu asymetrických hrozeb v současné době velkou naléhavost, je vědomí toho, že nové zbraně a nové technologie vytvářejí nová zranitelná místa, zvláště když tyto nové prostředky mají základní charakteristiky vhodné pro jejich asymetrické využití. Kombinace jaderných, chemických, biologických zbraní a států, které hledají nové způsoby, jak změnit strategickou nerovnováhu, zvyšuje pravděpodobnost vzniku konfrontace, která může dopadnout tragicky. Zásadním rozdílem proti minulosti je skutečnost, že na začátku 21. století se značně zvýšila efektivita nových technologií i jejich schopnost přeměnit lokální události na celosvětovou záležitost.

Vůči těmto hrozbám jsou organizace zpravidla v postavení „*obětí*“ a proces zvládnání krizí způsobených těmito hrozbami je velmi komplikovaný a nákladný. Organizátorem risk managementu těchto hrozeb bývá zpravidla stát. Organizace (podniky, firmy, úřady apod.) tvoří součást (prvky) systému, který se snaží s tímto typem hrozeb vypořádat.

2.2.2 Věcné hrozby

Věcné hrozby představují velmi obsáhlý komplex hrozeb přírodního, antropogenního, společenského a sociálního charakteru.

Obr. 2.3 Struktura věcných hrozeb

Podle stupně aktivity, hrozby mohou být: **latentní nebo reálné.**

Přechod hrozby ze stavu latentního do stavu reálného se děje prostřednictvím nějaké konkrétní události či mimořádné události.

Zdroj: autor

2.1.2.1 Přírodní hrozby

Lidová moudrost hovoří, že přírodní katastrofy vládnu člověku, nikoli člověk katastrofám. Z vědeckého pohledu přírodní (naturální, živelní) hrozby (natural threats) můžeme definovat jako *extrémní geofyzikální události, pocházející z oblasti biosféry, litosféry, hydrosféry nebo atmosféry, schopné způsobit katastrofy a pohromy.* „Extrémní“ v tomto případě znamená podstatnou, ať pozitivní či negativní, odchylku od průměru nebo trendu. Například povodně jsou výsledkem neobvykle vysokého množství srážek a stoupání hladin řek, zatímco extrémní sucha jsou výsledkem neobvykle nízkých hodnot tétohož jevu.

Co vlastně přírodní hrozby ve skutečnosti představují?

Z fyzikálního hlediska jde o procesy s destruktivními a extrémními událostmi. Ze společenského hlediska představují fenomén, který vystavuje lidskou populaci tlakům a krizím a který testuje lidskou přizpůsobivost a odolnost. Z ekonomického hlediska přírodní hrozby (katastrofy) mají za následek zrychlenou spotřebu statků a služeb. Z pohledu logistiky poskytují příležitosti zlepšit, obnovit či nově vybudovat často již zastaralou infrastrukturu. Ze sociologického hlediska přírodní katastrofy se jeví jako vhodná „příležitost“

zvýšit (obnovit) pozornost veřejnosti, orgánů veřejné správy i politické reprezentace k této problematice. Z ekologického pohledu představují tzv. disturbance, které potvrzují, že velká část přírody na naší planetě je na přírodních katastrofách doslova závislá, jsou pro ni nejen typické, ale dokonce nezbytné a nepostradatelné. Díky disturbancím může ve společnostech vedle sebe existovat větší počet forem organismů. Přírodní pohromy a katastrofy na jedné straně likvidují jednotlivé organismy a snižují tak populační početnosti těch druhů nebo životních forem, které by jinak ve společnostech převládly a zatlačily ty ostatní, na straně druhé zvyšují diverzitu (rozmanitost) jednotlivých společností, protože zvyšují šance na přežití těch forem, které by jinak v konkurenci těžko uspěly.

Základní prvky popisující přírodní hrozby jsou *místo, čas, síla a frekvence.*

Pokud jde o *místo a čas*, mnohé z katastrof¹³ se opakují a jsou tedy *místně předpověditelné*. Tak např. hurikány (tajfuny či intenzivní tropické cyklony) se objevují mezi 5. a 25. stupněm zeměpisné šířky severně i jižně od rovníku a jsou víceméně sezonní záležitostí. Pro záplavy a zemětřesení platí, že se jejich síla pohybuje v určitém, v dostatečně dlouhé době vysledovaném intervalu. Protipólem jsou *neopakující se, jedinečné hrozby*, tj. hrozby, které se v určité historicky omezené době objevují pouze jednou nebo výjimečně (např. masivní sesuvy půdy, které se vyskytují ve velehorách). Tyto hrozby se mohou za určitých podmínek kombinovat s antropogenními hrozbami jako třeba v případě protržení hrázi přehrad apod. Dále hovoříme o *nepřetržitých (konstantních) hrozbách*. Do této kategorie se řadí např. propady půdy, jež se konstantně objevují zvláště v součinnosti se saturovanými zrnkovitými usazeninami, *sezonních přírodních hrozbách*, kam řadíme jevy založené na extrémních počasí – obvykle sucha a záplavy, stejně jako všechny formy tropických bouří, eroze pobřeží apod. Přírodní hrozby mohou mít také formu *pravidelných hrozeb*, které představují jevy zejména z oblasti tektonické činnosti – zemětřesení a vulkány, *nepravidelných hrozeb*, kam můžeme zařadit

¹³ Pojem „katastrofa“ a „pohroma“ můžeme užít v užším či širším smyslu. V užším smyslu katastrofa představuje proces, který za sebou zanechává lidské oběti a velké materiální škody. Kvantifikace počtu obětí a rozsah materiálních škod nejsou ve světě ujednoceny. Tak např. podle terminologie, kterou užívají organizace jako OSN, Světová banka a Evropská banka, za přírodní katastrofu se považuje událost, v jejímž důsledku zahynulo nejméně 25 osob nebo výše škod dosáhla minimálně 25 milionů dolarů. Pokud jsou následky menší, dávají tyto organizace přednost termínu „disaster“ (česky pohroma).

např. vlny tsunami, které mohou ale nemusí být vždy doprovodným jevem pobřežních či litosférických zemětřesení a vulkánů ve světových oceánech. Přírodní hrozby mohou mít rovněž formu *ohraničeně nebo neohraničeně postupujících hrozeb* (omezená či zrychlená eroze půdy, dezertifikace velkých ploch spojených s rozšiřováním pouští, cyklicky se opakující povodně apod.). Expanze těchto hrozeb je limitována biofyzikální produktivitou a schopností půdy. Z hlediska místa a času existují i hrozby kombinované, které představují kombinaci (kumulaci) několika typu hrozeb, např. seismické sesuvy půdy, velké a dlouhotrvající sopečné erupce, velké větrné poryvy a sněhové laviny, sucho a lesní požáry, apod.

„Pravidlo o síle a frekvenci“ říká, že v dostatečně dlouhém časovém intervalu se stane mnoho menších a několik málo větších katastrof. Platí, že průměrná doba mezi malými událostmi je kratší a doba mezi většími delší. Rovněž tak platí, že mezi kumulovanými účinky menších událostí a ojedinělými vážnými dopady velkých lze najít určitou rovnováhu.

Uvedené pravidlo však nelze chápat jako dogma, a to hned z několika důvodů: detailní dlouhodobé údaje většinou nemáme k dispozici, což vede k oslabování statistické spolehlivosti, průměrná doba opakování katastrof, vzhledem k průměrné délce lidského života, může být značně nepravidelná, a tím pádem těžko předpověditelná, rozsah neštěstí může být zcela nezávislý na síle přírodní katastrofy. Například sesuv půdy v Aberfanu na jihu Walesu v roce 1966, jenž usmrtil 144 lidí, byl tvořen pouze 75 000 m³ trosek, jež se pohybovaly přes obydlenou oblast rychlostí chůze. Naproti tomu při obrovském sesuvu půdy na Aljašce v roce 1964, tvořeném 30 miliony m³ kamení a sutí řířícími se rychlostí 100 km/h do neobydleného Shermanského údolí, nebyly hlášeny žádné lidské oběti.

Zajímavé je i zjištění, které přírodní katastrofy se vyskytují nejčastěji a jak velký počet osob zasahují. Z tohoto pohledu se na první místo umísťují *povodně*. Ročně postihují kolem 20 milionů obyvatel planety. Další pořadí – *sucha* 18 milionů, *tropické cyklony* okolo 3 milionů a *zemětřesení* okolo 2 milionů obyvatel Země. Statistiky uvádějí, že katastrofami je nejvíce postižena Asie. Ročně na tomto kontinentě přírodní katastrofy přinášejí utrpení zhruba 36 milionům lidí. V Africe katastrofy ročně zasahují okolo 7 milionů lidí, v Jižní Americe 3 miliony, ve Střední Americe a na Středním východě 0,5 milionu, v Karibské oblasti a Evropě okolo 350 tisíc obyvatel.

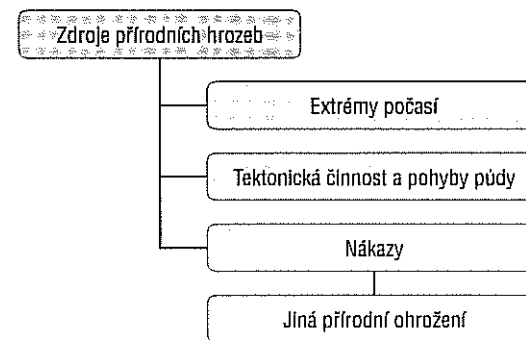
Pokud jde o **periodicitu**, je skutečnost dnes taková, že největší počet neštěstí nespočívá v náhlých událostech, ale v dlouhotrvajících tragédiích.

To, že lidé hustě zabydli povrch Země a v mnohém ovlivňují přírodní procesy, nijak neznamená, že by geologické pochody nepokračovaly dodnes.

Naopak, některé z nich jsou vlivem „lidské podpory“ intenzivnější než v minulosti. Člověk dokáže rychleji než příroda přemísťovat horniny a zeminy, dokáže vyhloubit ve stejné době stokrát větší objemy podzemních prostorů než příroda. Člověk však nemůže zastavit zemětřesení, tsunami, atmosférické poruchy. Může jen omezit, avšak ne zabrzdit svahové pohyby a povodně.

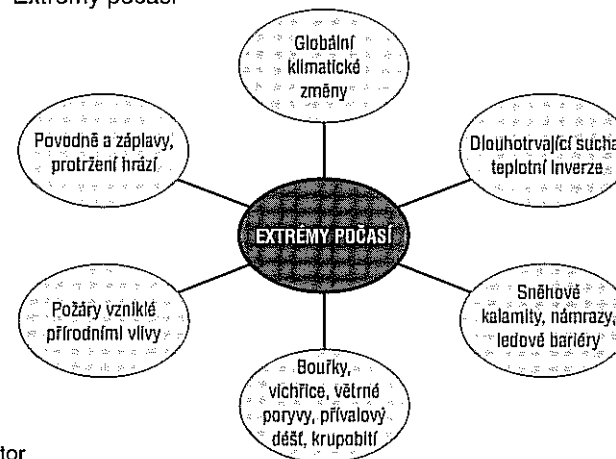
Vycházejí z výše uvedeného, zdrojem přírodních hrozeb mohou být *extrémní počasí, tektonická činnost, všechny formy nákaz, ale i jiné druhy přírodních ohrožení*.

Obr. 2.4 Zdroje přírodních hrozeb

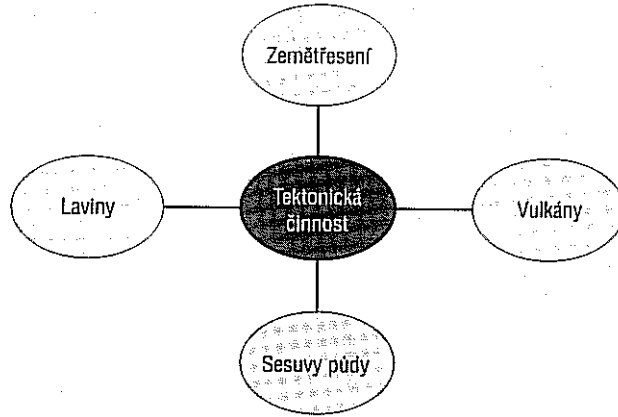
Zdroj: autor

Obr. 2.5 Extrémní počasí

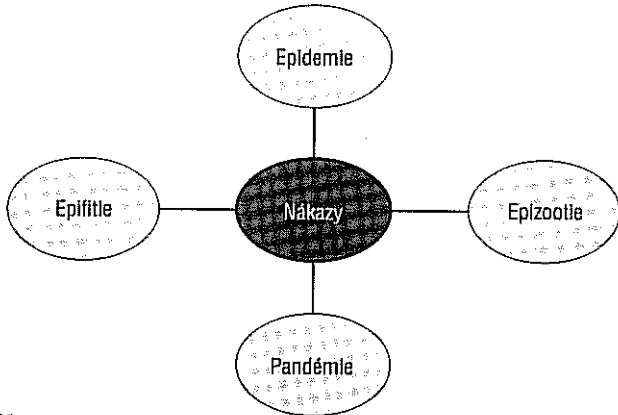
Zdroj: autor

Obr. 2.6 Tektonická činnost

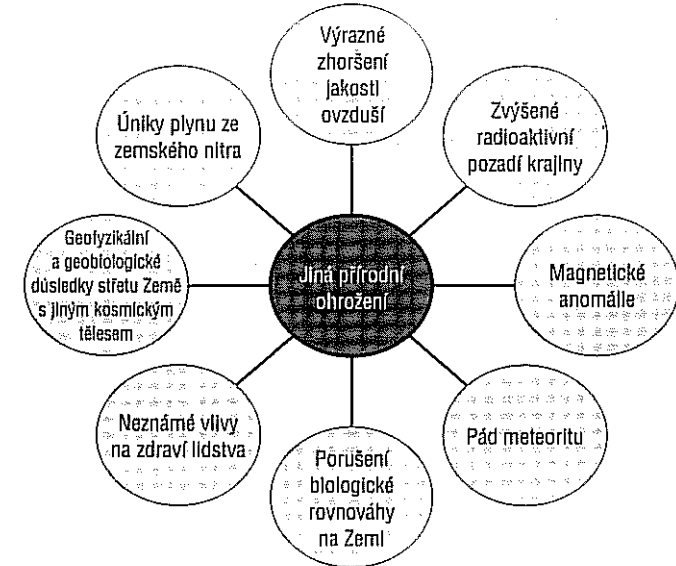
Zdroj: autor

Obr. 2.7 Nákazy, postižení osob, zvířat nebo pěstovaných kultur škůdci původů rostlinného, živočišného nebo mikroorganismy

Zdroj: autor

Obr. 2.8 Jiná přírodní ohrožení

Zdroj: autor

Výchozí pojmy

Antrax (sněť slezinná) je vysoce infekční onemocnění způsobované bakterií *Bacillus anthracis*. Primárně se jedná o onemocnění hospodářských zvířat, zejména hovězího dobytka, nicméně může způsobovat těžké onemocnění i u člověka. Přenáší se alimentární cestou, kůží přes oděrky nebo skrze dýchací soustavu. Prevenci představuje očkování, omezování rozšíření této nemoci mezi dobytkem, vyhýbání se podezřelému dobytku. Choroba se v souvislosti se způsobem vstupu jejího původce do organismu může rozvinout ve tři možné varianty – plicní, střevní a kožní. Antrax dříve představoval obrovský problém z hospodářského i lékařského hlediska. Přinášel obrovské ztráty zemědělcům na dobytku a půdě (tzv. prokleté louky na desetiletí zamořené antraxem) a tisíce úmrtí pro zaměstnance dobytčářských farem a jatek. Systematickým bojem proti této nemoci se jí podařilo potlačit natolik, že se dnes vyskytuje jen jako endemické onemocnění divoče žijící zvíře na několika málo místech na světě (např. v Řecku). Zároveň se ale antrax stal vyhledávanou surovinou pro výrobu biologických zbraní.

Asanace je soubor opatření zahrnujících ničení, inaktivaci nebo odstraňování původců nákaz a jejich přenašečů (dezinfekce, sterilizace, dezinfekce, deratizace),

likvidace zdrojů nálezů a také odstraňování zápachu (dezodorizace) a úpravu prostředí.

Astenosféra je plastický obal Země, který umožňuje pohyb litosférických desek. Bez existence astenosféry by se desky nemohly pohybovat, a tak by nebyla možná obnova zemské kůry. Název pochází z řeckého slova *asthenos*, tj. slabý či bez síly. Někdy se tedy hovoří o oslabené vrstvě Země. Astenosféra se nachází ve svrchním pláští pod litosférou mezi 80 a 220 km. Na základě vyhodnocení šíření *P vln* a *S vln* bylo zjištěno, že se nejspíše bude jednat o částečně natavené horniny. Vrstva má tendenci výrazně snižovat rychlosti *seismických vln*. Má o trochu větší hustotu než litosférické desky, hustota je odhadována na 3,6 g·cm⁻³. Oproti litosféře má ale sníženou viskozitu. Teplota astenosféry je odhadována na 1400 °C. Astenosféra je udržována v polotekutém stavu vlivem rostoucí tlaku a teploty, která umožňuje existenci roztavených hornin (magmatu), po kterých kloužou litosférické desky rychlostí několika cm/rok. Astenosféra podléhá deformacím, které způsobuje litosférické zatížení nadložních vrstev. Následkem toho je jiná pozice astenosféry pod oceány, kde je kůra slabá (pouze několik kilometrů) a pod horskými masivy, kde je astenosféra ponořena mnohem hlouběji pod zemský povrch. Její existence byla předpovězena roku 1926, ale definitivně potvrzena na základě vyhodnocení velkého chilského zemětřesení z 22. května 1960.

Atmosféra (zemská atmosféra) je vrstva plynů obklopujících planetu Zemi, udržovaných na místě zemskou gravitací. Obsahuje přibližně 78 % dusíku a 21 % kyslíku, se stopovým množstvím dalších plynů. Atmosféra chrání pozemský život před nebezpečnou sluneční radiací a stabilizací teplotních rozdílů mezi dnem a nocí. Atmosféra nemá jednoznačnou vrchní hranici – plynule řídne a přechází do vesmíru. Tři čtvrtiny atmosférické hmoty leží v prvních 11 km nad povrchem Země. Všeobecně uznávanou vnější hranici atmosféry je tzv. Karmanova hranice, která se nachází ve výšce 100 km nad hladinou světových oceánů. Teplota a složení zemské atmosféry se liší podle nadmořské výšky. Podle vztahu teploty a nadmořské výšky dělíme zemskou atmosféru na troposféru, stratosféru, mezoféru a termosféru. *Troposféra* sahá od povrchu země až do 7 km v polárních oblastech a 17 km okolo rovníku a je tedy nejnižší vrstvou atmosféry vůbec. Teplota troposféry klesá s nadmořskou výškou. *Stratosféra* sahá od konce troposféry, přibližně do 50 km. Teplota vzrůstá s nadmořskou výškou. *Mezoféra* sahá od konce stratosféry, přibližně do 80 až 85 km. Teplota s nadmořskou výškou klesá. *Termosféra* sahá od konce mezoféry zhruba do vzdálenosti 640 km od povrchu Země. Teplota stoupá s nadmořskou výškou. Hranice mezi těmito vrstvami jsou nazývány *tropopauza*, *stratopauza* a *mezopauza*.

Biologická katastrofa je stav, kdy se do určitého ekosystému dostává cizorodá látka, která má devastující účinek na zdejší život. Může být vyprovokována chemickou látkou, invazivním druhem či změnou výchozích podmínek, zásahem člověka (např. stavbou přehrady). Mezi biologické katastrofy patří např. únik

ropy do moře, která devastuje velká území pobřeží. katastrofa způsobená vystavením živého organismu nadměrnému působení choroboplodných mikroorganismů a toxických látek.

Biologické zbraně jsou zbraně založené na principu nějakého organismu (nejčastěji patogenu) nebo jím produkované látky (nejčastěji toxinu), jejichž cílem je nejčastěji přímo člověk, u něhož má vyvolat chorobný stav (infekční onemocnění či otravu), jejímž přímým následkem je jeho významné oslabení či smrt. Představují velkou hrozbu, protože jsou krátkodobě nerozpoznatelné. Je možné je identifikovat až s časovým odstupem po výskytu většího množství případů. Biologické zbraně jsou navíc oproti dalším zbraním hromadného ničení finančně dostupnější a mohou být tedy využity i menšími teroristickými skupinami. Neopomenutelný je i psychologický dopad na obyvatelstvo. I malé množství obětí může vyvolat značnou paniku, která může ovlivnit fungování správy zasaženého území a vyvolat obrovské ekonomické škody. Rozšíření těchto zbraní je možné dvěma způsoby: a) *z jednoho bodového zdroje*, např. zásobník pitné vody, vodojem, kontaminace vzduchu v uzavřené místnosti, nebo b) *z lineárního zdroje*, rozšívání letadly nebo loděmi plujícími proti proudu řeky nebo shazování bomb na určité území. Primitivní biologické zbraně byly používány již v hluboké minulosti. Tak např. v 6. století př. n. l. Asyřané otrávil studně na území nepřátel houbou vyvolávající halucinace. V roce 184 př. n. l. Hannibal v bitvě u Kartága plnil hliněné nádoby jedovatými hady. Ve středověku Mongolové vrhali katapulty mrtvol do obléhaných měst, aby podpořili vznik epidemii. Husité prý bombardovali Karlštejn bečkami s výkaly. Američané a Angličané prodávali indiánům příkrývky infikované neštovicemi. Během občanské války v USA vojáci Konfederace stříleli domácí zvířata a házeli je do rybníků, které využívali vojáci Unie jako zdroje pitné vody. Japonci během války v Mandžusku v letech 1937–1944 využívali nakažené civilisty jako prodavače potravin. O biologické zbraně se zajímaly nejen vlády, ale i soukromé organizace, zejména sekty. Mezi nejzajímavější příklady patří sekta Rajneeshees, jejíž členové v roce 1984 ve městě Dallas ve státu Oregon kontaminovali salátové bary bakteriemi salmonely, aby ovlivnili výsledek místních voleb. Sekta Óm šinrikjó (Nejvyšší pravda) v roce 1995 provedla útok sarinem na tokijské metro. Mělo se jednat o útok na pěti trasách metra a za obětí mělo padnout na tisíce životů. Útok se nakonec zdařil pouze na jedné z tras, bylo 12 obětí a na 5000 zraněných. V současnosti hrozí zneužití biologických zbraní ve formě tzv. bioterorismu.

Biosféra je část planety Země, kde se vyskytují nějaké formy života. Zahrnuje část atmosféry (přibližně do výšky 18 km v oblasti tropů a 10 km v oblastech polárních), prakticky celou hydrosféru a povrch litosféry (do desítek metrů pod povrchem půdy, v případě výskytu jeskyní obývaných živými organismy až do hloubky několika kilometrů). Pododdíly biosféry: *ekosféra* – část planety Země s pravidelným a zákonitým výskytem života (do 5 až 8 km v atmosféře,

v oceánech a litosféře je její hranice stejná jako u biosféry, příp. u litosféry je trochu blíže povrchu), a *nonosféra* – část planety Země obývaná lidmi, resp. *tech-nosféra* – část povrchu Země obývaná a zřetelně pozměněná člověkem.

Blesk (obecně) je elektrický výboj doprovázený vysokou ionizací vzduchu ve větším prostorovém rozsahu. V zásadě lze rozlišovat *vnitřní blesky*, tj. blesky uvnitř bouřkového oblaku (výboje mezi horním kladným a dolním záporným centrem elektrického náboje, popř. výboje mezi těmito centry dvou blízkých oblaků) a blesky mezi dolním záporným centrem kumulonimbusu a zemským povrchem. V méně častých případech lze pozorovat i blesky mezi horním kladným centrem a zemí. Charakteristikou mohutnosti bleskového výboje je jeho elektrický moment. Průběh blesku je tvořen několika fázemi. První fáze blesku je tvořena *vůdčím výbojem* (tzv. lídrem), který vytvoří opticky patrný kanál vysoce ionizovaného a zahřátého vzduchu, jímž pak po určitý časový interval protéká elektrický proud. Vůdčí výboj se pohybuje rychlostí asi 1000 km/s často po jistých krocích, což se vysvětluje tím, že na jeho dráze dochází k poklesu gradientu potenciálu pod určitou kritickou hodnotu a pohyb výboje se pak na několik mikrosekund až milisekund zastavuje, zatímco intenzita elektrického pole během tohoto času znovu vzroste. Je-li na zemi vysoký špičatý předmět (věž nebo strom), vyjde vůdčímu výboji naproti výboj vzestupný. Nakonec se obvod uzavře, vznikne vodivý kanál mezi mrakem a zemí a po něm proběhne hlavní elektrický výboj, a to většinou od země do mraku. Po něm pak zpravidla následuje série dalších výbojů, které již mají připravenou cestu. Průměr kanálů blesku je několik milimetrů až několik centimetrů. Na základě spektrometrických měření dnes již víme, že teplota uvnitř bleskového výboje, tedy teplota ionizovaných plynů, dosahuje hodnot až 10 000 °C (někdy se udává až 30 000 °C). Napětí mezi bleskem a zemí dosahuje hodnot 100 milionů voltů a proud protékající kanálem 30 000 ampérů. Blesk tedy dává úctyhodný výkon kolem 3 bilionů wattů, ovšem trvajících po dobu jedné tisícině sekundy. Blesky podle svého vzhledu dělíme na blesk čárový, blesk rozvětvený, blýskavici, růžencový (perlový) blesk a kulový blesk.

Blesk bouřkový je elektrický výboj atmosférické elektřiny, pohybující se rychlostí cca 60 000 m/s s rozptylem až 500 MJ energie a nábojem 1 až 5 Coulombu. Proud se pohybuje kolem 40 kA, může však dosáhnout i hodnot několikanásobně vyšších. Napětí se odvíjí od délky blesku a dosahuje až miliardy voltů (od 100 MV až po 1 GV).

Blesk čárový je nejčastější formou blesku. Má tvar lomené nebo klikaté jasně svítící jediné čáry, která je dráhou elektronů, pohybujících se rychlostí 30 000 km/s.

Blesk rozvětvený je další velmi častou formou blesku. Připomíná bezlistou korunu stromu nebo kořenový systém. Ve své podstatě jde o blesk čárový s několika kanály. Jeho pustošící schopnosti jsou poměrně značné, neboť dílky několika kanálům je jeho nebezpečnost větší a ani bleskosvody nedokážou před tímto typem blesku účinně chránit.

Blýskavice je typem bezhluchého záblesku mezi opačně nabitými centry uvnitř bouřkového oblaku, který je obvykle již natolik vzdálený, že zahřmění již není slyšitelné.

Blesk růžencový (perlový) je typem blesku, u kterého je podél hlavního kanálu blesku možno pozorovat řadu světelných kuliček. Tyto kuličky mohou být někdy pozorovatelné i krátkou dobu po skončení vlastního výboje. Soudí se, že tyto kuličky jsou určitým způsobem podobné kulovému blesku. Elektrický výboj vzniká jen ojediněle, kanál blesku se rozděluje na světelné úseky připomínající kuličky na šňůrce růžence. Každá kulička vybuchuje sama o sobě, takže zvukový efekt je značný.

Blesk kulový je velice záhadným typem blesku, pokud jej lze vůbec za blesk považovat. Podstata jeho existence zřejmě spočívá v existenci vysoce ionizovaného plynu, čili plasmu. Má podobu koule, září nejčastěji světlem oranžové až žluté barvy, ale výjimkou nejsou ani kulové blesky ostatních barev spektra. Mívá velikost řádově od centimetrů až po několik decimetrů, vzácně i okolo metru, nejčastěji však 10 až 20 cm. Jeho výskyt bývá nečekaný, nečastěji však ke konci bouřky, popř. po ní. Náhle se zjeví, několik sekund se pomalu a nevyzpytatelně pohybuje nízkou nad zemí a mizí bezhluchým rozplynutím nebo ohlušujícím výbuchem.

Blizard je silný, velmi studený vítr, který je doprovázen masivním sněžením. Jeho působením dochází k napadání až několika decimetrů sněhu, které znemožní pohyb po silnicích a tratích, zatěžují stromy, způsobují polomy a výpadky elektrické energie. Jejich výskyt je spojen s oblastmi Severní Ameriky. V Česku se v podobných případech hovoří spíše o sněhových bouřích.

Bouřka je soubor elektrických, optických a akustických jevů vznikajících mezi oblaky druhu cumulonimbus (též kumulonimbus, bouřkový oblak nebo kupa dešťová) navzájem nebo mezi těmito oblaky a zemí. V podstatě jde o extrémní projev termické (tepelné) konvekce, jehož důsledky jsou elektrické, srážkové, větrné, optické a akustické jevy v atmosféře. Je to tedy soubor atmosférických jevů vázaných na hlubokou cyklonu (tlakovou níž) nebo též označení pro samotnou cyklonu, v níž se tyto jevy vyskytují. Meteorologové považují za bouři povětrnostní systém, u něhož rychlost větru dosahuje na Beaufortově stupnici síly 10 až 12 stupňů. Bouřky řadíme mezi tzv. *elektrometeory*, které vyjadřují viditelný nebo slyšitelný projev atmosférické elektřiny. Bouřky jsou vždy spojené s oblaky typu cumulonimbus, na které jsou pak vázány další závažné atmosférické jevy, jako jsou dešť, sníh, sněhové krupky, bleskové výboje v oblaku a hřmění až po nárazový vítr, zničující lijáky, kroupy, bleskové výboje mezi oblakem a zemí nebo dokonce tornáda (velká tromba).

BSE (Bovinní Spongiformní Encaphalopathie) je smrtelné mozkové onemocnění postihující dobytek, běžně známé pod názvem „nemoc šílených krav“. Nemoc

byla poprvé popsána ve Velké Británii v roce 1985. V roce 1996 byla publikována vědecká zjištění ukazující, že BSE je přenosná na člověka a způsobuje formu CJD (Creutzfeldt-Jakobova nemoc). Teprve 3 až 6 let po nakažení hovězího dobytka infekcí BSE se projeví první klinické příznaky jako snížení produkce mléka, třas, poruchy koordinace atd. Tato inkubační doba se může lišit a pohybovat se v rozpětí od 20 měsíců až po více než 15 let. Důsledkem této dlouhé inkubační doby je, že výrobky z nakažených zvířat se mohou bez viditelných příznaků dostat do potravinového řetězce, není-li zaveden úplný systém kontroly porážených kusů. Během první fáze onemocnění je úroveň infekčnosti napadených zvířat relativně nízká. Během druhé fáze se ještě nevyskytují klinické příznaky, ale je již možné zjistit vysokou koncentraci prionu PrP^{Sc} v mozku a v míše zvířete. Tato fáze proto představuje největší zdravotní nebezpečí. Tato druhá fáze trvá nejméně 6 měsíců. Příchod třetí fáze nastává výskytem klinických příznaků a končí smrtí zvířete. Stáří zvířat ve třetí fázi onemocnění se může pohybovat od 20 měsíců po 16 let; průměrný a nejčastější věk je však mezi 3 a 5 lety.

Cyklony (tlakové níže) jsou základním tlakovým útvarům a představují oblast se sníženým tlakem vzduchu, přičemž tlak v okolí je vyšší než tlak uvnitř oblasti. Na synoptických mapách musí mít alespoň jednu uzavřenou izobaru. Na severní polokouli je cirkulace v cykloně proti směru hodinových ručiček, zatímco na jižní polokouli je cirkulace po směru hodinových ručiček.

Dýmějová (bubonická, hlizová) forma moru je charakterizovaná náhle vzniklou vysokou horečkou, zimnicí a bolestmi hlavy a vzniká přímo po kousnutí infikovanou blechou. Během několika hodin je patrný bolestivý otok lymfatických uzlin obvykle v tříslech (90 %), podpaží nebo na krku. Bubo (hlíza, dýměj, ganglion) je oválné, vyvýšené s otokem (1 až 10 cm), silně bolestivé a obsahuje velké množství bakterií. Asi u čtvrtiny nemocných je bubonická forma provázena změnami kůže. Rozpad vnitřních orgánů a zvýšená krvácivost, jejímž výsledkem jsou někdy značně rozsáhlé defekty v zbarvení kůže, jsou spolu s bolestivě oteklými lymfatickými uzlinami typickými příznaky „černé smrti“. Postižení krvácejí z nosu a vykašlávají krev. Smrt zpravidla nastává během několika dní. Úmrtnost při neléčeném dýmějovém moru dosahuje kolem 60 % případů.

Ebola (krvácivá horečka) je virové onemocnění ze skupiny krvácivých (hemorrhagických) horeček, které napadá lidi a některé další primáty. Představuje jednu z nejnebezpečnějších nálezů, s jakou se kdy lidstvo setkało. Jeho původcem je filovirus ebola.

El Niño (El Niño de la Natividad neboli Vánoční děťátko) představuje atmosférickou a oceánskou klimatickou poruchu, k níž dochází jednou za 3 až 6 let v rovníkové oblasti Tichého oceánu. Jejím důsledkem je výrazné zesílení bouřkové činnosti a dalších klimatických jevů. U pobřeží Ekvádoru a Peru vzniká slabý na jih směřující teplý mořský proud, který způsobuje prodloužený ohřev oceánu. Jev je součástí tzv. Jižní oscilace, podstatou které jsou rozdíly v atmosférickém

tlaku zhruba nad Jižní Amerikou a Austrálií. Je-li rozdíl tlaku veliký, pak směrem od Jižní Ameriky vanou silné větry, které v podobě monzunu přináší vláhu do jihovýchodní Asie, Indie a k východnímu pobřeží Afriky. Pole se zazelenají a lidé mají co jíst. Je-li rozdíl tlaku malý, pak větry ztrácejí sílu a srážky padají buď nad pouštními oblastmi And, nebo zbytečně vyprší nad mořem. Monzun zeslábně a Indii odkázanou na vodu odpařenou v tropické části Tichého oceánu postihne sucho a hlad. Oba tyto jevy jsou velice úzce propojené, a proto se někdy nerozlišují. Souhrnně se pak nazývají jen El Niño. Opakem El Niña je **La Niña** a projevuje se rozsáhlým ochlazením centrálního a východního Pacifiku. Pasáty přemísťují teplé tropické vody směrem k západu, kde dochází k jejich hromadění. Hladina oceánu proti normálnímu stavu stoupá a termoklima klesá do větších hloubek. V centrální a východní části Pacifiku je pak hladina oceánu nižší než za normálních podmínek, termoklima se dostane blíže k mořské hladině, umožní chladné vodě, aby vystoupila z větších hloubek k hladině oceánu a přinesla s sebou lovné ryby. Oproti El Niño je zde zřetelná studená povrchová vrstva oceánu.

Eliášův oheň je akustický a optický jev vyvolaný vybíjením statické elektřiny při silných bouřích (tzv. hrotové výboje). Dochází k němu na vyvýšených místech, hrotech, vrcholcích stromů apod. a projevuje se modrým světélkováním objektu. Samotný jev je neškodný, může však připravit cestu úderu blesku. Vzniká tehdy, když bouřkový mrak vysává ze země elektricky nabitě částice. Ty pak často stoupají vzhůru podél vysokých předmětů, např. stromů nebo stěžňů lodí. Jestliže se tento elektrický tok setká s částicemi proudícími dolů z mraků, do země okamžitě udeří blesk. V meteorologii je Eliášův oheň označován jako „elektrometeory“.

Elektrické výboje jsou asi nejefektivnějším ze všech projevů bouřkové činnosti. Z hlediska jejich projevů rozlišujeme dva typy elektrických výbojů – hrotové výboje a blesky.

Endemie či endemický výskyt choroby, tímto pojmem se v epidemiologii označuje výskyt (zpravidla nakažlivého) onemocnění v určité omezené oblasti, kde se v populaci udržuje i bez přisunu zvenčí.

Enzootie jsou tvořeny souborem případů nepřesahujících obvyklou úroveň. Je zpravidla o dlouhotrvající stav nebo výskyt lokálních onemocnění bez tendence šířit se do okolí.

Eolické pochody (pohyb vzduchových mas) jsou specifickou formou pohybu půdy. Hlavními projevy eolických pochodů jsou prachové a pískové bouře, jež způsobují jednak sedimentaci až katastrofického rázu, a jednak naopak rychlou erozi půdy.

Epicentrum zemětřesení je bod na zemském povrchu, který leží přímo nad ohniskem zemětřesení.

Epicentrální čas znamená okamžik, v němž se zemětřesení projevilo v epicentru.

Epicentrální vzdálenost je vzdálenost epicentra od místa pozorování.

Epidemie (resp. epidemický výskyt choroby) označuje hromadný výskyt infekčního onemocnění (ale může být i neinfekční) u lidí na určitém území po určitou dobu. Znamená neobvyklé zvýšení počtu případů onemocnění lidí, které se již vyskytovalo v daném regionu nebo populaci, nebo výskyt významného počtu případů onemocnění v regionu nebo populaci, kde se toto onemocnění doposud nevyskytovalo. Rozlišujeme epidemie *explozivní* s náhlým prudkým nárůstem případů, krátkým trváním a rychlým odezněním, které jsou typické pro nemoci s krátkou inkubační dobou (např. salmonelóza), a epidemie *kontaktní* s pomalým vzestupem případů, dlouhým průběhem nemoci a dlouhodobým přetrváváním epidemie, které jsou typické pro nemoci s dlouhou inkubační dobou (např. hepatitida či AIDS). Zmíněné typy jsou ovšem pouze teoretické ideální modely, existují i epidemie, které se nacházejí někde mezi a nedají se jednoznačně zařadit ani do jedné skupiny. Epidemie jsou vyhlášovány orgány epidemiologické služby, jestliže počet nemocných přesahuje 2000 až 3000 na 100 000 obyvatel, a chorobu tak mají 2 až 3 % lidí. Termín je rovněž často používán v nonbiologickém smyslu v souvislosti s rozšířením určitých společenských problémů, např. v diskusích o duševních nemocech, drogové závislosti, obezitě a alergiích apod.

Epidemický plán představuje operační plán k řízení krizové situace (epidemie) zpracovává většinou krajský úřad. Hlavním úkolem je příprava na obranu proti šíření epidemií, popř. zastavení šíření epidemií prostřednictvím různých postupů a opatření.

Epidemiologický řetězec šíření nákazy představuje soubor čtyř článků procesu šíření nákazy (*původce – zdroj – cesta přenosu – vnímavý jedinec*), jejichž přítomnost zaručuje, že se onemocnění může v populaci šířit. Přerušení celistvosti epidemiologického řetězce šíření nákazy v kterémkoli jeho článku zamezí šíření infekčních onemocnění.

Epifytie označuje hromadné nákazy polních kultur.

Epizootie znamená hromadný výskyt infekčních (prudec, ale i málo nakažlivých) onemocnění u domácích nebo lesních zvířat a živočichů. Postihuje rozsáhlá území. Šíří se rychle a samočinně i mimo oblast původního výskytu. Prudec nakažlivými onemocněními jsou např. morbillivirová infekce u tuleňů, psinka u štěňat, slintavka, kulhavka či vozňvka u dobytka, prasečí mor, nemoc šílených krav, vzteklna, červinka (u prasat), ptačí chřipka a samozřejmě mnoho jiných infekcí. Epizootie mohou mít velké hospodářské a sociální následky pro vlastníky hospodářských zvířat a celou společnost. Nakažlivé nemoci zvířat bývají v některých případech přenosné na člověka. Proto při tlumení nakažlivých onemocnění mají vždy prioritu ty nakažlivé choroby, které jsou nebezpečné i pro lidi nebo mají vážné ekonomické následky. Preventivní a ochranná opatření jsou velmi důležitá. Nevyžadují pouze znalosti a zkušenosti veterinárních lékařů, ale také průběžnou informovanost státní veterinární služby a ústavů a zařízení pověřených diagnostikou nebezpečných

nakažlivých nemocí zvířat, přípravou a kontrolou biopreparátů (např. vakcíny, séra) a koordinací protinakažlivých opatření, prováděných regionálními institucemi a praktickými veterinárními lékaři.

Enzootie představují epizootický proces charakterizovaný přítomností nákazy v určitém místě.

Evidenční a dokumentační práce jsou opatření prováděná za účelem zabezpečení objektivních záznamů o průběhu povodně, o provádění opatření na ochranu před povodněmi, o příčině vzniku a velikosti škod a o jiných okolnostech souvisejících s povodní, jako podkladu pro posouzení a vyhodnocení povodně z hlediska hydrologického a účinnosti provedených opatření, pro návrh oprav, údržby, příp. investic a dalších opatření na ochranu před povodněmi. Evidenčními a dokumentačními pracemi jsou zejména záznamy v povodňové knize, označování nejvyšší dosažené hladiny vody, fotografická a videodokumentace povodňové situace, zaměřování a zakreslování zaplaveného území, ledových zácp, běhových natrží a průtrží hrází, zprávy o prohlídkách po povodni a souhrnné zprávy o průběhu povodně.

Fungicid je prostředek proti houbovým chorobám.

Hepatitida (infekční zánět jater, žloutenka) představuje vážné onemocnění (nemoc špinavých rukou, nemoc cestovatelů, nemoc narkomanů a homosexuálů), způsobené zvýšenou koncentrací žlutého žlučového barviva bilirubinu v krevní plazmě, které se klinicky projevuje zežloutnutím kůže, očního bělma, sliznic i ostatních tkání. Podle odhadů Světové zdravotnické organizace (WHO) jsou touto nemocí nakažena až 3 % světové populace (cca 2 miliardy), což v absolutním vyjádření představuje na 180 milionů lidí. Nejproblematictějšími oblastmi jsou Afrika, jihovýchodní Asie a Jižní Amerika, kde je infikováno přibližně 10 až 20 % populace. V Evropě je situace nejhorší v oblastech Středomoří. K nejohroženějším skupinám patří zejména uživatelé drog, dále pak příjemci krevních transfuzí (před rokem 1992), pacienti léčení na umělé ledvině, lidé s tetováním či piercingem. K rovinám příznakům onemocnění patří únava, trávící potíže či poruchy spánku. Není-li žloutenka závčas léčena, může choroba dospět až k cirhóze jater či rakovině jater. V současnosti představuje konečná fáze hepatitidy C nejčastější důvod k transplantaci jater. Infekcí napadajících játra je řada. Pouze některé z nich však mají patologický vliv na organismus. Jako první byly izolovány viry hepatitidy A B a posléze daly vzniknout celé skupině NANB (nonA-nonB). Tato skupina byla později ještě dále klasifikována. V současné době je obecně uznáváno pět druhů infekčních hepatitid: A, B, C, D, E. Někdy se mluví i o hepatitidě G, ta je však neškodná lidskému organismu.

Hepatitida typu A je akutní infekční onemocnění, které postihuje játra a jeho průvodním jevem je často žloutenka. Je způsobeno RNA virem hepatitidy A (HAV) z rodiny Picornaviridae. Virus vniká do těla ústy, přenáší se jidlem a nejčastějším

nosičem jsou proto naše ruce – *nemoc špinavých rukou*. Kromě toho k přenosu viru dochází tzv. fekálně-orální cestou, tj. cestou stolice – ústa, zejména při orálně-análním sexuálním styku, známém jako tzv. rimming, který praktikuje nemalé procento gayů. Hepatitida A téměř nikdy nepřechází do chronického stadia. Projevuje se většinou mezi 15 a 45 dnem od nákazy. V 70 % případů jsou po inkubační době na začátku patrné trávicí potíže, ve 30 % mají chřipkový charakter s teplotami. Kožními příznaky jsou žloutenka, vyrážky (kopřivka). Dalšími příznaky hepatitidy mohou být tmavá moč a světlá stolice, celková únava a další. Tyto symptomy se však nemusí prakticky vůbec projevit. Zvláště u dětí a mladých lidí se často stává, že nemoc vůbec nezaregistrují a přechodí ji. Pro dobrou regeneraci jater je nutné po celou dobu zánětu striktně se vyvarovat požívání alkoholických nápojů. Proti hepatitidě typu A lze očkovat.

Hepatitida typu B je infekční onemocnění, které představuje vážný zdravotnický problém. WHO odhaduje, že 200 až 300 milionů lidí je postiženo chronickou infekcí virem hepatitidy B (HBV – z rodiny Hepadnaviridae), jejíž komplikací jsou cirhóza nebo primární karcinom jater. Více než 250 000 lidí každoročně zemře. Vir je vysoce odolný, v kapce zaschlé krve přežívá několik týdnů, zmražení ho neničí. Inkubační doba je dlouhá – 50 až 180 dní. Zdrojem onemocnění je infikovaný člověk, a to několik týdnů před objevením se prvních příznaků onemocnění a po dobu akutního onemocnění. Někteří chronicky nemocní jsou nakažliví po celý život. Je nakažlivější než hepatitida A. Má těžší a delší průběh než hepatitida A. Může být jak akutní, tak chronická. Je velmi snadno přenosná tělesnými tekutinami (sliny, krev, sperma, poševní sekret). Hlavní cesty přenosu jsou *z matky na novorozence, z kojence na jiného kojence, rizikovými injekcemi a transfuzemi a sexuálním stykem*. Způsob přenosu zůstává nejasný nejméně u 20 % případů. Virus je schopen přežít mimo tělo po dobu nejméně 7 dní a nachází se ve vysoké koncentraci na kontaminovaných předmětech i při nepřítomnosti viditelné krve. Přenos se děje především parenterální cestou, tedy mimo trávicí ústrojí, nejčastěji cestou krevní, a k nákaze stačí nepatrné množství séra (méně než 0,01 ml). Přenos je možný i prostřednictvím společně používaného holicího strojku, kartáčku na zuby či jiných předmětů denní potřeby nebo nesterilní injekční jehlou. U lidí, infikovaných VHB, se může rozvinout akutní onemocnění, nebo zcela asymptomatická infekce. V obou případech může být infekce buď vyléčena, se získáním celoživotní imunity, nebo se stane postižený jedinec nosičem chronické infekce, která je obvykle celoživotní. V porovnání s AIDS je hepatitida B přibližně 100krát nakažlivější, a podle odhadu WHO jsou hepatitidou B celosvětově nakaženy přes 2 miliardy lidí. Kromě trávicích potíží jsou časté příznaky chřipkové, kloubní, kožní a nervové. V důsledku postižení jater vzniká tzv. *intrahepatální cholestáza* (tj. městnání žluči uvnitř jater, vzestup hladiny bilirubinu v krvi, který se dostává do kůže a projevuje se typickým zežloutnutím kůže, bělma očí a nehtů.). Proto se onemocnění nazývá *žloutenka*. Onemocnění může v 5 až 10 % případů přejít do chronického stadia, které někdy

vede až k jaterní cirhóze nebo dokonce k rakovině jater. *Typický* je celosvětový. V oblastech Afriky a Asie onemocní endemickým výskytem především děti. Ve vyspělých zemích je nejvyšší výskyt u dospívajících a dospělých. Hepatitidou B jsou ohroženy především osoby s rizikovým sexuálním chováním a pracovníci ve zdravotnictví. Nákazu virem hepatitidy B lze zjistit vyšetřením krve. Pozitivitu testu prokáže nález tzv. Australského antigenu (zkratka HbsAg). Pozitivní osoby jsou potenciálně infikční. Musí být léčeny a sledovány na infekčních odděleních. Prevence onemocnění spočívá především v ochraně před kontaktem s krví a tělesnými sekrety nemocných.

Hepatitida typu C je forma hepatitidy, která je přenosná především krví. V literatuře jsou jako alternativní formy přenosu popsány pohlavní styk a přenos z matky na plod. Často se však ve skutečnosti jedná zase o přenos krví, neboť k přenosu dochází pouze v případech, kdy během sexu, resp. porodu, dochází ke krvavým poraněním na obou stranách a krev obou lidí se mísí. K zajímavému rozšíření hepatitidy C došlo v Egyptě, kde se nakazilo obrovské množství lidí (až 20 % populace) při plošném očkování lidí proti schistosomiáze nesterilními jehlami. Hepatitida C se v 70 až 85 % případů stává chronickou. Virus patří do skupiny RNA virů Flaviviridae a obecně se označuje jako virus hepatitidy C (HCV). Hepatitidou C trpí asi 170 milionů lidí po celém světě. Jedná se o nebezpečnou chorobu, která má však ve velké většině případů velmi pomalou progresi. Než se zánět jater rozvine do podoby, která by člověka ohrožovala na životě, mohou uplynout i desítky let. Velký vliv na stav jater má životospráva pacienta. Pokud se vyhýbá alkoholu a přepáleným tukům, probíhá nemoc takřka symptomaticky. *Proti hepatitidě C nelze očkovat*. Virus hepatitidy typu C vyvolává obávanou žlutou zimnici (horečky se žloutenkou cestovatelů do tropů) a horečku Dengue (horečka, bolesti, strnulost a masivní krvácení po štípnutí komárem v subtropích). Uklývá v sobě jedno vlákno ribonukleové kyseliny (RNA – odtud příslušnost k RNA virům). Virus napadá jaterní buňky a množí se v nich. Způsobuje tím vážné poškození až zánik mnoha z nich. Vzniká zánět a jizvení tkáně (fibróza). Nově vznikající viry se od své předlohy mnohdy liší. Odchytky jsou způsobeny chybami při kopírování (replikaci), tzv. *mutacemi*. Vzniká řada virů lišících se ve svých povrchových strukturách (antigenech). Mutace viru dokážou „přelstít“ celý obranný systém organismu. Již vytvořené protilátky míří na „staré“ viry, nových si nevšimnou. Díky tomu choroba stále uniká přirozeným obranným mechanismům těla. Stejně tak určitá cílená léčba není schopna dostatečně rychle reagovat na změny vlastností nových virů. Proto až 90 % infekcí HCV přechází do chronicity. Mutované viry také přímo ovlivňují, jakým způsobem bude choroba probíhat a jak bude reagovat na léčbu. Různé kombinace genů v jejich RNA je dělí do několika skupin – genotypů. Ty mohou za odlišnosti. Pozměněný virus vyvolává jinak probíhající zánět jater a reaguje jinak na léčbu. Na celém světě existuje nejméně šest různých genotypů HCV.

Hepatitida typu D je způsobena virem hepatitidy Hepatitis delta (D) virus (HDV) a v ČR se prakticky nevyskytuje. Vždy je vázán na přítomnost viru hepatitidy B. Očkováním je tedy očkování proti hepatitidě B.

Hepatitida typu E je způsobena RNA virem hepatitidy E (HEV) ze skupiny Hepviridae a má podobné příznaky jako hepatitida A. Její průběh může být bouřlivý, např. u těhotných žen. Vyskytuje se především v rozvojovém světě a do ČR ji velmi vzácně zavlečou cestovatelé. Proti hepatitidě E zatím není vakcína.

Hladomor je dlouhotrvající období nedostatku potravin, které má za následek strádání a vznik podvýživy. V extrémních případech se začne projevovat nemocmi z podvýživy a následným celkovým oslabením organismu vedoucím ke smrti jedince, či celého společenstva. Hladomor může být zapříčiněn suchem, válkou atd., a jedná se tedy o následnou katastrofu, které předcházela jiná. K největšímu zaznamenanému hladomoru došlo v letech 1959–1961 v Číně, kde zemřelo asi 30 milionů lidí.

Hladina povodňového nebezpečí je hladina vody, která se považuje za nebezpečnou a při níž se vyhláší povodňové nebezpečí.

Hlásná povodňová služba zabezpečuje informace povodňovým orgánům pro varování obyvatelstva v místě očekávané povodně a v místech ležících níže na vodním toku, informuje povodňové orgány a účastníky ochrany před povodněmi o vývoji povodňové situace a předává zprávy a hlášení potřebná k jejímu vyhodnocování a k řízení opatření na ochranu před povodněmi. Hlásnou povodňovou službu organizují povodňové orgány obcí a povodňové orgány pro správní obvody obcí s rozšířenou působností a podílejí se na ní ostatní účastníci ochrany před povodněmi. K zabezpečení hlásné povodňové služby organizují povodňové orgány obcí v případě potřeby hlídkovou službu. Vlastníci vodních děl vzdouvajících vodu oznamují nebezpečí zvláště povodně příslušným povodňovým orgánům, Hasičskému záchrannému sboru ČR a v případě nebezpečí z prodlení varují bezprostředně ohrožené fyzické a právnické osoby. Osoby, které zajišťují telekomunikační služby, jsou povinny přednostně zabezpečovat komunikaci zpráv a hlášení předpovědní a hlásné povodňové služby.

Hloubka ohniska zemětřesení představuje vzdálenost mezi hypocentrem a epicentrem.

Horko je extrémní stav počasí, během kterého teploty dosahují hluboko nad průměr a mají za následek zdravotní komplikace u lidí a zvířat a zvětšení výparu v oblasti a vzniku sucha. Vlivem výparu dochází k vysoušení rostlin, které snadněji podléhají vzniku požárů, jež jsou častým doprovodným vlivem sucha.

Hydrosféra (vodní obal Země) představuje soubor všeho vodstva Země, tj. povrchové vody, podpovrchové vody, vody obsažené v atmosféře a vody v živých organismech. *Voda povrchová* je soustředěna převážně ve světových oceánech a mořích, dále však také ve vodních tocích, v přírodních vodních nádržích jako

v jezerech, bažinách, slatiništích atd., v umělých vodních nádržích (přehrady, rybníky), ve formě sněhu a ledu. *Voda podpovrchová* je obsažena v půdních pórech, průlinách, ve formě podzemního ledu v permafrostu (věčně zmrzlé půdě). *Voda v atmosféře* se vyskytuje ve skupenství plynném (vodní páry), ve skupenství kapalném (vodní kapky), ale i ve skupenství pevném (sněhová vločka). *Voda v živých organismech* je bezpodmínečnou součástí rostlinných a živočišných těl. Na planetě Zemi neustále probíhá tzv. koloběh vody (resp. hydrologický cyklus). Celkové zásoby vody na Zemi činí asi 1 385 989 600 km³, z toho sladká voda představuje 2,53 %.

Hypocentrum zemětřesení je ohnisko (těžiště) zemětřesení, které leží v hloubkách až do 700 km pod zemským povrchem.

Chřipka je nakažlivé virové onemocnění, vyvolávané virem z kmene Orthomyxoviridae,¹⁴ postihující převážně dýchací cesty. Chřipkové viry se z člověka na člověka šíří tzv. *kapénkami*. Jde o mikroskopické infekční částičky hlenu a slin obsahující velké množství virových částic. Při aktivním onemocnění jsou viry ve velkém množství přítomny v sekretu dýchacích cest. K tvorbě a uvolňování kapének pak dochází při kašlání, kýchání, ale i při běžném mluvení. Kapénky se společně s okolním vzduchem dostávají při vdechu do dýchacích cest dalších lidí. *Chřipkové viry* se dělí do tří základních skupin označovaných prvními písmeny abecedy (A, B, C). Každá skupina má ještě několik dalších kmenů lišících se od sebe vlastnostmi jednotlivých virů a jejich schopností vyvolat onemocnění. Chřipkové viry skupiny A a B jsou nejčastějšími původci každoročních jarních a podzimních epidemií. Skupina C naproti tomu vyvolává jen mírnější onemocnění a s epidemiemi nemá nic společného. Viry chřipky A a C jsou nakažlivé jak pro člověka, tak pro některá zvířata. Virem chřipky B se může nakazit jen člověk.

¹⁴ Viry jsou nejjednodušší živé organismy. Nemají vlastní buňky. Ke svému množení proto využívají buňky jiných organismů. Velikost virů se vyjadřuje v miliardtínách metrů. Řadí se tak mezi nejmenší známé organismy. Virus chřipky na první pohled připomíná kuličku nebo vláčekko na povrchu posypané krupicí. Skládá se z jádra, obalů a několika typů bílkovin. „Drobenku“ na povrchu tvoří dva druhy tzv. antigenů. Jsou to jakési klíče, pomocí kterých virus proniká do nitra buňky. První z antigenů, hemaglutinin (H), zajišťuje přichycení viru na povrch napadené buňky. Druhý se nazývá neuraminidáza (N). Jeho funkcí je nahlodávat povrch buňky a usnadnit viru vstup dovnitř buňky a výstup ven. Virový obal tvoří několik vrstev. Vnější jsou tukové. Virus je získává při opouštění napadené buňky. Vnitřní vrstvy tvoří vlastní bílkoviny (proteiny) viru. Protein označovaný jako M1 představuje jakousi kostru stabilizující virus. Protein M2 tvoří kanálky ve virových obalech. Díky nim dokáže virus uvolnit svoji genetickou informaci. Genetická informace je uložena v samotném jádru viru. Je zakódována ve vlákně ribonukleové kyseliny (RNA).

Chřipka se rychle šíří světem v sezonních *epidemiích*, se značnými ekonomickými náklady kvůli výdajům na zdravotní péči a ztrátě produktivity. Prapůvodním zdrojem chřipkové infekce jsou domácí zvířata – prasata, kachny a koně. Předpokládá se, že kolébkou onemocnění byla jihovýchodní Asie. Virus chřipky se podařilo laboratorně identifikovat až v roce 1932, zmínky o chřipkových *epidemiích* jsou však mnohem starší. Ve 20. století se vyskytly *tři velké chřipkové pandemie*, které měly značný vliv na ekonomiku. Všechny tři se vyhnuly území ČR. Největší a nejznámější chřipkovou pandemií byla tzv. *španělská chřipka*, která proběhla na přelomu let 1918 a 1919. Byla to zřejmě vůbec nejhorší *pandemie* v historii lidstva. Během krátké doby usmrtila na celém světě asi 25 až 50 milionů lidí. Chřipkou bylo zasaženo 20 % lidstva a zemřelo 2,5 až 5 % obyvatel. Dalšími velkými smrtícími pandemiemi byly *asijská chřipka* v letech 1957–1958 (přibližně 1,5 milionu mrtvých) a *hongkongská chřipka* v roce 1969 (1 milion mrtvých). V roce 2009 se z Mexika rozšířila tzv. *prasečí (mexická) chřipka*. Z historie vyplývá, že odstup mezi jednotlivými pandemiemi činil od počátku 18. až do konce 19. století přibližně 50 až 60 let. V posledním století se tato doba zkrátila přibližně na 40 let. Podle odhadu odborníků můžeme očekávat další velkou *pandemii* chřipky někdy v letech kolem roku 2015–2017. Dlouhodobé statistiky WHO ukazují, že virem chřipky se každoročně nakazí 33 % obyvatel, z nichž 26 % skutečně chřipkou onemocní. Ze všech nemocných musí být 1 % léčeno v nemocnici. 8 % z hospitalizovaných pacientů nemocí podlehne. Celosvětově ročně onemocní závažnou formou chřipky 3 až 5 milionů lidí, 250 000 až 500 000 z nich zemře. V průmyslově vyspělých zemích je nejvíce zemřelých ve věkové skupině nad 65 let.

Cholera je nebezpečné průjemové onemocnění, jehož původcem je *bakterie Vibrio cholerae*, nejčastěji kmeny *Clasica I a El Tor*. Nemoc se přenáší alimentární cestou, nejčastěji pitnou vodou znečištěnou fekáliemi (v níž je *Vibrio cholerae* schopno přežít až tři týdny) nebo potravinami (v nichž je *bakterie* schopna přežít dny až 6 týdnů). Zdrojem nákazy je nemocný člověk, popř. člověk-přenašeč. Pokud člověk zkonsumuje infikované potraviny nebo se napije znečištěné vody, část vibríí projde až do tenkého střeva, kde se začne množit a produkovat *toxin* zvaný *enterotoxin*, který způsobuje infekci střev s vodnatým průjmem a rychlou dehydrataci organismu. Člověk tak může ztratit až 25 litrů vody denně a spolu s ní velké množství životně důležitých iontů. Inkubační doba je několik hodin až dní. V důsledku ztráty vody a iontů dojde ke snížení krevního objemu a acidóze, bez léčby může dojít až k úplnému vyčerpání draslíkových iontů, zhroucení homeostázy a ke smrti. Šíří se hlavně mezi sociálně slabším obyvatelstvem. Domovskou zemí cholery byla po dlouhá léta Indie, odkud byla postupně importována do Evropy a na další kontinenty. Výskyt cholery je popisován od nejstarších dob v Indii, v deltě řeky Gangy. Prakticky až do konce 18. století zůstala lokalizována na indickém subkontinentu. Teprve od začátku 19. století se rozšířila v průběhu šesti obrovských pandemií i do ostatních částí světa. První *pandemie*

začala v roce 1817 a v průběhu šesti let zachvátila Asii, Evropu a Afriku. Další vypukla hned o tři roky později a rozšířila se během 9 let do všech obydlených světadílů. V této *pandemii* se dostala cholera poprvé, ale naposled do Austrálie, která je od té doby považována za zemi cholericky bezpečnou. Ve zbývajících *pandemiích* byl výskyt vždy hlášen na čtyřech kontinentech: v Asii, Evropě, Africe a v Americe – s jedinou výjimkou šesté *pandemie* mezi lety 1902–1926, kdy se do Ameriky nedostala.

Choroba je škodlivá odchylka od normálního průběhu fyziologických procesů trvající dostatečně dlouhou dobu, aby se životně důležité funkce narušily nebo zpomalily. Je to rovněž každá odchylka od normálních funkcí, která má za následek nedostatečnou výkonnost rostliny nebo sníženou schopnost přežít a udržet svou níku (funkční prostor).

Inkubační doba představuje období mezi vstupem nákazy do organismu a vypuknutím nemoci. U infekčních onemocnění hraje velikou roli při posuzování nebezpečnosti choroby. Za nejnebezpečnější jsou považovány ty, které mají dlouhou inkubační dobu, neboť to zvyšuje šanci, že nakažený jedinec odecepuje do jiné oblasti a rozšíří chorobu tam, zejména pak v tom případě, že je nakažená osoba infekční už během inkubační doby, což znamená, že v době, kdy nemoc propukne a lékaři (zvěrolékaři) tak dostanou první varování, už může být nakažena spousta lidí (zvířat). Typickým příkladem takové nemoci je jinak jen slabě infekční AIDS. Z pohledu inkubační doby nemocí můžeme rozdělit na *nemoci s krátkou inkubační dobou* v řádu hodin až dní (chřipka, cholera) a *nemoci s dlouhou inkubační dobou* v řádu měsíců a let (vzteklina, AIDS). Creutzfeldt-Jakobova nemoc má např. inkubační dobu třicet let.

Infekční onemocnění neboli infekce je chorobný stav, při kterém dochází k poškození hostitelského makroorganismu prostřednictvím *parazita*, který narušuje vnitřní prostředí makroorganismu, aby tak získal prostředí k vlastnímu růstu a množení. Míra závažnosti infekce je dána tzv. choroboplodností neboli patogenitou, která závisí na vlastnostech parazita (patogenu), mezi něž patří délka inkubační doby, produkce toxinů aj. Mezi parazity řadíme *bakterie, viry, prvoky, některé druhy červů a členovců* a v poslední době i zvláštní druh patogenních proteinů známých jako *priony*. Makroorganismus se infekci brání prostřednictvím *imunitního systému*. Lékařská věda se proti těmto nakažám brání řadou léčiv (např. antibiotiky proti bakteriím), jejichž hlavním cílem je maximálně poškodit (zahubit nebo alespoň omezit růst) parazita a zároveň minimálně poškodit napačený makroorganismus.

Intenzita zemětřesení (E) je charakteristika velikosti zemětřesení podle jeho makroseismických účinků (následků), tj. podle toho, jak zemětřesení působí na obyvatelstvo postižené oblasti, jaké působí škody na stavbách a jaký je rozsah viditelných deformací zemského povrchu. Pro měření intenzity zemětřesení se používá upravená, dvanáctistupňová, modifikovaná *Mercalliho stupnice*. Nevyjadřuje

hodnoty měřené přístroji, ale statisticky vyhodnocené pozorované makroseismické účinky otřesu. Hodnocení má tedy do určité míry subjektivní charakter. Intenzita zemětřesení všeobecně klesá se vzdáleností od epicentra.

Izobara je čára spojující místa se stejnou hodnotou tlaku vzduchu, která je přepočítána na střední výšku hladiny světového oceánu, tedy na 0 m nadmořské výšky. Podle platné mezinárodní úmluvy o klasifikaci bouřek se bouřky dělí na bouřky frontální (bouřky tažné) a místní (bouřky z tepla).

Jaderné materiály tímto pojmem se označují jaderné materiály (tj. výchozí materiály, které představují uran zahrnující směs izotopů vyskytujících se v přírodě, uran ochuzený o izotop nebo thorium, zvláštní štěpné materiály a další štěpné materiály), vybrané položky, kterými jsou materiály, zařízení a technologie navrhované a vyráběné k využití v jaderné oblasti a položky dvojího použití, kterými jsou materiály, zařízení a technologie, které nejsou navrhované a vyráběné k využití v jaderné oblasti, ale jsou v této oblasti využitelné.

Kaldera je geologický termín, který popisuje destruktivní tvar stratovulkánu (navrstvené sopky) v podobě kotlovité prohlubně ve tvaru kráteru a o průměru několika až desítek kilometrů. Kaldery mohou vznikat propadnutím centrální části sopky po vyprázdnění magmatického krbu vlastní vahou vulkánu (např. sopka Mauna Loa na Havaji, Uson a Aira v Japonsku), vyhozením vrchole sopky při explozi (např. sopka Bandai San v Japonsku, Tarawera na Novém Zélandu) nebo erozí způsobenou činností vody nebo ledovců, která rozšiřuje kráter (např. Koselská sopka na Kamčatece). Někdy vznikají i kombinací předchozích (např. sopka Krakatoa). Vzniká útvar, který je častokrát vyplněn vodou (tzv. *kalderové jezera*), ale vzhledem k častému výskytu síry v okolí magmatické činnosti netvoří výjimku ani jezera slabě koncentrované kyseliny sírové. Za situace, kdy dojde k obnovení magmatické činnosti sopky, objeví se na hladině vzniklého jezera nový vulkán, který vytvoří ostrov.

Karanténa je systém protiepidemických opatření k izolaci nákazy a likvidaci přenosných onemocnění. Při karanténě jsou konána určitá základní opatření (časťtečná nebo úplná hygienická očista, určení protiepidemického režimu práce ve zdravotnických zařízeních, specifické nebo nespecifické profylaxe a další). Osoby podezřelé z nákazy jsou odděleny od ostatních, vyšetřovány a pozorovány lékařem (ve zdravotnických zařízeních nebo i doma).

Klimatické změny představují celosvětový problém *globálního oteplování*, který má sice určitá pravidla, kterými se řídí (např. tzv. Milankovičův cyklus)¹⁵, ale některé úkazy věda zatím není schopná plně vysvětlit.

¹⁵ **Milankovič Milutin (1879–1958)**, srbský geofyzik, vypracoval teorie popisující střídání klimatických změn na Zemi. Jeho teorie z roku 1920 je dodnes velice uznávaná a založena je na třech periodických změnách: precesi, změně sklonu zemské

Kobylyk přemnožení žravých kobylyk je cyklickým problémem suchých oblastí převážně afrického kontinentu, kde se vlivem klimatických podmínek přemnoží druh sarančat, jež pak vytvářejí obrovská mračna jedinců, kteří na své cestě požírají téměř veškerou vegetaci. Jejich dopad je převážně na zemědělských objektech, jako jsou pole. Vlivem náletu kobylyk pak dochází k neúrodě, což vede ke vzniku hladomoru, resp. podněcují vznik válečných konfliktů a migrace populace.

Kompetence povodňových orgánů povodňové orgány mohou v době povodně činit opatření a vydávat příkazy k zabezpečení řízení ochrany před povodněmi, v odůvodněných případech i nad rámec platných povodňových plánů s tím, že v takovém případě musí neprodleně uvědomit dotčené osoby. Tyto příkazy nejsou rozhodnutími podle správního řádu; povodňové orgány nebo jiné osoby na jejich příkaz jsou při povodni za účelem provádění záchranných a zabezpečovacích prací oprávněny vstupovat v nezbytném rozsahu na cizí pozemky a do objektů; orgány státní správy a jiné orgány jsou povinny povodňovým orgánům pomáhat na jejich výzvu při zajišťování řízení ochrany před povodněmi; povodňový orgán nižšího stupně může požádat povodňový orgán vyššího stupně o převzetí řízení ochrany před povodněmi v případě, že vlastními silami není schopen tuto ochranu zajistit. Povodňový orgán, který převezme řízení ochrany před povodněmi, je povinen oznámit příslušným nižším povodňovým orgánům datum a čas převzetí, rozsah spolupráce, ukončení řízení ochrany před povodněmi a provést o tom zápis v povodňové knize. Nižší povodňové orgány zůstávají dále činné, provádějí ve své územní působnosti opatření podle svých povodňových plánů v koordinaci s vyšším povodňovým orgánem nebo podle jeho pokynů. *Pokud dojde k vyhlášení krizového stavu podle zákona č. 240/2000 Sb., o krizovém řízení (krizový zákon), přejímá řízení ochrany před povodněmi orgán, který je k tomu podle tohoto zákona příslušný (krizový štáb).*

Kontaminace (z hlediska nákaz) je přechodná přítomnost infekčního agens na povrchu těla bez invaze do tkání či jejich reakce, nebo na povrchu předmětů.

Kroupy jsou poměrně běžným jevem doprovázejícím bouřky. Nebezpečným začíná být krupobití tehdy, když se vyskytnou kroupy o průměru větším než cca 2 cm. Výjimečně se mohou vyskytnout kroupy o průměru nad 5 cm, které pak mohou způsobit vážná zranění či velké hmotné škody.

osa a změně excentricity. Jádrem jeho teorie je předpoklad, že rozhodujícím zdrojem klimatických oscilací jsou pravidelné teplotní změny v závislosti na excentricitě dráhy Země kolem Slunce (perioda 100 tisíc let), změně náklonu zemské osy (perioda 41 tisíc let) a precesi (rotace kolem zemské osy – perioda 23 tisíc let). Tyto tři faktory (cykly) mají na svědomí změny množství dopadajícího slunečního záření a jeho intenzitu na různých částech Země.

Krupobití je zvláštní forma atmosférického úkazu, během kterého na zem dopadají ledová tělesa přibližně kulového tvaru, která poškozují jiná tělesa vlivem kinetické energie. Nejhorší dopady má krupobití na zemědělské oblasti s poli, kde jsou lámána stěbla s obilím, která následně uhnívají. Škody jsou zpravidla pouze materiální.

Krvácivé horečky Ebola, Marburg a Lassa patří do skupiny tzv. virových krvácivých horeček. Viry jsou přenášeny na člověka většinou ze zvířecích hostitelů, kterými jsou nejčastěji divoké opice a netopýři. Ebola je z těchto tří virů nejzávažnější, úmrtnost činí kolem 80 %.

Kyselý déšť je déšť obsahující rozpuštěné kyselé sloučeniny v důsledku chemického znečištění atmosféry sloučeninami síry a dusíku. Jejich usazování vyvolává kyselost půdy a vody, což vede k zemědělským a ekologickým škodám.

Láva je pojem z geologie, který popisuje roztavený horninový materiál (magma), který vystupuje sopečným jícnem nebo v okolí litosférických zlomů a prasklin na zemský povrch, kde se následně rozlévá do okolí v závislosti na své viskozitě. Teplota lávy se pohybuje obvykle v rozmezí teplot mezi 700 až 1200 °C. Je tvořena roztavenými fázemi hornin, krystaly a plyny, které při kontaktu s okolním prostředím začínají vlivem nevyvážené teploty chladnout. Láva se většinou dostává do vzájemné interakce se dvěma nejdůležitějšími prostředími – vodou a vzduchem, které ovlivňují její výsledný vzhled (texturu, strukturu) a vlastnosti. Při kontaktu s vodou dochází k rychlému utužení lávy vlivem prudkého ochlazení, což se projevuje na vzniku sklovité struktury na povrchu. Dochází ke vzniku lávových polštářů, kterými je tvořena větší část oceánského dna na oceánské kůře. Při ochlazení vzduchem dochází k pozvolnějšímu ochlazení lávy, čímž láva dostává tvar krystalických struktur ve svém nitru. V závislosti na struktuře může láva tuhnout od několika minut po roky. Při dlouhodobějším tuhnutí lávy dochází často ke vzniku kamenných varhan. V závislosti na viskozitě lávy (obsahu SiO_2) rozeznáváme *kyselé lávy* – obsah SiO_2 je do 65 % (láva typu AA), *intermediální lávy* – obsah SiO_2 do 52 % a *bazické lávy* – obsah SiO_2 do 44 % (láva typu Pahoe-hoe). Čím více SiO_2 je obsaženo v lávovém složení, tím se láva stává viskóznější, což značí, že láva je z pohledu pH faktoru kyselější. Rozlišujeme tři typy lávy: *Láva typu AA* je kyselá láva, která díky vysoké viskozitě je málo pohyblivá a špatně soudržná, má tendence tvrdnout již v jícnu sopky a tím zapříčínovat jeho ucpání. Následná nemožnost postupu dalšího postupujícího magmatu zapříčínuje narůstání tlaku v jícnu, což vede ke vzniku explozivních sopek. Častým případem jsou tendence vytvářet vytlačené kupy, sypané kuzele sopek a podobné útvary. *Láva typu Pahoe-hoe* (česky provazovitá láva) má své označení z Havajských ostrovů, kde se sní setkáváme nejčastěji. Jedná se o lávu s velmi malým obsahem SiO_2 , což se projevuje nízkou viskozitou a tedy špatnou přilnavostí. Láva Pahoe-hoe je velice pohyblivá a může se pohybovat i rychlostmi desítek km/h a urazit několik kilometrů, než se ochladí a ztuhne. Jejím častým

výlevem a pohyblivostí vznikají *štíťové sopky* a rozsáhlé výlevné platformy, které jsou základní stavební jednotkou *kontinentální kůry*. Nejznámějšími štíťovými sopkami jsou největší hory Sluneční soustavy na Marsu (Olympus Mons, Ascraeus Mons, Arsia Mons). *Polštářová láva* (česky provazovitá láva) je láva, která vzniká, když se dostane žhavá láva do kontaktu se studeným vodním prostředím. Voda okamžitě lávu ochlazuje na *povrchu*, což má za následek vytvoření „polštáře“ s typicky sklovitou strukturou na povrchu. *Tlak* tlačící se lávy uprostřed polštáře dále narůstá, až se na nějakém místě opětovně provalí a vznikne další polštář. Děj se opakuje do doby, dokud je dostatečný tlak přicházející lávy. V konečném výsledku vzniká pole s polštářovou lávou. Pokud se výlev lávy zastaví o přírodní či umělou překážku, může vzniknout útvar zvaný *lávové jezero*, které může dosahovat značných velikostí a který pak chladne mnohem déle než proud lávy, čímž u něj dochází k lepší krystalizaci (středně- až hrubozrnná struktura).

Lavina je obecný pojem pro velkou hmotu hornin, sutě, ledu nebo sněhu, která se náhle a velkou rychlostí sesula z horského svahu. Jde o velmi rychlý svahový proces, při kterém dochází k přemísťování materiálu do nižších nadmořských výšek. Laviny představují největší objektivní hrozbu v horách. Podle druhu unášeného materiálu lze rozlišit *laviny kamenné* a *sněhové*.

Lesní požár za lesní požár je považován každý požár, který vypukne v porostu vyšším než 1,8 m. Lesní požáry lze obecně rozdělit na *podzemní*, *pozemní* a *korunové*. *Podzemní požáry* se vyskytují nejčastěji v rašeliništích a projevují se skrytým hořením pod vrstvou hrabanky (odumřelé zbytky rostlin a živočichů, které časem vytvoří humus. Při *pozemních požárech* hoří tzv. půdní kryt, tedy hrabanka, tráva nebo mech. Nejnebezpečnější jsou *požáry korunové*, které nastávají přechodem z pozemního požáru a oheň hoří ve větvích stromů. Lesní požáry se vyznačují rychlým šířením na velkých plochách, kdy rychlost šíření za určitých okolností může dosahovat až 110 km za hodinu. Další formou lesního požáru je *doutnající oheň*. Spočívá v pomalém spalování paliv (nejčastěji různých druhů rašeliny, hrabanky, kořenů apod.). Může mít formu podzemního či pozemního požáru. Hoří bez plamenů, šíří se pomalu a do atmosféry se dostává ohromné množství dýmu. Nejčastější příčinou lesních požárů (až 95 %) je vina člověka. Dlouhodobá vedra a sucha situaci samozřejmě zhoršují. Přírodní zapálení, třeba od blesku, jsou vzácná (asi 1 až 2 % případů). Šíření lesních požárů je možné třemi způsoby: postupným šířením přes vegetaci (tzv. *plazivý oheň*), přeskokováním z jedné koruny stromu na druhou (tzv. *skákový oheň*) nebo přenášením hořících větví, listů a jiného materiálu, v závislosti na síle větru, na značnou vzdálenost od ohniska požárů (tzv. *létající oheň*). Lesní požáry páchají obrovské škody a způsobují velké potíže pro místní obyvatelstvo. Tak např. požáry v australském státě Victoria v roce 1939 způsobily znečištění ovzduší na vzdálenost přes 3000 km. Při mimořádně ničivém požáru, ke kterému došlo v roce 1997 v Indonésii, se škodlivý kouř rozšířil do osmi sousedních zemí a způsobil problémy přibližně

75 milionům lidí, 20 milionů lidí muselo být léčeno kvůli takovým zdravotním potížím jako astma, rozedma plic, kardiovaskulární choroby a také oční a kožní problémy.

Litosféra je pevný obal Země tvořený zemskou kůrou a nejsvrchnějšími vrstvami zemského pláště. Její tloušťka se pohybuje obvykle v rozpětí 70 až 100 km, extrémní hodnoty představují zhruba 2 km, kterých dosahuje na oceánské kůře, a 150 km, kterých dosahuje pod masivy horstev. Litosféra nepředstavuje kompaktní obal, je rozčleněna na mohutné bloky – *litosférické desky*, které „plavou“ na plastické vrstvě zemského pláště (tzv. astenosféře). Celý zemský povrch tvoří 6 velkých (Pacifická, Americká, Euroasijská, Africká, Indo-australská, Antarktická) a řada malých desek (Nazca, Kokosová, Filipínská, Arabská, Juan de Fuca, Karolínská, Bismarkova, Scotiá). Litosférické desky, ať oceánské nebo pevninské, se neustále pohybují – *přibližují* se k sobě, pohybují se proti sobě, oddalují se nebo se pohybují vedle sebe. Mohou nastat tyto možnosti: jedna deska se začne podsouvat pod druhou (subdukce), oceánská deska se začne nasouvat na pevninskou desku (obdukce), dvě desky zapříčí a nastane horotvorný proces (orogeneze).

Magma je roztavený horninový materiál (alumino-silikátová tavenina), nacházející se v zemském tělese. Obsahuje sopečné plyny (např. voda, CO₂, chlor a fluor). Jedná se tedy o abyssální (hlubinný) ekvivalent lávy. Magma vzniká v oblastech zemského pláště anebo tavením z hornin spodní zemské kůry. Teplota taveniny se pohybuje v rozmezí hodnot 650 °C až 1200 °C a její krystalizační teplota souvisí s obsahem vodních par v tavenině.

Magnitudo zemětřesení (M) vyjadřuje velikost zemětřesení. Určuje se ze seismometricky zjišťovaných maximálních odchylek množství energie v *hypocentru* zemětřesení a registrovaným seismografem v epicentrální vzdálenosti 100 km od epicentra zemětřesení. Měřítkem velikosti magnituda je *Richterova stupnice*¹⁶.

Malou dopravní nehodou se rozumí ty případy (méně závažné), ke kterým není povinnost ze silničního zákona volat policii. Takovou dopravní nehodou je podle silničního zákona nehoda, kdy dojde při dopravní nehodě ke hmotné škodě na některém ze zúčastněných vozidel včetně přepravovaných věcí nebo na jiných věcech nižší než 100 000 Kč (platí od 1. 1. 2009), účastníci se dohodnou na tom, čím to byla vina, a nebyla způsobena škoda na majetku třetí osoby.

Malárie (bahenní zimnice) je jednou z nejzávažnějších tropických chorob a po tuberkulóze je druhou nejrozšířenější smrtelnou chorobou na světě. Podle statistik

¹⁶ **Richterovu stupnici** vytvořil v roce 1935 americký seismolog Charles Francis Richter. Je to logaritmická stupnice, která měří amplitudové vlny zemětřesení. Nemá horní hranici. Pro dané zemětřesení platí jediná hodnota magnituda, které charakterizuje velikost daného zemětřesení.

Světové zdravotnické organizace se ročně vyskytuje 300 až 500 milionů případů malárie a více než 1 milion obyvatel každý rok umírá na malárii. Asi 90 % těchto úmrtí připadá na Afriku, většinou na malé děti. Zárodky malárie (Plasmodia) přenášá na lidi *komár rodu Anopheles*¹⁷, jehož výskyt je v jednotlivých mikroregionech vázán na roční období. Nemoc je pak způsobena parazitickými prvky kmene Apicomplexa – *Plasmodii* (česky zimničky).¹⁸ Až do roku 1880 nebyl původce nemoci znám a nemoc byla přičítána špatnému vzduchu z bažin (italsky „mala eira“ – „špatný vzduch“). Až 18 let po objevení malarického Plasmodia bylo objeveno, že malárii přenášá komár Anopheles. Za objev původce malárie získal francouzský lékař Charles Louis Alphonse Laveran v roce 1907 Nobelovou cenu za fyziologii a medicínu. Proces infekce probíhá ve dvou kolech. První kolo spočívá v infekci komára od člověka, který již malárii má. Ve druhém kole pak dojde k infekci zdravého člověka bodnutím tímto infikovaným komárem. Mezi symptomy malárie patří horečka a chřipce podobné projevy včetně zimnice, bolesti hlavy, bolesti svalů, únavy, zvracení a průjemy. Malárie může zapříčinit i chudokrevnost. Úmrtnost neléčených případů je až 40%. Účinným lékem je alkaloid z kůry chinovníku – chinin. Existují desítky druhů malárie, ale jen čtyři z nich – *tropická malárie (Plasmodium falciparum)*, tzv. *třídenní malárie (Plasmodium vivax)* a tzv. *čtyřdenní malárie (Plasmodium ovale a Plasmodium*

¹⁷ **Komár (moskyt) rodu Anopheles** je velký komár se skvrnitými křídly a bílými prstýnky na chodidlových člancích. Napadá lidi a bolestivě bodá. Především ve státech přecházejí zimu samičky komárů ze skupiny Anopheles maculipennis. Tito komáři byli v minulosti i u nás přenašeči malárie. Některé druhy rodu Aedes (A. vexans, sticticus, cinereus ...) vyvolávají v některých oblastech komáří kalamity.

¹⁸ Zástupci **zimničky (Plasmodia)** jsou původci nemoci bahenní zimnice neboli malárie. Nákazu přenášá na zdravého člověka komár Anopheles. Sporozoit se z jeho slinných žláz dostanou při sání do krve člověka a zde se přemění v tzv. E-stadia, která se rozmnožují v buňkách tvořících výstelku cév a v buňkách jater. Zde vzniklé zárodky napadají červené krvinky, kde rostou a množí se. Zničená krvinka praskne a každý z uvolněných merozoitů napadne novou krvinku a cyklus se opakuje v pravidelných intervalech včetně malarického záchvatu, kterým se rozpad krviček projevuje navenek. Další vývoj je možný až v těle samičky komára Anophela. Z nasátých napadených červených krvinek se v žaludku komára uvolní gametocyty a jejich splnutím vzniká velká nepohyblivá oocysta, jejímž rozpadem se uvolní sporozoit, kteří pronikají do slinných žláz komára. Nejčastějším zástupcem je zimnička třídenní (*Plasmodium vivax* Grassi-Feletti), u níž dochází k rozpadu krvinek a tím i k malarickému záchvatu každý třetí den. Nejlehčí formu malárie způsobuje zimnička čtvrtodenní (*Plasmodium malariae* Laveran), k záchvatu dochází každý čtvrtý den. Nejtěžší formu malárie zvanou malárie tropická způsobuje zimnička tropická (*Plasmodium falciparum* Welch), při níž dochází k záchvatu každý den.

malariae) – mohou postihnout člověka. Ve většině endemických oblastí ve světě jsou těhotné ženy nejrizikovější skupinou dospělých. Těhotné ženy mají dvakrát až třikrát vyšší riziko vážného onemocnění malárií než netěhotné ženy a muži žijící v těchto oblastech. Každým rokem se nakazí malárií nejméně 30 milionů těhotných žen. Těhotné ženy nakažené malárií umírají buď přímo na důsledky malárie, nebo nepřímo na důsledky vážné anémie způsobené parazitem *Plasmodium*. Onemocnění matky se přenáší na nenarozené dítě. Dochází ke spontánním potratům, k úmrtí dítěte při narození a krátce po něm nebo se dítě narodí s velmi nízkou porodní váhou. Malárie je tak příčinou asi jedné pětiny všech úmrtí dětí. Více než 40 % všech dětí světa žije v zemích s výskytem malárie. Každým rokem se nakazí 300 až 500 milionů dětí malárií a na důsledky infekce jich více než milion zemře. Více než 75 % všech úmrtí dětí v důsledku malárie se vyskytuje v Africe u dětí ve věku do pěti let, které byly nakaženy parazitem *Plasmodium falciparum*. Rychlé zvyšování odolnosti parazita vůči lékům proti malárii, hluboká a rozsáhlá chudoba, slabá infrastruktura zdravotní péče a v některých zemích občanské nepokoje způsobují další růst úmrtnosti v důsledku malárie. Velkou tragédií je skutečnost, že naprostě většině těchto úmrtí lze zabránit. Malárie je nemocí chudých a příčinou chudoby. Způsobuje přímé a nepřímé ekonomické ztráty a je jednou z hlavních překážek ekonomického rozvoje.

Megatsunami je obrovská tsunami, způsobená např. zřícením ostrova do oceánu, pádem kosmického tělesa, masivním sesuvem půdy nebo výbuchem podmořské sopky. Je to naprosto zničující oceánská vlna. Od „klasické“ tsunami se liší svojí velikostí a zasaženým územím. Normální tsunami je na moři téměř nerozpoznatelná, zatímco megatsunami je díky síle, která ji způsobila, viditelná na otevřeném moři a může dosahovat výšky kolem 50 m. Po přiblížení k pevnině narůstá a dosahuje někdy i 100 m.

Ministerstvo životního prostředí jako ústřední povodňový orgán v rámci plnění úkolů při ochraně před povodněmi a) řídí ochranu před povodněmi a výkon dozoru nad ní s výjimkou řízení povodňových záchranných prací, které přísluší Ministerstvu vnitra, b) metodicky řídí přípravu opatření na ochranu před povodněmi, zejména zpracování, předkládání a schvalování povodňových plánů, organizaci předpovědní a hlásné povodňové služby, c) zpracovává po projednání s dotčenými orgány veřejné správy *povodňový plán ČR* a předkládá jej ke schválení Ústřední povodňové komisi, d) potvrzuje soulad povodňových plánů správních obvodů krajů s povodňovým plánem ČR, e) účastní se hlásné povodňové služby, připravuje odborné podklady pro případné převzetí řízení ochrany před povodněmi Ústřední povodňovou komisí, poskytuje informace sdělovacím prostředkům, f) zajišťuje průzkumné a dokumentační práce většího rozsahu (letecká pozorování, snímkování apod.), g) účastní se odborné přípravy pracovníků povodňových orgánů.

Mor (černá smrt) je vysoce nakažlivé infekční onemocnění s prudkým průběhem. Původcem této nemoci je tyčinkovitá bakterie *Yersinia pestis*, dříve *Pasteurella pestis*, kterou na člověka přenáší nejčastěji blecha morová – *Xenopsylla cheopis*, nebo *Oropsylla montana* žijící na amerických veverkách a préríjích pšech, v Asii na syslech. Bakterie do organismu člověka pronikají buď dýchacími cestami (dochází ke smrtelnému morovému zánětu plic – septikemické formě moru), nebo přes kůži pomocí infikovaného hmyzu – vznikne tzv. dýmějová (hlizová) forma onemocnění, anebo požitím infikovaných potravin (vznikne tzv. střevní forma moru). Morovou bakterií však přenáší i blecha lidská – *Pulex irritans*, takže se při vzrůstajícím nakažení obyvatelstva přenáší infekce i z člověka na člověka a počet nakažených tím rychleji vzrůstá. Průměrná inkubační doba moru je 1 až 4 dny. Zárodky moru jsou velmi odolné proti vlivům zevního prostředí. Ve vodě přežívají kolem 40 dní, v půdě cca 2 měsíce, v infikovaných blechách a hlodavcích až několik měsíců. Při teplotě –30 °C vydrží v zevním prostředí několik měsíců, ve zmrzlých mrtvolách až jeden rok. V infikovaných předmětech a potravinách obvykle přežívají několik týdnů. Mor se v dějinách lidstva vyskytoval už od starověku. Ale ne všechny epidemie v písemných pramenech považované za morové ve skutečnosti morové byly. Často byla tímto pojmem označována různá onemocnění, kterým bylo společné jen to, že se vyskytovala hromadně a měla zhoubný průběh. Autoři knihy *Utajované dějiny Čech*¹⁹ dokumentují, že slovo „mor“ mělo širší význam i v našich podmínkách. Označovala se jím veškerá nevysvětlitelná hromadná úmrtí. Aktuální zůstává hrozba *použití moru jako biologické zbraně*.²⁰ Po druhé světové válce byly ve Spojených státech a Sovětském svazu vyvinuty techniky účinného rozprašování plísní formy patogenu a dýmějová forma měla být údajně použita během druhé světové války japonskou

¹⁹ Česal, A., Dvořák, O., Mátl, V. *Utajované dějiny Čech I–II. Historie, o které nechtějí odborníci slyšet*. Praha: Nakladatelství Ivo Železný, 2001, s. 106.

²⁰ Předpokládá se, že v současné době vlastní biologické zbraně vedle velkých států jako je Rusko, USA a Velká Británie i Čína, Egypt, Irán, Irák, Libye, Severní Korea a Sýrie. Potenciálně zajímavé jsou tyto zbraně i pro různé teroristické skupiny vzhledem ke způsobu účinku. Principy ochrany proti těmto zbraním jsou analogické těm, které jsou uplatňovány při přirozeném výskytu chorob nebo intoxikací způsobených normálními (nemodifikovanými) bakteriemi nebo viry. Vzhledem k možným následkům útoku biologickými zbraněmi mají vlády zodpovědnost implementovat realistickou politiku, která by v budoucnu minimalizovala riziko podobných útoků. To předpokládá celosvětovou mezivládní spolupráci v této oblasti. Je třeba posílit národní i mezinárodní kontrolní mechanismy, které zabrání proliferaci zbraní hromadného ničení, omezí rozsah potenciálních silných teroristických skupin a zároveň založí spolupráci v rámci civilní obrany, zdravotnické péče i vědeckého výzkumu.

armádou v Číně.²¹ V současnosti je aktuální především *hrozba použití bakterií moru teroristy*. Co může takové použití bakterií moru způsobit, ukazuje příklad z Indie, kde v roce 1994 vypukla epidemie moru v dvoumilionovém městě Surat. Během 14 dní se půl milionu obyvatel tohoto města v panice rozprchlo do celé Indie. Nemocní nakazili dalších dvacet tisíc osob, z nichž šest tisíc zemřelo.

Mor prasat je infekční choroba virového původu, která probíhá u postižených zvířat akutně s příznaky hemoragické diatézy (náchylnosti k zvýšené krvácivosti) a vysokou mortalitou, chronicky s příznaky zápalu trávicího traktu a dýchacího ústrojí, nebo skrytě doprovázená poruchami reprodukce. Inkubační doba této nemoci se pohybuje mezi třemi a sedmi dny. Šíří se poměrně rychle. Toto nebezpečné virové onemocnění ohrožuje prasata, jak domácí, tak divoká. Člověk touto chorobou není ohrožen.

Mor včelího plodu je nebezpečná nákaza postihující převážně zavičkováný včelí plod. Původcem je tyčinkový mikrob *Paenibacillus larvae*, který vytváří mimořádně odolné spory. Odolnost spor je proti nízkým i vysokým teplotám a proti dezinfekčním prostředkům vysoká a spory přežívají v půdě kolem včelínů i více než třicet let. Nákaza se šíří infikovanou potravou, zalétlými včelami a roji, infikovanými plásty, úly či škůdci. Příznaky se projeví až u zavičkováného plodu. Plást bývá nepravidelně založen (mezerovitý plod), víčka jsou ztmavlá, propadlá a občas proděravělá. Napadené larvy mění barvu z perleťově bílé na šedožlutou.

Nákazy (infekce) představují latentní či reálné hrozby hromadného onemocnění osob nebo zvířat, napadení pěstovaných kulturních plodin škůdci původu rostlinného, živočišného nebo mikroorganismy. Projevují se ve formě *epidemií, epizootií, epifytií nebo ve velkém rozsahu – pandemií*. Proces, při kterém se choroboplodné mikroorganismy (bakterie, viry, paraziti) dostanou do styku s hostitelským makroorganismem, proniknou do něj a za určitých okolností vyvolají onemocnění. Vstupní branou infekce je zpravidla kůže nebo sliznice. Šířitelem nákazy je jiný nemocný organismus (lidský nebo zvířecí).

Náklady na „opatření na ochranu před povodněmi“²² jsou náklady na *zabezpečovací práce* na vodních tocích (hradí jejich správci a vlastníci vodních děl),

²¹ Další známé případy použití biologických zbraní: v roce 1972 byla ve vodovodu v Chicagu a v St. Louis voda kontaminována tyfovým toxinem; v roce 1984 byl zaznamenán pokus použít botulotoxin v Paříži; v roce 1986 v Oregonu onemocnělo 715 osob salmonelózou z úmyslně kontaminovaného salátu; v roce 1995 byl zjištěn člověk, který si objednával z USA bakterii moru a dvě osoby byly usvědčeny z plánování vraždy pomocí ricinu.

²² Jedná se o tato opatření: a) Opatření na ochranu před povodněmi, která vymezí programy opatření vycházející z Plánu hlavních povodí České republiky, hradí stát. Pokud jsou součástí takových opatření technická zařízení, hradí stát také jejich provoz; b) Opatření na ochranu před povodněmi, která vymezí programy

náklady na záchranné práce, kromě nákladů podle odstavce 4 vodního zákona (hradí obce, kraje a stát v souladu s působnostmi v systému povodňové ochrany podle zákona č. 218/2000 Sb., o rozpočtových pravidlech a o změně některých souvisejících zákonů), *majetkovou újmu* vzniklou v důsledku činnosti nebo opatření uložených v době povodně: a) povodňovou komisí obce hradí obec, b) povodňovou komisí obce s rozšířenou působností hradí obec s rozšířenou působností, c) povodňovou komisí kraje hradí kraj, d) ústřední povodňovou komisí hradí ministerstvo životního prostředí.

Národní pandemický plán ČR (NPP) je odborným plánem opatření při pandemii chřipky vyvolané novou variantou viru. Vznikl v roce 2001 a byl novelizován v dubnu 2004 na základě doporučení Světové zdravotnické organizace (WHO) a EU. Vychází z dokumentu WHO 2000, kterým tato organizace specifikuje vlastní postup při vzniku a pandemickém šíření nové „shiftové“ varianty viru chřipky a vyzývá zdravotnické organizace národních států k vytvoření vlastních pandemických plánů s tím, aby mohla být včas a koordinovaně zahájena opatření k omezení zdravotních a socioekonomických důsledků, které by šíření nové shiftové varianty provázely. NPP je rozdělen do tří částí. I. část je tvořena samotným *pandemickým plánem*, II. část obsahuje *metodické pokyny k pandemickému plánu*, III. část pak obsahuje *výťah z textu dokumentu Evropské unie* (Návrh plánu připravenosti Evropského společenství na pandemii chřipky).

Nebezpečí pojem vyjadřuje vlastnosti látky, jevu či děje, které mají potenciál způsobit neočekávaný negativní jev – poškození či ohrožení zdraví lidí, materiální škody nebo znečištění životního prostředí. Mezi tyto vlastnosti patří toxicita, hořlavost, výbušnost, teplota, tlak apod. Této vlastnosti se subjekt (nebezpečná látka) nemůže oprostít, ale projeví se v případě, že je člověk jejím působením vystaven.

Za **nebezpečí povodně** se považují situace určené povodňovými plány, popř. situace tak označené předpovědní povodňovou službou.

Nesupercelární tornádo je tornádo, jehož mateřská bouře nemá supercelární charakter, tzn. že se jedná o bouři tvořenou více bouřkovými buňkami. Tato bouřková buňka má životnost asi 30 minut, což neznamená, že takto dlouho daná bouře trvá. Bouřkové buňky dané bouře jsou totiž v různém stadiu vývoje – jedny

opatření vycházející z plánů oblastí povodí, hradí kraje, které za tím účelem vyčleňují v rámci svého rozpočtu přiměřenou rezervu sloužící pro krytí ostatních opatření na ochranu před povodněmi ve správním obvodu kraje. Stát může na tato opatření přispět; c) Jednotlivé obce mohou činit opatření k přímé ochraně majetku na svém území. Stát a kraje mohou na tato opatření přispět. Obce mohou požádat vlastníky majetku, který je těmito opatřeními chráněn, o příspěvek na jejich výstavbu; d) Právnícké a fyzické osoby nesou náklady, které jim vzniknou vlastními opatřeními k ochraně jejich majetku před povodněmi.

zanikají a nové vznikají. Tornáda vázaná na tuto bouři bývají zpravidla mnohem slabší než tornáda supercelární. Tento druh tornáda je typický pro podmínky ČR.

Oceánská kůra zabírá 70 % zemského povrchu, čímž se stává převládající složkou planety Země. Oproti kontinentální kůře má menší mocnost, která se v průměru pohybuje mezi 5 až 10 km. Má ale větší hustotu, což ji více tlačí do astenosféry. Oceánská kůra se dělí na *středoceánské hřbety* – místa vzniku nové oceánské kůry, *abyssální plošiny* – rozsáhlé oblasti bez výrazných morfologických útvarů, *příkopů* – hluboké prolákliny vzniklé ponořováním oceánské desky pod jinou litosférickou desku (např. Mariánský příkop).

Ohnisko zemětřesení představuje centrum zemětřesení. Je to prostor konečných rozměrů, ve kterém vzniká zemětřesení. Místo, odkud se šíří seizmické vlny. Jeho délkové rozměry dosahují až několika set kilometrů.

Ohnisko nákazy je místo, kde se vyskytuje zdroj nákazy a odkud se nákaza šíří.

Orgány ochrany před povodněmi představují správci povodí, správci vodních toků, vlastníci vodních děl, vlastníci pozemků a staveb, které se nacházejí v záplavovém území nebo zhoršují průběh povodně, vlastníci movitého majetku ve vodních tocích nebo v záplavových územích – jejich povinnosti vymezuje zákon č. 254/2001 Sb., o vodách a o změně některých zákonů (vodní zákon).

Pandemie je hromadný výskyt infekčního onemocnění bez prostorového a časového omezení. Jsou to vlastně rozsáhlé epidemie (i když nelze vyloučit ani epizootickou nebo epifytickou pandemii), šířící se po celém území státu, kontinentu nebo po více kontinentech či celé planetě.

Panzootie je tvořena mimořádně velkým souborem epizootií neomezených na určitou oblast v daném čase. Dochází k neobvykle rychlému šíření nákazy v animální populaci v relativně krátkém čase. Bývají postižena zvířata velkých územních celků i celých kontinentů. Klasickým příkladem panzootie je slintavka a kulhavka, která v periodických vlnách zachvacuje někdy značnou část světa.

Patogen je buněčný nebo nebuněčný organismus, který je schopen způsobit chorobu na jednom nebo více hostitelích.

Pesticid je biologicky aktivní látka používaná k ochraně rostlin před škodlivými činiteli. Pesticidy se dále dělí na herbicidy (proti plevelům), rodenticidy (proti hlodavcům), moluskocidy (proti měkkýšům), fungicidy (proti houbám), baktericidy (proti bakteriím), akaricidy (proti roztočům) a insekticidy (proti hmyzu – v rámci insekticidů je ještě další členění na aficidy – proti mšicím, ovicidy – proti vajíčkům a larvicidy – proti larvám hmyzu).

Pleistoseistní oblast je okolí epicentra nejvíce postižené zemětřesením.

Počasi je stav atmosféry v dané době a místě, charakterizovaný souhrnem meteorologických prvků a jevů. K základním meteorologickým prvkům patří *tlak vzduchu, vlhkost a hustota vzduchu, teplota vzduchu, oblačnost, dohlednost, směr*

a rychlost větru, srážky. K základním meteorologickým jevům patří *míha, meteolice, bouře, bouřka, mlhav*.

Poldr je speciální systém hrází podél vodního toku, do nichž se voda, když se vylíje z břehů, postupně rozlévá.

Povodeň je extrémní hydrologický jev projevující se náhlým zvýšením průtoku vodního toku následkem dešťů (regionálních nebo přívalových), tání sněhu nebo ledovců, popř. kombinaci těchto procesů. Představuje přechodné výrazné stoupnutí vodní hladiny konkrétního vodního toku, při kterém dochází k překročení množství vody, které jsou toky schopné odvádět. Voda se z koryta vylévá, způsobuje následné zaplavení bezprostředního i blízkého okolí vodního toku, ohrožuje životy a majetek, devastuje životní prostředí a působí značné materiální škody.

Povodňová dokumentace zahrnuje dokumentaci, jejímž účelem je zabezpečení průkazných a objektivních záznamů o průběhu povodně, o provedených opatřeních k ochraně před povodněmi, o příčině vzniku a velikosti škod a o jiných okolnostech souvisejících s povodní. K tomu zejména slouží záznamy v povodňové knize, průběžný záznam vodních stavů a orientačních hodnot rychlostí a průtoků, průběžný záznam údajů o provozu vodních děl ovlivňujících průběh povodně, označování nejvýše dosažené hladiny vody, zaměřování a zakreslování záplavy, monitorování kvality vody a možných zdrojů znečištění, fotografické snímky a filmové záznamy, účelový terénní průzkum a šetření.

Povodňová hlásná služba varuje obyvatelstvo v místě povodně a v místech ležících níže na vodním toku, upozorňuje povodňové orgány a ostatní orgány a organizace na vývoj povodňové situace a předává zprávy a hlášení potřebná k jejímu vyhodnocování a k řízení opatření na ochranu před povodněmi, jakož i zprávy a hlášení o vzniklých nebo hrozících škodách. Službu organizují a zabezpečují příslušné orgány státní správy.

Povodňová hlídková služba sleduje vývoj povodňové situace a zjišťuje údaje potřebné pro výkon hlásné povodňové služby a pro řízení a koordinaci povodňových opatření.

Povodňová kniha je pracovní deník, který vedou povodňové orgány a organizace. Zapisuje se do ní zejména a) doslovné znění přijatých a odeslaných zpráv s uvedením odesílatele, způsobu a času převzetí, b) obsah vydaných příkazů a popis provedených opatření, c) výsledky povodňových prohlídek.

Povodňová opatření dělí se na přípravná opatření a opatření za povodně. Obsah těchto opatření stanovuje zákon č. 254/2001 Sb., o vodách (vodní zákon).

Povodňová regulace je regulace vodních zdrojů prostřednictvím stavby přehrad, vodních nádrží, hrází atd. k odvrácení záplav.

Povodňová vlna je zvýšení průtoku do maximální výše v takovém rozsahu, že způsobí povodeň, a jeho následný pokles.

Povodňové orgány zabezpečují řízení ochrany před povodněmi a řízení povodňových opatření v průběhu povodně (jako součást příslušného krizového štábu). Povodňové orgány jsou 1. *v období mimo povodeň* a) orgány obcí a v hlavním městě Praze orgány městských částí, b) obecní úřady obcí s rozšířenou působností a v hlavním městě Praze úřady městských částí stanovené Statutem hlavního města Prahy, c) krajské úřady, d) ministerstvo životního prostředí, 2. *po dobu povodně* a) povodňové komise obcí a v hlavním městě Praze povodňové komise městských částí, b) povodňové komise obcí s rozšířenou působností a v hlavním městě Praze povodňové komise městských částí stanovené Statutem hlavního města Prahy, c) povodňové komise krajů, d) Ústřední povodňová komise.

Povodňové orgány obcí (obecně) – *obecní rada* může k plnění úkolů při ochraně před povodněmi, je-li v jejích územních obvodech možnost povodně, zřídit *povodňovou komisi*, jinak tuto činnost zajišťuje obecní rada. Předsedou povodňové komise obce je starosta obce. Další členy komise jmenuje z členů obecního zastupitelstva a z fyzických a právnických osob, které jsou způsobilé k provádění opatření, popř. pomoci při ochraně před povodněmi. Povodňové orgány obcí jsou podřízeny povodňovému orgánu obce s rozšířenou působností.

Povodňové orgány krajů – *hejtmán kraje* zřizuje *povodňovou komisi kraje* a je jejím předsedou. Další členy komise jmenuje její předseda z řad zaměstnanců kraje zařazených do krajského úřadu, příslušných správců povodí a zástupců orgánů a právnických osob, které jsou způsobilé k provádění opatření, popř. pomoci při ochraně před povodněmi. Povodňový orgán kraje je podřízen ústřednímu povodňovému orgánu.

Povodňovými plány se rozumějí dokumenty, které obsahují způsob zajištění včasných a spolehlivých informací o vývoji povodně, možnosti ovlivnění odtokového režimu, organizaci a přípravu zabezpečovacích prací; dále obsahují způsob zajištění včasné aktivizace povodňových orgánů, zabezpečení hlášené a hlídkové služby a ochrany objektů, přípravy a organizace záchranných prací a zajištění povodní narušených základních funkcí v území a stanovené směrodatné limity stupňů povodňové aktivity. Obsah povodňových plánů se dělí na a) *věcnou část*, která zahrnuje údaje potřebné pro zajištění ochrany před povodněmi určitého objektu, obce, povodí nebo jiného územního celku, směrodatné limity pro vyhlášení stupňů povodňové aktivity, b) *organizační část*, která obsahuje jmenové seznamy, adresy a způsob spojení účastníků ochrany před povodněmi, úkoly pro jednotlivé účastníky ochrany před povodněmi včetně organizace hlášené a hlídkové služby, c) *grafickou část*, která obsahuje zpravidla mapy nebo plány, na kterých jsou zakresleny zejména záplavová území, evakuační trasy a místa soustředění, hlášené profily, informační místa. Povodňovými plány územních celků jsou a) *povodňové plány obcí*, které zpracovávají orgány obcí, v jejichž územních obvodech může dojít k povodni, b) *povodňové plány správních obvodů obcí s rozšířenou působností*, které zpracovávají obce s rozší-

řenou působností, c) *povodňové plány správních obvodů krajů*, které zpracovávají příslušné orgány krajů v přenesené působnosti ve spolupráci se správci povodí, d) *Povodňový plán ČR*, který zpracovává Ministerstvo životního prostředí ČR.

Povodňové prohlídky organizují a provádějí povodňové orgány podle povodňových plánů, a to nejméně jednou ročně. Povodňovými prohlídkami se zjišťuje, zda na vodních tocích, vodních dílech a v záplavových územích, popř. na objektech nebo zařízeních ležících v těchto územích nejsou závady, které by mohly zvýšit nebezpečí povodně nebo její škodlivé následky. Povodňové orgány mohou na základě povodňové prohlídky vyzvat vlastníky pozemků, staveb a zařízení v záplavovém území k odstranění předmětů a zařízení, které mohou způsobit zhoršení odtokových poměrů nebo ucpání koryta níže po toku. Pokud tito vlastníci výzvy ve stanovené lhůtě neuposlechnou, uloží takovou povinnost rozhodnutím.

Povodňové zabezpečovací práce jsou technická opatření prováděná při nebezpečí povodně a za povodně ke zmírnění průběhu povodně a jejích škodlivých následků. Jsou to zejména odstraňování překážek ve vodním toku a v profilu objektů (propustky, mosty) znemožňujících plynulý odtok vody, rozrušování ledových celin a zácp na vodním toku, ochrana koryta a břehů proti narušování povodňovým průtokem a zajišťování břehových nátrží, opatření proti přelití nebo protržení ochranných hrází, opatření proti přelití nebo protržení hrází vodních děl zadržujících vodu, provizorní uzavírání protržených hrází, instalace protipovodňových zábran, opatření proti zpětnému vzduťi vody, zejména do kanalizací, opatření k omezení znečištění vody, opatření zajišťující stabilizaci území před sesuvy. Povodňové zabezpečovací práce zajišťují správci vodních toků na vodních tocích a vlastníci dotčených objektů, příp. další subjekty podle povodňových plánů nebo na příkaz povodňových orgánů. Zabezpečovací práce, které mohou ovlivnit odtokové podmínky a průběh povodně, musí být koordinovány ve spolupráci s příslušným správcem povodí na celém vodním toku nebo v celém povodí. Zabezpečovací práce prováděné na vodních dílech zařazených do I. nebo II. kategorie se projednávají s osobou pověřenou prováděním technicko-bezpečnostního dohledu, pokud nehrozí nebezpečí z prodlení.

Povodňové zabezpečovací práce na vodních tocích spočívají zejména a) v odstraňování naplavených překážek znemožňujících plynulý odtok vody, b) v rozrušování ledových celin a zácp na vodním toku, c) v ochraně přirozeného koryta a břehů proti narušování povodňovým průtokem, d) v opatřeních proti vylití vody v ohrožených místech, e) v nouzovém zajištění břehových nátrží.

Povodňové zabezpečovací práce na objektech spočívají zejména a) v opatřeních proti protržení hrází v důsledku proniknutí vody jejich tělesem nebo podložím, b) v opatřeních proti poškození, příp. zničení hrází přelitím, c) v odstraňování překážek v profilu objektu (lávky, propustky, mosty apod.), d) v opatřeních proti zpětnému vzduťi, e) v provizorním uzavírání průtržů hrází. Za povodňové

práce se považují rovněž opatření k odvádění, příp. k odčerpávání vnitřních vod a vod ze zaplaveného území.

Povodňové záchranné práce jsou technická a organizační opatření prováděná za povodně v bezprostředně ohrožených nebo již zaplavených územích k záchraně životů a majetku, zejména ochrana a evakuace obyvatelstva z těchto území, péče o ně po nezbytně nutnou dobu, zachraňování majetku a jeho přemístění mimo ohrožené území. Záchranné práce v případech, kdy jsou ohroženy lidské životy, veřejný život nebo hospodářské zájmy jako doprava, zásobování, spoje, zdravotnictví, zajišťují povodňové orgány.

Povodňový obtokový kanál (*povodňová cesta*) je kanál vybudovaný k odvedení povodňového proudu z horního toku regionu do dolního toku.

Prachové a pískové bouře představují atmosférické poruchy, mající značný geologický vliv na zemský povrch. Termíny „prachové a pískové bouře“ se užívají poměrně volně a často se zaměňují. Podle síly a doby trvání větru se totiž dostávají do vzduchu částice o různé velikosti zrna. Mnohdy dosahují nanejvýš siltové (prachové) velikosti, tj. rozměrů v rozmezí 0,01 až 0,05 mm, při silnějších větrech je transportován i jemnozrný písek. Hranice mezi prachovými a pískovými bouřemi není jednoznačně stanovená. Prachové a pískové bouře mohou skutečně dosáhnout rozměrů přírodní katastrofy, ne snad počtem lidských obětí, ale škodami, které způsobí.

Prevence značí soubor opatření, jejichž cílem je předejít vzniku onemocnění, potlačit výskyt či zabránit rozšíření již vzniklé infekce.

Protiepidemická opatření představují systém cílených opatření k předcházení vzniku nebo potlačování vzniklých nálezů. Veškerá protiepidemická opatření se dělí na preventivní a represivní.

Protipovodňové zajištění je technika prevence škod způsobených záplavami na konstrukci či vnitřku budov v oblasti s nebezpečím záplavy.

Předpovědní povodňová služba informuje povodňové orgány, popř. další účastníky ochrany před povodněmi, o možnosti vzniku povodně a o dalším nebezpečném vývoji, o hydrometeorologických prvcích charakterizujících vznik a vývoj povodně, zejména o srážkách, vodních stavech a průtocích ve vybraných profilech. Tuto službu zabezpečuje Český hydrometeorologický ústav ve spolupráci se správcem povodí.

Ptačí chřipka (*Aviatic Influenza – AI*) představuje jednu z nejobávanějších typů chřipkové nákazy v současnosti. Patří mezi zoonotické infekce. Označuje rozsáhlou skupinu různých chřipkových virů, které jsou primárně nakažlivé pro ptáky, a to jak divoce žijící, tak i drůbež v chovech. Ve vzácných případech mohou tyto ptačí viry infikovat jiné živočišné druhy včetně prasat, ale i lidí. Převážná většina virů ptačí chřipky však lidí neinfikuje. Virus spadá do skupiny H5N1. Do širšího povědomí veřejnosti ptačí chřipka vstoupila v roce 1997, kdy v Hongkongu do-

šlo k prvnímu přenosu viru H5N1 z ptáka na člověka. Nákaza postihla 18 osob, z nichž 6 zemřelo. V letech 1983–1984 vypukla epidemie (spíše epizootie) ptačí chřipky v USA (podtyp H5N2 – úmrtnost ptactva až 90 %), v jejímž důsledku bylo zlikvidováno přes 17 milionů kusů ptactva. Z důvodů, které doposud nejsou vysvětleny, počátkem 21. století vzrostl počet ohnisek ptačí chřipky. U ptáků se onemocnění projevuje ve dvou formách podle toho, jaká zdravotní rizika představují. Lehčí z nich, tzv. *nizkopatogenní influenza ptáků (LPAI)*, a těžší, tzv. *vysoce patogenní influenza (HPAI)*. LPAI se vyznačuje mírnějším průběhem a nižší úmrtností, příznakem může být i jen zježené peří, nebo méně početné snášky vajec. Těžší forma HPAI je však pro ptáky vysoce nakažlivá a vede k úhynu velmi záhy po nákaze. Onemocnění postihuje velkou část vnitřních orgánů a úmrtnost nakaženého ptactva za 48 hodin po nakažení dosahuje 100 %. Ovšem vzhledem ke zmiňované schopnosti virů poměrně snadno mutovat může docházet ke transformaci těchto nízkopatogenních virů na viry, které budou patogenní vysoce.

Pyroklastické horniny jsou horniny (pyroklastika neboli tefra) složené z úlomkovitého sopečného materiálu vyvrhovaného ze sopečných jícnu jak na souši, tak pod vodou. Jsou to zejména sopečné (vulkanické) bomby, pemz a sopečná struska, škvára (tzv. lapilli), což je v podstatě bazický protějšek pemzy. Lapilli bývají většinou pórovitě, struskovitého vzhledu, o velikosti udávané např. 2 až 64 mm, tj. menší než bomby, sopečný písek a popel, skládající se z pyroklastických částic menších než 2 mm, hornina z nich složená, zejména je-li zpevněná, se nazývá tuf. Podle složení se rozeznává lithický tuf (složený z horninových částic), krystalový tuf (složený z krystalů) a vitrický neboli sklovitý tuf (složený ze sopečného skla). Podle velikosti částic se někdy rozeznává psamitický (pískový) tuf, pelitický (popelový) tuf apod. Termín tuf se používá i pro horniny složené z hrubších částic (lapillový tuf), pro smíšené horniny, obsahující jak nejhrubší, tak nejjemnější částice, se někdy užívá název sopečný aglomerát. Nezpevněná, zejména jemná pyroklastika bývají často přemísťována a míšena se sedimentárním materiálem, činí-li jeho podíl 10 až 50 %, hornina se nazývá tufit (tufity vznikají zvláště při podmořských explozích). Jemnější sopečný popel může být větrem unášen desítky i stovky kilometrů a jeho uložení mohou sloužit při stratigrafické korelaci. Některé pyroklastický materiál dopadá na zem natolik žhavý, že nastává jeho spečení. Tufy bývají nevrstevnaté i laminované, gradačně zvrstvené a také různých struktur – litoklastické, vitroklastické (hyaloklastické) či krystaloklastické (podle toho, skládají-li se z horninových, sklovitých či krystalových částic).

Radioaktivní látky jsou látky, které obsahují jeden nebo více radionuklidů a jejichž aktivita nebo hmotnostní aktivita je z hledisek radiační ochrany nezanedbatelná.

Rezidua zbytky obtížně rozložitelných, více či méně jedovatých a v přírodě cizích látek. Vyskytují se v půdě, ale i v tělech organismů, v potravinách a v krmivech v důsledku používání pesticidů.

Rozvodnění je krátkodobá povodeň s relativně vysokou špičkovou hodnotou proudu. Působí záplavu a je vzhledem ke své povaze těžko předpověditelná.

Řízení ochrany před povodněmi zahrnuje přípravu na povodňové situace, řízení, organizaci a kontrolu všech příslušných činností v průběhu povodně a v období následujícím bezprostředně po povodni včetně řízení, organizace a kontroly činností ostatních účastníků ochrany před povodněmi. Povodňové orgány se při své činnosti řídí povodňovými plány.

Salmonelóza je infekční onemocnění způsobené bakterií rodu *Salmonela*, jejíž celou existenci tvoří jedna jediná buňka. Salmonelóza patří do stejného rodu nemocí jako břišní tyfus, který v době obou světových válek přinesl smrt statisícům lidí. Rod *Salmonel* je značně rozvětvený a tvoří ho kolem 2200 typů přenosných buď mezi lidmi navzájem, nebo mezi zvířaty. Třetí skupina, schopná škodit jak v lidské, tak i zvířecí říši, je největší a způsobuje onemocnění s názvem salmonelóza. V ČR postihne salmonelóza ročně asi 30 000 lidí. Nejlepší ochranou proti tomuto onemocnění je hygiena.

SARS (*Severe Acute Respiratory syndrom – těžký akutní respirační syndrom*) je závažné respirační onemocnění probíhající převážně jako těžká atypická pneumonie, komplikovaná respirační nedostatečností. Zaznamenané případy vykazují poměrně vysokou smrtnost – dosud celosvětově kolem 4 %.

Seismické vlny představují obrovskou energii, která je uvolňována při větších zemětřeseních nebo při otřesech, vyvolaných atomovým výbuchem. Uvolnění obrovského množství energie má za následek deformace v místě, kde se energie uvolnila. Prostředí, kterým se seismické vlny šíří, určuje jejich dráhu a čas příchodu. Seismické vlny se vyskytují ve čtyřech základních typech: P vlny, S vlny, Rayleighovy vlny a Loveovy vlny. *P vlny (primary)* představují seismické vlny, které dosahují nejvyšších rychlostí a jako první dorazí na seismickou stanici, kde jsou zaznamenány. Průchozí těleso (hmotu) stlačují a rozpínají ve směru šíření. Pro tuto vlastnost se také někdy nazývají elastické tlakové vlny. Jsou schopny projít skrz celé zemské těleso. *S vlny (secondary)* jsou seismické vlny, které jsou pomalejší než P vlny, seismické stanice je zaznamenávají jako druhé. Hmotu, přes kterou procházejí, rozkmitávají kolmo ke směru procházejícího vlnění, těleso začne oscilovat, částice tělesa začnou kmitat, což má destruktivní účinky. Z fyzikální podstaty vlnění vyplývá, že S vlny nemohou procházet kapalným prostředím, jelikož kapalina nemá žádnou tuhost. *Rayleighovy vlny* je vlnění, které by se dalo popsat jako kruhové vlnění v extrémních případech po elipsových drahách (podobá se vlnění, které probíhá v mořských vlnách). Tyto vlny se šíří při povrchu Země a vyvolávají její oscilaci. Jedná se o nejpomalejší zemětřesné vlny. *Loveovy vlny* je vlnění, kdy se částice pohybují vzhledem ke směru vlnění na šírku v pravém úhlu. Podobně jako Rayleighovy vlny se i tyto vlny šíří při povrchu Země. Pro Loveovy vlny se používá také označení Q vlny (angl. *Q waves*). Zemským pláštěm cestují pomaleji než P a S vlny, ale rychleji než Rayleighovy vlny.

Seizmograf citlivý přístroj registrující zemětřesení. Podstatnou součástí seizmografu je stacionární hmota, nejčastěji ve formě vhodné upraveného kyvadla o hmotě od několika gramů do několika tun. Vzájemný posun mezi stacionární hmotou a zemí se automaticky zvětšovacími zařízeními a zaznamenává mechanicky (hrotem jehly zapisovacího zařízení) nebo opticky. Univerzální seizmograf zaznamenává dvě horizontální složky (sever – jih a východ – západ) a vertikální složku. Časový záznam jedné složky se označuje jako **seizmogram**. Přesná předpověď místa, času a velikosti zemětřesení však není dosud možná.

Septikemická neboli plicní forma moru (černá smrt) přenáší se kapénkovou infekcí z člověka na člověka. Je velmi nakažlivá, nebezpečná, působí velice rychle a neléčena má vysokou úmrtnost (až přes 90 %). Objevuje se samostatně jako zápal plic po inhalaci morové bakterie nebo jako velmi závažná komplikace dýmějového moru. Je provázána horečkou a sníženým krevním tlakem. V krvi nakaženého člověka dochází k masivnímu růstu bakterií. Projevuje se kašlem, bolestí na hrudi a vykašláváním krve z plic. Vzhledem ke způsobu šíření může snadno vyvolat epidemii, a proto musí být postižení izolováni. Při neléčeném plicním moru je úmrtnost téměř sto procentní (99,8 %), a to během několika dnů.

Slintavka a kulhavka je virové onemocnění sudokopytníků. Z hospodářských zvířat tedy skotu, prasat, ovcí a koz. Z volně žijících zvířat jsou k viru vnímaví jeleň, daňci, antilopy, mufloni, sobi, žirafy, ale také např. sloni a v našich podmínkách i jezevci. Nevnímaví jsou lichokopytníci (koně, osli, zebry), masožravci a ptáci, kteří jej však vzhledem k extrémně vysoké infekcióznosti viru mohou přenášet mechanicky i na větší vzdálenosti. Nemoc je způsobována virem z čeledi Picornaviridae, rod Aphotavirus, který obsahuje sedm hlavních typů. V zevním prostředí je virus značně odolný. Přežvýkavci mohou být nosiči viru po rekonvalescenci. Virus může přežít v hlitanu skotu i několik let, proto je nutná opakovaná vakcinace. Jednorázová vakcína působí asi 6 měsíců. Slintavka a kulhavka se projevuje náhlou horečkou a tvorbou puchýřků na sliznici trávicího traktu a na končetinách. Zvířata vylučují množství virových částic ve slinách, moči, stolici, mléku a spermatu ještě před začátkem klinických projevů nemoci. Nemoc není smrtelně nebezpečná pro člověka a přenosná je jen vzácně. Ve světě je dokumentováno jen velmi málo případů lidských onemocnění. Přenos z člověka na člověka nebyl dosud zaznamenán.

Specifické povodňové plány jsou určené pro stavby ohrožené povodněmi, které se nacházejí v záplavovém území nebo mohou zhoršit průběh povodně, zpracovávají povodňové plány pro svou potřebu a pro součinnost s povodňovým orgánem obce jejich vlastníci. Vodoprávní úřad může uložit povinnost zpracovat povodňový plán vlastníkům pozemků, které se nacházejí v záplavových územích, je-li to třeba s ohledem na způsob jejich užívání.

Střevní forma moru je poměrně vzácná, následuje po požití bakterie zažívacím traktem. Vyvolává průjemy s krvácením, výrazné bolesti ve střevech a v žaludku, zvětšují se lymfatické uzliny, méně často tříselné. Provalení těchto uzlin nebo protržení

stěvních stěn vede k zánětu pobříšnice s vysokou teplotou. V současné době se jako mor označuje nákaza, která postihuje hlavně divoče žijící hlodavce a drobné savce, zejména krysy, polkany a zemní veverka. Mezi nimi je přenášena z jednoho jedince na druhého parazity, především blechami, a ti je rovněž přenášejí na člověka. Vždy se tedy jedná o *zoonózu* neboli *přenos choroby ze zvířete na člověka*.

Sucho nebo *extrémní suché periodické klima* je časová lhůta (období), kdy dostupnost vody klesne pod statistické požadavky pro danou oblast. Sucho může mít podobu *meteorologického sucha* (určitá časová lhůta s méně než průměrnými srážkami), *zemědělského sucha* (období, kdy vlaha půdy je nedostatečná pro růst kulturní vegetace) a *hydrologické sucho* (období, kdy zásoby spodní vody a jiných přírodních vodních zdrojů klesají pod statistický průměr).

Stupni povodňové aktivity (SPA) se rozumí míra povodňového nebezpečí vázaná na směrodatné limity, jimiž jsou zpravidla vodní stavy nebo průtoky v hlášených profilech na vodních tocích, popř. na mezní nebo kritické hodnoty jiného jevu uvedené v příslušném povodňovém plánu. Rozsah opatření prováděných při řízení ochrany před povodněmi se řídí nebezpečím nebo vývojem povodňové situace, která se vyjadřuje třemi stupni povodňové aktivity: *I. stupeň – bdělost* – nastává při nebezpečí přirozené povodně a zaniká, pomínou-li příčiny takového nebezpečí. Za stav bdělosti se pokládá rovněž situace takto označená předpovědní povodňovou službou ČHMÚ. Při 1. SPA je třeba věnovat zvýšenou pozornost vodnímu toku nebo jinému zdroji povodňového nebezpečí. Zpravidla zahajuje činnost hlášená povodňová služba a hlídková služba. 1. SPA nepředstavuje krizovou situaci. *2. stupeň – pohotovost* – vyhláší příslušný povodňový orgán při nebezpečí přirozené povodně a v době povodně, když však ještě nedochází k větším rozlívům a škodám mimo koryto. Při 2. SPA se vývoj situace dále pečlivě sleduje, aktivizují se povodňové orgány a další složky povodňové služby, uvádějí se do pohotovosti prostředky na zabezpečovací práce, podle možnosti se provádějí opatření ke zmírnění průběhu povodně. Ani 2. SPA nepředstavuje krizovou situaci. *3. stupeň – ohrožení* – vyhláší příslušný povodňový orgán v době povodně při bezprostředním nebezpečí nebo při vzniku větších škod, ohrožení majetku a životů v záplavovém území. V praxi je spojován (nebo je jakýmsi předstupněm) s vyhlášením krizového stavu (stavu nebezpečí nebo nouzového stavu). Po vyhlášení krizového stavu povodňové orgány ORP (obcí s rozšířenou působností) předávají své kompetence příslušnému krizovému štábu, který dále řídí zvládnutí krizové situace (krize) vzniklé v důsledku povodně. Členové původních povodňových orgánů (členové povodňových komisí) se stávají členy příslušného krizového štábu, kde nadále sehrávají důležitou roli. Při 3. SPA se provádějí zabezpečovací a podle potřeby záchranné práce.

Supercelární tornádo je vázáno na výskyt supercelární bouře. Silně rotuje kolem své vertikální osy a lze v ní pozorovat tzv. mezocyclonu o průměru okolo 20 km. Taková bouře patří mezi nejhorší konvenktivní bouře vůbec. Možnost vzniku

tohoto typu bouře v Evropě je vzácná, nedá se ale vyloučit. Na území ČR se např. vyskytla 31. května 2001 a způsobila ničivé tornádo o poměrně velké síle F3.

Svahové pohyby (obecně též „pohyby gravitační“) – znamenají pohyb hmot ze svahu. Dochází k němu v těch případech, když příroda či člověk poruší stabilitu svahu a síly držící pohromadě půdu, suť nebo horninu začnou být slabší než gravitace. Podle jejich charakteru mají různá specifická pojmenování. Nejčastěji se užívá termín *sesuv*, což je „*náhý pohyb materiálu, přičemž jsou sesouvající se hmoty odděleny od pevného podloží zřetelnou smykovou plochou*“. Svahové pohyby se liší rychlostí i měřítkem. Základní dělení svahových pohybů: a) *podle jejich rychlosti* – mimořádně pomalý, plouživý (0 až 0,6 m za rok), velmi pomalý, plouživý (0,6 až 1,5 m za rok), pomalý (1,5 m za rok až 1,5 m za měsíc), středně rychlý (1,5 m za měsíc až 1,5 m za den), rychlý (1,5 m za den až 0,3 m za sekundu), velmi rychlý (0,3 m za minutu až 3 m za sekundu), mimořádně rychlý (větší než 3 m za sekundu), b) *podle okolností* – sesuvy v užším slova smyslu, skalní řízení, bahnotoky a kamenotoky, sněhokamenité laviny, plíživé (i plouživé) pohyby půdy a sutí, c) *z hlediska velikosti hrozby* geologové rozdělují sesuvy do tří kategorií: *I. kategorie* – nízká hrozba (malé riziko), sesuv dočasně uklidněný s možností obnovení svahových pohybů. Příčiny vzniku svahových pohybů však trvají, i když deformace jsou převážně v klidu. Hlavní příčina není odstraněna a pohyby se mohou opakovat. Svahové pohyby neohrožují bezprostředně stabilitu staveb, komunikací, pozemků a vodních toků. Okamžitá technická sanace území není nezbytná, sesuv je však nutno opakovaně sledovat, porovnávat výsledky a na jejich základě teprve rozhodnout o dalších krocích. *II. kategorie* – střední hrozba (střední riziko), sesuv je stále aktivní, příčiny vzniku svahových pohybů trvají, hlavní příčina vzniku není odstraněna. Stále existuje nebezpečí ohrožení staveb (obytných budov, hospodářských a průmyslových budov), hydrotechnických a komunikačních sítí apod., pozemků a vodních toků. Toto nebezpečí však není bezprostřední. Sanační práce v těchto případech nelze odkládat a je nutno je provést na základě projektu, který se opírá o výsledky předešlého sledování a vyhodnocení inženýrskogeologického průzkumu. *III. kategorie* – vysoká hrozba (vysoké riziko), svahové pohyby jsou stále aktivní a mají výrazné stopy čerstvých deformací (trhliny, zátrhy, vyvinutá odlučná stěna, terénní stupně, vybulená čela, nakupení hmot apod.). Povrch deformace je zamokřený, příp. rozbahněný, s drobnými jezírky nebo povrchovými potůčky. Svahové pohyby a sesuvné hmoty porušují stavby, komunikace, pozemky a vodní toky. Hlavní sanační práce je nutno provést okamžitě, bez dlouhé projekční přípravy a složitých technických zabezpečovacích akcí. Měly by spočívat v povrchovém odvodňování a zemních terénních úpravách, např. v zatěsnění zejících trhlin a zřízení zatěšňovací lavice. Teprve po vyhodnocení úspěšnosti této havarijní sanace lze přistoupit k definitivnímu řešení, opírajícímu se o předchozí inženýrskogeologický průzkum.

Svrab je velmi nakažlivé kožní onemocnění. Je rozšířen po celém světě, postihuje všechny rasy i vrstvy obyvatelstva, nevyhýbá se dospělým ani dětem. Šíří

se hlavně v kolektivech; kde žijí lidé v těsném kontaktu (v rodinách, jeslích, internátech, domovech důchodců, nemocnicích, sociálních ústavech). nejčastější cesta přenosu je mezi sexuálními partnery. Imunitně oslabení jedinci mohou být k nákaze náchylnější.

Syndrom získaného selhání imunity – AIDS (*Acquired Immune Deficiency Syndrome*) představuje vážné onemocnění, které se projevuje ztrátou imunity, tj. ztrátou obranyschopnosti organismu. Lidský organismus se tak stává náchylným k řadě dalších infekčních a nádorových onemocnění. Nemoc se objevila na přelomu let 1981 a 1982, kdy se ve Spojených státech objevily první zprávy o záhadném onemocnění²³, jehož příznaky se objevovaly především u homosexuálů, hemofiliků a narkomanů užívajících tvrdou drogu heroin. Původně se předpokládalo, že nemoc je vázána pouze na homosexuální jedince a byla označována jako GRIDS (Gay Related Immunodeficiency Syndrome). V roce 1983 objevily nezávisle na sobě vědecké týmy dr. Gallo v USA a dr. Montagniera ve Francii původce onemocnění. Je jím virus, který byl nazván HIV (Human Immunodeficiency Virus). Tento virus napadá v organismu zejména určitou skupinu bílých krvinek, T lymfocytů²³, v nichž se množí, později je i zabíjí a snižuje tak jejich počet v těle nakaženého člověka. Nemoc dostala název „4H“, teprve později byla nazvaná jako AIDS. Výrazný pokles počtu bílých krvinek, které hrají důležitou úlohu v obranyschopnosti lidského organismu, vede k selhávání imunity a rozvíjí se v onemocnění AIDS. Člověk nakažený virem HIV nemusí mít dlouhou dobu, třeba několik let, vůbec žádné zdravotní potíže. Tomuto období se říká bezpříznakové nosičství viru HIV. I v bezpříznakovém období může nakažený člověk přenést infekci na další osoby. Přitom sám vypadá a cítí se zcela zdravý a ani jeho partner na něm nic nepozná. Pouze při laboratorním vyšetření na přítomnost HIV je u testovaného zjištěn pozitivní nález, člověk je „HIV pozitivní“. Podle současných znalostí nelze s určitostí říci, zda se u všech HIV nakažených osob onemocnění projeví. U velké většiny z nich dojde k rozvoji příznaků průměrně za 10 až 15 let po nákaze. Jak brzy nebo pozdě dojde k rozvoji onemocnění AIDS ovlivňuje řada faktorů, jako jsou původní úroveň obranyschopnosti, životní styl, tj. vyrovnávání se se stresovými situacemi a výživové návyky. Zásadní úlohu v rozvoji infekce HIV však hraje včasná a účinná léčba. Dodnes není jasné, odkud se původce choroby AIDS objevil. Existuje řada hypotéz. Jednou z nich je, že původcem jsou jisté druhy opic. Některé kmene ve střední Africe používaly čerstvou krev těchto živočichů pro posilování svých sexuálních schopností. Někteří vědci se domnívají, že tímto mohlo dojít k přenosu opičího viru SIV (*Simian Immunodeficiency Virus*) do lidského organismu. Nebylo to ale vědecky potvrzeno, a nikdo tehdy nemohl tušit, že se nemoc stane novým morem, morem dvacátého století a přinejmenším ještě určité části 21. století. K přenosu onemocnění

²³ Šlo o drobné tmavě zbarvené kožní projevy, zhoubné bujení kůže, tzv. Kaposiho sarkom (syndrom).

dochází třemi způsoby: nechráněným pohlavním stykem, krevní cestou a z matky na dítě. V současné době je výskyt onemocnění natolik rozsáhlý, že hovoříme o pandemii. OSN označila AIDS za globální katastrofu. Virus HIV je rozšířen na všech kontinentech (kromě Antarktidy), ale riziko rychlého průběhu pandemie s obrovským nárůstem počtu případů během krátké doby je velmi malé. Virus se navíc může šířit jen mezi lidmi, takže přenos přes zvířata, který je důležitým pomocným faktorem vzniku pandemie, zde nepřichází v úvahu. Nejvíce zasaženým kontinentem je Afrika, k prudkému nárůstu počtu infikovaných osob dochází ale i v oblastech jihovýchodní Asie. Podle odhadů Světové zdravotnické organizace (WHO) trpí dnes touto chorobou okolo 40 milionů lidí po celém světě, z nichž cca 25 milionů již zemřelo. Nejvíce postiženou oblastí je Afrika, zejména obyvatelstvo subsaharské Afriky. Podle statistik Státního zdravotního ústavu (SZÚ) se v ČR ke dni 30. června 2009 virem HIV nakazilo celkem 1264 osob, z toho 278 onemocnělo AIDS. Od roku 1986 (kdy se virus HIV začal v ČR testovat) zemřelo 150 lidí. Sekundární a terciární hrozby představují nemoci (choroby) *infekčního původu sdružené s HIV infekcí*. Nejčastěji se vyskytují v dutině ústní choroby infekčního původu. Jedná se o tzv. oportunní infekce, vyvolané mikroorganismy, jež nejsou za normálních podmínek patogenní. U jednotlivých pacientů se mohou různá infekční onemocnění v dutině ústní navzájem kombinovat a mohou se také vyskytovat současně s chorobami jiného, neinfekčního původu. Onemocnění dutiny ústní infekčního původu u HIV pozitivních jedinců se dělí podle jejich původců na onemocnění *mykotického, bakteriálního a virového původu*.

Štítové sopky jsou specifickým typem vulkánů, vyskytujících se ve Sluneční soustavě. Jsou tvořeny vysoko viskózními lávami typu Pahoe-hoe, které mají velmi dobrou tekutost a schopnost se pohybovat, což následně ovlivňuje i celkový vzhled vzniklé sopky. Jsou tvořeny poměrně nízkým masivem, který se rozlévá do šířky a vytváří lávové platformy a jezera. Základna štítové sopky může dosahovat i několik stovek kilometrů čtverečních, což je např. dobře doložitelné na obrázcích největší sopky Sluneční soustavy Olympus Mons, která je typovým představitelem štítových sopek. Štítové sopky jsou nejčastěji tvořeny nad místy, která nazýváme horké skvrny (angl. *hot spots*). Nejedná se však o sopky, které by byly známy explozemi svých vulkánů, ale o sopky, ze kterých pravidelně vytéká obrovské množství lávy, která je velmi mobilní. Dá se předpokládat, že sopky tohoto typu byly u zrodu tektonických desek (platform) na Zemi.

Tektonická (litosférická) deska je mohutná deska zemské kůry, tvořená neroztavenou pevnou horninou, která tvoří vrchní část zemského povrchu. Desky jsou tvořeny oceánskou a kontinentální kůrou. Tektonická deska má nepravidelný tvar. Velikost desek je velmi proměnlivá a může kolísat od několika málo set do tisíců kilometrů. Celý zemský povrch tvoří 6 velkých a řada malých desek. Tloušťka (mocnost) desek je rozdílná. Mladé oceánské desky mají mocnost menší než 15 km, zatímco staré kontinentální desky mají mocnost i více než 200 km. Hranice jednotlivých tektonických desek jsou většinou skryty pod hladinou oceánu.

Tornádo je název pro velké tromby. Obvykle vznikají v instabilním vlhkém tropickém vzduchu pocházejícím z oblasti Mexického zálivu a vytvářejícím teplé sektory cyklon, které přecházejí nad jmenovanými územími. Oblaka druhu *cumulonimbus*, se kterými tornáda souvisejí, bývají uspořádána do pásů a tvoří typickou čáru instability identifikovatelnou na družicových snímcích a při radiolokačních pozorováních. Termín tornádo se někdy používá jako označení pro podobné jevy, vyskytující se např. v západní Africe, ve východních částech Indie, v Austrálii, popř. i v Evropě, kde však zdaleka nemají takové ničivé účinky. Má podobu nálevky, choboty, který se spouští ze základny oblaku. Rychlost větru v tornádu se pohybuje od 50 do 100 m/s i více, přičemž jeho velikost se pohybuje ve stovkách metrů v průměru. Tornáda se vyskytují v bouřích téměř po celém světě, přičemž nejznámější oblastí je americký středozápad a jih, jedná se o tzv. tornádovou alej, resp. tornádový pás, která se rozkládá v povodí řeky Mississippi mezi Skalistými horami a Apačským pohořím – Texas, Kansas, Oklahoma a Nebraska. Ve Spojených státech je největší výskyt tornád na světě. Nejvíce tornád se tam vyskytuje v období od dubna do června. Rozlišujeme dva typy tornád – supercelární a nesupercelární. Síla tornáda se měří tzv. *Fujitovou stupnicí* (Fujitaova-Pearsonova stupnice, F-stupnice), která dělí tornáda do šesti stupňů – F0 až F5. F0 – rychlost do 33 m/s (117 km/h, 73 mph), způsobuje jen lehké škody (spadlé komíny, zlámané větve stromů, vyvrané mělce kořenících stromy, škody na vývěsních štítech), F1 – rychlost 33 až 50 m/s (117 až 180 km/h, 73 až 112 mph), způsobuje mírné škody (strhává střešní kryty, posunuje nebo oláčí prefabrikované domy a vytlačuje auta ze silnic), F2 – rychlost 50 až 70 m/s (180 až 252 km/h, 113 až 157 mph), způsobuje značné škody (strhává střechy, ničí prefabrikované domy, převrací vagóny, vyvrací a láme vzrostlé stromy, z lehkých předmětů vytváří nebezpečné projektily, zdvihá automobily ze země), F3 – rychlost 70 až 92 m/s (252 až 332 km/h, 158 až 206 mph), způsobuje vážné škody (ničí střechy i zdi dobře postavených domů, převrací vlaky, většina stromů v lesích je vyvrácena, těžká auta jsou zdvihána ze země a odvrhávána), F4 – rychlost 92 až 117 m/s (332 až 418 km/h, 207 až 260 mph), způsobuje zničující škody (srovnává se zemí dobře postavené domy, stavby se slabými základy odnáší, auta jsou odmršťována a z těžkých předmětů se stávají poletující projektily), F5 – rychlost 117 až 142 m/s (418 až 511 km/h, 261 až 318 mph), způsobuje ohromující škody (silné konstrukce domů jsou srovnávány se zemí a odnášeny, projektily velikosti automobilu poletují vzduchem a jsou odmršťovány do vzdálenosti přesahující 100 m, stromy jsou odkorňovány, objevují se i jiné neuvěřitelné jevy). V současnosti byl ustanoven stupeň F6 – rychlost 142 až 440 m/s (510 až 605 km/h, 317 až 376 mph), způsobuje nepředstavitelné škody, tento druh smrtě je velmi nepředvídatelný. Vyznačuje se malou oblastí zasažení, ale obrovskou až nepředstavitelnou produkcí škod. Jsou to především smrtící projektily ze všeho, co přišlo tomuto víru do cesty, silný podtlak a vsávání všeho, co je poblíž víru. Právě jeho extrémní savost je jeho nejsmrtonosnější vlastností. Pro tento vír se též užívá název „sekundární savý vír“.

Tromba je vír v atmosféře s jinou než horizontální osou a průměrem řádově jednotek, desítek, výjimečně i stovek metrů. Rozeznáváme a) *malé tromby*, které se tvoří od země vzhůru v silně přehřátém vzduchu nad pevninou a dosahují do výšky několika desítek až stovek metrů, vznikají především na pouštích, lze je však pozorovat v létě i v mírných zeměpisných šířkách, b) *velké tromby* se tvoří ve vyšších vrstvách ovzduší v horkém instabilním vzduchu a jsou vázány na oblak druhu *cumulonimbus*, z něhož se spouštějí dolů a mohou dosáhnout až zemského povrchu, velké tromby můžeme pozorovat jak nad pevninou, tak mořem, vznikají v teplých oblastech Země, nikoli však v blízkosti rovníku. Zvláště mohutné velké tromby, vyskytující se v jižních státech USA a výjimečně i v severněji ležících oblastech, se nazývají tornáda. Vzhled tromby je nálevkovitý, popř. trychtýřovitý.

Tropické bouře cyklonálního typu jsou atmosférické útvary charakteru cyklony (tlakové níže), v podobě obrovského víru s charakteristickým okem ve středu. Vznikají nad tropickými oblastmi oceánů, nejčastěji v pásmech mezi 5. až 20. stupněm severní a jižní zeměpisné šířky a postupují zpočátku v pasátovém proudění na severní polokouli na severozápad a na jižní polokouli na jihozápad. V porovnání s mimotropickou cyklonou mají menší průměr (v řádech několika stech kilometrů), dosahují většího tlakového gradientu a jsou doprovázeny vydatnými přivalovými dešti a silným větrem s ničivými účinky. V oku cyklony o průměru několika desítek kilometrů se vyskytuje jasně nebo jen malá oblačnost se slabým větrem. Mají různá pojmenování (místní názvy) – v Atlantském oceánu se označují jako *hurikán*, v západní části Tichého oceánu jako *tajfun*, v Indickém oceánu jako *cyklon*, v Austrálii a na Novém Zélandu *willy-willy*. Síla tropických cyklon se měří podle odpovídající síly větru tzv. *Saffir-Simpsonovou hurikánovou stupnicí*, podle které se hurikány dělí do pěti kategorií: *Kategorie 1* – vítr o rychlosti 119 až 153 km/h, bouřkové vlnobití obvykle do 1,5 m nad normál. Takto silný hurikán způsobuje jen nepatrné škody, zpravidla neníčí domy. Vlnobití může zaplavit pobřežní komunikace. V poslední době zasáhl území USA hurikán Lili (2002) a Gaston (2004). *Kategorie 2* – vítr o rychlosti 154 až 177 km/h, bouřkové vlnobití obvykle do 2,5 m nad normál. Takto silný hurikán způsobuje většinou celkově jen malé škody. Na obydlích odnáší střechy, ničí dveře a okna, může lámat stromy; vlnobití může zaplavit níže položené cesty. Menší lodě v nechráněných přístavech se mohou uvolnit z ukotvení. V poslední době zasáhl území USA hurikán Isabel (2003) a Frances (2004). *Kategorie 3* – vítr o rychlosti 178 až 209 km/h, bouřkové vlnobití obvykle do 3,6 m nad normál. Takto silný hurikán už může způsobit vážné škody a oběti na životech. Statika domů je narušena, mobilní obydlí a špatně postavené stavby zničeny; padají větší stromy. Vlnobití zaplaví níže položené komunikace. Území až 13 km do vnitrozemí, které leží pod hranicí 1,5 m nad hladinou moře, se ocitne pod vodou; v těchto oblastech je nutná evakuace. Hurikány Jeanne a Ivan zasáhly území USA v roce 2004. *Kategorie 4* – vítr

o rychlosti 210 až 249 km/h, bouřkové vlnobití obvykle do 6,5 m nad normál. Takto silný hurikán působí škody i v řádech miliard dolarů a velké oběti na životech. Poškození domů je rozsáhlejší, křoviny, stromy, dopravní a jiné značky jsou polámané a smeteny. Největší škody bývají na níže položených komunikacích a obydlích při pobřeží. Území ležící níže než 3 m nad hladinou moře je zaplaveno do vzdálenosti až 10 km směrem do vnitrozemí, je nutná rozsáhlá evakuace. Území USA zasáhly hurikány tohoto typu – Charley (2004) a Katrina (2005). Kategorie 5 – vítr o rychlosti přes 249 km/h, bouřkové vlnobití větší než 6,5 m nad normál. Takto silný hurikán působí obrovské škody a velké oběti na životech. Nápor větru nevydrží větší část domů i průmyslové stavby, menší domy mohou být větrem „odneseny“. Největší škody bývají na komunikacích a obydlích do vzdálenosti asi 450 m od břehu a ležících níže než 4,5 m nad hladinou moře. Zaplaveno bývá až 16 km území směrem do vnitrozemí, kde je nezbytná evakuace všech obyvatel. Pevninu USA zasáhly zatím takové hurikány jen tři: bezejmenný v roce 1935, Camille (1969) a Andrew v roce 1992. Energie vložená do hurikánu je neuvěřitelná. Jeho mechanický výkon je asi 2 miliardy kilowatů ($2,1 \times 10^{12}$ W). Během své 15denní pouti potom vykoná práci 3 tisíce miliard megajoulů (3×10^{18} J), což je energie výbuchu třiceti vodíkových bomb. Spotřeba cele zeměkoule je miliarda kilowatů, takže výkon jednoho hurikánu by mohl zásobovat svět elektřinou jako jedna velká elektrárna. Skutečná energie hurikánu je však ještě asi třikrát vyšší, protože tepelný stroj, kterým hurikán je, má účinnost kolem 30 %. Rychlost větru v hurikánu pátého stupně přesahuje 250 km/h a podtlak v jeho oku dokáže zvednout vlny až do výše 30 m. Právě toto jsou síly, které ničí lidská obydlí.

Tropická malárie je nejzávažnějším typem malarického onemocnění. Pro toho, kdo se nechrání profylaxí nebo zanedbá léčbu, může končit smrtí. Onemocnění charakterizují několik hodin trvající záchvaty, které mají tři fáze: *fáze zimnice*, *fáze horečky* a *fáze poklesu horečky s pocením*. První fáze začíná u pacienta pocitem silného chladu, mrazení a třesavky. Kůže je suchá a bledá, objevuje se promodráání rtů a prstů. Nemocný je malátný, má bolesti hlavy, hučí mu v uších, má bolesti v zádech a končetinách, zvrací a jektá zuby. Za 15 minut až 2 hodiny teplota stoupne na 39 až 41,5 °C, nemocný má pocit silného horka. Kůže je teplá a suchá, krevní tlak klesá, puls a dýchání jsou zrychlené. Nemocný je neklidný, vzrušený, někdy také dezorientovaný. Horečnatá fáze trvá 2 až 6 hodin. Pokles teploty provází silné pocení, pocit úlevy a vyčerpanosti. Nemocný usíná, mezi záchvaty se cítí relativně lépe. Některé formy a komplikace mohou končit smrtelně. Nemocný se cítí tak špatně, že nemusí ani rozeznat jednotlivé záchvaty, které se fakticky vracejí v třídních intervalech. Malárie, kromě toho, že ničí červené krvinky (což se projeví chudokrevností), může ucpat cévy a žíly, které zásobují krví mozek, pak se jedná o tzv. *mozkovou malárii*, nebo může obdobně zasáhnout další životně důležité orgány.

Tsunami (dlouhá vlna) je ohromná masa vody, která nese velké množství energie. Energie tsunami je konstantní a závisí na její rychlosti a čtverci výšky. Když

vlna dorazí k pobřeží, její výška roste a rychlost klesá. Na volném moři vlny dosahují výšky do 1 m a rychlosti do 1000 km/h, na mělčinách (u pobřeží) rychlost tsunami klesá a výška vlny roste. Tsunami se od místa zdroje šíří všemi směry, ale hlavní směr je kolmý na zlom, který způsobil zemětřesení. Rychlost šíření vlny závisí na hloubce dna, tsunami tak může svou rychlost zvětšovat, to když putuje hlubokým oceánem, anebo zmenšovat v mělčích oblastech. Vlnová délka tsunami (tj. vzdálenost od jednoho vrcholu k druhému) je velmi velká, často pak 500 až 650 km, což určuje její chování. Díky této velmi dlouhé vlnové délce na hlubokém moři může tsunami putovat tisíce kilometrů bez větších ztrát energie. Protože rychlost vlny je obecně v mělčích vodách určena vztahem (kde g je tíhové zrychlení a d hloubka), může tsunami v hlubokém a otevřeném moři získat rychlost 700 až 1000 km/h. Na volném oceánu mají vlny jen malou výšku (od několika desítek centimetrů do jednoho metru), a proto je loď na volném moři zřídka zaznamenají. Problém však nastává u pobřeží. Při tsunami se pohybuje celý sloupec vody od hladiny až ke dnu, tedy až několik kilometrů mocný. Jak se tato masa vody blíží k pobřeží a klesá hloubka dna, valící se voda je vytlačována do výšky. Jakmile vlny dorazí k šelfovému moři (mělké vodě), jejich rychlost se zpomalí. Přestože je proměnlivá, často dosahuje až 300 km/h. Zpomaluje však pouze čelo vlny a zbytek se valí stejnou rychlostí. Díky jevu, který je znám jako princip *run-up*, se voda hrne na pevninu jako obrovská řeka tekoucí do kopce (a pak opět teče zpět). Během několika minut stoupne hladina moře až o desítky metrů a po několika minutách voda zase opadne. U pobřeží a při styku s pobřežím nahromaděná energie může zvedat vlny až do výšky 30 m a více. Největší zaznamenané vlny měřily až 50 m. Nutno však dodat, že z pohledu pozorovatele na břehu se první vlna spíše než třštící se vodní stěna (jak je často tsunami vyobrazována) jeví jako silný a rychlý příliv. První vlna tsunami ale zpravidla nebývá tou největší a nejsilnější. Čelo vlny z břehu viditelné bývá. Jeho výška je ale jen předzvěstí toho, co přijde během následujících minut. Intervaly mezi jednotlivými vlnami mohou být 10 až 45 minut a vlny se navíc mohou odrážet od okolních pobřežních útvarů (poloostrovy, ostrůvky) a několikrát se vracet. Při pronikání přes překážky vytvářejí dojem silných vln. V některých místech se kvůli špatnému odtoku může voda udržet i delší dobu. Škody po tsunami jsou způsobeny nejen silným proudem, ale i následným zpětným návratem vodní masy do moře.

Tyfus břišní (z řeckého *tyfos* – mlha, v přeneseném slova smyslu znamená zakalené vědomí, starší český název „hlavnička“) je závažné, výhradně lidské nakažlivé střevní onemocnění vyvolané bakterií *Salmonella typhi*²⁴. Zdrojem nákazy je nemocný člověk nebo bacilonosič. Zhruba ze 3 až 5 % lidí nemocných břišním

²⁴ *Salmonella typhi* je bakterie, která sice napadá výlučně člověka, ale může dlouhodobě přetrvávat v životním prostředí, především (až týdny) ve vodě. Vzhledem k nízké infekční dávce stačí mnohdy pouze jediný doušek kontaminované vody, popř. omytí potravin v takovéto vodě.

tyfem se stávají bacilonosiči. K přenosu dochází buď přímým stykem se stolici a močí bacilonosiče nebo nemocného člověka, nebo nepřímo kontaminovanými potravinami a vodou. Nastupuje v průměru 12 dní po nakažení (krajní hodnoty tzv. inkubační doby mezi nakažením pacienta a propuknutím choroby je 5 až 24 dní). Nástup choroby probíhá cca 5 až 7 dní. V tomto období narůstá teplota až do vysokých horeček a narůstají bolesti hlavy. Období vysokých horeček trvá bez léčby antibiotiky 1 až 2, vzácněji tři týdny. Nemocný je přes den spavý, letargický, má stále bolesti hlavy, příp. zvrací. V noci má děsivé sny, blouzní, může být nebezpečný sobě i okolí. Zpočátku má průjmy, později spíše zácpu. V rozvinutém stadiu choroby je pacient bledý až zažloutlý, má silně hnědě povleklý jazyk, čistící se charakteristicky ve tvaru V nebo W. Bývá povlak i na zubech a dásních. Někteří nemocní mají kašel nebo krvácení z nosu, asi třetina má na začátku druhého týdne drobné skvrnitou růžovou vyrážku (roseola). Není však dobře patrná. Teprve v dalším průběhu onemocnění se objeví bolesti břicha a krvavé průjmy, vyvolané zánětem střevní sliznice (především tlustého střeva). Zvlášť mohutná reakce je na tzv. Payerských placích, plošných nakupeninách lymfatické tkáně v blízkosti úponu okruží na střevo. Zde může dojít až k perforaci střevní stěny (zpravidla cca 1 cm pod vyústění tenkého střeva do tlustého), která i v dnešní době pacienta bezprostředně ohrožuje na životě. Před objevem antibiotik byla tato komplikace prakticky stoprocentně smrtelná. U dětí (včetně novorozenců a kojenců) bývá průběh rychlejší a kratší, častěji se však objevuje jako komplikace hnisavý zánět mozkových blan. U těhotenství bez léčby antibiotiky dochází k potratu nebo porodu mrtvého či záhy umírajícího dítěte. Po včasné léčbě antibiotiky se dítě zpravidla narodí zdravé. U velmi starých lidí nebývají vysoké horečky, ale průběh je celkově horší, je více různých komplikací s rizikem smrti. Tyfové toxiny mohou poškodit i řadu dalších lidských orgánů, jako např. kůži, následuje prořídnutí nebo ztráta vlasů. Po přestálém onemocnění zůstává dlouhodobé nosičství (bakterie přetrvávají v trávicím ústrojí), protože uvedené druhy salmonel jsou specializovanými lidskými patogeny. Z téhož důvodu je infekční dávka poměrně malá, lze se např. nakazit pouhým douškem vody z kontaminované studny. Nemoc hrála hlavní roli např. v porážce Napoleona v Rusku v roce 1812. Tyfus také zabíjel vězně v nacistických koncentračních táborech během druhé světové války. Tyfus se může objevovat i v dalších mutacích – jako např. *paratyfus A*, *paratyfus B* či *paratyfus C*. Původci paratyfů jsou *Salmonella paratyphi A*, *S. paratyphi B* a *S. paratyphi C*.

Tyfus návratný je onemocnění vyvolané spirochétou *Borrelia recurrentis*. Evropskou formu přenáší z člověka na člověka veš, rezervoárem jsou hlodavci. Inkubační doba je u tohoto onemocnění 5 až 14 dní. Onemocnění začíná třesavkou s horečkami, které trvají 2 až 9 dní. Pak se stav zlepši, ale po několika dnech začíná nová horečková vlna. Vlny se pak mohou opakovat i více než 10krát. V průběhu nemoci dochází k poškození jater a ledvin. Rozeznáváme dvě formy tohoto onemocnění – *epidemický návratný tyfus*, který přenáší veš šatní a člověk se může nakazit při škrábání vetřním původce z rozmačkané vší do ranky, nebo při sání krve vší.

Rezervoárem této formy je člověk. *Endemický návratný tyfus* je přenášen roztoči z rodu *Ornithodoros* (z čeledi Argasidae) a rezervoárem jsou volně žijící zvířata.

Tyfus skvrnitý (epidemická skvrnivka) je závažné infekční onemocnění, které je charakterizováno zimnicí, třesavkou, horečkou, bolestmi hlavy a celého těla. U nemocného se asi pátý až šestý den po nakažení objevují náhle vysoké horečky (kolem 40 až 41 °C), vyrážky zpočátku na hrudníku, které pak postupují na končetiny (nikdy se neobjevují na obličejí, dlaních či chodidlech). Vyrážka (exantém) má charakter nepřesně ohraničených skvrn temně červené barvy velikosti v průměru 3 až 5 mm. Vyrážka může během několika dnů vymizet. V těžkých případech onemocnění exantém přetrvává 1 až 2 týdny. Ojedinelé může zcela chybět. Kromě klasického skvrnitého tyfu existuje ještě tzv. *Brillova-Zinserova nemoc*, což je onemocnění s lehčím průběhem, které vzniká rekrudescencí několik let po primárním nakažení. Původce nemoci bakterie *Rickettsia prowazeki* může přežívat v organismu mnoho let po naze a na určité ne zcela známé podněty vyvolá nové onemocnění. Průběh Brillovy-Zinserovy nemoci je ve srovnání s klasickou skvrnivkou mírnější, vyrážka někdy v tomto případě není. U neléčené formy epidemické skvrnivky se závažnějším průběhem smrtnost stoupá s věkem nemocného a pohybuje se v rozmezí 10 až 40 %.

Typy sněhových lavin – sněhové laviny jsou charakterizovány podle formy odtrhu, kluzné plochy, druhu pohybu, tvaru dráhy. Existuje množství odborné literatury, různých příruček a doporučení pro pobyt a pohyb v horách, ve které se popisují jednotlivé typy lavin. Podle této mezinárodní klasifikace se laviny dělí a) podle druhu sněhu a odtrhu na *deskové laviny s čárovým odtrhem* a *prachové laviny s bodovým odtrhem*, b) podle pohybu padajícího sněhu na *letící*, *tekoucí* a *smíšené*, c) podle přítomnosti volné vody na *suché*, *vlhké* a *mokrě*, d) podle skluzného horizontu na *povrchové* a *základové*.

Typy sopečných erupcí – chování sopky záleží na složení a struktuře zemské kůry v jejím okolí a na stupni tuhosti lávy. Erupce je několik typů, každý typ erupce vytváří jiný tvar sopky. *Pliniiovský typ erupce* je způsoben výbuchem plynů, které se nahromadily pod ucpaným kráterem. Exploze vytvoří kráterový komín, jímž je rozzhavená hmota vystřelována vysoko do vzduchu. Erupce bývají prudké a výbušné. Tímto způsobem došlo v roce 79 n. l. k výbuchu sopky Vesuv. Pod jejím popelem byla pohřbena města Pompeje a Herculaneum. Mezi oběťmi byl i římský vědec Plinius, po němž dostal tento typ sopečného výbuchu své jméno. *Peléiský typ erupce* je prakticky nejničivější typ erupce. Tento typ je charakteristický uvolňováním velkých mračen velmi žhavých oblaků obsahujících plyny a klasty, jejich teplota přesahuje 1000 °C. Výron žhavého oblaku se děje z centrálního jícnu a je namířen bočním směrem. Erupci provázejí laviny a popelové proudy, které zasahují stovky kilometrů čtverečních. Jméno dostal podle sopky Mont Pelée, která explodovala roku 1902. Sopečnými plyny byla vysoko do stratosféry vymrštěna kráterová zátka, sloup popela a kusů žhavé lávy. Zároveň se dolů po

úbočí hory vařila smrtící lavina žhavých plynů a popele, která zahubila asi 30 000 lidí z nedalekého města Saint-Pierre. Podobně katastrofální následky tohoto typu erupce měl vulkán Krakatoa (27. srpna 1883) s tím rozdílem, že nedošlo k vytažení kráterové zátky a došlo k explozi prakticky celého sopečného ostrova Krakatoa. Celý vulkán se při této explozi zdvihl do výše a při dopadu vytvořil 9 až 37 m vysokých vln tsunami. Na indonéských ostrovech severní Jávy a jižní Sumatry následkem této katastrofy zahynulo kolem 36 tisíc lidí. Ironií osudu je to, že na pozůstatcích ostrova (z celé plochy ostrova zůstala po erupci pouze jedna třetina) se následkem série menších výbuchů stihl do dnešní doby vytvořit nový vulkán. V dnešní době je okraj tohoto vulkánu, činného naposledy v roce 1995, vysoký 813 m. *Strombolský typ erupce* nemívá oproti Pliniovskému a Peleiskému katastrofální následky. Je nazývaný podle sopky Stromboli na Lipárských ostrovech. Žhavá láva je vymršťována vzhůru, ale obvykle padá zpět do kráteru, způsobené škody jsou tudíž malé. Podfvaná na tento výbuch je z dostatečné vzdálenosti nejen bezpečná, ale i atraktivní, a proto bývá často využívána jako turistická atrakce. *Havajský typ erupce* je poměrně vzácný. Je charakteristický pomalým vytékáním velmi řídké lávy ze širokého nízkého kráteru. Tato po zatuhnutí, díky vysokému obsahu minerálních látek, vytváří úrodné pole, výhodné pro místní zemědělce.

Ústřední povodňové orgány ČR jsou Ministerstvo životního prostředí ČR a Ústřední povodňová komise.

Ústřední povodňovou komisi zřizuje vláda, která též schvaluje její statut. Předsedou Ústřední povodňové komise je ministr životního prostředí a místopředsdou ministr vnitra. Komise řídí, kontroluje, koordinuje a v případě potřeby ukládá v celém rozsahu řízení ochrany před povodněmi v době povodně ohrožující rozsáhlá území, pokud povodňové komise krajů vlastními silami a prostředky nestačí činit potřebná opatření. V rámci plnění úkolů při ochraně před povodněmi a) informuje o průběhu a důsledcích povodní vládu, b) nařizuje po projednání s příslušnými povodňovými orgány krajů a příslušnými správci povodí mimořádné manipulace na vodních dílech nad rámec schváleného manipulačního řádu s možným dosahem přesahujícím rámec oblastí povodí podle § 25 odst. 2 vodního zákona, c) koordinuje a kontroluje činnost povodňových komisí krajů, d) vede záznamy v povodňové knize.

Velkou dopravní nehodou se rozumí dopravní nehoda, ke které je povinností volat policii. Podmínkami takové nehody je usmrcení nebo zranění osoby, hmotná škoda převyšující zřejmě na některém ze zúčastněných vozidel včetně přepravovaných věcí nebo na jiných věcech částku 100 000 Kč.

Virus chřipky typu H5N1 – virus chřipky typu A má 16 H a 9 N podtypů. Ne všechny typy však způsobují vážnější problémy. Pouze viry podtypů H5 a H7 mohou způsobovat u lidí onemocnění chřipkou. Poprvé byl virus identifikován v Itálii v roce 1961 a podrobně popsán v roce 1996 v Číně. Kromě 1,5 milionu usmrcené drůbeže jeho následkem onemocnělo 18 lidí, z toho 6 ptací chřipce

podlehlo. Pak se 6 let nic nedělo. Znovu se virus objevil v roce 2003 a od té doby o něm slyšíme celkem pravidelně a zejména z asijských zemí. Další infekce proběhla v roce 1998 v Číně a 1999 opět v Hongkongu. Postiženo bylo 7 dětí. Nové vlny ptací chřipky v dalších letech představovaly nejzávažnější hromadné nákazy drůbeže, které kdy byly zaznamenány. Další pandemie, která zahájila svou pout' v roce 2003 v Indonésii, se pak u drůbeže začala šířit velice rychle na další území Asie, Evropy a Severní Ameriky. Koncem roku 2005 byl vir H5N1 detekován dokonce na Sibiři (Rusko). Rok 2006 bude spojován s rozsáhlou pandemií ptací chřipky. Virus ptací chřipky byl potvrzen v 35 zemích Asie, Afriky, Severní Ameriky a Evropy. V sedmi zemích došlo k přenosu nákazy na člověka a vir zabíjel: Indonésie – 42 osob, Vietnam – 42 osob, Ázerbájdžán – 3 osoby, Čína – 3 osoby, Irák – 2 osoby, Turecko – 9 osob, Thajsko – 1 osoba. V ostatních zemích včetně ČR byl virus H5N1 potvrzen. Uhynuly tisíce ptáků a následkem přísných veterinárních opatření byly zlikvidovány miliony kusů domácí drůbeže.

Vulkán neboli *sopka* je geomorfologický útvar obvykle tvaru hory, kde roztavená skála (magma) vystupuje na zemský povrch. Na naší planetě se obvykle vyskytují podél hranic litosférických desek a v takzvaných horkých skvrnách.

Vulkanický výbuch je způsoben náhlým uvolněním tlaku magmatu v zemské kůře a projevuje se nejčastěji jako erupce sopek.

Vzteklina (*rabies, běsnění*) je akutní virové onemocnění centrálního nervového systému. Patří mezi smrtelné zoonózy. Je přenosná na lidi. Způsobuje akutní encefalitidu u zvířat a u lidí. Původcem vztekliny je nestropní virus z rodu Lyssavirus z čeledi Rhabdoviridae. Mezi projevy onemocnění patří změny v chování, zvýšená dráždivost, agresivita, paralýzy a zpravidla končí smrtí. Nemoc postihuje prakticky všechna teplokrevní zvířata, především savce. Vzteklna se přenáší nejčastěji kontaminací otevřené rány infekční slinou nakaženého zvířete (např. pokousáním). Délka inkubační doby je variabilní a může se pohybovat od 10 dnů až po několik měsíců.

Vyhodnocení povodní povodňové orgány obcí a obcí s rozšířenou působností a účastníci ochrany před povodněmi, jímž je to zákonem uloženo, zpracovávají *zprávu o povodni*, při které byla vyhlášena povodňová aktivita, došlo k povodňovým škodám nebo byly prováděny povodňové zabezpečovací a záchranné práce. Povodňové orgány provádějí vyhodnocení povodně, které obsahuje rozbor příčin a průběhu povodně, popis a posouzení účinnosti provedených opatření, věcný rozsah a odborný odhad výše povodňových škod a návrh opatření na odstranění následků povodně. Zprávu zpracují do jednoho měsíce po ukončení povodně, v případě potřeby rozsáhlejších dokumentačních prací se provede doplňkové vyhodnocení do šesti měsíců po ukončení povodně. Evidenci vyhodnocených povodní zajišťují správci povodí a z hlediska hydrologického Český hydrometeorologický ústav. Zprávy o povodni jsou předávány k využití vyššímu povodňovému orgánu.

Vývojová stadia tropických cyklonů – tropická porucha, tropická deprese, tropická bouře, tropický cyklon. *Tropická porucha* se projevuje na snímcích z meteorologických družic nespojitými systémy uspořádané konvekce, tj. konvekční oblačností. Ještě není vytvořen cyklonální vír. *Tropická deprese* je uspořádaný systém oblaků a bouřek s vymezenou povrchovou cirkulací a přetrvávajícími větry do 17 m/s (62 km/h). Nemá ještě vyvinuto oko a typické spirálovité uspořádání silné bouře. *Tropická bouře* je systém silných bouří s vymezenou povrchovou cirkulací a přetrvávajícími větry mezi 17 až 33 m/s (62 až 118 km/h). V této fázi se začíná vytvářet typický cyklonální tvar, ale oko ještě není vyvinuto. *Tropický cyklon* má charakteristickou strukturu spirálovitých ramen s centrálním okem uprostřed. Rychlost větru je větší než 33 m/s (119 km/h).

Záplavová území definuje zákon č. 254/2001 Sb., o vodách a o změně některých zákonů (vodní zákon), ve znění pozdějších předpisů v § 66. V tomto legislativním předpisu je zakotvena možnost, že vodoprávní úřad správci vodního toku uloží povinnost, v souladu s plánem hlavních povodí, resp. s plány oblastí povodí, připravit návrhy na stanovení záplavových území a vymezení aktivní zóny záplavového území pro vodoprávní úřady. Z tohoto zákona dále vyplývá povinnost vodoprávních úřadů stanovit záplavové území včetně jeho aktivní zóny.

Zemětřesení pod tímto pojmem se rozumí rychlé, krátkodobé otřesy, které se šíří ve vlnách zemským nitrem nebo podél povrchu zemské kůry. Jejich příčinou je náhlé uvolnění energie v zemské kůře nebo ve svrchním pláští. Zemětřesení se dělí na *přirozená* a *umělá* (vyvolaná člověkem). Zemětřesení jsou charakterizována *velikostí (intenzitou)* a *silou (magnitudo)*. Zemětřesení obvykle nejsou jedinou ohraničenou událostí. Obvykle se vyskytují ve skupinách, tzv. zemětřesných posloupnostech, které se většinou skládají z několika slabších *předtřesů*, následuje *hlavní otřes* a následně *slabší dotřesy*. Předtřesy předcházejí hlavnímu otřesu obvykle jen několik dnů. Doba dotřesů může trvat několik měsíců i let. Přirozená zemětřesení se dělí a) podle původu na *zemětřesení říťivá*, přibližně 3 % všech zemětřesení, vznikají např. zřícením stropů podzemních dutin v krasových nebo poddolovaných oblastech, mají mělké hypocentrum a bývají lokálního charakteru, mohou však způsobit značné škody, lokálně může mít toto zemětřesení i katastrofické důsledky, *zemětřesení sopečná (vulkanická)*, 7 % všech zemětřesení, bývají průvodním jevem sopečné činnosti, hypocentra mají vázaná na přírodní dráhy vulkanického materiálu a nacházejí se v hloubkách do 10 km, tato zemětřesení mívají lokální význam a malou intenzitu a často se vyskytují v rojích, *zemětřesení tektonická (dislokační)* jsou nejčastější a nejzhubnější, vznikají náhlým uvolněním nahromaděné energie v tektonicky aktivních oblastech, přičemž dochází ke smykovému pohybu ker podél zlomových spár, maximální pohyby v horizontálním i vertikálním směru mohou dosáhnout i mnohametrových hodnot, horizontální rozměr ohniska může dosahovat i stovek kilometrů, b) podle hloubky na zemětřesení *mělká* – do 70 km, 85 % všech zemětřesení, zemětřesení *střední* – 70 až 300 km, cca 12 % zemětřesení, zemětřesení *hluboká*

– 300 až 700 km, cca 3 % zemětřesení. Každé zemětřesení se šíří z ohniska tzv. *hypocentra*, které se nachází v různé hloubce pod zemským povrchem. Podle statistiky se hypocentra nacházejí nejčastěji v hloubce okolo 60 km. Průmět hypocentra na zemský povrch se označuje jako *epicentrum*. V epicentru bývá intenzita zemětřesení nejvyšší. Z hypocentra se šíří zemětřesné vlny všemi směry. Podle způsobu vlnění je možné rozlišit vlny *podélné, příčné a povrchové (Rayleighovy a Loveovy vlny)*. *Podélné vlny P* (longitudální) kmitají ve směru šíření otřesů a dosahují v pevných horninách rychlosti 4 až 6 km/s. Podobají se zvukovým vlnám a představují postupné střídání zón stlačování a roztahování. *Příčné vlny S* (transverzální, sekundární), kmitají kolmo na směr šíření otřesů a v pevných horninách dosahují rychlosti 2 až 3 km/s, mají destruktivní charakter. *Povrchové vlny – Rayleighovy vlny* představují povrchové kruhové nebo v extrémních případech elipsovitě vlnění. Je to nejpomalejší vlnění. *Loveovy vlny* nebo také *Q* vlny představují vlnění, kdy se částice pohybují vzhled ke směru vlnění na šířku nebo v pravém úhlu. Jsou pomalejší než *P* a *S* vlny, ale rychlejší než Rayleighovy vlny.

Zemětřesení v moři – příčinou většiny zemětřesení je vertikální posun (pohyb) litosférických desek okolo podmořského zlomu (či na jejich vzájemných rozhraních), podmořský sesuv dna, sesuv části pobřeží do moře, sopečná erupce nebo ve výjimečných případech dokonce dopad meteoritu. Vzhledem k tomu, že většina litosférických desek se stýká pod oceánem, jsou zemětřesení pod hladinou moře (podmořská zemětřesení) velice častá. Pohybují-li se desky vzájemně podél transformních zlomů v horizontální rovině, nebezpečí nelhozí. Jiná situace nastane při posouvání desek vertikálně, tedy když jedna deska poklesne a vznikne tak najednou „schod“. Tak např. při zemětřesení 26. prosince 2004 tento „schod“ dosahoval délky asi 30 km a výšky až 10 m. Takovýto náhlý pohyb dna oceánu pochopitelně ovlivní i vodu, která se snaží prudkou změnu vyrovnat, a to je příčina série mořských vln zvaných *tsunami*. Jde tedy o rozsáhlé porušení celého, několik kilometrů vysokého sloupce vody prudkým poklesem nebo výzdvihem dna oceánu.

Zemětřesné roje je skupina po sobě následujících otřesů stejné nebo podobné intenzity, kdy nejsme schopni určit hlavní otřes.

Zemské jádro – *polotekuté zemské jádro* je geosféra nacházející se ve středu Země. Začíná zhruba v hloubce 2900 km pod povrchem a zahrnuje zhruba 31 % hmotnosti Země. Nejvyšší podíl v něm asi mají železo a nikl. Jádro je dvakrát těžší než zemský plášť. Dělí se na pravděpodobně polotekuté *vnější jádro* (2900 až 5000 km pod povrchem) a pevné *vnitřní jádro*. Mezi vnějším a vnitřním jádrem se v hloubce 5000 km pod povrchem Země nachází jakási přechodná vrstva o tloušťce 160 až 500 km. Na hranici mezi jádrem a pláštěm se nachází tzv. Gutenbergova diskontinuita, kde dochází k přechodu z pevného skupenství hornin na kapalné. Jelikož obal jádra je tekutý, zabraňuje pronikání zemětřesných *S* vln (sekundární vlny – příčné vlny) skrz tuto část, neboť tyto vlny nejsou schopny procházet skrz kapalinu. Pevné jádro zvané též jadérko je tvořeno pevným skupenstvím železa

a niklu. Jeho vznik je vysvětlován gravitační krystalizací původní taveniny. Jeho tvar neodpovídá kulovému, ale je zploštělé, odpovídá tedy spíše elipse. Pevné jádro se každoročně otočí o 1 až 3 stupně více než polotekutý obal a zbytek Země, což je nejspíše důvod, proč vzniká magnetické pole planety Země. Díky obrovským *tlakům* (odhadovány na 1,4 milionu atmosfér) je jádro velice žhavé (teploty okolo 5800 °C) a má velkou hustotu (v rozmezí 11,3 až 17,3 g/cm³).

Zemská kůra je označení pro svrchní vrstvy planety Země. Je tvořena žulovou a čedičovou vrstvou. Její mocnost (tloušťka) se pohybuje od 6 km do 70 km. Nejsilnější je na kontinentech pod pohořími, nejtenčí pod oceány, kde chybí žulová vrstva. Rozlišujeme *kontinentální, oceánskou kůru a astenosféru*.

Zemské těleso se skládá ze tří soustředných sfér – *kůry, pláště a jádra*. Hranice mezi sférami tvoří *plochy nespojitosti (diskontinuity)*. Tyto plochy vyjadřují náhlé změny chemických vlastností látek uvnitř Země.

Zemský plášť je jedna z vrstev Země, shora vymezená zemskou kůrou a zespodu zemským jádrem. Z geofyzikálního i geochemického hlediska může být rozdělen na *svrchní a spodní plášť*. Většinu současných poznatků o plášti se podařilo získat během 20. století podrobnou analýzou příchodů seismických vln. V plášti probíhá neustále plášťová konvekce, která souvisí s deskovou tektonikou a jejíž obraz můžeme získat pomocí seismické tomografie. *Svrchní plášť* je shora ohraničen tzv. *Mohorovičičovou diskontinuitou (MOHO)*²⁵, která se rozkládá pod oceány do hloubky 0 až 20 km a pod kontinenty do hloubky 20 až 90 km. Spodní hranice svrchního pláště je přibližně v hloubce 650 km a souvisí s *fázovým přechodem* v hornině. Průměrná hustota této části pláště byla určena na 3,27 g/cm³, což umožňuje pohyb nadložních litosférických desek. Mineralogické složení svrchního pláště odpovídá strukturám olivínu, pyroxenu, granátu a spinelu. Ve svrchním plášti lze rozlišit tři oblasti: *zóna snížené rychlosti* nebo také *astenosféra*, která se rozkládá od 60 až 250 km. Projevuje se tím, že zpomaluje procházející zemětřesné vlny; *oblast nad prvním fázovým přechodem* – alokována je do hloubky

²⁵ **Mohorovičičova diskontinuita** nebo **Mohorovičičova vrstva nespojitosti** (známá také pod zkratkou MOHO) je vrstva, která geologicky definuje přechod zemské kůry a svrchního pláště. Nachází se v rozmezí hloubek 20–90 kilometrů pod kontinenty a 10–20 kilometrů pod oceány. V ČR se pohybuje vrstva mezi 30–40 kilometrem pod zemským povrchem. Jedná se o první významnou diskontinuitu v zemských obalech, na kterém dochází ke skokovému zrychlení pohybu *seismických vln* až přes rychlosti 8 km/s⁻¹. Diskontinuita netvoří jednoduchou sférickou plochu, ale je místy zprohýbaná v závislosti na nadloží. Materiál pod diskontinuitou má větší hustotu než zemská kůra, což zajišťuje nadnášení především kontinentální kůry, která se nezanořuje zpět do pláště. Z pohledu kyselosti magmat bychom mohli hovořit o přechodu mezi kyselým a bazickým prostředím. Svůj název nese diskontinuita po chorvatském geofyzikovi Andřem Mohorovičičovi.

přibližně 400 km. V této vrstvě rychlost seismických vln opět narůstá, *oblast mezi prvním a druhým fázovým přechodem* – nejčastěji se jako hloubka rozhraní mezi svrchním a spodním pláštěm udává 650 km +/-100 km (samotné rozhraní není sférické, ale deformované kvůli dynamickým procesům probíhajícím v plášti). *Spodní plášť* je alokována od hloubky 650 km až k zemskému jádru, tedy přibližně do hloubky 2900 km, od něhož je oddělen Guttentbergovou diskontinuitou. Plášť je obohacen o prvky kobalt, hliník a titan. Hustota se pohybuje v rozmezí 4 až 6 g/cm³. O spodním plášti je známo jen velmi málo údajů. Hluběji do nitra Země se pak jeví spodní plášť jako chemicky homogenní těleso.

Zoonóza je přenos choroby ze zvířete na člověka a naopak. Existují také např. zoonotické infekce (dříve zvané antropozoonózy), kterými se lidé nakazí od zvířat, ale mezi lidmi se tyto infekce za normálních okolností dále nepřenášejí.

Management přírodních hrozeb

Přírodní hrozby patří mezi nejstarší, prapůvodní jevy doprovázející vývoj lidského pokolení. Tak jak člověk postupně poznával tajemství přírody, učil se žít a přežít a soustavně zvyšovat svou odolnost vůči těmto jevům. Souběžně s tím hledal nástroje, vyvíjel nové a dokonalejší metody a praktiky zvládnání těchto krizových jevů. Z dnešního pohledu můžeme přístupy k managementu přírodních hrozeb rozdělit na několik vývojových etap.

První se objevil *intuitivní, klasický model lidského přístupu k přírodním hrozbám*. Ten se dá popsat takto: počáteční osídlování výhodného (často však nebezpečného) prostoru mělo nízkou míru a pomalé tempo růstu. Ochrana a prevence proti přírodním (živelním) hrozbám obecně chyběla nebo byla minimální a individuální. Škody, které v důsledku přírodních katastrof a pohrom vznikly, se postupně likvidovaly a odstraňovaly za použití vlastních (vnitřních) zdrojů postižených, obydlí se opravovalo nebo se nahrazovalo novou výstavbou. Převládala kultismus a spiritismus, který lidem nedovoloval „odporovat“ přírodě, protože vše bylo „dílo“ bohů. Proces zvládnání přírodních jevů tak zahrnoval pouze omezenou funkci redukce a obnovu. Žádné kulturní ani technologické části společnosti se neklonily k aktivnímu zmírňování důsledků těchto katastrof. Forma averze k riziku se projevovala při výběru „lepších“ míst (lokalit) pro vybudování sídel či osídlení.

Přechod na „kulturní“ zemědělství začal vyžadovat lepší znalost produktivní schopnosti půdy a nastolil otázku, jak ochránit svůj majetek. Ochrana majetku se tak stala iniciátorem zrodu prvotní formy prevence. To však byla často jediná oblast, ve které se praktikovalo předcházení neštěstí, např. skrz skromné pokusy omezovat záplavy (stavění hrází) nebo boji proti erozi půdy.

Dalším vývojovým stupněm managementu přírodních hrozeb se stal tzv. *urbano-ekonomický model*. S růstem industrializace a urbanismu rostla expanze lidských aktivit, ale současně se zvyšovala míra ohrožení, a to jak lidí, tak i majetku. Škody, které způsobovaly přírodní katastrofy, rostly úměrně výši postiženého majetku. Lidstvo však i nadále praktikovalo postup „katastrofa – obnova“. Změnil se pouze výběr zdrojů potřebných pro likvidaci způsobených škod. Lidé si na refinancování potřebných výdajů, opravy či stavbu nových příbytků, sanaci škod na zemědělské půdě apod. jednoduše „půjčovali“ nebo využívali darů od příbuzných, církevních organizací a bohatých občanů. Tyto „odpovědi na katastrofy“, jež byly v té době nazývány „peníze odpuštění“, nikterak nesloužily k potlačení „drzosti“ lidí vůči přírodě. Společnost stále nechápala nebo nechtěla pochopit nutnost změnit vžitě praktiky a investovat více prostředků do prevence a přípravy na krizové situace. Likvidace následků a následná rekonstrukce proto probíhala s vysokým stupněm liknavosti. Poučení z katastrof bylo minimální, ochota umístit lidská osídlení do méně zranitelných oblastí rovněž. To vedlo k tomu, že nové investice prodlužovaly či dokonce zvyšovaly zranitelnost vůči přírodním hrozbám. Rostla zadluženost postiženého obyvatelstva, a pro mnohé tak přírodní katastrofy a pohromy znamenaly bankrot a ztrátu svobody (závislost na „panstvu“, nevolnictví).

Urbano-ekonomický model byl vystřídán *modelem strukturální ochrany*. S rozvojem výroby a širším zaváděním nových technologií byl práh naprosté podřízenosti člověka přírodě překročen, a v ochraně člověka a majetku musela nastat změna. Souběžně s ekonomickým růstem, rozšiřováním městských a zdokonalováním selských aglomerací se objevuje potřeba rozsáhlejší a dražší ochrany proti přírodním hrozbám (živlům). Ekonomický růst a zmírňování hrozeb se začaly vzájemně podmiňovat a střídavě se navzájem stimulovaly. Model boje s přírodou spočíval ve strukturálních opatřeních, kdy prodělané katastrofy a pohromy vyzývaly „strukturální změny infrastruktury“. Jejich rozsah korespondoval s potřebami odstraňování následků, ke kterým došlo při posledních pohromách. Jestliže dříve realizované opatření selhalo, po katastrofě (pohromě) se přistoupilo k realizaci nových, podle tehdejší úrovně poznání, efektivnějších opatření. Mylné předpoklady o účinnosti nových prvků strukturální ochrany byly často používány jako omluva k povolování realizace dalších nesystémových opatření. Tak např. budování pobřežních hrází a regulace koryt řek vedly k povolování výstavby v záplavových oblastech. Předpokládalo se, že tato ochrana bude dostatečná. Bohužel další pohroma způsobila ještě větší škody a tento omyl lidského poznání přinesl ohromné oběti a škody na majetku. Reakce na selhání strukturální ochrany zpravidla byla další investice: vyšší hráze, více přehrad, hlubší koryta atd.

Tento extenzivní způsob ochrany proti přírodním hrozbám ale evidentně selhal. Výsledkem byly jen větší ztráty při nových katastrofách a pohromách.

Další vývoj managementu přírodních hrozeb vedl ke kombinaci prvků strukturální ochrany s prvky *nestrukturální ochrany*. Ta již obsahovala určité proaktivní prvky, jako např. varování obyvatelstva a monitorování, proceduru evakuace, civilní ochranu a management katastrof. Jako metoda risk managementu se začínají využívat nejrůznější formy pojištění a zdroje takto získané se již používají nejen k obnově katastrofou postižených systémů a prvků infrastruktury, ale i k podpoře opatření zmírňování budoucích přírodních katastrof a pohrom. Objevuje se prevence jako funkce krizového managementu.

Obecně řečeno, opatření ochrany se začala dělit na opatření *pobídky (prevence), záchrany (redukce škod a ztrát) a postupy pomoci postiženým (odstraňování následků a obnova systému)*. To se už ale nedalo financovat ze soukromých prostředků, a tak **do managementu přírodních hrozeb vstupuje nový prvek – stát**.

Kombinace strukturální a nestrukturální ochrany však rovněž nebyla ideální, bezproblémovou. Rozpory ústily do čtyř tendencí:

- část společnosti přijímaným opatřením kladla odpor. Nesouhlasila s vměšováním státu do jejich soukromých aktivit;
- část opatření selhala v důsledku ignorace nebo neplnění uzákoněných norem a zákonů;
- při velkých katastrofách se projevovala neschopnost státu i soukromé sféry financovat nařízená (ustanovená) opatření. Objevuje se snaha parazitovat na celospolečenských preventivních opatřeních;
- dochází k selhání systému při organizování efektivní reakce vůči hrozbám.

K těmto typovým problémům můžeme přidat i zvyšování míry rizika spoléhání se na opatření vytvořená zvenčí komunity (státem). To ve svém důsledku vedlo k závislosti na podpoře či asistenci státu, lidé se přikláníli k názoru, že „stát nás nenechá padnout“.

Státní asistencialismus jako další vývojová etapa managementu přírodních hrozeb při určování strategií na zmírňování hrozeb jen velmi málo využíval ekonomické přístupy (náklady/výnosy), či dokonce obecně jasné pravidlo, že vzácné suroviny musí být využívány moudře, tak aby bylo dosaženo maximálního zisku pramenícího ze zmírnění hrozby. Základem státního asistencialismu byl pluralitní přístup ke zvládnutí přírodních hrozeb, kdy často jedná strana (stát) vyčkávala reakci druhé strany (soukromá sféra,

obyvatelstvo, podnikohospodářská sféra), kdo bude financovat balíček strukturálních a nestructurálních opatření.

Do devatenáctého století se lidé vodě vlastně ani příliš nebránili. Jednak na to neměli technické prostředky, rovněž neměli dostatečné znalosti z biologie, chemie, hydrologie, meteorologie a dalších oborů, které je nutné znát pro efektivní práci s vodou. Jejich veřejná správa neměla strukturu, která by mohla povodně zvládnout. Především v minulosti vzdálené několik staletí nebyli lidé tolik ekonomicky vázáni na nemovitosti, které jsou na velkou vodu extrémně náchylné. V neposlední řadě však některé národy vnímaly povodně jako pozitivní fakt, protože jim pravidelné zaplavování suchých oblastí přinášelo zlepšení úrodnosti půdy v blízkosti řeky. Taková situace panovala v Evropě až do konce devatenáctého století, v Čechách konkrétně do roku 1897, kdy přišla velká voda.

Dvacáté století je spojeno s lidským pokrokem na jedné straně a neustále zvětšujícím se zatěžováním přírody na straně druhé. To, že lidé hustě zabydli povrch Země a v mnohém ovlivňovali přírodní procesy, nijak neznamena, že by geologické pochody nepokračovaly dodnes. Naopak, některé z nich jsou vlivem „lidské podpory“ intenzivnější než v minulosti. Člověk dokáže rychleji než příroda přemísťovat horniny a zeminy, dokáže vyhloubit ve stejné době stokrát větší objemy podzemních prostorů než příroda. Člověk však nemůže zastavit zemětřesení, tsunami, atmosférické poruchy. Může jen omezit, avšak ne zabrzdit svahové polyby a povodně. Roste rovněž počet katastrof způsobených extrémními výkyvy počasí. Statistiky největší světové pojišťovny Münchener Rück jsou naprosto výmluvné. Zatímco v letech 1950 až 1959 se na celé planetě událo 13 velkých katastrof způsobených přírodou, v období let 1990 až 2001 postihlo svět 74 katastrof a škody byly vyčísleny na 160 miliard dolarů.

Dvacáté století by se např. z hlediska vodohospodářství nechalo nazvat stoletím betonu, lidé se rozhodli vodu spoutat nadobro. Bylo to v souladu s dobovým vševládoucím technologickým optimismem, s pocitem, že lidský um a věda všechno vyřeší. A tak se stavělo. Koncepce byla jasná. Neposlušnou vodu zavřít v přehradách, pokud uteče, prohnat ji krajinou vybagrovaným korytem s vysokými hrázi. A za nimi je prostor pro hospodářský život, zemědělská půda v bývalých říčních nivách, prostor pro nová města. Tuto koncepci převzal jak nový československý stát, tak i pozdější reálný socialismus. Ten v 50. letech drasticky narušil vodní systémy neúměrným zvětšováním polí a dalšími zásahy. Komunistické Československo navíc bojovalo o potravinovou soběstačnost a zemědělskou půdu, a tak rozpoutalo v 70. letech meliorační šilenství, cílem kterého bylo narovnat koryta a odvést vodu co nejrychleji. Popravdě řečeno, nebylo to jen Československo a státy tzv. reálného socialismu,

ale tato koncepce, i když ne tak vyhrocená, vládla celé Evropě. Až v 90. letech se začaly ostřeji ozývat hlasy vyzývající k částečnému návratu k systémům založeným na využívání přírodních zákonitostí. Nejdříve se k této myšlence hlásili vědci a ekologická hnutí, nyní je zřetelný posun i v mínění veřejnosti.

Události posledních dvaceti let ukazují, že může být ještě hůř. Odborníci z oboru meteorologie se shodují, že prudké záplavové srážky a bouře budou stále intenzivnější. Nelze pochybovat o tom, že některé lokality budou v důsledku klimatických změn neobyvatelné. Podle vědců zůstane do poloviny 21. století kvůli mizejícím ledovcům v Himálaji 40 % obyvatel jižní Asie a Číny bez pitné vody. Nedobré vyhlídky před sebou mají také lidé žijící v jihoevropských státech, kde se země pomalu ale jistě proměňuje v poušť. Postup tropického klimatu může vysvětlit sucha a neobyčejné snížení dešťových srážek v subtropických oblastech amerického jihozápadu a v oblasti Středomořího moře. Podle odborníků z univerzity v Utahu (USA), může rozšíření tropů o další dva až tři stupně zeměpisné délky během tohoto století posunout hranici Sahary o stovky kilometrů. V posledních desetiletích nabrala dezertifikace hrozivé tempo. Za posledních 46 let zmizelo v celosvětovém měřítku 40 % úrodné půdy. V Súdánu postoupila poušť během sedmnácti let o 100 km. Indická poušť Thár se každoročně prodlužuje o další kilometr do okolních úrodných oblastí. Poušť Atacama se dokonce šíří rychlostí 3 km ročně. Pouště se stále více přibližují k hustě obydleným oblastem a oblaka prachu a písku ztěžují lidem ve městech život. To platí nejen v Číně, Koreji a Japonsku, ale i v některých oblastech Severní Ameriky. Šířením pouští je dnes ve světě ohroženo třicet milionů čtverečních kilometrů. Existuje hrozba, že území Bolívie bude z poloviny pokryto pouští. Dezertifikace ohrožuje i populace v nejhudších zemích světa. OSN nevyklučuje konflikty o mizející přírodní zdroje.

Na druhé straně v důsledku tání ledovců v Antarktidě a Arktidě dnes narození lidé budou svědky vzestupu mořské hladiny o 40 cm nebo i více. Tři miliardy obyvatel naší planety žijí v pobřežních oblastech, kde hrozí nebezpečí záplav. Čtyřicet z padesáti nejrychleji rostoucích světových metropolí se v současnosti nachází v zónách silných zemětřesení. Lze předpokládat, že v důsledku dezertifikace dojde k proměně obrovských ploch v pouště. Celé oblasti se stanou neplodnými, neschopnými uživit místní obyvatelstvo. Již dnes je v Africe, Asii a Jižní Americe téměř třicet milionů kilometrů čtverečních území napadeno pouští, jež se rozrůstá přibližně o 6 milionů hektarů ročně, dezertifikace připraví řeky Indus, Niger a Nil o 43 % vody. Vody čínské Žluté řeky se ztrácejí rok od roku. Indická řeka Ganga přivádí do své delty v Bengálském zálivu tak málo vody, že zemědělci v Bangladéši jsou prakticky bez vody. Vody středoasijské Amu-Darji, která kdysi zásobovala

Aralské jezero, byly odvedeny do zavlažovacích kanálů v rozsáhlých pouštích Turkmenistánu a Uzbekistánu, takže do jezera vede už jen poloprázdné koryto. Největší řeka amerického jihozápadu Colorado, jejíž vody se od 30. let 20. století používají pro zavlažování 1,5 milionu hektarů zemědělské půdy, je natolik znečištěná a „nadvyužívána“, že úrodná nížina na jejím dolním toku se změnila na vyprahlou a slanou bažinu. Nejdelší čínská řeka Jang-c'-tiang je natolik znečištěna a zamořena, že život v ní doslova umírá a ohrožuje dodávky pitné vody do téměř dvou stovek měst podél jejího toku. Nedostatek vody povede k soupeření mezi městy a venkovem. Tady však začíná bludný kruh. Lidé z venkova prchají do měst, protože venkov je neúživí. Odvádění vod z venkovských oblastí k zásobování měst povede k jejich dalšímu vysušování a následnému vysídlování. Města porostou, ale na venkově bude chybět voda potřebná k zemědělské produkci, kterou stejně nebude mít kdo vyrábět. Tím se přiblíží vyhlídka na války o vodní zdroje a životaschopné územní plochy.²⁶

Nejhorší na tom je, že těmto jevům nelze zcela zabránit. V úvahu připadá maximálně jejich zmírnění, jenomže to nejde udělat okamžitě a často k tomu chybí dostatečná politická vůle. I v případě dosažení mezinárodní dohody o radikálním omezení skleníkových plynů (o 60 % nebo více), by se výsledky začaly projevovat teprve s odstupem 20 až 30 let. Do určité míry je škodám možné předejít opuštěním míst, kde je riziko přírodních katastrof největší. Těžko si ale umíme představit přesuny 40 nebo 50 % obyvatel Číny, Indie nebo jižní Evropy. Aby se lidstvo mohlo účinně bránit dopadům přírodních katastrof, musí pracovat na jejich poznání, na jejich predikci a na realizaci všech prostředků (technických, organizačních i vzdělávacích), kterými lze jejich dopady zmírnit.

Existují však i další problémy, které úzce souvisejí s tzv. rozporem mezi Logos a Bios, mezi vědeckotechnickou průmyslovou racionalitou a životem na planetě Země, nebo také jinak řečeno s populační explozí, otázkou světové výživy, globální nerovností v příjmech, rýsujícím se konfliktem mezi bohatým Severem a chudým Jihem, globalizací ekologických problémů. „*Současný způsob výroby a životní styl poškozují stále nebezpečněji naši planetu a ohrožují dokonce samy podmínky, jež umožňují život. Přiblížili jsme se meziním kapacitám a možnostem. A co je nejhorší? Že nás přibývá tolik a tak rychle,*“ prohlásil Michael Beaud, profesor ekonomie na Univerzitě Paříž VII, ve svém článku Stav životního prostředí.²⁷ Počet obyvatel naší planety roste takřka zběsilým tempem. Na počátku křesťanské éry žilo na Zemi asi

250 milionů lidí, v období renesance 450 milionů, v roce 1804 jedna miliarda, v roce 1927 dvě miliardy, v roce 1960 tři miliardy, v roce 1974 čtyři miliardy, v roce 1987 pět miliard, v roce 1999 šest miliard, v roce 2015 nás má být sedm miliard, a pokud se porodnost nepodaří snížit (dnes se rodí ročně 85 milionů lidí, každých 10 vteřin se narodí 30 lidí), tak po roce 2050 bude planetu Země obývat deset miliard lidí.²⁸

Jak bude Země snášet přítomnost tolika lidí? Rostoucí počet lidí s sebou zákonitě přinese zvýšené rabování přírodního bohatství, rostoucí znečišťování životního prostředí, silící migrační toky. Dojde k přesunům celých lidských kontinentů, k nepředstavitelnému migračnímu náporu na bohatší země, ČR nevyjímaje. Dojde k úkazu, který bude zdrojem světových konfliktů.

Kolika lidským bytostem je Země schopná být domovem? Několika málo miliardám, chtějí-li mít životní úroveň vyspělých zemí, ale i 20 miliardám, smíří-li se s životní úrovní současných nejhudších zemí. Podíl počtu obyvatel rozvojových zemí na světovém obyvatelstvu činil ještě v roce 1950 68 %. Do roku 1998 stoupl na 80 % a již v roce 2025 by měl činit celých 85 %, a procento pořád stoupá. Přelidnění jde obvykle ruku v ruce s prohloubením nouze. Podle údajů Organizace spojených národů živoří již v dnešní době 800 milionů lidí. Přibližně 1,5 miliardy lidí musí vyjit s denním příjmem pod hranici jednoho amerického dolaru, což je jedno z kritérií, podle kterého se definuje bída. Hospodářské krize, šířící se v posledních letech z Asie přes Rusko do Latinské Ameriky, přispívají ke zchudnutí dalších milionů lidí. V 21. století budou politické, ekonomické a ekologické faktory, které už dnes uvádějí do pohybu masy lidí, zesíleny ještě demografickými procesy. Na rozdíl od stárnoucí Evropy žijí v méně rozvinutých zemích už teď dvě miliardy lidí ve věku pod dvacet let. Na Blízkém východě a v severoafrickém prostoru je přibližně 40 % obyvatel ve věku do patnácti let. Ti se stanou rodiči již v prvních letech 21. století. Jinak řečeno to znamená, že i kdyby se podařilo bezprostředně prosadit např. rodiny pouze s jedním dítětem, stejně by ještě počet obyvatel stoupal a s ním i tlak směrem k migraci. Již dnes vyspělé státy Evropy, a nejenom Evropy, působí jako magnet. Sociální jistoty a politická stabilita lákají lidi i z těch nejvzdálenějších států světa. Zároveň s tím roste strach, že se Němci, Francouzi, Švédové a příslušníci dalších národů v bohatší části Evropy nakonec stanou cizinci ve vlastních zemích. V části populace roste pomyšlení, které vynáší do popředí politické scény extremisty, volající po nové železné oponě kolem Evropy.

Na druhé straně je známou skutečností, že lidé jen neradi opouštějí své důvěrně známé prostředí a jen s krajní nechtí měnit i své zažité kulturní

²⁶ Vyschlé řeky mohou vyvolat světový potravinový kolaps. *Právo*, 1. 3. 2000.

²⁷ L'Express, Paříž, 20. 10. 1999.

²⁸ Lidstva rychle přibývá, problémů také. *Hospodářské noviny*, 11. 7. 2000, s. 13.

prostředí. To ovšem pouze v tom případě, že k tomu nejsou nuceni nouzí, strachem o přežití a budoucnost svých dětí. Je zřejmé, že zajištění alespoň přijatelných podmínek pro život tam, kde potenciální uprchlíci žijí, je nejlepší způsob, jak zamezit masové, nežádoucí migraci. Lze konstatovat, že nejde ani tolik o finanční pomoc, ale především o zajištění takových faktorů, jakými jsou politická stabilita a ekonomické reformy, jež by každému člověku zajistily pocit bezpečnosti a základní životní jistoty.

Co přineslo prvních devět let 21. století?

Dalo se předpokládat, že nepříznivý vývoj bude pokračovat dál. Skutečnost však předčí očekávání. Počet přírodních katastrof roste (alespoň to tvrdí část odborníků a vědců a vylepšují to média) – z průměrných 120 katastrof za jeden rok na počátku 80. let na současných 500 až 550 katastrof ročně. Přibýlo také lidí postižených katastrofami (obětí) – ze 174 milionů za rok v letech 1985 až 1994 na cca 300 milionů ročně v období let 1995 až 2008.²⁹ Zatímco zemětřesení a sopečné erupce ohrožují lidské životy v podobné míře jako dříve, záplavy se dnes vyskytují několikanásobně častěji než v minulém století. Materiální škody dosahují astronomických hodnot, čítajících stovky miliard dolarů.

Nechci kategoricky tvrdit, že počet katastrof neroste, chci však čtenáře upozornit na určitý historický paradox. Když se totiž na problém podíváme z jiného uhlu pohledu, zjistíme, že nelze jednoduše říci, že hrozeb přibývá. Čeho však určitě přibývá, jsou informace o přírodních hrozbách a jejich důsledcích. S globalizujícím se světem roste informovanost a přehled o různých, ať už menších či větších, událostech. Nutno rovněž dodat, že v minulosti určitě nedocházelo k takové sledovanosti přírodních katastrof, jak ho známe dnes, a ne všechny katastrofy a pohromy byly monitorovány. Když si vezmeme na pomoc princip historicismu, zjistíme, že jednou z největších slabín studií katastrof je nedostatek historického materiálu. Převládá tendence popisování události (příběhů) místo statistických údajů. Intuitivní chápání přírodních sil, kultismus, připisování biblického původu mnoha přírodním jevům, nedostatečné znalosti teorie gravitace, vulkanologie atd. – bránilo porozumění extrémním přírodním jevům. Bez důsledných znalostí fyzikální anatomie přírodních katastrof nelze definovat relevanci historie ve vztahu k současným procesům a jejich následnému řešení. To může být příčina rozdílných pohledů i počtů přírodních katastrof v minulosti a dnešku. Počet

²⁹ Ve své zprávě *Climate Alarm 2008* to uvádí mezinárodní humanitární organizace „Oxfam“.

přírodních katastrof nekoresponduje s velikostí jednotlivých regionů a zemí. Některé regiony jsou přírodním živlům vystaveny více než ostatní.

Novým znepokojujícím trendem je *přibývání malých a středně velkých katastrof*. Relativně menší, ale rychle po sobě jdoucí živelní pohromy mohou chudé rodiny i celá společenství uzavřít do sestupné spirály, z níž není úniku. OSN od roku 2000 stále častěji vyzývá k pomoci právě těmto státům. Bohaté státy mají tendenci nabízet pomoc, když dojde k velkým katastrofám. Důvodem k takovému jednání je skutečnost, že velkým katastrofám je věnována enormní pozornost médií, což tyto země značně zviditelňuje. Často nejde ani tak o skutečnou pomoc, jako o reklamu. Tento, z určitého pohledu „hyenismus“ bohatých zemí je umocňován tím, že podpora směřuje přednostně do zemí, které mají prioritní zahraničně-politický význam. Na ty ostatní se často zapomíná. Aktivisté mezinárodních humanitárních organizací proto stále častěji vyzývají vlády vyspělých států a OSN, aby s humanitární pomocí neotálely a na katastrofy reagovaly rychleji, spravedlivěji a pružněji než dosud.

Dalším znepokojujícím faktorem pro 21. století je obava vědců, že svět se stane obětí *supersilných zemětřesení*. Zemětřesení mimořádné intenzity mohou doslova destabilizovat zemskou kůru. Po prvním silném otřesu mohou během několika následujících let přijít další srovnatelně silné záchvěvy, a to třeba i na místech vzdálených od prvního epicentra tisíce kilometrů. Zemětřesení u Indonésie a následné vlny tsunami, které udeřily 26. prosince 2004, zabily asi 250 000 lidí. Vědci z moskevského Mezinárodního institutu pro předpověď zemětřesení a matematicko-geofyzikální vědy (International Institute for Earthquake Prediction Theory and Mathematical Geophysics, MITPAN) varují, že toto zemětřesení je možná jen prvním ze série obrovských otřesů, které v následujících 10 až 15 letech doslova rozvibrují celý svět.

Udělejme si malou rekapitulaci největších přírodních katastrof v dějinách lidstva:

- **Cca před 28 miliony let**, Colorado, USA – *erupce sopky* La Garita, zvané matka všech vulkánů. Při výbuchu sopka vyvrhla více než 4800 km³ magmatu a vytvořila kráter o průměru přibližně 3600 km.
- **Cca před 640 tisíc let**, Yellowstone, USA – podle provedených geologických výzkumů sopka Yellowstone v průběhu posledních dvou milionů let vybuchovala téměř pravidelně každých 600 000 let. V současné době se v Yellowstonském národním parku známky sopečné činnosti hrozivě zvyšují. Pokud by nyní vulkán skutečně explodoval, mělo by to pravděpodobně katastrofální následky nejen pro severoamerický kontinent, ale i pro celý svět (vědci tuto možnost označují jako výbuch „super sopky“).

- **Cca před 73 500 lety**, Indonésie – *exploze sopky* Toba, erupce trvala týdný a výška sopečného oblaku dosahovala 40 až 50 km. Podle odhadů seismologů by zde k další velké erupci mohlo dojít přibližně za 300 000 let.
- **Cca před 27 000 let**, Nový Zéland – *exploze sopky* Oruanui, při výbuchu výška oblaku dosahovala kolem 50 km, erupce trvala týdný a sopka vyvrhla přibližně 800 km³ lávy.
- **Cca před 12 000 lety** v íránském Zagrosu došlo ke svahovému pohybu, kdy se sesulo 20 km³ vápenců a zavalilo na 166 km² povrchu.
- **1650 př. n. l.**, Řecko – na ostrově Théra (největší ostrov souostroví Santorini) v Egejském moři asi 75 km od řeckého pobřeží) *vybuchla sopka* a vyvrhla do vzduchu asi 30 km³ materiálu. Podle vulkanologů se tato erupce zařadila svou mohutností mezi nejsilnější za posledních 10 000 let. Erupce, kolaps, atmosférické tlakové vlny a možná i silné pomořské zemětřesení vyvolaly silné tsunami. Vlny vysoké několik desítek metrů zasáhly severní pobřeží Kréty a zničily minojské loďstvo. Přispěly tak spolu se silnou vrstvou sopečného popela k zániku minojské civilizace. Vlny vysoké několik metrů zasáhly i východní Středomoří a mohly dát základ legendě o biblické potopě světa.
- **430 př. n. l.**, Athény – *epidemie tyfu*, během čtyř let *peloponéské války* břišní tyfus zabil čtvrt aténských vojáků a čtvrt populace. Tato choroba oslabil dominanci Athén, ale díky jedovatosti této nemoci a faktu, že hostitelé zemřeli dříve než došlo k většímu rozšíření, nedosáhla epidemie rozměrů pandemie. Přesná příčina nebyla známá mnoho let. V lednu roku 2006 výzkumníci z athénské univerzity analyzovali zuby z hromadného hrobu pod městem a potvrdil přítomnost bakterií tyfu.
- **79 n. l.**, Pompeje – *výbuch sopky* Vesuv, cca 3360 mrtvých.
- **165–180**, Řím – *Antoniová epidemie*, pravděpodobně se jednalo o *neštovice* zavlečené do Říma z Blízkého východu. Zemřelo až pět milionů lidí celkem. Při druhém vypuknutí této epidemie v letech 251–266 umíralo 5000 lidí denně.
- **180**, Nový Zéland – *výbuch sopky* Tlupo.
- **541–558**, východní Středomoří – *Justinianova epidemie moru*, jde o první zaznamenané vypuknutí *dýmějového moru*. Epidemie propukla v Egyptě, následující rok již zasáhla Konstantinopol a na svém vrcholu mor zabíjel (podle byzantského kronikáře Procopia) 10 000 lidí denně. Říká se, že zemřela až čtvrtina lidské populace východního Středomoří. Zemřelo na 700 000 lidí.
- **1181**, Japonsko – *hladomor*, 100 000 mrtvých.
- **1228**, Holandsko – *povodně*, 100 000 mrtvých.

- **1342–1352**, Evropa a Asie – *pandemie moru* („černá smrt“), osm set roků po posledním vypuknutí se dýmějový mor vrátil do Evropy. Vypuknul v Asii. Nemoc dosáhla Středomoří a západní Evropu (zemřela jedna třetina evropské populace a miliony lidí v Asii a severní Africe. Celkový počet obětí kolem 25 milionů).
- **1489–1542** – *pandemie tyfu*, nemoc se objevila v průběhu křížáckých válek. Během válčení mezi křesťanskými Španěly a muslimy v Granadě Španělé ztratili v bojích na 3000 lidí a k tomu na 20 000 lidí zemřelo na tyfus. V roce 1528 Francie ztratila 18 000 vojáků v Itálii a ztratila tím převahu v Itálii (vzhledem ke Španělsku). V roce 1542 umírá 30 000 lidí na tyfus při bojích proti Otomanovi na Balkánu.
- **16. století** – *epidemie neštovic, spalniček, černého kašle a chřipky* napůl zabily domorodé obyvatelstvo na ostrově Hispaniola. Kolem roku 1520–1530 pustošily Mexiko a Peru. Kolem roku 1600 zabily přes dva miliony mexických domorodců. Je odhadováno, že v letech 1848–1849 umřelo na spalničky, černý kašel a chřipku na 40 000 obyvatel Havaje.
- **1556**, Šan-si, Čína – *zemětřesení*, otřesy zničily 800 km dlouhý pás země, odhaduje se přes 800 000 obětí.
- **1631**, Neapol, Itálie – *erupce sopky* Vesuv, 3000 mrtvých.
- **1648**, Havana, Kuba – *epidemie žluté horečky*.
- **1649**, Sevilla, Španělsko – *mor*, 80 000 mrtvých.
- **1668**, Turecko – *zemětřesení*, 8000 mrtvých.
- **1755**, Lisabon, Portugalsko – *silné zemětřesení* v Atlantském oceánu (podle odhadů velikosti 8,5 na Richterově stupnici) zasáhlo Lisabon, v té době jedno z nejbohatších měst světa, centrum umění a koloniální moci. Během krátké chvíle bylo zbořeno mnoho budov včetně kostelů, kde se shromáždili věřící 1. prosince na svátek Všech svatých. Lidé v hrůze prchali do přístavu, částečně také před požáry, které následně vypukly v celém městě. Dílo zkázy dokonaly 30 m vysoké vlny tsunami, které se přihnaly ústím řeky Ebro půl hodiny po zemětřesení a zaplavily spodní část města. Před příchodem tsunami došlo k ústupu vody v přístavu, takže se lodi ocitly na suchu. Počet obětí otřesů a tsunami se odhaduje na 60 000, většina města byla zbořena.
- **1769**, Indie – *hladomor*, deset milionů obětí.
- **1775–1782**, Severní Amerika – *neštovice*, 130 000 mrtvých.
- **1780**, Írán – *zemětřesení*, 200 000 mrtvých.
- **1784**, Praha – *povodeň*, zničen Karlův most.
- **1793**, Philadelphia, USA – *epidemie žluté horečky*, 5000 mrtvých.
- **1815**, Sumbawa, Indonésie – *erupce sopky* Tambora, 90 000 mrtvých.

- **1816–1826** – *první pandemie cholery*. Nejprve omezena jen na indický subkontinent, kdy pandemie začala v Bengálsku a pak se šířila přes Indii. Nakonec se rozšířila do Číny a ke Kaspickému moři.
- **1826**, Japonsko – *tsunami*, 27 000 mrtvých.
- **1829–1851** – *druhá pandemie cholery* dosáhla do Evropy, v roce 1832 do Londýna, Ontaria v Kanadě a New Yorku a v roce 1834 na pobřeží Pacifiku Severní Ameriky. Šířila se pravděpodobně kontaminovanou vodou.
- **1831**, Káhira, Egypt – *epidemie cholery*, desetitisíce mrtvých.
- **1832**, Londýn a Paříž – *epidemie cholery*, 25 000 mrtvých.
- **1845**, Irsko – *hladomor*, milion mrtvých. Čechy a Morava – jedna z největších povodní na našem území.
- **1852–1860** – *třetí pandemie cholery* postihla hlavně Rusko, kde zemřelo přes milion lidí.
- **1857**, Neapol, Itálie – *zemětřesení*, 11 000 mrtvých.
- **1863–1875** – *čtvrtá pandemie cholery* postihla Evropu a Afriku.
- **1866** – *pátá pandemie cholery* postihla hlavně Severní Ameriku.
- **1870–1871**, Francie – *epidemie neštovic*, 500 000 mrtvých.
- **1883**, Indonésie – *erupce sopky Krakatoa*, která se zařadila mezi nejděsivější sopečné výbuchy nedávné minulosti. Exploze byla tak silná, že ji bylo slyšet až do vzdálenosti 3800 km a spad sopečného popílku se objevil až v New Yorku. Výbuch vyvolal sérii přílivových vln tsunami, které následně v pobřežních městech na Jávě a Sumatře zavinily smrt více než 36 000 lidí.
- **1887**, Guayan-Kou, Čína – asi největší *povodně* 19. století. Řeka Chuang-che tam zaplavila obrovskou část země, v důsledku čeho utonulo asi 900 000 obyvatel, další ještě umírali vlivem následných epidemií. Celkově se počet obětí dostal na hranici jednoho milionu.
- **1889–1890** – *pandemie tzv. asijské chřipky* propukla v květnu 1889 v Uzbekistánu. V říjnu dosáhla Tomsk a Kavkaz. Rychle se rozšířila na západ a v prosinci 1889 udeřila do Severní Ameriky, v únoru–dubnu 1890 do Jižní Ameriky, v únoru–březnu 1890 do Indie a v březnu–dubnu 1890 do Austrálie. Umřely statisíce lidí.
- **1890**, Praha – povodeň, klády z utržených vorů zničily tří oblouky Karlova mostu.
- **1891**, Mino-owari, Japonsko – *zemětřesení*, 7000 mrtvých.
- **1896**, Japonsko, Honšú – *zemětřesení a následná tsunami* na ostrově zabila 28 000 lidí a zničila 275 km pobřeží.
- **1897**, Indie – *zemětřesení*, 1500 mrtvých.
- **1899–1923** – *šestá pandemie cholery* měla malý účinek v Evropě díky pokrokům ve zdravotnictví, postiženo bylo hlavně Rusko.

- **1900**, Galveston, USA – *hurikán*, 8000 mrtvých.
- **1905–1960** – *sedmá pandemie cholery*. Vir této cholery byl zjištěn poprvé v roce 1905 u indonéských poutníků do Mekky, znovu se objevil v roce 1937 na ostrově Sulawesi v Indonésii. Od roku 1960 se tento vir šíří ve světě, pronikl do Indie, Afriky, Evropy i do Jižní Ameriky.
- **1906**, San Francisco, USA – *zemětřesení a požár*, 3000 mrtvých. Kolumbie – *zemětřesení*, 1000 mrtvých. Chile – *zemětřesení*, 20 000 mrtvých.
- **1908**, Messina, Itálie – *ničivé zemětřesení a následná tsunami*. Desetimetrová vlna zaplavila pobřežní sídla včetně Mesiny a zanechala za sebou přes 200 000 mrtvých.
- **1911**, Mexico City – *zemětřesení*. Pamír – *jeden z největších sesuvů* v historii lidstva. Po silném zemětřesení se sesulo na 2,5 km³ sutí. Tato směs zavalila všechny vesnice v údolí řeky Murgab, přehradila ho, čímž se vytvořilo jezero o délce 53 km a hloubce 284 m.
- **1912**, USA – *zemětřesení a exploze sopky* Novarupta.
- **1918–1919** – *pandemie tzv. španělské chřipky* se nejprve objevila v březnu 1918 v Kansasu, USA. V říjnu 1918 se rozrostla na celosvětovou pandemii na všech kontinentech. Neobvykle nakažlivý a smrtelný virus skončil téměř tak rychle, jak začal, úplně zmizel během 18 měsíců. V šesti měsících ale zemřelo přes 25–100 milionů lidí, z toho 17 milionů v Indii, 500 000 ve Spojených státech a 200 000 ve Velké Británii. Vir byl nedávno rekonstruován a identifikován jako vir H1N1.
- **1920**, Gansu, Čína – *zemětřesení*, 200 000 mrtvých. Kan-su, Čína – nejtragičtější sesuv půdy. Sprašovou plošinu postihlo silné zemětřesení. Víbrace spraší otřásly, ta ztratila soudržnost a miliony krychlových metrů žluté smrti zavalilo na 200 000 obyvatel.
- **1923**, Yokohama, Japonsko – *zemětřesení*, 143 000 mrtvých.
- **1927**, Nanshan, Čína – *zemětřesení*, 200 000 mrtvých.
- **1928**, Florida, USA – *hurikán*, 1800 mrtvých.
- **1931**, Čína – *povodně*, řeka Jang-c'-'t'iang stoupla 30 m nad normál. Celkem tam zahynuly více než 3 miliony lidí.
- **1932**, Gansu, Čína – *zemětřesení*, 70 000 mrtvých.
- **1933**, Sanriku, Japonsko – *zemětřesení*, 3000 mrtvých.
- **1934**, Bihar, Indie – *zemětřesení*, 10 700 mrtvých.
- **1935**, Quetta, Pákistán – *zemětřesení*, 30 000 mrtvých.
- **1938**, New York, USA – *deště, povodně*, 600 mrtvých.
- **1939**, Erzincan, Turecko – *zemětřesení*, 33 000 mrtvých.
- **1944**, Tonankai, Japonsko – *zemětřesení*, 1200 mrtvých.
- **1946**, Nankaido, Japonsko – *zemětřesení*, 1330 mrtvých.

- **1948**, Ašchabat, Turkmenistán – zemětřesení, 100 000 mrtvých.
- **1950**, Assam, Indie – *zemětřesení*, 1526 mrtvých.
- **1953**, Holandsko – *záplavy*, 1794 mrtvých. Irán – *záplavy* způsobené deštěm, 10 000 mrtvých.
- **1957**, Louisiana, USA – *hurikán*, 400 mrtvých.
- **1957–1958** – pandemie tzv. *asijské chřipky* zasáhla území Spojených států a Číny. Vir H2N2 způsobil smrt 70 000 lidí.
- **1960**, Čína – *hladomor*, 20 milionů mrtvých. Maroko – *zemětřesení*, 10 000 mrtvých. Chile – *děsivé zemětřesení a tsunami*, zatím nejsilnější dokumentované zemětřesení o síle 9,5 stupně Richterové stupnice vzniklo u pobřeží Chile. Mořské dno se nadzdvihlo a způsobilo vlnu tsunami. Ta během krátké doby zpusťovala pobřeží Chile a vyžádala si spolu s otřesy stovky obětí. Vlny se šířily Pacifikem a po 15 hodinách dorazily na Havaj a způsobily tam velké materiální škody a 61 obětí. Voda udeřila takovou silou, že vytrhávala dvoutunové balvany z pobřežních zdí. Za dalších 8 hodin dorazily vlny do 16 800 km vzdáleného Japonska a na Filipíny, kde ještě měly sílu bořit domy, vyhazovat lodě na pobřeží a také zabíjet. Celkový počet obětí tsunami přesáhl 5000 lidí.
- **1961–1966** – *sedmá pandemie cholery* (nazývána El Tor) začala v Indonésii v roce 1961, v roce 1963 zasáhla Bangladěš, v roce 1964 Indii a SSSR v roce 1966.
- **1962**, Mt. Huascarán, Peru – *výbuch sopky*, 3000 mrtvých.
- **1964**, Aljaška, USA – *obrovské zemětřesení* o síle 9,2 a *30m vlny tsunami* zaplavily velké části pobřeží Aljašky. Také toto tsunami způsobilo následně značné škody v celém Pacifiku.
- **1965**, Slovensko – *ohromná povodeň* na řece Dunaj, došlo k protržení hrází u obce Čičov.
- **1968**, devět afrických zemí z tzv. *Sahelské oblasti* (od Mauretánie až po Súdán) bylo *postiženo suchem*. Pokles srážek dosáhl 40 % obvyklého průměru. Dlouhotrvající sucho vyvolalo migraci kolem 40 milionů lidí, což z této oblasti učinilo jednu velkou krizovou oblast.
- **1968–1969** – *pandemie tzv. hongkongské chřipky*, vir H3N2 zahájil svou pouť v Hongkongu, později se rozšířil do USA. Způsobil smrt 34 000 lidí. Vir H3N2 obíhá Zemi dodnes.
- **1970**, severní Peru – *zemětřesení*, 66 000 mrtvých. Bangladěš – *obrovské záplavy* z moře, 200–500 000 mrtvých. Nevados Huascarán, Peru – *sesuv půdy*. Při silném zemětřesení se utřhl kus ledovce. Led roztával a smísil se se sůl a vytvořila se smrtonosná *sněhokamenitá lavina*. Ta se z 25stupňového svahu řítila rychlostí 400 km za hodinu do údolí a zahubila na

21 000 lidí včetně patnácti členů Československé horolezecké expedice. Pak se lavina smísila s vodou a změnila se v kamenitý bahnotok (bahnitokamenitý přívalový proud).

- **1971**, Vietnam – *povodeň* na Červené řece, 100 000 mrtvých.
- **1972**, Nicaragua – *zemětřesení a povodeň*, 10 000 mrtvých.
- **1974**, Bangladěš – *povodeň*, 28 000 mrtvých. Etiopie – *hladomor*, 200 000 mrtvých.
- **1975**, Haicheng, Čína – *zemětřesení*, 10 000 mrtvých.
- **1976**, Tangshan, Čína – *zemětřesení*, 242 000 mrtvých. Guatemala – *zemětřesení*, 23 000 mrtvých.
- **1977**, Andhra Pradesh, Indie – *cyklon*, 10 000 mrtvých.
- **1982**, Mexico – *výbuch sopky* Isla Guadalupe, 1800 mrtvých. Jemen – *zemětřesení*, 3000 mrtvých.
- **1983**, Indonésie – *výbuch sopky* Krakatoa a následné tsunami. Až 37m vlny udeřily na ostrovy Java a Sumatra a utopily 36 420 lidí. Podle dobové mapy zasáhly vlny postupně celý okraj Indického oceánu a byly pozorovány i v Pacifiku a dokonce až v Atlantiku v nejjihnější části Jižní Ameriky.
- **1984**, Etiopie – *hladomor*, 900 000 mrtvých.
- **1985**, Ciudad de Mexico – *zemětřesení*, 9500 mrtvých. Kolumbie – *výbuch sopky* Nevado del Ruiz, 23 000 mrtvých.
- **1986–1991** – *pětileté sucho*. V Kalifornii (USA) bylo nejdelším suchým obdobím v této oblasti ve 20. století. V roce 1992 vyvolalo sucho ve Francii a Španělsku přijetí mimořádných opatření na ochranu vodních zásob. V Dánsku v tomto roce způsobilo sucho ztráty na úrodě ve výši 1 miliardy dolarů, obrovské ekonomické škody utrpělo Rakousko. Devět afrických zemí z tzv. Sahelské oblasti (od Mauretánie až po Súdán) je postiženo suchem již od roku 1968. Pokles srážek dosahuje 40 % obvyklého průměru. Dlouhotrvající sucho vyvolalo migraci kolem 40 milionů lidí, což z této oblasti činí jednu velkou krizovou oblast. Sucho a následný nedostatek vody způsobil v roce 1992 totální kolaps energetické soustavy Zambie, v Egyptě a dalších zemích v povodí Nilu pracovaly vodní elektrárny jen na 17 % jejich kapacity. V roce 1993 a následující třech letech postihlo nejhorší sucho ve 20. století Severovýchodní Queensland (Austrálie), v jehož důsledku došlo k drastickému snížení produkce obilí, bavlny a dalších plodin. Sucho, které postihlo jihozápad a střed USA v období od srpna 1995 do května 1996 bylo největší za posledních 150 let. Nedostatek vláhy znemožnil výsev ozimní pšenice v Texasu, Oklahomě, Coloradu a v Kansasu. Škody, které utrpěli texaští farmáři v roce 1996, dosáhly 2,4 miliardy dolarů a celkové škody byly vyčísleny na sumu 6,5 miliardy dolarů.

- **1988**, Arménie – *zemětřesení*, 55 000 mrtvých. Bangladéš – *monzunové záplavy*, 1300 mrtvých.
- **1990**, Gilan a Zanjan, Irán – *zemětřesení*, 35 000 mrtvých.
- **1991**, Bangladéš – *zemětřesení a tsunami*, 138 000 mrtvých.
- **1992**, Francie, Španělsko – *dlouhotrvající sucho* vyvolalo přijetí mimořádných opatření na ochranu vodních zásob. V Dánsku v tomto roce způsobilo sucho ztráty na úrodě ve výši 1 miliardy dolarů, obrovské ekonomické škody utrpělo Rakousko. Sucho a následný nedostatek vody způsobily totální kolaps energetické soustavy Zambie, v Egyptě a dalších zemích v povodí Nilu pracovaly vodní elektrárny jen na 17 % jejich kapacity. Indie a Bangladéš – *epidemie cholery*, kmen způsobující tuto epidemii by mohl být základem pro další pandemii.
- **1993–1996**, Severovýchodní Queensland (Austrálie) – *nejhorší sucho ve 20. století*, v jehož důsledku došlo k drastickému snížení produkce obilí, bavlny a dalších plodin. Sucho, které postihlo jihozápad a střed USA v období od srpna 1995 do května 1996 bylo největší za posledních 150 let. Nedostatek vlhky znemožnil výsev ozimní pšenice v Texasu, Oklahomě, Coloradu a v Kansasu. Škody, které utrpěli texaští farmáři v roce 1996, dosáhly 2,4 miliardy dolarů a celkové škody byly vyčísleny na sumu 6,5 miliardy dolarů.
- **1993**, Latur, Indie – *zemětřesení*, 22 000 mrtvých. Japonsko, ostrov Okušiří poblíž ostrova Hokkaidó – *zemětřesení a tsunami*, 202 mrtvých.
- **1995**, Kobe, Japonsko – *zemětřesení*, 5500 mrtvých.
- **1995–1998**, Severní Korea – *hladomor a povodně*, 3,5 milionu mrtvých.
- **1996**, Západní Afrika – *epidemie meningitidy*, 25 000 mrtvých. Taškent, Uzbekistán – *zemětřesení*, kolem 10 000 mrtvých.
- **1997**, ČR, Morava – *povodeň*, řeky Odra a Morava se po vydatných deštích rozvodnily (150–500letá voda), povodeň zasáhla 1/3 území Moravy a Slezska, zahynulo 50 osob, bylo zničeno 2151 domů, 5652 domů se stalo trvale neobyvatelnými, strženo bylo 25 mostů, na několik dnů byla přerušena železniční i silniční doprava, škody dosáhly výše 63 miliard korun.
- **1998**, Papua, Nová Guinea – *zemětřesení*, 2200 mrtvých. Jang-c'-tiang, Čína – *povodeň*, 3600 mrtvých. USA – *hurikán Mitch a povodně*, 12 000 mrtvých. Provincie Alberta, Kanada – *ničivý požár*, který se vymkl kontrole, rychle se šířil, 8000 obyvatel muselo opustit svůj domov. Požár pohltil 35 000 hektarů lesa, nad celým územím provincie se vznášel děsivý černý mrak.
- **1999**, Kolumbie – *zemětřesení*, 1185 mrtvých. Turecko – *zemětřesení*, 17 000 mrtvých. Tchaj-wan – *zemětřesení*, 2400 mrtvých. Orissa, Indie – *cyklon*, 7600 mrtvých. Venezuela – *povodně*, 20 000 mrtvých.

- **2001**, Gujارات, Indie – *zemětřesení*, 20 000 mrtvých. El Salvador – *zemětřesení*, 850 mrtvých.
- **2002**, Afghánistán – *zemětřesení*, 2500 mrtvých. ČR – *ohromná povodeň*, jedna z největších přírodních katastrof na našem území, postiženo bylo 753 obcí, evakuováno přes 225 tisíc obyvatel, bylo zničeno pražské metro, v sedmi krajích byl vyhlášen „nouzový stav“, 17 lidí přišlo o život, škody dosáhly sumy přes 73 miliard korun. Povodeň zcela zničila moravskou obec Troubky.
- **2003**, Alžírsko – *zemětřesení*, 2266 mrtvých. Andhra Pradesh, Indie – *sucho, hladomor*, 1300 mrtvých. Bam, Irán – *zemětřesení*. Klenot starobylé iránské architektury byl srovnán se zemí, cca 35 000 obětí.
- **2004**, Al-Hoceima, Maroko – *zemětřesení*, 571 mrtvých. Haiti a Dominikánská republika – *deště, záplavy, sesuvy půdy*, 2400 mrtvých. Filipíny – *tajfun*, 1000 mrtvých. jihovýchodní Asie – jednu z nejhorších katastrof v novodobých dějinách lidstva způsobilo *podmořské zemětřesení* o síle přesahujícím 9 stupňů Richterovy škály. Následné vlny *tsunami* zasáhly Indonésii, Srí Lanku, Indii, Thajsko, Maledívy, Somálsko, Barmu, Seychely a několik zemí na africkém kontinentě. Jeho účinky byly pozorovány i na pobřeží Jižní Ameriky nebo v Arktidě. Celkem si tato přírodní katastrofa vyžádala přes 220 000 obětí na životech. Slovensko – *větrná smršť* zničila značnou část Tatranského národního parku.
- **2005** – v průběhu roku 2005 napočítali meteorologové nad Atlantikem celkem 28 tropických bouří, z nichž 15 dosáhlo intenzity hurikánu. Pro srovnání – v nadprůměrném roce 2004 vzniklo 15 bouří, 9 bylo klasifikováno jako hurikán. Jako nejničivější cyklon novodobé historie se zapsal *hurikán Katrina*, který nejvíce zasáhl město New Orleans ve dnech 23.–31. srpna. Vítr dosahoval nad volným mořem rychlosti kolem 280 km/h s nárazy až 344 km/h. Ochranné hráze jezera Pontchartrain se protrhly a voda zaplavila 90 % města. Katrina si připsala smrt 1500 osob a zničila více než 200 000 domů. Příslušné úřady se rozhodly, že jméno Katrina nebude v budoucnu už nikdy použito jako označení pro hurikán. Navzdory způsobené katastrofě a faktu, že momentálně figuruje na čtvrtém místě v seznamu nejsilnějších hurikánů všech dob, byla Katrina v roce 2005 až třetím nejméně ničivým hurikánem v pořadí (po Wilmě a Ritě). Jižní Asie – *zemětřesení* v jižní Asii a zejména v pákistánské části Kašmíru zničilo přes 15 tisíc vesnic a osad, některá větší města byla srovnána se zemí. Při katastrofě zahynulo 87–100 tisíc lidí, více než 3 miliony lidí přišly o své domovy, celkové škody byly vyčísleny na 5 miliard dolarů.

- **2006**, Indonésie – *katastrofální zemětřesení*, které si vyžádalo přes 5000 lidských životů, desítky tisíc lidí utrpěly zranění a téměř 200 tisíc přišlo o střechu nad hlavou, úplně zničeno bylo více než 4 tisíce budov. Další zemětřesení zažily ruské Kurily. ČR – *povodeň*, Praha, Morava, Ličov.
- **2007** – v tomto roce bylo více povodní (206), než jaký je průměr za posledních sedm let (172). *Záplavy* postihly skoro 165 milionů lidí. Všechny přírodní katastrofy dohromady způsobily újmu 197 milionům lidí. Celkový počet obětí na životech byl oproti průměru nižší. Při 399 přírodních katastrofách zahynulo 16 517 osob, zatímco průměr za období let 2000 až 2006 byl 394 katastrof a 73 931 mrtvých. Nejvíce postiženým kontinentem byla Asie. Podle sdělení odboru OSN pro mezinárodní strategii snižování následků katastrof (International Strategy for Disaster Reduction – ISDR) a belgického Centrem pro epidemiologický výzkum katastrof (Center for Research on Epidemiology of Disasters, CRED) – škody dosáhly výše kolem 65 miliard dolarů. Osm z deseti zemí s největším počtem usmrčených osob se nachází v Asii (4234 obyvatel Bangladéše zabil cyklon Sidr, 3358 mrtvých si vyžádaly letní povodně v Bangladéši, Indii, Číně a Severní Koreji. Srpnové zemětřesení v Peru se stalo osudným 519 lidem. Největší majetkové ztráty napáchalo červencové zemětřesení v Japonsku, škody byly vyčísleny na 12,5 miliardy dolarů. Lednový orkán Kyrill zničil hmotné statky za 10 miliard dolarů, dvě vlny červnových a červencových záplav ve Velké Británii způsobily škody za 8 miliard a nezůstaly bez následků, říjnové požáry v Kalifornii – 2,5 miliardy dolarů. ČR – *orkán Kyril*, největší větrná smršť za posledních 10 let, devastovala celé území Čech, o život přišly čtyři osoby, výše škod byla vyčíslena na 2,25 miliardy Kč. *Povodně* na severní Moravě (Krnov, Opava, Kravaře).
- **2008** – přírodní katastrofy v tomto roce způsobily zatím nejvyšší škody a ztráty v 21. století. Přes 200 000 mrtvých, 1700 tornád ve Spojených státech či škody za více než 200 miliard dolarů (asi 3,76 bilionu korun). Celkově bylo za rok napočítáno na 750 událostí. Pojistné škody se celosvětově zvýšily o 50 % odhadovaných 45 miliard dolarů. Co do vyčíslování škod po řádění přírodních živlů se rok 2008 umístil za rokem 1995, kdy mohutné zemětřesení zdevastovalo japonské město Kobe, a rokem 2005, kdy hurikán Katrina pustošil Spojené státy. Zemětřesení, které zasáhlo 12. května 2008 provincií S'-čchuan ve střední Číně, mělo za následek na 87 tisíc obětí, desetitisíce zraněných, pět milionů obyvatel bez střechy nad hlavou a obrovské materiální škody v hodnotě 85 miliard dolarů. Řádění cyklonu Nargis a následné záplavy si v Barmě v květnu vyžádaly přes 130 000 obětí. V nejhůř postižené oblasti delty řeky Iravadi bylo podle zpráv humanitárních

organizací zničeno 95 % domů. ČR – *vichřice Emma*. Na celém území ČR bylo hlášeno téměř 38 000 škod v celkové výši přesahující 1,24 miliardy Kč.

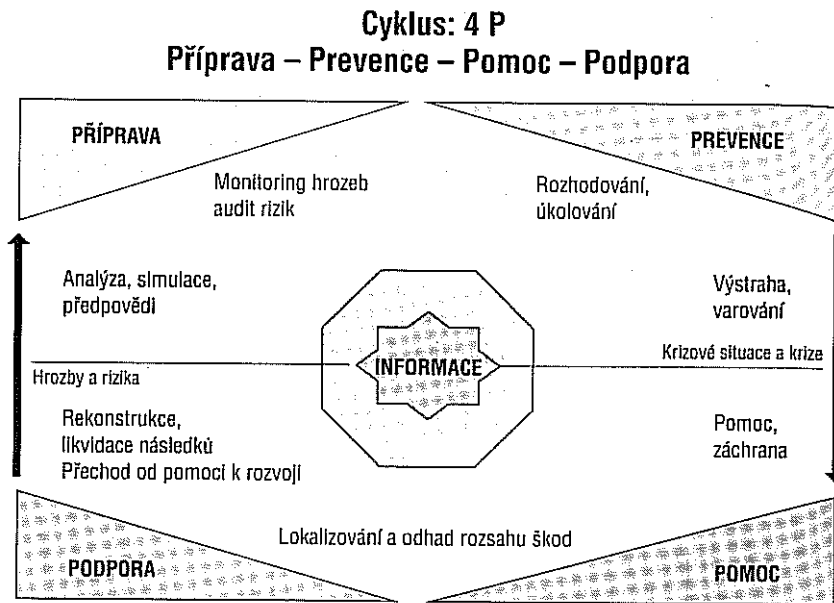
- **2009** – v době psaní této publikace (srpen 2009) ještě nebyly k dispozici potřebné statistické údaje, přesto připomenu alespoň červen 2009, kdy naše území postihly tzv. *bleskové povodně*. Povodně postihly nejdříve oblast severní a střední Moravy (Moravskoslezský, Olomoucký a Zlínský kraj), později Jihočeský a Severočeský kraj. Běsnění přírodních živlů stálo dvě desítky životů, škody na majetku obyvatelstva a státní infrastrukturu dosáhly hodnoty 7 miliard korun. Čtyřmetrová vodní vlna podobná tsunami doslova smetla obec Jeseník nad Odrou.

Všechny tyto skutečnosti, ať už věříme nebo nevěříme konstatování, že počet přírodních katastrof roste, nás nutí k tomu, aby lidstvo hledalo nové metody a nástroje managementu přírodních hrozeb. Jedním z modelů komplexního přístupu k managementu přírodních hrozeb je „**model 4P**“ (obr. 2.9), který spočívá:

- v důsledném využívání nejnovějších poznatků vědy a technologií k efektivní přípravě na krizové situace a krize způsobené přírodními hrozbami (**PŘÍPRAVA**),
- v efektivním využívání vyčleněných prostředků a zdrojů k realizaci preventivních opatření nejen aktuálních, ale zejména budoucích krizových událostí (**PREVENCE**),
- v optimalizaci a efektivní hierarchizaci systému záchranných a humanitárních akcí (záchrana bez hranic, humanitární pomoc bez průtahů, ve správný čas, na správné místo, ve správném sortimentu a množství, ze správného zdroje – vlastní, regionální, státní, mezinárodní pomoc (**POMOC**),
- v promyšleném přístupu a podpoře opatření rekonstrukce infrastruktury (strukturální i nestructurální), zdokonalování systému ochrany obyvatelstva, ochrany majetku a prvků ekonomické bezpečnosti států (**PODPORA**).

Základním organizátorem managementu přírodních hrozeb v podmínkách ČR jsou regiony (kraje a obce). Stát regiony buď podporuje zdroji vytvořenými v rámci systému nouzového hospodářství (pohotovostní zásoby a zásoby pro humanitární pomoc), nebo sám přebírá odpovědnost za řízení krizí způsobených přírodními hrozbami, a to tehdy, jsou-li postiženy dva a více krajů nebo pro zvládnutí krize je nutná přeshraniční spolupráce většího rozsahu.

Obr. 2.9 Management přírodních hrozeb

Zdroj: autor

Přírodní katastrofy a lidská kultura

Problematiku přírodních hrozeb chcí uzavřít pohledem na problém, jak na sebe vzájemně působí extrémní přírodní jevy, lidská kultura a společnost. Sociální antropologie chápe lidskou kulturu jako základní proměnnou vzájemného vztahu lidí a prostředí okolo nich. Slovo „kultura“ je interpretováno jako součet vzorců chování, otisku historie a toho, čeho konkrétní lidé dosáhli. Je explicitně tvořena artefakty a symboly, myšlenkami a systémy hodnot. Výsledné kulturní systémy jsou pak produktem minulých akcí i silným prostředkem upravujícím stav akcí budoucích.

Dále je třeba si uvědomit, že osobnost člověka je obvykle formována i řadou dalších vlivů, než jen svou vlastní kulturou původu. Navíc jedinci mohou migrovat a absorbovat prvky jiných kultur, čímž se stávají kosmopolitnějšími a mohli bychom říci, že svým způsobem „rozředí“ kultury jimiž prošli. Kultura je rovněž jevem dynamickým, může se měnit, někdy i dost rychle a nakonec tento pojem nemusí nutně postihovat vše. Vědci zkoumající přírodní hrozby hovoří o „*kultuře katastrof*“ či „*subkultuře katastrof*“, v nichž

opakovaná hrozba či dopad katastrofy plodí určitou stejnou reakci v určitých skupinách, jež mohou, ale nemusí být definovány v jiných ohledech. Jinými slovy, *katastrofy vytvářejí své vlastní kultury*, jež se rozkládají přes existující kulturní hranice. Pozitivně orientované kultury (ve smyslu katastrof) mohou mít management hrozeb (rizik) postavený na vědecké bázi a vysoké úrovni. Naproti tomu mohou být kultury katastrof uchovávat si mýty a chybné domněnky o katastrofách. Jsou známé případy, kdy byly přírodní katastrofy zneužity médii (zejména TV) a proměněny na jakýsi druh adrenalinové zábavy, zvláště pro diváky, kteří nejsou s tragédií nijak osobně spojeni. Taková kultura katastrof může vést ke snižování smyslu hrozeb, podcenění nebezpečí, což může společně s různými opatřeními risk managementu (jako např. existence varovných systémů, trvalý monitoring seismické činnosti zemské kůry atd.) vést k pocitu uspokojení a k pocitu, že se vlastně nemůže nic stát.

Vědci analyzovali fenomén kultury přírodních katastrof a dospěli (při jistě míře zjednodušení) k názoru, že každá kultura má svůj unikátní způsob přežívání, zatímco způsob vývoje je společný. Tento názor je založený na myšlence, že lidé reagují na ohrožení ve dvou fázích. Za prvé hledají rovnováhu, chtějí hrozby překlenout pomocí využívání surovin. Pokud toto selže, pokoušejí si zabezpečit základní věci, jež potřebují k přežití. Když srovnáme vnímání hrozeb s akcemi, narazíme na další dualismy. Za prvé vnímání hrozeb může být založeno na materiálním dopadu, tj. vnímáním pravděpodobnosti vzniku škod a ztrát, a na tom, jenž se týká role zmírňujících opatření. Navíc přesnost vnímání hrozby je ovlivněna jak rozsahem potřeby zdrojů, tak sociálními problémy. Vzhledem k tomu existuje ve vnímání hrozeb značná variabilita. Někteří hledají vychodisko ve vytváření co možná nejšířšího spektra alternativ (modelů projevů určité hrozby), jiní sazejí na zkušenosti (prožitky). Informace sama o sobě není klíčem ke zmírnění hrozby, dokonce většina opatření je aplikována až na základě důsledků velkých neštěstí, kdy se veškeré informace jeví ve své nejryzejší podobě. Zmírňující akce jsou mnohem více stimulovány tím, co lidé prožijí, než jakýmikoli předpolady o hrozbě a riziku neboli zkušenosti s katastrofami vedou k lepší připravenosti v budoucnosti.

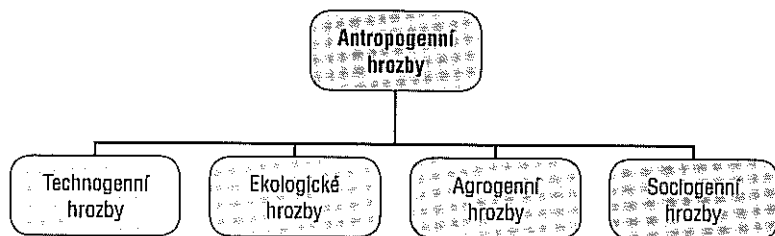
Na těchto základech je nyní možné porovnat koncept kultury a základní protiklad v lidském učení a je možné výsledky zvážit ve světle toho, jak na katastrofy reagujeme. Tak např. od dávných dob, ale speciálně od začátku průmyslové revoluce bylo lidstvo vystaveno volbě, zda bude životní prostředí znečišťovat, devastovat, či naopak udržovat a chránit. První možnost navrhuje parasitismus, druhá symbiózu, ale ve skutečnosti zde není tak jasná hranice. Určitá míra umělé manipulace tu vždy byla a bude, neboť je

nezbytně nutná k ochraně našeho života a blahobytu. A nadto symbióza není vždy možná či žádoucí, pokud ji není možné dosáhnout bez velikých obětí. Spotřeba neobnovitelných zdrojů nemusí být nutně „hříchem“ a je zřejmé, že ne všechno znečištění musí být katastrofální či nenapravitelné. Nicméně technologie je oboustrannou zbraní, může být zdrojem zmírňování hrozeb, stejně jako může působit ve směru opačném – záleží na posouzení a interpretaci konkrétní kultury.

2.1.2.2 Antropogenní hrozby

Na rozdíl od přírodních hrozeb, antropogenní hrozby přímo souvisejí s činností člověka. Výroba nejrůznějšího zboží, energie a dalších užitečných hodnot přinesla a přináší s sebou i hrozby vzniku *mimořádných událostí, havárií a katastrof*. Tato nebezpečí jsou známa jako **antropogenní hrozby** (*technogenní* – technické, technologické, průmyslové, *ekologické, agrogenní, sociogenní*).

Obr. 2.10 Přehled antropogenních hrozeb

Zdroj: autor

Antropogenní hrozby mají zpravidla nevojenský charakter, kromě *sociogenních*, které mohou mít charakter bezpečnostních a v některých případech i vojenských hrozeb.

Výchozí pojmy

Pro účely správného pochopení problematiky antropogenních hrozeb, zejména problematiky jejich prevence a zvládnání, je nezbytné seznámit se se základní terminologií této oblasti.

Aktuální toxicita je krátkodobé působení vyšší dávky jedovaté (toxické) látky na zdraví člověka nebo jiných živých organismů. Může se projevit při havárii

s toxickou látkou, kdy neočekávaně unikne větší množství této látky a dostane se do styku s živými organismy.

Analýza hodnocení rizik je metodický postup, na jehož základě se určuje *riziko havárie*, tj. pravděpodobnost vzniku havárie a rozsah jejich možných *následků*. Je součástí *bezpečnostní dokumentace podniku*.

Antropogenní havárie jsou známé jako mimořádné události, havárie a katastrofy. Vznikají uvolněním neregulovatelných hmot a energií v důsledku lidské činnosti nebo lidské společnosti, dobrovolně či nedobrovolně, náhle či pozvolna, přímo či nepřímo, zpravidla však se závažnými následky pro lidskou populaci a životní prostředí. Mohou působit v místním rozsahu, kdy nepřesáhnou hranice soustavy výrobních, pomocných a rozvodných prvků, ale i v regionálním rozsahu, kdy vzniká nebezpečí, že zasáhnou jiný zdroj a způsobí dlouhodobý výpadek elektrické energie, vody, dopravních a přenosových kapacit pro přísun surovin.

Bezpečnostní dokumentace jsou dokumenty, které zpracovává *provozovatel* (podnik) zařazený do *kategorie A nebo B* podle *zákona o prevenci závažných havárií*. Mezi bezpečnostní dokumentaci podniku patří *bezpečnostní program, bezpečnostní zpráva a vnitřní havarijní plán*.

Bezpečnostní list je seznam fyzikálních, chemických a toxikologických vlastností *nebezpečných látek*. Obsahuje přesný popis a určení látky, popř. přípravku, jejich nebezpečné vlastnosti, pokyny pro případ havárie, symboly, R věty (označující specifickou rizikovost), S věty (standardní pokyny pro bezpečné zacházení) a další údaje. Bývá součástí bezpečnostní dokumentace a musí být k dispozici u provozovatele (podniku). Příklad R vět: R 12 – extrémně hořlavý, R 14 – prudce reaguje s vodou, R 52 – škodlivý pro vodní organismy atd. Příklad S vět: S 15 – chraňte před teplem, S 29 – nevylévejte do kanalizace, S 36 – používejte vhodný ochranný oděv atd.³⁰

Bezpečnostní management (BM) je nový pojem v oblasti krizového managementu. Jeho původní význam (řešení problematiky *bezpečnosti a ochrany zdraví při práci – BOZP a požární ochrany – PO*), se v současné době rozšířil i na další oblasti, zejména řešení programu *Bezpečný podnik*. Vychází z požadavků normy EU SEVESO II a v podmínkách ČR ze zákona č. 56/2006 Sb., o prevenci závažných havárií, jako i dalších legislativních norem ČR i EU. Je nedílnou součástí vrcholového managementu podniku. Pro bezpečnostní management je charakteristická *funkčnost, transparentnost, účinnost a ekonomická efektivnost*. *Funkčnost*: BM je samoregulující se systém reagující pružně na změny požadavků, vyplývajících jak z legislativních předpisů a bezpečnostních požadavků, tak i ze změn uvnitř podniku, jako jsou např. nové technologie, organizační změny

³⁰ Příloha č. 5 k vyhlášce č. 232/2004 Sb., kterou se provádějí některá ustanovení zákona o chemických látkách a přípravcích.

apod. Funkčním BM je zajištěna realizace nezbytných opatření směřujících ke zvýšení bezpečnosti všech prováděných činností. *Transparentnost*: BM je zavedení informačního systému poskytujícího průběžné informace o existujících rizicích, přijatých bezpečnostních opatřeních i jejich realizaci a účinnosti. Je výhodná nejen při jednání s orgány státního odborného dozoru, ale i při komunikaci na finančním trhu a v neposlední řadě i se zákazníky. To je zvláště výhodné pro ty organizace, které se ucházejí o subdodávky velkým společnostem, které principy uváděné v BM, ČSN EN ISO řady 9000 a ČSN EN ISO řady 14000 ve svých řídicích procesech již uplatňují. Kdo se může prokázat zavedením těchto systémů, má větší šanci zakázku a subdodávky získat. *Účinnost*: BM je založen na komplexním a systémovém pojetí řízení jakosti, kdy součástí kvality je i bezpečnost, tj. ochrana zdraví, životního prostředí a majetku před negativním působením prováděných podnikatelských aktivit. Systémový přístup umožňuje vyloučit nebo snížit zbytečná a nepřijatelná rizika, volit optimální bezpečnostní opatření a pružně reagovat na probíhající změny. BM nevytváří zvláštní samostatný systém řízení, ale je integrovanou, nedílnou součástí celkového podnikového řízení. *Komplexnost BM* zahrnuje komplexní řešení bezpečnosti organizace. Reaguje na rizika spojená s technologiemi, informacemi i majetkem podniku, optimalizuje bezpečnostní opatření. BM zároveň navazuje na systém řízení jakosti a systém environmentálního řízení v podniku. *Ekonomická efektivnost BM* vedle omezení zbytečných nákladů na neefektivní opatření umožňuje optimální alokaci finančních, materiálních i lidských zdrojů. Pozitivně ovlivňuje podnikovou kulturu a vytváří podmínky pro aktivní přístup k řešení problémů. BM umožňuje předvídat, očekávat události, které by mohly mít negativní vliv na činnost firmy a včas přijmout potřebná preventivní opatření. Včas přijatá opatření bývají zpravidla vždy podstatně levnější nežli následné odstraňování škod. To úzce souvisí i s finanční politikou organizace, především pak s jejím pojištěním a výdaji na pojištění. Na základě zahraničních zkušeností lze předpokládat, že pojišťovny změní přístup k organizacím, které programově zvyšují úroveň péče o bezpečnost práce a životní prostředí a že se budou o tuto oblast aktivněji zajímat a přicházet také s postupy podporujícími zvyšování úrovně bezpečnosti v organizacích. Jedná se především o snižování pojistných částek při zlepšení úrovně bezpečnosti a zavedení účinného systému řízení bezpečnosti.

Bezpečnostní program je dokument, který zpracovává *provozovatel zařízení do skupiny A*. Rozsah a způsob zpracování je stanoven přílohou č. 2 k vyhlášce č. 8/2000 Sb. Dokument stanovuje systém řízení bezpečnosti v objektu nebo zařízení, který musí obsahovat celkové cíle a zásady prevence závažné havárie, popis systému řízení bezpečnosti zajišťujícího plnění cílů, způsob řízení bezpečnosti, zabezpečení řízení bezpečnosti včetně účasti zaměstnanců, hodnocení rizik závažné havárie, plánování a zavádění preventivních bezpečnostních opatření, způsob sledování realizace preventivních bezpečnostních opatření, způsob kontroly plnění stanovených cílů a zásad prevence závažné havárie.

Bezpečnostní zpráva je dokument, který zpracovává *provozovatel zařízení do skupiny B*. Obsahuje program s podrobným hodnocením rizika závažné havárie, hodnocení rozsahu možných škod, popis preventivních bezpečnostních opatření v objektu nebo zařízení.

Biologická katastrofa je katastrofa způsobená nadměrným vystavením živého organismu působení choroboplodných mikroorganismů a toxických látek.

Blackout neboli výpadek elektřiny velkého rozsahu. Z pohledu kategorizace antropogenních havárií patří mezi sociogenní havárie – narušení a rozpad energetických a komunikačních sítí.

Dávka je takové množství škodliviny (chemické látky, biologického či fyzikálního činitele), které přímo působí na organismus, např. množství jedu, které se dostane do organismu (dermálně, tj. při styku s kůží nebo jinou cestou).

Degradace půdy znamená proces způsobovaný erozí, dezertifikací, podmáčením, zasolením, chemickou kontaminací, okyselením, zhutňováním či zábořem půdy.

Dekontaminace je postup, při němž se odstraňují nebo zneškodňují toxické a biologické látky nebo odstraňují radioaktivní látky z povrchu těla osob, výzbroje, materiálu, objektů a terénu. Z operačního hlediska se dekontaminace dělí na okamžitou, částečnou a úplnou. Z hlediska použití dekontaminačních látek a postupů se dělí na *dezaktivaci, dezinfekci a odmořování (detoxikaci)*. Z hlediska dekontaminačního postupu se skládá z hrubé očisty, vlastní dekontaminace dezaktivací nebo odmořovací nebo dezinfekční směsí a zpravidla i následného oplachu. Dříve používaný pojem pro dekontaminaci je speciální očištění.

Deratizace je soubor opatření, jejichž cílem je potlačení obecně škodlivých a epidemiologicky významných hlodavců.

Detonace je šíření chemického rozkladu výbušniny konstantní rychlosti vyšší než rychlost zvuku. Rychlost detonace ve výbušných plynných směsích je 1–3,5 km/s, v pevných a kapalných výbušninách dosahuje 8–9 km/s.

Detoxikace je chemický rozklad toxických látek nebo jejich odstraňování z kontaminovaných povrchů a tím snížení kontaminace na fyziologicky únosnou míru. Je součástí dekontaminace.

Dezaktivace je odstraňování radioaktivních látek z povrchů osob, výzbroje, objektů, materiálu a terénu. Je součástí dekontaminace (speciální očištění) a dělí se na úplnou a částečnou. K dezaktivaci se používají dezaktivací směsi.

Dezinfekce značí proces, jehož cílem je přerušit přenos nákazy ze zdroje na vnímavého jedince. Provádí se jako zneškodňování patogenních mikroorganismů pomocí fyzikálních, chemických nebo kombinovaných postupů. Dezinfekce může být a) *preventivní* (ochranná), která se provádí všude tam, kde lze předpokládat přítomnost původců nález (např. ve zdravotnických a kolektivních zařízeních)

a dále jako dezinfekce materiálů, vody apod., b) *represivní* (ohnisková), která je zaměřena na zneškodňování patogenních mikroorganismů v ohnisku nákazy, s cílem zamezit dalšímu šíření nákazy, c) *průběžná*, která je indikována po dobu trvání možné expozice nákazy a týká se výmětů nemocného a všech předmětů, s nimiž přišel do styku, jakož i prostředí, ve kterém pobývá, d) *konečná*, která je jednorázovým zásahem v doznívajícím ohnisku nákazy, ve kterém se zdroj nákazy již přestal uplatňovat.

Dezinsekce znamená soubor opatření, jejichž cílem je potlačení obecně škodlivých a epidemiologicky významných členovců (hmyzů, roztočů), kteří mohou přenášet choroboplodné zárodky na člověka, zvířata nebo poškozují lesní a kulturní plodiny (mouchy, komáry, vši, mandelinky apod.).

Dezertifikace je proces degradace půdy na pouštní, polopouštní nebo podobně vypadající vodu chudou oblast. Způsobena může být různými globálními klimatickými jevy, ale i přímo lidskou činností v dané oblasti či v oblastech těsně sousedících, např. spásáním dobyt看em a zvířít, ničením lesů a zelených porostů v oblasti. Příkladem dezertifikace může být např. rozšiřování Sahary nebo vysychání Aralského jezera.

Dílčí havarijní plán je písemný dokument, který rozpracovává a doplňuje havarijní plán organizace na podmínky konkrétních útvarů tam, kde existuje potenciální riziko havárií. V dílčím havarijním plánu musí být popsán systém školení a výcviku zaměstnanců útvaru pro případ vzniku mimořádné události. Dílčí havarijní plány zpracovávají vedoucí těchto útvarů a shodu s havarijním plánem společnosti potvrzuje příslušný ředitel úseku.

Dispečer je osoba, která odpovídá za rychlé, přesné a adresné předávání informací nutných ke spuštění a realizaci protihavarijních opatření. Zároveň je oprávněna v případě ohrožení varovat a informovat okolí a plnit za účasti odborných specialistů ohlašovací povinnosti vyplývající z legislativy.

Domino efekt je pojem používaný v risk managementu, vyjadřující možnou eskalaci událostí, kdy událost u jednoho objektu nebo zařízení může být příčinou událostí u jiného objektu nebo zařízení, a tím pádem může dojít ke zvýšení pravděpodobnosti vzniku závažné havárie a ke zvýšení jejích následků.

Dopravní nehoda je událost v provozu na pozemních komunikacích, např. havárie nebo srážka, která se stala nebo byla započata na pozemní komunikaci a při níž dojde k usmrcení nebo zranění osoby nebo ke škodě na majetku v přímé souvislosti s provozem vozidla. Dopravní nehody (v podmínkách ČR) lze rozlišit na malé a velké dopravní nehody podle základního kritéria, zda k dopravní nehodě jsou účastníci povinni volat policie, nebo ne. Dělicím kritériem je jednak výše škody, existence zranění nebo smrti, příp. vznik škody na majetku třetí osoby (bez limitu této škody).

Elektrický výbuch je výbuch, při kterém dochází k přeskočení výboje mezi místy s vysokým rozdílem elektrického potenciálu. Jako příklad může sloužit výboj v rozvodu vysokého napětí a lze o něm mluvit i v případě obyčejného bouřkovéhoblesku.

Emise je vnášení znečišťujících látek do životního prostředí (vody, ovzduší). Vyjadřuje se množstvím vypuštěné látky za časovou jednotku (kg/den nebo tun/rok), např. z komínů továren, ale i rodinných domů nebo z výfuků automobilů.

Ekologická havárie ohrožující jakost povrchových nebo podzemních vod znamená závažné zhoršení nebo mimořádné ohrožení jakostí povrchových nebo podzemních vod ropnými látkami, zvláště nebezpečnými látkami, popř. radioaktivními zářiči a radioaktivními odpady, nebo dojde-li ke zhoršení nebo ohrožení jakosti povrchových nebo podzemních vod v chráněných oblastech přirozené akumulace vod nebo v ochranných pásmech vodních zdrojů. Dále se za ekologickou havárii považují případy technických poruch a závad zařízení k zachycování, skladování, dopravě a odkládání látek uvedených výše.

Ekologickou újmou rozumíme nepříznivou měřitelnou změnu přírodního zdroje nebo měřitelné zhoršení jeho funkcí, která se může projevit přímo nebo nepřímo. Jedná se především o změnu na chráněných druzích volně žijících živočichů či planě rostoucích rostlin nebo přírodních stanovištích, která má závažné nepříznivé účinky na udržování příznivého stavu ochrany takových druhů nebo stanovišť. Dále se ekologickou újmou rozumí změna na podzemních nebo povrchových vodách včetně přírodních léčivých zdrojů a zdrojů přírodních minerálních vod, mající závažný nepříznivý účinek na ekologický, chemický či množství stav vody. A konečně ekologickou újmou je i změna na půdě, která vznikla znečištěním a představuje tak závažné riziko nepříznivého vlivu na lidské zdraví v důsledku přímého nebo nepřímého zavedení látek, přípravků, organismů nebo mikroorganismů na zemský povrch nebo pod něj.

Eroze je přirozený proces rozrušování a transportu objektů na zemském povrchu (půda, horniny, skály, apod.). Příčinou eroze je mechanické působení pohybujících se okolních látek, především větru, proudící nebo vlnící se vody, ledu, sněhu, pohyblivých zvětralín a nepevněných usazenin. Rovněž tak příčinou eroze bývá nevhodné rozmístění plodin, nesprávná agrotechnika, zanedbání půdoochranných opatření, nadměrný sešlap při pastvě, neodborné odlesnění svahů. Eroze byla vždy existujícím přírodním procesem, na mnoha místech ji však zvyšuje činnost člověka. Určitý stupeň eroze jako přírodního jevu může být prospěšný ekosystémům, její nadměrné působení však může vést k poškození ekosystému a ztrátě jeho funkcí. Eroze je způsobena gravitací za přispění dalších faktorů, jako je např. intenzita srážek, struktura půdy, sklon svahu, hustota rostlinného pokryvu, způsob využívání půdy. Rychlost eroze představuje množství nebo mocnost materiálu přemístěného za určité časové období. Podle druhu eroze může být

gravitační, vodní, větrná či eroze působením ledu. Erozi způsobuje voda (vodní eroze) nebo vítr (větrná eroze).

Evakuace je předem připravený a určenými orgány řízený odsun osob, materiálu, techniky a zařízení z ohrožených míst a prostorů s cílem předejít ztrátám na životech a hmotných prostředcích (organizovaná, řízená evakuace) nebo dobrovolné opuštění místa osobou z důvodu ohrožení jejího života nebo zdraví (dobrovolná, samovolná evakuace).

Evakuace obyvatelstva je jedním ze základních způsobů ochrany obyvatelstva, která se vztahuje na všechny osoby v místech ohrožených mimořádnou událostí s výjimkou osob, které se budou podílet na záchranných pracích, na řízení evakuace nebo budou vykonávat jinou neodkladnou činnost. Z hlediska rozsahu opatření se evakuace obyvatelstva dělí na objektovou a plošnou (všeobecnou nebo částečnou). Podle doby trvání na evakuaci krátkodobou a dlouhodobou, podle zvolené varianty řešení na evakuaci přímou a evakuaci s ukrytím a nakonec podle způsobu realizace dělíme evakuaci na samovolnou a evakuaci řízenou.

Evakuační zavazadlo se připravuje pro případ krátkodobého opuštění místa pobytu v důsledku vzniku mimořádné situace nebo krizové situace. Obsahuje zejména základní trvanlivé potraviny, předměty denní potřeby, osobní doklady, pojistné smlouvy, peníze a cennosti, přenosné rádio s rezervními bateriemi, toaletní a hygienické potřeby, léky, svítilnu, náhradní oděv, obuv, pláštěnku, spací pytel nebo přikrývku, kapesní nůž, šití a jiné drobnosti. Označuje se jménem a adresou.

Evakuovaná osoba je osoba, která z různých příčin či okolností byla nucena opustit svůj domov. Tato osoba může nebo nemusí zůstat ve své původní vlasti, avšak není podle zákona považována za emigranta.

Evakuační plán výroby je dokument, který stanovuje organizaci způsob odsunu pracovníků z pracovních prostorů (výroby, haly, místnosti atd.) v případě havárie. Dále stanoví způsoby vyhlášení evakuace, povinnosti určených zaměstnanců a seznam evakuovaných dokumentů a věcí.

Expozice je styk látky nebo činitele (chemického, biologického, fyzikálního) s organismem, např. *orální*, *perorální* (požití látky), *dermální*, *perkutánní* (vstřebání kůží/povrchem těla) nebo *inhalační* (dýcháním).

Havárie je mimořádná, částečně nebo zcela neovladatelná, časově a prostorově ohraničená událost, která vznikla nebo jejíž vznik bezprostředně hrozí v souvislosti s užíváním objektu nebo zařízení, v němž je nebezpečná látka vyráběna, zpracovávána, používána, přepravována nebo skladována, a která vede k bezprostřednímu nebo následnému závažnému poškození nebo ohrožení života a zdraví občanů, hospodářských zvířat, životního prostředí nebo ke škodě na majetku, která přesahuje zákonem stanovené limity. Sekundárními projevy rozsáhlých havárií mohou být různé přírodní katastrofy (povodně, vichřice, sesuvy půdy, požáry apod.) nebo poškození životního prostředí: masový úhyn živých organismů,

znečištění či kontaminace povrchových a podzemních vod, půdy, horninového prostředí apod., i když vlastní příčina tohoto poškození není v daném okamžiku známa.

Havárie chemického typu jsou havárie, při nichž dochází k částečně nebo zcela neovládanému úniku nebezpečné látky, jež svými toxickými účinky nebo fyzikálně-chemickými vlastnostmi může způsobit smrt nebo poškození zdraví lidí, živých organismů nebo poškození majetku a životního prostředí, nebo takový únik bezprostředně hrozí. Nedochází k iniciaci hoření ani výbuchu látek.

Havárie ohrožení jakosti vod jsou havárie, při nichž dochází a) k úniku ropných a jiných závadných látek do nezávadné nebo dešťové kanalizace a ohrožení kvality povrchové vody ve vodním toku, b) k úniku ropných a jiných závadných látek na manipulační plochy s následnou možnou kontaminací zemin a podzemních vod, c) k úniku ropných látek do odpadních vod (chemické kanalizace), d) k úniku jiných závadných látek („neropných“) do chemické kanalizace v míře přesahující stanovené limity znečištění odpadních vod podle vodohospodářského režimu (TOP EMS č. 4.6.2). Řešení těchto havarijních stavů nepodléhá ustanovením tohoto TOP, pokud jsou plněny limity znečištění na závodní výpusti podle platného vodohospodářského povolení.

Havárie požárního typu jsou havárie, při nichž dochází k částečně nebo zcela neovládanému požáru nebo výbuchu (popř. explozivnímu hoření) látek v technologickém zařízení nebo ze zařízení uniklých, nebo požár či výbuch bezprostředně hrozí.

Havárie spojené s únikem radioaktivního záření znamenají havárie, při nichž dochází k částečně nebo zcela neovladatelnému úniku ionizujícího záření nebo radioaktivních látek, což může způsobit smrt nebo poškození zdraví lidí, živých organismů nebo poškození majetku a životního prostředí.

Havarijní informační systém je systém, který poskytuje základní údaje pro způsoby ochrany obyvatelstva a životního prostředí, obsahuje informace o vzniku, průběhu a účincích havárií. Skládá se ze souboru údajů souvisejících s prevencí a likvidací havárií, monitorovacích systémů, systémů varování obyvatelstva a dalších informací a nástrojů na jejich zpracování. Poskytuje informace řídicím složkám státní správy, samosprávy, orgánům státního dozoru činným na úseku prevence a likvidace havárií a IZS. Zabezpečuje návaznost na státní informační systém.

Havarijní karty jsou nedílnou součástí havarijního plánu. Podávají jednotlivým subjektům havárie vybrané informace a návody k provedení koordinovaného a efektivního zásahu. Slouží k teoretické přípravě a k operativnímu použití při řešení havarijní situace. Poskytují informace k rozpoznání rizik a nebezpečí a umožňují provést kvalifikovaný odhad následků havárie a vyhlásit odpovídající stupeň příslušného poplachu.

Havarijní opatření znamenají instrukce, činnosti a postupy nebo jejich soubory, vedoucí rychle, racionálně a koordinovaně k vyhlášení výstrah, k provedení svolání, k zásahu vedoucímu k zastavení projevů účinků havárie a minimalizaci následků na osoby, živé organismy, životní prostředí a majetkové hodnoty. Havarijními opatřeními nejsou činnosti vedoucí k opravě zařízení a obnovení jeho provozu.

Havarijní plány jsou speciální (účelové) dokumenty, které mají za úkol připravit zaměstnance (provozovatele), veřejnost a složky IZS na účinné jednání v případě vzniku *havárie*. Obsahují popisy činností a opatření prováděných při vzniku havárie uvnitř objektu (*vnitřní havarijní plány*) nebo v okolí objektu (*vnější havarijní plány*).

Havarijní služby jsou zvláštní pohotovostní služby zřízené a připravené k rychlému zásahu při nehodách a haváriích a určené k jejich odstraňování.

Havarijní štáb je orgán pro koordinaci a zvýšení efektivity realizace opatření v průběhu řešení havárie. Jednotliví členové havarijního štábu ve své působnosti odpovídají za plnění úkolů a nařízení směřujících k likvidaci havárie. Působí do zahájení činnosti krizového štábu nebo zvládnutí havárie.

Havarijní připravenost je schopnost reagovat na vznik možné *havárie*, tak aby došlo ke zmírnění *následků*. Zahrnuje tvorbu a procvičování havarijních plánů, informování veřejnosti a vzájemnou komunikaci mezi provozovatelem nakládajícím s nebezpečnými látkami, veřejností, IZS a veřejnou správou.

Hoření je proces, při kterém mezi sebou vzájemně reagují hořlavá látka a oxidační prostředek (nejčastěji vzdušný kyslík) za vývinu tepla, světla a zplodin hoření.

Hromadné neštěstí je taková událost, kdy třídění, ošetření a transport zraněných nelze zvládnout personálem a prostředky, jimiž záchranná služba disponuje za standardních provozních (běžných) podmínek. Za hromadné neštěstí je podle některých klasifikací považovat událost, která způsobí zranění nejméně 20 osobám.

Hromadný úraz je taková událost, kdy je poraněno nejméně 5 osob, z nichž alespoň jedna těžce, nebo kdy bylo postiženo více než 10 osob (při průmyslových otravách jen 5 osob).

Chemická látka, tj. chemické prvky a jejich sloučeniny, např. propan-butan, chlor, amoniak (čpavek), oxid uhelnatý apod.

Chemická degradace půdy zahrnuje procesy, kterými půda ztrácí obsah humusu a není schopna zadržovat živiny. Nadměrné hnojení, popř. opakované hnojení spojené s pěstováním stejného druhu plodin na téže poli bez obměňování či nechávání pole čas od času ladem.

Chronická toxicita je dlouhodobé působení nižších *dávek toxické látky*. Může se projevit u pracovníků manipulujících s toxickou látkou při každodenní práci, kdy se v jejich pracovním prostředí vyskytují dlouhodobě velmi malá množství

(koncentrace). Jiným příkladem chronických toxických účinků je vliv znečištění životního prostředí na zdraví.

Chemický přípravek je směs nebo roztok připravený ze dvou nebo více *chemických látek*, např. nafta, koksárenský plyn apod.

Chemický výbuch je výbuch, který vzniká prudkým rozkladem určitých chemických sloučenin spojeným s uvolněním velkého množství plynů a tepla. Ve většině případů je tento jev spojen s oxidací explodujících látek, ale může se jednat i o pouhý samovolný rozpad molekuly explodující sloučeniny. Příkladem chemické exploze je použití klasických chemických výbušnin, jako je dynamit nebo střelný prach, ať již pro stavební práce nebo pro vojenské účely. Vybuchnout mohou také směsi hořlavých plynů (vodík, metan) s kyslíkem, popř. čistý kyslík při styku s organickými látkami.

Imise je obsah nežádoucích látek ve vzduchu (vodě), který nás obklopuje a působí na nás. Vyjadřuje se koncentrací určité škodliviny, např. v $\mu\text{g}/\text{m}^3$ (mg/l vody).

Informace pro veřejnost je dokument o možných následcích *závažné havárie* a žádoucím chování v takové situaci. Zpracovává a poskytuje jej krajský úřad zejména pro veřejnost v *zóně havarijního plánování*. Podniky někdy poskytují další informace pro veřejnost, např. formou dnů otevřených dveří.

Integrovaný záchranný systém (IZS) je výkonný prvek systému krizového řízení státu. Skládá se ze základních a ostatních složek.

Jaderná elektrárna (atomová elektrárna) je výrobní elektrické energie, resp. technologické zařízení sloužící k přeměně vazebné energie jader těžkých prvků na elektrickou energii. Skládá se obvykle z jaderného reaktoru, parní turbíny s alternátorem a z mnoha dalších pomocných provozů. V principu se jedná o parní elektrárnu, ve které se energie získaná jaderným reaktorem používá k výrobě páry v parogenerátoru. Tato pára pohání parní turbínu, které pohánějí alternátory pro výrobu elektrické energie. Současné elektrárny převážně využívají jako palivo obohacený uran (přírodní uran, v němž byl zvýšen obsah izotopu²³⁵).

Jaderná havárie je havarijní únik radiace z civilních jaderných zařízení, překračující mezinárodně stanovené bezpečnostní limity.

Jaderná havárie v jaderné elektrárně je havárie, při které dojde k porušení těsnosti obalu jaderného paliva v aktivní zóně jaderného reaktoru, úniku radioaktivních látek do chladiva či moderátoru (deuterium, plyn, sodík), úniku této radioaktivní směsi netěsnostmi z primárního okruhu do prostoru reaktorového bloku, úniku této radioaktivní směsi netěsnostmi z reaktorového bloku do okolí elektrárny, resp. do životního prostředí.

Jaderný výbuch vzniká jako důsledek nukleární nebo termonukleární reakce. Nukleární reakce jako výsledek nekontrolovaného štěpení jádra těžkých atomových jader je příčinou výbuchu klasické atomové bomby. Termonukleární reakce

je naopak důsledkem slučování jader lehkých prvků za vzniku těžších jader a je důvodem energetického vyzařování Slunce a k jejímu explozivnímu uvolnění dochází při výbuchu vodíkové bomby.

Karcinogenita je schopnost *látky* nebo *přípravku* vyvolat nádorové onemocnění (rakovinu).

Katastrofa je krizová událost velkého rozsahu zasahující (ovlivňující) rozsáhlou oblast. Katastrofy jsou převážně důsledkem vnějšího působení na podnik. Zdrojem katastrof mohou být zejména přírodní či antropogenní hrozby, přírodní vlivy, především voda, oheň, sesuv půdy, seismické poruchy apod.

Kemlerův kód znamená identifikační číslo nebezpečnosti pro přepravu látky podle ADR (Accord Dangereuses Route), dvojmístné až trojmístné číslo symbolizující jednu nebo více nebezpečných vlastností. Pokud je u Kemlerova kódu navíc uvedené „X“, jedná se o látku, která nebezpečně reaguje s vodou.

Koncentrace – pojem vyjadřující obsah znečišťujících látek, např. v ovzduší (např. μm^{-3} , ppm), ve vodě (např. μl^{-1}) či půdě.

Kontaminace půdy je proces, kdy je půda znehodnocována cizorodými chemickými látkami nebo odpady.

Kumulativní a synergické účinky je zvýšení rizika a následků havárie v důsledku blízkosti dalšího zdroje rizika. Možné následky havárií se v tomto případě sčítají. Vytvářejí tzv. *domino efekt*.

Letecká nehoda je událost spojená s provozem letadla, k níž došlo od okamžiku nastoupení kterékoliv osoby do letadla za účelem letu do okamžiku vystoupení kterékoliv osoby a při které a) došlo ke smrtelnému nebo těžkému zranění kterékoliv osoby v důsledku přítomnosti v letadle, přímého kontaktu s kteroukoli částí letadla včetně části, jež se od letadla oddělila, přímým působením proudu plynů vytvořených letadlem, s výjimkou případů, kdy ke zranění došlo z přirozených příčin nebo bylo způsobeno samotným zraněným nebo jinou osobou nebo jestliže zraněným byla osoba ukrytá mimo prostory obvykle dostupné cestujícím nebo posádce letadla, b) bylo letadlo zničeno nebo poškozeno tak, že byla nepříznivě ovlivněna pevnost konstrukce, výkon nebo letové charakteristiky letadla, a uvedené si vyžaduje větší opravu nebo výměnu zničených nebo poškozených částí, s výjimkou poruchy nebo poškození motoru, jeho krytu nebo příslušenství, nebo došlo-li k poškození okrajových částí křidel, vrtulí, antén, pneumatik, brzd, aerodynamických krytů nebo k malým vrypům do potahu letadla nebo k jeho proražení, nebo c) letadlo je nezvěstné nebo je na nepřístupném místě.

Likvidační práce představují činnosti k odstranění následků způsobených mimořádnou událostí, přičemž následky se rozumí účinky (dopady) a rizika působící na osoby, zvířata, věci a životní prostředí. O způsobu provedení likvidačních prací a jejich vykonavatelích rozhoduje velitel zásahu, který při volbě vychází z podmínek dané nutností vykonat likvidační práce bez zbytečného odkladu.

Malou dopravní nehodou se rozumí ty případy, které jsou svou povahou méně závažné a ke kterým není povinnost ze silničního zákona volat policii. Takovou dopravní nehodou je nehoda, kdy dojde při dopravní nehodě ke hmotné škodě na některém ze zúčastněných vozidel včetně přepravovaných věcí nebo na jiných věcech nižší než 50 000 Kč, účastníci se dohodnou na tom, či to byla vina a nebyla způsobena škoda na majetku třetí osoby.

Mechanický výbuch znamená výbuch, při kterém dochází k destrukci materiálu při překročení tlaku plynu nebo kapaliny v uzavřené nádobě. Může také dojít k narušení pevnosti stěn tlakové nádoby (výbuch parního kotle vznikající nejčastěji vyhrátím kotlové stěny). Pokud dojde k porušení hermetičnosti aparatury s nízkým tlakem nebo vakuem, nazýváme tento jev *imploze*. K mechanickému výbuchu může dojít i uvolněním jinak vázané kinetické energie, např. uvolněním rotujícího setrvačnicku uvnitř stroje (např. havárie parní turbíny v tepelné elektrárně Mělník v důsledku nedbalosti při mazání ložisek turbosoustrojí).

Mezinárodní stupnice pro hodnocení jaderných událostí – od roku 1991 jsou Mezinárodní agenturou pro atomovou energii – MAAE (angl. International Atomic Energy Agency – IAEA) mimořádné události v jaderných elektrárnách hodnoceny mezinárodní stupnicí INES (The International Nuclear Event Scale). Tato škála hodnotí sedmi stupni mimořádné události na JE, ale i ve výzkumných reaktorech či v úložištích vyhořelého jaderného paliva a odpadů včetně jejich transportu. Stupně 1 až 3 představují odchylky od normálního provozu, poruchu a vážnou poruchu, při nichž nedochází k uvolnění radioaktivity do okolí, ani k ozáření obyvatelstva. Stupně 4 až 7 hodnotí jaderné havárie s vážnými radioaktivními následky.

Mimořádnou událostí se rozumí škodlivé působení sil a jevů, vyvolaných činností člověka přírodními vlivy (jevy) a také havárie, které ohrožují život, zdraví majetek nebo životní prostředí a vyžadují provedení záchranných a likvidačních prací. V závislosti na rozsahu následků se mimořádné události dělí na *závady (vady), poruchy (nehody), havárie (závažné havárie, pohromy) a katastrofy (kataklyzmy, apokalypsy)*.

Místa evakuace jsou předem určené prostory nebo budovy (objekty), kde se soustředí evakuovaní pracovníci a kde je prováděna jejich registrace.

Mobilní zdroj rizika – v oblasti antropogenních hrozeb je to obvykle železniční cisterna nebo autocisterna přepravující *nebezpečné látky*. Mají specifické označení a podléhají zvláštním předpisům.

Následky havárie jsou údaje, které vyjadřují míru škod způsobených havárií na zdraví a životech lidí, majetku, životním prostředí, pohodlí a kvalitě života.

Nebezpečná látka (NL) je látka (chemická, radioaktivní, biologická apod.) nebo přípravek, které mohou v případě havárie způsobit škodu na majetku, životním prostředí, životě a zdraví lidí.

Nebezpečí – vlastnost nebezpečné látky nebo fyzická či fyzikální situace vyvolávající možnost vzniku závažné havárie. Nebezpečí je vlastnost látky nebo jevu/děje/faktoru způsobit neočekávaný negativní jev – latentní vlastnost objektu. Jako objekty je třeba zahrnovat veškeré technické zařízení, látky a materiály, organizaci práce a jiné činnosti, které mohou ohrozit zdraví a životy lidí, způsobit materiální škody anebo poškodit životní prostředí. Je to vlastnost „vrozená“ (daný subjekt jí nelze zbavit), projeví se však pouze tehdy, je-li člověk jejím vlivu vystaven (je exponován). Synonymem je pojem zdroj rizika.

Nebezpečnost je schopnost nepříznivě působit. Je to vlastnost dané látky nebo faktoru, např. toxicita, výbušnost, hořlavost, dráždivost, žravost, karcinogenita, mutagenita, nebezpečnost pro životní prostředí.

Nebezpečné chemické látky jsou látky vysoce toxické nebo zdraví škodlivé, které po vdechnutí, požití nebo proniknutí kůží mohou i ve velmi malém množství způsobit akutní nebo chronické poškození zdraví nebo smrt.³¹ Dále jsou za ně považovány látky, které jsou vyráběny, skladovány, přepravovány nebo jinak provozovány, a to v takových množstvích, že by při havárii spojené s jejich únikem mohlo dojít k ohrožení života nebo zdraví osob. Za nebezpečné látky se však nepovažují látky s hořlavými, oxidujícími nebo výbušnými vlastnostmi, pokud současně nevykazují toxické vlastnosti.³²

Nehoda je narušení pravidel, postupů, norem, dohod, zákonů nebo zákazů bez působení škodlivých a ničivých faktorů, ale mající za následek vznik materiální škody nevelkého rozsahu. Nehody jsou obecně podmíněny multikauzálně (více příčinami). Ty jsou navzájem propojeny v řetězci. Platí zde tzv. *dominový efekt*, tj. vyloučení pouze jedné příčiny z řetězce může tento řetězec přerušit, takže k nehodě nemusí dojít anebo se podstatně sníží pravděpodobnost, že k ní dojde. **Příčiny** (zdroje) nehod se dají rozdělit do tří kategorií: a) stav předmětů (strojů, zařízení atd.), které jsou riskantní z hlediska bezpečnosti, např. nepořádek na pracovišti, nepřehlednost signálních přístrojů na pultě operátora energetického zařízení apod., b) jednání lidí, které může vést k nehodě, jako např. nedodržování předpisů, nepozornost při výkonu práce apod., c) organizační chyby, nedostatky a selhání, jako jsou např. nedostatečná kontrola, kvalifikace či tolerance vůči porušování bezpečnostních zásad.

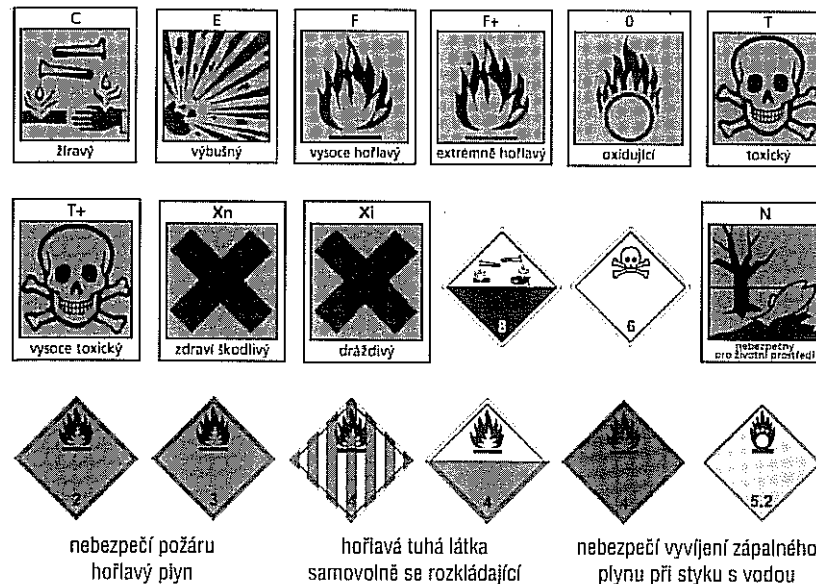
Oheň je lidmi řízená a na určitý prostor ohraničené hoření.

Ohrožení je aktivní, reálná hrozba, která svou další eskalaci může vyvolat krizovou situaci.

³¹ Konkrétněji podle tabulek 1 a 2 v příloze 1 zákona č. 56/2006 Sb., o prevenci závažných havárií.

³² Podle zákona č. 356/2003 Sb., o chemických látkách a chemických přípravcích.

Piktogramy jsou údaje (obrázky, schémata), uvádějící se na obalech chemických látek. Poskytují rychlé informace o tom, jestli daná látka je hořlavina, výbušnina, oxidační činidlo, jed, zdraví škodlivá látka, žravina, dráždivá látka nebo látka nebezpečná pro životní prostředí.³³

Příklad: Chlor (Cl)

268	→ Kemlerův kód
1017	→ UN KÓD – identifikační číslo látky

Pojištění pro případ katastrofy je státem podporované nebo soukromé pojištění proti ekonomickým ztrátám v důsledku katastrofy (živelní pohromy, průmyslové havárie). Je to forma transferu rizika na jiné subjekty.

Porucha je jev spočívající v ukončení schopnosti výrobku plnit požadovanou funkci podle technických podmínek. Porucha je tady projevem vady.

Povinnosti při nakládání s ropnými a jinými závadnými látkami – každý uživatel ropných a jiných závadných látek (tj. kdo je skladuje, přepravuje,

³³ Nařízení vlády č. 25/1999 Sb.

zpracovává nebo jinak s nimi nakládá apod.), se musí řídit podle vodního zákona č. 254/2001 Sb., ČSN 75 3415 (Objekty pro manipulaci s ropnými látkami a jejich skladování) a podle místního havarijního plánu. Zejména musí činit taková opatření, aby tyto látky nevnikly do povrchových nebo podzemních vod nebo aby neohrozily jejich jakost nebo zdravotní nezávadnost, a zejména: a) Umístit zařízení, v nichž se závadné látky užívají, zachycují, skladují, zpracovávají nebo dopravují tak, aby bylo zabráněno úniku závadných látek do půdy nebo nežádoucímu smísení s odpadními nebo srážkovými vodami. Zachytné jímky nebo nádrže určené pro zachycení havarijního úniku musí být konstruovány tak, aby zachycovaly objemy: 100 % největší nádrže při skladování nebo stáčení ropných látek (o objemu větším než 1 m³) a koncentrovaných kyselin a louhů (o objemu nad 500 m³) s přihlédnutím k míře nebezpečnosti skladování závadné látky, 50 % největší nádrže při skladování nebo stáčení ostatních kyselin, louhů a roztoků solí s přihlédnutím k míře nebezpečnosti skladování závadné látky, velké nádrže o objemu nad 500 m³ pro skladování kyselin a louhů musí být vybaveny havarijní jímkou a systémem pro zachycení havarijního úniku závadných látek s kapacitou min. 50 % objemu největší nádrže, zachytné jímky musí být vyčištěné, bez srážkových a jiných vod, b) zabezpečit ochranu jakosti vody při přípravě a realizaci investic, c) provádět pravidelné kontroly skladů a zkoušky těsnosti potrubí nebo nádrží určených pro skladování těchto látek.

Požár je nekontrolovatelné a nežádoucí hoření, při kterém hrozí nebezpečí poškození zdraví a majetku, jakož i hoření, při kterém již k újmě na zdraví a majetku došlo. Toto hoření není předem ohraničené na určitý prostor. Pro účely požární ochrany se zavádí tzv. třídy požárů. Do tříd se požáry dělí především s ohledem na skupenství hořících látek. *Třída A* – požáry pevných látek, zejména organického původu, jejich hoření je zpravidla provázeno žhnutím (papír, dřevo, textil). Dají se hasit vodními, pěnovými a práškovými hasicími přístroji. *Třída B* – požáry kapalin nebo látek přecházejících do kapalného skupenství (benzín, nafta, barvy, dehet, tuky, parafin). Dají se hasit pěnovými a práškovými hasicími přístroji. *Třída C* – požáry plynů (acetylen, vodík, metan, propan). Dají se hasit práškovými a sněhovými hasicími přístroji. *Třída D* – požáry lehkých alkalických kovů (hořčík, slitiny hliníku). Vzhledem k vysoké teplotě požáru vyžaduje použití speciálních suchých hasiv nebo speciálně upravených prášků.

Prevence, tj. soustava aktivních i pasivních opatření, která mají předcházet nějakému nežádoucímu jevu. Prevenci rozlišujeme na tři základní typy: *primární* zkoumá předpoklady, podmínky a příčiny jevů, jimž se má bránit, a hledá způsoby, jak jim předcházet, *sekundární* představuje monitoring hrozeb a snahu příslušné jevy včas zachytit a bránit jejich prohlubování, šíření apod., *terciární* má podobu nejrůznějších forem protikrizové intervence.

Program „Bezpečný podnik“ má za cíl zvýšit úroveň bezpečnosti a ochrany zdraví při práci včetně ochrany životního prostředí u právnických a podnikajících

fyzických osob, vytvořit podmínky pro zavedení efektivního systému řízení a napomoci jim tak snáze splnit ustanovení české legislativy, vycházející z požadavků směrnic EU. Garantem programu je Český úřad bezpečnosti práce, který považuje prosazování a realizaci programu „Bezpečný podnik“ v organizacích, pro které je určen, za prioritní, a to zejména s ohledem na potřebu účinnějšího prosazování zákonem stanovených požadavků na prevenci. Vychází z principů a zásad stanovených pro systémy řízení BOZP dokumentem OHSAS 18001, příručkou ILO – OSH 2001 (vydanou MOP) a je zároveň v souladu s principy a zásadami uplatňovanými systémovými normami ČSN EN ISO 14001 a ČSN EN ISO 9001. Svými požadavky je kompatibilní s požadavky těchto dokumentů. Program zahrnuje v rámci požadavků k zavedení systému řízení BOZP, ve vymezeném rozsahu také požadavky týkající se ochrany životního prostředí a požární ochrany, (zejména nakládání s odpady, s nebezpečnými látkami /přípravky/ a požadavky stanovící základní povinnosti uložené organizacím předpisy na úseku požární ochrany). Program je svými požadavky zaměřen na prevenci (chování managementu organizace při jejím řízení a přijímání opatření, cílených k preventivnímu předcházení vzniku mimořádných událostí). Program je vzhledem k svému rozsahu a zaměření určen pro velké a středně velké organizace, ve kterých je zpravidla z důvodu většího počtu rizik vyplývajících z prováděných činností ohroženo také více osob včetně většího rizika ohrožení životního prostředí, nežli je tomu u malých organizací. Z toho důvodu je také jedním z kritérií pro účast organizace na programu v podmínkách stanovených minimální počet zaměstnanců. Organizace, pro které není program „Bezpečný podnik“ určen, mohou postupovat při řízení BOZP podle příruček k zavedení systému řízení BOZP, vyhotovených na základě požadavků příručky ILO – OSH 2001 a podobných již dříve vydaných materiálů. Účast na programu „Bezpečný podnik“ je dobrovolná. Organizace, která se přihlásí k účasti na tomto programu (podáním žádosti), se ale musí řídit stanovenými podmínkami. Osvědčení, které organizace na základě splnění požadavků stanovených programem „Bezpečný podnik“ získá, není pouze dokladem o jejich schopnostech, ale je zároveň závazkem k neustálému zlepšování jednou zavedeného systému řízení BOZP, neboť je to podmínka nezbytná k udržení si tohoto ocenění i v dalších letech. Účastí v programu „Bezpečný podnik“ lze vytvořit efektivní systém řízení bezpečnosti – bezpečnostní management (BM) podporující ekonomické aktivity organizace, který odpovídá požadavkům směrnic EU a české legislativy. Program „Bezpečný podnik“ je návodem k zavedení systému řízení BOZP. Tato kompatibilita umožňuje sladit systém řízení BOZP se systémem řízení jakosti a systémem environmentálního řízení v organizaci již zavedených a implementovat jej do celkového systému řízení uplatňovaného v organizaci (umožňuje vytvoření integrovaného systému řízení, zahrnujícího oblast bezpečnosti a ochrany zdraví při práci, jakosti i ochrany životního prostředí). Organizace tak může zavedení systému řízení BOZP podle programu „Bezpečný podnik“ realizovat buď současně s oběma uvedenými systémy řízení,

nebo jednotlivě se systémem řízení jakosti nebo systémem environmentálního řízení, příp. jej integrovat s těmito dvěma v organizaci již zavedenými systémy řízení. Důvodem k tomu je skutečnost, že většina organizací je původcem odpadu, příp. jej v určitém rozsahu i likviduje, nakládá v různém rozsahu s nebezpečnými látkami (přípravky), které v některých případech i přepravuje, přičemž základní požadavky (povinnosti), které na úseku požárního zabezpečení program „Bezpečný podnik“ obsahuje, se rovněž týkají většiny organizací, pro které je tento program určen. Pokud organizace nemá v rámci systému řízení odpovídajícím způsobem pokryty i tyto oblasti, které s bezpečností práce úzce souvisejí, nelze ji považovat za bezpečnou. Při prověrce, jak organizace splnila požadavky stanovené programem „Bezpečný podnik“, se ověřuje systémové zabezpečení těchto záležitostí, přičemž se vychází především z výsledků kontrol, provedených v organizaci k tomu kompetentními orgány (ČIŽP, orgány vykonávajícími státní požární dozor atd.) a z dokumentace organizace. Orgány SOD nad bezpečností práce, které splnění těchto požadavků programu v organizacích prověřují, přitom nezasahují do kompetencí jiných kontrolních orgánů, nýbrž ověřují, zda je daná oblast v rámci systému řízení uplatňovaného v organizaci zabezpečena odpovídajícím způsobem. Svými požadavky je tento program také návodem, jak do systému řízení BOZP při jeho zavádění zabudovat i systémové prvky týkající se prevence havárií s tím, že takovýto přístup k řízení organizace by měl omezit možnost vzniku, příp. zajistit i bezpečnou likvidaci havárie, pokud k ní eventuálně dojde.

Provozovatel nakládající s nebezpečnými látkami je každá podnikající fyzická nebo právnická osoba (podnik), která vyrábí, zpracovává, přepravuje, skladuje nebo jinak manipuluje s *nebezpečnými látkami*. Podle množství nebezpečné látky se provozovatelé zařazují do skupiny A nebo B. V objektech a zařízeních zařazených do skupiny B je množství nebezpečné látky/látek větší, než u těch, které jsou zařazené do skupiny A. Pro provozovatele zařazené do skupiny B vyplývá ze zákona o prevenci závažných havárií více povinností (např. zpracování *bezpečnostní zprávy* a *vnitřního havarijního plánu*).

Půda je samostatný přírodní útvar vzniklý z povrchových zvětralín zemské kůry a z organických zbytků za působení půdotvorných faktorů. Je životním prostředím půdních organismů, stanovištěm plané rostoucí vegetace, slouží k pěstování kulturních rostlin. Je regulátorem koloběhu látek, může fungovat jako úložiště, ale i zdroj potenciálně rizikových látek. Půda je dynamický, stále se vyvíjející živý systém. Přežití a prosperita všech suchozemských biologických společenstev, přirozených i umělých, závisí na tenké vrchní vrstvě Země. Půda je proto bezesporu nejcennější přírodní bohatství. Je přirozenou součástí národního bohatství každého státu. Půdu je proto nutné chránit nejen pro současnou dobu, ale se značným výhledem do budoucna.

R věty jsou pravidla definující specifické vlastnosti nebezpečné látky označované čísly nebo skupinou čísel. Celkem rozlišujeme více než 100 standardních R-vět a jejich kombinací. Například R 5 – zahřívání může způsobit výbuch, R 20 – zdraví škodlivý při vdechování, R 25 – toxický při požití, R 36 – dráždí oči, R 55 – toxický pro živočichy, R 59 – nebezpečný pro ozónovou vrstvu apod. R věty platné pro EU jsou stanovené v dokumentu Annex III EU (67/548/Nepublikované v Direktivě 2101/59/EC). Na celosvětové úrovni se v současnosti prosazuje *Globálně harmonizovaný systém klasifikace a označování chemikálií (GHS)*. EU ho přijala v roce 2008 a postupně na něj bude přecházet v letech 2010–2015. Změna oproti stávajícímu systému bude v tom, že *R věty budou nahrazeny H větami* se stejným účelem, tj. označením specifických rizik jednotlivých látek.

Radiační havárie je ztráta kontroly nad zdrojem ionizačního záření vyvolaná poruchami zařízení, chybami personálu, přírodními katastrofami nebo jinými příčinami, které mohly způsobit nebo způsobily vyšší ozáření lidí, než je povolená norma a/nebo radiační znečištění životního prostředí. Radiační znečištění prostředí je způsobeno jaderným výbuchem, únikem z jaderných reaktorů, při transportaci a ukládání radiačního odpadu, náhodnou ztrátou výrobních a medicínských jaderných zdrojů.

Radiační havárie jaderného energetického zařízení je ztráta kontroly nad zdrojem záření, které má za následek nedovolený a nekontrolovatelný únik radioaktivních látek a ionizujícího záření do životního prostředí. Dochází přitom k radiačnímu ohrožení obyvatelstva nejen přímo na JEZ, ale i v jeho nejbližším a vzdálenějším okolí. Radioaktivní látky při havárii nekontrolovatelně unikají do životního prostředí zpravidla v delším časovém období. K velkým únikům může dojít za 30 minut až 30 hodin od incidentu a únik může trvat 30 minut až několik dnů. Předpokládá se, že hlavní podíl radioaktivních látek unikne během prvního dne.

Rezzo je *registr emisí* a zdrojů znečišťování ovzduší. Jde o databázi, která sleduje roční množství znečišťujících látek vypuštěných do ovzduší.

Riziko je pravděpodobnost vzniku nežádoucího specifického účinku (jevu), ke kterému dojde během určité doby nebo za určitých okolností. Riziko je definováno jako kombinace pravděpodobnosti vzniku negativního jevu a jeho následku. V komplexním pojetí je riziko chápáno jako relace mezi očekávanou ztrátou (poškození zdraví, ztrátou života, ztrátou majetku atd.) a neurčitostí uvažované ztráty (zpravidla vyjádřenou pravděpodobností nebo frekvencí výskytu). Někdy se využívá rovněž termínu „*expozice*“ (doba působení).

Riziko havárie vyjadřuje pravděpodobnost, s jakou může dojít k havárii a odhaduje její následky. Riziko je tím větší, čím je větší pravděpodobnost havárie, tím jsou závažnější následky havárie.

Riziková činnost, tj. provozování takových technických zařízení (výrobních, skladovacích, transportních), přeprava a doprava nebezpečných látek a předmětů,

kteří mohou vést s ohledem na jejich charakter, vlastnosti, množství, místo a způsob použití k havárii.

Ropná bezpečnost je souhrn zásad, opatření a způsobů vytváření, udržování a použití nouzových strategických zásob ropy a ropných produktů určených pro zmírnění nebo překonání stavů nouze vzniklých z jejich nedostatku a přípravných postupů a opatření pro řešení takových stavů nouze.

S věty vyjadřují standardní pokyny pro bezpečné nakládání s nebezpečnými chemickými látkami a přípravky. Celkově se používá asi 80 standardních pokynů pro bezpečnost (včetně jejich kombinací). Například S 2 – uchovejte mimo dosah dětí, S 16 – uchovejte mimo dosah zdrojů zapálení – zákaz kouření, S 20 – nejezte a nepijte při používání, S 24 – zamezte styku s kůží, S 29 – nevylévejte do kanalizace, S 41 – v případě požáru nebo výbuchu nevedechujte dýmy, S 60 – tento materiál a jeho obal musí být zneškodněny jako nebezpečný odpad apod. Tyto údaje jsou uváděny i na běžně dostupném zboží, např. kosmetice. Nový Globálně harmonizovaný systém klasifikace a označování chemikálií namísto S vět zavádí P-věty s prakticky stejným obsahem a stejným účelem jako dosavadní S věty.

Silniční dopravní nehoda s obětí – za nehodu s obětí se považuje taková nehoda, při níž byly zraněny či usmrceny osoby. Za *zraněnou osobu* je považována osoba, která v souvislosti s dopravní nehodou utrpěla újmu na svém zdraví. Klasifikaci zranění (těžké, lehké) určuje lékař. Za *usmrcenou osobu* se považuje osoba, která zemřela na místě nehody, při převozu do nemocnice nebo nejpozději do 30 dnů. (Tyto údaje jsou v souladu s doporučením Evropské hospodářské komise OSN a jsou vykazovány ve většině zemí EU.)

Sinice je neúměrné přemnožení cyanobakterií (sinic), které jsou nebezpečné nejen pro vodní živočichy a rostliny, ale také pro zdraví obyvatel při rekreaci i vodárenském využití nádrží.

Sorbenty jsou práškové, granulované nebo vláknenné materiály v různých formách a modifikacích uzpůsobené k sorpci (pohlčení) závadných látek, pro řešení provozních nebo havarijních úniků kapalin. Slouží ke snadnému úklidu kapaliny z pevného povrchu nebo z vodní hladiny. Dělení: a) *Sypké sorbenty*, vhodné pro použití k likvidaci menšího množství kapaliny na větší ploše. Jsou vhodné pro úklid vozovek a komunikací od uniklé kapaliny (DN 1), sběr rozptýlených ropných látek z vodní hladiny (KO 5, SK 4) a zachycování provozních úniků v průmyslových halách, garážích apod. (SK 2). b) *Textilní sorbenty*, s vysokou sorpční kapacitou. Použití je výhodné při likvidaci většího množství kapaliny na relativně malé ploše. Textilní sorbenty jsou vynikajícími pomocníky i při řešení provozních úniků ze strojů a zařízení (sorpční hady a polštáře), při řešení úniku na vodní hladinu (sorpční normé stěny) a při utírání drobných úniků kapalin (sorpční utěrky).

Systém řízení zaměřený na ochranu životního prostředí (*Environmental Management System – EMS*) byl kodifikován v příloze nařízení EU 1836/93 a v normě ISO 14 000 vydané v roce 1996. Certifikace je prováděna certifikačními organizacemi, která vlastní příslušnou akreditaci udělenou národním akreditačním orgánem. Pro zavedení a certifikaci EMS je podstatná zejména norma ISO 14 001. V roce 1993 bylo v EHS vydáno nařízení Rady 1836/96 EMAS (Eco-management Audit Scheme), které uvedlo požadavky pro formování národního systému ověřování DMS v členských státech EU. EMAS je platný od dubna roku 1995, umožňuje dobrovolnou účast podniku v systému řízení podniků z hlediska ochrany životního prostředí. Podnik, který přijme program, se zavazuje hodnotit a zlepšovat dopad svých činností na životní prostředí a naplňuje tak požadavky ochrany a zlepšování kvality životního prostředí a zohledňování principů trvale udržitelného rozvoje, které zakotvuje Smlouva o Evropské unii.

Technologickým zařízením rozumíme takové jednotlivé zařízení nebo skupinu shodných aparátů, které se podílejí na rizikové činnosti a lze u nich určit vlastní rizikové charakteristiky.

UN kód značí čtyřmístné číslo pro přesnou specifikaci látky, je uveden v mezinárodních seznamech.

Únik ropných a jiných závadných látek – pod tímto pojmem se rozumí jakýkoli (pozorovatelný) únik těchto látek mimo zabezpečená místa (záchytné vany, jímky, lapoly – odlučovače olejů, sklady ropných látek) nebo mimo uzavřené mazací a hydraulické okruhy strojů a zařízení.

Vada je nedostatek na jednotce vzhledem k určitému znaku ve srovnání s původním požadavkem.

Vážné a smrtelné zranění. *Vážným zraněním* se rozumí zranění, které osoba utrpí při nehodě a které vyžaduje hospitalizaci delší než 48 hodin do sedmi dní ode dne, kdy ke zranění došlo, nebo má za následek zlomeninu jakékoli kosti (vyjma jednoduchých zlomenin prstů na ruce nebo na noze či zlomenin nosu). Může se také jednat o tržné rány způsobující vážné krvácení, poškození nervů, svalů či šlach nebo zranění jakýchkoli vnitřních orgánů nebo spáleniny druhého nebo třetího stupně nebo veškeré spáleniny postihující více než 5 % povrchu těla nebo zranění zahrnující prokázanou expozici infekčním látkám či škodlivému záření. *Smrtelným zraněním* se rozumí zranění, které osoba utrpí při nehodě a které má za následek smrt této osoby do 30 dní od data nehody.

Vedoucí havarijního štábu je osoba, která řídí realizaci protihavarijních opatření silami a prostředky výroby nebo společnosti a je za řízení odpovědná.

Velitel zásahu je osoba, která je zodpovědná za provedení zásahu požárními jednotkami. Je jím velitel směny HZS. V případě nasazení vnějších zásahových jednotek v areálu podniku nebo zvláštního vývoje situace je funkce velitele zásahu řešena podle interních předpisů pro činnost jednotek požární ochrany.

Velká provozní havárie s výronem nebezpečné škodliviny je provozní havárie spojená s výronem takového množství nebezpečné škodliviny, které představuje masové ohrožení života a zdraví nechráněných osob.

Vnější havarijní plán je zpracováván krajským úřadem na základě podkladů získaných od podnikatelského subjektu, od dílčích orgánů státní správy a návrhů dotčených obcí. Na základě informací o jednotlivých chemických látkách a přípavech se vymezí zóna havarijního plánování, pro kterou je tento plán zpracován. Plán je rozdělen na tři části – informační část, operační část a plány konkrétních činností.

Vnitřní havarijní plán je dokument, který zpracovává jen provozovatel zařazený do skupiny B podle požadavků zákona o prevenci závažných havárií. Popisuje připravenost havarijních zdrojů (informačních, ekonomických i materiálních) použitelných k řešení závažné havárie a minimalizování možných následků s ní spojených, nalezneme zde také způsob provádění monitoringu a sanaci zasaženého místa. Vnitřní havarijní plán se rozděluje na tři části: operativní, informační a ostatní plány pro řešení mimořádných událostí.

Výbuch (exploze) je fyzikální jev, při kterém dochází k náhlému, velmi prudkému uvolnění energie, obvykle doprovázenému lokálním zvýšením teploty a tlaku. Je způsobený buď náhlým rozkladem nějaké chemické sloučeniny (chlorodusíku, třaskavého stříbra), nebo naopak náhlým sloučením dvou látek (třaskavého plynu), přičemž se vyvine velké množství tepla, často i světla. Celý výjev je provázen prudkým otřesem okolí. Výbuch může nastat také napětím plynů nebo par, trhajících stěny, jimiž jsou uzavřeny (sopka, parní kotel, bomba, trhání skal). Při výbuchu rozkladem nebo sloučením je vyvinuté množství tepla (např. u třaskavého plynu) přes 2000 °C. Na intenzitu výbuchu má především vliv množství vybuchující látky (čím více je látky, tím je výbuch mocnější), množství plynových zplodin a odchylka, o kterou se zvýšila teplota při výbuchu. Otřesy se mohou dít různými směry, což závisí na vybuchující látce samé. Efekty výbuchu u některých látek lze pozorovat pouze směrem vzhůru, u jiných zase dolů a opět u jiných všemi směry (tzv. třaskaviny). Rychlost, kterou se šíří vlny otřesu, je největší u detonátorů (třaskavá rtuť), kde činí 2000 až 3000 m/s. Podle příčiny vzniku lokálního uvolnění energie můžeme rozdělit výbuchy na *mechanické, elektrické, jaderné, chemické, vulkanické a výbuchy supernovy*.

Výbuch supernovy představuje společně s kvazary doposud největší známý okamžitý energetický zdroj ve vesmíru. Při této explozi dochází k zániku hvězdy o velikosti minimálně desetinásobku našeho Slunce za vzniku neutronové hvězdy a uvolnění obrovského množství energie ve formě elektromagnetického záření a neutrin. Výbuch supernovy v blízké části naší galaxie tak může poměrně dramaticky ovlivnit životní podmínky na Zemi a v extrémním případě vést až k likvidaci organických forem života.

Výron nebezpečné škodliviny je havarijní výtok, rozlití a odpařování nebezpečné škodliviny do ovzduší po rozrušení nádrže, ve které se nebezpečná škodlivina přechovávala. Je příčinou vzniku prostoru zamoření nebezpečnou škodlivinou.

Zasolování půdy vzniká při zavlažování zemědělsky využívaných ploch vodou, která má vysoký obsah rozpuštěných látek. Voda ze zavlažovaných oblastí odpařuje, ale soli a jiné látky zůstávají, což způsobuje zasolování půdy.

Závadné látky jsou látky, které nejsou odpadními nebo důlními vodami a současně mohou ohrozit jakost povrchových nebo podzemních vod.

Závaznost směrnice – všude, kde se hovoří o závaznosti této směrnice pro zaměstnance externích organizací působících v areálu a. s., pro všechny fyzické a právnické osoby, které pobývají s vědomím organizace (podniku) na jeho území, a pro další osoby, se rozumí prokazatelné seznámení těchto osob s jejím obsahem.

Závažná havárie je definována podle zákona č. 59/2006 Sb., o prevenci závažných havárií, jako mimořádná, částečně nebo zcela neovladatelná, časově a prostorově ohraničená událost, např. závažný únik, požár nebo výbuch, která vznikla nebo jejíž vznik bezprostředně hrozí v souvislosti s užíváním objektu nebo zařízení, v němž je nebezpečná látka vyráběna, zpracovávána, používána, přepravována nebo skladována, a vedoucí k vážnému ohrožení nebo k vážnému dopadu na životy a zdraví lidí, hospodářských zvířat a životní prostředí nebo k újmě na majetku.

Zdroje rizika je přítomnost nebezpečných látek nebo jejich směsi v jednotlivých rizikových zařízeních.

Zhutňování (utužování) půdy je způsobeno opakovaným zpracováním půdy ve stejné hloubce a množstvím přejezdů těžkou zemědělskou technikou po povrchu půdy, které vede ke snížení pórovitosti a propustnosti půdy.

Zóna havarijního plánování je území v okolí objektů, ve kterém krajský úřad uplatňuje požadavky havarijního plánování formou vnějšího havarijního plánu a v němž krajský úřad zajišťuje veřejné projednávání stanovených bezpečnostních dokumentů. *Forma a způsob* vymezení zóny havarijního plánování, zpracování vnějšího havarijního plánu a veřejného projednávání bezpečnostních dokumentů jsou podrobně stanoveny v zákoně o prevenci závažných havárií a v jeho prováděcích předpisech.

Životní prostředí je souhrn veškerých vnějších biotických a nebiotických podmínek obklopujících člověka (populaci) nebo jiný živý systém, poskytujících vše potřebné k životu a působících zpětně na jeho organismus. Představuje komplex prvků biosféry (voda, vzduch, půda, fauna, flóra), prvků vznikajících lidskou činností (materiální produkty, změny v přírodě) a biosociálních prvků (lidé, společnost a její základní vztahy). Je vše, co vytváří přirozené podmínky existence

organismů včetně člověka a je předpokladem jejich dalšího vývoje. Jeho složkami jsou zejména ovzduší, voda, horniny, půda, organismy, ekosystémy a energie. Podle ČSN EN ISO 14001 (1) je to prostředí, ve kterém organizace provozuje svou činnost a zahrnující ovzduší, vodu, půdu, přírodní zdroje, rostliny a živočichy, osoby a jejich vzájemné vztahy. Problém životního prostředí je spojen s těmito pojmy: *Aspekt životního prostředí* je prvek činnosti, výrobků nebo služeb organizace, který může ovlivňovat životní prostředí. *Dopad na životní prostředí* znamená jakoukoli změnu v životním prostředí, ať nepříznivou či příznivou, která je zcela nebo částečně způsobena činností, výrobky či službami organizace. *Systém managementu životního prostředí* je ta část celkového systému managementu, která zahrnuje organizační strukturu, plánovací činnosti, odpovědnosti, praktiky, postupy, procesy a zdroje k vyvíjení, zavádění, dosahování, přezkoumávání a udržování politiky životního prostředí. *Audit systému životního prostředí* je systematický a dokumentovaný proces ověřování objektivně získaného a vyhodnocovaného důkazu z auditů, kterým se určí, zda se systém managementu životního prostředí organizace shoduje s kritérii auditu systému životního prostředí stanovených organizací, a jehož výsledky se sdělují vedení. *Cíl systému životního prostředí* znamená celkový záměr, vycházející z politiky životního prostředí, který si organizace sama stanoví a který je, pokud je to možné, kvalifikovaný. *Profil životního prostředí* jsou měřitelné výsledky systému životního prostředí vztahované na řízení aspektů životního prostředí samotnou organizací, založené na politice životního prostředí, cílech a cílových hodnotách. *Politika životního prostředí*, tj. prohlášení organizace o jejích záměrech a zásadách vztahujících se k jejímu celkovému environmentálnímu profilu, který poskytuje rámec pro činnost organizace a pro stanovení environmentálních cílů a cílových hodnot. *Cílová hodnota životního prostředí*, tj. podrobný požadavek na profil, který je pokud možno kvantifikovaný, platný pro organizaci nebo její části, který vychází z environmentálních cílů a který musí být stanoven a splněn, aby těchto cílů mohlo být dosaženo. *Prevence znečištění* znamená používání procesů, praktik, materiálů nebo výrobků, které zabraňují, snižují nebo regulují znečišťování, a zpravidla zahrnuje recyklaci, zpracování, změny procesů, řídicí mechanismy, účinné využívání zdrojů a náhradu surovin.

Neustálý ekonomický růst a průmyslový rozvoj jednotlivých států, jejich hospodářská propojenost a s ní spojená vzrůstající hustota dopravní infrastruktury, výstavba nových průmyslových zón, továren a jiných komplexů přináší společnosti jako celku nové hrozby a rizika, kterým musí čelit. Antropogenní hrozby jsou spojeny s činností člověka. Liší se velikostí i závažností. Některé se vyskytují jen zřídka, s jinými se setkáváme opakovaně a často. Vyskytují se na místní i regionální úrovni a ty největší mohou mít i celosvětový charakter. Rozdělují se do čtyř základních skupin, přičemž každá skupina je specifická a představuje jiný druh ohrožení. Jednotlivé skupiny se liší zejména příčinami svého vzniku. Mají sice společného jmenovatele, kterým je člověk, ale vycházejí z jiných aktivit a čin-

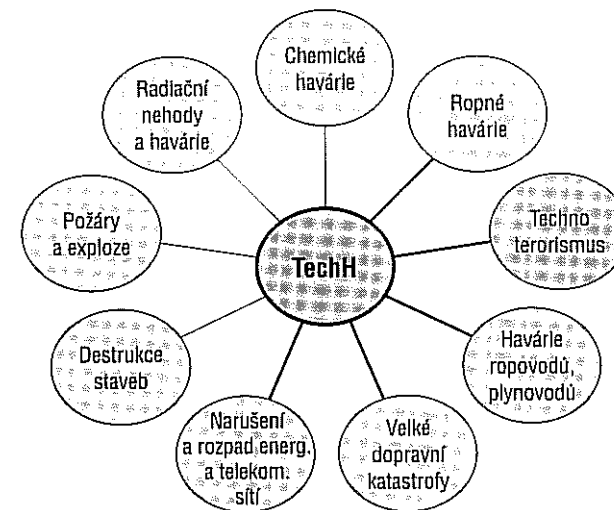
ností člověka. Jednotlivé skupiny hrozeb mají vlastní historii a specifický vývoj. Každá také představuje rozdílně velké riziko, zejména podle místa události a dopadu na obyvatelstvo a ekonomiku.

Z hlediska české legislativy v této oblasti se mluví o mimořádných událostech, haváriích a katastrofách. Krize v důsledku antropogenních havárií a katastrof působí převážně neočekávaně, často mají ničivý charakter. Z hlediska zdroje a vzniku lze antropogenní krize zařadit do krizí typu „známá – neznámá“ (je znám potenciální zdroj krize, ale neví se, kdy krize nastane) a „neznámá – neznámá“ (zdroj krize je neznámý a neví se, kdy a odkud udeří).

Technogenní hrozby zpravidla představují provozní mimořádné události, havárie a katastrofy spojené s infrastrukturou. Nejčastěji mají podobu uvedenou na obrázku 2.11.

Obr. 2.11 Přehled forem technogenních hrozeb

Technogenní (technické, technologické, průmyslové) hrozby

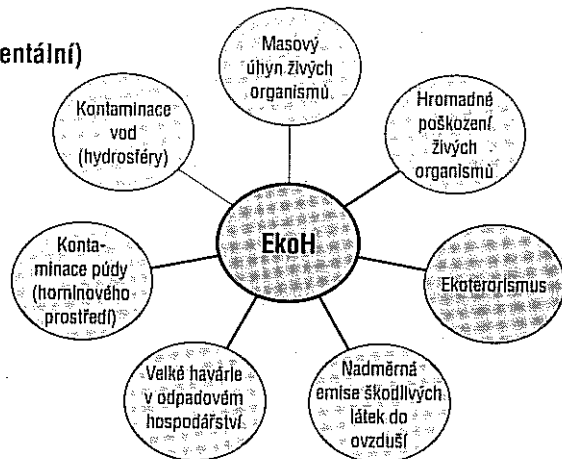

Zdroj: autor

Ekologické hrozby představují mimořádné události, havárie a katastrofy, které způsobují poškození životního prostředí. Nejčastěji mají podobu uvedenou na obrázku 2.12.

Obr. 2.12 Přehled forem ekologických hrozeb

Ekologické (environmentální) hrozby

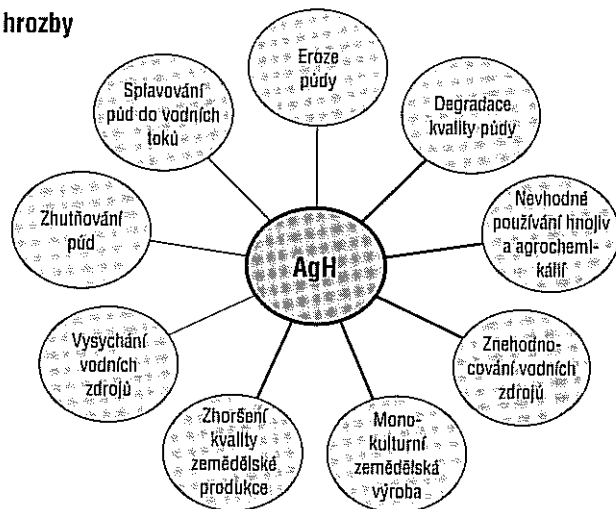

Zdroj: autor

Agrogenní hrozby představují mimořádné události, havárie katastrofy, které mohou být způsobené v souvislosti záborů půdy, monokulturního zemědělství, použití chemických prostředků, v důsledku poruch látkové výměny apod. Nejčastěji mají podobu jako na obrázku 2.13.

Obr. 2.13 Přehled forem agrogenních hrozeb

Agrogenní hrozby

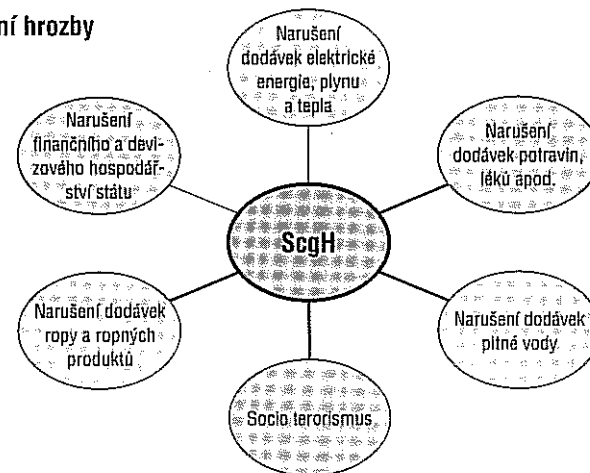

Zdroj: autor

Sociogenní hrozby představují specifické společenské, sociální a ekonomické jevy (mimořádné události, havárie a katastrofy), které ve svém důsledku mohou vyústit do vnitrostátních krizí ekonomického či bezpečnostního charakteru, a pokud jsou spojeny s ohrožením „životních zájmů ČR“ – i vojenského charakteru. Mohou mít podobu jako na obrázku 2.14.

Obr. 2.14 Přehled forem sociogenních hrozeb

Sociogenní hrozby

Zdroj: autor

Management antropogenních hrozeb

Management antropogenních hrozeb nelze zahrnout pod jeden systém. Mnohotvárnost projevů těchto hrozeb vyžaduje specifický přístup ke každé skupině. Na rozdíl od přírodních hrozeb antropogenní hrozby přímo souvisejí s rozvojem lidské společnosti. Jestliže pro přírodní hrozby platí, že nejdůležitější je znalost jejich anatomie a následně hledat co nejméně rizikový způsob přežití, pro antropogenní hrozby je nejdůležitější prevence. Znalosti a dodržování zákonů, předpisů a norem dává velkou šanci vyhnout se těmto ničivým faktorům. Některé analýzy a statistiky uvádějí, že největší zastoupení v příčinách vzniku antropogenních havárií mají téměř z poloviny (48 %) vady materiálu a z 31 % chyby lidského faktoru. Jiné statistické údaje vykazují dokonce až z 80 % jako příčinu chybu člověka.

První, kdo zveřejnil systematickou analýzu mimořádných antropogenních událostí, byl v roce 1929 H. W. Heinrich, který ve své vědecké práci zpracoval a okomentoval kolem 5000 průmyslových havárií. Popisuje v ní, že

na každý těžký úraz připadalo 29 menších zranění a 300 poruch bez ohlášených zranění a také, že každému těžkému zranění předcházelo tisíce „skoro-událostí“. To jen potvrzuje dnešní poznatky, že velké krizi předchází řada menších a frekvence závažnějších havárií je nižší než u havárií lehčích. Další jeho studie, nesoucí název „Industrial accident prevention a scientific approach“ vydaná v roce 1931 přišla s převratným tvrzením, že příčinou mnoha antropogenních havárií bylo lidské selhání. Odvrací tak svoji pozornost od rizikového prostředí k rizikovému chování, což se provádí dodnes. V praxi je ale těžké určit, zda byl primární příčinou lidský faktor či technická porucha. Vysoký počet „skoro-nehod“ dokazuje nízkou úroveň prevence na počátku 20. století. Jiná studie dokázala, že produktivita podniku roste se zvyšující se bezpečností. Je proto účelné rozlišovat primární a sekundární příčiny antropogenní události.

Každá historická epocha měla a má své antropogenní hrozby. Bohužel historie antropogenních havárií a krizí od starověku až do konce 18. století v podstatě není dokumentována, nebo jen velmi ojediněle. Více informací se začíná objevovat od 19. století, kdy v důsledku průmyslové revoluce začalo docházet k antropogenním událostem stále častěji. Technický pokrok přinesl a přináší řadu vynálezů, nových materiálů a výrobků. Tyto „vynálezy“ ovšem pro lidstvo představovaly a představují nejen zkvalitnění života, ale i hrozby, které „starý svět“ leckdy podceňoval a ten dnešní hledá nové metody a nástroje, jak těmto událostem zabránit.

Management antropogenních hrozeb se začal plně rozvíjet od 50. let minulého století, a to v souvislosti s vynálezem počítače³⁴ a jeho zavedením do manažerské praxe. Tento počín umožnil rozvoj kvantitativních metod managementu. Prioritou operačního výzkumu a implementace kvantitativních metod rozhodování, bohužel, nebyla anatomie konkrétních antropogenních hrozeb, ale hledaly se nové obecné metody řízení rizik. Z dnešního pohledu se tomuto postupu říká „sílo-přístup“ řízení rizik. Výzkum byl zaměřen z velké části na technogenní hrozby (což mělo přímou souvislost s rozvojem chemického průmyslu, budováním jaderných elektráren, nebyvalým rozvojem dopravy, stavebním boomem atd.). S rozvojem počítačové techniky se mohly v daleko širší míře do risk managementu implementovat matematické nástroje, simulace a modelování budoucích jevů. Na prioritě začala nabývat prevence závažných havárií. Přesto svět musel prožít několik stovek vážných antropogenních událostí, nehod, havárií a katastrof, než se rozšířily vlády

³⁴ První funkční počítač zkonstruovali američtí dělostřelci, kteří řešili problémem, jak zásobovat vojska střelivem na válčících 2. světové války.

a parlamenty k přijetí nových legislativních norem, dodržováním, či vynucováním kterých se počet těchto událostí a katastrof snížil.

Pro ilustraci uvádíme příklady některých významných antropogenních nehod, havárií a katastrof, které se udály v průběhu 20. století a prvních let 21. století a které připravily o život statisíce lidí a způsobily ohromné materiální, ekologické a sociální škody.

a) Chemické havárie:

- **1974, Flixborough (Velká Británie)** – v první červnový den tohoto roku došlo k úniku cyklohexanu v závodě společnosti Nypro. Únik byl způsoben nevhodným konstrukčně a materiálově řešeným potrubním obchvatem. Tento obchvat se utrhł, uniklo 30 tun zmíněné chemické látky a po 45 vteřinách směs par se vzduchem explodovala. Síla výbuchu odpovídala 32 tunám TNT. Po výbuchu následoval také velký požár. Usmrceno bylo 28 lidí, dalších 89 bylo zraněno.
- **1976, Seveso (Itálie)** – ke katastrofě došlo v důsledku přehřátí jednoho z tamních reaktorů a do ovzduší uniklo cca 2 kg smrtelně jedovatého tetrachlordibenzodioxinu³⁵ a zamořily plochu téměř 2000 ha. Smrtící oblak byl dlouhý 6 km a široký 1 km a snesl se na obec Seveso a její okolí. Protože bezprostředně po události nikdo nezemřel, vedení továrny prohlásilo onu událost za běžnou a o úniku jedovatého dioxinu se nikdo nezminil. Nebyla vyhlášena žádná výjimečná opatření. Až po 14 dnech, kdy se začaly projevovat první následky otravy u lidí, bylo jasné, že se jedná o vážnou chemickou havárii. Na následky otravy onemocnělo na 200 dospělých a mnoho dětí, na neštěstí ale bezprostředně po dané události nikdo nezemřel. Koncentrace TCDD v nejvíce zamořené zóně převyšovala hodnoty, které jsou již pro člověka smrtelné. U obětí se objevily silné bolesti hlavy a poškození orgánů, jako jsou ledviny či játra. Zasažení touto látkou může vyvolat degeneraci jaterních ledvin a s velkou pravděpodobností způsobuje rakovinu. Katastrofa měla kromě zdravotních následků i obrovský sociální dopad. Smrtící látka je totiž neviditelná a jedovatá již v mikroskopických látkách, navíc je přenosná pouhým kontaktem se zasaženými

³⁵ 2,3,7,8-tetrachlordibenzodioxin (tcdd) je produktem „žárové chemie“. Vznikal (jako vedlejší produkt) při některých organických syntézách, zejména agrochemikálii. Je tumorigenem, mutagenem a je mimořádně toxický pro reprodukci. Podle IARC je klasifikován ve skupině 2B. Je látkou extrémně nebezpečnou a toxickou, v toxických dávkách se vstřebává kůží.

osobami či věcmi. Oběti byly sice odškodněny a dělníci převezeni jinam, ale strach z kontaminace tamní obyvatelstvo úplně izolovalo. Bylo zasaženo kolem 300 lidí, 600 evakuováno, došlo k rozsáhlé kontaminaci půdy v okruhu 6 km, uhynulo přes 3300 živočichů.

- **1984, Bhopal (Indie)** – příčinou chemické havárie bylo vniknutí vody do zásobníku se skladovaným množstvím asi 40 m³ metylizokyanátu³⁶, čímž byla nastartována silná exotermní reakce. Uvolněné teplo způsobilo prudké zvýšení tlaku v zásobníku, což vedlo k prasknutí bezpečnostního ventilu i betonového opouzdrnění zásobníku. Předpokládá se, že během první hodiny uniklo ze zásobníku do okolí kolem 20 až 30 tun metylizokyanátu. Katastrofu ještě „podpořily“ místní klimatické podmínky, které urychlily rozptyl nebezpečné látky i do obydlené části města. Oblak toxických plynů zahalil město, smrtelné účinky látky byly pozorovány do 2,5 km a závažné do hloubky 4 km po zamoření. Mnoho lidí zemřelo ve spánku. Odhaduje se, že 2500 lidí zahynulo ihned nebo během následujících několika hodin a do tří dnů se počty vyšplhaly na 8000 obětí. Další 500 000 lidí zůstalo vážně postiženo, několik desítek tisíc obyvatel muselo být evakuováno. Odhaduje se, že 7000 zvířat bylo zasaženo touto toxickou látkou. Ani tyto počty nejsou však konečné. Následky havárie jsou vidět doposud i na lidech, kteří nezažili tehdejší úniky plynu, a přistěhovali se až po něm.
- **1986, Basel (Švýcarsko)** – rozsáhlý požár, uhýb ryb na řece Rýn v délce 400 km.
- **2000, Enschede (Nizozemsko)** – 22 mrtvých, 947 postižených, 1250 evakuovaných. Baia Mare (Rumunsko) – rozsáhlá kontaminace vodních toků, do řek uniklo přes 120 t kyanidu a přes 20 000 t kalného bláta.
- **2001, Toulouse (Francie)** – výbuch s následným velkým požárem 390 až 450 t dusičnanu amonného, 30 mrtvých, 2 500 postižených.

b) Velké nehody při transportu chemických látek:

- **1973, Greensburg (USA)** – železniční nehoda, chlor, 8 zasažených, 2000 evakuovaných.

³⁶ Methylizokyanát (CH₃NCO) – jeho molekulová hmotnost činí 57 a jedná se o toxickou kapalínu s bodem varu 380 °C. Metodika Mezinárodní agentury pro atomovou energii označuje methylizokyanát jako kapalínu se zvlášť vysokou toxicitou.

- **1975, Niagara Falls (USA)** – železniční nehoda, chlor, 4 mrtví, 176 zasažených. Houston (USA) – silniční nehoda, amoniak, 6 mrtvých, 178 zasažených. Deer Park (USA) – silniční nehoda, čpavek, 5 mrtvých, 200 zasažených.
- **1978, Youngstone (USA)** – silniční nehoda, chlor, 8 mrtvých, 114 zasažených, 3500 evakuovaných. Kolín (ČSSR) – únik chloru z vlakové cisterny, 5 mrtvých a 50 zraněných.
- **1979, Missisagua (Kanada)** – železniční nehoda, chlor, propanbutan, toluen, 220 000 evakuovaných.
- **1981, Montana (Mexiko)** – železniční nehoda, chlor, 29 mrtvých, 1000 zasažených, 5000 evakuovaných.
- **1998, Bělehrad (Jugoslávie)** – cisterna, čpavek, 19 závažných otrav, 54 hospitalizovaných. Kumtor (Kyrgizstán) – silniční nehoda, kyanid sodný, 4 mrtví, stovky zasažených
- **2000, Taichung (Thaj-wan)** – silniční nehoda, kyanid, 100 hospitalizovaných.

c) Jaderné události a havárie:

- **1945, 1946, 1958, Národní laboratoře Los Alamos Nové Mexiko (USA)** – nepřežili jednotlivci.
- **1957, Windscale, (Velká Británie)** – havárie se obešla bez zranění. Na území 520 km² v okolí objektu na výrobu plutonia pro vojenské účely byl vyhlášen zákaz spotřeby mléka. Ten byl odvolán po 44 dnech. Požár zničil 8 % paliva a rozptýlené radioaktivní látky se přes komín rozptýlily nad Anglii, Wales a severní Evropu.
- **1958, Vinč (Jugoslávie)** – událost se obešla bez obětí.
- **1960, Severní ledový oceán** – havárie na ruské jaderné ponorce (dále jen JP) K-8, 13 ozářených.
- **1961, Severní ledový oceán** – havárie ruské JP K-19, 7 mrtvých.
- **1967, Severní ledový oceán** – havárie ruské JP K-3, 39 mrtvých.
- **1968, Severní ledový oceán** – havárie ruské JP K-27, 5 mrtvých, 12 těžce ozářených. Východně od Norfolkku se potopila americká JP, zahynulo 99 členů posádky.
- **1970, Biskajský záliv** – potopení ruské JP K-8, zahynulo 88 členů posádky. Středozemní moře nedaleko Saint Tropez – výbuch a následné potopení francouzské JP Eurydice, celá posádka (57 členů) zahynula
- **1972, Severní Atlantik** – požár na ruské JP, 28 mrtvých.
- **1977, JE Jaslovské Buhovice (ČSSR)** – 2 pracovníci zahynuli.

- **1979**, Three Miles Island (USA) – bez obětí na životech, nařízená evakuace asi 3500 dětí a těhotných žen, ale vznikla velká panika a obyvatelstvo v autech prchlo na všechny strany, do ovzduší uniklo cca 2,5 milionu curie radioaktivního plynu.
- **1983** – ruská JP K-429 se potopila u břehu Kamčatky, 16 mrtvých.
- **1984**, Severní ledový oceán – požár na ruské JP K-131, 13 mrtvých.
- **1985**, Dálný východ, přístav Čazma – výbuch na ruské JP v loděnici, ihned zemřelo 10 lidí, později na následky ozáření další desítky osob.
- **1986**, Černobyl (Ukrajina) – nejhorší jaderná havárie v historii JE a jediná havárie hodnocená nejvyšším stupněm (tj. stupněm 7 mezinárodní stupnice jaderných událostí – INES). V důsledku riskantního pokusu došlo k přehřátí a následné explozi a destrukci čtvrtého energetického bloku elektrárny. Destrukce měla výbušný charakter, reaktor byl rozrušen úplně, v důsledku čehož se do ovzduší vypustilo obrovské množství radioaktivních látek. Radioaktivní mrak se prohnal nad evropskou částí Sovětského svazu, Skandinávií, Velkou Británií a východní částí USA. Přibližně 60 % radioaktivních srážek vypadlo na území Běloruska. Ze zóny kontaminace bylo evakuováno 200 tisíc lidí. Okamžitě po nehodě zemřelo 31 lidí, dalších 140 tisíc má následky spojené s touto událostí. Přesné údaje o počtu obětí ale sovětská strana nikdy nezveřejnila. V důsledku havárie bylo kontaminováno přibližně pět milionů hektarů půdy. Kolem elektrárny bylo vytvořeno 30km zakázané pásmo. Byly likvidovány a „pohřbeny“ stovky malých obcí. Kontaminováno bylo více než 200 000 km², přibližně 70 % z nich na území Běloruska, Ruska a Ukrajiny. Znečištění ovzduší bylo nerovnoměrné, podle směru větru první dny po havárii. Nejvíce byly zasaženy oblasti, v kterých první dny přšelo. V roce 1988 byla na kontaminovaném území zřízena radiačně ekologická rezervace. Bylo zaznamenáno velké množství mutací zvířat, rostlin a hub. I dnes, po čtvrt století, se poblíž elektrárny nacházejí bez ochranného obleku nelze. Goiânia (Brazílie).
- **1989**, Norské moře – požár a následné potopení JP Komsomolec, 42 lidí zahynulo.
- **1989**, Vandellos (Španělsko).
- **1999**, Tokaimura (Japonsko).
- **2000**, Barentsovo moře – ruská JP Kursk se potopila, zahynula celá posádka (108 lidí). Indian Point Energy Center (USA).
- **2001** – srážka americké JP Greenville s japonskou rybářskou lodí Ehime Maru. Zahynulo 9 Japonců.

- **2003**, Paks (Maďarsko).
- **2005** – americká JP San Francisco v hloubce cca 150 m narazila na podmořskou horu u ostrova Guam v Tichém oceánu. Zahynul jeden člen posádky, 23 jich bylo zraněno.
- **2007**, Antarktida – při cvičení došlo k výbuchu na britské JP Tirelessa, zahynuli 2 členové posádky.

d) Velké havárie v železniční dopravě:

- **1915**, Guadalajara (Mexiko) – 600 obětí.
- **1917**, Modane (Francie) – 543 obětí.
- **1944**, Palermo (Itálie) – 521 obětí. Provincie León (Španělsko) – osobní vlak se srazil s lokomotivou v tunelu při výjezdu ze stanice Torre del Bierzo, 500 obětí.
- **1976** – na trati Mombasa – Nairobi v Keni vykolejila část rychlíkové soupravy a zřítla se z náspu. Většina cestujících se utopila, bylo nalezeno 900 obětí.
- **1981** – do řeky Bagmati v Indii se zřítlo sedm vagonů osobního vlaku, 800 obětí.
- **1989** – na železničním úseku Transsibiřské magistrály v blízkosti města Ufa v bývalém SSSR vybuchl zkapalněný plyn unikající z poškozeného dálkového potrubí a zasáhl dva projíždějící osobní vlaky, 575 mrtvých.
- **1998** – havárie rychlovlaku InterCity-Express v Německu u města Eschede. Neštěstí si vyžádalo stovku lidských životů a velký počet raněných. Materiální škoda byla vyčíslena na 50 milionů DEM.
- **2004** – přírodní katastrofa v jihovýchodní Asii způsobila i největší železniční neštěstí všech dob. Ve vlaku, který na Srí Lance srazila ničivá vlna tsunami, bylo nalezeno 1300 mrtvých těl.
- **2008**, Studénka (ČR) – těsně před přijíždějící mezinárodní rychlík EuroCity-Comenius se 8. srpna zřítla konstrukce rozestavěného železobetonového mostu. Tragédie stála 7 lidských životů a přes 70 lidí bylo zraněno.

e) Velké dopravní nehody v tunelech:

- **1996**, Eurotunel – nákladní automobil ve vlaku začal hořet. Trvalo pět hodin, než dostali hasiči požár pod kontrolu. Okolo 30 pasažérů vlaku utrpělo vážnou otravu kouřem.
- **1999**, tunel Mont Blanc – belgické nákladní auto naložené moukou a margarínem začalo hořet v tunelu. Oheň zavinil nedopalek cigarety.

- Oheň se šířil velmi rychle, jeho likvidace trvala 24 hodin – 39 lidí přišlo o život.
- **2000**, Rakousko, lyžařský areál Kaprun – zkrat ve vytápění způsobil požár kabiny jedoucí tunelem – uhořelo 155 lidí včetně dětí a mladistvých.
 - **2001**, Rakousko, tunel Helbersberg – hromadná kolize, 2 úmrtí, 10 zraněných. Rakousko, Gleinalm tunel (A 9 u Gratzu) – kolize dvou osobních automobilů, které začaly hořet, 5 mrtvých, 4 těžce ranění (včetně malých dětí). Rakousko, tunel Amber – kolize rakouského autobusu a rakouské dodávky. Došlo k hromadné havárii, zahynuly 3 osoby, stovka zraněných. Rakousko, poblíž Klagenfurtu – Italský autobus s 30 poutníky narazil do portálu Reigersdorfského tunelu, 24 vážně zraněných. Švýcarsko, Tunel Gotthard (A 2 mezi Göschenen a Airolo) – 6 vážně zraněných. Dánsko, tunel Guldborgsund (mezi Kodaní a Rødby) – nákladní auto narazilo v mlze do osobního, a tím způsobilo řetězovou dopravní nehodu – 5 mrtvých, 9 těžce zraněných. Švýcarsko, Gotthard tunel (A 2 mezi Göschenen a Airolo) – vznikl požár, který zapříčinila kolize dvou nákladních aut. Při této katastrofě přišlo o život 11 lidí.
 - **2003**, Švýcarsko, tunel Gotthard – kolize italského nákladního auta s německým osobním. Řidič osobního auta na místě zemřel, 4 spolucestující a řidič nákladního vozu byli těžce zranění. Nákladní auto bylo vrženo do protisměru.
 - **2004**, Švýcarsko, 300 m od výjezdu z tunelu Baregg (A 1 mezi Curychem a Basilejí) – plně naložený nákladní vůz v plné rychlosti narazil do osobního automobilu a dalších dvou nákladních aut, které se převrátily. Osobní automobil začal hořet, oheň přeskočil na nákladní vůz. Řidič osobního automobilu zemřel, 5 osob bylo vážně zraněno.
 - **2005**, Francie a Itálie, 13 km dlouhý alpský tunel Fréjus – v sobotu 4. června začala z automobilu převážejícího pneumatiky unikat nafta. Kamion se vznal. Dva lidé, oba Slováci, při tragédii zemřeli, udusili se nedaleko od východu z tunelu. Dvacet lidí bylo přiotráveno kouřem. Teplota v tunelu přesáhla 1000 °C. To bránilo záchranným pracím, dokonce se žářem zřítíla část stropu tunelu. Celkem 10 km tunelu bylo poničeno, oprava trvala několik měsíců.

f) Největší letecké katastrofy:

- **1937** – neznámější vzducholod' Zeppelin LZ 129 Hindenburg shořela při přistávacím manévru na americkém letišti Lakehurst, 13 pasažérů a 22 členů posádky uhořelo.
- **1956** – let TWA Super Constellation a letoun DC-7, let 718, startují pouze tři minuty po sobě z letiště v Los Angeles, oba směrem na východ. O devadesát minut později, při kontaktu s pozemním řídicím personálem, hlásí letadla, že jsou na dohled od sebe. Piloti obou manévrouvali nejspíše tak, aby poskytli pasažérům co nejkrásnější pohled na Grand Canyon. Dochází ke střetu a levé křídlo DC-7 naráží do ocasu letu TWA. Obě letadla se třítí o stěnu kaňonu a v troskách zahynou všichni cestující.
- **1972** – letadlo jugoslávských aerolinek DC-9, letící na lince Stockholm – Bělehrad, se v důsledku výbuchu na palubě rozpadlo ve vzduchu. Trosky letadla dopadly do okolí Srbské Kamenice v Českém Švýcarsku. Všichni cestující zahynuli kromě letušky Vesny Vuluričové, která zázračně přežila pád z výšky 10 000 m.
- **1974** – letadlu turecké společnosti THY se po startu z letiště Paříž ve výšce 4 km utrhly zadní nákladové dveře. Letadlo se zřítílo do nedalekého lesa. Zahynulo 346 lidí.
- **1975** – ve chvíli, kdy se let 191, letadlo Lockheed L-1011, blíží na přistání na letišti Fort Worth v Dallasu, začíná nedaleko přistávací ranveje silná bouřka. Kolem letadla létají blesky a náhle přichází prudký náraz větru. Hodí letadlo do strany a stroj ztrácí během pár sekund na rychlosti více než 100km/h. Dochází k nekontrolovatelnému pádu a letadlo naráží na zemi ještě necelý kilometr před ranvejí. Odráží se a skokem se ocitá na hlavní silnici, kde drtí auta i jejich posádky. Poté se letadlo stáčí doleva a jeho trosky končí v nedaleké vodní nádrži. Ze 163 lidí na palubě zahyne 134 pasažérů.
- **1977** – největší leteckou katastrofou 20. století způsobila srážka dvou letadel, amerického Boeingu 707 s Boeingem 747 společnosti KLM na letišti Los Rodeo (Kanárské ostrovy), zahynulo 911 osob z obou letadel.
- **1978** – letadlo DC-8 se 181 pasažéry na palubě, blížící se k portlandskému letišti, má problémy s vysunutím podvozku. Problém je sice vyřešen, ale ačkoli palubní inženýr varuje kapitána letadla, že stav paliva v nádržích velmi rychle klesá, kapitán otálí s konečným přiblížením k letišti. Stroj vyčerpá poslední kapky paliva a zřítí se na předměstí Portlandu. Usmrtí přitom další desítky lidí.

- **1980** – krátce po startu z letiště Rijád (SA) vznikl na palubě letadla požár (způsobený jedním z cestujících), letadlo nouzově přistává, zablokované dveře se podařilo otevřít až po 20 minutách. Uhorelo 301 cestujících.
- **1983** – v letadle Air Canada 797, letícím ve výšce přes 8000 m se objevují praménky kouře, linoucí se z WC v zadní části letadla. Nedlouho nato začíná kabinu plnit hustý černý kouř. Cestující se dusí a letadlo nastupuje k rychlému sestupu. I když přes kouř, naplňující i pilotní kabinu, vidí pilot sotva na přístroje, podaří se mu přistát na letišti v Cincinnati. Krátce po otevření dveří a nouzových východů však celá kabina exploduje a ocitá se v ohni. Pro hustý kouř nemohou někteří cestující nalézt cestu ven. Ze 46 lidí na palubě jich 23 nachází smrt v plamenech.
- **1985** – letadlo japonských aerolinek Boeing 747 krátce po startu z letiště Tokio narazilo do nedaleké hory Osutaka – 520 obětí.
- **1986** – navigační systém na letišti v Los Angeles nezaznamená malé čtyřsedadlové letadlo Piper Archem, které přelétává okresek letiště a připlete se do cesty letounu Aeromexico DC-9, blížícímu se na přistání. Malý Piper zničí nárazem horizontální stabilizátor u DC-9 a obě letadla se řítí k zemi asi 30 km východně od letiště. Dopadnou v hustě obydlené čtvrti a zahyne 82 lidí včetně 15 na zemi.
- **1988** – v Hormuzské úžině (Irák) byl americkým křižníkem Vincennes „omylem“ sestřelen iránský Airbus 300 B2, 200 obětí.
- **1994** – ve chvíli, kdy letoun Boeing 737 společností US Air začínal nalétat na přistání v Pittsburghu, se náhle naklonil vlevo a z výšky 1,5 km se zřítíl rovnou k zemi. Všichni na palubě byli v okamžiku mrtví. Příčinou byla technická závada.
- **1996** – srážka indického Boeingu 747 s IL-76 kazašských aerolinek ve výšce 4 km nad letištem Nové Dillí (Indie) – 341 obětí. Při nehodě letadla, které se zřítilo krátce po startu z letiště v Port Súdánu u Rudého moře na východě Súdánu, zahynulo 105 cestujících a 11 členů posádky. Letecké neštěstí v zairské metropoli Kinshasa. Pilotovi přetíženého nákladního letadla An-32 se nepodařilo včas zvednout stroj ze startovací dráhy a těžký stroj dopadl do tržiště Simbasketa v centru města – nehodu nepřežilo 350 osob. Letoun DC-9 se blížil k letišti v Miami, když náhle v nákladovém prostoru vypukl požár. Příčinou požáru byly nelegálně přepravované chemické kyslíkové generátory, patřící jedné dodavatelských společností Valujetu. Jeden z generátorů se nespíše rozžhavil a vysoká koncentrace kyslíku v prostoru způsobila bleskové šíření požáru. Piloti nestačili přistát a letadlo padlo do

bažin. Boeing 747 letu TWA 800 letící do Paříže vybuchuje krátce po startu z newyorského letiště JFK. Příčinou je technická závada. Všichni cestující zahynuli.

- **1998** – asi hodinu po startu letadla Swissairu McDonnell Douglas MD-11 z New Yorku do Ženevy je v kabině pilotů cítit kouř. O čtyři minuty později zahajují piloti okamžitý sestup směrem k Halifaxu v Novém Skotsku. Oheň je však rychlejší, zasahuje elektroinstalaci a plameny naplní kabinu pilotů. Letadlo narazí na hladinu Atlantiku asi 8 km od pobřeží. Pád nikdo nepřežije.
- **2001** – podle oficiální verze 11. září 19 mužů spojených s militantní islámskou organizací al-Káжда uneslo 4 letadla letící na komerčních linkách společnosti American Airlines a United Airlines. Dvě z nich narazila do věží Světového obchodního centra v New Yorku, které se do dvou hodin zřítily, zničily blízké budovy a další poškodily. Třetí letadlo narazilo do budovy Pentagonu ve Washingtonu, čtvrté se zřítilo v neobývané oblasti v Pensylvánii po souboji mezi teroristy a pasažéry o ovládnutí letadla. Spekuluje se, že letadlo mělo zasáhnout Bílý dům nebo americký Kapitol. Při útocích zemřelo 2993 lidí včetně únosců, většina obětí byli civilisté, pocházející z 90 zemí.
- **2002** – ve vřaku letadla Boeing 727 ekvádorských aerolinií TAME letícího z Quita do Tulcánu, které se zřítilo na svahu sopky Cumbal na jihu Kolumbie, zemřelo 92 osob. Iránské letadlo Tu-154 se na lince Teherán–Chorramábád zřítilo při přistávacím manévru, při němž narazilo do horstva Kúhe Sefid u Chorramábádu. Zahynulo 104 pasažérů a 13 členů posádky. Na palubě Boeingu 767 čínské společnosti Air China, které havarovalo při přistávání kvůli silnému dešti a mlze u jihokorejského města Pusan, bylo 166 lidí, z toho havárii nepřežilo 129 osob. Asi 150 obětí na palubě letadla i na zemi si vyžádalo letecké neštěstí na předměstí severonigerijského města Kano, kam krátce po startu spadlo letadlo se sedmičlennou osádkou a 69 cestujícími. Letadlo MD-82 čínské společnosti Nothern Airlines se zřítilo do moře asi 10 km východně od letiště v městě Ta-lian. Stalo se tak několik minut poté, co kapitán hlásil, že v kabině vypukl požár. Zahynulo 112 osob. Boeing 747-200 tchajwanské společnosti China Airlines s 225 osobami na palubě spadl do moře cestou z Tchaj-wanu do Hongkongu. Nikdo nepřežil. U Bodamského jezera se srazila dvě letadla. Srážka si vyžádala 71 obětí, z toho 45 dětí. Příčinou nehody bylo selhání pilotů obou letounů.
- **2003** – letadlo iránských ozbrojených sil IL-76 s 302 osobami na palubě se zřítilo v jihovýchodním Íránu, asi 80 km od cíle svého letu

(Kermán) u města Šahdád. Letadlo vezlo 18 členů osádky a 284 příslušníků elitních iránských gard „Strážci revoluce“. Všichni zahynuli. Letadlo alžírských aerolinií Boxing 737-200 se zřítilo několik minut po startu z letiště v Tamanrasetu na jihu Alžírsko. Zahynulo 102 lidí, jeden cestující přežil. Letadlu Il-76 se nad Kongem za letu utrhly zadní dveře a v důsledku podtlaku byli cestující „vysáti“ z letadla. Oběti nehody je možná více než 200, i když počet pohřešovaných se oficiálně odhaduje na 160. O život přišlo 105 cestujících a 11 členů osádky při nehodě letadla, které se zřítilo krátce po startu z letiště v Port Súdán u Rudého moře na východě Súdánu. Podle agentur nehodu přežilo dvouleté dítě. Při havárii letadla RJ-100 poblíž letiště ve městě Diyarbakir (Turecko) přišlo o život 75 lidí. Příčinou nehody byla podle záchranářů pravděpodobně mlha. Ukrajinský letoun Jak-42 se zřítil do Černého moře (Turecko). Letadlo převáželo španělské vojáky z mezinárodní mírové mise v Afghánistánu. Zahynulo 62 vojáků a 12 členů posádky.

- **2004** – zřícení dvou ruských letadel TU-134 a TU-154, která byla terčem teroristického útoku. Dohromady zahynulo 98 lidí.
- **2005** – všech 104 lidí z boeingu afghánské společnosti Kam Air přišlo o život při nehodě nedaleko Kábulu. Stroj kyperské letecké společnosti Helios Airways se zřítil do neobydlené oblasti poblíž řeckých Atén. V jeho troskách zemřelo 121 osob. Kolumbijský boeing s asi 160 lidmi na palubě havaroval v západní části Venezuely. Nehodu zřejmě nikdo nepřežil. Boeing patřící indonéské letecké společnosti se krátce po startu zřítil do hustě obydlené části města Madan na severu ostrova Sumatra. Zahynulo 150 lidí, z toho 47 na zemi. Krátce po startu z letiště v nigerijském Lagosu spadl letoun tamějšího přepravce Bellview Airlines se 117 lidmi. Neštěstí nikdo nepřežil. Nejméně 108 obětí si vyžádala havárie iránského vojenského letounu v Teheránu. Na palubě zahynulo všech 84 cestujících a deset členů posádky. V budově, do níž stroj narazil, přišlo o život dalších 14 lidí. Při havárii letadla DC-9 na jihu Nigérie zahynulo 107 osob. Letoun patřil místní společnosti Sosoliso. Všech 104 lidí z boeingu afghánské společnosti Kam Air přišlo o život při nehodě nedaleko Kábulu. Boeing patřící indonéské letecké společnosti se krátce po startu zřítil do hustě obydlené části města Madan na severu ostrova Sumatra. Zahynulo 150 lidí, z toho 47 na zemi. Krátce po startu z letiště v nigerijském Lagosu spadl letoun tamějšího přepravce Bellview Airlines se 117 lidmi. Neštěstí nikdo nepřežil. Nejméně 108 obětí si vyžádala havárie iránského

vojenského letounu v Teheránu. Na palubě zahynulo všech 84 cestujících a deset členů posádky. V budově, do níž stroj narazil, přišlo o život dalších 14 lidí.

- **2006** – airbus A-320 arménských aerolinií Armavia se krátce před přistáním v Adleru u Soči zřítil do moře. Nehodu nepřežilo 113 osob. Airbus A-320 ruských aerolinií s 204 lidmi na palubě nedokázal po přistání na letišti v ruském Irkutsku zabrzdit a po nárazu do budovy začal hořet. Zahynulo 124 osob. Na východě Ukrajiny havaroval ruský stroj Tu-154. Nehodu letounu patřícího petrohradské společnosti Pulkovo nepřežilo 170 lidí. V Brazílii se do amazonského pralesa zřítilo letadlo společnosti Gol. Nikdo ze 155 cestujících a členů posádky nepřežil. Slovenský vojenský letoun An-24 se vracel s vojáky z mise mírových jednotek KFOR v Kosovu a havaroval na severovýchodě Maďarska. Nehodu přežil jen jediný člověk, dalších 42 vojáků včetně posádky zahynulo.
 - **2007** – letoun nízkonákladové společnosti Adam Air se 102 osobami na palubě spadl do moře poblíž indonéského ostrova Sulawesi. Havárii nikdo nepřežil. Boeing společnosti Kenya Airways se zřítil do pralesa v jihozápadním Kamerunu. Zahynulo 114 osob. Havárii brazilského letadla při přistání na letišti v Sao Paulu nepřežilo nejméně 189 osob.
 - **2008** – na madridském letišti Barajas se během startu zřítil letoun společnosti Spanair, který po dopadu na zem začal hořet. Nehoda si vyžádala 154 obětí. Polské vojenské letadlo An-26 se zřítilo při přistání nedaleko města Štětín na severozápadě Polska. Oběťmi neštěstí, jehož příčinou byla chyba posádky, bylo 20 vysokých důstojníků polského letectva, kteří se vraceli z Varšavy z konference o bezpečnosti leteckého provozu.
 - **2009** – letadlo francouzských aerolinií airbus letící z brazilského Ria de Janeiro do Paříže se zřítilo do Atlantiku. Nehodu, jejíž příčiny dosud nejsou známy, nepřežilo 228 lidí. Airbus jemenské letecké společnosti se 153 osobami na palubě se zřítil do moře několik kilometrů od pobřeží Komorských ostrovů.
- g) **Největší katastrofy civilních námořních lodí (ve 20. století):**
- **1904** – americká loď General Slocum se potopila při exkurzní plavbě po řece v New York City. Zemřelo 1030 lidí.
 - **1912** – ztroskotání britské lodi Titanic, která se srazila s ledovcem a posléze potopila, si vyžádala 1503 lidských životů. Japonská loď Kiče maru se potopila u japonských břehů. Zemřelo nejméně tisíc pasažérů.

- **1914** – při kolizi na řece Sv. Vavřince se potopila britská loď *Empress of Ireland* a ve vlnách zahynulo 1370 lidí.
- **1916** – při havárii francouzské lodi *Provence* ve Středozemním moři zahynulo 3100 lidí. V Čínském moři se potopila loď *Sin Jou*. Zahynulo přes 1000 lidí.
- **1917** – katastrofa francouzské lodi *Mont Blanc*, která se v kanadském Halifaxu srazila s belgickou lodí *Imo*, si vyžádala více než 1600 mrtvých.
- **1921** – čínská loď *Hongkong* se potopila v Čínském moři. Při neštěstí zahynulo 1000 lidí.
- **1954** – katastrofu japonské lodi *Toja maru* v moři u japonských břehů nepřežilo 1172 pasažérů.
- **1987** – filipínský trajekt *Dona Paz* se jižně od Manily srazil s tankerem *Victor*. Při následném požáru zahynulo dohromady 4386 lidí. Loď přitom byla postavena pro 1500 cestujících.
- **1993** – haitský trajekt *Neptun* se potopil v bouři při plavbě z města Jeremie do Port-au-Prince. Na palubě přetíženého plavidla bylo podle odhadů až 2000 pasažérů, z nichž 1743 havárii nepřežilo.
- **2002** – při prudké bouři se potopil u pobřeží Gambie senegalský trajekt *Joola* s dvěma tisíci cestujícími a členy posádky na palubě. Tragédii čtyřnásobně přetížený *Jooly* přežilo pouze 64 pasažérů. Zahynulo nejméně 1863 lidí.
- **2006** – v Rudém moři se ze zatím neznámých důvodů potopila loď s nejméně 1400 lidmi na palubě.

h) Nejznámější ekologické pohromy a katastrofy:

- *Série katastrofických prachových bouří „Dust Bowl“*, které ve 30. letech 20. století způsobily obrovské škody na amerických a kanadských prériích.
- *Velký smog*, který zasáhl Londýn 4. prosince 1952 a trval do března 1953. Tato pohroma způsobila smrt tisíců obyvatel a byla hybnou silou změn k modernímu přístupu k životnímu prostředí.
- *Únik ropy* z potrubí u naleziště Prudhoe Bay vyteklo podle odhadů až 267 000 galonů (milión litrů) ropy. Látka vytekla do oblasti o velikosti zhruba jednoho hektaru sněhem pokryté tundry v řídké obydlené oblasti na severoaljašském pobřeží ve vzdálenosti 1000 km od největšího aljašského města Anchorage.
- *Desítky ztroskotaných ropných tankerů*: **1967** – liberijský tanker *Torrey Canon* ztroskotal u Cornwallu (Velká Británie). **1978** – liberijský

tanker Arnoco Cadiz. La Mance. ztroskotal nedaleko Brestu (Francie). **1978** – řecký tanker *Andros Patria*, ztroskotal u severozápadního pobřeží Španělska. **1983** – španělský *supertanker Castillo de Bellver* se vzňal a v zápětí potopil u západního pobřeží Jihoafrické republiky. **1989** – americký tanker *Exxon Valdez* se po srážce s leďovcem potopil u pobřeží Aljašky. Z tankeru uniklo asi 42 milionů litrů ropy. Kontaminováno bylo přes 2000 km pobřeží. Při této katastrofě přišlo podle odhadů o život asi 250 000 mořských ptáků a řada dalších zvířat. V roce 2004 soud nařídil ropné společnosti Exxon zaplatit za škody částku 6,75 miliardy dolarů. **1991** – kyperský tanker *Haven* ztroskotl nedaleko přístavu Janov (Itálie). **1992** – řecký tanker *Aegean Sea* ztroskotl u španělského pobřeží (La Coruña). **1993** – kyperský tanker *Sea Empress* ztroskotl u pobřeží Walesu. **1993** – liberijský tanker *Braer s'* ztroskotl u Shetlandských ostrovů. **2002** – u severozápadního pobřeží Španělska havaroval v bouři tanker *Prestige*. **2006** – v Kolíně (ČR) při údržbě a čištění zařízení v továrně Draslovka došlo k úniku kyanidu do Labe, což mělo za následek úhyn cca 10 t ryb v úseku 83,5 km od Kolína až po soutok s Vltavou.

V tomto seznamu by se dalo pokračovat vyčíslením velkých silničních nehod a katastrof (odhaduje se, že na světě se během jednoho dne stane několik desítek tisíc vážných dopravních nehod a v Evropě se tento počet odhaduje cca na 3600 nehod), značný počet případů zřícení budov, velkých požárů (mimo přírodních) atd., při kterých zahynuly statisíce lidí. Primárním cílem této publikace ale není úplný výčet všech antropogenních havárií a katastrof. Navíc je třeba si uvědomit, že nebezpečnost antropogenních hrozeb spočívá i v tom, že mnohé z nich, jako např. radiační, agrogenní, ekologické, ale i další, způsobují sekundární a terciární katastrofy naturálního charakteru (jako např. hladomor, epidemie, stresová onemocnění, rakovinu apod.).

Každá z uvedených antropogenních katastrof přiměla odborníky, ale i úřady a vlády k hledání cest, norem a zákonů, které by zamezily opakování podobných neštěstí. V současnosti největší rozpracovanosti v podmínkách Evropy dosahuje *management technogenních hrozeb*. Jako reakce na únik vysoce toxického dioxinu v severoitalském Sevesu byly vydány v Evropské unii dvě významné směrnice zabývající se problematikou prevence závažných havárií. V roce 1982 byla přijata směrnice 82/501/EEC, známá pod označením SEVESO I, jejímž cílem bylo zavedení jednotné legislativy týkající se prevence a připravenosti na případnou závažnou průmyslovou havárii, která by mohla mít i mezistátní dopad. Tímto byl odstartován rozvoj

aktivního přístupu k zajišťování bezpečnosti při nakládání s nebezpečnými chemickými látkami. Během 80. a 90. let se z prevence závažných havárií vyvinul samostatný vědní, resp. technický obor, který dnes zahrnuje nejen širokou oblast prevence, ale také část represivní.

V roce 1996 byla stávající směrnice nahrazena směrnicí 96/82/ES (SEVESO II). Cílem této novelizované normy bylo smazat rozdíly v aplikaci normy SEVESO I direktivy v jednotlivých členských státech. Dalším cílem bylo zjednodušení materiálu. V nové normě se již např. nerozlišuje výroba a skladování nebezpečných látek. Samotný seznam nebezpečných látek byl zpřehledněn a zredukován na minimum. Důraz je kladen na funkci kontrolních orgánů a vypracování bezpečnostní studie (havarijních plánů) podniky. Podniky jsou také povinny zavést *bezpečnostní management*, jehož správná funkčnost je ověřována kontrolními orgány. Požadavky této směrnice musely členské státy EU povinně zapracovat do své legislativy, stanovují povinnosti a postupy provozovatelů a státních orgánů v oblasti závažných průmyslových havárií. Ohlašovací povinnost, povinnost zpracování bezpečnostní studie a povinnost vypracovat havarijní plány se dotýká provozovatelů, kteří používají nebezpečné látky v množství stanoveném zákonem. Ti musí informovat příslušné orgány veřejné správy, musí vypracovat vnitřní havarijní plán, a pokud existuje možnost dopadu případné havárie za hranice podniku také vnější havarijní plán.

Česká republika zapracovala obsah těchto směrnic nejdříve do zákona č. 353/1999 Sb., který byl pak následně v roce 2006 novelizován do podoby *zákona č. 59/2006 Sb., o prevenci závažných havárií*. Vyhláškou č. 256/2006 Sb., o podrobnostech systému prevence závažných havárií, byl pak tento zákon uveden do praxe. Tento zákon, tedy nahradil zákon č. 353/1999 Sb., ve znění zákona č. 349/2004 Sb., a zapracoval příslušné předpisy Evropských společenství (směrnice Rady 96/82/ES o kontrole nebezpečí vzniku závažných havárií zahrnujících nebezpečné látky, směrnice Evropského parlamentu a Rady EU 2003/105/ES, kterou se mění směrnice Rady 96/82/ES o kontrole nebezpečí vzniku závažných havárií zahrnujících nebezpečné látky) a stanovuje systém prevence závažných havárií pro objekty a zařízení, v nichž je umístěna vybraná nebezpečná chemická látka nebo chemický přípravek. Tento zákon dále upravuje způsob řazení objektu nebo zařízení do příslušných skupin podle umístěného druhu a množství vybrané nebezpečné chemické látky nebo chemického přípravku (kategorie A a B), upřesňuje poskytování informací veřejnosti při prevenci závažných havárií v objektu nebo zařízení a výkon státní správy na úseku prevence havárií způsobených vybranými nebezpečnými chemickými látkami nebo chemickými přípravky.

Zákon se nevztahuje na vojenské objekty a vojenská zařízení (zákon č. 15/1993 Sb., o Armádě České republiky, ve znění zákona č. 224/1999 Sb.), na skládky odpadů (zákon č. 125/1997 Sb., o odpadech, ve znění zákona č. 167/1998 Sb.), na silniční, železniční, vodní a leteckou dopravu (zákon č. 111/1994 Sb., zákon č. 266/1994 Sb., zákon č. 114 Sb., vyhláška č. 64/1987 Sb. a č. 8/1985 Sb., ve znění pozdějších předpisů), na přepravu v potrubích (zákon č. 222/1994 Sb., energetický zákon, zákon č. 138/1973 Sb., vodní zákon, ve znění pozdějších předpisů), na geologické práce a hornickou činnost (zákon č. 62/1988 Sb. a zákon č. 61/1988 Sb., ve znění pozdějších předpisů) a rizika spojená s ionizujícím zářením (zákon č. 18/1997 Sb., atomový zákon).

Přijetím tohoto zákona došlo ke zrušení platnosti prováděcích předpisů k zákonu č. 353/1999 Sb., tj. nařízení vlády č. 452/2004 Sb. a vyhlášek č. 7/2000 Sb., 366/2004 Sb., 367/2004 Sb., 373/204 Sb. a 383/2004 Sb. Tyto předpisy byly postupně nahrazeny novými prováděcími předpisy, platnými od 1. 6. 2006, jako např. vyhláška č. 103/2006 Sb., o stanovení zásad pro vymezení zóny havarijního plánování a o rozsahu a způsobu vypracování vnějšího havarijního plánu, nařízení vlády č. 254/2006 Sb., o kontrole nebezpečných látek, vyhláška č. 250/2006 Sb., kterou se stanoví rozsah a obsah bezpečnostních opatření fyzické ochrany objektu nebo zařízení zařazených do skupiny A nebo do skupiny B, vyhláška č. 256/2006 Sb., o podrobnostech systému prevence závažných havárií, vyhláška č. 255/2006 Sb., o rozsahu a způsobu zpracování hlášení o závažné havárii a konečné zprávy o vzniku a dopadech závažné havárie.

Dále byly vydány novely prováděcích vyhlášek k zákonu č. 356/2003 Sb., a zejména vyhláška č. 78/2006 Sb., kterou se mění vyhláška č. 221/2004 Sb., kterou se stanoví seznamy nebezpečných chemických látek a nebezpečných chemických přípravků, jejichž uvádění na trh je zakázáno nebo jejichž uvádění na trh, do oběhu nebo používání je omezeno, vyhláška č. 284/2006 Sb., kterou se mění vyhláška č. 221/2004 Sb., kterou se stanoví seznamy nebezpečných chemických látek a nebezpečných chemických přípravků, jejichž uvádění na trh je zakázáno nebo jejichž uvádění na trh, do oběhu nebo používání je omezeno, ve znění pozdějších předpisů. Ve Sbírce zákonů byla také vyhlášena novela vyhlášky Českého báňského úřadu č. 99/1995 Sb. – vyhláška č. 200/2006 Sb., o skladování výbušnin, která se také může dotýkat problematiky prevence závažných havárií. Management prevence závažných havárií způsobených vybranými nebezpečnými chemickými látkami a chemickými přípravky je zabezpečován ministerstvem životního prostředí jako součást civilního nouzového plánování.

Management *prevence radiačních nehod a katastrof* má základy v zákoně č. 18/1997 Sb., o mírovém využívání jaderné energie a ionizujícího záření (tzv. atomový zákon), a ve vyhlášce Státního úřadu pro jedenou bezpečnost č. 307/2002 Sb., o radioaktivní ochraně. Na mezinárodní úrovni se management prevence řídí směrnicí Rady EU 2009/71/Euratom ze dne 25. června 2009.

Management *prevence leteckých katastrof* se rovněž vyvíjel a vylepšoval. Mezinárodní organizace pro civilní letectví – ICAO (International Civil Aviation Organization) se snažila vzít si poučení z každé letecké nehody a katastrofy, přijímala organizační opatření ke zvýšení bezpečnosti letového provozu, vyvíjela nátlak na výrobce, který se projevoval ve stále dokonalejším technickým vybavením jednotlivých typů dopravních letadel. Členství ČR v ICAO si vynutilo založení národního leteckého úřadu CAA (Civil Aviation Authority), 1. dubna 1993 proto vzniká Úřad pro civilní letectví – ÚCL, který přebírá řadu povinností bývalé Státní letecké inspekce. Jedním z jeho úkolů jako orgánu státní správy je i odborné zjišťování příčin leteckých nehod. Dále dochází ke koordinaci předpisů v rámci EU. Směrnicí 94/56/ES ze dne 21. listopadu 1995 byly zavedeny základní zásady pro vyšetřování nehod a událostí v civilním letectví. Souběžně s legislativními změnami pokračuje trvalé sledování příčin leteckých nehod.

Výsledky výzkumu, který byl proveden na počátku 21. století v USA, ukazují, že 42 % všech nehod mají na svědomí piloti (lidský faktor), mechanické selhání letadel si vyžádalo 23 % nehod, počasí 15 %, terorismus 10 % a 9 % chyby posádky (mimo pilotů). Prevence chyb pilotů a posádky je ošetřena pravidelným tréninkem na trenažérech a školením. Nacvičují se klasické případy, ale i případy přepadení a únos letadla, používání bezpečnostních prostředků a vybavení v letadle, evakuace cestujících, resuscitace apod. Důležitou součástí tréninku posádky je i psychologie. Při krizových situacích musí být personál schopen uklidnit a organizovat cestující a nesmí sám podléhat panice.

Eliminace technických příčin leteckých nehod je zajištěna pravidelnými technickými kontrolami, které jsou předepsané národními i mezinárodními směrnicemi. Aktuálním problémem je hrozba teroristických útoků, která si vyžádala přísnější bezpečnostní opatření v celém světě. Byla zavedena nová bezpečnostní pravidla na všech evropských letištích, zvýšená opatření na linkách do USA. V důsledku teroristických útoků ze dne 11. září 2001 a v následující době i v dalších oblastech světa přijala většina států řadu bezpečnostních opatření pro zamezení opakování obdobných činů na svém území. Česká republika jako členský stát Evropské unie vychází v této oblasti

z požadavků publikovaných v nařízení Evropského parlamentu a Rady (ES) č. 2320/2002 ze dne 16. prosince 2002, kterým se stanoví společná pravidla v oblasti bezpečnosti civilního letectví. V rámci plnění těchto požadavků byl novelizován Národní bezpečnostní program ochrany civilního letectví před protiprávními činy a přijata řada dalších opatření, ke kterým patří mimo jiné i požadavek na ověření spolehlivosti k výkonu určitých činností, týkajících se civilního letectví. Ke dni 1. července 2006 vstoupil v účinnost zákon č. 225/2006 Sb., kterým se mění zákon č. 49/1997 Sb., o civilním letectví a o změně a doplnění zákona č. 455/1991 Sb., o živnostenském podnikání, ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony. Tento zákon umožňuje Úřadu pro civilní letectví kromě jiného i prověřovat spolehlivost fyzických osob. Evropská komise dne 22. března 2006, na základě nařízení Evropského parlamentu a Rady (ES) č. 2111/2005 ze dne 14. prosince 2005 „Seznam Společenství“, tzv. black list, jenž představuje seznam leteckých dopravců, kteří mají zákaz provozování letecké dopravy ve Společenství.

Management prevence závažných havárií *ve stavebnictví* se opírá o řadu normativních předpisů (zejména stavební zákon č. 56/1976 Sb.), jejichž dodržování zajišťuje eliminaci pravděpodobných rizik (zejména tzv. rizik technického charakteru³⁷). Důležitost snižování rizik vstoupila do popředí v roce 1980 s nástupem nové generace materiálů podporujících prefabrikaci v našem stavebnictví, zejména materiálů odstraňujících sezonnost stavebního procesu. V souvislosti s touto myšlenkou se objevil nový vědní obor, tzv. *patologie staveb*, který se zabývá systematickým studiem vad a poruch staveb a jejich haváriemi. Proti poruchám staveb chrání odběratele stavby také trestní zákon. Ve většině případů jde o porušení tohoto zákona z nedbalosti nebo nedopatření, kdy přehlédnutím závažné okolnosti jsou způsobeny hmotné škody nebo újma na zdraví osob či dokonce ohrožení životů. Mohou se vyskytovat také technické nedbalosti, které jsou zapříčiněny nedokonalou kontrolou, či nedbalostí způsobených prací projektanta. Tato chyba se potom objeví v projektové dokumentaci, jež nemusí zachytit ani výstupní kontrola schvalovatele projektu a vstupní kontrola při přebírání projektu, ba ani technický dozor.

Součástí managementu prevence je i přejímka a atesty stavebních materiálů. K předcházení poruchám a vadám na stavbách se dá i pomocí odevzdání a převzetí stavby. Je to zpravidla jednorázový úkon, kterým lze do budoucna předejít mnoha komplikacím, závadám a problémům s jejich odstraňováním.

³⁷ Riziko technického charakteru je vnímáno jako míra pravděpodobnosti vzniku škody nebo poruch na stavebních konstrukcích.

Poslední možností odhalení skrytých vad ještě před začátkem užívání stavby je kolaudace stavby ve smyslu zákona č. 50/1976, o územním plánování a stavebním řádu, § 76 až 85 o povolení užívání stavby k určenému účelu, které bývá zpravidla jeho součástí. V roce 2002 byla především v důsledku povodní přijata novela stavebního zákona – č. 422/2002 Sb. Od účinnosti této novely (27. 9. 2002) stavební zákon upravuje výjimky z procesních postupů ve výjimečných situacích. Nejedná se přitom pouze o povodně a záplavy, ale o všechny živelní pohromy a také o náhlé havárie staveb. Ustanovení § 137a stavebního zákona zakládá oprávnění vlastníků ohrožených či poškozených pozemků a staveb a dále stavebních úřadů zjednodušit postupy a řízení podle stavebního zákona, ke kterým dochází v souvislosti s nutností odstraňování důsledků živelních pohrom a náhlých havárií. Havarijní stavy a situace mají vždy rozdílný charakter a rozsah, a proto vyžadují individuální přístup při jejich řešení. Ustanovení odstavce 1 má v kontextu celého § 137a charakter preventivní. Má umožnit rychlou a efektivní ochranu staveb a území před bezprostředně hrozící živelní událostí. Toto ustanovení při zjištění blízkého se ohrožení opravňuje neprodleně a bez předchozího úředního povolení zahájit a realizovat odpovídající opatření k odvrácení či zmírnění jeho účinků. Takovými opatřeními mohou být podle okolností např. terénní úpravy, násypy, vytvoření ochranných valů a hrází, úpravy na stavbách, odstranění stavby, zřízení zábran, zátarasů a podobných technických zařízení, popř. i realizace staveb. Vždy však musí jít o dílo, jehož zásadně jediným účelem je ochrana před bezprostředně hrozící povodní nebo jinou živelní událostí. Současně musí být zachován nezbytný soulad s platnými právními předpisy, zejména s vodním zákonem (zákon č. 254/2001 Sb.) a krizovým zákonem (zákon č. 240/2000 Sb.).

Management *ekologických hrozeb* je založen na realizaci zákona č. 167/2008 Sb., o předcházení *ekologické újmy*, který nabyl účinnosti 17. 8. 2008. Zákon provádí do právního řádu ČR směrnici Evropského parlamentu a Rady 2004/35/ES ze dne 21. dubna 2004 o odpovědnosti za životní prostředí v souvislosti s prevencí a nápravou škod na životním prostředí. Zákon upravuje práva a povinnosti osob při předcházení ekologické újmy a při její nápravě, *došlo-li* k ní nebo *hrozí-li* bezprostředně na chráněných druzích volně žijících živočichů či planě rostoucích rostlin, na přírodních stanovištích vymezených tímto zákonem, na vodě nebo půdě. Dále zákon v § 1 upravuje výkon státní správy v této oblasti. Management ekologických hrozeb je rovněž založen na *objektivní odpovědnosti provozovatelů vybraných provozních činností rizikových pro lidské zdraví nebo životní prostředí*. Jedná se např. o velké průmyslové podniky podléhající integrovanému povolení, skládky

nebo spalovny odpadu, vypouštění odpadních vod do vod povrchových nebo odběr povrchových a podzemních vod, nakládání s nebezpečnými chemickými látkami nebo přípravky a jejich přepravu, nakládání s geneticky modifikovanými organismy či přípravky nebo přeshraniční přepravu odpadů. Zákon je založen na základních principech evropské ekologické legislativy – *principu prevence a principu „znečišťovatel platí“* (PPP – *Polluter Pays Principle*).

Specifickou oblastí systému environmentálního managementu je tematika havarijní připravenosti a reakce na havarijní stavy. Norma ISO 14 001 vyžaduje vytvořit a udržovat postupy k identifikaci možností vzniku havarijních situací a situací havarijního ohrožení a pro prevenci, zmírnění a reakce na ně. Dále norma žádá uskutečňovat simulační tréninky a na jejich základě, popř. po rozborech havárií či jiných přezkoumáních, provádět případné revize havarijního plnu a jiných akcí. **Směrnice o havarijní připravenosti a reakcích na havarijní stav** si podnik zpracovává sám. S ohledem na rozsah a důsledky lze opatření členit do tří skupin: a) *úniky a úkapy*, b) *ekologické nehody* – únik nežádoucích látek většího rozsahu, likvidace je ale zvládnutelná vlastními silami organizace a jejich dopadem není vůbec dotčeno teritorium mimo areál dané organizace, c) *havárie* – jedná se o nežádoucí ekologickou situaci, jejíž dopad přesahuje hranice organizace a její zvládnutí vyžaduje zapojení externích zásahových sborů (např. požár, větší únik ropných látek do povrchových vod apod.). Pro každou takto vymezenou skupinu je třeba uvést postupy, jimiž budou nežádoucí havarijní stavy řešeny. V případě havárie je třeba vypracovat havarijní plány, které by měly být vyvěšeny v místech, kde riziko havárií je nejvyšší a dále je potřeba seznámení s nimi všech zainteresovaných pracovníků.

Management *prevence sociogenních antropogenních hrozeb* vyžaduje specifický přístup. Jak již bylo řečeno, tyto hrozby mohou mít jak nevojenský charakter, tak i charakter hrozeb bezpečnostních (v určitých případech a za určitých okolností až vojenských). Z tohoto důvodu hlavním organizátorem jejich managementu jsou orgány státní správy. Po přijetí krizového zákona (zákon č. 240/2000 Sb.) bylo provedeno (v rámci zpracování krizových plánů) „vytypování“ nejzávažnějších sociogenních hrozeb a stanovení gesční odpovědnosti pro jednotlivá ministerstva a další ústřední orgány státní správy. Tyto úřady pak po provedené analýze a hodnocení rizik zpracovaly tzv. typové plány, které jsou součástí krizových plánů těchto orgánů. Jak je důležité mít jasno v managementu těchto hrozeb, ukázala letošní (2009) krize, kdy došlo k narušení dodávek plynu pro země střední a jihovýchodní Evropy. Země, které neměly zpracovaný management této hrozby, se octly na pokraji katastrofy (Slovensko, Bulharsko a další).

Klíčovou roli hraje IZS, který tvoří základní pilíř při koordinování činností a postupů jeho jednotlivých složek při přípravě na mimořádné události, při záchranných a likvidačních pracích a při ochraně obyvatelstva před a po dobu vyhlášení stavu nebezpečí, nouzového stavu, stavu ohrožení státu a válečného stavu. Dominantní úlohu v nich sehrávají hasičské záchranné sbory krajů, které jsou samostatnými organizačními složkami státu. Složky IZS, především profesní organizace a jednotky požární ochrany na místní, okresní, resp. krajské úrovni jsou připraveny plnit základní úkoly v oblasti ochrany obyvatelstva.

Hasičský záchranný sbor ČR a jednotky požární ochrany plní úkoly v oblasti ochrany obyvatelstva, technických zásahů a požární ochrany při jakýchkoli mimořádných událostech a krizových stavech včetně válečného. Hasičský záchranný sbor ČR organizuje IZS a podílí se na havarijním a krizovém plánování. Zabezpečuje a koordinuje organizační a technická opatření v oblasti ochrany obyvatelstva, především varování, ukrytí, evakuaci a nouzové přežití.

Antropogenní hrozby a kultura bezpečnosti

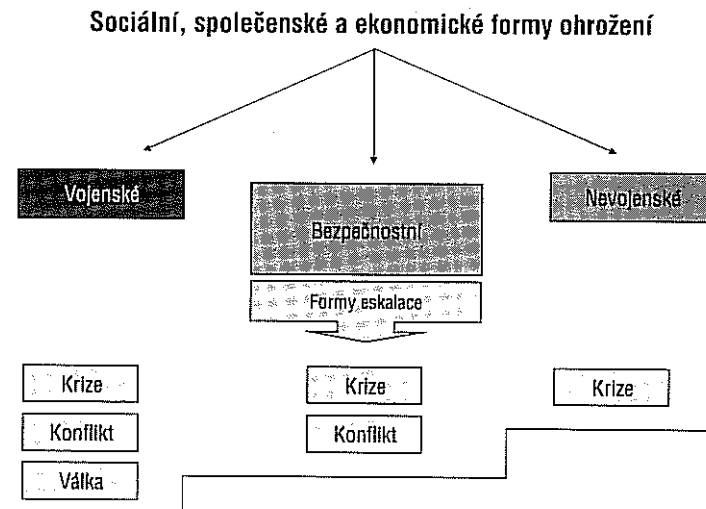
Kulturou bezpečnosti se souhrnně rozumí prostředky prevence selhání lidského faktoru a využití pozitivních hledisek lidského jednání. Většinou bývá kultura bezpečnosti definována jako soubor postojů a charakteristik organizací i jednotlivců, který zajišťuje, že problémům bezpečnosti potenciálních zdrojů antropogenních událostí je věnována neustálá pozornost. Z tohoto pohledu pak můžeme dát do přímé souvislosti kulturu bezpečnosti s osobními myšlenkovými postoji a zvyky i celkovým stylem jednání managementu prevence v dané organizaci. Zkušenosti a příklady z minulých krizí a katastrof ukazují, že ani zákony, ani přesné směrnice a správné postupy nemohou být považovány za zcela správné, pokud se používají pouze mechanicky. Kultura bezpečnosti, stejně jako kultura katastrof vyžaduje, aby všechny činnosti a povinnosti (krizových orgánů, vykonavatelů, ale i postižených) byly vykonávány správně, s náležitou pozorností, správnou logikou věci, zodpovědně a s cílem dosáhnout při krizí proaktivního chování všech účastníků.

2.1.2.3 Sociální, společenské a ekonomické hrozby

Sociální, společenské a ekonomické hrozby jsou hrozby, které ve svých důsledcích mohou ohrozit bezpečnost jednotlivce, rodiny, organizace, státu či aliance. Podle stupně nebezpečnosti a ničivosti mohou mít formu *nevojenských ohrožení* (např. některé formy ekonomických hrozeb, či lehčí formy

sociálních nepokojů, apod.), formy *bezpečnostních (mezinárodních, vnějších a vnitřních) ohrožení*, či dokonce vojenských forem ohrožení.

Obr. 2.15 Typologie sociálních, společenských a ekonomických forem ohrožení

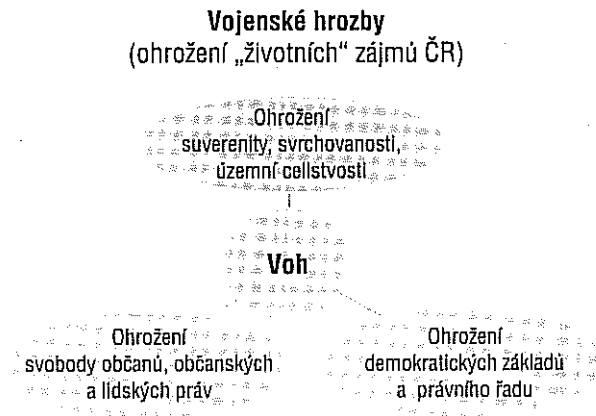
Zdroj: autor

Vzhledem k tomu, že profilovými hrozbami této kategorie jsou hrozby bezpečnostní a vojenské, další kapitola bude věnována především jim. Než se k tomu dostaneme, je dobré si ujasnit, podle jakých kritérií můžeme stanovit, že jde „zejména“ o hrozby bezpečnostní, nebo vojenské. Budeme se věnovat bezpečnostním a vojenským hrozbám ČR, a jen okrajově některým obecně platným sociálním, společenským a ekonomickým hrozbám, projevujícím se v celosvětovém či celoevropském měřítku.

Základním dokumentem, který definuje bezpečnostní a vojenské hrozby a z nich plynoucí rizika, je *Bezpečnostní strategie České republiky (BSČR)*. Jde o základní koncepční dokument vlády (schválený Parlamentem ČR), který predikuje základní východiska bezpečnostní politiky ČR, analyzuje bezpečnostní prostředí, identifikuje bezpečnostní hrozby a z nich plynoucí rizika, definuje bezpečnostní zájmy ČR (*životní, strategické a další významné*) a stanovuje prostředky realizace bezpečnostních zájmů a prostředky naplňování bezpečnostní politiky ČR.

Primárním úkolem bezpečnostní politiky je *ochrana životních zájmů*. K jejich ochraně je ČR připravena použít všechny dostupné prostředky včetně vojenských. *Životním zájmem* je zajištění existence ČR, její suverenity, územní celistvosti, politické nezávislosti, obrana demokracie a právního státu a ochrana základních lidských práv a svobody obyvatel. Vážné ohrožení těchto zájmů představuje *vojenské hrozby*.

Obr. 2.16 Vojenské hrozby

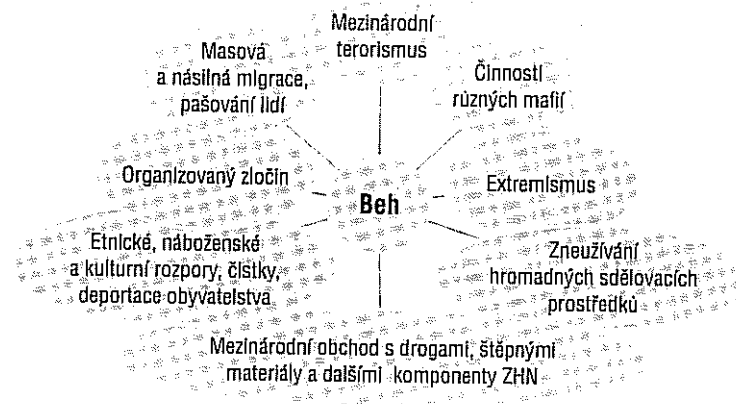

Zdroj: autor

Realizace *strategických zájmů* a jejich naplňování má zajistit eliminaci takových bezpečnostních hrozeb, jako je vážné narušení vnitřní bezpečnosti a pořádku, eliminace všech forem organizovaného zločinu, potírání mezinárodního i vnitřního terorismu, nelegální migrace, činnosti různých mafií, etnických a náboženských rozporů, obchod s drogami, štěpnými materiály a dalších forem *bezpečnostních ohrožení*.

Obr. 2.17 Bezpečnostní hrozby

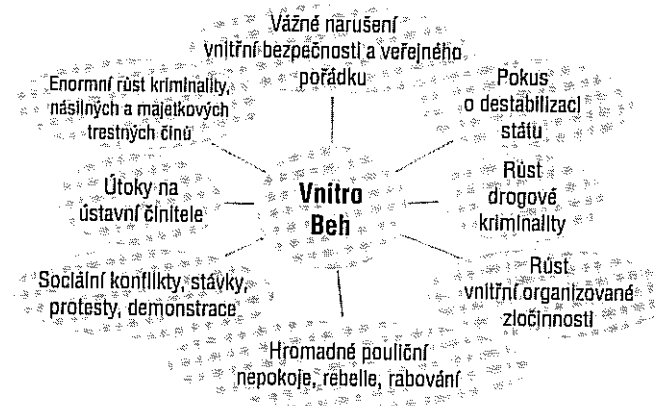
Bezpečnostní hrozby
(ohrožení tzv. strategických a dalších významných zájmů ČR)

Zdroj: autor

Obr. 2.18 Vnitrobezpečnostní hrozby

Vnitrobezpečnostní hrozby
(ohrožení základních funkcí státu)

Zdroj: autor

Další významné zájmy (vnitrostátní bezpečnostní hrozby, bezpečnostní hrozby ekonomického charakteru) jsou naplňovány za účelem zajištění životních a strategických zájmů, ochrany základních funkcí státu, ochrany kvality života v ČR, zajištění funkčnosti a efektivnosti veřejné správy (např. eliminace korupce, potlačování extremismu, projevů extremismu, rasismu, apod. Zabezpečování ochrany základních funkcí státu vyžaduje eliminaci hrozeb, které mohou destabilizovat stát zevnitř. Ochrana ekonomické bezpečnosti státu se tak stává nezbytnou součástí managementu prevence sociálních a společenských ohrožení. Podrobnější přehled jednotlivých forem sociálních, společenských a ekonomických hrozeb uvádí obrázek 2.19.

Obr. 2.19 Bezpečnostní hrozby ekonomického charakteru

Zdroj: autor

Výchozí pojmy

Pro snadnější pochopení a zvládnutí této poměrně rozsáhlé problematiky je nezbytná znalost **základních pojmů** v oblasti sociálních a společenských hrozeb.

Agrese je podle mezinárodního práva použití síly státem proti svrchovanosti, územní celistvosti nebo politické nezávislosti jiného státu nebo útok, napadení, výboj, ozbrojené přepadení jednoho státu druhým nebo více státy s cílem podrobit si obyvatelstvo a území napadeného státu. Agrese se považuje za mezinárodní zločin. V souladu s definicí schválenou na 29. zasedání VS OSN dne 14. 12. 1974 se za agresi považuje, bez ohledu na to, zda byla vyhlášena válka, kterýkoli z těchto činů: a) Invaze nebo útok ozbrojených sil jednoho státu na území druhého státu nebo vojenská okupace, byť i dočasná, která je důsledkem takové invaze nebo útoku, anebo jakékoli připojení území jiného státu nebo jeho části, při němž bylo použito síly. b) Bombardování ozbrojenými silami jednoho státu území druhého státu nebo použití jakýchkoli zbraní jednoho státu proti území druhého státu. c) Blokáda přístavů nebo pobřeží jednoho státu ozbrojenými silami druhého státu. d) Útok ozbrojených sil jednoho státu na pozemní, námořní nebo letecké síly jiného státu. e) Použití ozbrojených sil jednoho státu, které se nacházejí na území jiného státu s jeho souhlasem v případě, že se nedodrželé dohodnuté podmínky pobytu nebo délky jejich přítomnosti. f) Jednání státu, který povolil druhému státu, aby použil jeho území ke spáchání agresivního činu proti třetímu státu. g) Vyslání státem nebo jeho jménem ozbrojených skupin, band, nepravidelných ozbrojených sil nebo žoldnérů, kteří používají síly proti jinému státu v takové míře, že se to rovná předchozím činům anebo podstatná účast státu na takových činech. Činy uvedené pod body a) až g) nevyčerpávají všechny možné způsoby agresivních činů. Rada bezpečnosti OSN může v rámci své pravomoci rozhodnout, že i jiné činy mohou zakládat agresi podle Charty OSN. h) Útok proti nezávislosti a celistvosti státu odporující mezinárodnímu právu, provedený ozbrojenými silami, vyvoláním vnitřního rozvratu s cílem anexe jeho území, porušení jeho svrchovanosti, územní nedotknutelnosti, vnitřní stability, politické a hospodářské suverenity. i) Z hlediska sociálně-psychologického je za agresi považováno napadení či útočné jednání vůči jiné osobě. j) Z psychoanalytického hlediska jde o reakci na frustraci.

Akvizice vojenská znamená získávání výrobků, výkonů, prací a služeb potřebných pro zabezpečení obrany státu, života a činnosti ozbrojených sil nákupem na domácím i zahraničním trhu za podmínek nejvhodnějších pro státní správu. Jejím nástrojem jsou státní zadání a zakázky, uskutečňované formou veřejné soutěže.

Aktivní a pasivní korupci v soukromém sektoru – *aktivní korupci* se rozumí úmyslné jednání toho, kdo slíbí, nabízí nebo poskytne přímo nebo zprostředkovaně

jakýkoli nepřiměřený prospěch jinému, přímo pro něho nebo pro třetí osobu, v rámci obchodní činnosti této osoby, aby tato porušila své povinnosti tím, že provede nebo se zdrží určitého jednání. Naopak *za pasivní korupci* v soukromém sektoru se považuje úmyslné jednání osoby, která v rámci obchodní činnosti poruší své povinnosti tím, že přímo či zprostředkovaně žádá či získá jakýkoli nepřímý prospěch nebo přijme slib takového prospěchu pro sebe či třetí osobu, aby provedla či se zdržela určitého jednání. Osobou je zde kdokoli, kdo vykonává řídicí pravomoc nebo pracuje v určitém postavení pro nebo ve prospěch fyzické či právnické osoby v soukromém sektoru. Porušení povinnosti se chápe ve smyslu národní úpravy stanovené právním předpisem.

Aliance je sdružení států se stejnými bezpečnostními zájmy a se stejnými rysy bezpečnostní politiky. Spojenectví na základě uzavření oficiálních smluv mezi dvěma nebo více státy k dosažení společných dlouhodobých cílů. Je sdružením suverénních států na základě přijatého mezinárodního smluvního aktu k naplnění politických, ekonomických nebo obranných cílů. Vyznačuje se předáním částí suverenity do rukou společných orgánů aliance a koordinací úsilí v určité oblasti, účastnické státy mohou své závazky v případě ohrožení svých zájmů zrušit.

Anexe znamená násilné připojení území jednoho státu nebo jeho částí jiným státem na základě násilného obsazení po vítězné válce nebo pod pohrůzkou ozbrojené síly. Mezinárodní právo nepovažuje územní zisk nabytý použitím síly nebo v důsledku hrozby silou za legální.

Armáda České republiky (AČR) je základem ozbrojených sil ČR a organizačně se člení na vojenské útvary, vojenská zařízení a vojenské záchrané útvary, které se mohou slučovat do větších organizačních celků. Jejím úkolem je připravovat se k obraně ČR a bránit ji proti vnějšímu napadení a plnit úkoly, které vyplývají z mezinárodních smluvních závazků ČR o společné obraně proti napadení, jakož i další úkoly, které stanoví právní předpisy ČR.

Asymetrické bezpečnostní hrozby jsou použití takových způsobů a prostředků ze strany protivníka, kterým se nedá stejným způsobem čelit.

Bakteriologické (biologické) a toxinové zbraně jsou a) zbraně, jejichž ničivý účinek je založen na vlastnostech biologických agens a toxinů, které poškozují zdraví lidí nebo zvířat nebo způsobují jejich smrt nebo poškozují rostliny anebo způsobují hospodářské škody, b) materiály, které obsahují biologická agens nebo toxiny jakéhokoli původu nebo postupu výroby a jejich typy a množství, které neodpovídají potřebě jejich použití pro profylaktické, ochranné nebo mírové účely, c) jakákoli zařízení, vybavení, přístroje nebo způsoby šíření navržené k použití a plněné takovými biologickými agens nebo toxiny, nebo zbraně, které mají speciální konstrukční podobu vhodnou k plnění a použití takových biologických agens nebo toxinů k nepřátelským účelům nebo v ozbrojeném konfliktu; totéž platí pro přenašeče biologických agens záměrně nakažené k nepřátelským účelům nebo k použití v ozbrojeném konfliktu.

Bezpečnost je souhrnný pojem pro označení souboru opatření, metod jednání a forem konání směřujících k zajištění vnitřní, vnější a mezinárodní bezpečnosti (jedince, státu, koalice) v běžném stavu, za krizových stavů i za války. Vnitřní bezpečnost se týká interpretace vlastní situace jedince a státu, vnější bezpečnost se naproti tomu zakládá na ochranných komponentech vojenského, technického a ekonomického charakteru. Je dána bezpečnostní politikou (státu, koalice) a vyjadřuje snahu o dosažení kontroly nad budoucností. Cestou k dosažení tohoto cíle je spíše realistické a efektivní optimalizování kalkulovaných rizik než snaha o dosažení totální bezrizikovosti. Hledání bezpečnosti je nekonečný proces. Bezpečnostní strategie ČR pojem bezpečnost chápe jako „žádoucí stav, kdy jsou na nejnižší míru snížena rizika pro ČR plynoucí z hrozeb vůči obyvatelstvu, svrchovanosti a územní celistvosti, demokratickému zřízení a principům právního státu, vnitřnímu pořádku, majetku, životnímu prostředí, plnění mezinárodních bezpečnostních závazků a dalším definovaným zájmům“.

Bezpečnostní hrozby jsou hrozby (vnější i vnitřní), které svými projevy mohou přivodit ohrožení subjektu bezpečnosti jedince, skupiny, státu, lidstva. Rozlišujeme bezpečnostní hrozby (rizika) vojenská (válečná, neválečná), nevojenská (násilná, nenásilná) a smíšená. Bezpečnostní riziko má čtyři vývojové fáze: hrozba – ohrožení – krize – konflikt.

Bezpečnost státu je a) atribut stavu státu, charakterizovaný vnějšími a vnitřními podmínkami, zajišťujícími jeho svrchovanost a územní celistvost, ochranu základů jeho politického uspořádání, vnitřního pořádku, životů a zdraví jeho občanů, majetkových hodnot a životního prostředí, b) souhrn opatření všech orgánů státní správy, určení právnických a fyzických osob potřebných ke komplexnímu zabezpečení obrany, bezpečnosti a ochrany státu, pro zachování jeho suverenity, demokratických principů, uchování řídicích struktur státní správy a životních podmínek občanů za všech situací včetně krizových i za válečného stavu, c) souhrn politických, ekonomických, vojenskostrategických, sociálních, ekologických a legislativně-právních opatření k zabezpečení vnitřního pořádku státu, zajišťujících funkčnost společenského zřízení, občanská práva a svobody a jejich ochranu vůči všem druhům násilí.

Bezpečnostní politika je souhrn základních státních zájmů a cílů, jakož i hlavních nástrojů k jejich dosažení. Cílem je zabezpečit státní svrchovanost a územní celistvost, ústavnost a činnost demokratických institucí, ekonomický a sociální rozvoj státu, ochranu zdraví a životů občanů, majetku státu, právnických a fyzických osob, kulturních hodnot, životního prostředí apod. Tvoří ji dílejší politické komponenty: *zahraniční politika v oblasti bezpečnosti, obranná a vojenská politika a politika vnitřního pořádku a vnitřní bezpečnosti*.

Bezpečnostní prostředí je souhrn mezinárodně-politických a vnitřně-bezpečnostních podmínek, ve kterých stát zabezpečuje své funkce a prosazuje své státní zájmy.

Bezpečnostní rada státu (BRS) je stálým pracovním orgánem vlády ČR pro koordinaci problematiky bezpečnosti ČR a přípravu návrhů opatření k jejímu zajišťování, a zejména je zřízená podle čl. 9 ústavního zákona č. 110/1998 Sb., o bezpečnosti ČR, zabezpečuje meziresortní koordinaci plánovacích, přípravných a realizačních opatření v oblasti zajišťování bezpečnosti ČR, posuzuje záměry plánovacích, přípravných a realizačních opatření v oblasti zajišťování bezpečnosti ČR předkládané ústředními správními úřady, výbory BRS, Ústředním krizovým štábem a orgány samosprávy, analyzuje bezpečnostní hrozby a rizika, které mohou být příčinou krizových situací, a činí nebo předkládá vládě návrhy na nezbytná opatření ke snížení, popř. eliminaci těchto rizik, posuzuje souhrnné požadavky ústředních správních úřadů, uplatňované v rámci zajišťování bezpečnosti ČR, projednává a doporučuje vládě ke schválení Zásady plánování, rozpočtování a financování obranných výdajů státu na daný finanční rok, projednává a schvaluje Zprávu o stavu zajištění obrany státu, jakožto základního dokumentu obranného plánování státu, projednává a posuzuje jiné aktuální materiály týkající se bezpečnosti státu. *Složení BRS* (aktuální složení BRS je uvedeno na webových stránkách Úřadu vlády <http://www.vlada.cz>): předseda – předseda vlády, místopředseda – 1. místopředseda vlády a ministr vnitra, další členové – místopředseda vlády a ministr zahraničních věcí, ministr obrany, ministr financí, ministr průmyslu a obchodu, ministr dopravy, ministr zdravotnictví, ministr informatiky. *Schůzi se dále účastní:* guvernér České národní banky, předseda Správy státních hmotných rezerv, vedoucí Úřadu vlády ČR (všichni tři bez hlasovacího práva). *Prezident republiky* není členem BRS, ale má právo účastnit se schůzi BRS podle svého uvážení. *Funkční období* členů BRS je shodné s funkčním obdobím vlády. V oblasti zajištění bezpečnosti ČR může žádat informace a analýzy od všech ministrů a vedoucích jiných správ, úřadů a ukládat jim úkoly spojené se zajišťováním bezpečnosti ČR. Statut BRS a Jednací řád BRS byl schválen usnesením vlády č. 813 ze dne 22. 8. 2001. *Pracovními orgány BRS* jsou čtyři stálé pracovní výbory: Výbor pro obranné plánování (v gesci ministra obrany), Výbor pro civilní nouzové plánování (v gesci ministra vnitra), Výbor pro koordinaci zahraniční bezpečnostní politiky (v gesci ministra zahraničních věcí) a Výbor pro zpravodajskou činnost (v gesci předsedy vlády).

Bezpečnostní riziko vyjadřuje vyšší pravděpodobnosti, že dojde k naplnění konkrétní bezpečnostní hrozby v takovém rozsahu, že požadavky na řešení vzniklé krize přesáhnou možnosti bezpečnostního systému a možné škody s tím spojené budou neakceptované. Bezpečnostní riziko lze definovat jako kombinaci možnosti výskytu a závažnosti možného narušení bezpečnosti. Je objektivní možností více či méně pravděpodobného vzniku konfliktních situací, a to především v důsledku etnických, historických, národnostních, náboženských, politických, ekonomických, ekologických, sociálních a jiných příčin nebo působení přírodních sil. Základními druhy bezpečnostních rizik jsou *vojenská, nevojenská a smíšená*.

Bezpečnostní situace je výslednice procesů a vztahů mezi bezpečnostním prostředím a bezpečnostním systémem (státu, organizace). Je souhrnem vztahů politického, kulturně-sociálního, ekonomického, vojenského a ekologického prostředí jako celku. Bezpečnostní situace je spouštěna vnitrostátními a mezinárodními bezpečnostními poměry: je ovlivňována parametry vnitřní a vnější bezpečnosti státu a celým souborem aktivit zahraniční politiky, ekonomického rozvoje státu, sociální stability, rozvoje demokracie a respektování lidských práv a souborem bezpečnostních důsledků, které vyplývají z mezinárodních smluvních závazků státu.

Bezpečnostní strategie je soubor základních zásad, hodnot, omezení a předpokladů vytvořených k řízení činnosti, jimiž bude dosahováno plnění hlavních bezpečnostních cílů. Stanovuje priority a určuje vhodné proporce mezi svými jednotlivými součástmi a stanovuje jejich místo a úlohu při plnění státních cílů. Vypracovává metody využívání politických, ekonomických, duchovních a vojenských zdrojů země při zabezpečování cílů státní politiky za všech okolností, v míru i za války.

Bezpečnostní systém státu (obecně) je historicky vzniklý komplex vzájemně propojených prvků vnitřní, vnější a mezinárodní bezpečnosti, lidského faktoru, hmotných a finančních prostředků, latentních i reálných bezpečnostních hrozeb a rizik, prvků bezpečnostního okolí (tj. prvků, které nejsou součástí uvažovaného systému, ale mají k němu podstatné vazby) a vazeb mezi nimi, který jako celek vykazuje koordinované chování, je právně ukotven v Ústavě ČR a v souboru navazujících právních předpisů. Má za cíl zajistit přežití státu za jakýchkoli podmínek (tj. v míru, za krizových stavů i za války) a zabezpečit další rozvoj obranného potenciálu země. Základním prvkem bezpečnostního systému jsou ozbrojené síly ČR.

Bezpečnostní zájmy ČR bezpečnostní strategie rozlišuje *životní, strategické a další významné zájmy ČR*.

Běžný stav je období, ve kterém nedochází k narušení života společnosti (fungování systému) nebo ve kterém přípustná míra narušení nevybočuje z rámce přijatých norem (nedochází k překročení zlomového bodu, přijatelné úrovně rizika, resp. meze sladění systému).

Biologické látky jsou součástí *biologických zbraní*. Patogenní mikroorganismy (bakterie, rickettsie, viry, houby, plísňe) a příp. i jimi vytvářené toxiny. Způsobují onemocnění osob, rostlin, zvířat anebo znehodnocení materiálu.

Biologický útok je záměrné, úmyslné a masové použití choroboplodných mikroorganismů nebo toxinů, získaných z živých organismů k vyvolání onemocnění nebo úmrtí lidí, zvířat nebo rostlin. Vhodné mikroorganismy nebo toxiny jsou připravovány v podobě biologické zbraně.

Biologický terorismus znamená úmyslné zneužití biologického prostředku k vyvolání onemocnění lidí nebo zvířat. Může mít souvislost vojenskou, politickou, náboženskou nebo mít povahu běžného trestného činu.

Biologická válka je záměrné, úmyslné a masové použití mikroorganismů a toxinů, získaných z živých organismů k vyvolání onemocnění nebo úmrtí lidí, zvířat nebo rostlin. Vhodné mikroorganismy nebo toxiny jsou připravovány v podobě biologické (bakteriologické) zbraně.

Biologické zbraně, tj. druh zbraní, které patří mezi zbraně hromadného ničení. Využívají škodlivých účinků biologických látek na lidský nebo jiný živý organismus. Skládají se z biologických látek a prostředků jejich dopravy na cíl. Zahrnují rovněž využití infikovaných hlodavců, hmyzu apod.

Bitva je řada současných nebo postupných útočných nebo obranných operací velkých uskupení vojsk, probíhajících na rozhodujících směrech nebo válčištích s cílem dosáhnout strategicky významných výsledků ve válce nebo tažení.

Blokáda je souhrn opatření jednoho státu směřujících k izolování, uzavření nebo obklíčení celého území druhého státu nebo jeho částí. Může být válečná (jako zvláštní forma vedení bojové činnosti) nebo mírová (jako druh represálie, což ale mezinárodní právo považuje za protiprávní akt), pozemní, námořní (řiční) nebo vzdušná. Blokáda končí zrušením nebo potom co přestala být účinná.

Boj je organizované střetnutí soupeřících stran vedené s cílem zničit, rozdrtit nebo paralyzovat soupeřící stranu, jakož i zmocnit se důležitých majetkových, prostorových (územních) komodit protivníka.

Bojové chemické látky patří mezi toxické látky. Chemické sloučeniny a jejich směsi, které při bojovém použití mohou svými účinky usmrtit, vážně poranit nebo zneschopnit osoby, kontaminovat životní prostředí, osoby, výzbroj, objekty a další materiál. Jsou součástí chemických zbraní. Podle účinků se rozdělují na nervově paralytické, zpuchřující, dusivé, všeobecně jedovaté, dráždivé a psychoaktivní. Nezahrnují látky používané k zajištění pořádku a bezpečnosti, herbicidy, dýmotvorné látky a zápalné látky.

Bojová pohotovost je souhrn velitelských, organizačních, personálních a logistických opatření zabezpečující plánovitý a organizovaný přechod ozbrojených sil (armády) z mírového na válečný stav výběrovým způsobem, částečnou nebo všeobecnou mobilizací.

Brainstorming je komunikační metoda, metoda zvládnání krizové situace založená na tvořivé činnosti expertů (členů krizového štábu) formou kolektivního řešení nestandardních problémů.

Branná povinnost je povinnost státního občana ČR připravovat se k obraně státu a osobně se účastnit plnění úkolů ozbrojených sil ČR. Zahrnuje odvodní povinnost, služební povinnost a další povinnosti stanovené branným zákonem.

Branný zákon ČR (zákon č. 218/1999 Sb., o rozsahu branné povinnosti a o vojenských správních úřadech) je právní norma obsahující úkoly, složení a organizaci ozbrojených sil, brannou a odvodní povinnost občanů, služební povinnosti vojáků, povinnosti příslušníků veřejných ozbrojených sborů k brannosti státu, úkoly osob, povolanych pro potřeby ozbrojených sil, jakož i speciální opatření stanovená pro oblasti krizových stavů (stavu ohrožení a válečného stavu).

Budování Evropské bezpečnostní a obranné identity – na počátku 21. století zahájily členské země NATO proces, jehož záměrem bylo posílit jejich příspěvek k plnění úkolů a činností Aliance a umožnit jim převzít *větší díl odpovědnosti za společnou bezpečnost a obranu*. Posílení Evropské bezpečnostní a obranné identity (ESDI – European Security and Defence Identity) se stalo integrální součástí úpravy politických a vojenských struktur NATO. Ve „Smlouvě o EU“ (Maastricht 1990, platnost od 1. 11. 1993) se NATO a EU společně dohodly na vytvoření „společné zahraniční a bezpečnostní politiky (CFSP – Common Foreign and Security Policy) včetně následného formulování společné obranné politiky, která může posléze vyústit ve společnou obranu“. Prostředky dosažení: a) operace krizového managementu a boj s terorismem (pod hlavičkou tzv. *petersbergských úkolů EU*, které představují *humanitární a záchranné mise, operace na podporu a udržení míru a úkoly bojových jednotek v operacích krizového managementu*), b) nasazení tzv. mnohonárodních sil NATO.

Centrální zásoby – jsou zásoby majetku (materiálu), které má stát k dispozici pro zabezpečení činnosti ozbrojených sil a chodu národního hospodářství v počátečním období války.

Civilní ochrana je součástí komplexní obrany státu a zabezpečuje výkon humanitárních úkolů uvedených v čl. 61 Dodatkového protokolu k Ženevským úmlouvám o ochraně obětí mezinárodních konfliktů majících ozbrojený charakter z 12. srpna 1949, přijatý v Ženevě dne 8. 7. 1977, publikovaný sdělením FMZV č. 168/1991 Sb. Je určena k ochraně civilního obyvatelstva před nebezpečím a k pomoci obyvatelstvu při odstraňování bezprostředních účinků krizových situací a mimořádných událostí a při vytváření nezbytných podmínek pro jejich přežití. V současné době se pojem „civilní ochrana“ v ČR nepoužívá. Pro definovanou oblast se užívá název „ochrana obyvatelstva“.

Civilní zdroje jsou část věcných zdrojů pro zajištění bezpečnosti ČR, zahrnující materiální zásoby v majetku státu, materiální zdroje právnických a podnikajících fyzických osob (PPFO) a výrobky, práce a služby poskytované PPFO, které slouží k zajištění nezbytných dodávek potřebných k řešení krizových situací a jejichž použití se plánuje a realizuje v rámci systému hospodářských opatření pro krizové stavy.

Číselník nezbytných dodávek, tj. organizační prostředek (interní číselník) obsahující přehled zavedených položek nezbytných dodávek. Navazuje na číselník

standardní klasifikace produkce (SKP), je součástí informačního systému ARGIS a slouží jako podpora činnosti orgánů krizového řízení a právnických a podnikajících fyzických osob při plánování a přípravě hospodářských opatření pro krizové stavy k racionální práci s daty při zajišťování nezbytných dodávek.

Čistý dovoz ropy a ropných produktů představuje dovozy ropy a ropných produktů snížené o uskutečněné vývozy ropy a ropných produktů.

Demonstrace (protest) je shromáždění lidí na veřejném prostranství za účelem předvedení společného názoru, zpravidla politického rázu. Účastník demonstrace se nazývá *demonstrant*. Mezi největší demonstrace v historii lidstva patří kupříkladu demonstrace v NDR 4. listopadu 1989 na berlínském Alexanderplatzu, které se zúčastnilo přes milion občanů, nebo 14. listopadu 1969 největší protiválečná demonstrace v historii USA, které se zúčastnilo na 250 000 demonstrantů, 26. listopadu 1989 protestovalo proti komunistickému režimu v Československu více než 500 000 lidí.

Demonstrace síly je činnost ozbrojených sil před zahájením války demonstrující věrohodnou schopnost a odhodlání daného státu bránit své národní zájmy všemi prostředky včetně vojenských, nebo činnost ozbrojených sil NATO demonstrující odhodlání Aliance dosáhnout mírového řešení konfliktu i vojenskými prostředky, když to bude nutné.

Dobrovolná pomoc je činnost fyzických osob, které se na základě výzvy oprávněného orgánu krizového řízení nebo z vlastní iniciativy podílejí na řešení krizových situací.

Dodavatel nezbytné dodávky je fyzická osoba s trvalým pobytem nebo právníká osoba se sídlem na území ČR a organizační složka právnické osoby se sídlem v zahraničí podnikající na území ČR, která má jako předmět své činnosti nebo podnikání zapsanou činnost umožňující dodat předmět nezbytné dodávky nebo která je schopna dodat předmět nezbytné dodávky.

Dodavatelským řetězcem se rozumí finální dodavatel a všichni jeho poddodavatelé, kteří se podílejí na kompletaci a plnění mobilizační dodávky podle smlouvy mezi finálním dodavatelem a objednatel mobilizační dodávky. Dodavatelský řetězec může obsahovat více kooperačních stupňů a vztahuje se vždy k plnění jedné mobilizační dodávky. Vzájemné vztahy mezi jednotlivými kooperačními stupni jsou založeny na smluvním základě.

Dohoda o plánované pomoci na vyžádání, tj. předem písemně dohodnutý způsob pomoci ostatními složkami IZS obecnímu úřadu obce s rozšířenou působností, krajskému úřadu, Ministerstvu vnitra ČR nebo základním složkám IZS při provádění záchranných a likvidačních prací.

Drogy se dají definovat jako omamné látky (tvrdé a měkké), které mění stav člověka různými způsoby. Získávají se buď z rostlin, nebo chemickou syntézou.

Člověk si může vypěstovat návyk buď psychický, nebo fyzický a stává se z něho *toxikoman*. Světová zdravotní organizace definuje pojem toxikoman jako každou oběť fyzické či psychické závislosti (nebo obou těchto závislostí zároveň). Problém drog je starý jako lidstvo samo. Odkazy na drogy nacházíme ve starém zákoně i starších náboženských textech. Drogy, ať už legální či nelegální, už od počátku věků způsobují lidstvu problémy. Drogy můžeme rozdělit do těchto skupin: *camabinoidy* – marihuana, hašiš, *halucinogeny* – extáze, LSD, psilocybin (lysohlávky), *opiáty* – heroin, opium, Brown, China White, *stimulanty* – crack, kokain, metamfetamin (pervitin), *trankvilizéry* (sedativa) – Diazepam, Rohypnol, *rozpuštědla* – toluen.

Druh hospodářského opatření znamená jednotlivý druh systému hospodářských opatření pro krizové stavy (nouzové hospodářství, hospodářská mobilizace, použití státních hmotných rezerv, výstavba a údržba infrastruktury, regulační opatření).

Druh požadavku je konkrétní jmenovitý požadavek vztahující se k některému druhu hospodářských opatření.

Dvouletý cyklus plánování civilních zdrojů je periodicky se opakující součást procesu plánování bezpečnosti ČR navazujícího na alianční plánovací procesy, určená v rámci hospodářských opatření pro krizové stavy k zajišťování civilních zdrojů k plnění nezbytných dodávek potřebných k řešení krizových situací. Začíná vždy v lichém roce a zahrnuje období formulace potřeb nezbytných dodávek podle krizových plánů, zajištění nezbytných dodávek, předložení požadavků na civilní zdroje k zabezpečení nezbytných dodávek, které nelze zajistit existujícími civilními zdroji, jejich zhodnocení podle priorit a vyčleněných finančních limitů a sestavení plánu vytváření civilních zdrojů k zajištění bezpečnosti ČR, jeho projednání a realizaci.

Dobrovolná pomoc je činnost fyzických osob, které se na základě výzvy oprávněného správního úřadu nebo orgánu územní samosprávy z vlastní iniciativy účastní organizovaných záchranných a likvidačních prací.

Dodavatel nezbytné dodávky je fyzická osoba s trvalým pobytem nebo právníká osoba se sídlem na území ČR a organizační složka právnické osoby se sídlem v zahraničí podnikající na území ČR, která má jako předmět své činnosti nebo podnikání zapsanou činnost umožňující dodat předmět nezbytné dodávky nebo která je schopná dodat předmět nezbytné dodávky.

Efektivnost využívání zdrojů je co nejlepší využívání zdrojů hospodářství k uspokojování potřeb lidí. Má dvě složky – *účelnost* a *účinnost*. Účelnost znamená, že se produkují, resp. potřebují věci společensky užitečné či nezbytné („správné věci“) a účinnost znamená, že se produkují, resp. spotřebovávají věci „správně“, tj. při co nejmenším vynakládání zdrojů.

Ekologická bezpečnost znamená stav, kdy lidská společnost a ekologický systém na sebe vzájemně působí trvale udržitelným způsobem, jednotlivci mají dostatečný přístup ke všem přírodním zdrojům a existují mechanismy na zvládnání krizí a konfliktů přímo či nepřímo spojených s životním prostředím. V tomto stavu jsou minimalizovány hrozby spojené s životním prostředím a způsobené přírodními nebo společností vyvolanými procesy (popř. jejich kombinací), ať už záměrně, nezáměrně nebo následkem nehody. Tyto hrozby mohou zapříčinit nebo zhoršovat již existující sociální napětí nebo ozbrojený konflikt. Absolutní většina z nich navíc nerespektuje státní hranice a často může působit globálně.

Ekologickou stopou se rozumí hodnota, která vyjadřuje počet hektarů půdy nutných k zajištění základních potřeb jedné osoby.

Ekonomika obrany státu je systém zákonitostí, procesů a mechanismů ekonomického a politického rozhodování o využívání a distribuci zdrojů národního hospodářství k ekonomickému zabezpečení potřeb státu v krizových situacích a k zajištění jeho vojenské bezpečnosti v době míru, v době krizových stavů i za války.

Ekonomická bezpečnost, tj. stav, ve kterém ekonomika objektu, jehož bezpečnost má být zajištěna (státu, seskupení států apod.), není ohrožena hrozbami, které výrazně snižují nebo by mohly snížit její výkonnost, potřebnou k zajištění obranných i dalších bezpečnostních kapacit, sociálního smíru a konkurenceschopnosti objektu i jeho jednotlivých složek, tj. především jednotlivých podnikatelských subjektů na vnitřních i vnějších trzích.

Ekonomická příprava války je soubor opatření, které se realizují již v době míru a spočívají ve vypracování celkové koncepce ekonomického zabezpečení války a plánu všeobecné hospodářské mobilizace.

Ekonomická síla státu vzniká realizací obranného systému státu, odpovídá vojenskoekonomickým cílům společnosti a představuje reálně existující stav ekonomiky státu.

Ekonomická základna obrany – je specifická část národního hospodářství, která zabezpečuje ekonomické potřeby obrany. Vyjadřuje schopnost vzájemně propojených odvětví národního hospodářství jak vojenského, tak civilního určení, části výrobní infrastruktury a nemateriální sféry, zabezpečit fungování ekonomiky obrany státu, na daném území v době míru i za krizových stavů /stavu ohrožení, válečného stavu.

Ekonomické zabezpečení války je proces postupného uspokojování materiálních potřeb války. Jeho podstata záleží v rozvíjení ekonomického potenciálu státu, postupně přeměně ekonomických a vojenských možností v reálné faktory vojenské síly státu.

Ekonomické zdroje obrany představují materiální základ ekonomiky obrany státu a jeho ozbrojených sil. Jejich velikost je daná rozdílem mezi celkovým objemem zdrojů společnosti a množstvím zdrojů, které je potřeba vyčlenit na uspokojování civilních (nevojenských) potřeb.

Ekonomický potenciál obrany lze definovat jako specifickou část ekonomického potenciálu obrany státu představující složitý komplex vzájemně propojených prvků, které charakterizují materiálně technickou základnu obranného systému společnosti. Odráží možnosti ekonomiky obrany státu.

Ekonomický potenciál státu charakterizuje celkové možnosti národního hospodářství uspokojovat ekonomické, sociální a obranné potřeby společnosti. Mezi základní elementy ekonomického potenciálu státu patří lidské zdroje, průmyslové a výrobní kapacity, úroveň vědy a techniky, surovinové a energetické zdroje, doprava, spoje, zemědělství, obchod, služby. Jsou to maximální možnosti národního hospodářství pro zabezpečování potřeb společnosti včetně potřeb pro vedení války.

Embargo je druh represálií v mezinárodních vztazích, zejména zákaz obchodních styků. Může mít též význam jako a) vládní zákaz vstupu nebo odplutí obchodních lodí z jejich přístavů, b) vládní zákaz na některý druh nebo všechny druhy obchodování s cizím národem, c) obecný zákaz uvalený na někoho nebo něco nebo jako zákaz dodávek surovin a energetických zdrojů.

Emigrace je počet jedinců, kteří se z dané konkrétní populace a konkrétního místa odstěhovali za určitou jednotku času (zpravidla za jeden rok). Opakem je *imigrace*, která vyjadřuje počet jedinců, kteří se do této populace za příslušnou časovou jednotku přistěhovali.

Etnické skupiny jsou skupiny populace, které se mohou od sebe odlišovat na základě různých znaků, buď vzhledem, nebo kulturou a náboženstvím, v jejichž důsledku dochází k odlišným zvyklostem, např. v oblékání či jazykem.

Etnikum je pojem, který v odborné literatuře označuje historicky vzniklou skupinu lidí, kteří mají společný historický původ, rasový typ, jazyk, materiální a duchovní kulturu, mentalitu a tradice a obývají společné území.

Europol je mezinárodní bezpečnostní organizace. Úmluva o jeho založení vstoupila po ratifikaci členskými státy EU v platnost 1. října 1998. V plném rozsahu zahájil svoji činnost 1. července 1999. Z výkonu své činnosti je zodpovědný Radě EU. Z hlediska členství je uzavřenou regionální (bezpečnostní) organizací s možnou výjimkou pro asociované země, které mohou mít statut přidružení. Má právní subjektivitu, nemá však žádné nadstátní výkonné pravomoci a funguje na bázi mezivládní spolupráce. Poprvé byl v primárním evropském právu Europol zakotven pouze obecně v Maastrichtské smlouvě o EU (1993). Europol jako nejdůležitější instituce policejní spolupráce je činný v případech, kdy existují faktické indikace toho, že se na dané činnosti podílejí skupiny organizovaného zločinu,

a že se tato činnost dotýká dvou nebo více členských států, přičemž tato trestná činnost spadá do mandátu Europolu. Mandát Europolu představují jeho kompetence k jednotlivým druhům trestné činnosti vymezené úmluvou. Europol má mít hlavní slovo při potírání teroristických aktivit a dalších projevů mezinárodního organizovaného zločinu. Rozhodnutím Rady EU z prosince 2001 byl dále mandát Europolu rozšířen o další formy mezinárodního zločinu včetně ekologické kriminality, ilegálního obchodu s kulturními statky či případů organizované loupeže nebo legalizací výnosů z této trestné činnosti (praní peněz).

Evidence požadavků na zdroje (EPOZ) je SW nástroj pro evidenci požadavků orgánů krizového řízení na zabezpečení výrobků, prací a služeb uplatněných v krizových situacích a jejich provázání s aktuální nabídkou disponibilních věcných zdrojů.

Extremismus je termín, jímž bývají označovány jednání, ideologie či skupiny mimo hlavní (střední) proud společnosti, kterým je připisováno porušování či neuznávání základních etických, právních a jiných důležitých společenských standardů, zejména ve spojení s verbální nebo fyzickou agresivitou, násilím nebo hrozbou násilí, historickým revizionismem, sociální demagogií, motivované zejména rasovou, národnostní, náboženskou, třídní nebo jinou sociální nenávistí. Obecně je chápán jako pejorativní výraz, který bývá užíván k „delegitimizaci“ jím označených skupin, jednání nebo ideologií. Rozlišujeme *pravicový* a *levicový* extremismus. *Pravicový extremismus* popírá politickou rovnost a rovnost před zákonem. Usiluje o vytvoření politického řádu, který by zakotvil lidskou nerovnost a rozdělil základní práva ve společnosti různým skupinám lidí podle jejich národnosti, etnické nebo rasové příslušnosti nebo podle výkonu, který jsou lidé schopni odvést. *Levicový extremismus* ve své propagandě ideu lidské rovnosti zneužívá. Klade na rovnostářství nadměrný důraz a útočí na afekty těch, kteří se v pluralitní společnosti cítí neúspěšní. Rozšiřuje rovnost do všech oblastí života. Tím popírá lidskou přirozenost a omezuje lidskou individualitu. Ke svým vizím by potřeboval ideálního člověka, který neexistuje. V praxi levicový extremismus není schopen uskutečnit slibovaný ráj na zemi a pro prosazení anebo udržení moci se uchyluje k násilí a k diktátorským metodám. Pravicový i levicový extremismus jsou zaměřeny proti soudobé demokracii a jejím výtvarům. Mají řadu společných rysů. Levicový i pravicový extremisté jsou netolerantní. Hlásají vyhrčené postoje a jejich působení je provázáno fanatismem a aktivismem. Považují se za nositele absolutních a nezpochybnitelných pravd. Jsou dogmatičtí a autoritativně stanovují, co je dobré a co nikoli. Pravicový i levicový extremisté nahlížejí na okolní svět v kategoriích „přítel – nepřítel“. Vyžívají se v teoriích spiknutí, jejichž prostřednictvím mobilizují své stoupence, zaměřují jejich nenávist na paušálně označené nepřátele a vysvětlují jimi své případné neúspěchy. Lpí na utopických vizích, a když nejsou tyto vize uskutečňovány, zvyšuje se jejich agresivita. Používají často velmi podobné argumenty k odmítnutí pluralitních demokratických systémů, jejichž principiální mechanismy odmítají. Samotná demokracie je z jejich

pohledu dekadentní a zkorumpovaná. Považují se za jedinou sílu, která je schopna vládnout a prosazovat zájmy. Ostatní politické a ideové proudy jsou potlačovány, protože narušují schéma jediné správné pravdy těch či oněch extremistů.

Extremistické postoje jsou postoje, které vybočují z ústavně-právně konformního rámce a směřují k odstranění demokratického pluralitního společenského systému. Jsou to takové strany a organizace, jejichž politika a ideologie obsahuje odmítnutí podstatných principů a pravidel demokratického státu. K tomu náleží odmítnutí fundamentální rovnosti všech lidí, odmítnutí lidských a přirozených práv, principu demokracie a nepoužití násilí, opozičních a menšinových práv, dále negace pluralismu a stranické konkurence. K těmto prvkům se pak přidávají znaky rasismu, extrémního nacionalismu a vůdcovského principu. Nositeli extremistických postojů jsou strany a organizace, jejichž politika a ideologie obsahují odmítnutí podstatných principů a pravidel demokratického státu.

Finální dodavatel mobilizační dodávky, tj. dodavatel mobilizační dodávky, s nímž objednatel mobilizační dodávky uzavřel smlouvu o zajištění mobilizační dodávky.

Generální stávka je mimořádný prostředek, kterým nespokojená společnost prezentuje svůj nesouhlas se stavem v zemi. Stávky tohoto typu jsou rozsáhlé, zasahují víceméně téměř všechna pracoviště a provozy ve státě. Jejím cílem je ochromit hospodářství a donutit tak politické představitele ke splnění kýžených požadavků.

Havarijní připravenosti je pojem, který je vymezen v § 2 písm. g) atomového zákona. Jedná o schopnost rozpoznat vznik radiální mimořádné situace a při jejím vzniku plnit opatření stanovená havarijními plány.

Hmotné rezervy jsou vybrané základní suroviny, materiály, polotovary a výrobky určené pro zajištění obranyschopnosti a obrany státu, pro odstraňování následků krizových situací a pro ochranu životně důležitých hospodářských zájmů státu.

Hospodářská mobilizace, tj. organizační, materiální, personální a jiná opatření, kterými ústřední správní úřad zabezpečuje mobilizační dodávku pro potřeby ozbrojených sil a ozbrojených bezpečnostních sborů za stavu ohrožení státu a válečného stavu. Je součástí systému hospodářských opatření pro krizové stavy.

Hospodářská opatření pro krizové stavy neboli organizační, materiální nebo finanční opatření přijímaná správním úřadem (státem) v krizových stavech pro zabezpečení nezbytné dodávky výrobků prací a služeb, bez nichž nelze zajistit překonání krizových stavů. V souladu se zákonem č. 241/2000 Sb., o hospodářských opatřeních pro krizové stavy se opatření člení na a) *systém nouzového hospodářství*, zahrnující opatření, aby nezbytné dodávky pro uspokojování základních životních potřeb obyvatelstva, podpora činnosti hasičských záchranných sborů a havarijních služeb a podpora výkonu státní správy probíhaly způsobem

obvyklým pro období mimo krizové stavy. Základní materiály a výrobky, určené k zajištění nezbytných dodávek po vyhlášení krizových stavů, a které nelze zajistit obvyklým způsobem, budou tvořit *pohotovostní zásoby* a *zásoby pro humanitární pomoc*, b) *systém hospodářské mobilizace* jako nástroj pro zajišťování potřebných zdrojů zahrnuje organizační, materiální, personální a jiná opatření, kterými ústřední správní úřad zabezpečuje *mobilizační dodávku* pro potřeby ozbrojených sil a ozbrojených bezpečnostních sborů za stavu ohrožení státu a válečného stavu, c) *použití státních hmotných rezerv* představuje souhrn opatření k vytvoření potřebných *hmotných rezerv* (tj. vybraných základních strategických surovin, materiálů, polotovarů, výrobků, strojů a jiných majetkových hodnot, určených pro zajištění obranyschopnosti a obrany státu, pro odstraňování následků krizových situací a pro ochranu životně důležitých hospodářských zájmů státu) a *mobilizačních rezerv* (tj. vybraných základních surovin, materiálů, polotovarů, strojů, zařízení, náhradních zdrojů a jiných majetkových hodnot, potřebných pro zajišťování mobilizačních dodávek k zahájení válečné výroby), d) *výstavbu a údržbu infrastruktury* k přípravě a přijetí hospodářských opatření pro krizové stavy, e) *regulační opatření* k hospodárnému využívání zdrojů a snížení spotřeby nedostatkových surovin, výrobků a energií nebo usměrnění spotřeby v souladu s krizovými plány v případech, kdy krizová situace nabývá takového rozsahu, že běžné ekonomické nástroje nejsou při zajišťování nezbytných dodávek účinné.

Hostitelský stát je stát, který přijme ozbrojené síly a zásoby spojeneckého státu nebo koalice pro rozmístění, výcvikovou a bojovou činnost a přepravu po svém území.

Humanitární operace je mise složená z civilního a vojenského komponentu působícího společně ve složitých oblastech konfliktů, rozsáhlých přírodních a antropogenních katastrof, vyžadujících řešení otázky uprchlíků a bezdomovců, dočasná lidských práv, obnovy a zabezpečení základního zásobování, ubytování a hygienických potřeb pro obyvatelstvo postižených oblastí.

Humanitární pomoc znamená činnost vládních i nevládních orgánů a organizací, dobročinných spolků a jednotlivců konaná za krizové situace ve prospěch obyvatelstva určitého regionu, postiženého přírodní nebo lidskou činností vyvolanou katastrofou. V mezinárodním měřítku pak i pomoc obyvatelstvu regionů na území jiného státu, strádajícího v důsledku vnitřních či mezinárodních konfliktů a občanské války. V souladu se směrnici ER č. 1257/97 o humanitární pomoci je tato pomoc chápána jako pomoc, jejímž výhradním cílem je předcházet, resp. zmírňovat lidské utrpení, je poskytována obětem bez ohledu na jejich původ, etnickou příslušnost, náboženství, pohlaví, věk, národnost či politické názory a nesmí být ovlivňována politickými úvahami. Je dodávána výhradně na základě potřeby, nikoli na základě politické logiky krizového managementu. Humanitární pomoc poskytovaná EU z tohoto pohledu nemůže být považována za nástroj krizového řízení. Humanitární pomoc je v kompetenci EK (I. pilíř EU).

Chaos je stav, kdy dochází k velmi rychlým těžko předvídatelným změnám, mezi nimiž neexistují na první pohled zřetelné kauzální závislosti a kdy vztahy mezi jednotlivými jevy a procesy mají často nelineární charakter. Chaos nevzniká náhle a nečekaně. Mezi příčiny jeho vzniku patří a) enormní zrychlení všech procesů umožněné masovým nasazením elektroniky, informační a výpočetní techniky, b) převratné vědeckotechnické poznatky, jejichž využití rychle mění významné tradiční výrobně-spotřební vztahy, c) růst významu tvůrčí lidské práce; rychlé změny poptávky; vstup nových států na světové trhy; velké množství volného kapitálu; mizející hranice mezi státy a kontinenty a všeobecná globalizace světa, d) politická nestabilita světa, zmátek, nepořádek, časově a prostorově rozsáhlejší stav tápání, deštruktivní anarchie řízení s převládajícími vztahy typu *homo homini lupus (člověk člověku vlkem)*, která zpravidla vede k nezvládnutí krize a zániku systému. *Chaos* lze ale chápat i jako *podnikatelskou příležitost* pro ty, kteří se v tržním prostředí naučí „lépe vidět a rychleji jednat“.

Chemické zbraně jsou zbraně hromadného ničení, jejichž účinek je založený na toxických vlastnostech chemických látek. Hlavní komponenty chemických zbraní jsou a) *bojové otravné látky a prostředky*, jejich použití včetně nosičů, přístrojů a zařízení pro navedení na cíl, b) *dráždivé otravné látky*, tj. látky, způsobující podráždění očí (látky slzné – lakrimatory) a horních cest dýchacích (sternity), vyvolávající bolest (algogeny) nebo nucení ke zvracení (dávivé – emetika), c) *dušivé otravné látky*, působící na dýchací orgány, vyvolávající pálení v hrdle, kašel, tlak na prsou a při větší dávce otok plic; mají i všeobecně jedovatý účinek (patří k nim především fosgen, difosgen chlorpikrin apod.).

Chytré drogy (Nootropic) neboli nootropika jsou potravinové náhrady urychlující schopnosti lidského myšlení (funkci a kapacitu mozku). Slovo *nootropic* bylo poprvé použito v roce 1964 Rumunem Corneliem E. Giurgeou, vychází ze starořeckých slov *noos* (česky vnímání) a *tropem* znamenající otočení, ohnutí. Typické použití chytrých drog je na zvyšování funkcí mozku (neurotransmitér, enzym a hormony) pomocí vyššího zásobování kyslíkem. Většina chytrých drog jsou výživné nebo rostlinné komponenty (byliny, plody, kořeny apod.).

Index vnímání korupce (*Corruption Perception Index – CPI*) byl zaveden v roce 1995. Využívá se pro srovnání míry korupce. Měření míry korupce ve státě je ale velmi obtížné. Nelze totiž srovnávat úroveň korupce podle měřitelných dat (např. počet zatčených nebo počtu soudních případů). Taková data totiž vypovídají více o vůli a schopnosti státu korupci odhalovat a potírat. Proto se používá metoda subjektivního vnímání korupčního prostředí mezi podnikateli, analytiky, státními úředníky apod.

Infrastruktura, tj. souhrn zařízení, objektů, hospodářských, komunikačních, informačních, energetických, dopravních, zásobovacích a rozvodných systémů, řídicích a ochranných zařízení a objektů a služeb zajišťujících výkon státní správy

a samosprávy, životní podmínky a ochranu obyvatelstva, plynulý chod ekonomiky a podmínky pro činnosti související se zabezpečením obrany státu.

Infrastruktura k zajištění hospodářských opatření pro krizové stavy představuje systém staveb, objektů včetně jejich vnitřního technického, technologického, komunikačního, energetického a odpadního vybavení a zabezpečení, s potřebnými rozvody a napojením na veřejné sítě a pozemní komunikace, dráhy, přístavy a letiště sloužící pro dopravní obsluhu těchto staveb, které jsou v majetku státu nebo v majetku podnikajících osob se zřízeným břemenem a slouží k zajištění a realizaci hospodářských opatření pro krizové stavy.

Integrovaný záchranný systém (IZS) je koordinovaný postup jeho složek při přípravě na mimořádné události a při provádění záchranných a likvidačních prací. Je konstituován podle zákona č. 239/2000 Sb. Skládá se ze základních a ostatních složek. *Základními složkami IZS* jsou Hasičský záchranný sbor ČR, jednotky požární ochrany plošně rozmístěné po celém území státu, zdravotnická záchranná služba a policie ČR. *Ostatními složkami IZS* jsou vyčleněné síly a prostředky ozbrojených sil, ostatní ozbrojené bezpečnostní sbory, ostatní záchranné sbory, orgány ochrany veřejného zdraví, havarijní pohotovostní, odborné a jiné služby, zařízení civilní ochrany, neziskové organizace a sdružení občanů, která lze využít k záchranným a likvidačním pracím. Tyto složky IZS poskytují při záchranných a likvidačních pracích plánovanou pomoc na vyžádání.

Interoperabilita je schopnost systémů poskytovat služby jiným systémům a přijímat služby od nich tak, aby služby mohly být navzájem vyměňovány a systémy mohly společně efektivně působit.

Interoperabilita komunikačních prostředků je schopnost komunikačních prostředků (systémů) zajišťovat výměnu informací (dat) ve stanovených časech při podpoře uživatelsky definovaných rozhodovacích procesů se zachováním obsahu a vzájemného vztahu vyměňovaných informací. Rozlišují se dva druhy interoperability komunikačních prostředků – logická a technická. *Logická interoperabilita* zaručuje, že prvky informačního a komunikačního systému interpretují vyměňované informace ve tvaru, který je nutný pro správné fungování celého systému. *Logická interoperabilita* má dvě složky, a to procedurální a operační. *Procedurální* definuje standardy používané pro specifikaci kategorií zpráv. *Operační* je založená na procedurální interoperabilitě a definuje reálné zprávy, které mají být vyměňovány mezi spolupracujícími systémy. *Technická interoperabilita* zajišťuje výměnu informací po fyzických sítích a spojkách s použitím standardních služeb a protokolů.

Interpol (angl. *International Criminal Police Organization*) je největší policejní organizací na světě a jako mezinárodní mezivládní organizace zabezpečuje policejní spolupráci v kriminálně-policejní oblasti mezi smluvními státy organizace. Interpol sdružuje demokratické i nedemokratické státy v rámci boje se všemi

druhy trestné činnosti. Je založena na spolupráci všech států při pronásledování, vyhledávání a zatýkání pachatelů trestných činů. V současné době sdružuje Interpol 187 členských států. Interpol získal v roce 1996 statut stálého pozorovatele při OSN.

Instituční politika krizového managementu znamená oficiální stanovení kritérií a vztahů pro strategickou, operační a rozhodovací činnost k plánování a zabezpečení postupů řešení konkrétních otázek nebo problémů z odpovídajícího stupně řízení (při vzniku krizové situace). Vychází z bezpečnostní politiky státu a tvoří ji zákonodárné akty, nařízení a rozhodnutí vedoucích představitelů jednotlivých institucí pro účinné manažerské postupy v případných rozhodovacích a technologických činnostech.

Jaderné zbraně jsou zbraně hromadného ničení, založené na využití vnitrojaderní energie, vznikající při štěpných reakcích dělení těžkých jader některých izotopů uranu a plutonia nebo při termojaderných reakcích syntézy lehkých jader izotopů vodíku (deuteria a tritia).

Konflikt je projev rozporů, které existují ve vztazích mezi státy. Ve vyostřené formě jde o ozbrojený boj, který proti sobě vedou dva nebo více států, jakož i situace, ve kterých národy bojují proti cizí nadvládě, cizí okupaci a rasistickým režimům, aby uplatnily své právo na sebeurčení. Je to způsob vzájemného působení dvou a více systémů nebo jednoho systému s okolím, kterým se utváří nový subsystém s původními vlastnostmi, jimiž se nevyznačuje žádný z předchozích stavů, přičemž ale zpětně ovlivňuje jejich chování. Je to společenský stav, ve kterém jednotlivé soupeřící strany sledují vzájemně neslučitelné cíle. Konflikty se řídí pravidly válečného práva. Řízení konfliktů mezi nepřátelými stranami (státy) nazýváme *arbitrážní krizový management s použitím vojenských prostředků*. Konflikt může mít neozbrojený nebo ozbrojený charakter, podle rozsahu může být lokální, regionální (s omezeným cílem) nebo globální. *Lokální konflikt* je vojenské střetnutí zpravidla mezi dvěma státy nebo ozbrojeným skupinami v rámci státu, omezené prostorem střetnutí, zdroji a silami, což se může projevit i jeho krátkým trváním. Jeho cílem může být snaha vyřešit národnostní, etické, náboženské, sociální, mocenské a jiné požadavky ozbrojenou silou. Může být ukončen návratem do mírového stavu nebo za určitých podmínek může přerůst v regionální konflikt. *Regionální konflikt* je vojenské střetnutí několika států nebo skupin států (koalic), jehož cílem může být snaha vyřešit rozpory mezi jeho účastníky ovládnutím území jednoho ze států nebo regionu se zapojením větší části zdrojů státu (koalice) pro jeho dosažení. Podle možnosti soupeřících stran může mít rozhodný a dlouhodobý charakter. Ukončen může být návratem do mírového stavu nebo za určitých podmínek může přerůst v globální konflikt. *Konflikt s omezeným cílem* je konflikt zpravidla vojenského charakteru mezi dvěma státy nebo skupinami v rámci státu nízké, nebo střední intenzity (lokálního nebo regionálního charakteru) s omezeným cílem. *Globální konflikt* je vojenské

střetnutí mezi státy nebo koalicemi států, prostorově a časově neomezené, probíhající na teritoriu několika kontinentů s možným využitím kosmického prostoru. Jeho cílem může být snaha vyřešit politické, ekonomické nebo jiné problémy globálního významu. Mohou být při něm použity všechny dostupné prostředky včetně zbraní hromadného ničení.

Kompatibilita je schopnost dvou či více celků nebo komponentů techniky (stroje, zařízení, přístroje) a materiálu existovat nebo fungovat ve stejném systému či prostředí bez vzájemného rušení.

Komunikační systém je souhrn navzájem propojených komunikačních zařízení, zabezpečujících uživatelům přenos informací.

Koncepce „Nové operace NATO“ stanovuje před Aliancí úkol: „... v zájmu zvýšení bezpečnosti a stability v euroatlantickém prostoru Aliance musí být připravená, případ od případu, a při dosažení konsenzu podle čl. 7 Washingtonské smlouvy, přispívat k účinné prevenci konfliktů a aktivně se angažovat v krizovém managementu včetně operací na překonávání krizí i mimo území členských států NATO ...“ V publikovaných materiálech NATO (RTO-TR-5 VOL.II/1999) je uveřejněna studie, kde jsou zpracovány čtyři scénáře, které představují široké spektrum operací, kterých se mohou v budoucnu členské země NATO, a tudíž i AČR zúčastnit. Jedná se o operace na podporu míru (Peace Support Operations), operace proti proliferaci (Counter Proliferation Operations) a operace mimo prostor NATO (Out of Area Operations).

Korupce (lat. *corruptus* – zkažený) je termín, užívaným nejčastěji ve významu politická korupce. Představuje stav, kdy je veřejná moc vykonávána nikoli v zájmu občanů, ale pro partikulární výhody jednotlivých nositelů veřejné moci (úředníků a politiků). Méně častá je ekonomická korupce (např. přijetí úplatku za zprostředkování nějaké služby, např. bankovního úvěru apod.), korupce ve sportu (úplatek rozhodčímu za ovlivnění výsledku sportovního zápasu), v oblasti sociální péče a obecně všude tam, kde se rozhoduje o rozdělování veřejných statků. Korupce má řadu forem. Nejčastější forma korupce je *úplatkářství*, (přímá finanční odměna za získání neoprávněné výhody), dále *nepotismus* (lat. *nepos* – synovec), tj. zvýhodňování příbuzných, vytváření rodinných klanů, *favoritismus* (lat. *favere* – být prospěšný) neboli *protekcionismus* (lat. *protegere* – chránit) je méně obvyklou formou korupce, spočívající v poskytování výhod spřízněným osobám, známým, milenkám (milencům) apod.

Kriminalitou s extremistickým podtextem se rozumí jednání inspirované extremismem, které naplňuje znaky skutkové podstaty trestného činu nebo přestupku. V praxi se jedná nejčastěji o dále uvedené trestné činy spáchané v souvislosti s extremismem: obecné ohrožení, násilí proti skupině obyvatel a proti jednotlivci, hanobení národa, rasy a přesvědčení, podněcování k národnostní a rasové nenávisti, výtržnictví, vražda, ublížení na zdraví, omezování osobní svobody, vydírání, omezování svobody vyznání, porušování domovní svobody, porušování

svobody sdružování a shromažďování, poškozování cizí věci, genocidium, podpora a propagace hnutí směřujících k potlačení práv a svobod občanů, perzekuce obyvatelstva.

Krizová infrastruktura území státu zahrnuje budování, rekonstrukci a rozšiřování objektů a zařízení nezbytných pro zachování základních funkcí hospodářství státu a životních podmínek obyvatelstva za krizových stavů. Výstavba, rekonstrukce a rozšiřování objektů a zařízení nezbytných pro zachování základních funkcí státu a podnikatelských aktivit, potřebných pro překonání důsledků krizových stavů, které nelze zajistit jiným způsobem. Představuje a) účelová zařízení ozbrojených bezpečnostních sborů, záchranných sborů, havarijních služeb, složek IZS ČR, zařízení sloužící k ochraně obyvatelstva územních orgánů státní správy, orgánů územních samosprávních celků, b) infrastrukturu k zajištění hospodářských opatření pro krizové stavy v souladu s § 2 a 19 zákona č. 241/2000 Sb. Zabezpečuje ji Správa státních hmotných rezerv na základě požadavků ministerstev a jiných ústředních správních úřadů, vycházejících z krizových plánů, která stanoví její rozsah a priority.

Legalizace výnosů³⁸ z trestné činnosti – tímto pojmem se rozumí postup, který má vzbudit zdání, že jde o příjem získaný v souladu se zákonem. Uvedené jednání spočívá zejména a) v přeměně nebo převodu majetku s vědomím, že pochází z trestné činnosti, za účelem jeho utajení nebo zastření jeho původu nebo za účelem napomáhání osobě, která se účastní páčání takové činnosti, aby unikla právním důsledkům svého jednání, b) v utajení nebo zastření skutečné povahy, zdroje, umístění, pohybu majetku a nakládání s ním nebo změny práv vztahujících se k majetku s vědomím, že tento majetek pochází z trestné činnosti, c) v nabytí, držbě, použití majetku nebo nakládání s ním s vědomím, že pochází z trestné činnosti; d) ve zločinném spojení osob nebo jiné formě součinnosti za účelem jednání uvedeného pod písmeny a), b) nebo c).

Mafie je tajná společnost vzniklá v polovině 19. století na Sicílii. Její odnož se objevila ke konci 19. století na východním pobřeží Spojených států společně s vlnou italských imigrantů. Členové mafie byli vždy jen muži. Moc mafie ve Spojených státech vrcholila v průběhu 20. století, dokud vyšetřování FBI v 70. a 80. letech její vliv nesnížilo. O její oslabení se také stará Interpol. Navzdory úpadku se mafie a její reputace zakořenila v americké populární kultuře, především filmech, seriálech a dokonce reklamě. I po úpadku zůstala mafie jednou z nejmocnějších kriminálních organizací ve Spojených státech. Ovládá kriminální podsvětí především v Chicagu a New Yorku. Mafie také nadále působí ve své „domovské“ vlasti – Itálii. Od ostatních forem zločinu se mafie liší nejen svou strukturou, ale také infiltrací do státu – mafie má své členy nebo lidi jí nakloněné na místech

³⁸ **Výnosem** se rozumí jakákoli ekonomická výhoda z jednání, které vykazuje znaky trestného činu.

státních úředníků, politiků, soudců a policie. Díky tomu se jí daří nejen prosazovat své zájmy, ale také krýt svou činnost. Mezi aktivity mafie patří např. obchod s drogami, obchod s alkoholem (zejm. za prohibice), řízení prostituce a kontrola pornoprůmyslu, hazardní hry či obchod se zbraněmi.

Majetková kriminalita je majetková trestná činnost, jejíž nejčastější formou jsou krádeže, podvody a zpronevěry. Pro majetkovou kriminalitu je typické, že se jedná o útok proti cizímu majetku a rozdělujeme ji na tři skupiny. První skupinou jsou činy spáchané směrem k obohacení pachatele, tedy krádeže, zpronevěry, podvody, lichva atd. Druhá skupina trestného jednání má škodící charakter. Třetí skupina představuje podílnictví, kde pachatel hlavně využívá trestné činnosti páchané jinou osobou.

Mezinárodní aktivity představují souhrn diplomatických, bezpečnostních, vojenskopolitických, hospodářských a jiných opatření v oblasti mezinárodních vztahů. Při zajišťování národní bezpečnosti státu mají tyto aktivity přednost před použitím ozbrojených sil.

Mezinárodní migranti – jsou lidé, kteří žijí mimo stát svého původu déle než jeden rok. Do této široké definice se vejde cca 150 až 200 milionů lidí na celém světě. Každý desátý člověk žijící v rozvinutých zemích je migrant oproti jednomu ze sedmdesáti v rozvojových zemích, což je důsledkem faktu, že lidé se přesouvají za lepší situací (především ekonomickou a politickou) a za celkově lepšími životními podmínkami. Široké spektrum migrantů zahrnuje jak migranty dobrovolné, tak nucené migranty. Mezi migranty patří také nelegální migranti, ale jejich počty se jen velice těžko odhadují a v oficiálních přehledech započítávání nejsou. Zvláštní kategorií mezi migranty jsou *uprchlíci*.

Mezinárodní terorismus představuje teroristické činy, jako jsou únosy rukojmí, vydírání, vraždy nebo ozbrojené útoky prováděné jednotlivci a skupinami (gangy), jež postihují obyvatelstvo, veřejná zařízení nebo orgány jiného státu, též akty teroru a násilí jednoho státu vůči druhému. Jejich cílem je zastrážit jiné osoby nebo státy a přinutit je ke konání, které by jinak svobodně nečinily.

Migrace je společenský jev spojený s přesunem lidí z jedné lokality do jiné. Často se tyto přesuny uskutečňují na velkou vzdálenost nebo ve velkém počtu. Migraci lze rozdělit do různých kategorií. Podle důvodů se migrace dělí na nucenou a dobrovolnou. Podle motivu na ekonomickou, politickou, náboženskou, aj. Dalším parametrem je překročení mezinárodně uznávaných hranic. Každý člověk, který překročí hranice a zůstává v jiné zemi déle než rok, je migrantem. Rozlišujeme také migraci uvnitř státu, kde se jedná o migraci z venkova do měst, typickou pro druhou polovinu dvacátého století pro rozvojové státy, nebo z městských center do předměstských částí, typickou tentokrát pro rozvinuté státy.

Mimořádná opatření jsou opatření přijímaná vedoucími pracovníky k dočasnému zvýšení výkonnosti a využitelnosti jim podřízených sil a prostředků nasazených na řešení mimořádné události.

Mimořádné použití státních hmotných rezerv znamená využití státních hmotných rezerv při řešení krizové situace jiným způsobem, než pro který byly původně vytvořeny.

Minimální limit položky hmotných rezerv je vládou stanovené minimální množství položky hmotných rezerv v hmotnostním vyjádření, pod které nesmí zásoba dané položky klesnout bez jejího souhlasu. Vyšší minimálního limitu navrhuje Správa státních hmotných rezerv ve spolupráci s věcně příslušným ústředním správním úřadem.

Mobilizace (*z pohledu krizového managementu*) je uvedení lidského a hospodářského potenciálu státu do stavu pohotovosti k zabezpečení uchování základních funkcí státu, potřeb ozbrojených sil a obyvatelstva za stavu ohrožení státu a za válečného stavu. Již v míru, v zájmu zabezpečení mobilizace, se připravuje soubor opatření k mobilizaci ozbrojených sil a hospodářské mobilizaci.

Mobilizační dodávka, tj. nezbytná dodávka výrobků prací a služeb pro podporu ozbrojených sil a ozbrojených bezpečnostních sborů, uskutečňovaná po vyhlášení stavu ohrožení státu a válečného stavu.

Mobilizační infrastruktura je systém speciálních objektů, zařízení, služeb, jakož i systém opatření státní správy ve vytypovaných oblastech národního hospodářství, u právnických a fyzických osob, připravovaných v době míru a realizovaných (využívaných) v době ohrožení a za války s cílem zajistit potřebné služby, komunikační systémy a materiální zdroje pro zachování základních funkcí státu.

Mobilizační rezervy tvoří vybrané základní suroviny, materiály, polotovary, výrobky, stroje a jiné majetkové hodnoty, které jsou určeny pro zajišťování mobilizačních dodávek.

Moc je možnost jednotlivců nebo skupin měnit nebo ovlivňovat názory či chování ostatních členů nebo skupin. Moc může být legitimní či nelegitimní, moc znalostí, moc odměňovací, moc donucovací apod.

Náboženství je pojem s nejasným vymezením, který označuje jak převládající náboženské systémy (křesťanství, islám a hinduismus), tak menší proudy a hnutí, které se dají označit jako náboženské. Ve většině náboženství vystupuje Bůh (bohové), božstvo (božstva) či jiný fenomén, který stoupenci daného náboženství pokládají za posvátný či nadpřirozený. Náboženství se často vyznačuje svými rituály, liturgií, vlastní kosmogonií a upřednostňovanými zásadami. V různých kulturách i u různých jedinců se náboženství vyvíjelo v mnoha rozličných podobách.

Náhradní ubytování, tj. dočasné ubytování obyvatel postižených krizovou situací v objektech, které jsou pro ubytování osob určeny a běžně používané.

Nanotechnologie je pojem pro označení všech technologií, které pracují se součástkami menšími než 100 nm nebo blízcími se velikosti molekul či dokonce atomů. Jeden nanometr odpovídá miliardtině metru. Výrobky z nanovláken jako technologie 21. století mají velkou budoucnost využití v oblasti krizového managementu a bezpečnosti.

Národní bezpečnost je odpovědnost státu za vytváření a udržování takových podmínek bezpečnostního prostředí, které umožní efektivní rozvoj státní prosperity. Sdružuje politické, diplomatické, vojenské, vnitřněbezpečnostní, technologické, ekologické, kulturní a morální faktory. Představuje souhrn opatření všech orgánů státní správy, určených právnických a fyzických osob potřebných ke komplexnímu zabezpečení obrany, bezpečnosti a ochrany státu pro zachování jeho suverenity, demokratických principů, uchování řídicích struktur státní správy a životních podmínek jeho občanů, za všech situací včetně krizových i za válečného stavu. Je dána bezpečnostní politikou státu, součástmi, které jsou obrana, bezpečnost, ochrana. Je souhrn opatření k zabezpečení územní celistvosti a suverenity státu vůči vnější agresí, zabezpečení práv a občanských svobod, společenského zřízení a ekonomiky státu vůči vnějšímu politickému násilí a ochraně základních hodnot státu v době krizových situací.

Národní bezpečnostní strategie je ucelený soubor základních zásad, hodnot, omezení a prostředků vytvořených k řízení činností, jimiž bude co nejefektivněji dosahováno hlavních bezpečnostních cílů. Vytýčuje základní zájmy a cíle v oblasti komplexní bezpečnosti státu, jakož i hlavní cesty a prostředky k jejich realizaci.

Národní obranná strategie je soustava vědecky zdůvodněných zásad a názorů na podstatné otázky přípravy obrany národních zájmů, daným státem přijatá. Současně představuje variantní plán koordinovaného uplatnění všech nástrojů státní moci, zejména politických, diplomatických, ekonomických a vojenských s cílem zabezpečit vlastní obranu a naplnění státních zájmů.

Národní obrannou infrastrukturu tvoří infrastruktury jednotlivých ústředních resortů státní správy, podílející se na budování a fungování bezpečnostního systému ČR.

Násilí je krajní forma vynucování politických, ekonomických a jiných cílů cestou použití ozbrojené síly nebo hrozby jejího použití.

Násilná kriminalita je součástí tzv. obecné kriminality, a z hlediska své frekvence bývá právem považována za určitý ukazatel míry úspěšnosti úsilí státu a společnosti o kontrolu kriminality. Vysoký výskyt násilné kriminality pak problematizuje právo občanů na osobní bezpečnost, vyvolává v nich pocit nejistoty. Tím negativně mění kvalitu života celé společnosti. Je součástí vyskytujícího se jevu násilí, které můžeme chápat jako patologický způsob interakce jedince (aktéra, skupiny) s okolím. Tento přístup je sociálním okolím vyhodnocován

jako agresivní či manipulativní. Do násilné kriminality spadá i násilí proti věcem (vandalismus nebo zhřáství) i část verbálního násilí, jež jde nad rámec pohrůžky fyzickým násilím. Běžně se nejčastěji jedná o útok na fyzickou nebo psychickou integritu jiné osoby.

Nástroje řízení krize jsou znalosti, dovednosti a přístupy k řešení dané situace.

Nedbalost je spolu s úmyslem základní forma zavinění v trestném právu. Zatímco úmysl znamená, že pachatel chtěl svým jednáním přímo způsobit určitý následek, popř. byl s tímto následkem srozuměn, nedbalost je v podstatě nedodržení určité míry opatrnosti. Může být vědomá nebo nevědomá.

Nedotknutelné zásoby tvoří část speciálních zásob předurčených ke spotřebě za krizových stavů a za války. O jejich použití rozhoduje náčelník generálního štábu AČR.

Nejistota je určitý průběh možných alternativ činnosti (vývoje situace), kdy některé pochody nejsou předem poznatelné a mohou podstatně ovlivnit výsledek daného procesu.

Nevojenská ohrožení jsou taková ohrožení, při kterých může dojít k podstatnému zhoršení hospodářské funkce státu v důsledku působení přírodních, ekonomických, vnitřních i mezinárodních sil, ale které nemohou samy vyvolat ozbrojený konflikt. Mohou to být živelní pohromy, průmyslové (technické a technologické) havárie, epidemie a epizootie, neznáme vlivy na zdraví lidstva, porušení biologické rovnováhy na Zemi, geofyzikální a geobiologické důsledky střetu Země s jiným kosmickým tělesem, vážné narušení životního prostředí, hrozby ekonomického charakteru apod.

Nezbytná dodávka je dodávka výrobků, prací a služeb, zajišťovaná právníkou osobou nebo podnikající fyzickou osobou (dodavatelem nezbytné dodávky), bez níž nelze zajistit překonání krizových stavů.

Nouzová připravenost, tj. stav propracovanosti, připravenosti a použitelnosti systému státu k činnostem určeným k minimalizaci lidských a materiálních ztrát při vzniku katastrof k organizaci dočasného odsunu obyvatelstva a majetku z postiženého teritoria a k usnadnění včasného a účinného vyhledávání pomoci a ošetření postižených.

Nouzové přežití je dočasný, krizový způsob přežití obyvatelstva postiženého následky mimořádných nebo krizových situací. Zahrnuje opatření k nouzovému ubytování, zásobování potravinami a pitnou vodou a opatření k zabezpečení dalších nezbytných předmětů a potřeb pro přežití. Tato opatření jsou součástí krizových plánů. Pro tyto účely jsou využívány vybrané, předem připravené objekty nebo jiné vhodné objekty.

Nouzový stav je krizový stav *vyhlášený vládou ČR* (v případě nebezpečí z prodlení předsedou vlády, jehož rozhodnutí vláda do 24 hodin od vyhlášení schválí

nebo zruší) při krizových situacích, které mohou nastat v důsledku rozsáhlých živelních pohrom, ekologických nebo průmyslových havárií, nehod nebo jiného nebezpečí, které ve značném rozsahu ohrožuje životy, zdraví občanů nebo majetkové hodnoty anebo vnitřní pořádek a bezpečnost. Vyhláší se na celém území státu nebo pouze v ohrožených regionech. Může se vyhlásit nejdéle na dobu 30 dnů. Uvedená doba se může prodloužit jen po předchozím souhlasu Poslanecké sněmovny. Současně s vyhlášením nouzového stavu musí vláda vymezit, která práva stanovená ve zvláštním zákoně a v jakém rozsahu se v souladu s Listinou základních práv a svobod omezují a které povinnosti a v jakém rozsahu se ukládají.

Nouzový stav v devizovém hospodářství vyhláší vláda ČR nařízením, je-li bezprostředně a vážně ohrožena platební schopnost vůči zahraničí nebo je-li bezprostředně a vážně ohrožena vnitřní měnová rovnováha ČR. V době nouzového stavu v devizovém hospodářství je zakázáno nabývat devizové hodnoty za českou měnu, provádět veškeré úhrady z tuzemska do zahraničí včetně převodů peněžních prostředků mezi bankami a jejich pobočkami, ukládat peněžní prostředky na účtech v zahraničí (*ohrožení platební schopnosti vůči zahraničí*) nebo prodávat tuzemské cenné papíry cizozemcům, přijímat finanční úvěry od cizozemců, zřizovat v tuzemsku účty cizozemcům a ukládat peněžní prostředky na účty cizozemců a převádět peněžní prostředky ze zahraničí do tuzemska mezi bankami a jejich pobočkami (*ohrožení vnitřní měnové rovnováhy ČR*), není-li vydáno devizovým orgánem zvláštní povolení.

Nouzové ubytování je dočasné ubytování obyvatel postižených krizovou situací v objektech, které pro ubytování osob nejsou určené a běžně používané, ale jsou pro tento účel dočasně upraveny a vybaveny tak, aby splňovaly základní požadavky pro spánek, odpočinek a hygienické potřeby osob.

Nouzové zásoby ropy a ropných produktů (nouzové zásoby ropy) představují část státních hmotných rezerv vytvářených a udržovaných Správou státních hmotných rezerv v množství průměrné spotřeby za dané období vymezené počtem dní a ve skladbě stanové zákonem. Jsou určené pro regulovanou spotřebu v době stavu ropné nouze vzniklého z nedostatku ropy a ropných produktů.

Občanské nepokoje jsou situace, kdy se občané určitého území bouří až revoltují proti určitému jevu (např. státní správě, organizaci, firmě atd.). Během nepokojů dochází často k ničení cizího majetku, k tvrdým střetům s pořádkovými silami, či k útokům na symboly moci. Stav občanské neposlušnosti je živelná událost, která není zpravidla nikým přímo řízena. Spadají sem bojkoty, demonstrace a v širším pojetí i ozbrojená povstání a revoluce.

Období příprav krizových opatření je časový úsek, v němž je připravován, ověřován a zdokonalován systém krizových opatření pro předcházení krizovým situacím a k jejich řešení a překonání.

Období realizace krizových opatření je časový úsek, který začíná vyhlášením a končí odvoláním krizového stavu (stavu nebezpečí, nouzového stavu, stavu ohrožení státu nebo válečného stavu), ve kterém se provádějí krizová opatření a nezbytné zásahy vlády a dalších věcně příslušných správních orgánů.

Obchod a podezřelý obchod – *obchodem* se rozumí každé jednání, které směřuje k pohybu peněz nebo k přesunu majetku nebo je přímo vyvolá, s výjimkou jednání spočívajícího v plnění povinnosti stanovené zákonem, uložené rozhodnutím soudu nebo rozhodnutím jiného státního orgánu. Obchodem se rozumí rovněž nákup, prodej nebo směna investičního instrumentu. *Podezřelý obchod* je obchod provedený za okolností vyvolávajících podezření ze snahy o legalizaci výnosu nebo podezření, že v obchodu užitě prostředky jsou určeny k financování terorismu, teroristických činů nebo teroristických organizací. Podezřelým obchodem jsou zejména vklady v hotovosti následované jejich okamžitými výběry nebo převody na jiné účty, zřizování účtů jedním klientem, jestliže jejich počet je ve zjevném nepoměru k předmětu jeho podnikatelské činnosti nebo jeho majetkovým poměrům, a převody mezi těmito účty, pohyby na účtech klienta, které zjevně neodpovídají povaze nebo rozsahu jeho podnikatelské činnosti nebo jeho majetkovým poměrům, případy, kdy počet obrátů na účtu během jednoho dne nebo ve dnech následujících neodpovídá obvyklým peněžním operacím klienta, transakce, které zjevně nemají ekonomický důvod, případy, kdy účastníkem obchodu je přímo nebo nepřímo právnická nebo fyzická osoba, vůči níž ČR uplatňuje mezinárodní sankce podle zvláštního právního předpisu, případy, kdy předmětem obchodu je, byť i jen zčásti, sankcionované zboží nebo služby poskytované sankcionovanému subjektu nebo sankcionované osobě a transakce směřované do země, která nedostatečně nebo vůbec neuplatňuje opatření proti legalizaci výnosů.

Objednatel mobilizační dodávky je ústřední správní úřad, který má ve své kompetenci řízení ozbrojených sil a ozbrojených bezpečnostních sborů nebo odborně příslušný ústřední správní úřad, na jehož návrh byl jmenován subjektem hospodářské mobilizace i dodavatel nezbytné dodávky, který ji zajišťuje pro stav ohrožení státu a válečný stav, a to po dobu trvání jmenování takového dodavatele subjektem hospodářské mobilizace.

Objekty zvláštního významu jsou objekty důležité pro zajištění činnosti státní správy, vnitřní bezpečnosti a veřejného pořádku a další objekty určené na návrh ministra vnitra (sídelní objekty vybraných ústředních úřadů, zastupitelské úřady, diplomatické úřadovny apod.).

Obměna položky hmotných rezerv znamená nahrazení hmotných rezerv novou zásobou stejné položky s cílem zachovat její jakost a nenarušit její připravenost k použití. Obměna se provádí podle lhůt obměn stanovených Správou státních hmotných rezerv pro jednotlivé položky podle trvanlivosti a užitečných vlastností skladovaných předmětů a materiálů.

Obrana státu je souhrn opatření prováděných v zájmu zabezpečení svrchovanosti a územní celistvosti, principů demokracie a právního státu, ochrany života občanů a jejich majetku i hmotných a kulturních hodnot na jeho území. Zahrnuje přípravu a použití ozbrojených sil státu a dalších sil a prostředků odpovídajících míře ohrožení, výstavbu obranného systému státu a účast v kolektivním obranném a bezpečnostním systému společenství demokratických států. Z hlediska ekonomiky je obrana veřejným statkem, jedním z mála případů veřejného prospěchu. Jako veřejný statek je však i příkladem specifického druhu spotřebních externalit.

Obranná infrastruktura je materiálně-technická a technologická základna státu tvořená komplexem *materiálních prvků* (dopravních, telekomunikačních, energetických, vodohospodářských, informačních zdrojů a sítí a jiných účelových zařízení a staveb) a *nemateriálních prvků* (vzdělávacích, zdravotnických, sociálních systémů a zařízení, systém ochrany vlastnických práv apod.) a *vazeb mezi nimi*, které jsou nezbytné pro zachování základních funkcí státu, ekonomiky státu a životních podmínek obyvatelstva v běžném stavu, za krizových stavů i za války. Má strategický význam a má charakter veřejného statku. Z hlediska účelu lze obrannou infrastrukturu členit na *infrastrukturu vojenskou, národní obrannou infrastrukturu a krizovou infrastrukturu*.

Obranná politika je přirozenou a trvalou součástí bezpečnostního systému státu. Určuje a realizuje politické přístupy k posláni ozbrojených sil v souladu se zájmy ČR, definovanými Bezpečnostní strategií ČR. Základní opatření obranné a vojenské politiky státu jsou zveřejňována a aktualizována v Programových prohlášeních vlády ČR. Úkolem obranné politiky je zajišťování svrchovanosti, územní celistvosti, principů demokracie a právního státu, ochrana života obyvatel a jejich majetku před vnějším napadením. Obranná politika stanovuje, v souladu s branným zákonodárstvím, zásady výstavby obranného systému státu, přípravy a použití ozbrojených sil, účasti v kolektivním systému obrany NATO i přípravy obyvatelstva pro krizové situace a válku. Řídí se zásadami demokratické civilní kontroly ozbrojených sil a předpokládá především politické řešení krizí. Jako člen NATO vychází ČR při formulování obranných cílů z ustanovení Severoatlantické smlouvy a Strategické koncepce NATO. Přijímá závazek podílet se politickými i vojenskými prostředky na zajištění svobody a bezpečnosti členských států a přispívat ke stabilitě euroatlantického prostoru včetně účinné prevence a řešení vzniklých krizí. Činí tak pomocí sdílení obrany v době míru i krizí, programů partnerství a spolupráce, operací reagujících na krize, záchraných a humanitárních akcí i pomocí v postkonfliktním období.

Obranná síla státu je způsobilost státu, při maximálně možném využití všech disponibilních zdrojů, materiálních statků, výrobků a služeb společnosti, bránit svrchovanost a územní celistvost, zdraví a životy občanů a jejich majetek před možnou krizovou situací.

Obranně-ekonomický potenciál státu představuje rozdíl mezi horní, tj. maximálně dosažitelnou mezí ekonomických možností státu a minimem materiálních, lidských a finančních zdrojů, které je nezbytné ponechat pro civilní spotřebu.

Obranné rezervy jsou státní zásoby, předurčené pro využití v obranném systému státu.

Obranné zdroje souhrn všech věcných, finančních a lidských zdrojů, které má stát k dispozici pro zajišťování bezpečnosti a obrany státu a jeho občanů v době míru, v době ohrožení i pro případ války.

Obranný potenciál státu je souhrn celkových obranných možností a schopností státu. V širším slova smyslu zahrnuje zejména lidské zdroje, energetické zdroje, dopravu a jiné věcné prostředky, které mohou být využité ve prospěch obrany země.

Obranný systém státu je vnějšími a vnitřními podmínkami vyvolaný komplex vzájemně propojených prvků zahrnujících organizační struktury, materiální a finanční prostředky, lidské zdroje, zabezpečující efektivní fungování sil a prostředků vyčleněných pro obranu, především ozbrojených sil, ale zároveň i vztahy vznikající ve sféře obrany. Materiálním základem obranného systému je ekonomika obrany. Možnosti obranného systému jsou dány celkovým potenciálem společnosti, zahrnujícím politický, ekonomický, sociální, duchovní a vlastní obranný potenciál. Je to tedy souhrn politických, vojenských, hospodářských, právních, společenských a jiných opatření, umožňujících dosažení potřebné úrovně obranné síly státu a jeho vůle k obraně.

Obranyschopnost státu je schopnost státu zajistit svoji svrchovanost, územní celistvost a ústavní zřízení před jakýmkoli ohrožením. Dosahuje se mezinárodně-politickými, vojenskými, bezpečnostními, hospodářskými, ochrannými, technickými a dalšími opatřeními.

Odezva je reakce na mimořádnou událost ve formě obrany proti škodlivým dopadům mimořádné události. Soubor technických a organizačních opatření uskutečňovaný po vzniku mimořádné události s cílem zmírnit její účinky na obyvatelstvo a životní prostředí a likvidovat nepříznivé jevy.

Odběratel mobilizační dodávky – správní úřad, právnícká nebo podnikající fyzická osoba, kterým příslušný dodavatel mobilizační dodávky dodává na základě smluvního vztahu mobilizační dodávku.

Odolnost ekonomiky představuje soubor politických, materiálních, ekologických, energetických, technických a technologických, časových, signalizačních, bezpečnostních a dalších opatření, kterými lze překonávat anebo alespoň podstatně omezovat vliv rušivých faktorů (přírodních, antropogenních, sociálních a společenských ohrožení) v době míru i za krizových stavů, snižovat zranitelnost ekonomiky státu a zabezpečovat tak nezbytný chod výroby a života společnosti.

Ohrožení je aktivní, reálná hrozba, nositel které buď záměrně nebo přirozeným vývojem směřuje k její realizaci, nebo o ni vědomě usiluje. Svou další eskalaci může vyvolat krizovou situaci.

Ochrana ekonomiky je souhrn opatření k zajištění funkčnosti hospodářské a finanční soustavy státu, zajištění zdrojů pro řešení krizových situací a pro zabezpečení základních materiálních potřeb obyvatelstva a státu v době krizových stavů (nouzového stavu, stavu ohrožení státu a válečného stavu) a v době války.

Orientační cílový stav položky hmotných rezerv je vládou schválené množství dané položky v hmotnostním vyjádření, které by nemělo být bez závažných důvodů překročeno. Rozdíl mezi orientačním cílovým stavem a minimálním limitem je množství, které umožňuje potřebnou obměnu zásob hmotných rezerv, popř. jejich půjčku tak, aby nedošlo k poklesu zásob pod minimální limit. Výši orientačního cílového stavu navrhuje Správa státních hmotných rezerv ve spolupráci s věcně příslušnými ministerstvy.

Organizační zajištění nezbytné dodávky, tj. opatření provedené dodavatelem nezbytné dodávky v době přípravy na její plnění, s výjimkou prací a služeb prováděných v rámci skladování a ochraňování mobilizačních rezerv a uchování výrobních schopností.

Osvědčení o jmenování subjektem hospodářské mobilizace je veřejná listina, vydávaná Správou státních hmotných rezerv na základě rozhodnutí jejího předsedy vybraným právníkem a podnikajícím fyzickým osobám zabezpečujícím nezbytnou dodávku v systému hospodářské mobilizace, ve výjimečných případech i v systému nouzového hospodářství, je-li tato zabezpečována pro stav ohrožení státu a válečný stav. Osvědčením se držitel prokazuje třetím osobám při uplatňování svých práv.

Ochrana obyvatelstva je souhrn úkolů, spočívajících zejména ve varování, evakuaci, ukrytí a nouzovém přežití obyvatelstva a dalších opatření k zabezpečení ochrany životů, zdraví a majetku obyvatelstva.

Ochrana státu je souhrn opatření k zajištění ochrany a záchrany základních hodnot státu – obyvatelstva, životního prostředí, duchovních, kulturních a hmotných hodnot před následky škodlivých a ničivých faktorů živelních pohrom, technologických havárií a politického násilí. Ochrana základních hodnot státu vychází z instituční politiky krizového managementu a zahrnuje přípravy preventivních opatření, výstavbu komplexního záchranného systému, operační řešení krizových situací a likvidaci jejich následků.

Ochrana vnitřní bezpečnosti a veřejného pořádku je souhrn opatření k zabezpečení ochrany ústavního zřízení státu, zákonnosti, občanských práv a svobod proti všem druhům násilí.

Opatření ochrany hospodářství jsou ekonomická a administrativní opatření přijímaná k zajištění fungování hospodářství v období stavu ohrožení nebo válečného stavu a k překonání důsledků těchto období. Uvedená opatření jsou součástí krizových opatření.

Operační příprava státního území je souhrn opatření ekonomického a vojenského charakteru prováděných především v míru, jejichž účelem je vytvořit na území státu nejvýhodnější podmínky pro plnění úkolů ozbrojenými silami za krizových stavů (stavu ohrožení státu a válečného stavu) a za války.

Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě (OBSE), dříve známá jako Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě (KBSE), jako jedna z organizací mezinárodního krizového managementu představovala původně proces politických konzultací, soustředujících zúčastněné státy Evropy, Střední Asie a Severní Ameriky. V lednu 1995 se stala organizací s pevnou strukturou. Její mandát v celkovém rámci nového bezpečnostního uspořádání v euro-atlanticko-asijském prostoru, který je dán kapitolou VIII Charty OSN, je především ve sféře včasného varování před možností vzniku konfliktu či bezpečnostní hrozby, předcházení potenciálním konfliktům, zvládnání krizí a post konfliktní obnova. Mezi její hlavní úkoly patří preventivní diplomacie, bezpečnostní dialog, monitoring lidských práv a práv menšin, omezení zbrojení, kontrola odzbrojení a opatření k posílení důvěry. OBSE je organizátorem tzv. *polních operací*. V současné době sdružuje 55 členských států.

Orgány krizového řízení jsou zákonem jmenované orgány veřejné správy (státní správy a samosprávy) předurčené k řešení krizových situací, které mohou vzniknout na území ČR. Zákon č. 240/2000 Sb., o krizovém řízení, ve své hlavě II, díl 1–7, § 4–28 pojednává o orgánech krizového řízení. V souladu s touto právní normou za orgány krizového řízení ČR se považují *vláda, ministerstva a jiné správní úřady, orgány krajů a ostatní orgány s územní působností a orgány obcí*.

Orgány státní správy jsou orgány veřejné správy, orgány státu, vystupující jeho jménem. Uskutečňují úkony a funkce státu výkonnou a nařizovací činností. Jsou zřizovány zákonem jako organizačně-právní jednotky se samostatnou působností a pravomocí. Dělí se na *ústřední orgány státní správy a ostatní orgány státní správy*. Ústředními orgány státní správy jsou ministerstva a tzv. jiné ústřední orgány státní správy. *Ministerstva* mají povahu specializovaných, monokratických orgánů s dílčí věcnou a všeobecnou územní působností. Jejich počet není stanoven Ústavou ČR, mohou být zřízena nebo zrušena pouze zákonem. V čele každého ministerstva stojí ministr. Věcnou působnost ministerstev vymezuje tzv. kompetenční zákon (zákon ČNR č. 2/1969 Sb., ve znění pozdějších předpisů) a řada zvláštních zákonů. Ministerstva se podílejí na tvorbě jednotné státní politiky, formulují a uskutečňují politiku svého resortu. Vypracovávají návrhy kompetence rozvoje v dané oblasti a řešení stěžejních otázek, které předkládají vládě. Posuzují návrhy jiných ministerstev, připravují podklady pro zpracování

příslušných kapitol státního rozpočtu a tyto kapitoly pak spravují. Podílejí se na přípravě zákonů a nařízeních vlády. Zajišťují mezinárodní styky v dané oblasti. Ve smyslu čl. 79 odst. 3 Ústavy ČR vydávají právní předpisy, které jsou označovány jako vyhlášky. Tyto mají povahu obecně právních předpisů a jsou uveřejňovány ve Sbírce zákonů. Kromě toho ministerstva vydávají směrnice, instrukce a pokyny, které zavazují pouze ty úřady, které jsou příslušnému ministerstvu podřízeny. *Jiné ústřední orgány státní správy* (jako např. Český statistický úřad, Státní úřad pro jadernou bezpečnost či Správa státních hmotných rezerv atd.) se od ministerstev liší především vymezením věcné působnosti, která je užší, specializovanější, a dále tím, že v jejich čele nestojí ministr, ale předseda jmenovaný vládou (v některých případech prezidentem na návrh vlády). Jejich působnost není vymezená kompetenčním zákonem, ale jen zvláštním zákonem. Na základě zákonného zmocnění mohou vydávat vyhlášky. *Ostatní orgány státní správy* jsou speciální orgány státní správy, které jsou zřizovány v rámci ministerstev jako jejich relativně samostatné složky, které však jsou příslušnému ministerstvu podřízeny. Jsou to např. Český úřad bezpečnosti práce v gesci MPSV, Státní veterinární správa v gesci MZ, Puncovní úřad v gesci MPO, finanční a celní úřady v gesci MF atd.

Organizovaný zločin představuje závažné bezpečnostní riziko, ohrožující stabilitu světového hospodářského systému a v případě některých států i politický systém. Cílem organizovaného zločinu je dosažení maximálního zisku při vynaložení minimálních nákladů, a to zisku nejen materiálního, ale např. i ve formě společenského a politického vlivu. Charakteristickým rysem organizovaného zločinu je rozsáhlé porušování zákonů a snaha využít stávající legislativní rámec pro své záměry. Organizovaný zločin má velmi blízko k terorismu a pro případné teroristické aktivity mnohdy poskytuje zázemí. V řadě případů dochází i k přímému prorůstání organizovaného zločinu s terorismem. Určení přesné hranice mezi organizovaným zločinem a terorismem je tak mnohdy obtížné. K nejrozšířenějším formám organizovaného zločinu patří výroba, pašování a distribuce drog, organizování prostituce a obchod s lidmi, organizování nelegální migrace, praní špinavých peněz, vydírání a vybírání poplatků za ochranu, korupce, padělání, mezinárodní obchod se zbraněmi a výbušninami. Organizovaný zločin tak poskytuje zboží a služby, které jsou zákony omezeny nebo dokonce úplně zakázány, avšak v populaci po nich vzniká trvalá poptávka. Vedle maximálních zisků má organizovaný zločin také zájem na jejich legalizaci a pronikání do společenských struktur. Vyznačuje se vysokou organizovaností a snahou proniknout do politických kruhů za účelem získání moci. V celosvětovém měřítku představuje organizovaný zločin závažný a nebezpečný fenomén globálního anticivilizačního rizika, který ohrožuje bezpečnost a stabilitu států. Obrovský objem prostředků, kterými disponuje, mu umožňuje pronikat do ekonomických, finančních, politických a vládních struktur a ovlivňovat jejich rozhodovací, řídicí a kontrolní mechanismy. Ve své vysoce organizované podobě vytváří nejen strukturu, kde platí přísná hierarchie a přísné vlastní zákony, ale zcela ruší i hranice států. Povahou

a charakterem překračuje i hranice morální: lidské bytosti jsou považovány za materiál, s kterým lze nakládat jako s pouhou věcí. Organizovaný zločin je ve své podstatě systémem nadřazenosti a výlučnosti, který se opírá o manipulaci a ovládnutí, o náboženství peněz a moci. Zpravodajské služby všech demokratických zemí označují organizovaný zločin jako „novou agendu“ nastolenou po rozpadu bipolárního světa. Je třeba ale říci, že úkolem tajných služeb není rozkrývání jeho jednotlivých, dílčích aktivit (organizovaná prostituce, narkotika, vydírání, nelegální migrace, krádeže aut apod.), ale především koncentrace na jeho „makroefekty“ a „makrodůsledky“ (vstup do státní správy, finančních kruhů, do politiky).

Panika je negativní emocionální reakce na nebezpečí, spojená s překonáváním mimořádného napětí a ztrátou přesvědčení o možnosti dosažení cíle (záchranu). Snaha vyhnout se nebezpečí se spojuje se ztrátou způsobilosti správně hodnotit danou situaci a vede k zděšení, ochromení, zmatku, ztrátě duchapřítomnosti a bezhlavému jednání.

Poddodavatel mobilizační dodávky, tj. dodavatel výrobku nebo služby, kterou je podmíněna kompletace předmětu mobilizační dodávky.

Podnikající fyzická osoba neboli podnikatel podle obchodního zákoníku provádí samostatně pod vlastním jménem a na vlastní odpovědnost soustavou činnost za účelem dosažení zisku. Podnikání provádí na základě živnostenského nebo jiného oprávnění. Místem podnikání fyzické osoby je adresa zapsaná v obchodním rejstříku nebo v jiné zákonem stanovené evidenci.

Pohotovostní zásoby jsou vybrané základní materiály a výrobky určené k zajištění nezbytných dodávek v systému nouzového hospodářství pro podporu obyvatelstva, činnosti havarijních služeb a hasičských záchranných sborů po vyhlášení krizových stavů, které nelze zajistit obvyklým způsobem, tj. ze zdrojů právnických a podnikajících fyzických osob. Vytvářejí se na základě potřeb vyplývajících z krizových plánů ústředních správních úřadů.

Pojištění pro případ katastrofy je státem podporované nebo soukromé pojištění proti ekonomickým ztrátám v důsledku katastrofy (živelní pohromy, průmyslové havárie). Je to forma transferu rizika na jiné subjekty.

Politika je souhrn zájmů, cílů, úkolů, a hlavních nástrojů státu k jejich dosažení, sladějící skupinové zájmy občanů včetně hodnotové stupnice a kritérií hodnocení.

Politika vnitřního pořádku a vnitřní bezpečnosti je soubor cílů, úkolů a prostředků směřujících k všestrannému zabezpečení preventivní a represivní činnosti v oblasti kriminality, úsilí zaručit individuální svobody a práva občanů a ochranu demokratického ústavního zřízení. Formulují doktrinní principy, zásady, metody a systém bezpečnostní policejní činnosti, jakož i součinnost s ostatními orgány činnými v trestním řízení v ČR a s analogickými složkami sousedních států a mezinárodními organizacemi (Interpol, Europol apod.).

Politický terorismus představuje politicky motivovanou a zdůvodňovanou metodu víceméně systematického používání politického, ale i skutečného násilí, nerespektování zákonů, smluv a dohod, jejímž hlavním cílem je dosažení určitého psychologického efektu, svým dosahem obvykle překračujícího okruh přímých obětí či svědků útoku. Vzhledem k preferenci předpokládaného politického významu násilných akcí, je bezprostřední fyzický účinek násilné akce druhořadý. Organickou součástí tohoto efektu je moment zstrašování, terorizování cílového publika nebo alespoň určitého sektoru cílového publika.

Položkou hmotných rezerv se rozumí jednotlivý materiál zařazený do hmotných rezerv na základě požadavku vyplývajícího z krizového plánu věcně příslušného ústředního správního úřadu. Zařazení položky do seznamu položek hmotných rezerv schvaluje vláda ČR na návrh Správy státních hmotných rezerv s přihlédnutím k technickým a ekonomickým hlediskům.

Poplach je signál varující před nebezpečím.

Porucha je narušení (nedodržení) pravidel postupů, norem, dohod, zákazů a příkazů bez působení škodlivých a ničivých faktorů a bez vzniku materiálních škod; je takové poškození techniky (zařízení), které může být odstraněno běžnou opravou.

Pořizování hmotných rezerv, tj. zabezpečení (nákup, převod atd.) jednotlivých položek hmotných rezerv v rámci vládou schválených minimálních limitů a orientačních cílových stavů.

Poskytování údajů a informací je povinnost právnických a fyzických osob na výzvu orgánů státní správy a orgánů územních samosprávních celků poskytnout údaje a informace o věcných prostředcích, které vlastní (drží), o výrobních programech a výrobních kapacitách, o zaměstnancích, o své kvalifikaci, svém vzdělání a o zdravotní způsobilosti osob povolávaných k pracovní povinnosti a pracovní výpomoci, kterých lze využít při přípravě zajišťování obrany státu, za stavu ohrožení státu a za válečného stavu.

Potenciál státu je souhrn celkových výkonných možností a schopností státu. V širším slova smyslu zahrnuje zejména lidské zdroje, zásoby, energetické zdroje, dopravu a prostředky, které mohou být zmobilizovány a použity k dosažení určitého cíle nebo k plnění zadaného úkolu.

Požadavek na vytvoření civilních zdrojů znamená každý jednotlivý požadavek na vytvoření konkrétního civilního zdroje k zajištění nezbytné dodávky potřebné k řešení krizové situace, kterou však nelze zajistit z existujících civilních zdrojů, předložený ústředním správním úřadem Správy státních hmotných rezerv k zařazení do Plánu vytváření civilních zdrojů k zajištění bezpečnosti ČR. Požadavek obsahuje název, způsob zařazení do systému hospodářských opatření pro krizové stavy (příp. do oblastí mezinárodní spolupráce), prioritu požadovaného zabezpečení a měrnou jednotku hmotného a hodnotového (finančního) vyjádření.

Právnická osoba je subjekt, který má práva a povinnosti. Jsou to sdružení fyzických nebo právnických osob, účelová sdružení majetku, jednotky územní samosprávy nebo jiné subjekty, o kterých to stanoví zákon. Ke zřízení právnické osoby je potřebná písemná smlouva nebo zakládací listina. Právnické osoby vznikají dnem, ke kterému jsou zapsány do obchodního nebo jiného zákonem určeného rejstříku. V oblasti hospodářských opatření pro krizové stavy jsou tak zpravidla označovány podnikatelské subjekty jako zdroje pro zajišťování nezbytných a mobilizačních dodávek.

Princip kolektivní obrany NATO je zakotven v článku 5 Washingtonské smlouvy: „*Smluvní strany se dohodly, že ozbrojený útok proti jedné nebo více z nich v Evropě nebo Severní Americe bude považován za útok proti všem, a proto se rozhodly, že dojde-li k takovému ozbrojenému útoku, každá z nich, uplatňující právo na individuální nebo kolektivní obranu uznané čl. 51 Charty OSN, pomůže smluvní straně nebo stranám takto napadeným tím, že neprodleně podnikne sama a v součinnosti s ostatními stranami takovou akci, jakou bude považovat za nutnou včetně použití ozbrojené síly (provedením bojových operací – tzv. Article 5 Operations).*“ Každý takový útok a veškerá opatření učiněná v jeho důsledku budou neprodleně oznámena Radě bezpečnosti OSN. Tato opatření budou ukončena, jakmile RB OSN přijme opatření nutná pro obnovení a zachování mezinárodního míru a bezpečnosti.

Priorita, tj. pořadí důležitosti jmenovitého požadavku na vytvoření civilního zdroje, stanovené ústředním správním úřadem, podle něž má být tento požadavek zařazen Správou státních hmotných rezerv do plánu vytváření civilních zdrojů k zajištění bezpečnosti ČR.

Příprava na obranu státu je soustava politických, legislativně-právních, ekonomických, vojenských, vědecko-technických, sociálně-politických, morálně-politických (vzdělávacích) činností realizovaných ve všech oblastech života společnosti. Zahrnuje časově posloupnou, cílenou přípravu státu, jeho území, ozbrojených sil, institucí a organizací, občanů na obranu před definovaným ohrožením.

Půjčka hmotných rezerv znamená úplatné přenechání stanoveného množství prostředků z určité položky hmotných rezerv na sjednanou dobu a po jejím uplynutí jejich vrácení do této položky hmotných rezerv. Půjčkou hmotných rezerv nesmí poklesnout stav hmotných rezerv v dané položce pod vládou schválené minimální limity hmotných rezerv.

Pracoviště krizového řízení je pracoviště v přímé podřízenosti vedoucího zaměstnance příslušného správního úřadu pověřené koordinací krizového řízení.

Pracovní povinnost je povinnost fyzických osob vykonávat po nezbytně nutnou dobu určené práce, které jsou nutné pro řešení krizové situace a které jsou tyto osoby povinny konat v místě určeném orgánem krizového řízení a podle potřeb

pro řešení krizové situace i nad rámec pracovní doby stanovené v pracovně-právních předpisech.

Pracovní výpomoc je povinnost fyzických osob vykonávat jednorázové a mimořádné úkoly nezbytné pro řešení krizové situace, které jsou povinny konat v místě určeném orgánem krizového řízení, a podle potřeb pro řešení krizové situace i nad rámec pracovní doby stanovené v pracovně-právních předpisech.

Pracovní způsobilost vyjadřuje všechny stránky připravenosti člověka přiměřeně zvládat pracovní úkoly v rámci určitého pracovního zařazení.

Praní špinavých peněz – pojem označuje postupy, jimiž zločinecké organizace zajišťují svým penězům ze zločinecké činnosti legální původ. Praní špinavých peněz není jednorázová záležitost, ale uskutečňuje se v několika fázích. Podle mezinárodní terminologie jde o tyto fáze: *Placement* – peněžní hotovosti získané nezákonnou činností se vhodně shromažďují a v hotovosti rozšiřují do peněžního oběhu. *Layering* – výnosy z trestné činnosti se oddělují od svého nezákonného zdroje (zametání stop, složitými bankovními převody z konta na konto a jinými finančními operacemi). *Integration* – nezákonně získanému bohatství se uděluje zjevná legitimita (zapojení peněz do legálního hospodářství). Česká mafie a represivní spolupracující aparát používá termíny *namáčení*, *mydlení* a *žďmání*. Každá z těchto tří etap vyžaduje přemísťování peněz z místa na místo. Nejdříve obvykle bývá nezbytné zbavit se obrovského množství peněz v hotovosti, na úkor bezhotovostních peněz, které se dají prát automatizovaně. Převádění bankovek malých hodnot na větší, s nimiž se snáze manipuluje, se provádí prostřednictvím heren, cestovních šeků, pojištění aut či obchodu se starožitnostmi. *Namáčení* je pro propirače nejobtížnější a nejdůležitější etapou v pracím cyklu. Nejprimitivnější (dosud používanou) formou přeměny hotovosti v bankovní vklady je tak zvaný smurfing (šmoulování), kdy skupiny lidí ukládají na bankovní účty u mnoha rozdílných bank velký počet vkladů nenápadně výše. Tyto metody se časem zdokonalovaly a postupně se začaly vytvářet celé specializované společnosti a organizace s propracovanými postupy. *Mydlení* se provádí různými technikami obchodně neutrálních operací, které jsou tak početné, složité a nepřehledné, že znemožní účetní kontrole zjistit původní zdroj. Jde o klíčovou etapu, v níž se špinavý kapitál očišťuje a zároveň se důkladně zametají stopy. Fingují se prodeje v podnicích, které přijímají hotovosti (maloobchody elektronikou, klenotnictví), nakupují se nemovitosti a hypotéky, zakládá se a brzy ruší životní a jiné pojištění, předčasně se splácejí dluhy, bezhotovostní přesuny z účtu na účet bývají přerušovány výběry v hotovosti a převody do jiných států. *Žďmáním* organizovaný zločin rozšiřuje svoje sféry vlivu i korupcí státní správy a vrcholných představitelů existujících bank a finančních společností, někdy se mu daří skupovat akcie těchto společností a fakticky ovládnout banky (např. skandály spojené s Bank of Credit and Commerce International trvale otřásl důvěryhodností světového bankovníctví).

Právo na sebeobranu je přirozené právo každého státu použít ozbrojené síly na individuální nebo kolektivní sebeobranu proti ozbrojenému útoku.

Prevence je soubor organizačních a technických opatření nebo činností, jejichž cílem je předcházení závažným haváriím nebo eskalacím hrozeb a rizik do krizových situací, a rovněž vytvořit podmínky a zdroje pro zajištění, havarijní a krizové připravenosti.

Prohibice označuje snahu o úplné zakázání produkce a distribuce alkoholu. Vznikla v USA, kde už před první světovou válkou se vytvořily nátlakové skupiny (např. Svaz křesťanských žen), které požadovaly zákaz pít a distribuce alkoholu (tvrdily, že alkohol je droga, která ničí rodinný život a vede ke zločinnosti). V roce 1919 byl tzv. Volsteadův zákon o zákazu alkoholu v USA skutečně schválen. Účinek byl ovšem přesně opačný. Místo snížení zločinnosti a abstinence se začalo pít ještě víc a zločinnost narůstala nevídaným tempem. Vznikla spousta gangů zabývajících se pašováním alkoholu do USA. Lidé pili prakticky všechno, o čemž se domnívali, že obsahuje alkohol, což mělo za následek spoustu otrav alkoholem. Situace se zklidnila až v roce 1931, kdy byl hlavní „hrdina“ prohibice Al Capone zatčen za neplacení daní a odsouzen do Alcatrazu. Prohibice úplně skončila v roce 1933 s tím, že v USA bylo 3x více tajných barů než v roce 1919.

Prostředky ochrany jednotlivce jsou ochranné masky, dětské ochranné vaky, dětské ochranné kazajky, ochranné oděvy a ochranné filtry pro ochranu dýchacích cest a povrchu těla.

Protiteroristická činnost je činnost zahrnující použití pasivních prostředků i aktivní nasazení silových prostředků proti terorismu.

Pružnost ekonomiky je objektivní vlastností hospodářského systému a z hlediska ekonomiky obrany státu vyjadřuje jeho způsobilost včas reagovat na dynamicky se měnící požadavky ekonomického zabezpečení obrany. Jde o optimální využívání ekonomického potenciálu, vzájemné komplementarity a zastupitelnosti jeho složek, výrobní, technické a kooperační elasticity.

První pomoc je okamžitá, avšak dočasná péče poskytovaná na místě obětem nehody nebo náhlého onemocnění k odvrácení komplikací, zmírnění bolesti a uchování života, dokud nebude zajištěná odborná služba nebo lékař.

Přijatelné riziko (přijatelná úroveň rizika) je vědomě stanovená, maximálně přípustná úroveň disharmonie systému, která garantuje, že určitá hrozba nezpůsobí větší poškození konkrétní chráněné hodnoty nebo zájmu určeného subjektu, než bylo předem stanoveno.

Přípravná opatření jsou opatření zaměřená na dosažení připravenosti k řešení krizových situací a zmírnění jejich následků.

Přípravné práce jsou opatření pro předcházení vzniku a minimalizaci následků mimořádné události nebo krizové situace, zabezpečující připravenost a plánovitý postup.

Přípravy státu k obraně jsou souhrnem opatření a činností k vytvoření podmínek pro obranu státu před vnějším vojenským ohrožením a k zabezpečení mezinárodních závazků.

Příprava mobilizační dodávky znamená souhrn činností vykonávaných dodavatelem mobilizační dodávky při zajišťování organizačních, materiálních, personálních a jiných opatření v systému hospodářské mobilizace k zabezpečení mobilizační dodávky, realizovaných v období od uzavření smlouvy o mobilizační dodávce do zahájení jejího plnění po vyhlášení stavu ohrožení státu a válečného stavu.

Rasa – v současné době jsou tendence rasu považovat za termín náležející k minulosti, kdy se jedná pouze o sociální konstrukci, která není biologickou daností, nicméně např. britské zákony definují rasu jako „skupinu osob, definovaných barvou, národností, etnicitou nebo národnostním původem“.

Rasismus je širší pojem, který zahrnuje kromě rasového násilí i rasovou diskriminaci, zároveň představuje ideologii, která se k rasovému násilí váže a nejrůznější druhy negativního chování vůči odlišným osobám, tedy od fyzických útoků, po žhářství, ale také plivání, strkání a pokřikování a rozbíjení oken v bytech etnických menšin nebo imigrantů.

Regulační opatření jsou opatření sloužící ke snížení spotřeby nedostatkových surovin, výrobků a energií nebo usměrnění spotřeby těchto komodit v souladu s krizovými plány v případech, kdy krizová situace nabývá rozsahu, že běžné ekonomické nástroje nejsou při zajišťování nezbytných dodávek dostatečně účinné.

Rezervy představují část celkových zásob, které má stát k dispozici a které mohou být využity k realizaci úzce vymezených cílů. Zásoby určené pro využití v obranném systému státu představují obranné rezervy.

Ropná bezpečnost je souhrn zásad, opatření a způsobů vytváření, udržování a použití nouzových strategických zásob ropy a ropných produktů, určených pro zmírnění nebo překonání stavů nouze vzniklých z jejich nedostatku a přípravných postupů a opatření pro řešení takových stavů nouze.

Ropné produkty tvoří automobilová a letecká paliva benzinového typu, velmi lehké topné oleje, motorová nafta, petrolej a letecká paliva petrolejového typu, topné oleje.

Síly okamžité reakce jsou síly, předurčené k bezprostřednímu reagování na krizové situace, k plnění úkolů při vojenském napadení, k účasti na eliminaci nevo-

jenských ohrožení. V zahraničí mohou působit v silách NATO nebo v mírových misích.

Síly rychlé reakce jsou síly předurčené k posílení sil okamžité reakce, k účasti na eliminaci rozsáhlejších vojenských a nevojenských ohrožení, k zabezpečení mobilizačního rozvinutí hlavních obranných sil a k účasti na mírových operacích.

Sociální citlivost je schopnost firmy vztahovat své operace a taktiku k sociálnímu prostředí takovým způsobem, který je vzájemně prospěšný pro podnik i společnost.

Sociální odpovědnost (firmy, podniku) představuje vážné zvažování vlivu podnikových aktivit na společnost (okolí firmy). Nutí podnikatele, aby brali v úvahu sociální důsledky svých rozhodnutí.

Správa státních hmotných rezerv – ústřední správní úřad v oblastech hospodářských opatření pro krizové stavy a státních hmotných rezerv včetně vytváření a udržování nouzových zásob ropy. Správa zabezpečuje financování hospodářských opatření pro krizové stavy a pořizování státních hmotných rezerv podle požadavků krizových plánů jakož i jejich financování, obměnu, záměnu, půjčku, uvolnění, nájem, prodej, skladování, ochraňování a kontrolu. Tyto činnosti zajišťuje v součinnosti s ostatními ústředními orgány státní správy.

Správní procesy – strategické rozhodování, tvorba koncepcí a programů, regulační činnosti, quasisoudní rozhodování, operativní řízení, koordinace, kontrolní procesy apod. tvoří průřezové funkce, které se v určité míře vyskytují v činnosti všech správních úřadů nebo se soustřeďují na určitých stupních či u speciálně na tyto úkoly zaměřených orgánů.

Standard je závazný dokument obsahující pravidla pro výkon odborných činností a jejich popis.

Standardizace je proces zavádění a uplatňování postupů a norem do praxe, jejichž cílem je dosažení větší operační výkonnosti (sladění, součinnosti, společné činnosti) a zlepšení efektivnosti při využívání disponibilních zdrojů. V NATO jsou definovány čtyři stupně standardizace: a) *slučitelnost (compatibility)*, tj. schopnost dvou či více celků nebo komponentů vojenské techniky a materiálu existovat nebo fungovat ve stejném systému či prostředí bez vzájemného rušení, b) *vzájemná operační součinnost (interoperability)*, tj. schopnost systému, jednotek nebo sil poskytnout služby a přijmout služby od ostatních systémů, jednotek nebo sil a využívat tuto výměnu služeb k efektivní společné činnosti, c) *zaměnitelnost (interchangeability)*, tj. stav, kdy dva nebo více předmětů (celků) mají takové funkční a fyzikální charakteristiky, že jsou ekvivalentní co do výkonu a trvanlivosti a jsou schopny být vyměněny jeden za druhý bez úprav předmětů, příp. okolních předmětů (s výjimkou seřízení), d) *stejnost (commonality)*, tj. stav, kdy skupiny jednotlivců, organizací nebo států používají společnou doktrínu, procedury nebo výzbroj. Činnosti, kterých se standardizace týká, lze zahrnout

do jedné ze tří oblastí: *Operační standardy* stanovují obsahovou stránku, definice a aplikace informací, které se vyměňují mezi systémy (jednotkami, managementy). *Procedurální standardy* definují formát a prezentaci informací a zajišťují, že vyměňované informace mají jednoznačný obsah. *Technické standardy* definují funkční vlastnosti, charakteristiky a fyzické parametry sítí a zařízení, pomocí nichž se uskutečňuje výměna informací. Hlavními dokumenty standardizace jsou *standardizační dohody a spojenecké administrativní publikace*. *Standardizační dohody* jsou definovány jako záznam dohody mezi několika nebo všemi členskými státy o přijetí stejných nebo podobných technických zařízení, zbraňových systémů, operačních, logistických a administrativních postupů. *Spojenecké administrativní publikace* jsou oficiální standardizační dokumenty NATO, jejichž používání jako společného implementačního dokumentu schválí některé nebo všechny členské státy NATO, který je distribuován na uživatelskou úroveň. Tím se liší od STANAG (standardizační dohody), která je distribuovaná státům hlavně k zapracování do jejich národní dokumentace.

Stát je právní organizace, suverénní uvnitř i navenek, skládající se z území, obyvatelstva, státního mechanismu (tj. státních orgánů a institucí). Je oprávněn předepisovat, resp. vybírat daně a vydávat peníze. Jako svrchovaný subjekt mezinárodního práva reprezentuje obyvatelstvo navenek a jeho jménem navazuje vztahy s jinými subjekty mezinárodního práva. Má své znaky, rysy a principy. Mezi ně patří: a) *Forma vlády*, tj. způsob organizace státní moci, který je určen účastí občanů na státní moci a složením a vahou nejvyšších státních orgánů a vztahy mezi nimi. Nejznámější formy vlády jsou monarchie (absolutní a konstituční) a republika (parlamentní, prezidentská, kancléřská apod.). b) *Státní režim*, který určují metody fungování státní moci, tedy státní regulace života společnosti a postavení jednotlivce v ní. Člení se na demokratický a nedemokratický. c) *Státní zřízení*, jež je dáno vztahy mezi státem a jeho územními částmi, resp. ústředními a místními orgány státu. Může být unitární (centralizované a decentralizované), složené (federace a různé unie) a svazy států (konfederace).

Státní hmotné rezervy jsou státem vytvořené zásoby důležitých surovin, materiálů, polotovarů a výrobků určených pro zajištění obranyschopnosti a obrany státu, ochranu životně důležitých hospodářských zájmů státu, zajišťování nezbytných dodávek v systému nouzového hospodářství a hospodářské mobilizace, humanitární pomoc a pro odstraňování následků krizových situací. Člení se na hmotné rezervy, mobilizační rezervy, pohotovostní zásoby a zásoby pro humanitární pomoc.

Státní objednávka je opatření k zajištění nezbytných dodávek pro hospodářskou mobilizaci zdrojů k zahájení válečné výroby.

Státní správa je hlavní subsystém veřejné správy a je součástí výkonné moci státu.

Státní správce je osoba jmenovaná vládou, ministerstvem nebo jiným ústředním správním úřadem k výkonu dočasné správy vybraného podniku důležitého pro překonání krizového stavu.

Státní svrchovanost je nezávislost státní moci na jakékoli jiné moci. Stát je navenek i uvnitř omezen pouze svrchovaností (suverenitou) jiných států, obecním mezinárodním právem a svobodně převzatými mezinárodními závazky.

Stav nouze v energetice (elektroenergie a plynárenství) je omezení nebo přerušování dodávek elektřiny na celém území ČR nebo její části v důsledku a) živelních pohrom, b) opatření státních orgánů za nouzového stavu, stavu ohrožení státu nebo válečného stavu, c) havárií na zařízeních pro výrobu, přenos a distribuci elektřiny, plynu, výrobních či rozvodových zařízení, d) dlouhodobého nedostatku základních zdrojů, kterými jsou paliva, elektřina, voda, e) smogové situace podle zvláštních předpisů, f) teroristického činu. Stav nouze pro celé území státu vyhláší provozovatel přenosové soustavy (právníká osoba, která je držitelem licence na přenos elektřiny) v hromadných sdělovacích prostředcích a prostřednictvím prostředků dispečerského řízení. Stav nouze na určité části území státu vyhláší v regionálních sdělovacích prostředcích a prostřednictvím prostředků dispečerského řízení příslušní provozovatelé distribučních soustav (fyzická nebo právníká osoba, která je držitelem licence na distribuci elektřiny).

Stav ropné nouze, tj. stav vyhlášený nařízením vlády v důsledku nedostatku ropy a ropných produktů v případech, kdy průměrný měsíční dovoz ropy a ropných produktů do ČR je natolik snížen oproti průměrnému měsíčnímu dovozu v předcházejícím kalendářním roce nebo lze důvodně očekávat takové jeho snížení, že nepříznivé následky z toho plynoucí nelze odstranit bez přijetí regulačních opatření jejich spotřeby a výdeje nouzových zásob.

Stávka je forma protestu spočívající v hromadném dočasném odmítnutí vykonávání práce v jednom nebo více podnicích ze strany zaměstnanců. Účelem stávky je splnění určitých požadavků většinou mzdových, technických nebo politických. Opakem stávky je výluka organizovaná jedním nebo více zaměstnavateli z důvodů obdobných. Stávky je někdy užíváno jako forma nátlaku na vládu s cílem změnit její politický směr. Výjimečně může stávka podkopat pozici některé politické strany.

Strategie je základní orientace a souhrn zásad a optimálních postupů k dosažení žádoucího (cílového) stavu činnosti a vývoje daného objektu v rámci dané koncepce s respektováním daných omezení. Strategie vytváří rámec pro uvažování a činnost. Účelem strategie je určit a prostřednictvím hlavních cílů a taktiky vyjádřit předvídaný obraz cílového stavu. Existuje mnoho definic pojmu strategie, všechny by však měly ctít tzv. koncové body strategie (tj. účel, poslání, cíl, úkol) a prostředky jejich dosažení (taktiky a plány). Zahnuje určení účelu (či poslání)

ní) a základních dlouhodobých cílů organizace (podniku), určení směru rozvoje a alokaci zdrojů potřebných pro dosažení vytyčených cílů.

Strategie obrany ČR je souhrn opatření mezinárodněpolitických, vojenských, bezpečnostních, hospodářských a ochranných k zajištění svrchovanosti a územní celistvosti státu, jeho základních funkcí a ekonomiky před vnějším ohrožením, k ochraně života a zdraví občanů, ústavního pořádku a nejdůležitějších ekonomických, kulturních, vědeckých a přírodních hodnot. Je řízena nejvyššími státními orgány. Vychází ze státních zájmů ČR a opírá se o všeobecnou brannou povinnost. Zahrnuje nasazení adekvátních sil a prostředků státu ve stavu ohrožení a válečném stavu.

Strategické suroviny jsou ty druhy surovin, které mají mimořádný význam pro vojenskou produkci nebo zabezpečení základních funkcí státu. Jak je známo, průmysl potřebuje ke zpracování asi 10 000 různých druhů surovin rostlinného, živočišného i nerostného původu. Velká část těchto surovin má určitý vojenský význam. Existuje však skupina materiálů, bez nichž za dnešních podmínek doslova nelze vést válku. Mendělejevova periodická soustava má v současné době 106 prvků. Avšak jenom asi 90 z nich má význam pro průmysl. A z těchto 90 prvků bylo např. pro vedení pozemních bojových operací v době druhé světové války potřeba asi 30 a vzdušných operací asi 46. S nástupem nových technologií některé druhy strategických surovin postupně ztrácejí svůj význam, jiné se objevují. Každá válka 20. století zkorigovala seznam strategicky důležitých materiálů. Například v první světové válce byl do skupiny strategických surovin zařazen hliník a o něco později hořčík. Ve druhé světové válce nabyly neobyčejného významu uran a thorium, jakožto základní materiál pro výrobu atomových bomb. Za této války a zejména po jejím ukončení se začala rozvíjet těžba mnoha vzácných kovů (zirkonium, lithium, tantal, kadmium, indium, germanium a jiné), které pro své vlastnosti z hlediska válečné výroby jsou velmi důležité, nabyly na významu a byly zařazeny do skupiny strategických surovin. Použitím grafitových bomb ve válce v Kosovu v roce 1999 se ukázalo, že novým strategickým materiálem se stal i tento prvek.

Strategické zásoby jsou zásoby životně důležitých věcných prostředků (surovin, materiálů a potravinových položek) potřebných pro materiální pokrytí potřeb státu za krizových stavů k zajištění základů ekonomické aktivity země. Vytváří je na základě požadavků správních úřadů SSHR, která je rovněž udržuje jako položky hmotných rezerv v rámci stanovených limitů. O jejich uvolnění po vyhlášení krizového stavu rozhoduje vláda ČR. V době mimo krizový stav se nakládání s hmotnými rezervami řídí zvláštním zákonem.

Subjekt hospodářské mobilizace je právnická osoba, která je za stavu ohrožení státu nebo válečného stavu dodavatelem nebo poddodavatelem nezbytné dodávky pro předmět státní objednávky, jejíž uskutečnění vyžaduje podstatné rozšíření nebo změnu obvyklého předmětu podnikání. Z titulu jmenování subjektem HM

má právo na přednostní dodávku výrobků, práci, služeb a zajištění pracovních sil. Podle § 17 zákona č. 241/2000 Sb., je osvobozen od povinnosti poskytnout věcné prostředky stanovené zákonem č. 222/1999 Sb., o zajišťování obrany ČR, a je oprávněn v souladu s plánem opatření hospodářské mobilizace a § 49 zákona č. 218/1999 Sb., branného zákona, požadovat pro své zaměstnance zajišťující mobilizační dodávku zproštění mimořádné služby.

Systém hospodářské mobilizace jsou organizační, materiální, personální a jiná opatření, kterými ústřední správní úřady zabezpečují mobilizační dodávku pro potřeby ozbrojených sil a ozbrojených bezpečnostních sborů za stavu ohrožení státu a válečného stavu.

Systém nouzového hospodářství je součást hospodářských opatření pro krizové stavy zabezpečující nezbytné dodávky pro uspokojení základních životních potřeb obyvatelstva, pro podporu činnosti hasičských záchranných sborů a havarijních služeb a pro podporu výkonu státní správy, a to tak, aby tyto dodávky probíhaly způsobem obvyklým pro období mimo krizové stavy.

Systém regulačních opatření je součást hospodářských opatření pro krizové stavy představující souhrn opatření, která slouží ke snížení spotřeby nedostatkových surovin, výrobků a energií nebo usměrnění jejich spotřeby v souladu s krizovými plány v případech, kdy krizová situace nabývá takového rozsahu, že běžné ekonomické nástroje nejsou při zajišťování nezbytných dodávek dostatečně účinné.

Technologie zahrnuje veškeré znalosti o tom, jak věci dělat. Zahrnuje vynálezy, techniky a ohromné množství organizovaných znalostí o čemkoli. Technologie má hlavní vliv na to, jak se věci dělají, jak se konstruuje, vyrábí, distribuuje a jak se prodává zboží či služby. Vliv technologie je patrný na nových výrobcích, nových strojích, nových nástrojích, nových materiálech a nových službách. Mezi *užitky* technologie patří vyšší produktivita, vyšší životní úroveň, více volného času a větší množství rozmanitých výrobků. Užitky plynoucí z technologií musí však vyvážit problémy související s technologickým rozvojem, jako jsou dopravní zácpy, znečištění vody a životního prostředí, nedostatek energií a ztráta soukromí v důsledku aplikace počítačových technologií.

Teritorium státu je území státu s jeho pozemní infrastrukturou, obyvatelstvem a vzdušným prostorem.

Terorismus je společensky nebezpečný jev projevující se v národním i mezinárodním měřítku, hrubé zastrašování hrozbou či přímým použitím násilí. Terorismus můžeme rozdělit na *vnitřní*, jehož cílem je rozklad státu a změna politického režimu, *levicový terorismus*, jehož cílem je nastolení prokomunistických režimů, *státní terorismus*, jehož podstata tkví ve vyvražďování vlastního nebo i cizího obyvatelstva likvidací odpůrců, potíráním základních lidských práv a svobod, zakazováním politických stran apod., *mezinárodní* (separatistický či nacionalistický), jehož cílem je osvobození z koloniálního útlaku, vytvoření nezávislého

státu nebo připojení k jinému státu, *islámský fundamentalistický terorismus*, který odsuzuje západní politické, náboženské a sociální hodnoty, život podle přísných zákonů islámu považuje jako jediné možné uspořádání světa, největším nebezpečím islámského terorismu je, že se jeho zastánci cítí být oprávněni ve jménu koránu používat násilí, *náboženský*, tedy spory mezi různými náboženskými skupinami, *etnický* neboli konflikty mezi rozdílnými rasami a národy, *válečného terorismu* se dopouští stát útočící na civilní obyvatelstvo protivníka.

Teroristický útok je forma antihumánních metod, kterými se určitá skupina snaží prosadit své názory silou, zastrašováním a násilím. Projevuje se nejčastěji útoky na civilní cíle se záměrem co nejvíce vyděsit obyvatelstvo a způsobit co největší škody.

Těžko ovlivnitelné narušení veřejného pořádku – mezi příčiny těžko ovlivnitelného narušení veřejného pořádku můžeme zařadit např. přírodní katastrofy či velké antropogenní události, které svým dopadem mohou zasažené obyvatelstvo dohnat do krajních situací. Pokud lidem v zasažených oblastech není akutně poskytnuta pomoc ze strany státu a základní potřeby nejsou k dispozici, stává se hrozba vlny občanských nepokojů spojených s vlnou rabování a pouličního násilí zcela reálnou. Lidé v úzkých situacích pak jednají instinktivně a impulzivně, což může vést k různým projevům násilné činnosti a majetkové kriminalitě.

Trouble shooting je metoda řešení krizových situací systémem ad-hoc, dá se uplatnit po vzniku krizí, které byly spíše nepravděpodobné a v případě jejich vzniku nedochází k zásadnímu ohrožení systému (zdraví a životů lidí, škodám na majetku, ekologickým škodám apod.).

Transfer rizika je přesun celého rizika nebo jeho části na jiné subjekty (formou transferu rizika je např. *pojištění, leasingu, hedging, franchise* apod.).

Uchování výrobních schopností je uchování speciálních technologických zařízení ve vlastnictví dodavatele mobilizační dodávky určených k zahájení nebo rozšíření výroby předmětu mobilizační dodávky a pro jinou výrobu nevyužívaných v provozuschopném stavu.

Uprchlík je osoba, která se nachází mimo svou vlast a má oprávněné obavy z pronásledování z důvodů rasových, náboženských či národnostních nebo z důvodů příslušnosti k určité společenské vrstvě, nebo kvůli zastávání určitých politických názorů. V obecné řeči se často pojmem uprchlíci označují nejenom ti, které již nějaký stát uznal jako osoby splňující podmínky pro udělení azylu podle Ženevské úmluvy o právním postavení uprchlíků z roku 1951, ale také ti, jejichž žádost o azyl je teprve projednávána. Česká republika neuděluje status uprchlíka, ale azylanta. Právo na azyl je zakotveno v článku 43 Listiny základních práv a svobod. Povinnost poskytnout azyl není zakotvena nikde.

Úplatkářství – v souladu s *Úmluvou EU o ochraně finančních zájmů Společenství a navazujících protokolů* skutková podstata úplatkářství je naplněná, když

úředník úmyslně přímo nebo přes prostředníka pro sebe nebo pro třetí osobu výkonu jakéhokoli druhu jako protislužbu žádá, přijme nebo si dá slíbit, aby vykonal nebo opominul služební jednání nebo jednání při výkonu služby, čímž poruší služební povinnost způsobem, který poškodí nebo může poškodit finanční zájem Společenství.

Určená dopravní síť je souhrn vybraných a provozně-technicky zabezpečených pozemních komunikací, železničních drah, vodních a letových cest předurčených k zajištění přesunu osob a materiálu všeho druhu mimo prostor obrany operačního uskupení vojsk, k zajištění přesunů vojsk, jejich zásobování, odsunu raněných a nemocných, neupotřebitelného materiálu a pro zabezpečení chodu válečného hospodářství a života obyvatelstva.

Ústřední krizový štáb je pomocný orgán vlády pro řízení krizí. Aktivuje se v *gesci ministra obrany* v případě vnějšího vojenského ohrožení ČR, při plnění spojeneckých závazků v zahraničí a při účasti ozbrojených sil ČR v mezinárodních operacích na obnovení míru a udržení míru nebo v *gesci ministra vnitra* v případě ostatních druhů ohrožení ČR, při poskytování humanitární pomoci většího rozsahu do zahraničí a při zapojení ČR do mezinárodních záchranných operací v případě havárií a živelních pohrom. Statut BRS je zveřejněn na internetových stránkách vlády.

Ústřední správní úřady jsou ministerstva a jiné správní úřady na ústřední úrovni.

Uvolňování hmotných rezerv znamená fyzický prodej či likvidace položky hmotných rezerv (nebo její části), která již neslouží nebo nebude sloužit svému účelu. Uvolnění schvaluje vláda na základě návrhu Správy státních hmotných rezerv zpracovaného podle požadavků věcně příslušných ústředních správních úřadů vyplývajících z jejich krizových plánů.

Územní správní úřady jsou organizační celky zejména v krajích a obcích, které jsou přímo řízené ústředními správními úřady.

Válka je podle rozsahu a svých důsledků nejtěžší forma společenské krize. Na rozdíl od krizových stavů se řídí válečným právem, mezinárodním humanitárním právem, zákony a obyčejí války, což ji vyděluje z běžně používaného pojmu „krize“. Představuje dlouhodobé použití ozbrojených sil mezi státy nebo skupinami států. Zahrnuje nasazení pravidelných i nepravidelných sil ve vzájemně souvisejících bitvách a taženích k dosažení důležitých státních cílů. Může být vědomě omezená ve zdrojích a cílech nebo všeobecná s využitím všech zdrojů, kdy je v sázce další přežití válčících stran. Podle rozsahu válčičtější, na kterém je vedená, může být globální, regionální nebo lokální. Podle charakteru použitých zbraní může být konvenční nebo jaderná. Podle doby trvání může být válka krátká nebo vleklá. Vedení války je zabezpečováno produkcí válečné ekonomiky.

Stát i ozbrojené síly se řídí pomocí válečného systému řízení, tzv. *válečného managementu* (*war management*).

Válčí strany jsou státy nebo síly, které se ocitly ve válce proti sobě nebo jakémkoli jiném ozbrojeném konfliktu, a to bez ohledu nato, byla-li válka vyhlášená, či nikoli.

Válečné hospodářství je rozhodující část výrobních kapacit hospodářství státu, která pracuje ve prospěch zabezpečení činnosti ozbrojených sil a ozbrojených bezpečnostních sborů, uspokojení základních životních potřeb obyvatelstva a zachování základních funkcí státu. Vzniká transformací mírového hospodářství. Zahrnuje novou formulaci cílů, změnu výrobních programů, konverzi průmyslu, evakuaci lidí, kapacit a materiálu, alokaci zdrojů a změnu v řízení.

Válečná potřeba je politicky a ekonomicky zdůvodněné množství osob, věcných prostředků a služeb nezbytných pro mobilizační rozvinutí ozbrojených sil, pro následné vedení vojenských operací a pro zabezpečení potřeb válečného hospodářství.

Válečná výroba, tj. výroba materiálu všeho druhu k úhradě jeho spotřeby a ztrát u vojsk, obyvatelstva a v rámci činnosti hospodářství v době války. Je řízena podle zvláštních plánů a vojensko-ekonomických pravidel.

Válečný stav je právní kategorie pro pojmenování stavu, který na území celého státu může vyhlásit podle Ústavy ČR Parlament ČR v případě hrozí-li státu bezprostřední napadení nebo je-li napaden nebo je-li třeba plnit mezinárodní smluvní závazky o společné obraně. Umožňuje použít veškeré síly a prostředky státu, právnických a fyzických osob k odražení agrese. Je to právní stav, při kterém je centrálně řízen výkon státní správy, chod národního hospodářství i činnost ozbrojených sil. Hromadně se povolávají vojáci v záloze k mimořádné službě v ozbrojených silách a činí se opatření v národním hospodářství k zajištění potřeb ozbrojených sil a civilního obyvatelstva. Vyhláší a odvolává se zákonem a je posledním krokem k možnému odvrácení války. Z hlediska mezinárodního práva vzniká mezi znepřátelenými stranami (státy nebo jinými subjekty mezinárodního práva) vypuknutím ozbrojeného konfliktu, a to bez ohledu na to, zda byla vypovězená válka.

Válečnými zločiny rozumíme mezinárodní zločiny hrubého porušení zákonů a obyčejů války. Podle Statutu Norimberského mezinárodního vojenského tribunálu se za válečné zločiny považují zejména vražda civilních osob, zlé nakládání s civilním obyvatelstvem, nucení civilního obyvatelstva k otročským pracím, deportace, vražda válečných zajatců nebo špatné nakládání s nimi, vraždění rukojmí, plenění veřejného nebo soukromého majetku, svévolné ničení měst a vesnic nebo pustošení neodůvodněné válečnou nutností.

Varování je souhrn technických a organizačních opatření zabezpečujících včasné upozornění obyvatelstva na hrozící nebo nastalou mimořádnou událost, vy-

žadující realizaci opatření na ochranu obyvatelstva a majetku: zahrnuje zejména varovný signál, po jehož provedení je neprodleně realizováno informování obyvatelstva o povaze nebezpečí a o opatřeních k ochraně života, zdraví a majetku.

Veřejný pořádek – jedná se o souhrn společenských vztahů, které vznikají, rozvíjejí se a zanikají na místech veřejných a veřejnosti přístupných. Jsou upraveny právními i neprávními normativními systémy a jejich zachování je podstatné pro zajištění klidného a bezporuchového chodu společnosti, stejně tak tvoří základ celkové bezpečnosti státu. Může být definován jako „*vyvážený stav společenských vztahů respektující věta či v místě uznávaná pravidla způsobu života a společenského chování (slušnosti), vycházející z poměrů daného místa a z tam obecně přijímaných zásad a pravidel morálky*“.³⁹

Veřejná správa je správa veřejných záležitostí, realizovaná jako projev výkonné moci ve státě. Skládá se ze státní správy a samosprávy. Ve své podstatě představuje souhrn činností, které nejsou zákonodárstvím, soudnictvím ani vládou.

Věcná pomoc je poskytnutí věcných prostředků při provádění záchranných a likvidačních prací a při cvičení na výzvu velitele zásahu, hejtmána kraje nebo starosty obce. Věcnou pomocí se rozumí i pomoc poskytnutá dobrovolně bez výzvy, ale se souhlasem nebo s vědomím velitele zásahu nebo starosty obce.

Věcné prostředky jsou movité a nemovité věci ve vlastnictví státu, územních samosprávných celků a právnických a fyzických osob nebo jimi poskytované služby, které lze využít při řešení krizových situací.

Věcné zdroje jsou (z hlediska potřeb zabezpečování obrany státu) strategické suroviny, rezervy a zásoby, výzbroj, technika a materiál pro ozbrojené síly, výrobní aparát a infrastruktura obranného hospodářství.

Vědomé (úmyslné) narušení veřejného pořádku – mezi úmyslné narušení veřejného pořádku patří primárně občanské nepokoje a sekundárně teroristické či jiné organizované destabilizační akce. Občanské nepokoje jsou stavem, kdy se občané určitého území bouří až revoltují proti určitému jevu (např. státní správě, organizaci, firmě atd.). Během nepokojů dochází často k ničení cizího majetku, ke krádežím, k vandalismu, k pouličním bojům mezi ideálově polarizovanými skupinami, ke střetům s pořádkovými silami, či k útokům na symboly moci. Stav občanské neposlušnosti je živelná událost, která se vyznačuje tím, že je zpravidla prvotně vyprovokována ústřední afektovanou skupinou. Po „nabalení“ dalších účastníků nepokojů (zasazených či zainteresovaných subjektů) ztrácí dav schopnost vlastní orientace a není nadále nikým přímo řízen. V davu se mohou vyskytovat zfanatizované skupiny, které okolní „umírněné účastníky“ strhávají a motivují k výtržnostem a tím eskalují závažnost celé situace. Do kategorie ne-

³⁹ In Rozhodnutí Ředitelství služby cizinecké a pohraniční policie, č. j. SCPP-3142/C-214-2006 ze dne 23. 10. 2006.

pokoju můžeme zařadit *bojkoty, demonstrace* a v širším pojetí i *ozbrojená povstání a revoluce, kontrarevoluce* apod.

Vnější bezpečnost státu je souhrn mezinárodněpolitických, ekonomických a vojenských vztahů státu s okolními státy a koalicemi, jejichž prostřednictvím prosazuje své státní zájmy.

Vnitřní bezpečnost státu je souhrn vnitřních bezpečnostních podmínek a legislativních norem a opatření, kterými stát zajišťuje demokracii, ekonomickou prosperitu a bezpečnost občanů, kterými stanoví a prosazuje normy morálky a společenského vědomí.

Vojenská infrastruktura je souhrn zařízení a objektů nezbytných pro přípravu a řízení obrany státu, rozvinutí a činnost ozbrojených sil (vlastních a spojeneckých) a logistické zabezpečení činnosti teritoria. Zahrnuje zejména letištní síť, systémy zásobování PHM, dopravní systémy, spojovací, navigační systémy, výcvikové prostory, zodolněná místa velení, stálá obranná opevnění, systém varování a výstrahy a rovněž zařízení letišť, skladů a rezerv pro spojenecká vojska.

Vojenská politika je souhrn názorů na zajištění bezpečnosti státu, které určují a realizují politické přístupy k řešení vojenských problémů, zejména výstavbu a použití armády a jiných nástrojů bezpečnosti státu. Vychází z historických, geografických, politických a kulturních zvláštností státu a vyjadřuje především dlouhodobé národní zájmy.

Vojenská strategie je komplex doktrinárních zásad souvisejících se zajištěním národní i mezinárodní bezpečnosti státu, s odvrácením vojenské hrozby nebo vojenského napadení země. Vyjadřuje teoretická a praktická východiska a opatření, související s přípravou země a jeho ozbrojených sil na válku.

Vůle k obraně je soubor vlastností projevujících se ve schopnosti záměrně dosahovat stanovené cíle obrany společnosti. Za hlavní sociálně-politické projevy vůle k obraně jsou považovány uznání nezbytnosti existence armády, akceptace všeobecné branné povinnosti (občanského principu obrany), respektování hodnoty (ceny) bezpečnosti, jež je zviditelněná vojenským rozpočtem, uznání nezbytnosti důležitých omezení vojáků přiměřeně vystupňované a účinně kontrolované veřejností, aktivní zájem občanů, jejich institucí a státu na získávání, zajištění potřeb, znalostí, dovedností a návyků zvyšujících šance na úspěch obrany definovaných hodnot.

Výběrová mobilizace je opatření částečné mobilizace podle branného zákona. Jejím cílem je podle konkrétní situace postupně doplnit vybrané útvary mobilizačními zálohami a ostatním materiálem na válečné počty ještě před vyhlášením všeobecné mobilizace.

Výpadek energie je krizová situace, která má citelné následky pro vyspělou civilizaci, jež je závislá na pravidelné dodávce elektrické energie. Vlivem vnějších

událostí (přerušení vedení, elektromagnetický pulz, havárie elektrárny atd.) dojde k zastavení pravidelné dodávky energie. Následuje kolaps moderní civilizace v podobě nefunkčnosti základních služeb, jako je veřejná doprava, osvětlení, vytáhy, většina elektrospotřebičů atd. Výpadky energie mohou být podhoubím pro sekundární jevy, jako jsou krádeže, rabování či jiné asociální projevy.

Zahraniční politika v oblasti bezpečnosti je soubor politických cílů, úkolů a prostředků jejich realizace, vedoucích k zajištění svobody, suverenity a nezávislosti státu i jeho občanů. Jejím posláním je vytvořit optimální status státu v síti mezinárodních vztahů, jeho vnější bezpečnostní záruky na základě příslušných mezinárodních smluv a členství v mezinárodních bezpečnostních organizacích, jakož i plnění závazků a povinností z nich plynoucích.

Záchrana je okamžitá pomoc osobě, která je poraněná nebo je v nouzi, s cílem poskytnout první pomoc a dostat do bezpečí.

Záchranné práce představují činnost k odvrácení nebo omezení bezprostředního působení rizik vzniklých mimořádnou událostí, zejména ve vztahu k ohrožení života, zdraví, majetku nebo životního prostředí, a vedoucí k přerušení jejich příčin.

Záchranný sbor je jednotně organizovaný sbor k provádění a řízení záchranných prací při mimořádných událostech a krizových situacích.

Zakázané způsoby a prostředky vedení války jsou ty způsoby a prostředky, jejichž použití v ozbrojených konfliktech překračuje meze stanovené mezinárodním právem válečným, resp. mezinárodním právem humanitárním. Cílem války nesmí být nic jiného než násilné (vojenské) zlomení odporu ozbrojeného protivníka. V zájmu humanizace války má mezinárodní právo řadu pravidel, jimiž zakazuje nejen použití určitých druhů zbraní, ale i některé způsoby vedení války. Vojenské operace smějí být vedeny výlučně proti vojenským cílům.

Zákony a obyčeje války je označení pro souhrn mezinárodněprávních norem použitelných v ozbrojených konfliktech (výraz byl zaveden Haagskými úmluvami z roku 1907 a potvrzen rozsudkem Norimberského mezinárodního vojenského tribunálu).

Zálohy tvoří lidské i věcné prostředky, které mají k dispozici statutární představitelé organizací, operativní prostředky řízení, které slouží k úhradě vyřazených, zničených nebo jinak neschopných činnosti sil a prostředků, potřebných pro další fungování a plnění úkolů danou organizací.

Záměna položky hmotných rezerv znamená nahrazení položky hmotných rezerv nebo její části zásobou jiné položky s cílem úpravy stavů určitých položek v rámci celkové skladby hmotných rezerv. Záměnou hmotných rezerv nesmí poklesnout stav hmotných rezerv pod vládou schválené minimální limity pro dané položky hmotných rezerv.

Zásada humanity války je základní zásada práva ozbrojených konfliktů, která upravuje zásady válečné účelnosti. Tato zásada omezuje volnost válčících stran si vzájemně škodit.

Zásoby jsou prostředky, kterými v dané době disponuje stát (státní intervenční zásoby), územní správní úřady (místní zásoby), ozbrojené síly (zvláštní zásoby), podnikohospodářská sféra, subjekty hospodářské mobilizace (zásoby spojené s uchováním výrobních schopností), zásoby soukromých podnikatelů a jednotlivců.

Zásoby pro humanitární pomoc jsou součástí státních hmotných rezerv tvořená vybranými základními materiály a výrobky, určenými po vyhlášení krizového stavu k bezplatnému poskytnutí fyzickým osobám vážně materiálně postiženým krizovou situací.

Zálohy jsou operativní prostředky řízení tvořené lidskými, finančními a materiálními prostředky, které mají k dispozici statutární představitelé organizací, a které jsou určeny k úhradě vyřazených, zničených nebo jinak neschopných činnosti sil a prostředků, potřebných pro další fungování a plnění úkolů danou organizací.

Zařízení systému varování a vyrozumění jsou prvky generující stanovený akustický varovný signál nebo zprávu a prvky zabezpečující přenos těchto signálů a zpráv.

Zločiny proti lidskosti – za tyto zločiny jsou považovány vraždy, vyhlazování, otročování, deportace nebo jiné ukrutnosti, páchané na civilním obyvatelstvu před válkou nebo v době války, dále pronásledování z důvodů politických, rasových nebo náboženských, zejména genocida a apartheid.

Zločinné spolčení je společenstvím více osob s vnitřní organizační strukturou, s rozdělením funkcí a dělbu činností, které je zaměřeno na soustavné páchaní úmyslné trestné činnosti.

znaky organizovaného zločinu: a) *profesionalita*, tj. koncepčnost, plánovitost, dělba práce, hierarchicky členěná organizační struktura s přesně vymezenými funkcemi, propojení různých oblastí aktivit, pevně stanovené a přesně dodržované normy skupinového chování, disciplína, podřízení veškerého jednání prospěchu organizace, b) *bohatství*, tj. velké finanční prostředky zčásti používané k získávání dalšího bohatství, k zajišťování bezpečnosti, potlačování konkurenčních skupin, k nákupu dokonalého technického a informačního vybavení, c) *mezinárodní spojení a působení*, tj. nepřetržitá spolupráce bez ohledu na hranice států, neomezený pohyb osob, peněz a informací, d) *pronikání do oficiálních společenských struktur a snaha o zajištění bezpečnosti a beztrestnosti nezákonného podnikání*, investováním zisků v hospodářské sféře a jejich používání k zajištění bezpečnosti či boji s konkurencí, ovlivňováním cestou kompromitování a kumpování oficiálních činitelů nebo kontrolou pozic v politice ve státní správě,

v ekonomice, ve sdělovacích prostředcích. Konečným cílem je úplná kontrola politické moci.

Zvláštní skutečnosti tvoří informace v oblasti krizového řízení, které by v případě zneužití mohly vést k ohrožení života, zdraví, majetku, životního prostředí nebo podnikatelských zájmů právnických osob nebo fyzických osob vykonávajících podnikatelskou činnost podle zvláštních právních předpisů (např. zákona č. 455/1991 Sb., o živnostenském podnikání, zákona č. 513/1991 Sb., obchodního zákoníku, atd.).

Žhářství je úmyslné založení požáru, takové jednání je klasifikováno jako trestný čin.

Management sociálních a společenských hrozeb

Management hrozeb této kategorie by se dal s nadsázkou nazvat „krvává historie lidstva“. Války, občanské války, revoluce, kontrarevoluce, vzpoury, nepokoje, rebelie, represálie, politický, náboženský, ekonomický a sociální teror, vyhlazovací tábory, stávky, protesty, krvavé demonstrace, kriminalita, organizovaný zločin, hospodářské krize, to všechno má na svědomí stamiliony mrtvých, raněných, zbídačených či jinak poznamenaných lidí.

Management této kategorie hrozeb se vyvíjel společně s historií lidstva. Každá historická epocha měla a má svůj management vypořádání se s těmito hrozbami. Tento management byl vždy poplatný době, odrážel obecné politické, sociálně-společenské a legislativní poměry té či oné doby. Specifickou zvláštností těchto hrozeb je skutečnost, že se nemusely stát kdyby... Slůvko „*kdyby*“ je průvodcem managementu těchto hrozeb. Svět by mohl vypadat jinak, kdyby... Jestliže přírodní hrozby člověk neovlivní (maximálně zmírní jejich dopady), antropogenním hrozbám se dá předejít precizně organizovanou prevencí a dodržováním bezpečnostních norem a předpisů, k sociálním a společenským ohrožením by nemuselo docházet, kdyby se lidstvo poučilo z minulých katastrof, krizí a neštěstí, a mělo snahu vyvarovat se násilí. Bohužel hrůza není dědičná. Pocit hrůzy se nedá přenášet z generace na generaci. Hrůza se musí přežít. Hrůzy minulých generací nechávají lhostejné nové generace. Cožpak dnes někoho trápí hrůzy válek starověku, středověku, bohužel ani novověku. „Koefficient poučitelnosti“ z historie je velmi nízký. Nejhorší možný přístup k managementu hrozeb je pseudofilozofie – nás se to netýká..., nám se to nemůže stát..., je to jejich věc... apod.

Přes toto konstatování se nedá říct, že by se nic nedělalo. Na celosvětové úrovni, v rámci regionálních aliancí, unií a společenstev, ale i na úrovni jednotlivých států jsou přijímána politická, organizační a legislativní opatření,

kteřá mají za cíl snížit či eliminovat jednotlivé kategorie sociálních a společenských hrozeb.

Mezinárodní organizace krizového managementu (OSN, NATO, OBSE, EU, řada nevládních a neziskových organizací) se snaží najít klíč ke snížení napětí plynoucího z eskalací krizí sociálního, ekonomického a společenského charakteru. Kromě mírových iniciativ, hledání cest ke snížení počtu jaderných zbraní, zákazu používání chemických a biologických zbraní, nerozšiřování válečných aktivit do kosmického prostoru, se velká pozornost věnuje zejména boji proti mezinárodnímu terorismu, mezinárodnímu organizovanému zločinu, globální kriminalitě, drogové kriminalitě, korupci, apod. Legislativní normy přijímané OSN, EU i jednotlivými státy vytvářejí dobré výchozí podmínky pro účinný boj s těmito jevy. Vítězství je ale ještě hodně daleko.

▪ Bezpečnostní hrozby

Pojem „bezpečnost“ se dá charakterizovat různými způsoby. V užším pojetí slova jako absence (neexistence) válek a ozbrojeného násilí nebo jejich hrozeb. V širším pojetí se pak za bezpečnost považuje především stabilita, určitost, pořádek, spolehlivost, rovnováha, existence (život) jedince či společnosti bez hrozeb, stav a pocit jistoty. Z ryze teoretického hlediska se dá bezpečnost vymezit jako systémový fenomén, základem kterého je absence vojenské hrozby, zajištění svrchovanosti, územní celistvosti a demokratických základů státu, úsilí o zajištění politického a společenského sebeurčení, ekonomické prosperity a blahobytu státu. Za součást bezpečnosti se považuje rovněž přístup k moderním technologiím a přírodním zdrojům či zamezení environmentální degradaci. Z antropocentrického pohledu pak pojem bezpečnost souvisí s pohledem na existenci a rozvoj člověka jako individua a sociální bytosti. Problém však je, jak stanovit objektivní míru potřebné bezpečnosti jednotlivce, státu, společnosti. Tuto míru totiž nelze stanovovat exaktně a je vhodné ji vyjadřovat jen v kvalitativních charakteristikách. Relevantní otázkou je, kolik bezpečnosti postačuje v daných podmínkách, situaci, čase, apod. Vnímání bezpečnosti má konkrétní podobu, především v závislosti na podmínkách existence a rozvoje subjektů.

Rozdílné způsoby pohledu na bezpečnost umožňují ze sociologického hlediska dělit bezpečnost na mezinárodní (globální), státní (národní, vnější, vnitřní), skupinovou a individuální. Jednotlivé úrovně se vzájemně podmiňují. Vysoká hladina bezpečnosti na jedné úrovni neznamena automaticky stejnou vysokou hladinu či odstranění hrozeb i na dalších úrovních. Rovněž tak to, co se bude na národní úrovni považovat za bezprostřední hrozbu či riziko, nemusí v mezinárodních (globálních) poměrech představovat stejnou nebezpečí.

Každá doba má rovněž svá specifika bezpečnosti. Tak např. ve 30. letech 20. století se nad celou Evropu vznášela hrozba fašismu: Tato hrozba existovala v celoevropském měřítku a stále naléhavěji se dotýkala i těch zemí, kde národní fašistické síly byly slabé na to, aby se samy, bez vnější pomoci, dostaly k moci (Velká Británie, Francie, ČSR). Jejich zájmem bylo vyhnout se vojenskému konfliktu. Tváří v tvář sílící expanzi dvou fašistických zemí (Německo, Itálie) mohly vlády v Paříži a v Londýně volit několik rozdílných postupů. Jelikož nechtěly podstupovat riziko vojenské konfrontace, volily raději cestu ústupků, jejímž výsledkem bylo, že byť nechtíc, Hitlerovi a Mussolinimu dodaly chuť k dalšímu porušování všech norem mezinárodního práva v meziválečném období (Mnichov 1938) a nakonec to vše přerostlo do druhé světové války⁴⁰. „*Jakmile bylo Hitlerovi dovoleno, aby se bez aktivního zásahu spojenců a bývalých spojených mocností znovu vyzbrojil, druhá světová válka byla téměř jistá. Čím déle se odkládalo rozhodující měření sil, tím menší byly šance zarazit Hitlera bez vážného boje, a potom ve druhém stadiu po strašlivé zkoušce zvítězit...*“⁴¹

Poválečný vývoj byl poznamenán antagonistickými rozpory světového společenství, existencí dvou protikladných společensko-ekonomických soustav, vojenskou bipolaritou prezentovanou NATO a Varšavskou smlouvou, závody ve zbrojení v podmínkách „studené války“ a udržováním neustálého strachu z rozpoutání třetí světové války. V hospodářské oblasti to představovalo na obou stranách neustálé zvyšování rozpočtových položek na válečnou výrobu, nepřetržitý vývoj a výrobu moderních druhů výzbroje, zejména jaderných zbraní a jejich nosičů, udržování řady průmyslových odvětví v mobilizační pohotovosti, přípravu celého průmyslu a dopravy k rychlému převedení na válečné koleje, složitou přípravu předpokládaných válčišť. Šířením představ o možnosti rozpoutání neomezené (totální) jaderné války ještě více zesílily závody v jaderném a raketovém zbrojení a aktivizovaly přípravu k válce. Základem strategie obou bloků byl překvapivý úder všemi

⁴⁰ Ta trvala 6 let (přesněji 2194 dnů), a přestože historie zná i delší války, žádná z nich nebyla tak ničivá, a tak velká co do rozsahu: přímo či nepřímo se v ní účastnilo více než 60 států, na území kterých žilo 78,3 % světové populace, celkové lidské ztráty činily téměř 55 milionů lidí (nenávratné ztráty dosáhly 29 milionů lidí a civilní kolem 26 milionů, materiální škody způsobené bojovou činností dosáhly výše téměř pěti set miliard dolarů. In Kollár, P. a kol. *Dejiny vojen a vojenského umenia*. Praha: Naše vojsko, 1989, s. 348-353.

⁴¹ Churchill, W. S. *Druhá světová válka, I. díl: Blížící se bouře*. Nakladatelství LN, Praha 1994, s. 174.

existujícími silami a prostředky. Přestože to obě strany popíraly, jak SSSR, tak i USA měly zájem provést takový úder jako první. Udržování této schopnosti bylo pro ekonomiky obrovskou zátěží. Navíc vojáky, ale i ekonomy byla šířena teorie, podle které v příští válce nebude možné provést mobilizační rozvinutí ozbrojených sil, a proto je třeba mít už na začátku války v plné bojové pohotovosti takové ozbrojené síly, jimiž by bylo možno plnit hlavní úkoly války v době co nejkratší. V té době např. anglický polní maršál Montgomery (hrdina druhé světové války) napsal: „... *mobilizace dřívějšího typu je za podmínek jaderné války archaická. Potřebujeme takový systém, který by přinesl žádoucí výsledky za několik hodin po radiové výstraze ...*“⁴² Ještě určitěji se k této otázce vyslovil H. Kissinger⁴³ „... *všeobecná válka, která se povede soudobými zbraněmi, bude rozhodnuta činností ozbrojených sil, které budou mít válčící strany k dispozici na začátku války. Nemůžeme už počítat s delším či kratším obdobím, během něhož bychom mohli provést mobilizaci.*“

Náklady na udržování takto rozvinutých armád mohly vydržet pouze vysoce rozvinuté ekonomiky USA a nejvyspělejších členů NATO. Taková, nebo v 70. letech trochu mírnější, situace trvala v podstatě až do poloviny 80. let, kdy tehdejší představitel SSSR Michail Gorbačov dne 15. ledna 1986 vyhlásil známý program o možnosti zbavit svět jaderných zbraní do konce 20. století, čímž vlastně odstartoval proces odzbrojování a snižování počtu nejen jaderných, ale i konvenčních zbraní. Dne 9. prosince 1987 byla ve Washingtonu podepsána historická smlouva mezi USA a SSSR o likvidaci jaderných raket středního a kratšího doletu, a tím de facto potvrzeno, že další snižování napětí ve vztahu Východ – Západ se stalo reálnou skutečností. Další vývoj ukázal, že především SSSR a jeho spojenci ve Varšavské smlouvě už dále nemohli ekonomicky vydržet další stupňování závodů ve zbrojení, a než by otevřeně přiznali kolaps svých ekonomik, raději volili cestu tzv. mírové diplomacie a dobrovolného ústupu. Tato politika nakonec vedla v roce 1990 k rozpadu bipolárního světa, zániku Varšavské smlouvy, rozpadu SSSR a podstatnému (či dokonce radikálnímu) snížení možnosti vzniku další globální války.

Jak se vlastně zrodil „konec studené války“? Nebylo to nic nadpřirozeného, ale pouze důsledky působení vzájemného vztahu ekonomiky a války (nebo v tomto případě příprav na válku). Soupeření, založené na silně antagonistické osnově, byl svět podřizován více než čtyřicet let. Vzhledem k tomu,

⁴² Journal of Royal United Service Institution, November 1959, s. 478.

⁴³ Kissinger, G. Jadernoje oružije i vněšnja politika. Moskva 1959, s. 150.

že žádá ze supervelmoci se neodhodlala použít svůj „horký“ potenciál k tomu, aby změnila rovnováhu sil a mohla diktovat podmínky, soupeření obou bloků převzalo známou formu „studené války“ a „závodů ve zbrojení“. Technicky vyspělejší USA v každé z jednotlivých etap této války hledaly způsob, jak nejlépe využít výhod svého jaderného monopolu a technologické převahy, zatímco SSSR mobilizoval všechny ekonomické, surovinové, průmyslové a lidské zdroje své i svých spojenců z řad Varšavské smlouvy s cílem skoncovat s americkým monopoem. SSSR postupně zvládl tajemství výroby jaderných zbraní i problém přepravy jaderné nálože na velkou vzdálenost. Nejprve zavedl do své výzbroje strategické bombardéry a později mezikontinentální balistické řízené střely. Tím skončil jaderný monopol USA, i když o paritě se nedalo hovořit. SSSR tedy nejprve zrušil jaderný monopol USA, ale potom vždy se zpožděním několika let zaváděl do své výzbroje stejné druhy jaderných zbraní jako předtím USA.

Vzájemné soupeření bylo pro obě strany ekonomicky velmi nákladné. Důsledky této „studené konfrontace“ se brzy začaly projevovat u obou stran určitou „destrukcí“ vnitřních politických i hospodářských programů, omezováním jejich rozsahu a efektivnosti. Škodlivý vliv uvedených destrukcí však nebyl pro obě soupeřící strany stejný. Zatímco na straně USA a NATO nebyl růst ekonomického potenciálu zastaven, ale pouze do určité míry zpomalen, pro SSSR a ostatní členy Varšavské smlouvy závody ve zbrojení způsobily, že došlo nejen k poklesu ekonomického potenciálu, ale i k jeho nepřipustným deformacím. Uvažujeme-li dnes o evropských proměnách po roce 1990 z výše ukázaného pohledu, nemůžeme než otevřeně konstatovat, že SSSR, a s ním i celá Varšavská smlouva, studenou válku prohrál. Prohrál proto, že SSSR a ani ostatní země Varšavské smlouvy neměly síly a prostředky v této válce pokračovat. Život ukázal, že když toto Michail Gorbačov pochopil, bylo už pozdě. Disharmonie společensko-ekonomického systému SSSR a Varšavské smlouvy překonala „mez únosnosti“ a systém se už nedal zachránit. Skutečnost, že se o to nikdo nepokusil „jinými prostředky“, posunula lidstvo o velký kus dopředu a umožnila lépe se připravit na nové bezpečnostní výzvy konce 20. a počátku 21. století.

Konec studené války a rozpad bipolárního světa vyvolaly proces nového přezkoumávání vztahu hrozeb a rizik. Objevily se nové hrozby a rizika. Tak např. „Bílá kniha o obraně Francie“ (BKFR) z roku 1994⁴⁴ zdůraznila, že po skončení studené války se na pravděpodobně dlouhou dobu rozplynula

⁴⁴ Eichler, J. Příspěvek do diskuse o pojmech hrozba a riziko. *Mezinárodní vztahy*, 2001, č. 3, Praha : ÚMV MZV ČR, 2002, s. 74-82.

„hlavní globální, konkrétní a měřitelná hrozba“. Hrozby nové strategické éry pak vyjmenovala takto: proliferační ZHN, terorismus, ten označila za hlavní nevojenskou hrozbu, a organizovaný zločin. Hrozbu pojímala jako přímé ohrožení státu za použití vojenských nástrojů a riziko jako něco, co existuje někde dál od hranic a nemůže přímo ohrozit francouzskou bezpečnost, ale co by se mohlo přeměnit v hrozbu v případě dlouhodobého podceňování či zanedbávání. Uvedla zejména nárůst počtu států, které se chtějí vybavit arzenálem ZHN, rozdělení světa do tří zón (bohaté země, nárazníkové státy a zóny bída) a další. Z toho pak vyplynuly i některé terminologické dvojznačnosti. Proliferační ZHN byla na jedné straně zmiňována jako hlavní hrozba nové éry a na jiném místě zase jako riziko. Podkapitola „Nové zranitelnosti“ pak dokonce oba pojmy nepřímě smísila, když uvedla, že „*analýza rizik, kterým můžeme být vystaveni v novém strategickém kontextu, by byla neúplná bez uvedení nevojenských hrozeb, které působí na naši bezpečnost*“.⁴⁵

Ke vztahu mezi hrozbou a rizikem se vyjádřila také Strategic Defence Review (SDR), kterou v roce 1998 vydalo britské ministerstvo obrany. V ní se konstatuje, že v současné době *Velká Británie ani západní Evropa nečelí žádné přímé vojenské hrozbě*, ale hned na to uvádí, že existují „*nová rizika pro bezpečnost a pro způsob života V. Británie a západní Evropy*“, a to zejména nestabilita v Evropě, drogy, terorismus a organizovaný zločin. Spolu s některými dalšími jevy je považuje za „rizika pro mezinárodní stabilitu“ (čl. 3). Totéž se projevuje při hodnocení nestability v Evropě. Ta podle článku 7 „ohrožuje bezpečnost“, a to nepřímě tím, že vyvolává lidské utrpení. Článek 36 však píše o nutnosti ochraňovat evropskou bezpečnost před novými riziky nestability, jako např. v Bosně. SDR tedy pro některé klíčové jevy jednu používá označení hrozba, jindy zase riziko. Pod pojmem hrozba rozumí to, co může mít přímý negativní vliv na bezpečnost Velké Británie a na život jejich občanů. Stejně jako BKFR za rizika označuje jevy, jejichž zdroje se nacházejí mimo území členských států NATO, a které působí nebo mohou působit nezávisle na jejich zájmech či vůli a tím více či méně ohrožovat jejich zájmy.⁴⁶ Problematikou vztahu mezi hrozbami a riziky po skončení studené války se rozsáhle zabýval i Alessandro Politi ve své publikaci vydané Ústavem bezpečnostních studií ZEU.⁴⁷ Soustředil se na multidimenzionální pojetí bezpečnosti v postkonfrontační éře a hlavní pozornost soustředil na nadnárodní

⁴⁵ Livre Blanc sur la Défense. Paris : Ministre de la Défense, 1994, s. 17.

⁴⁶ *The Strategic Defence Review*. London : The Stationery Office, 1998, s. 5.

⁴⁷ Politi, A. *European security: the new transnational risks*. Paris : Institute for Security Studies Western European Union, 1997.

organizovaný zločin, obchod s drogami a mezinárodní terorismus. Varoval před nebezpečím, že celým regionům by mohl být vnucen pax mafiosa, vyznačující se šedými zónami, zkorumpovanými vládami a destabilizovaným hospodářstvím. Také on tedy pojmal rizika jako jevy, které působí nezávisle na zájmech či vůli států a tím je mohou více či méně ohrožovat. Zároveň s tím však položil velký důraz na aktivní přístup k novým rizikům, zejména pak na nutnou koordinaci mezi ministerstvy obrany, zahraničí a vnitra.

O vztahu hrozeb a rizik se hodně diskutovalo i v ČR. Dokument „Bezpečnostní strategie ČR“ z roku 1999 uvádí celkem 9 rizik a klasifikuje je „*z hlediska pravděpodobnosti jejich aktivace v hrozby*“. Tím fakticky navazuje na přístup BKFR z roku 1994 zmiňovaný v předchozí části této kapitoly. Všechna 9 zmiňovaných rizik přitom je objektivního charakteru, nelze je výraznějším způsobem ovlivňovat, je však nutno jim čelit. Jsou to jevy, které mohou uškodit, a mohou proto být znamením či předzvěstí vyvolávající obavy. Vystává tak otázka, zda se jedná o rizika nebo o hrozby. A to tím spíše, že riziko č. 8 je dokonce přímo označeno jako „*hrozba agrese*“. Na tomto místě tedy dochází ke ztotožnění pojmu „hrozba“ a „agrese“. Hrozbu však nemůžeme vysvětlovat jako kvantitativní nebo jako kvalitativní vystupňování rizika, ani ji označovat za součást množiny rizik.

Zajímavé v tomto směru je pojetí bezpečnostní hrozby a rizika v práci „Security. A New Framework for Analysis“ od autorů Barry Buzana, Ole Wævera a Jaapa de Wildeho.⁴⁸ Autoři v ní zdůrazňují, že základní hodnotou bezpečnosti je přežití daného referenčního objektu, kterým nejčastěji je stát a jeho hlavní složky – vláda, území a společnost a který čelí existenční hrozbě. Hrozbu přitom jednoznačně vymezují jako vnější činitel, který působí nezávisle na státech či vládách. Jde tedy o jasné oddělení objektivního faktoru – hrozby – od faktoru subjektivního, tedy způsobu, jakým je možné hrozbě čelit. Zmiňovaní autoři přikládají velký význam aktivní úloze daného subjektu, kterým nejčastěji bývá stát a jmenovitě pak jeho vláda. Stejně tak jím ale může být mezinárodní organizace (OSN, NATO, EU, OBSE), odbojová organizace nebo zájmové či lobbistické uskupení včetně organizací mezinárodního organizovaného zločinu. Tento subjekt nabude přesvědčení, že dosavadní vývoj nebo jev představuje hrozbu pro daný referenční objekt, v jehož zájmu jedná. Přijímá mimořádná opatření, mobilizuje síly, přestává se řídit dosud dodržovanými pravidly hry. Tím se z něho stává tzv. *securitizing actor*, tedy činitel bezpečnostní politiky a pokud mezi těmi, jejichž jménem jedná, najde

⁴⁸ Buzan, B., Wæver, O., Wilde, J. de. *Security. A new Framework for Analysis*. Colorado, 1998.

příznivou odezvu nebo dokonce podporu, nastává tzv. *securitizace problémů*. Významným závěrem citovaných autorů je, že analýza hrozby vůči danému referenčnímu objektu a reakcí činitele bezpečnostní politiky může pomoci k lepšímu pochopení způsobů jednání mezi jednotlivými subjekty (prvky) systému. A tak se ukazuje, že vymezení rozdílů mezi pojmy hrozba a riziko může mít svůj význam i pro praktickou politiku. Vyplyvá z něho odpovědnost činitelů bezpečnostní politiky vůči referenčním objektům, jejichž zájmy se zaštiťují a navíc jimi zdůvodňují své jednání. Tito činitelé přijímají důležitá rozhodnutí, kterými mohou vážně nebo dokonce osudově ovlivnit další život všech těch, kteří tvoří referenční objekt. Proto by se neměli takřkajíc schovávat za objektivní charakter rizik, která vyvstala zároveň s danou hrozbou. Měli by naopak jasně říkat, jak se rozhodovali, proč a v jakém rozsahu daný jev nebo vývoj považovali za hrozbu. Stejně tak by měli říci, kterým rizikům se chtěli vyhnout, protože se obávali jejich neúnosnosti a která naopak podstoupili, protože je považovali za méně nebezpečná.

Jaké jsou tedy nejvážnější bezpečnostní hrozby pro země v euroatlantické oblasti?

Konec 20. století a nedlouhé období po skončení studené války představovalo relativně klidnou historickou periodu, kdy se za nejvážnější hrozbu považovalo *použití jaderných zbraní, především v podobě jaderného terorismu*. Snadná dostupnost biologických a chemických zbraní vyrovnává do jisté míry rozdíl mezi bohatými a chudými, mezi technologicky vysoce vyspělými a nerozvinutými státy. Velké obavy vzbuzují především možnosti použití tzv. *špinavých bomb* teroristy. Vypořádání se s touto hrozbou bude vyžadovat nalezení jak nových rozhodovacích mechanismů a procedur, tak i nových vojenských a ekonomických schopností a kapacit. Přestože tato hrozba zůstává aktuální, události z 11. září 2001 ukázaly, že problém není tak jednoduchý. Vývoj po 11. září potvrzuje relevanci širšího pojetí bezpečnosti, které zahrnuje kromě tradičního vojenského též hospodářské, politické a sociální. Stírá se hranice mezi vnitřní a vnější bezpečností. Prolíná se řada rovin působení hrozeb a rizik – individuální, menšinové (etnické a náboženské skupiny, zájmová sdružení, a to včetně kriminálních a teroristických), stát a společnost, regionální a subregionální bezpečnostní komplexy, mezinárodní (globální) systém.

Základní systémovou změnou, která v souvislosti se zářijovými útoky byla registrována, je vstup nestátních činitelů do mezinárodního prostředí⁴⁹

⁴⁹ Současné spektrum mezinárodních vztahů tvoří: státy, mezivládní organizace, nevládní organizace, ad hoc zájmové lobby, transnacionální hnutí, nadnárodní korporace, uprchlíci, média, teroristé, zločinci, soukromé vojenské korporace zhroutené

a jejich postupné uznávání – explicitní i implicitní – za legitimní aktéry mezinárodních vztahů. Tak např. Al-Káida je vskutku nestátním aktérem nového typu. Je jakýmsi virtuálním nadstátem, který operuje globálně, má své větve údajně v 60 státech. Zatímco doposud byly mezinárodní teroristické skupiny zpravidla podporovány státy, v tomto případě je tomu naopak. Al-Káida pomáhala udržovat při životě afghánský stát v režimu Tálibánu. Používá asymetrickou strategii, účinnost, které nejlépe ilustruje příklad: náklady teroristů na akci 11. září, kterou zorganizovalo a provedlo několik desítek osob, nepřesáhly 500 000 USD. Výše celkových ztrát způsobených útoky se v únoru 2002 odhadovala na 640 miliard USD. Výnos z jednoho dolaru investovaného Al-Káidou do akce byl tedy téměř 1,3 milionu USD. Ačkoli to může vyznít cynicky, rozsah ztrát na životech po tomto útoku je relativně nízký – v jednom dni zahynulo cca 3000 osob. To je přibližně šestkrát méně, než byl denní průměr zabitých v prvních dvou týdnech genocidy ve Rwandě (1994), během níž zavraždili Hutové 250 000 lidí (celkově zde zahynulo více než půl milionu lidí). Psychologický dopad tohoto útoku však byl mnohonásobně zesílen skutečností, že k němu došlo na území USA.⁵⁰

Další bezpečnostní hrozby a rizika vyplývají z proliferace zbraní a zbraňových systémů. Ekonomika mezinárodního obchodu se zbraněmi se stává složitou a nepřehlednou, a to zejména proto, že dodavateli zbraní jsou totiž často soukromé firmy, někdy přímo nadnárodní korporace. Sílicí vnější vlivy, vyplývající z procesu globalizace obchodu se zbraněmi, se nejzřetelněji projevují v oblasti ekonomické, finanční a informační, které se v mnohých případech vymykají kontrole jednotlivých států.

Mezi další hrozby a rizika patří tzv. *skupinové hrozby*, ke kterým kromě terorismu patří organizovaný zločin, geonarkotismus, extremismus, masová migrace z oblastí postižených sociálními a společenskými konflikty a z oblastí postižených dezertifikací kulturních ploch či přírodních katastrof (tzv. hospodářská migrace), měnová spekulace, ekologické výzvy, ale i následky chybných ekonomických rozhodnutí manažerů.

V novém světle se ukazují otázky střetu globálních ambicí modernity s rezistentní tradicí, problém napětí mezi západním hodnotovým univerza-

státy. Tito a další aktéři se dnes více méně volně pohybují v mezinárodním prostředí, ve kterém se tak mísí prvky anarchie a řízení, vertikální hierarchie a horizontálního vyvažování moci. In: Šedivý, J. *Obecná proměna strategického prostředí po 11. září 2001*. Praha : ÚMV, 2002, s. 5.

⁵⁰ Šedivý, J. *Obecná proměna strategického prostředí po 11. září 2001*. Praha : ÚMV, 2002, s. 8.

lismem a kulturními partikularismy a možnosti či mezi jejich vzájemné tolerance a soužití.

Další bezpečnostní hrozby a rizika mohou vzejít z eskalace boje proti terorismu. Představa bývalého prezidenta USA G. W. Bushe o likvidaci terorismu na tzv. ose zla – Irák, Írán, Severní Korea, v Evropě, ale ani v celosvětovém měřítku nenašla mnoho podpory. Cesta hledání účinného managementu bezpečnostních hrozeb tak zůstává otevřená.

▪ Vojenské hrozby

Současný management prevence vojenských hrozeb je založený na koaličním principu. Mezinárodní organizace krizového managementu si vytvořily řadu nástrojů, pomocí kterých se pokoušejí ochránit svět nejen od příští možné světové války, ale i od válek a konfliktů regionálních.

Tak např. OSN jako nástrojů vůči narušitelům mezinárodního míru může využít *sankce* (plošné nebo výběrové, ekonomické, obchodní až po zbrojní embargo, diplomatické omezení apod.), nástroje *preventivní diplomacie* (politické a diplomatické mise) nebo tzv. *mírové mise OSN* (Peace Support Operations), které mohou mít formu:

- *misí na předcházení konfliktům* (Conflict prevention Mission): pozorovatelské mise (Observation Mission), zprostředkovatelské mise (Interposition Mission) a mise pro zajištění přechodu k mírovému řešení sporu (Transition assistance mission),
- *mírových operací OSN*: operací na udržování (zachování) míru (Peace keeping operations), operací na nastolení míru (Peace making operations), operací na vynucování míru (Peace enforcement operations), operací na budování míru (Peace building operations).

Přestože každá mírová operace je specifická (jedinečná), všechny mají společný cíl – zmírnit lidské utrpení a vytvořit podmínky a nástroje pro obnovení (udržení) míru. Vlastní mírová operace představuje složitý komplex prostředků a vztahů a má několik složek – politickou a diplomatickou, civilně-administrativní, volební, repatriační, policejní a vojenskou.

Aby se mírová mise mohla uskutečnit, musí být schválena Radou bezpečnosti OSN (nejméně 9 hlasy z 15 členů Rady, přičemž všichni stálí členové Rady musí s misí vyslovit souhlas) a dále musí být splněny další podmínky: musí existovat upřímné přání bojujících stran vyřešit své spory mírovou cestou, mírová mise má silnou podporu ze strany mezinárodního společenství, jsou zajištěny prostředky nutné pro dosažení cílů operace. *Rozhodnutí o započetí mírové operace* pak ještě vyžaduje souhlas země nebo zemí, kterých se konflikt týká (když takový souhlas není, Rada bezpečnosti OSN postupuje

dále v souladu s ustanovením hlavy 7 Charty OSN), ochotu členských států vyslat dobrovolníky a Rada bezpečnosti OSN musí stanovit způsob, jak daná operace bude financována.

Severoatlantická aliance (NATO), aby mohla realizovat své poslání – *chránit svobodu a bezpečnost svých členů politickými a vojenskými prostředky a v souladu s Chartou OSN se podílet na zabezpečování mezinárodního míru* – má rovněž své nástroje a prostředky zvládnání bezpečnostních a vojenských krizí. Primárním nástrojem je *princip kolektivní obrany* (podle čl. 5 Washingtonské smlouvy – WS), dále jsou to úkoly euroatlantického partnerství, především úkoly *Partnerství pro mír* (Partnership for Peace – PFP), realizace koncepce tzv. *nových operací NATO* (*New NATO operations*), připravovaných a prováděných mimo čl. 5 WS, ale v souladu s Chartou OSN, úkoly spojené se zvládnáním krizí a udržováním míru (budování Evropské bezpečnostní a obranné identity v rámci NATO a úloha Aliance při udržování míru) a nakonec *operace krizového managementu včetně boje s terorismem*).

Obr. 2.20 NATO – model procesu zvládnání krizí

Zdroj: autor

Místo a úloha „**Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě – OSBE**“ své hlavní cíle (podpora a rozvoj plně demokratické společnosti, pre-

vence lokálních konfliktů, obnovování stability a míru ve válečných oblastech, prosazování kolektivní bezpečnosti, odstraňování rozdílů mezi státy, usilí o mírové uspořádání rozporů v rámci svého regionu, zajišťování včasného varování, předcházení konfliktům, krizové řízení a rehabilitaci po ukončení konfliktu) realizuje pomocí těchto nástrojů: *bezpečnostní dialog, monitoring lidských práv a práv národnostních menšin, kontrola zbrojení, jednání o odzbrojení, podíl na mírových operacích OSN (společně s NATO, EU), provádění samostatných operací – pod hlavičkou OBSE – tzv. polních operací OBSE, a boj s terorismem.*

Evropská unie (EU) jakožto ekonomicko-bezpečnostní organizace a současně organizace mezinárodního krizového managementu k realizaci svých cílů (chránit společné hodnoty, základní zájmy, nezávislost a integritu EU, podílet se na udržování mezinárodního míru a bezpečnosti v souladu s principy Charty OSN, prostřednictvím vlastních mechanismů přispívat k cílům OSN v oblasti krizového managementu) využívá těchto nástrojů: mechanismus politických konzultací, dialogů a dohod, sankce a další prohibitivní opatření, humanitární pomoc, mechanismus civilní ochrany, mechanismus rychlé reakce (RRM), mechanismus civilního krizového managementu, mechanismus vojenského KM (síly rychlé reakce /RRF/, plnění „Petersbergských úkolů“), boj s terorismem.

Na realizaci úloh managementu bezpečnostních hrozeb se podílí I. a II. pilíř EU, přičemž **I. pilíř** (Evropská komise) odpovídá za tzv. *civilní krizový management* (využívá mechanismy: *politické konzultace, dialog a dohody, sankce, humanitární pomoc, mechanismus rychlé reakce – MRR a mechanismus civilní ochrany*).

Mandát:

- Rezoluce rady (EC) č. 1257/96 z 20. června 1996, řeší otázky humanitární pomoci,
- Rezoluce rady (EC) č. 381/2001 z 26. února 2001, zřizující mechanismus rychlé reakce,
- Rozhodnutí rady z 23. října 2001, ustavující základy pro spolupráci a intervenci v oblasti Civilní ochrany.

II. pilíř EU (Rada EU, Společná zahraniční bezpečnostní politika – SZBP, Evropská bezpečnostní a obranná politika – EBOP) odpovídá za „*vojenský krizový management EU*“, k čemuž využívá mechanismus rychlé reakce – MRR, Síly rychlé reakce a budované ozbrojené síly EU (tzv. Euro corp). K plnění tohoto úkolu si EU vytvořila řídicí orgány – Stálý Politický a bezpečnostní výbor EU (PSC/COPS), Vojenský výbor EU (EUMC), Vojenský štáb EU (EUMS) a EU výbor CIMIC – Civil-Military Cooperation. Za řízení systému vojenského krizového managementu EU odpovídá tzv. *Vysoký před-*

stavitel SZBP (Mr. Solana). Mandát pro činnost II. pilíře je dán Maastrichtskou smlouvou, čl. V a Rozhodnutím Rady Evropy – Helsinky 1999.

2.2 Krizové situace, krize a krizové stavy

Krizové situace vznikají eskalací hrozeb. Podle zdroje (hrozby, kterou byla krizová situace vyvolána) rozlišujeme *krizové situace přírodního, antropogenního, bezpečnostního a vojenského charakteru.*

Definice pojmu „krizová situace“ a „krize“ jsou uvedené v úvodu 2. kapitoly.

Při krizové situaci jsou ohroženy cenné a chráněné hodnoty, zájmy či statky státu a jeho občanů a hrozící nebezpečí nelze odvrátit ani způsobené škody odstranit běžnou činností správních úřadů, orgánů územní samosprávy, bezpečnostních a záchranných sborů, ozbrojených sil, havarijních a jiných služeb a právnických a fyzických osob.

Pokud jde o krizi, ta vzniká, když se člověk (organizace, firma) na cestě za důležitými životními cíli setká s takovou překážkou, kterou v obvyklém čase není schopen překonat obvyklými metodami a prostředky řešení problémů. Krize mohou mít nejrůznější podobu. Možnou typologii krizí uvádí obrázek 2.21. Pochopitelně v jiných pramenech mohou být uvedené i dalších typy (formy) krizí.

Obr. 2.21 Dělení krizí podle typů

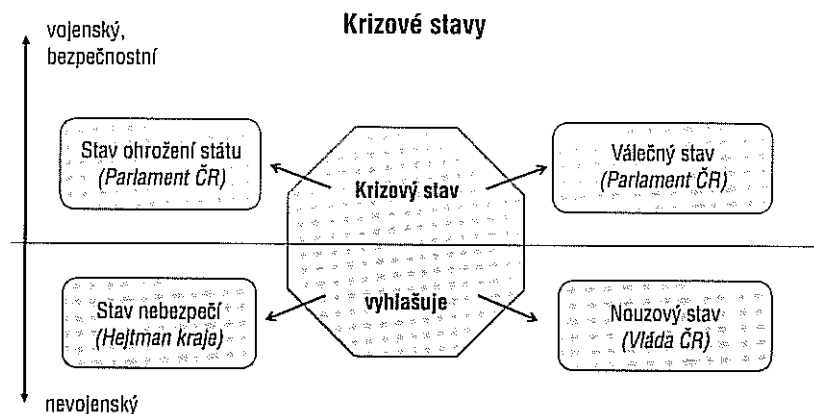
Zdroj: autor

Pojem „*krizový stav*“ je právní kategorie. Krizový stav na rozdíl od krizové situace nevzniká eskalací hrozeb ani krizových situací, ale musí být vyhlášen. Právo vyhlásit krizový stav má pouze *orgán krizového řízení*, a to za podmínek přesně stanovených zákonem. Nikdo jiný (fyzická, právnická osoba, podnik, organizace atd.) tuto kategorii vyhlášovat ani používat pro své účely nesmí.

Cílem vyhlášení krizového stavu je, kromě jiného, legalizace (potvrzení zákonem) změn kompetencí jednotlivých orgánů krizového řízení, jakož i rozsahu, způsobů a forem získávání zdrojů potřebných k překonání dané krizové situace (krize). Vyhlášení krizového stavu lze tedy považovat:

- za oficiální potvrzení (uznání) skutečnosti, že dané jevy odpovídají kritériím pro naplnění pojmu krizová situace,
- za právní akt, kterým stát (nebo kraj) přebírá odpovědnost včetně finančního vypořádání, za řešení krize.

Obr. 2.22 Přehled krizových stavů

Zdroj: autor

Stav nebezpečí je právní kategorie pro označení stavu, který se jako bezodkladné opatření může vyhlásit na území celého kraje nebo jeho části hejtmánem kraje (v Praze primátorem hlavního města Prahy), jsou-li v případě živelní pohromy, ekologické nebo průmyslové havárie, nehody nebo jiného nebezpečí ohroženy životy, zdraví, majetek, životní prostředí, pokud nedosahuje intenzita ohrožení značného rozsah, a není možné odvrátit ohrožení běžnou činností správních úřadů a složek IZS. Vyhláší se na dobu 30 dnů. Tuto dobu může hejtmán prodloužit jen se souhlasem vlády. Není-li možné účelně odvrátit vzniklé ohrožení v rámci stavu nebezpečí, hejtmán neprodleně požádá

vládu o vyhlášení nouzového stavu. Rozhodnutí o vyhlášení stavu nebezpečí se vyhláší stejně jako jiná nařízení kraje a nabývá účinnosti okamžikem, který se v něm stanoví. Vyvěšuje se na úřední desce krajského úřadu a na úředních deskách obecních úřadů na území, kde je stav nebezpečí vyhlášen. Krajský úřad zveřejní rozhodnutí též dalšími způsoby v místě obvyklými, zejména prostřednictvím hromadných sdělovacích prostředků a místního rozhlasu. Stav nebezpečí nelze vyhlásit z důvodů stávků vedené na ochranu práv a oprávněných hospodářských a sociálních zájmů. Stav nebezpečí končí uplynutím doby, na kterou byl vyhlášen, pokud hejtmán nebo vláda nerozhodnou o jeho zrušení před uplynutím této doby. Vláda stav nebezpečí zruší též, pokud nejsou splněny podmínky pro jeho vyhlášení. Rozhodnutí o zrušení stavu nebezpečí se vyvěsí na úřední desce krajského úřadu a na úředních deskách obecních úřadů na území, kde byl stav nebezpečí vyhlášen, zveřejní se v hromadných sdělovacích prostředcích a vyhlásí se ve Sbírce zákonů. Účinností nabývá okamžikem, který se v rozhodnutí stanoví. Právní norma: zákon č. 240/2000 Sb., o krizovém řízení a o změně některých zákonů (krizový zákon), ve znění zákona č. 320/2002 Sb.

Nouzový stav je právní stav, vyhlášený vládou ČR (v případě nebezpečí z prodlení předsedou vlády, jehož rozhodnutí vláda do 24 hodin od vyhlášení schválí nebo zruší) při krizových situacích, které mohou nastat v důsledku rozsáhlých živelních pohrom, ekologických nebo průmyslových havárií, nehod nebo jiného nebezpečí, které ve značném rozsahu ohrožují životy, zdraví občanů nebo majetkové hodnoty, anebo vnitřní pořádek a bezpečnost. Vyhláší se na celém území státu nebo pouze v ohrožených regionech. Může se vyhlásit nejdéle na dobu 30 dnů. Uvedená doba se může prodloužit jen po předchozím souhlasu Poslanecké sněmovny. Současně s vyhlášením nouzového stavu musí vláda stanovená ve zvláštním zákoně a v jakém rozsahu se v souladu s Listinou základních práv a svobod omezují a které povinnosti a v jakém rozsahu se ukládají. Právní norma: ústavní zákon č. 110/1998 Sb., čl. 5 a 6.

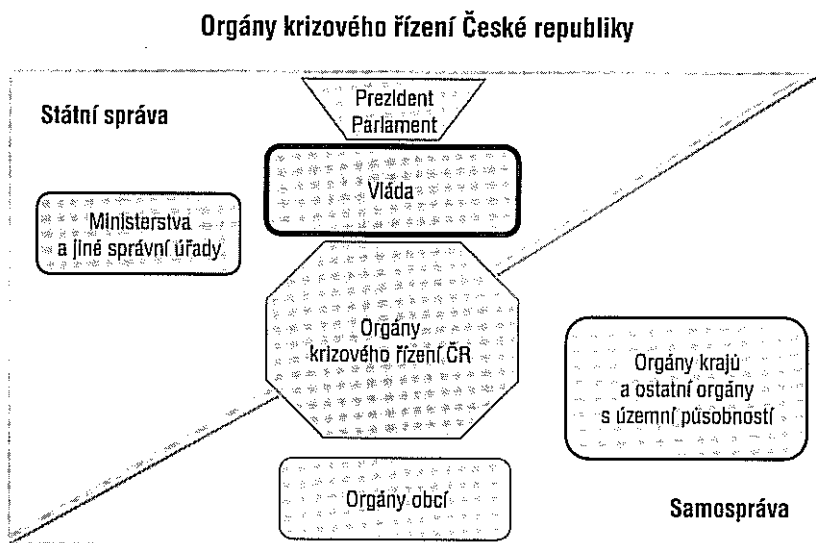
Stav ohrožení státu je právní stav, vyhlášený při bezprostředním ohrožení státní svrchovanosti nebo územní celistvosti státu nebo jeho demokratických základů. Je vyhlášen Parlamentem ČR na návrh vlády a k přijetí usnesení o vyhlášení stavu ohrožení státu je třeba souhlasu nadpoloviční většiny všech poslanců a souhlasu nadpoloviční většiny všech senátorů. Právní norma: ústavní zákon č. 110/1998 Sb., čl. 7.

Válečný stav je právní kategorie pro pojmenování stavu, který na území celého státu může vyhlásit podle Ústavy ČR Parlament ČR v případě, hrozí-li státu bezprostřední napadení nebo je-li napaden nebo je-li třeba plnit mezinárodní smluvní závazky o společné obraně. Umožňuje použít veškeré síly a prostředky státu, právnických a fyzických osob k odražení agrese. Je to právní stav, při kterém je centrálně řízen výkon státní správy, chod národního hospodářství i činnost ozbrojených sil. Hromadně se povolávají vojáci v záloze k mimořádné službě v ozbrojených silách a činí se opatření v národním hospodářství k zajištění potřeb ozbrojených sil a civilního obyvatelstva. Vyhláší se a odvolává se zákonem a je posledním krokem k možnému odvrácení války. Z hlediska mezinárodního práva vzniká mezi nepřátelými stranami (státy nebo jinými subjekty mezinárodního práva) vypuknutím ozbrojeného konfliktu, a to bez ohledu na to, zda byla vypovězena válka. Právní norma: ústavní zákon č. 1/1993 Sb., (Ústava ČR), čl. 43, ústavní zákon č. 110/1998 Sb., o bezpečnosti ČR, čl. 2.

2.3 Orgány krizového řízení

Orgány krizového řízení (authorities of crisis management) jsou zákonem jmenované orgány veřejné správy (státní správy a samosprávy) předurčené k řešení krizových situací, které mohou vzniknout na území ČR. Zákon č. 240/2000 Sb., o krizovém řízení, ve své hlavě II, díl 1–7, § 4–28 pojednává o orgánech krizového řízení. V souladu s touto právní normou za orgány krizového řízení ČR se považují *vláda, ministerstva a jiné správní úřady, orgány krajů a ostatní orgány s územní působností, orgány obcí.*

Obr. 2.23 Orgány krizového řízení ČR

Zdroj: autor

▪ Vláda ČR

Je ústředním výkonným orgánem státní moci, který uskutečňuje bezpečnostní politiku ČR. Je odpovědná za realizaci základní povinnosti státu ve smyslu ústavního zákona č. 110/1998 Sb., o bezpečnosti ČR: *zajištění svrchovanosti a územní celistvosti ČR, ochranu jejich demokratických základů a ochranu životů, zdraví a majetkových hodnot.* Je odpovědná za funkčnost systému krizového řízení ČR. Ukládá úkoly ostatním orgánům krizového

řízení a kontroluje jejich činnost. Určuje ministerstvo nebo jiný ústřední správní úřad pro koordinaci přípravy na řešení konkrétní krizové situace v případě, kdy příslušnost ke koordinující funkci nevyplývá z působnosti stanovených ve zvláštním právním předpisu (v tzv. kompetenčním zákoně). Zřizuje Ústřední krizový štáb jako svůj pracovní orgán k řešení krizových situací. Rozhoduje o vyhlášení nouzového stavu a předkládá Parlamentu ČR návrh na vyhlášení stavu ohrožení státu a válečného stavu. Při přípravě na krizové situace a při jejich řešení projednává s Českou národní bankou opatření, které se týkají působnosti této banky.

Po vyhlášení krizového stavu⁵¹ je vláda oprávněna:

- a) na nezbytně nutnou dobu a v nezbytně nutném rozsahu *omezit*:
 - právo na nedotknutelnost osoby a nedotknutelnost obydlí při evakuaci osoby z místa, na kterém je bezprostředně ohrožena na životě nebo zdraví; – vlastnické a užívací právo právnických a fyzických osob k majetku; – svobodu pohybu a pobytu ve vymezeném prostoru území státu ohroženého nebo postiženého krizovou situací,
 - právo pokojně se shromažďovat ve vymezeném prostoru území ohroženého nebo postiženého krizovou situací; – právo provozovat podnikatelskou činnost, která by ohrožovala prováděná krizová opatření nebo narušovala, popř. znemožňovala jejich provádění; – právo na stávkou, pokud by tato stávka vedla k narušení, příp. znemožnění záchranných a likvidačních prací;
- b) za *nouzového stavu*:
 - nařídit evakuaci osob a majetku z vymezeného území; – zakázat vstup, pobyt a pohyb osob na vymezených místech nebo území,
 - rozhodnout o ukládání pracovní povinnosti, pracovní výpomoci nebo povinnosti poskytnout věcné prostředky k řešení krizové situace (tuto povinnost lze uložit pouze tehdy, pokud nelze tyto činnosti a věci zajistit smluvně, subjekt plnění klade zjevně finančně a časově nevýhodné podmínky nebo plnění odmítne a přitom hrozí nebezpečí z prodlení,
 - rozhodnout o bezodkladném provádění staveb, stavebních prací, terénních úprav nebo odstraňování staveb za účelem zmírnění nebo odvrácení veřejného ohrožení vyplývajícího z krizové situace; – nařídit povinné hlášení přechodné změny pobytu osob,

⁵¹ Nouzového stavu, stavu ohrožení státu, válečného stavu.

- přijmout opatření k ochraně státních hranic, k pobytu cizinců nebo osob bez státní příslušnosti, v oblasti zbraní, výbušnin, nebezpečných chemických látek a přípravků, jaderných zařízení a zdrojů ionizujícího záření,
- nařídít přemístění osob ve vazbě nebo ve výkonu trestu odnětí svobody do jiné věznice nebo vyloučit volný pohyb těchto osob mimo věznici,
- nařídít použití občanů povinných civilní službou a vojáků v činné službě k provádění krizových opatření,
- nařídít vykonávání péče o děti a mládež, pokud tuto péči nemohou v krizové situaci vykonávat rodiče nebo jiný zákonný zástupce,
- zajistit přednostní zásobování dětských a zdravotnických zařízení, ozbrojených bezpečnostních a hasičských záchranných sborů,
- zabezpečit náhradní způsob rozhodování o dávkách sociálního zabezpečení a o jejich výplatě;

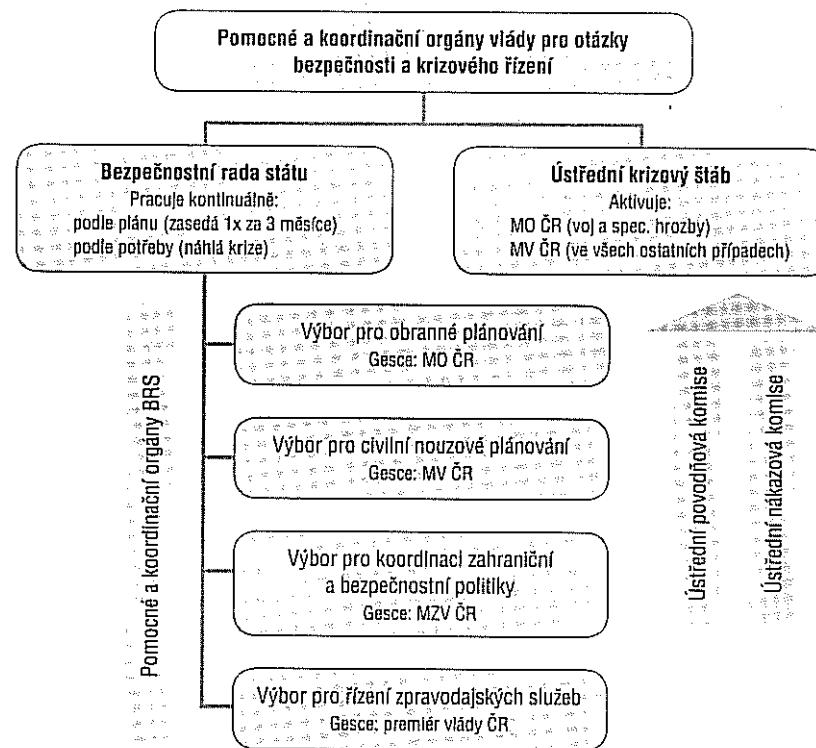
c) za stavu ohrožení státu navíc nařídít:

- omezení vstupu na území ČR osobám, které nejsou občany ČR,
- povinné hlášení místa trvalého pobytu, popř. i místa, kde se osoba dočasně zdržuje,
- omezení držení a nošení střelných zbraní a střeliva,
- zvýšenou kontrolní činnost na úseku zabezpečení skladovaných střelných zbraní, střeliva, munice, výbušnin, jaderných materiálů a zdrojů ionizujícího záření, nebezpečných chemických a jiných nebezpečných látek.

Rozhodnutí o těchto opatřeních vláda zveřejní v hromadných sdělovacích prostředcích a vyhlásí jako zákon. Účinnosti nabývají okamžikem, který se v rozhodnutí stanoví.

Stálým pracovním orgánem vlády v oblasti bezpečnostní problematiky je **Bezpečnostní rada státu** a pracovním orgánem vlády k řešení krizových situací je **Ústřední krizový štáb**.

Obr. 2.24 Pomocné a koordinační orgány vlády

Zdroj: autor

▪ **Bezpečnostní rada státu (BRS)**

Je zřízená podle čl. 9 ústavního zákona č. 110/1998 Sb., o bezpečnosti ČR, a je stálým pracovním orgánem vlády ČR pro koordinaci problematiky bezpečnosti ČR a přípravu návrhů opatření k jejímu zajišťování, a zejména:

- zabezpečuje meziresortní koordinaci plánovacích, přípravných a realizačních opatření v oblasti zajišťování bezpečnosti ČR,
- posuzuje záměry plánovacích, přípravných a realizačních opatření v oblasti zajišťování bezpečnosti ČR předkládané ústředními správními úřady, výbory BRS, Ústředním krizovým štábem a orgány samosprávy,

- analyzuje bezpečnostní hrozby a rizika, které mohou být příčinou krizových situací, a činí nebo předkládá vládě návrhy na nezbytná opatření ke snížení, popř. eliminaci těchto rizik,
- posuzuje souhrnné požadavky ústředních správních úřadů, uplatňované v rámci zajišťování bezpečnosti ČR,
- projednává a doporučuje vládě ke schválení Zásady plánování, rozpočtování a financování obranných výdajů státu na daný finanční rok,
- projednává a schvaluje Zprávu o stavu zajištění obrany státu jakožto základního dokumentu obranného plánování státu,
- projednává a posuzuje jiné aktuální materiály, týkající se bezpečnosti státu.

Složení BRS (aktuální složení podle usnesení vlády č. 687 ze dne 1. 6. 2009 je uveřejněno adrese <http://www.vlada.cz>): předseda – předseda vlády, místopředseda – místopředseda vlády, další členové: místopředseda vlády a ministr zahraničních věcí, ministr obrany, ministr financí, ministr průmyslu a obchodu, ministr dopravy, ministr zdravotnictví, ministr informatiky. Schůzí se dále účastní guvernér České národní banky, předseda Správy státních hmotných rezerv, vedoucí Úřadu vlády ČR (všichni bez hlasovacího práva).

Prezident republiky má právo účastnit se schůzí BRS podle svého uvážení. Funkční období členů BRS je shodné s funkčním obdobím vlády. V oblasti zajištění bezpečnosti ČR může žádat informace a analýzy od všech ministrů a vedoucích jiných správ, úřadů a ukládat jim úkoly spojené se zajišťováním bezpečnosti ČR.

Statut BRS a Jednací řád BRS byl schválen usnesením vlády č. 813 ze dne 22. 8. 2001, poslední úprava – usnesení vlády č. 164 ze dne 12. 2. 2003.

Pracovními orgány BRS jsou čtyři stálé pracovní výbory:

- a) Výbor pro obranné plánování (v gesci ministra obrany),
- b) Výbor pro civilní nouzové plánování (v gesci ministra vnitra),
- c) Výbor pro koordinaci zahraniční bezpečnostní politiky (v gesci ministra zahraničních věcí),
- d) Výbor pro zpravodajskou činnost (v gesci předsedy vlády).

Výbor pro obranné plánování (VOP) je stálý pracovní orgán BRS pro koordinaci a plánování opatření k zajištění obrany ČR. Zřízen byl usnesením vlády ČR č. 391 ze dne 10. 6. 1998, ve znění usnesení vlády č. 813 ze dne 22. 8. 2001 a usnesení vlády č. 164 ze dne 12. 2. 2003, statut a jednací řád výboru schválen usnesením vlády č. 423 ze dne 3. 5. 2000. Má 13 členů, předseda – ministr obrany, ostatní členové (aktuální složení viz <http://www.vlada.cz>).

Schůzí se pravidelně zúčastňuje ředitel sekretariátu BRS (ředitel odboru obrany a bezpečnosti Úřadu vlády ČR). Statut VOP je zveřejněn na internetových stránkách vlády (<http://www.vlada.cz>).

Výbor pro civilní nouzové plánování (VCNP) je stálý pracovní orgán BRS pro koordinaci a plánování opatření k zajištění ochrany vnitřní bezpečnosti státu, obyvatelstva a ekonomiky státu a koordinaci požadavků na civilní zdroje, které jsou nezbytné pro zajištění bezpečnosti ČR. Zřízen byl usnesením vlády ČR č. 391 ze dne 10. 6. 1998, ve znění usnesení vlády č. 813 ze dne 22. 8. 2001 a usnesení vlády č. 164 ze dne 12. 2. 2003, statut a jednací řád výboru schválen usnesením vlády č. 423 ze dne 3. 5. 2000. Má 19 členů: předseda – ministr vnitra, ostatní členové (aktuální složení viz <http://www.vlada.cz>); Schůzí VCNP se pravidelně zúčastňuje ředitel sekretariátu BRS, zástupce ředitele Bezpečnostní informační služby (BIS) a Vojenského zpravodajství (VZ). Statut VCNP je zveřejněn na internetových stránkách vlády (<http://www.vlada.cz>).

Výbor pro koordinaci zahraniční bezpečnostní politiky (VKZBP) je stálý pracovní orgán BRS pro vnitrostátní koordinaci zahraniční bezpečnostní politiky ČR. Zřízen byl usnesením vlády č. 32 ze dne 11. 1. 1999, ve znění usnesení vlády č. 813 ze dne 22. 8. 2001, statut a jednací řád schválen usnesením vlády č. 423 ze dne 3. 5. 2000. Má 16 členů: předseda – ministr zahraničí, ostatní členové (aktuální složení viz <http://www.vlada.cz>). Schůzí VKZBP se pravidelně zúčastňuje ředitel sekretariátu BRS. Statut VKZBP je zveřejněn na internetových stránkách vlády (<http://www.vlada.cz>).

Výbor pro zpravodajskou činnost (VZČ) je stálý pracovní orgán BRS pro koordinaci činnosti zpravodajských služeb ČR a plánování opatření k zajištění zpravodajské činnosti a spolupráci státních orgánů, které získávají, shromažďují a vyhodnocují informace nezbytné pro zajištění bezpečnosti ČR. Výbor samostatně nevyvíjí zpravodajskou činnost. Zřízen byl usnesením vlády č. 423 ze dne 3. 5. 2000, ve znění usnesení vlády č. 813 ze dne 22. 8. 2001 a usnesení vlády č. 741 ze dne 24. 7. 2002, statut a jednací řád schválen usnesením vlády ČR č. 423 ze dne 3. 5. 2000. Má 7 členů: předseda – předseda vlády ČR, výkonný místopředseda – ministr vnitra, který řídí jednání a činnost výboru, nerozhodne-li předseda výboru jinak. Členové výboru ministr zahraničních věcí, ministr obrany, ředitel BIS, ředitel NBÚ, ředitel ÚZSI. Schůzí VZČ se pravidelně zúčastňuje ředitel Vojenského obranného zpravodajství (VOZ), náčelník Vojenské zpravodajské služby

(VZS) a vedoucí sekretariátu výboru (vedoucí samostatného sekretariátu VZČ Úřadu vlády). Statut VZČ je zveřejněn na internetových stránkách vlády (<http://www.vlada.cz>).

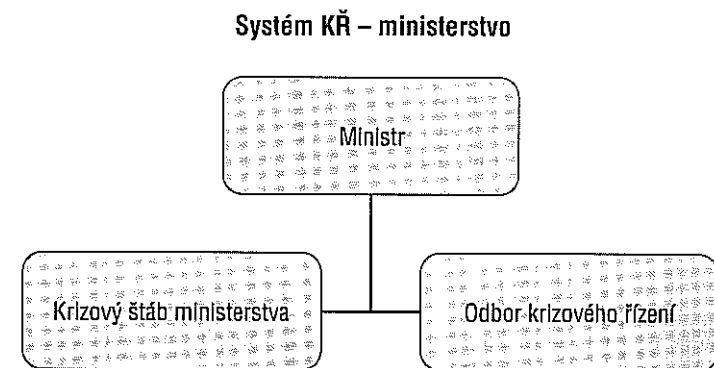
Ústřední krizový štáb (ÚKŠ) je pružný (ad hoc aktivovaný) pracovní orgán vlády ČR k řešení krizových situací. ÚKŠ byl zřízen usnesením vlády č. 33 ze dne 11. 1. 1999, ve znění usnesení č. 53 ze dne 10. 1. 2001, a vládou zařazen do systému orgánů BRS. Statut ÚKŠ schválen usnesením vlády č. 164 ze dne 12. 2. 2003. ÚKŠ má 36 členů: předsedou ÚKŠ jmenuje předseda vlády a BRS podle charakteru krizové situace *ministra obrany* v případě vnějšího vojenského ohrožení státu, při plnění spojeneckých závazků v zahraničí a při účasti OS ČR v mezinárodních operacích na udržení a obnovení míru, *ministra vnitra* v případě ostatních druhů ohrožení ČR, při poskytování humanitární pomoci většího rozsahu do zahraničí nebo při potřebě zapojení ČR do mezinárodních záchranných operací v případě havárií a živelních pohrom. Místopředsedou ÚKŠ je náměstek toho ministra, který je jmenován předsedou ÚKŠ. O aktivaci ÚKŠ rozhoduje předseda vlády a BRS, v době jeho nepřítomnosti v ČR nebo z jiných závažných důvodů jím pověřený místopředseda vlády. Návrh na aktivaci ÚKŠ může předsedovi vlády a BRS nebo pověřenému místopředsedovi vlády podat člen vlády. Při potřebě poskytování humanitární pomoci většího rozsahu do zahraničí nebo při potřebě zapojení ČR do mezinárodních záchranných operací v případě havárií a živelních pohrom návrh na aktivaci ÚKŠ podává ministr zahraničních věcí. *Další členové ÚKŠ:* náměstci MZV, MO, MV, MS, MF, MPO, MZe, MD, MPSV, MZdrav, MMR, MK, MŠMT, MI, ředitel NBÚ, ředitel Sekce pro obrannou a bezpečnostní politiku Úřadu vlády, ředitel Úřadu Ministerstva životního prostředí, předseda Státního úřadu pro jadernou bezpečnost, místopředseda SSHR, viceguvernér ČNB, (vedoucí Kanceláře prezidenta republiky, předseda Českého telekomunikačního úřadu, nejvyšší státní zástupce ČR, náčelník Generálního štábu AČR, policejní prezident ČR, generální ředitel HZS ČR, ředitel BIS, ředitel UZSI, ředitel VZ, ředitel VOZ, náčelník VZS, generální ředitel Vězeňské služby ČR, ústřední ředitel Státní veterinární správy, hlavní hygienik ČR, ředitel Českého hydrometeorologického ústavu, ředitel Úřadu Českého červeného kříže).⁵² Na zasedání ÚKŠ je trvale přítomen ředitel sekretariátu BRS, pouze ve výjimečných případech může být zastoupen pověřeným pracovníkem sekretariátu BRS.

⁵² Členové ÚKŠ uvedení v závorce mají pouze poradní hlas.

▪ **Ministerstva a jiné správní úřady**

Jsou to výkonné orgány státní moci k zajištění připravenosti na řešení krizových situací v oboru své působnosti. Zřizují pracoviště krizového řízení. Zpracovávají krizový plán. Zřizují resortní krizový štáb jako pracovní orgán k řešení vzniklých krizových situací. Zajišťují na základě vyžádání jiného ministerstva provedení odborných prací, vyplývajících z jejich působnosti. Poskytují na vyžádání podklady jiným ministerstvům, krajským úřadům a obecním úřadům obcí s rozšířenou působností. Vyžadují prostřednictvím Ministerstva vnitra potřebné podklady od krajských úřadů a úřadů obcí s rozšířenou působností. Stanovují podřízeným územním správním úřadům povinnost poskytovat na vyžádání podklady pro zpracování krizových plánů krajů. Vedou přehled možných zdrojů hrozeb a rizik, provádějí analýzy ohrožení (riskmanagement) a v rámci prevence odstraňují nedostatky, které by mohly vést ke vzniku krizové situace. Rozhodují o činnostech, vedoucích k minimalizaci možnosti vzniku krizových situací (korekci), provádějí protikrizovou intervenci a připravují opatření ke zmírnění následků krizových situací (redukci). Organizují okamžité opravy nezbytných veřejných zařízení pro přežití obyvatelstva a k zajištění funkčnosti veřejné správy. Vytvářejí podmínky pro zajištění trvalé komunikace (spojení) k jiným správním úřadům, obcím, právníkům a fyzickým osobám.

Obr. 2.25 Systém krizového řízení na stupni „ministerstvo“

Zdroj: autor

▪ Orgány kraje a ostatní orgány s územní působností

Jedná se o orgány samosprávy s přenesenou působností výkonu státní správy v oblasti (kromě jiných) krizového řízení. Podle zákona č. 240/2000 Sb., díl 4, § 14–16 zajišťují připravenost kraje na řešení krizových situací.

Hejtman kraje odpovídá za krizovou připravenost kraje, řídí a kontroluje přípravná opatření k řešení krizových situací a činnosti ke zmírnění jejich následků prováděné územními správními úřady s krajskou působností, obcemi, právníckými a fyzickými osobami, v rámci organizační struktury krajského úřadu zřizuje pracoviště krizového řízení – oddělení krizového řízení, k přípravě na řešení krizových situací zřizuje koordinační orgán hejtmána – *Bezpečnostní radu kraje* a k řešení krizových situací – *Krizový štáb kraje* jako pracovní orgán hejtmána kraje, jsou-li v případě živelní pohromy, ekologické nebo průmyslové havárie, nehody nebo jiného nebezpečí ohroženy životy, zdraví, majetek, životní prostředí a není-li možné odvrátit ohrožení běžnou činností správních úřadů a složek IZS, *vyhláší stav nebezpečí*. O svém postupu neprodleně informuje vládu ČR, Ministerstvo vnitra a sousední kraje, pokud mohou být krizovou situací dotčeny.

Za stavu nebezpečí hejtman koordinuje záchranné a likvidační práce, poskytování zdravotnické pomoci, provádění opatření k ochraně veřejného zdraví a bezodkladných pohřebních služeb, organizuje a koordinuje evakuaci, nouzové ubytování, nouzové zásobování pitnou vodou, potravinami a dalšími nezbytnými prostředky k přežití obyvatelstva, zajišťuje ochranu majetku a podílí se na zajištění veřejného pořádku na území, kde byla provedena evakuace, organizuje a koordinuje humanitární pomoc fyzickým osobám vážně postiženým krizovou situací,⁵³ chrání práva a oprávněné zájmy bezprostředně ohrožených osob, které jsou povinny strpět záchranné práce prováděné v zájmu ochrany životů a zdraví osob, je oprávněn rozhodnout o uložení povinnosti pracovní výpomoci nebo povinnosti poskytnout věcné prostředky

⁵³ Jedná se o vládní, nevládní a zahraniční formy humanitární pomoci. Pokud jde o vládní formu, jedná se především o vyžádání a následnou manipulaci se zásobami pro humanitární pomoc. Zásoby pro humanitární pomoc jsou součástí systému nouzového hospodářství ČR. Jsou vytvářeny Správou státních hmotných rezerv. O vydání těchto zásob rozhoduje předseda SSHR na základě požadavku hejtmána kraje. Za přidělení zásob fyzickým osobám vážně postiženým krizovou situací odpovídá hejtman kraje.

k řešení krizové situace,⁵⁴ je oprávněn nařídít bezodkladné provádění staveb, stavebních prací, terénních úprav nebo odstraňování staveb za účelem zmírnění nebo odvrácení ohrožení, je oprávněn nařídít hlášení přechodné změny pobytu osob, použití občanů povinných civilní službou k realizaci krizových opatření, vykonávání péče o děti a mládež, pokud tuto péči nemohou v krizové situaci vykonávat rodiče nebo jiný zákonný zástupce, přednostní zásobování dětských a zdravotnických zařízení, ozbrojených bezpečnostních a hasičských záchranných sboru apod.

Hasičský záchranný sbor kraje (HZS kraje) plní úkoly kraje při přípravě na krizové situace, *terénních úprav nebo odstraňování staveb za účelem zmírnění nebo odvrácení ohrožení*, je oprávněn nařídít hlášení přechodné změny pobytu osob, použití občanů povinných civilní službou k realizaci krizových opatření, vykonávání péče o děti a mládež, pokud tuto péči nemohou v krizové situaci vykonávat rodiče nebo jiný zákonný zástupce, přednostní zásobování dětských a zdravotnických zařízení, ozbrojených bezpečnostních a hasičských záchranných sboru apod.

Hasičský záchranný sbor kraje (HZS kraje) plní úkoly kraje při přípravě na krizové situace, *terénních úprav nebo odstraňování staveb za účelem zmírnění nebo odvrácení ohrožení*, je oprávněn nařídít hlášení přechodné změny pobytu osob, použití občanů povinných civilní službou k realizaci krizových opatření, vykonávání péče o děti a mládež, pokud tuto péči nemohou v krizové situaci vykonávat rodiče nebo jiný zákonný zástupce, přednostní zásobování dětských a zdravotnických zařízení, ozbrojených bezpečnostních a hasičských záchranných sboru apod.

HZS kraje je oprávněn za účelem přípravy na krizové situace, a pokud tyto údaje jsou nezbytné pro zpracování krizových plánů a řešení krizových situací, *vyžadovat, shromažďovat a evidovat údaje o:*

- kapacitách zdravotnických, ubytovacích a stravovacích zařízení,
- předmětu a rozsahu činnosti právnických osob a podnikajících fyzických osob v oblasti výroby a služeb, výrobních programech a výrobních kapacitách, rozsahu zásob surovin, polotovarů a hotových výrobků, počtech zaměstnanců a jejich kvalifikaci,
- počtech zaměstnanců ve výrobních provozech a počtech osob bydlících v místech předpokládané evakuace,
- množství, složení a umístění vyráběných, používaných nebo skladovaných nebezpečných látek,
- množství zadržené vody ve vodních nádržích,
- počtech a typech dopravních, mechanizačních a výrobních prostředků ve vlastnictví právnických nebo fyzických osob, družích vyrobené nebo zachycené přírodní energie,
- uspořádání vnitřních prostorů výrobních objektů, popř. jiných objektů důležitých pro řešení krizových situací, vodovodech, kanalizacích, produktovodech a energetických sítích,

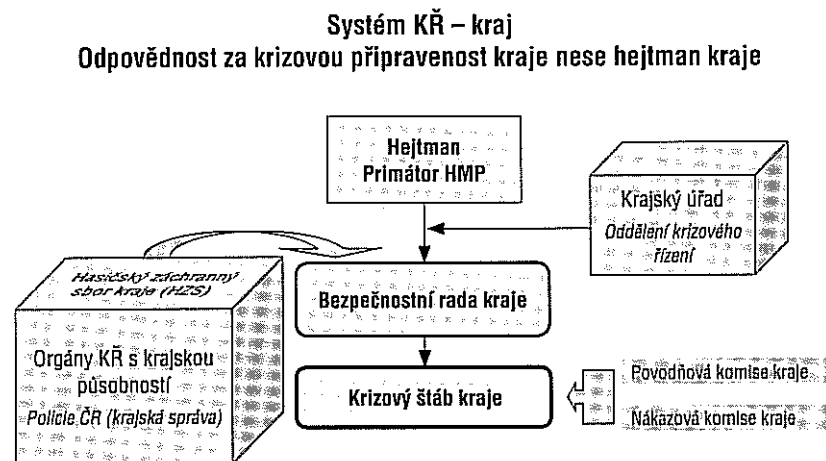
⁵⁴ Věcnými prostředky jsou movité a nemovité věci ve vlastnictví státu, územních samosprávních celků, právnických a fyzických osob nebo jimi poskytované služby, které lze využít při řešení krizových situací.

- stavbách určených k ochraně obyvatelstva, k zabezpečení záchranných prací, ke skladování materiálu civilní ochrany a k ochraně a ukrytí obsluh důležitých provozů,
- výměrách pěstovaných zemědělských plodin, druhu a počtu zemědělských zvířat chovaných právníky a fyzickými osobami.

HZS kraje dále ukládá obcím, které určí (dále jen „určeným obcím“), povinnost rozpracovat vybrané úkoly krizového plánu kraje a poskytuje těmto obcím na vyžádání podklady nezbytné pro tuto činnost, seznamuje obce v kraji, právníky a fyzické osoby s charakterem možného ohrožení, s připravenými krizovými opatřeními a se způsobem jejich provedení, koordinuje pro účely krizového řízení sběr dat od územních správních úřadů, vytváří podmínky pro činnost krizového štábu kraje, zabezpečuje varování a vyrozumění obyvatelstva, za stavu nebezpečí organizuje zjišťování a označování nebezpečných oblastí, provádění dekontaminace a dalších ochranných opatření.

Policie České republiky zajišťuje připravenost kraje k řešení krizových situací, spojených s vnitřní bezpečností a veřejným pořádkem na území kraje. Za tím účelem je oprávněna vyžadovat od HZS kraje potřebné údaje, které tento shromažďuje.

Obr. 2.26 Systém krizového řízení na úrovni kraje

Zdroj: autor

Bezpečnostní rada kraje (BRK) je *poradním a koordinačním orgánem hejtmána* pro přípravu kraje na krizové situace, je pracovním orgánem hejtmána. *Složení:* předseda – hejtmán kraje, který jmenuje členy BRK, členové: zástupce hejtmána, ředitel krajského úřadu, ředitel hasičského záchranného sboru kraje, příslušník Policie ČR, určený policejním prezidentem, příslušník Armády ČR, určený náčelníkem Generálního štábu AČR, ředitel krajského střediska Zdravotnické záchranné služby, zaměstnanec krajského úřadu, hejtmánem jmenovaný jako *tajemník BRK*, dva členové jmenovaní hejtmánem (nejvíce 10 členů). Vzorový jednací řád BRK je uveden v příloze č. 4 k nařízení vlády č. 462/2000 Sb.

Úkoly BRK: projednávání zásadních záležitostí (dokumenty, opatření) k přípravě na řešení nevojenských krizových situací (zákon č. 240/2000 Sb., § 1), projednávání záležitostí (opatření, dokumenty, problematiky), týkající se přípravy na vojenské krizové situace, tj. otázek zajišťování obrany v rámci působnosti kraje (zákon č. 222/1999 Sb., zákon č. 240/2000 Sb.), projednávání krizového plánu kraje; projednávání vnějšího havarijního plánu (je-li zpracovatelem kraj), návrhů způsobů ochrany obyvatelstva na území kraje, úrovně akceschopnosti monitorovacích, informačních a spojovacích systémů na území kraje, projednávání návrhů financování krizových opatření včetně náhrad z omezení vlastnického nebo užívacího práva,⁵⁵ poskytnutí věcných prostředků a vykonání pracovní povinnosti a pracovní výpomoci, projednávání návrhů dohod o spolupráci při řešení krizových situací se sousedními krajskými úřady a při poskytování pomoci s územními celky sousedního státu, závěrů z kontrol, prováděných v rámci prověrek krizové připravenosti, dokumentů hejtmána, určených k projednání ve vládě ČR nebo dokumentů, které si vyžádá Parlament ČR, vláda ČR nebo MV ČR, projednávání závěrečné zprávy o hodnocení krizové situace a přijatých opatřeních a navržených způsobech odstranění zjištěných nedostatků. Kromě toho BRK posuzuje možná rizika vzniku krizové situace v kraji, koordinuje krizové a havarijní plány obcí, vyhodnocuje připravenost složek IZS v kraji a navrhuje jejich posílení.

Krizový štáb kraje je *pracovním orgánem hejtmána kraje*. Svolává ho hejtmán v případě, že je vyhlášen krizový stav pro celé území státu (nouzový

⁵⁵ Za omezení vlastnického nebo užívacího práva, poskytnutí věcného prostředku, vykonání pracovní povinnosti nebo pracovní výpomoci náleží právníky nebo fyzické osobě peněžní náhrada, kterou je povinen vyplatit ten orgán krizového řízení, který o omezení práva nebo uložení povinnosti rozhodl. In zákon č. 240/2000 Sb., § 35.

stav, stav ohrožení státu nebo válečný stav) nebo pro jeho část, patřící do působnosti kraje, dále je-li vyhlášen stav nebezpečí pro celé území kraje nebo pro jeho část a použije-li jej hejtman ke koordinaci záchranných a likvidačních prací. Hejtman může KŠK svolat také, je-li k tomu vyzván Ministerstvem vnitra ČR při ústřední koordinaci záchranných a likvidačních prací nebo jde-li o úkol prováděný při cvičení. Je svoláván operativně, zejména k projednání zásadních záležitostí, týkajících se řešení krizových situací a přijetí opatření spojených s nezbytným omezením základních práv a svobod na teritoriu kraje. Kromě toho posuzuje přiměřenost krizových opatření přijatých v určených obcích a navrhuje jejich pozastavení, změnu nebo zrušení. V případě závažných nedostatků v době krizového stavu doporučuje převedení plnění úkolů starosty na zmocněnce.

Složení: tajemník KŠK (tajemníkem je tajemník BRK), členové BRK, členové stálé pracovní skupiny KŠK: pracovníci krajského úřadu, zástupci složek IZS, odborníci s ohledem na druh řešené mimořádné události nebo krizové situace (vodohospodáři, lékaři, veterináři, rostlináři, chemici, meteorologové, geologové, energetici, stavaři, dopraváci, spojaři, psychologové atd.). **Stálá pracovní skupina** KŠK (o jejím složení a uvedení do pohotovosti rozhodne vedoucí KŠK) jedná při řešení krizové situace nebo při koordinaci záchranných a likvidačních prací nepřetržitě a přitom:

- neustále analyzuje vývoj krizové situace a dokumentuje postup řešení,
- podává vedoucímu krizového štábu návrhy na způsob řešení krize, postup při ochraně obyvatelstva a na vyhlášení, změnu nebo odvolání krizového stavu,
- soustřeďuje informace o stavu sil, prostředků a zdrojů, vede celkový přehled jejich nasazení a rozpracovává návrhy jejich využití,
- organizuje spojení s krizovými štáby určených obcí, krajů a KŠ MV ČR prostřednictvím operačních a informačních středisek IZS,
- zabezpečuje informování veřejnosti o přijatých opatřeních a postupu řešení (zvládání) krizové situace,
- připravuje technickou a informační podporu nasazeným silám a prostředkům, vede evidenci finančních výdajů a nákladů na realizovaná opatření protikrizové intervence,
- organizuje ochranu obyvatel postiženého území včetně zajištění zásobování a humanitární pomoci,
- zabezpečuje ukládání a využívání pracovní povinnosti, pracovní výpomoci a povinnosti poskytovat věcné prostředky.

Orgány obce zajišťují připravenost obce na řešení krizových situací. **Obecní úřad (OÚ):**

- organizuje přípravu obce na krizové situace,
- rozpracovává úkoly krizového plánu kraje, pokud jde o obec určenou HZS kraje podle § 15, odst. 4, písm. a) zákona č. 240/2000 Sb., v tomto případě starosta obce zřizuje bezpečnostní radu obce a jako svůj pracovní orgán k řešení krizových situací krizový štáb obce,
- poskytuje HZS kraje podklady a informace potřebné ke zpracování krizového plánu kraje,
- shromažďuje údaje o počtu a totožnosti osob, které v době krizového stavu přechodně změnily pobyt a nacházejí se na správním území obce, a předává tyto údaje krajskému úřadu a do ústřední evidence o přechodných změnách pobytu osob,
- podílí se na zajištění veřejného pořádku,
- plní další úkoly stanovené krajským úřadem při přípravě na krizové situace a jejich řešení,
- seznamuje právnické a fyzické osoby s charakterem možného ohrožení, s připravovanými krizovými opatřeními a se způsobem jejich provedení,
- starosta obce odpovídá za připravenost obce k řešení krizových situací, za údržbu a provoz informačních a komunikačních prostředků a pomůcek krizového řízení určených MV ČR.

Při vyhlášení nouzového stavu nebo stavu nebezpečí jsou orgány obce povinny zajistit provedení krizových opatření v podmínkách obce. Je-li k tomu účelu nutné vydat nařízení obce, nabývá toto nařízení účinnosti okamžikem jeho vyvěšení na úřední desce obecního úřadu. Nařízení obce se zveřejní též dalšími způsoby v místě obvyklými, zejména prostřednictvím hromadných sdělovacích prostředků a místního rozhlasu.

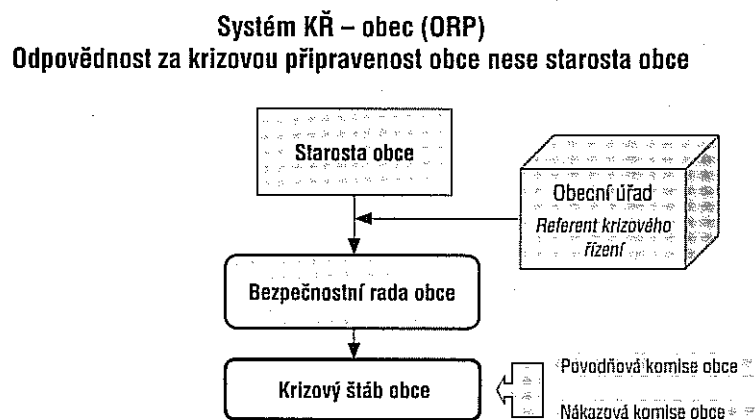
V době krizového stavu starosta obce:

- zabezpečuje varování osob, nacházejících se na území obce před hrozícím nebezpečím,
- nařizuje a organizuje evakuaci osob z ohroženého území obce,
- organizuje činnost obce v podmínkách nouzového přežití obyvatel obce,
- je oprávněn požádat právnické a fyzické osoby o poskytnutí dobrovolné pomoci,
- plní úkoly a opatření uvedené v krizovém plánu kraje a zajišťuje organizaci dalších nezbytných opatření.

Bezpečnostní rada obce (BROb) je *koordináčním orgánem* pro přípravu obce na krizové situace a *pracovním orgánem* starosty obce. **Složení:**

předseda – starosta obce, členové: místostarosta, tajemník obecního úřadu (je-li tato funkce zřízena), příslušník Policie ČR určený policejním prezidentem nebo jím určeným služebním funkcionářem, příslušník HZS kraje, určený ředitelem HZS kraje nebo jím určeným služebním funkcionářem, velitel sboru dobrovolných hasičů obce (je-li tento sbor zřízen), zaměstnanec obecního úřadu jmenovaný starostou OÚ *tajemníkem BROb* (maximálně 8 členů). Vzorový jednací řád je uveden v příloze k nařízení vlády č. 462/2000 Sb.

Obr. 2.27 Systém krizového řízení obce

Zdroj: autor

Bezpečnostní rada obce projednává:

- zajištění připravenosti správního obvodu určené obce na krizové situace včetně návrhů konkrétních řešení této připravenosti,
- rozpracování úkolů krizového plánu kraje, uložených HZS kraje,
- roční zprávu o stavu prostředků pro varování osob ve správním obvodu určené obce a způsob zajištění náhradního varování,
- plán evakuace osob z ohroženého správního obvodu obce,
- zprávu o činnosti a připravenosti složek IZS, umístěných ve správním obvodu obce,
- návrh objemu finančních prostředků v rozpočtu určené obce, vyčleněných k zajištění přípravy na krizové situace ve správním obvodu určené obce,
- informaci o financování krizových opatření ve správním obvodu určené obce při vyhlášeném krizovém stavu v uplynulém rozpočtovém roce,

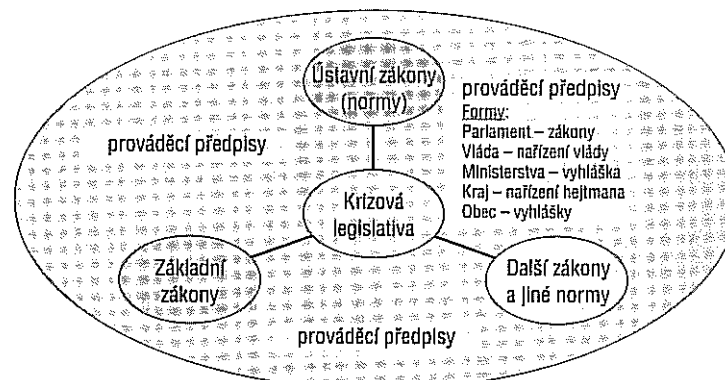
- způsob seznámení právnických a fyzických osob s charakterem možného ohrožení ve správním obvodu určené obce, s připravenými krizovými opatřeními a se způsobem jejich provedení,
- způsob shromažďování nezbytných údajů o osobách, které v době krizového stavu přechodně změní pobyt,
- zprávu o hodnocení krizové situace a přijatých opatřeních,
- vnější havarijní plán a podmínky nouzového přežití obyvatelstva.

Krizový štáb obce (KŠOb) je pracovním orgánem starosty obce a je svoláván (starostou určené obce – vedoucím KŠ), má obdobné úkoly a složení jako krizový štáb kraje, avšak jen v rozsahu určené obce.

2.4 Legislativně-právní prostředí krizového managementu

Legislativně-právní prostředí krizového managementu ČR tvoří soubor ústavních zákonů (norem), základních zákonů (norem) a dalších zákonů a jiných norem.

Obr. 2.28 Legislativně-právní prostředí krizového managementu ČR

Zdroj: autor

PŘEHLED KRIZOVÉ LEGISLATIVY**Ústavní zákony (normy):**

- ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava ČR,
- ústavní zákon č. 110/1998 Sb., o bezpečnosti ČR,
- ústavní zákon č. 300/2000 Sb., změna Ústavy a ústavního zákona č. 110/1998 Sb.

Základní zákony (normy):

- zákon č. 240/2000 Sb., o krizovém řízení (krizový zákon),
- zákon č. 222/1999 Sb., o zajišťování obrany ČR,
- zákon č. 241/2000 Sb., o hospodářských opatřeních pro krizové stavy.

Další zákony a jiné normy:

- zákon č. 239/2000 Sb., o integrovaném záchranném systému,
- zákon č. 238/2000 Sb., o Hasičském záchranném sboru ČR,
- zákon č. 283/1991 Sb., o Policii ČR,
- vyhláška Ministerstva zdravotnictví č. 434/1992 Sb., o zdravotnické záchranné službě,
- zákon č. 219/1999 Sb., o ozbrojených silách ČR,
- zákon č. 585/2004 Sb., o branné povinnosti a jejím zajišťování (branný zákon),
- zákon č. 553/1991 Sb., o obecní policii,
- zákon č. 555/1992 Sb., o Vězeňské službě a justiční strážní ČR,
- zákon č. 129/2000 Sb., o krajích (krajské zřízení), úplné znění č. 3/2003 Sb.,
- zákon č. 128/2000 Sb., o obcích (obecní zřízení), úplné znění č. 2/2003 Sb.,
- zákon č. 133/1985 Sb., o požární ochraně (úplné znění vyhlášeno jako č. 67/2001 Sb.),
- zákon č. 59/2006 Sb., o prevenci závažných havárií způsobených vybranými nebezpečnými chemickými látkami nebo chemickými přípravky, (od 1. 6. 2006 nahradil zákon č. 353/1999 Sb.),
- zákon č. 18/1997 Sb., o mírovém využívání jaderné energie a ionizujícího záření (atomový zákon),
- zákon č. 166/1999 Sb., o veterinární péči (veterinární zákon),
- zákon č. 254/2001 Sb., o vodách (vodní zákon), ve znění zákona č. 20/2004 Sb.,

- zákon č. 274/2001 Sb., o vodovodech a kanalizacích,
- zákon č. 127/2005 Sb., o elektronických komunikacích,
- zákon č. 189/1999 Sb., o nouzových zásobách ropy, o řešení stavu ropné nouze a o změně některých souvisejících zákonů (zákon o nouzových zásobách ropy),
- zákon č. 12/2002 Sb., o státní pomoci při obnově území postiženého živelní nebo jinou pohromou, ve znění zákona č. 347/2005 Sb.,
- zákon č. 258/2000 Sb., o ochraně veřejného zdraví,
- zákon č. 2/1969 Sb., o zřízení ministerstev a jiných ústředních orgánů státní správy (kompetenční zákon),
- zákon č. 320/2002 Sb., o změně a zrušení některých zákonů v souvislosti s ukončením činnosti okresních úřadů.

Poznámka: Všechny zde uvedené normy je třeba vnímat ve znění pozdějších předpisů.

Důležité prováděcí předpisy:

- nařízení vlády č. 462/2000 Sb., k provedení krizového zákona, ve znění nařízení vlády č. 36/2003 Sb.,
- nařízení vlády č. 463/2000 Sb., k provedení zákona o IZS, ve znění nařízení vlády č. 527/2002 Sb.,
- nařízení vlády č. 51/2004 Sb., o plánování obrany státu,
- vyhláška Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR č. 281/2001 Sb., k provedení krizového zákona, ve znění vyhlášky č. 237/2003 Sb.,
- vyhláška Ministerstva obrany k provedení zákona o zajišťování obrany ČR č. 280/1999 Sb., kterou se stanoví postup při uplatňování požadavku na určení věcných prostředků a jejich převzetí, postup při uplatňování požadavku na určení fyzických osob k pracovní výpomoci nebo k pracovní povinnosti,
- vyhláška Ministerstva vnitra č. 328/2001 Sb., o některých podrobnostech zabezpečení integrovaného záchranného systému, ve znění vyhlášky č. 429/2003 Sb.,
- vyhláška Ministerstva vnitra č. 380/2002 Sb., k přípravě a provádění úkolů ochrany obyvatelstva,
- vyhláška Správy státních hmotných rezerv č. 498/2000 Sb., o plánování a provádění hospodářských opatření pro krizové stavy, ve znění vyhlášky č. 542/2002 Sb.,
- nařízení vlády č. 172/2001 Sb., k provedení zákona o požární ochraně.

SHRNUTÍ

Obsah kapitoly tvoří jádro teorie krizového managementu. V koncentrované podobě uvádí přehled jednotlivých kategorií asymetrických a věcných hrozeb. Bez podrobné znalosti anatomie těchto hrozeb nelze stanovit efektivní filozofii risk managementu, nelze provádět potřebnou analýzu hrozeb a z nich plynoucích rizik. To se však neobejde bez dobré znalosti terminologie této oblasti. Někdo může namítat, proč věnovat tolik prostoru terminologii, když se definice těchto pojmů dají najít na internetu. Má jistě pravdu, ale takto uspořádané v jednom bloku v žádné dostupné tuzemské literatuře nejsou k dispozici. Z tohoto důvodu je v kapitole věnováno dost prostoru právě této problematice. Z důvodů lepší představivosti důsledků krizí vzniklých eskalací přírodních a antropogenních hrozeb byl do kapitoly zařazen i přehled největších (nejničivějších) přírodních katastrof a antropogenních havárií. Tato „krvává historie lidstva“ není pochopitelně komplexní, ale to nebylo cílem této publikace. Stamiliony lidí zahynuly ve válkách, při různých nepokojích, civilizačních, náboženských a jiných střetech. V celosvětovém měřítku je k tomu nutno přičíst oběti násilného zločinu, drogové kriminality, nebezpečných nákaz atd.

Znalost problematiky „orgánů krizového řízení“ je rovněž velmi důležitá. Neznalost struktury a kompetencí jednotlivých orgánů krizového řízení „zdržuje“ a „komplikuje“ vlastní proces zvládnání krizových jevů.

Přehled legislativy krizového managementu umožní čtenáři rychleji se orientovat při řešení konkrétních krizových situací a krizí. Jestliže neznalost terminologie komplikuje komunikaci (orgánů krizového řízení, médií, veřejnosti), potom neznalost legislativy vede ke značným materiálním škodám, komplikuje finanční vypořádání jednotlivých krizí.

3 KRIZOVÉ PLÁNOVÁNÍ

Obsah kapitoly tvoří výklad základních pojmů, pohled na obecné pojetí funkce „plánování“ a podrobněji se věnuje problematice krizového plánování. Definuje a popisuje tři základní pilíře krizového plánování – systém obranného plánování, civilního nouzového plánování a havarijního plánování. Rozebírá strukturu krizového plánu.

*Plánování (obecně) jako první sekvenční funkce řízení má nezastupitelné místo i v systému krizového managementu. Je to manažerská aktivita, zaměřená na stanovení budoucího stavu a cest k jeho dosažení. Aktivita, jejímž výsledkem je **plán**. Každý plán by měl dát odpověď na dvě základní otázky: „Co a jak má být uděláno?“*

Vycházejí ze skutečnosti, že krizový management je specifická forma obecného managementu, potom i *krizové plánování* je první sekvenční funkce krizového managementu a představuje aktivity orgánů krizového řízení zaměřené na minimalizaci (prevenci) možnosti vzniku krizových situací přírodního, antropogenního nebo sociálního a společenského charakteru, hledání nejvhodnějších způsobů protikrizové intervence, optimalizaci metod a forem zvládnání těchto nežádoucích jevů (tj. redukci dopadů krizových situací) a stanovení nejracionálnějších a ekonomicky nejvýhodnějších cest obnovy postižených systémů a jejich návratu do nového běžného stavu.

Výchozí pojmy

Atomové havarijní plánování je vnitřně strukturovaný systém jednotlivých plánovacích nástrojů, které jsou základními právními prostředky zajišťujícími naplnění principu prevence a připravenosti na úseku využívání jaderné energie. Jako subsystém havarijního plánování v ČR je jednou, ale významnou součástí koncepčních prostředků na úseku mírového využívání jaderné energie a ionizujícího záření. Je koordinováno se systémem územního plánování a procesem posuzování vlivů na životní prostředí, a to jak v rovině posuzování koncepcí (§ 14 zákona č. 244/1992 Sb., o posuzování vlivů rozvojových koncepcí a programů na životní prostředí), tak v rovině posuzování jednotlivých zamýšlených aktivit, při nichž je s využíváním jaderné energie a ionizujícího záření uvažováno. Samotné atomové havarijní plánování představuje jeden ze základních nástrojů zajištění *havarijní připravenosti* na eventuelní nepříznivé účinky související s využíváním jaderné energie a ionizujícího záření. Základ právní úpravy je dán samotným zákonem

č. 18/1997 Sb., o mírovém využívání jaderné energie a ionizujícího záření (atomový zákon).

Bezpečnostní program je dokument, který zpracovává provozovatel objektu zařazeného podle zákona č. 59/2006 Sb., do skupiny A.

Bezpečnostní zpráva je dokument, který obsahuje program s podrobným zpracováním hodnocení rizika závažné havárie, hodnocení rozsahu možných škod a popis preventivních bezpečnostních opatření v objektu. Provozovatel, který zpracovává bezpečnostní zprávu, je povinen zpracovat vnitřní havarijní plán, dále je povinen vypracovat a současně s předložením bezpečnostní zprávy předložit krajskému úřadu písemné podklady pro vypracování vnějšího havarijního plánu.

Civilní nouzové plánování (CNP) je proces plánování opatření k zajištění ochrany vnitřní bezpečnosti a veřejného pořádku, ochrany obyvatelstva, ochrany ekonomiky, trvalé funkčnosti státní správy, přijatelné úrovně společenské a hospodářské činnosti státu a obyvatelstva. Nedílnou součástí je koordinace požadavků na civilní zdroje, které jsou nezbytné pro zajištění bezpečnosti ČR. CNP organizuje a řídí *výbor pro CNP* (gestor MV ČR), který sice nemá stále podvýbory, ale má možnost vytvářet flexibilní skupiny, které řeší zejména otázky *zachování základních funkcí státu, ochrany obyvatelstva a plánování civilních zdrojů (gestor SSHR)*. CNP sleduje tyto cíle:

- podpora preventivních krizových opatření a systému krizového řízení,
- podpora a spolupráce s vojenskými složkami v době míru, během krize a době války,
- zajištění funkčnosti vlády během krize a války,
- zajištění přijatelné úrovně společenského a ekonomického života během krize,
- podpora a ochrana obyvatelstva během krize a války,
- civilní podpora vojenským operacím,
- vojenská podpora civilním (humanitárním) operacím,
- podpora mírovým operacím.

Evakuační plán je dokument obsahující souhrn organizačních a materiálně-technických opatření směřujících k organizovanému přemístění osob, určené dokumentace a cenného materiálu z prostorů, kde hrozí nebo nastala krizová událost, která vede k ohrožení životů a zdraví obyvatelstva, škodám na majetku či jiné ujmě fyzickým a právnickým osobám.

Havarijní plán je v souladu se zákonem č. 239/2000 Sb., o IZS, součástí krizového plánu kraje (právnícké nebo podnikající fyzické osoby) a představuje dokument, v němž jsou uvedeny popisy činností a opatření prováděných při vzniku závažné mimořádné události nebo havárie vedoucí k minimalizaci jejich následků. Pokud zóna havarijního plánování zasahuje území více než jednoho správního obvodu obce s rozšířenou působností vlastního kraje nebo zasahuje na území kraje z jiného kraje, zpracovává krajský úřad ve spolupráci s dotčenými obecními úřady obcí s rozšířenou působností plán k provádění záchranných a likvidačních

práci v okolí zdroje nebezpečí (*vnější havarijní plán*). V případě, že zóna havarijního plánování zasahuje území více krajů, zabezpečuje koordinaci zpracování vnějšího havarijního plánu a společné řešení mimořádné události krajský úřad, na jehož území se zdroj nebezpečí nachází. Nedílnou součástí havarijního plánování je komplex opatření vyplývající ze zákona č. 352/1999 Sb., o prevenci závažných havárií způsobených vybranými nebezpečnými chemickými látkami a chemickými přípravky, § 11 tohoto zákona stanovuje, že každý provozovatel, který zpracovává podle § 8 a 9 tohoto zákona Bezpečnostní zprávu, je povinen zpracovat „*vnitřní havarijní plán*“. Tento stanoví preventivní opatření k minimalizaci následků závažné havárie, která se může stát uvnitř objektu nebo zařízení.

Kontingenční plán v sobě zahrnuje určitý stupeň připravenosti na výskyt náhodných situací.

Krizový plán je souhrnný plánovací dokument, který zpracovávají zákonem určená ministerstva a jiné správní úřady, ČNB a jiné státní orgány, orgány kraje a určené obce a který obsahuje souhrn opatření a postupů k řešení krizových situací. Skládá se ze základní a přílohy části. Zpracovává se v písemné a elektronické podobě, přičemž obě podoby krizového plánu jsou si rovnocenné. Údaje obsažené v krizové plánu tvoří předmět „zvláštních skutečností“.

Mediaplán (plán krizové komunikace) je výsledkem analýzy a manažerské práce v oblasti informační podpory pro proces zvládnutí krizových situací. Jeho obsah tvoří zejména:

- způsoby, zásady a pravidla vnější a vnitřní krizové komunikace zpracovatele krizového plánu,
- způsob tvorby veřejných informací a pravidla pro vnitřní součinnost organizace,
- pravidla pro poskytování veřejných, odborných a citlivých informací veřejným (soukromým) médiím (TV, rozhlasu, tisku),
- povinnost a odpovědnost vedoucích pracovníků organizace při poskytování odborných informací a přípravě odborných podkladů pro tvorbu informací pro veřejnost tiskovým střediskem nebo tiskovým mluvčím v jednotlivých fázích komunikace,
- rozsah, způsob a metodika poskytování informací veřejnosti v jednotlivých fázích řešení krizové situace v návaznosti na celkový plán řízení krize.

Místní havarijní a provozní plán je dokument, který zpracovává organizace, kde dochází k manipulaci s ropnými látkami či jinými závažnými látkami. Plán musí korespondovat s bezpečnostními listy chemických látek, které se vyskytují na provozu, pro který je tento plán zpracováván. Pro manipulaci s ropnými látkami se tento plán zpracovává v souladu s požadavky ČSN 75 3415, u ostatních závažných látek s přihlédnutím na zmíněnou ČSN a s ohledem na druh závažné látky. Místní havarijní a provozní plán schvaluje příslušný vedoucí hlavní organizační jednotky a v konečné fázi krajský úřad (jako vodoohospodářský orgán).

Plán musí obsahovat jmenování zodpovědné osoby za nakládání se závadnými látkami, stanovení četnosti školení jednotlivých zaměstnanců s ohledem na náplň jejich pracovních činností, detailní popis místa a způsobu nakládání se závadnými látkami, údaje o maximálním množství a druhu skladovaných látek, postupy při havarijním úniku závadných látek, plán zkoušek těsnosti, kontrol a prověřování nádrží, potrubních rozvodů a záchytných zařízení, rozsah a umístění sanačních prostředků a stanovení kontrolního systému pro zjišťování úniku ropných látek.

Obranné plánování je podsystem krizového plánování a představuje souhrn činností, procedur a vazeb uskutečňovaných vládou ČR, resortem obrany (gestorem OP) a ostatními ústředními orgány krizového řízení k realizaci cílů a úkolů obrany státu a z nich plynoucích závazků, postupů a termínů jejich plnění při respektování politických, vojenských, ekonomických a technologických požadavků a při souběžném, co nejefektivnějším využívání lidských, věcných a finančních zdrojů v době míru, za krizových stavů a v době války. *Hlavními disciplínami obranného plánování jsou* plánování sil, plánování zdrojů (finančních, materiálních, lidských), obranné infrastruktury, plánování vyzbrojování, komunikačních a informačních systémů, logistiky, zdravotnictví a plánování tzv. nevojenské obrany. *Základní dokumenty obranného plánování jsou:*

- zpráva o stavu zajištění obrany státu, cíle výstavby sil,
- dotazník obranného plánování,
- záměr využití finančních zdrojů k zabezpečení úkolů obrany,
- plán lidských zdrojů,
- plán vyzbrojování ozbrojených sil,
- plán podpory českého obranného průmyslu,
- plán výzkumu a vývoje,
- plán logistického zabezpečení,
- plán zdravotnického zabezpečení,
- plán přípravy obranné infrastruktury,
- operační přípravy státního území a bezpečnostních investic,
- plán komunikačních a informačních systémů,
- soubor opatření k zabezpečení přechodu správních orgánů z mírového stavu do stavu ohrožení státu a válečného stavu,
- soubor základních potřeb zabezpečení obrany v civilním sektoru.

Operační plán je dokument krizového plánování, který upřesňuje předpokládaný postup pro řešení konkrétní krizové situace na konkrétním území, pro konkrétního původce krizové situace nebo pro konkrétní nasazované síly a prostředky, typové postupy a zásady řešení krizové situace včetně způsobu aktivace, nasazení a zabezpečení potřebných sil. Operační plány se budou zpracovávat zejména pro krizové situace, ke kterým může dojít v důsledku kumulace několika hrozeb a které nejsou řešeny v jiných plánech. Míra podrobnosti operačního plánu a v něm obsažených údajů závisí na úrovni řízení, pro kterou je záměr zpracován.

Pro celostátní úroveň bude zpracován velmi obecně, pro krajskou a obecní úroveň bude zpracován podrobněji.

Oznámení o zařazení objektu do příslušné skupiny je dokument, jímž provozovatel oznámí krajskému úřadu základní identifikační údaje o objektu, uvede v něm seznam umístěných nebezpečných látek podle jejich druhu a množství, zařazení objektu do skupiny A nebo B a hodnocení rizik závažné havárie. Oznámení je provozovatel povinen zpracovat podle vzoru uvedeného v příloze k zákonu 353/99 Sb. *Objekty zařazené do skupiny A* zpracovávají bezpečnostní program. *Objekty zařazené do skupiny B* zpracovávají bezpečnostní zprávu včetně bezpečnostního programu, vnitřní havarijní plán a podklady a) pro stanovení zóny havarijního plánování, b) pro vypracování vnějšího havarijního plánu.

Plán je výsledkem plánování (jako první sekvenční manažerské funkce) a představuje lidmi vytvořené a následně realizované zaměření na účel (cíle, poslání) řízeného procesu nebo organizační jednotky (firmy, závodu, dílny, odboru), a dále pak i stanovení cesty (postupů a prostředků), jak jej ve stanoveném čase a na požadované úrovni dosáhnout. Plán může mít řadu způsobů svého vyjádření (psaný, grafický či jinou formou provedený dokument, záměr v hlavě vedoucího pracovníka, ústní domluva členů pracovního týmu apod.). Klíčovými body však vždy jsou *cíle, postupy a zdrojové předpoklady jejich dosažení, měřítko kontroly a hodnocení dosažených výsledků.*

Plán hospodářské mobilizace je dokument zpracovaný objednavatelem mobilizační dodávky nebo ústředním správním úřadem. Je přílohou části krizového plánu a obsahuje požadavky zpracovatele na mobilizační dodávky nezbytné pro zajištění činnosti ozbrojených sil a ozbrojených bezpečnostních sborů za stavu ohrožení státu a válečného stavu. V plánu se uvádí základní údaje o finálním dodavateli, další údaje o finálním dodavateli, údaje o smlouvě, bez označení odběratele, údaje o všech poddodavatelích podle jednotlivých kooperačních stupňů.

Plán nezbytných dodávek je dokument zpracovaný správním úřadem a vybraným orgánem územní samosprávy (krajským úřadem) v systému nouzového hospodářství. Je přílohou části krizového plánu daného zpracovatele. Obsahuje přehled požadovaných nezbytných dodávek, přehled nezajištěných nezbytných dodávek a přehled zdrojů pro jejich zajištění (dodavatelů nezbytných dodávek) pro a) podporu činnosti hasičských záchranných sborů a havarijních služeb zřízených v jeho působnosti, b) zajištění výkonu státní správy ústředním správním úřadem po vyhlášení krizových stavů. Zpravidla obsahuje tyto údaje:

- seznam nezbytných dodávek, vyplývající z operačního plánu příslušného stupně,
- ke každé nezbytné dodávce údaje o dodavatelích jejího předmětu na územním či správním obvodu nebo v okruhu svěřené působnosti správního úřadu,
- seznam nezbytných dodávek, které správní úřad nemohl zajistit a předal je postupem podle § 10, odst. 4 zákona č. 241/2000 Sb.,

– seznam pohotovostních zásob, které jsou vytvořeny na základě jeho požadavku, s uvedením osoby, která je ochraňuje, a místa uložení.

Plán opatření hospodářské mobilizace, tj. samostatná část plánu krizové připravenosti dodavatele mobilizační dodávky a dodavatele nezbytné dodávky, který byl jmenován subjektem hospodářské mobilizace.

Plán věcných zdrojů je dokument HOPKS, který zpravidla obsahuje druhy věcných zdrojů, celkový počet jednotlivých okamžitě disponibilních věcných zdrojů, nabídky věcných zdrojů nakoupených a k nákupu zamýšlených, agregovaný počet jednotlivých druhů věcných zdrojů v časovém období celé plánovací fáze s požadavky na finanční zdroje.

Plán vytváření civilních zdrojů k zajištění bezpečnosti ČR je racionalizovaná a podle důležitosti uspořádaná sestava požadavků ústředních správních úřadů na vytvoření civilních zdrojů potřebných k zabezpečení nezbytných dodávek, které nelze zajistit běžným způsobem a prostředky existujících civilních zdrojů. Plán zpracovává Správa státních hmotných rezerv.

Plánování civilních zdrojů znamená činnost správních úřadů při přípravě hospodářských opatření pro řešení krizových stavů, směřující k zajištění nezbytných dodávek v systémech nouzového hospodářství a hospodářské mobilizace podle potřeb vyplývajících z krizových plánů a spočívající v efektivním využití existujících civilních zdrojů v okruhu své působnosti.

Plánování nevojenské obrany státu zahrnuje opatření k zajištění vnitřní bezpečnosti a veřejného pořádku na teritoriu státu, ochrany obyvatelstva, plnění základních funkcí hospodářské soustavy státu a plnění základních správních a dalších funkcí státu. Vybranými správními úřady, orgány samosprávy, hospodářskými a jinými subjekty musí být zajištěna ochrana stability finanční a devizové soustavy státu; válečná výroba nezbytných hmotných a nehmotných prostředků včetně fungování energetické, vodohospodářské, dopravní a komunikační soustavy státu a redukce nepotřebných výrob a služeb; optimalizace využití profesní struktury obyvatelstva a vytvořených strategických zásob z hlediska potřeb válečného hospodářství; regulace spotřeby a poskytování služeb obyvatelstvu a hospodářským subjektům včetně zajištění nouzového zásobování obyvatelstva základními druhy potravin, pitnou vodou, léčivými a zdravotnickými potřebami, pohonnými hmotami a palivými; obnova zničených nebo poškozených objektů a zařízení nezbytných pro zajištění bezpečnosti státu za války.

Plánování obranných sil – základní obsah plánování sil tvoří a) *hodnocení rizik* ohrožení vnější bezpečnosti státu, analýza možného způsobu vzniku a průběhu konfliktu zasahujícího nebo ohrožujícího území ČR a dalších okolností, majících vliv na obranyschopnost státu, b) *plánování implementace cílů výstavby* ozbrojených sil, tj. hodnocení a posuzování požadavků na výstavbu, vybavení a výcvik vojsk, vyčleňovaných pro zajištění kolektivní obrany ČR a podílů na

mezinárodních mírových, záchranných a humanitárních operacích, c) *roční revize obrany*, tj. zpracování ministerstvem obrany, vnitra a financí odpovědi na Dotazník obranného plánování NATO, spočívajících v informacích o vyčlenění sil pro společné operace NATO, o plánech „národní“ obrany ČR a finančních plánech, d) stanovení potřeb na *zabezpečení ozbrojených sil* v oblasti vyzbrojování, logistiky, zdravotnictví, infrastruktury, komunikačních a informačních systémů; e) posuzování potřeb na *zajištění podpory* ozbrojených sil ze zdrojů civilního sektoru (doprava, komunikace, zdravotnictví atd.), na zabezpečení materiálních potřeb ozbrojených sil, na použití věcných prostředků pro zajištění obrany a tvorby obranných rezerv státu (lidských, materiálních, výrobních a přepravních) a jejich uplatňování.

Plánování zdrojů zahrnuje plánování materiálních, finančních a lidských zdrojů, infrastruktury. Plán věcných zdrojů zpravidla *obsahuje* druhy věcných zdrojů, celkový počet jednotlivých okamžitě disponibilních věcných zdrojů, nabídky věcných zdrojů nakoupených a k nákupu zamýšlených, agregovaný počet jednotlivých druhů věcných zdrojů v časovém období celé plánovací fáze s požadavky na finanční zdroje.

Traumatologický plán je dokument zpracováváný zdravotnickým zařízením. Slouží ke koordinaci činnosti při poskytování zdravotnické péče s ostatními odbornými složkami IZS tak, aby v případě potřeby bylo možné využít všech dosažitelných sil a prostředků daného území, tzv. trvalé zálohy. Struktura plánu může být: úvodní část, informační a analytická část, operační část, databázová část a přílohouvá část.

Typový plán (scénář) je dokument krizového plánování, který zpracovává každý zpracovatel krizového plánu jako výsledek analýzy hrozeb a rizik. Obsahuje doporučený scénář pro řešení dané „typové“ situace a opatření pro její řešení. Je základem pro zpracování operačních plánů.

Územně příslušný poplachový plán IZS (poplachový plán) – tímto pojmem se označuje *ústřední poplachový plán IZS* nebo *poplachový plán IZS kraje*. Plán je uložen na územně příslušném operačním a informačním středisku IZS, kterým je operační a informační středisko HZS kraje a obsahuje spojení na základní a ostatní složky IZS, přehled sil a prostředků ostatních složek IZS, způsob povolávání a vyrozumívání vedoucích složek IZS a dalších funkcí a orgánů.

Vnější havarijní plán je dokument, v němž jsou uvedeny popisy činnosti a opatření prováděných při vzniku závažné havárie vedoucí k minimalizaci jejích následků v okolí objektu, tj. v případě, že zóna havarijního plánování je větší než plocha ohraničená vnitřní hranicí zóny havarijního plánování. Vnější havarijní plán je přílohou krizového plánu, který kromě jiných obecných údajů by měl *obsahovat* popis možných závažných havárií, které mohou vzniknout na teritoriu kraje, přehled možných následků (důsledky) těchto havárií, přehled preventivních opatření k minimalizaci následků závažných havárií, seznam a popis technických

prostředků využitelných při odstraňování následků možných havárií, další nezbytné údaje. Vnější HP se podle zákona č. 59/2006 Sb., o prevenci závažných havárií, zpracovává pro území zóny havarijního plánování v okolí provozovatelů zařazených do skupiny B. Zpracování plánu zabezpečuje HZS kraje.

Vnitřní havarijní plán stanoví preventivní bezpečnostní opatření k minimalizaci následků závažné havárie. Tato opatření musí být provedena uvnitř organizace. Půdorysný obvod území, pro které provozovatel zpracovává vnitřní havarijní plán, tvoří vnitřní hranici zóny havarijního plánování. Je přílohou krizového plánu a měl by kromě jiných obecných údajů *obsahovat* popis možných havárií, které mohou vzniknout činností podniku, popis možných následků závažných havárií a vyjádření škod, které mohou být způsobeny, popis preventivních bezpečnostních opatření na ochranu života a zdraví občanů, hospodářských zvířat, životního prostředí a majetku, popis činností nutných k minimalizaci následků havárií, přehled ochranných zásahových prostředků, se kterými disponuje provozovatel (podnik), způsob vyrozumění dotčených orgánů státní správy a varování občanů, plán havarijních cvičení v podniku; další potřebné údaje.

Zóna havarijního plánování je území okolí objektu nebo zařízení (dále jen „objekt“), v němž krajský úřad, v jehož územním obvodu se nachází objekt, kde je umístěna nebezpečná látka, uplatňuje požadavky formou vnějšího havarijního plánu a v němž zajišťuje veřejné projednávání stanovených dokumentů.

3.1 Obecné pojetí funkce plánování

Při vytváření prostředí pro efektivní zvládnání krizí je nejdůležitějším úkolem vedoucích pracovníků orgánů krizového řízení, manažerů, krizových manažerů podniků či jiných institucí dosáhnout jistoty, že každý účastník pochopil účel (smysl a poslání) a cíle (úkoly) tohoto procesu včetně metod pro jejich dosažení. Jestliže má být proces zvládnání krizí úspěšný a efektivní, musí lidé vědět, co je třeba udělat.

Plánování je východiskem pro všechny ostatní manažerské funkce a zahrnuje *výběr poslání a cílů a volbu činností pro jejich dosažení*. Vyžaduje současnou realizaci paralelních manažerských funkcí, tj. *analýzu* výchozí situace (hrozeb a rizik), resp. minulosti, přítomnosti, jako startovacího můstku pro další činnost, a to včetně zdrojových předpokladů možných postupů (scénářů) realizace, *rozhodování* o výběru některého z přípustných postupů (scénářů) jako definitivního plánu (tj. výběr mezi možnostmi budoucího průběhu činnosti) a *implementaci*, resp. postupnou realizaci v konkrétních, často se i měnících podmínkách, na které musí umět reagovat účelnými změnami a koordinací změněného souboru činností.

Plánování staví mosty mezi tím, kde jsme, a tím, kam chceme jít. Vytváří podmínky pro to, aby se realizovaly určité záležitosti, které by se třeba za jiných okolností neuskutečnily. Jen zřídka se nám však podaří přesně předvídat budoucnost, faktory náhody mohou změnit i ty nejlepší plány. Plánování je proces, který vyžaduje intelekt. Vyžaduje, abychom vědomě určovali průběh činností a zakládali naše rozhodování na cílech, znalostech a důležitých odhadech. Plánování bude naplňovat své poslání pouze tehdy, když jako součást každého plánu budou také stanovena a v účelných časových intervalech prověřována kritéria jeho plnění. Předpokládá tedy nejen jasné stanovení cílů,⁵⁶ ale také způsobů hodnocení míry a postupu jejich dosažení. Plánování je tedy informačním procesem stanovení cílů a postupů jejich dosažení. „*Plánování však představuje také ekonomickou koordinaci, ve které dominují vertikální vztahy a tržní síly a procesy zaujímají podřadné postavení. Předpokladem pro plánování je existence centrální rozhodovací autority, která na základě centralizovaných informací vytýčuje a realizuje základní ekonomické cíle společnosti (organizace).*“⁵⁷

Podstata plánování spočívá v těchto charakteristikách: přispívá k dosažení záměrů a cílů, je prioritní mezi manažerskými funkcemi, vztahuje se na veškeré aktivity; umožňuje efektivní provádění činností.

Příspěvek plánování k dosažení cílů procesu zvládnání krizí vychází z podstaty tohoto procesu. Plánování je zaměřeno do budoucnosti. Určuje, čeho má být dosaženo a jak. V podstatě tedy plánování zahrnuje manažerské aktivity, zaměřené na stanovení budoucích cílů a vhodných prostředků pro jejich dosažení. Výsledkem plánování je *plán*. Proces uskutečňování jednotlivých akcí ale musí být maximálně racionální a ekonomicky co nejefektivnější. Proto se vyžaduje, aby plány byly efektivní. *Efektivnost* plánů je dána stupněm dosažení vytyčených záměrů či cílů. Na druhé straně je efektivnost plánu dána také tím, do jaké míry přispěl k dosažení záměrů či cílů, vzhledem k nákladům vynaloženým na jeho sestavení a realizaci. Plán sice někdy může přispět ke zkvalitnění požadovaných cílů, ale za cenu nepřiměřeně vysokých nákladů. Plán je tedy možné považovat za efektivní tehdy, jestliže dosáhne

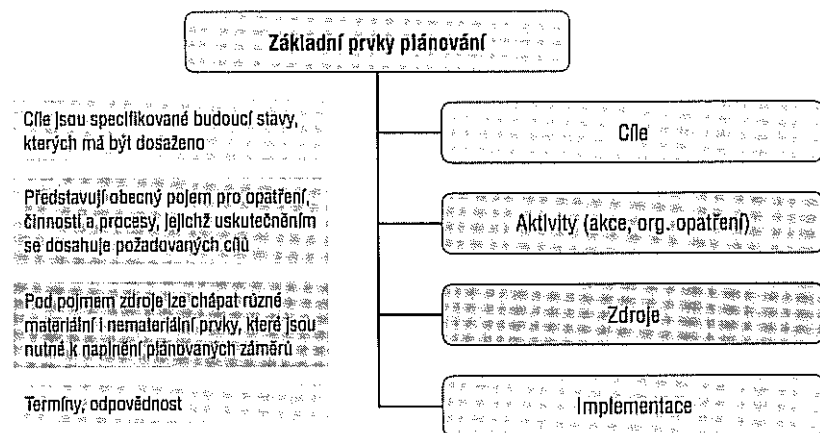
⁵⁶ V západním managementu má český pojem „cíl“ různá vyjádření. Jde o slovo „goal“, čemuž v češtině asi nejlépe odpovídá význam „základní cíl“, dále slovo „objective“, kde jde obvykle o „cíl průběžný nebo dílčí“, a nakonec slova „target“ a „aim“, čímž se rozumí „cílový výstup, koncovka“. Používání jednotlivých termínů bohužel není jednoznačné. In Vodáček, L., Vodáčková, O. *Management. Teorie a praxe v informační společnosti*. 3. vyd. Praha: Management Press, 1999, s. 75.

⁵⁷ Žák, M. a kol. *Velká ekonomická encyklopedie*. Praha: Linde, 1999, s. 526.

svých cílů při vynaložení přiměřených nákladů za předpokladu, že náklady nejsou vyjádřeny pouze v časových či peněžních jednotkách, ale také mírou uspokojení jednotlivců a skupin. Krizový plán tedy bude možné považovat za efektivní tehdy, jestliže cílů řízení rizik (risk managementu) minimalizovat či zamezit možnosti vzniku krize, a cílů vlastního procesu řízení krizí – bude dosaženo při vynaložení přiměřených nákladů a zabezpečí, že ochrana svrchovanosti a územní celistvosti ČR, ochrana jejích demokratických základů, ochrana životů, zdraví, majetkových hodnot občanů a životního prostředí ČR nebude narušena víc, než stanovují tzv. přijatelné úrovně rizik u jednotlivých typů hrozeb či krizových situací.

Plánování vyžaduje na manažerech (vedoucích pracovnících orgánů krizového řízení), aby úzce koordinovali čtyři základní prvky plánování, tj. cíle, aktivity, zdroje a implementace plánu. Pro určení cílů a volbu vhodných aktivit na jejich dosažení je třeba mít k dispozici předpověď budoucnosti. Nelze vytvářet plány, aniž se zná předpověď budoucích podmínek a situací, které mohou ovlivňovat průběh plánovaných aktivit a dosahování cílů. Plánování vyžaduje také rozhodování, tj. výběr mezi možnými způsoby budoucího průběhu činnosti. V případě, že si manažeri (vedoucí pracovníci orgánů krizového řízení) uvědomí příležitost, zahajují plánování stanovením cílů, pokračují analyzováním problémů, hledáním a vyhodnocováním alternativních možností postupu činnosti a výběrem vhodné alternativy (rozhodnutím o nejvhodnější alternativě).

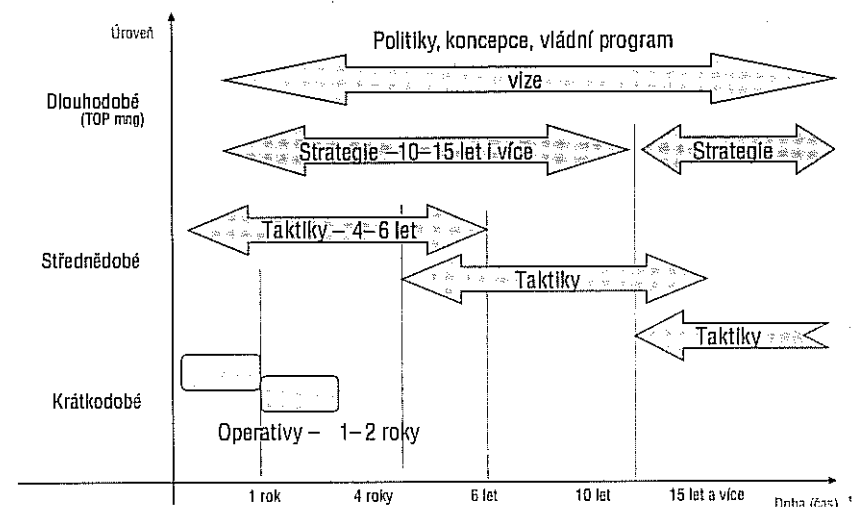
Obr. 3.1 Základní prvky plánování

Zdroj: autor

Všeobecně platí, že plánují všichni manažeri (vedoucí pracovníci orgánů krizového řízení), přesto je rozdíl mezi plánováním na vrcholové (ústřední) úrovni a nižších úrovních řízení, mezi plánováním „dohlížitelů“ na nejnižší úrovni dané organizace a mezi vytvářením strategických plánů vrcholovými manažery. Zatímco vrcholoví manažeri plánují hlavní směry rozvoje, musí manažeri na všech ostatních úrovních zpracovávat své plány tak, aby přispívaly k celkovému úsilí organizace.

Obr. 3.2 Hierarchie cílů plánování

Zdroj: autor

Současná světové hospodářská krize má kromě jiného dopad i na způsob plánování a stanovování cílů. V důsledku turbulence, nejistoty a těžko předvídatelného vývoje se plánuje na kratší dobu. Tak například mnohé velké, ale i střední podniky (firmy) své strategické plány koncipují na dobu 3 až 5 let, střednědobé plány na dobu jednoho roku a operativní plány na dobu maximálně tří měsíců.

Plánovací aktivity mají široké spektrum podob. Od velmi složitých plánovacích systémů až k velmi jednoduchým plánovacím postupům. I když se formy plánování mohou v jednotlivých resortech a organizacích značně lišit, jejich podstata musí být stejná. Pokud jde o délku plánovacího období, to by mělo být natolik dlouhé, aby se v jeho průběhu splnily závazky, zahrnuté

v rozhodnutích. Dále je nutné dosáhnout, aby krátkodobé plány korespondovaly s dlouhodobými.

Etapy plánovacího procesu

Etapa uvědomování si příležitostí předchází skutečné plánování, a není proto součástí plánovacího procesu. Je však nepochybné, že uvědomování si příležitostí jak ve vnějším prostředí, tak v rámci organizace (resortu) je skutečným začátkem plánovacího procesu. Všichni vrcholoví manažeři (vedoucí pracovníci orgánů krizového řízení – dále jen „vedoucí pracovníci OKŘ“) by se měli nejprve zabývat otázkou možných budoucích příležitostí a vidět je jasně a kompletně, měli by znát svou situaci z hlediska svých silných i slabých stránek, vědět, které problémy je třeba řešit a proč.

Stanovení úkolů a cílů pro celý systém, celý resort, celou organizaci na jedné straně, a pro každou podřízenou složku, zařízení na druhé straně to je základní povinnost vrcholového vedení. Cíle mohou být jak dlouhodobé, tak krátkodobé. Specifikují očekávané výsledky a indikují koncový bod, jak jich má být dosaženo, na co má být kladen důraz především a čeho má být dosaženo pomocí sítě strategií, taktik, postupů, pravidel a programů. Tak např. cíl krizového řízení ČR musí dávat směr krizovým plánům ústředních orgánů krizového řízení (ministerstvům a jiným ústředním správním úřadům). Hlavním cílem těchto orgánů je určovat cíle podřízeným (nižším) orgánům krizového řízení (krajům, základním složkám IZS, ozbrojeným silám ČR) atd. Jinými slovy řečeno, cíle vytvářejí hierarchickou strukturu.

Vývoj předpokladů. Třetím logickým krokem při plánování je stanovení, zveřejnění a získání souhlasu k využití rozhodujících plánovacích předpokladů (analýzy hrozeb a rizik, prognózy vzniku možných krizových situací, aplikovatelné základní taktiky zvládnutí jejich vývoje – typové plány jednotlivých predikovaných krizových situací). Jde o předpoklady, týkající se prostředí, ve kterém budou plány realizovány. Je důležité, aby všichni manažeři (vedoucí pracovníci OKŘ) zahrnuli do procesu plánování *dohodu o předpokladech*. Ve skutečnosti platí zásada, čím více budou jednotlivci při plánování ochotně přistupovat na využití konzistentních plánovacích předpokladů, tím více bude resortní (regionální) či podnikové (složek IZS) plánování koordinovanější. Při vytváření předpokladů hraje významnou roli *prognózování*, které hrozby a rizika eliminovat, které diverzifikovat, které snížit atd., jakými prostředky, jaká je účinnost a nákladovost těchto prostředků, jaké jsou alternativní možnosti tohoto ovlivňování, z čeho tyto prostředky financovat, jaké subjekty budou zahrnuty do procesu řešení vybraných variant krizových situací, kdo bude mít na starosti koordinaci řízení, kdo jednotlivé úkony,

kdo bude mít jiné odpovědnosti, jaká bude poslušnost plnění úkolů, jakých zdrojů (materiálních, lidských, finančních) bude zapotřebí, kde a jak je získat, jaký způsob krizové komunikace zvolit v době symptomů krize, jaký v akutním stadiu krize, jakým způsobem účinně hledat těžiště krize, kdo a kde bude pracovat, v jakém krizovém štábu apod. Vzhledem k tomu, že budoucnost je velice složitá, bylo by finančně příliš náročné (nebo nereálné) vytvářet předpoklady o každé podrobnosti, týkající se budoucího prostředí realizace krizového plánu. Z praktického důvodu jsou proto předpoklady omezovány pouze na ty, které mají největší vliv na jeho realizaci.

Určování (zkoumání) alternativních postupů, zvláště těch, které se zdají být reálné, je dalším krokem plánování. Jenom zřídka se vyskytují plány, které by nebylo možné alternativně realizovat; přitom velmi často některá z nevyzkoušených alternativ bývá nejlepší. Nejběžnějším problémem nebývá nalézání alternativ, ale jejich redukování na počet těch nejslibnějších pro další analýzu. Dokonce ani matematické postupy a využití počítačů neumožňují dokonalou analýzu příliš velkého počtu alternativ. Proto musí krizoví manažeři obvykle provést jejich předběžné hodnocení pro nalezení nejvhodnějších příležitostí, a ty potom předložit k dalšímu zkoumání v procesu krizového plánování.

Hodnocení alternativních postupů je další krok v plánování, který slouží k nalezení a posouzení silných a slabých stránek zvolené varianty typového plánu řešení krizové situace. Některý postup se může zdát nejlepší, může však vyžadovat neúměrné finanční, lidské či materiální zdroje. Jiný může být optimální z hlediska zdrojů, ale cesta k tomu, abychom krizi dostali pod kontrolu, je příliš dlouhá atd. Hodnocení alternativ bývá v praxi složité. Většinou přichází v úvahu mnoho alternativních postupů a současně se vyskytuje mnoho proměnných a mnoho omezení. Dochází k tomu, že hodnocení alternativ může být neobyčejně obtížné. Proto zde doporučujeme, aby se orgány krizového řízení obrátily na instituce, které znají nejnovější metody a aplikace operačního výzkumu a operační analýzy, a nechaly si hodnocení alternativ řešení jednotlivých krizových situací od nich vypracovat.

Výběr postupu. Zde se jedná o okamžik, kdy byl výběr alternativ zúžen na minimum a nyní nastává skutečný okamžik rozhodování – odpovědný pracovník (manažer) musí rozhodnout, která z nich bude přijata.

I když je rozhodnutí uskutečněno, jen zřídka je plánování ukončeno. Zpravidla je potřeba dalšího kroku, **formulovat podpůrné programy (plány)**, které jsou zpravidla zapotřebí pro podporu hlavního plánu.

Jakmile je rozhodování ukončeno a plány jsou sestaveny, nastává poslední krok, **numerizování plánů pomocí rozpočtnictví**. Dobře připravený rozpočet je integrující složkou každého plánu a současně vytváří standardy,

jejichž pomocí je možné vyhodnocovat a kontrolovat přínos celého plánovacího procesu.

3.2 Specifika krizového plánování

Plánování, jehož hlavním cílem jsou aktivity orgánů krizového řízení zaměřené na minimalizaci (prevenci) možnosti vzniku krizových situací přírodního, antropogenního nebo sociálního a společenského charakteru, hledání nejvhodnějších způsobů protikrizové intervence, optimalizaci metod a forem zvládnutí těchto nežádoucích jevů (tj. redukci dopadů krizových situací) a stanovení nejrationálnějších a ekonomicky nejvýhodnějších cest obnovy postižených systémů a jejich návratu do nového běžného stavu, se nazývá *krizovým plánováním*.

Vychází z obecných zásad a principů plánování, z norem a zásad krizového plánování v EU a NATO, a dále z obecně platných právních aktů, které tvoří rámec bezpečnostního systému a krizového řízení v ČR.

Krizové plánování jako základní sekvenční funkce a subsystém krizového řízení má své cíle, obsah, své okolí a orgány, které jej uskutečňují. Jeho výsledkem jsou *krizové plány*. Tyto by z hlediska funkčnosti a praktické využitelnosti neměly být monstrózní, nepřehledná literární díla, ale ve formě stručné, přehledné a v praxi využitelné směrnice (instrukce).

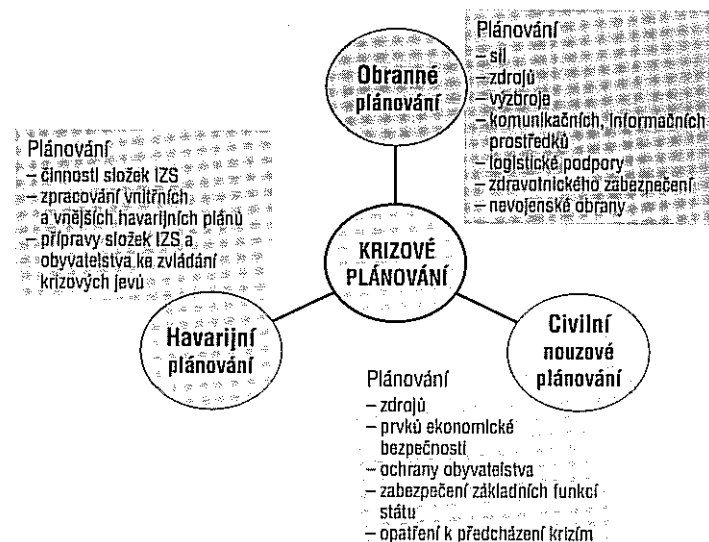
Cílem krizového plánování je:

- vytvořit účelný a efektivní systém předcházení vzniku (prevenci) krizových situací, postavený na smysluplném řízení, odborně připravených lidských zdrojích, racionálně vytvářených a účelně spotřebovávaných materiálních a finančních zdrojích;
- vytvořit akceschopný systém regulace (tlumení či eliminace) nežádoucích dopadů přírodních, antropogenních, společenských a sociálních forem hrozeb a ohrožení na vnější bezpečnost a základy státu, jeho ekonomický systém, životní prostředí, kritické prvky civilní a obranné infrastruktury státu, vnitřní pořádek a bezpečnost, životy, zdraví a majetkové hodnoty obyvatelstva;
- vytvořit efektivní a ekonomicky přijatelný systém zvládnutí vybraných krizových situací, založený na proaktivním přístupu všech zákonem stanovených orgánů krizového řízení, základních a ostatních složek IZS a včasném a promyšleném vyhlášení právních norem (krizových stavů), vytvářejících nové možnosti a kompetence výše uvedeným orgánům a umožňujících využívání jiného (rozšířeného) spektra zdrojů;

- sladit a koordinovat proces obranného plánování, civilního nouzového plánování a havarijního plánování, jakož i vytvořit podmínky pro vzájemnou součinnost mezi jednotlivými orgány krizového řízení a koordinovanou činnost výkonných složek systému krizového řízení ČR.

Obr. 3.3 Systém krizového plánování

Systém krizového plánování ČR tvoří tři relativně samostatné pilíře:

Zdroj: autor

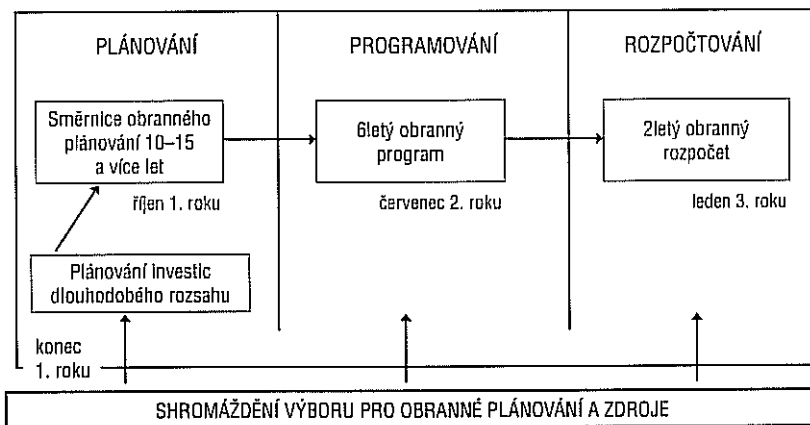
Obranné plánování

Obranné plánování ČR (OP) se odvíjí od tradic, institucí, zákonů a plánovacích procesů ČR a přitom je organizačně, obsahově i institucionálně provázáno se systémem obranného plánování v rámci kolektivní obrany NATO. Nekopíruje systém obranného plánování NATO, ale využívá jednotlivých aliancí po dlouhou dobu vyvíjených postupů a dokumentů a své časové horizonty přizpůsobuje tak, aby umožňovaly aktivní podíl ČR na aliančním plánování a přitom zabezpečovaly národní potřeby a zájmy. Návaznost obranného plánování ČR a obranného plánování NATO se zabezpečuje aktivní činností delegátů ČR v jednotlivých výborech NATO, souladem obsahu plánovacích oblastí obranného plánování ČR s plánovacími oblastmi v NATO

a stanovením subjektů (gestorů) odpovědných za jednotlivé plánovací oblasti jak na národní, tak i na alianční úrovni.

Obranné plánování se uskutečňuje na třech úrovních: *nadnárodní, národní a úrovni resortu obrany* a představuje systém tzv. klouzavého plánování obranných zdrojů, resp. zdrojů (lidských, věcných a finančních) vyčleněných pro obranu. Zahnuje tři fáze: plánování, programování a rozpočtování. Jednotlivé fáze se od sebe liší z časového, funkčního a obsahového hlediska. Platí, že *fáze plánování* je plánováním dlouhodobým (s časovým horizontem 10 a více let), *fáze programování* je plánováním střednědobým (s časovým horizontem 5 až 6 let) a *fáze rozpočtování* je plánováním krátkodobým (s časovým horizontem jeden rok, tedy ročním plánováním). Podstatou klouzavého plánování je skutečnost, že po uplynutí prvního cyklu dochází ve druhém cyklu k posunu o jeden rok dopředu. Projevuje se v tom, že všechny tři fáze si neustále zachovávají svůj charakter.

Obr. 3.4 Princip obranného plánování

Zdroj: autor

Na nadnárodní úrovni proces obranného plánování rámcově spočívá na principech, které jsou základem kolektivní obrany (čl. 5 WS). Východiskem je aktuálně platná *strategická koncepce Aliance*, která obecně stanoví cíle Aliance a prostředky k jejich dosažení. Podrobnější vodítko na každé dva roky poskytuje tzv. *ministerská směrnice*, která je vodítkem pro plánování obrany vůbec a zejména pro plánování sil. K dalším dokumentům usměrňujícím

proces obranného plánování patří *Směrnice vojenského výboru pro realizaci strategické koncepce NATO – MC 400*, *Směrnice vojenského výboru pro obranné plánování NATO – MC 299* a *Směrnice pro strukturu sil – MC 317*.

Posuzování (implementace) výsledků obranného plánování se provádí každoročně v tzv. *Výročním obranném posudku*, který Výboru pro obranné plánování NATO (Defence Planning Committee – DPC) předkládají vlády členských států Aliance v tzv. *Dotazníku obranného plánování* (Defense Planning Questionnaire – DPQ). V DPQ vlády předkládají svoje plány národního systému obranného plánování, plány obranných výdajů pro následující pětileté období a hodnocení tzv. *posudku*. Posudek obdrží každá země od DPC a tento má za úkol zhodnotit příspěvek dané země ke společné obraně. Národní odpovědi na dotazník DPQ hodnotí zároveň *Mezinárodní sekretariát* (International Staff – IS) a další vojenské orgány NATO. Mezinárodní sekretariát připravuje návrh „národních kapitol“ pro obranné plánování každé členské země. V nich jsou podrobně uvedeny všechny nevyřešené rozdíly mezi vojenskými cíli NATO a národními plány včetně rozsahu, v jakém národní plány souhlasí s požadavky na tzv. *out-of area operations* a operace pod vedením EU (tj. operace mírové, záchranné a humanitární). Návrhy národních kapitol jsou zvažovány v „*mnohostranných hodnoceních*“, která potom obsahují posouzení rozsahu, v jakém daný stát splnil své závazky vůči NATO přijaté pro daný kalendářní rok.

Ministerstvo obrany na základě schválené „národní kapitoly“, posudku Vojenského výboru NATO, Všeobecné zprávy Výboru pro obranné plánování NATO a Ministerské směrnice uskutečňuje národní proces obranného plánování. *Disciplínami obranného plánování jsou* plánování sil, plánování zdrojů, plánování vyzbrojování, komunikačních a informačních systémů, logistiky, zdravotnictví a plánování nevojenské obrany.

Základním řídicím dokumentem pro obranné plánování na *národní úrovni* je „*Zpráva o stavu zajištění obrany státu*“ projednávaná každoročně ve vládě ČR. Stálým pracovním orgánem Bezpečnostní rady státu, který odpovídá za koordinaci a plánování opatření k zajištění obrany ČR je *Výbor pro obranné plánování*.

Civilní nouzové plánování

Civilní nouzové plánování (CNP) je podsystém krizového plánování, který zajišťuje koordinované a efektivní vyčleňování civilních zdrojů pro podporu ozbrojených sil a pro realizaci opatření uskutečňovaných v zájmu podpory základních funkcí státu, ochrany ekonomiky státu a obyvatelstva (ekonomické bezpečnosti státu), předcházení krizím a řešení vnitrobezpečnostních problémů při narušení zákonnosti velkého rozsahu.

V souvislosti s přijetím nové strategické koncepce NATO v roce 1999 byly revidovány zásadní principy CNP NATO. Na rozdíl od obranného plánování je CNP pokládáno za národní záležitost, ale přesto z úrovně NATO jsou stanovované základní cíle CNP pro každé plánovací období. Ty spočívají:

- v podpoře preventivních krizových opatření a systémů krizového řízení,
- v podpoře a spolupráci s vojenskými složkami v době míru, během krize a v době války,
- v podpoře zajištění funkčnosti vlády („dobrého vládnutí“) každé členské země během krize a války,
- v zabezpečení přijatelné úrovně společenského a hospodářského života během krize,
- v podpoře a ochraně obyvatelstva během krize a války.

V rámci těchto cílů na nadnárodní úrovni jsou obsaženy *tři prioritní oblasti*: efektivní zabezpečení krizového managementu, civilně-vojenská spolupráce a spolupráce s partnerskými zeměmi.

▪ Podpora preventivních krizových opatření a systému krizového řízení

Mechanismy preventivních krizových opatření a krizového řízení v širším smyslu jsou sestaveny tak, aby vybavily nositele rozhodnutí nejlepšími možnými informacemi, na základě kterých učiní rozhodnutí s pokud možno co největším výběrem možností, jak reagovat na krizi. Plánovači civilní připravenosti přispívají informacemi a variantami reakce, týkající se civilních zdrojů, k obecným mechanismům krizového managementu NATO.

▪ Podpora a spolupráce s vojenskými složkami v době míru, během krize a v době války

Civilní podpora vojenským složkám bude mít prioritní význam při dosahování požadované pružnosti a mobility jednotek spojenců a při plnění úkolů rychlého posílení Aliance. Doprava a přesun jednotek a následně i jejich podpora budou vykonávány všeobecně v režii jednotlivých zemí a civilní dopravní prostředky tak mohou být nejlépe zajištěny v maximálním rozsahu za použití běžných obchodních praktik. Ovšem v případě neschopnosti trhu vyhovět požadavkům, nastoupí státní pohotovostní krizové orgány, určené pro období krize a války. Státy ve spolupráci s civilními a vojenskými složkami NATO musí vytyčit, jak a co možná nejlépe zpřístupnit, koordinovat a prakticky provést použití civilních a vojenských leteckých složek, prostředků pro dopravu po moři i pro pozemní dopravu.

▪ Zajištění funkčnosti vlády během krize a války

Úkol zabezpečit „dobré vládnutí“ spočívá v zabezpečení schopnosti vlád jednotlivých zemí, aby mohly pokračovat ve své činnosti a udržovat kontrolu nad funkčností státu (tj. plněním tzv. základních funkcí státu) i době krize a za války (princip kontinuity vládnutí).

▪ Zajištění přijatelné úrovně společenského a ekonomického života během krize

Nový strategický plán Aliance konstatuje, že narušení toku životně důležitých zdrojů může přímo ovlivnit bezpečnost Aliance. Zajistit dostupnost životně důležitých zdrojů se nazývá „řízení zdrojů“. Řízení zdrojů obsahuje identifikaci stěžejních odvětví průmyslu a analýzu jejich požadavků. Hlavním úkolem v tomto ohledu je vyhodnocení bezpečnostních hrozeb a rizik pro Alianci tam, kde mohou vyplýnout z možného narušení toku životně důležitých zdrojů a vypořádat se s důsledky takových narušení, ke kterým by mohlo dojít.

▪ Podpora a ochrana obyvatelstva během krize a války

Ochrana obyvatelstva (ČR) a Civilní ochrana (v rámci EU) je pravděpodobně nejnámější oblastí civilního nouzového plánování. Mechanismy civilní ochrany obsahují systém pátrání, varování a ochrany obyvatelstva a záchranných služeb včetně zdravotnického a požárního personálu. V současné době je systém podpory a ochrany obyvatelstva ve většině zemí využíván v době míru i k eliminaci hrozeb přírodního a antropogenního charakteru většího rozsahu.

▪ Civilní podpora vojenským operacím

Včasná a efektivní civilní podpora vojenské operaci včetně operací na podporu míru tvoří jádro funkcí CNP. Severoatlantická rada vzala na vědomí, že „pohotovostní“ orgány k řešení nouzových situací v dobách krizí a za válečného stavu by byly aktivovány v případě, kdy trh není schopen vyhovět požadavkům včasného přístupu k nutným civilním zdrojům.

▪ Vojenská podpora civilním operacím

Vojenské orgány jsou ve stále větší míře vyzývány k pomoci civilním orgánům, zejména při likvidaci rozsáhlých živelních pohrom, rozsáhlých technických, technologických havárií, epidemií a epizootií, ekologických katastrofách apod. Další důležité oblasti, kde existuje potenciál pro zvýšení vojenské podpory civilním operacím, jsou civilní a humanitární aspekty operací na podporu míru.

▪ Operace na podporu míru

Zkušenosti NATO z bývalé Jugoslávie ukazují, že úspěšné dokončení určitých civilních a humanitárních úkolů je podstatné pro celkový úspěch jakékoli mírové mise. I když OSN a dalším organizacím zůstává primární odpovědnost za nevojenské aspekty mírových operací, je důležité podporovat plánování a operační kapacitu takovým způsobem, aby tyto činnosti probíhaly paralelně s vojenským plánováním a operacemi. Stávající civilní možnosti plánovat a řídit zvládání neštěstí zahrnují mnohé požadavky a velkou část znalostí potřebných pro civilní a humanitární aspekty.

Neméně důležité úkoly plní systém CNP v oblasti tzv. *Partnerství pro mír* (Partnership for Peace – PFP). Jejich podstata spočívá:

- v rozvoji struktur krizového plánování v zemích, které přijaly program PFP, pod civilní a demokratickou kontrolou;
- v bezpečnosti a ochraně obyvatelstva prostřednictvím rozvoje profesionálních schopností potřebných k vyhodnocování rizik, prevenci krizových situací, zdokonalování reakce a usnadnění obnovy; vypracování civilních aspektů krizového řízení; další civilní a vojenské spolupráci;
- v pomoci dosáhnout „regionální soběstačnosti“, zajištěnou prostřednictvím dvoustranných a vícestranných smluv v oblasti CNP;
- v plánování optimálního využití státem vlastněných (civilních a vojenských) i soukromých zdrojů v případě krizové situace.

Nejvyšším orgánem pro CNP na nadnárodní úrovni je *Starší výbor pro CNP* (Senior Civil Emergency Planning Committee – SCEPC), který se schází dvakrát do roka na plenárním zasedání. SCEPC dále kontroluje a řídí činnost devíti podřízených plánovacích komisí a výborů, které jsou odpovědné za koordinované plánování CNP v jednotlivých oblastech. Jde o tyto komise a výbory:

- Plánovací komise pro evropskou vnitrozemskou pozemní dopravu (PBEIST),
- Plánovací komise pro námořní loďstvo (PBOS),
- Plánovací výbor pro civilní letectví (CAPC),
- Plánovací výbor pro zemědělství a výživu (FAPC),
- Průmyslový plánovací výbor (IPC),
- Ropný plánovací výbor (PPC),
- Společný zdravotnický výbor (JMC),
- Plánovací výbor pro civilní spoje (CCPC),
- Výbor pro ochranu civilního obyvatelstva (CPC).

Kromě těchto komisí a výborů pracuje pod vedením Direktorátu CNP s personálem z omezeného počtu zainteresovaných členských a partnerských zemí a také zástupců vojenských orgánů NATO i tzv. *Euroatlantické koordinační středisko reakce na katastrofy* (Euro-Atlantic Disaster Response Coordination Centre – EADRCC), které v úzké spolupráci s Úřadem OSN pro koordinaci humanitární pomoci (UNOCHA) odpovídá za koordinaci reakce zemí EAPC (Euro-Atlantic Partnership Council) na katastrofy, k nimž by došlo v zeměpisném prostoru EAPC.

Plánovací a hodnotící cyklus civilního nouzového plánování pokrývá období čtyř let. V návaznosti na postup plánovacího a hodnotícího cyklu civilního nouzového plánování rozhodují ministři zahraničních věcí členských zemí NATO o základní linii pro specifické plánovací období. Tato směrnice nastiňuje cíle a obsah nejen pro civilní nouzové plánování na úrovni NATO, ale i pro plánování v rámci jednotlivých států. SCEPC schvaluje (určuje) jednotlivé pracovní programy, založené na ministerské směrnici u každého z technických podvýborů. Tyto podvýbory zase naopak podávají zprávy o dosaženém postupu. Dalším důležitým krokem v tomto cyklu je vydání dotazníku civilního nouzového plánování, který SCEPC posílá jednotlivým státům, aby byl určen stupeň pokroku a stav jejich civilní připravenosti. Odpovědi jednotlivých států na dotazník jsou posílány na ústředí NATO, kde se na jejich podkladu spolu se zprávami z podvýborů tvoří podklady pro zprávu o stavu civilní připravenosti. Tato zpráva se pak postupuje ke schválení Radě na ministerské úrovni spolu s navrženou ministerskou směrnicí CEP na další plánovací období.

Na národní úrovni představuje CNP podsystém krizového plánování pro dosahování a udržování připravenosti orgánů krizového řízení a jiných správních úřadů na zvládání (řešení) nevojenských krizových situací (vzniklých v důsledku eskalace závažných hrozeb a rizik ekonomického, společenského a sociálního charakteru), nadstandardní (na státní úrovni zabezpečenou) ochranu obyvatelstva a zajišťování civilních zdrojů pro zvládání (řešení) jak nevojenských, tak i vojenských krizových situací.

Podpora a ochrana ekonomiky státu a ekonomická bezpečnost státu patří mezi základní úkoly civilního nouzového plánování. Eliminace a řešení krizových situací spojených s narušením finančního a devizového hospodářství státu, měnové politiky a bankovníctví, narušením dodávek ropy a ropných produktů, elektrické energie, plynu nebo tepelné energie, narušením dodávek potravin, pitné vody, léčiv a zdravotnického materiálu velkého rozsahu, narušení funkčnosti dopravní soustavy státu, veřejných telekomunikačních vazeb a sítí, to jsou úkoly, které přímo vyplývají ze základních funkcí státu a jejich řešení je na bedrech státu a jeho orgánů.

Příprava na zvládání krizových situací, vzniklých v důsledku narušení zákonnosti velkého rozsahu, migračních vln či jiných narušení veřejného pořádku při jednáních nejvyšších orgánů Světové banky, Mezinárodního měnového fondu, NATO, ale i jiných událostí sportovního či kulturního charakteru, protestních akcích různých politických či profesních uskupení⁵⁸, je rovněž úloha CNP.

Stálým pracovním orgánem Bezpečnostní rady státu, který odpovídá za koordinaci a plánování opatření k zajištění ochrany vnitřní bezpečnosti státu, ochrany obyvatelstva a ochrany ekonomiky státu s důrazem na oblast *zachování základních funkcí státu, ochrany obyvatelstva a plánování civilních zdrojů* je *Výbor pro civilní nouzové plánování*. Opatření CNP jsou součástí krizového plánu.

Havarijní plánování

Havarijní plánování (HP) je podsystém krizového plánování a představuje souhrn činností, procedur a vazeb uskutečňovaných Ministerstvem vnitra ČR (jako gestorem za celou oblast krizového řízení ČR), Generálním ředitelstvím Hasičského záchranného sboru ČR (GR HZS), Policejním prezidiem ČR, ředitelstvími Územních středisek Zdravotnické záchranné služby⁵⁹ a orgány krajů s cílem dosažení připravenosti ke zvládání (řešení) krizových situací (včetně ochrany obyvatelstva na regionální úrovni), vzniklých v důsledku eskalace hrozeb a rizik přírodního charakteru, závažných havárií a rozsáhlých mimořádných událostí technického, technologického, environmentálního, radiačního, chemického, epidemiologického, epizootického a epifytického charakteru, vyžadujících nasazení sil a prostředků základních i ostatních složek IZS.⁶⁰ Výsledkem havarijního plánování je *Ústřední poplachový plán IZS* a dále *Poplachový plán IZS kraje*.

⁵⁸ Takovými krizovými situacemi mohou být i hrozby nebo provedení závažných teroristických akcí, závažné narušení veřejného pořádku, extrémní nárůst závažné majetkové a násilné kriminality či vážné narušení demokratických základů státu extremistickými politickými silami apod.

⁵⁹ Zdravotnická záchranná služba jako základní složka IZS nemá centrální plánovací orgán. Ministerstvo zdravotnictví pouze koordinuje činnost územních středisek Zdravotnické záchranné služby.

⁶⁰ IZS se použije v přípravě na vznik mimořádné události a při potřebě provádět současně záchranné a likvidační práce dvěma nebo více složkami IZS. In zákon č. 239/2000 Sb., o IZS, § 3.

Pokud zóna havarijního plánování zahrnuje území více než jednoho správního obvodu obce s rozšířenou působností vlastního kraje nebo zasahuje na území kraje z území jiného kraje, zpracovává krajský úřad ve spolupráci s dotčenými obecními úřady obcí s rozšířenou působností *plán k provádění záchranných a likvidačních prací v okolí zdroje nebezpečí* (dále jen „*vnější havarijní plán*“). V případě, že zóna havarijního plánování zasahuje území více krajů, zabezpečuje koordinaci zpracování vnějšího havarijního plánu a společné řešení krizové situace krajský úřad, na jehož území se zdroj nebezpečí nachází. *Vnější havarijní plán je součástí krizového plánu kraje*.

Přesáhne-li mimořádná událost územní obvod kraje, pro který bylo zařízení Zdravotnické záchranné služby zřízeno, nebo je-li nutné z odborných nebo kapacitních důvodů, a nedohodnou-li se kraje na společném řešení vzniklé krizové situace, koordinuje činnost zařízení Zdravotnické záchranné služby a Zdravotnické dopravní služby na vyžádání kraje Ministerstvo zdravotnictví ČR. V tomto případě jsou střediska Zdravotnické záchranné služby povinna uposlechnout pokynů Ministerstva zdravotnictví a územních středisek Zdravotnické záchranné služby ve správních obvodech obecních úřadů obcí s rozšířenou působností.

Nedílnou součástí havarijního plánování je komplex opatření, vyplývající ze zákona č. 353/1999 Sb., o prevenci závažných havárií, způsobených vybranými nebezpečnými chemickými látkami a chemickými přípravky, § 11 tohoto zákona stanovuje, že každý provozovatel, který zpracovává podle § 8 a 9 tohoto zákona *Bezpečnostní zprávu*, je povinen zpracovat *vnitřní havarijní plán*. Tento stanoví preventivní bezpečnostní opatření k minimalizaci následků závažné havárie, která musí být provedena uvnitř objektu nebo zařízení.

3.3 Krizový plán – hlavní produkt krizového plánování

Výsledkem krizového plánování je dokument, který nazýváme *krizový plán (KP)*. Je to tedy výsledek práce týmu lidí, která se provádí dlouho před začátkem vlastní krize, v době, kdy je všechno v klidu a věci běží hladce, bez zjevných problémů. Efektivní krizový plán předpokládá určitá klíčová rozhodnutí v oblasti *mechanické části krize* (tj. v aspektech, které se zřídka kdy mění) a poskytuje vedoucím pracovníkům OKŘ a jiným manažerům potřebné metodické rady pro řešení *obsahové části krize* (tj. specifickým aspektům, které budou vlastní a neopakovatelné, pro každou krizovou situaci a krizi). Je to tedy obecně řečeno jakási příručka (silniční mapa) ukazující

cestu, kterou je možno se dostat z nebezpečného prostoru. Měl by poskytovat návod k řešení jednotlivých typů krizí. V žádném případě by to neměl být monostrovní, složitý a v praxi těžko použitelný almanach všech možných údajů.

Krizové plány se dělí na:

- krizové plány ústředních orgánů krizového řízení,
- územní krizové plány krajů a obcí,⁶¹
- krizové plány (plány krizové připravenosti) právnických a podnikajících fyzických osob.⁶²

Krizový plán se zpracovává ve *standardizované podobě* (zpravidla písemně a v elektronické podobě). Obecná struktura krizového plánu je stanovena Nařízením vlády ČR č. 462/2000 Sb., § 15, ze dne 22. listopadu 2000. *Skládá se ze základní a přílohové části.*

Krizový plán obsahuje plánovací, výkazové a další dokumenty, stanovující opatření a postupy, kterými jsou plněny úkoly státu a právnických osob při hrozbě vzniku nebo po vzniku krizové situace.

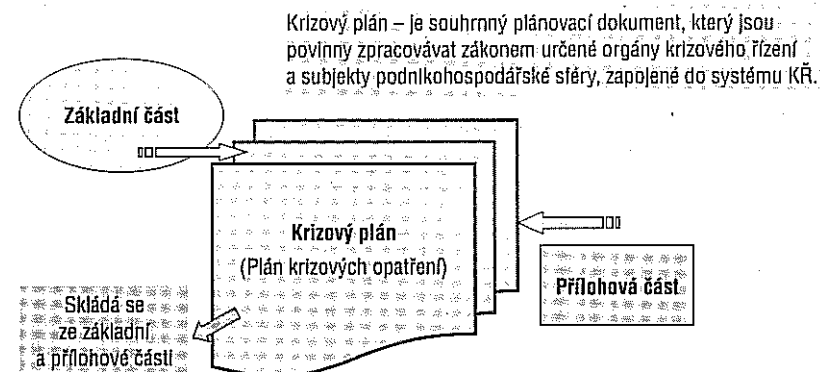
Krizový plán rozpracovává opatření a postupy v oblasti:

- řízení činností orgánů moci zákonodárné, výkonné a soudní a zabezpečování základních funkcí státu při řešení krizových situací,
- ochrany zdraví a životů osob, zvířat, majetku a životního prostředí,
- ochrany vnitřní bezpečnosti a veřejného pořádku,
- vybraných podpůrných aktivit ozbrojených sil,
- realizace hospodářských opatření pro krizové stavy a plnění dalších základních funkcí hospodářské soustavy státu (ochrana ekonomiky),
- plnění základních správních a dalších funkcí státu.

⁶¹ Jedná se o obce s rozšířenou působností (ORP) a obce určené podle § 15, odst. 4, písm. a) zákona č. 240/2000 Sb.

⁶² Právnické a podnikající fyzické osoby se podléhají na zpracování územních krizových plánů krajů a obcí na výzvu příslušného orgánu krizového řízení. V případě, že jde o právnické a podnikající fyzické osoby, které zajišťují plnění opatření, vyplývajících z krizových plánů těchto orgánů, jsou tyto osoby dále povinny zpracovávat vlastní Plán krizové připravenosti.

Obr. 3.5 Struktura krizového plánu

Zpracovává se v písemné a elektronické podobě, přičemž obě podoby krizového plánu jsou si rovnocenné.

Údaje uvedené v krizovém plánu mají charakter „zvláštních skutečností“.

Zdroj: autor

▪ Základní část krizového plánu tvoří:

- a) Základní údaje o zpracovateli (stručně):
 - název (obchodní jméno) a působnost organizace daná právními normami (místní, věcná),
 - systém krizového řízení zpracovatele (struktura, prvky, vazby, odpovědnost, krizové pracoviště, způsob pronikání informací a jejich šíření apod.).
- b) Analýza hrozeb a rizik:
 - výčet a analýza možných hrozeb a rizik a z nich vyplývajících krizových situací, za které nese zpracovatel krizového plánu přímou (gesční) odpovědnost včetně typových plánů,
 - přehled hrozeb a rizik spoluřešených (tj. těch, které jsou v gesci jiného subjektu krizového řízení, ale zpracovatel KP na jejich řešení bude participovat),
 - přehled ostatních hrozeb a rizik (tj. těch, které zpracovatel KP přímo neřeší, ani na jejich řešení neparticipuje, ale které mohou činnost zpracovatele KP nějakým způsobem ovlivnit, tj. musí se před nimi chránit nebo je alespoň vést v patrnosti).

- c) Hlavní zásady pro řízení krizových situací a základní metodika činnosti zpracovatele KP při řízení krize:
- popis základních činností řídicího funkcionáře, krizového štábu a pracoviště krizového řízení při řešení profilových typových krizových situací (vyplývajících z bodu II/1),
 - zásady součinnosti s jinými orgány krizového řízení při zvládnání ostatních krizových situací (vyplývajících z bodu II/2),
 - metodické pokyny, jak využívat přílohou část KP, odkazy na jednotlivé operační plány atd.
- **Přílohou část krizového plánu tvoří:**
- a) Operační plány zvládnání typových krizových situací:
- stanovení konkrétních postupů při řešení krizových situací podle bodu II. odst. 1 včetně nezbytných krizových opatření, předpokládaného (nezbytného) nasazení sil a prostředků,
 - rozpracování úkolů, zadaných pro zpracovatele krizového plánu v oblasti obranného plánování, civilního nouzového plánování a havarijního plánování.
- b) Přehled zdrojů pro řešení krizových situací:
- popis a zhodnocení disponibilních zdrojů, tj. přehled sil, prostředků a zdrojů, kterými zpracovatel krizového plánu disponuje, jakož i způsob jejich využití v konkrétních situacích,
 - popis a zhodnocení indisponibilních sil, prostředků a zdrojů, tj. těch zdrojů, které zůstávají nepokryté, a které jsou nutné k úspěšnému zvládnutí předpokládaných krizových situací a které si zpracovatel krizového plánu musí zajistit smluvní cestou.
- c) Speciální (odborné) plány:
- plán akceschopnosti zpracovatele,
 - katalog krizových opatření (obsahující zásady a postup realizace krizových opatření),
 - povodňový plán,
 - nákazový plán,
 - plán evakuace,
 - plán krizové komunikace,
 - plán hospodářské mobilizace,
 - plán nezbytných dodávek,
 - vnější havarijní plán,
 - vnitřní havarijní plán,
 - poplachový plán IZS,

- odborné plány (plán spojení, plán materiálně-technického zabezpečení, plán zdravotnického zabezpečení, plán topografického zabezpečení, příp. další dokumentace potřebná pro zvládnání krizových situací).
- d) Podkladové materiály:
- předpisy, mapy, formalizované dokumenty apod.
- e) Formalizované dokumenty:
- statuty, jednací řády, vzory řídicích dokumentů a hlášení, předpisy, dohody o spolupráci a další pomůcky, uzavřené dohody o spolupráci při řešení krizových situací, smlouvy s právníckými a podnikajícími fyzickými osobami, vztahující se k řešení krizových situací, vzory řídicích aktů, hlášení, tiskopisy (potvrzení o využití dopravního prostředku, pracovní příkazy, potvrzení o provedené pracovní výpomoci apod.).

Pokud se jedná o **právnícké a fyzické podnikající osoby (PFPO)**, jsou tyto na výzvu příslušného orgánu krizového řízení povinny podílet se na zpracování krizových plánů tohoto orgánu. V případě, že jde o právnícké osoby nebo podnikající fyzické osoby, které zajišťují plnění opatření, vyplývajících z krizového plánu tohoto orgánu, jsou tyto osoby, v souladu s § 29 zákona č. 240/2000 Sb., povinny zpracovat vlastní **Plán krizové připravenosti (PKP)**, jehož struktura musí být srovnatelná s krizovým plánem orgánu krizového řízení a bude rovněž obsahovat *základní a přílohou část*.

SHRNUTÍ

Při vytváření prostředí pro efektivní *zvládnání krizi* je *nejdůležitějším úkolem* vedoucích pracovníků orgánů krizového řízení, manažerů, krizových manažerů podniků či jiných institucí *dosáhnout jistoty, že každý účastník pochopil účel (smysl a poslání) a cíle (úkoly) tohoto procesu včetně metod pro jejich dosažení*. Jestliže má být proces zvládnání krizí úspěšný a efektivní, musí lidé vědět, co je třeba udělat. To je funkce **plánování**, které je první sekvenční manažerskou funkcí řízení.

Plánování je zaměřeno do budoucnosti. Určuje, čeho má být dosaženo a jak. V podstatě tedy zahrnuje plánovací funkce manažerské aktivity, zaměřené na stanovení budoucích cílů a vhodných prostředků pro jejich dosažení.

Plánování, jehož hlavním cílem jsou aktivity orgánů krizového řízení zaměřené na minimalizaci (prevenci) možnosti vzniku krizových situací přírodního, antropogenního nebo sociálního a společenského charakteru, hledání

nejvhodnějších způsobů protikrizové intervence, optimalizaci metod a forem zvládnání těchto nežádoucích jevů (tj. redukci dopadů krizových situací) a stanovení nejracionálnějších a ekonomicky nejvýhodnějších cest obnovy postižených systémů a jejich návratu do nového běžného stavu se nazývá **krizovým plánováním**.

Systém krizového plánování ČR tvoří tři relativně samostatné prvky (oblasti):

- obranné plánování,
- civilní nouzové plánování,
- havarijní plánování.

Výsledkem plánování je **plán**, tj. psaný dokument, specifikující akce, které musí jednotlivé orgány krizového řízení a podniky (firmy) uskutečnit.

Krizové plánování uskutečňují **orgány krizového řízení**. Pod pojmem orgány krizového řízení se rozumí zákonem jmenované orgány státní správy (ústřední správní úřady a jim na stejnou úroveň postavené státní instituce), orgány samosprávy a jejich stálé poradní orgány, předurčené k řešení krizových situací, které mohou vzniknout na území ČR. V souladu s ustanovením zákona č. 240/2000 Sb., o krizovém řízení, hlava II, díl 1, § 4–28, za orgány krizového řízení se považují *vláda, ministerstva a jiné správní úřady, orgány kraje a ostatní orgány s územní působností, orgány obce*.

ČÁST DRUHÁ

Lidský aspekt krizového managementu

*„Nemůžeš si dovolit nesdělovat informace!
Pokud mlčíš, přenecháváš iniciativu jiným...
Umění komunikace je základním předpokladem vůdcovství.“*

J. Humes

„Mělo by být jasné: přežítí lidstva na této Zemi, ohrožené katastrofálním ekonomickým, sociálním, politickým a ekologickým vývojem jak v první, tak v druhé polovině 20. století, vyžaduje přinejmenším ex negativo světový étos. Bez morálky, bez obecně závazných etických norem, bez „globálního standardu“ se národy ocitají v nebezpečí, že se akumulací desetiletí nřešitelných problémů vmanévrují do krize, která nakonec může vést k národnímu kolapsu, tedy k hospodářskému zruinování, k sociálnímu rozkladu a k politické katastrofě.“

H. Küng

4 KRIZOVÁ KOMUNIKACE

Komunikace je jednou z těch lidských aktivit, které každý zná a rozumí jím, ale které jen omezeně dokáže definovat. Komunikovat znamená hovořit tváří v tvář, stejně jako vysílat televizní pořad nebo šířit informace prostřednictvím tisku, telefonu, internetu. Komunikujeme ovšem i tím, jak se oblékáme nebo chováme. Komunikace tak zahrnuje nekonečný seznam lidských činností. Přesto si někdy nerozumíme. Příčiny neporozumění nemusí spočívat vždy v existenci skutečného problému, ale mohou spočívat i v odlišném komunikačním modelu nebo v odlišném významu téhož sdělení pro původce a příjemce. Neporozumění není pouhou chybou, „komunikačním šumem“, ale především důsledkem hledání společné řeči ve světě neuvěřitelně odlišných jedinců a důkazem diversity světa, ve kterém žijeme. Existence jediného komunikačního modelu u všech lidí není možná, ba ani žádoucí, vždyť svět jedinců sdílících všechny významy naprosto stejným způsobem by byl neuvěřitelně nudný. Jejich poznání nám však umožňuje s nimi počítat a alespoň občas snáze najít společnou řeč. Komunikovat ale zdaleka neznamená pouze předávat informace, každé vyjádření je současně zprávou o osobě komunikujícího, jeho momentálním rozpoložení, postoji k diskutované problematice, o jeho vztahu ke svému komunikačnímu protějšku, a také signálem k nějaké akci. Komunikace je tak centrálním bodem řešení (zvládnutí) jakékoli situace. Pro zvládnutí krizové situace to platí dvojnásob.

Skutečnost, že člověk žije ve společnosti jiných lidí, ba dokonce že je na ně v podstatě odkázán, ho předurčuje k tomu, aby se s nimi dorozumíval, komunikoval s nimi. Chaos, který by nastal, kdyby spolu jednotliví členové jakékoli společnosti nekomunikovali, si lze jen velmi těžko představit. Ostatně ani si ho představovat nemusíme. Takový živočišný druh, který by nebyl schopen dorozumívání, by pravděpodobně velmi brzy po svém vzniku vyhynul.

Bez informací žít nemůžeme. Dnes více než kdy předtím velice nutně potřebujeme informace ke svému životu, potřebujeme vědět, jaké je prostředí kolem nás, znát, co je k užítku a čemu se bránit, abychom mohli žít a být. Informace, to je jakási síť, která je kolem nás rozprostřena a v jejímž rámci se pohybuje. Vykazujeme se jménem, někdy rodným číslem, abychom prokázali svou identitu, čteme, posloucháme, telefonujeme si, korespondujeme, vzděláváme se a to vše jsou projevy výměny informací. Nemusíme všechno

znovu vynalézat, stačí, když se zeptáme nebo si přečteme, jak to dělají druzí. Také je dobře, abychom byli informováni o společenských vztazích, neboť pak jsme schopni k nim zaujmout stanovisko. Ten, kdo má informace, je „in“. Má větší šanci, že v dnešním turbulentním světě přežije a bude prosperovat. Objevujících se příležitostí i hrozících krizí si všimne včas, takže ještě stihne přijmout potřebná opatření. Naproti tomu ti, kteří nejsou dobře informováni, nemají připravené adekvátní reakce na podněty, žijí v představě, že budoucnost bude pokračováním minulosti, brzy zjistí, že je události předbíhají. O kvantitu dnes ale nejde. Naopak dnešním nebezpečím pro mnoho lidí už není nedostatek informací, ale jejich nadbytek. Často vzniká zahlcenost informacemi a nutnost jedince si je pečlivěji vybírat. Dnešním trendem je požadavek mít správné informace ve správný čas a na správném místě.

V dnešní době otázka není, zda dojde ke krizi či nikoli. Správná otázka zní, *kdy dojde ke krizi a k jaké krizi*. Jak se chovat v krizi, jak komunikovat za krizové situace, jak krizi zvládat, jak se proti ní zajistit, to by se mělo stát rutinní záležitostí. Otázkou rovněž zůstává, *jak včas a správně diagnostikovat, rozpoznat, do jaké krize se dostáváme*. Potřebujeme znát co nejvíce pravdivých informací.

Výchozí pojmy

Altruismus označuje nezištné jednání, sebeobětování, podřízení sebe sama ostatním, tj. podřízení vlastního myšlení, vlastních hodnot a cílů potřebám a přáním ostatních. Neznamena shovívavost, dobrou vůli, vstřícnost, solidaritu, romantickou lásku ani respektování práv druhých.

Edutainment, tj. pojem pro označení interaktivního (televizního, internetového) kvizu.

Formální komunikace je komunikace oficiální, předávána prostřednictvím komunikačních cest, které vyplývají z organizační struktury organizace (firmy).

Info asymetrie je druh interpretace zpráv, nevýhodná společenská komunikace.

Infomercial – pojem pocházející z Ameriky. Jeho původní význam by se dnes mohl prezentovat jako tapeta obrazovky (vyplnění času, kdy neběží aktivní televizní program). V dnešním významu označuje dlouhtrvající (obvykle delší než pět minut) televizní reklamy. Pojem může rovněž vyjádřovat zaplacený teleshopping.

Infotainment – pojem složený z výrazů *information* a *entertainment* – informace a zábava, (infozábava) je druh zpravodajství, které podřizuje výběr témat a jejich zpracování účelu vyvolat emoce a pobavení. Vznikl v USA v 70. letech 20. století ve spojení s nástupem kabelových televizí, později si ho osvojila i ostatní média. Mezi typické vlastnosti infotainmentu patří familiérní vystupování moderátorů

(tykání, vzájemné oslovování, tón hlasu), dramaturgie zpravodajského bloku obsahující několik dramatických (emočních) vrcholů a zklidnění, poslední téma zpravidla zklidňující (např. zvířátka ze zoo), zpráva má příběh s napětím a překvapením, do kterého vstupují osobními postoji moderátoři ve studiu a s živými vstupy v terénu. Důležitá je možnost konzumenta ztotožnit se s jeho emocemi, výběr zpráv se zaměřuje prioritně na lokální nebo regionální, dále na domácí obecně a nejméně na zahraniční zprávy. Důležitá je možnost konzumenta se ztotožnit s příběhem procedurálně a geograficky (např. havárie na dálnici D1), využívá anketních názorů několika obyčejných lidí před odborníky. Názory uměle vyvážený na kladné i záporné. Pro konzumenta možnost kolektivního prožitku.

Informační propaganda je účelové zpracování informací. Většina informací má účelové (politické, stranické, ekonomické, vojenské apod.) podbarvení.

Interakce tímto pojmem označujeme reagování lidí na sebe navzájem, probíhající kdykoli se s někým setkáváme, navzájem se nějak zaznamenáváme a dáváme to najevo.

Komunikace v obecném pojetí označuje sdělování informací, podávání zpráv. Komunikace může být *jednosměrná* (např. podávání informací formou učebnice, článku, zprávy) nebo *dvousměrná, oboustranná* (dva vědci se snaží něco předložit, každý má svůj názor). Tato komunikace je platná pro všechny druhy *masové komunikace*. Do komunikace může *vstupovat interaktivnost* (např. při přednášce přednášející zaznamenává, jak publikum reaguje, všimá si třeba toho, že studenti odcházejí, nebo se začínají bavit).

Komunikační kanály jsou přenosové cesty, po kterých se informace pohybují oběma směry (od příjemce ke sdělovateli a naopak). Rozeznáváme dva základní (zrakový a sluchový) a několik vedlejších přenosových kanálů – dotykový (taktilní), čichový (olfaktorický), chuťový, termický (teplá, studená, mokrá ruka apod.). Někdy se hovoří o tzv. multi-/polysenzorickém kanálu, tj. komunikačním kanálu, ve kterém se realizuje řada smyslových orgánů.

Komunikační systém je souhrn prvků komunikátora, recipienta a přenosového kanálu (tj. senzorického kanálu obou komunikačních partnerů).

Komunikační šumy jsou faktory nebo okolnosti, které snižují účinnost komunikačního procesu. Mohou vznikat na straně sdělovajícího (komunikátora), na straně příjemce (recipienta), tazatele nebo při přenosu informace (v komunikačním kanálu). U sdělovajícího to může být nepřesnost, málo nebo mnoho informací, nepravdivost informací, sdělení v nevhodnou dobu, příliš hlasitý nebo tichý projev, rychlý nebo příliš pomalý projev, vada řeči apod.

Komunikativnost znamená připravenost a schopnost jedince vědomě a harmonicky komunikovat, tzn. vypovídat o sobě ostatním co nejjasněji a nejsrozumitelněji, vědomě ostatním *naslouchat*, umět rozlišit podstatné od nepodstatného, být vstřícný k potřebám druhých a úzkostlivě dbát neverbálních signálů.

Metakomunikace užívá hlasových i neverbálních prostředků, které ve svém kontextu dávají teprve slovní komunikaci pravý smysl, anebo jej mohou dokonce změnit. Patří sem intonace, citový přízvuk, situační kontext, postoj, pohyb, grimasa, úsměv atd.

Neformální komunikace je produktem náhodné komunikační sítě vytvořené náhodnými osobními kontakty. Nemá stálé účastníky a je nepředvídatelná.

Nesmyslová komunikace představuje intuitivní formu komunikace (tzv. šestý smysl).

Procesuální pojetí komunikace chápe komunikaci jako přenos sdělení. Vychází přitom zvláště z poznatků sociálních věd – psychologie a sociologie. Pozornost je zde zaměřena na vlastní „akt komunikace“, který definuje jako proces vzájemné komunikace několika individuí (nejméně dvou), která ovlivňují vlastní chování, myšlení i emocionální stav. Klíčovou roli hraje v rámci tohoto přístupu analýza procesu kódování a dekodování, a to především podle kritérií efektivity a přesnosti komunikace. Svou roli zde hraje též problematika zvolených komunikačních kanálů, komunikačního šumu apod. Pokud je účinek komunikace menší či jiný, než byl očekáván, hovoří tato škola o komunikačním selhání, které je třeba odstranit následnou analýzou jednotlivých stadií daného komunikačního aktu. Procesuální pojetí se tak přibližuje obecnému, každodennímu používání pojmu komunikace.

Projev spontaneity, tj. forma komunikace, kdy dáváme najevo to, co skutečně cítíme.

Sémiotické pojetí komunikace vychází z lingvistiky a soustřeďuje se na „akt tvorby komunikace“, kterou chápe jako produkci a směnu významů. Sémiotika považuje sociální interakci, která nastává při komunikaci, za nástroj, který činí z jedince člena určité kultury nebo společnosti. Uvedený přístup se soustřeďuje na to, jak se ve vztahu jedince a sdělení rodí významy. Ve srovnání s procesuální školou nechápe komunikační nedorozumění jako nutný důsledek komunikačního selhání. Vychází přitom z představy, že toto nedorozumění může být zapříčiněno kulturními diferencemi mezi příjemcem a vysílajícím. Sdělení je pro sémiotika konstrukcí znaků, které v interakci s příjemci produkuje významy. Význam vysílajícího ztrácí v této koncepci svou fatální důležitost. Důraz je kladen na text a způsob, jak je čten, resp. na jeho interakci s příjemcem, který zde využívá své vlastní kulturní zkušenosti a promítá je do kódů a znaků, jež konstituují text. To, že se jedinci neshodují na způsobu „čtení“, interpretaci jednoho textu, není chápáno jako komunikační selhání, ale jako důsledek odlišné kulturní a sociální zkušenosti. Sdělení tak není jen „něco“ mezi podavatelem a příjemcem, ale jde o samostatný element ve strukturovaném vztahu mezi nimi.

Schopnost komunikovat znamená znát potřeby, dávat zpětný signál, vyjadřovat se jasně, všimnout si neverbálních projevů komunikačního partnera, opakovat,

sumarizovat, umět naslouchat neskákat partnerovi do řeči, nevysílat negativní neverbální signály.

Tazatel je účastník komunikačního procesu. Příjemce nemusí přijímat jen ty informace, které jsou mu sdělovány, ale může převzít iniciativu a začít klást otázky (příjemce se tak stává tazatelem). V průběhu komunikace se role mohou měnit, může dojít k výměně komunikačních rolí, tzn. že příjemce přešel do role udělovatele nebo naopak. Vzniká tzv. *komunikační ping-pong*.

4.1 Komunikace – obecné pojetí

Komunikace je jednou z nejdůležitějších podmínek existence člověka jako společenského tvora. Obecně jde o proces sdělování informací, ovšem rozsah celé problematiky je mnohem širší. Komunikujeme slovy, intonací, rychlostí mluvy, gesty, pohyby těla, očima, podáním ruky, svojí pozicí vůči druhému, tituly na vizitce, svojí postavou, úpravou zevnějšku, ... již pouhou svojí přítomností v „komunikačním prostoru“ a dokonce i svojí nepřítomností. Nelze nekomunikovat.⁶³ Cokoli, co v životě podnikáme a čeho chceme dosáhnout, je spojeno s komunikací.

4.1.1 Filozofie pojmu „komunikace“

Chápeme-li slovo komunikace jako určitou perspektivu, z níž chápeme realitu, protože ji jsme schopni určitým způsobem vůbec popsat, potom slovo komunikace je třeba chápat jako filozofický pojem.

Slovo komunikace je jedním z četných slov, která pocházejí z latinského základu *communis*, tj. *společný, pospolitý, obecný*. Podstatné jméno *communicatio*, *-ionis* pak označuje *společnou účast, sdílení a sdělení*, spojení, *přenos, proces předávání informace od zdroje k příjemci*. Latinský slovník Thesaurus linguae latinae uvádí ekvivalenty termínu „communicare“. Jedním z nich je „participare“, doslova „spolupodílet se s někým o něco“. Jiný říká „communicare est multum dare“, tj. komunikovat znamená „*mnoho toho druhému člověku dát*“. Konotace, tj. přidružené významy slova „komunikovat“, hovoří o tom, že jde o „spojování“ něčeho, co bylo rozdělené, o „slučování“ dosud neslučitelného, o předávání, poskytování, doručování, propůjčování, dávání apod. S ohledem na tento hlubší význam slova „komunikovat“

⁶³ Jde o tzv. Watzlawickův axiom.

bychom jej mohli také překládat jako „sdílení“, sdílení se s někým o něco hodnotného, cenného.

Komunikace jako zprostředkované sdílení i jako sdělování informací prostřednictvím artikulovaných slov

Pokud jde o *komunikaci jako zprostředkované sdílení*, základním východiskem je řeč. Řeč, která vytvořila člověka, učinila jej lidským, protože právě díky řeči mohl reflektovat a intelektuálně osvětlovat své pocity a duševní hnuty. Člověk díky řeči dává svým pocitům zaznít a tento zvuk bezprostředně přejímají jiní lidé či jiné živé bytosti. Člověk komunikuje s okolím. To je zároveň oblast původní jednoty všeho živého, protože jen díky této komunikaci se život netříští, nýbrž svou jednotu zachovává. Chápeme-li komunikaci jako *sdělování informací prostřednictvím artikulovaných slov*, základem je souhrn informací sdělených subjektem a působících na okolí i na něj samotného. Pod pojem komunikace tak můžeme zahrnout nejen sdělování, směnu a distribuci informací, ale i jejich sdílení v sociálním prostoru, v rodině, na pracovišti, ve škole, v národě atd. Komunikace je tedy pojem, jímž dnes označujeme naši schopnost sdělit slovem, tvarem, barvou a jejich uspořádáním informace o stavu něčeho, co je předmětem zájmu jiného subjektu. Komunikace tak může mít různé podoby a formy. Může být verbální (slovní – digitální komunikace), komunikujeme pomocí slov a jejich obsahu a neverbální (mimoslovní – analogová komunikace), komunikujeme beze slov.

4.1.2 Pojetí, typy a funkce sociální komunikace

Sociální komunikace zahrnuje kromě informační funkce také funkci vztahovou, umožňující vytváření sociálních vazeb. Náš přímý sociální styk, od něhož se odvíjí veškeré naše vnitřní sociální citění, veškerý náš vnitřní sociální svět, se odehrává v *interakcích a komunikacích*. Interakce a komunikace jsou tedy *základním způsobem uskutečňování naší mezilidské vzájemnosti*.

Komunikace je tak jedním z nejdůležitějších procesů vedoucích k ustavování sociálního života. Svým způsobem se jí zabývá téměř každá z existujících věd, ať již prakticky či teoreticky. V pojetí sociální psychologie se interpretuje jako sdělování významů mezi lidmi. Souvisí se společenskou činností – spoluprací, vzájemným působením – interakcí mezi lidmi a v souvislosti s tím se společenskými vztahy. Můžeme ji rozdělit na verbální a neverbální a najít v ní činnostní, interakční a vztahové rysy. Potom hovoříme

o komunikaci individui mezi sebou navzájem (interpersonální komunikaci) a komunikaci se sebou samým (intrapersonální komunikaci). Sociologie se zaměřuje spíše na komunikaci individua se společností, třeba i reprezentovanou jednotlivými individui. Sémiotika se specifikuje na proces označování reality, bez něhož by byla komunikace nemožná. Sociální antropologie zkoumá odlišnosti v komunikaci různých kultur, informatika se pokouší nalézt společnou řeč s umělými systémy. Sociální komunikace ale není jen vzájemná komunikace mezi lidmi, je to také komunikace lidí s přírodou živou i neživou a rovněž ji považujeme za společného jmenovatele tří základních stránek sociálního typu: společenské činnosti – *kooperace*, vzájemného působení – *interakce* a mezilidských vztahů – *interpersonálních vztahů*. Základem mezilidských vztahů a sociální komunikace však vždy zůstane komunikace verbální (řečová).

Historie vývoje pojmu „komunikace“

Historie vývoje lidské komunikace je spojená se vznikem (vynálezem) a rozšířením nových komunikačních prostředků. Podle toho jsou pak jednotlivé komunikační epochy charakteristické signalizováním, mluvením, psaním, tiskem a nakonec působením masových médií. Komunikační dovednosti tvoří jednu z nejdůležitějších a nejkompaktnějších charakteristik našeho chování. Zájem o studium komunikace je velmi starý a je možné nalézt jej již v antice. Významný pokrok ale komunikace zaznamenala až ve 20. století, a to v souvislosti s procesem modernizace, resp. industrializace, jehož produktem jsou i masová média podílející se rozhodujícím způsobem na vzniku globální politiky či obchodu. Dosavadní vývoj komunikace lze zařadit do tří základních typů: řečová komunikace, dokumentová komunikace a elektronická komunikace.⁶⁴

⁶⁴ De Fleur dělí vývoj a proměny komunikace na epochy:

- **Epocha signálů a znamení:** už od primátů, předchůdce člověka – jak se dokonařovali, získávali výhodu oproti rivalům v možnosti synchronizace činnosti, např. lovu, ještě nebyli fyzicky schopni mluvit, neexistovala intrapersonální komunikace (uvažování).
- **Epocha mluvení a jazyka:** objevuje se u člověka cromagnonského, přibližně před 40 až 35 tisíci lety. Měli dostatečnou mozkovou kapacitu – mnohem zrychlila komunikaci a synchronizaci, umožnila provádět v mysli logické operace – abstrakci, syntézu..., protože už byli schopni přemýšlet v symbolech. Je to jedna z teorií, proč zmizeli neandrtálci.

V rámci každé komunikace musíme rozlišovat složku syntaktickou a složku sémantickou. Syntaktická složka zahrnuje problematiku komunikačních kanálů, komunikační kapacity, komunikačních šumů či redundance a složka sémantická zahrnuje problematiku významu, který různí komunikátoři připisují různým projevům lidského jednání a komunikují je svému okolí. Komunikační pragmatika se pak zabývá samotným vztahem mezi vysílatelem a příjemcem – např. otázkou efektivity přesvědčovacího aktu. Komunikace a chování zde splývají a můžeme hovořit o komunikačním chování.

Pro komunikační teorii a výzkum je charakteristická multidisciplinarita, tzn. že se zde uplatňují různé vědecké disciplíny a přístupy. Termín komunikační teorie zahrnuje komplex speciálního vědění, které se pokouší o porozumění komunikačnímu procesu. Neexistuje ovšem jednoznačná shoda o tom, co konstituuje komunikační teorii, resp., kde končí předmět komunikace a začínají další příbuzná témata.

Počátky vlastní výzkumné činnosti se v dané oblasti začínají rozvíjet po I. světové válce. U zrodu komunikačního výzkumu stály dvě klíčové filozofické či ideologické doktríny pragmatismus a progresivismus. U zrodu teorie komunikace jako vědecké disciplíny stály především filozofie jazyka, obecná a sociální psychologie, sociologie a lingvistika. V dané souvislosti je třeba upozornit odlišnosti mezi americkou a evropskou „komunikační školou“. Američané inspirovaní především pragmatismem dodnes preferují ve své většině objektivistickou metodologii postavenou na kvantitativní analýze

- **Písmo:** dokázali zaznamenat své vědomosti, člověk nemusel nosit v hlavě celou kulturu, aby ji mohl předat další generaci. Jde o uchování (konzervování) symbolů. Objevilo se nezávisle na sobě. Písmo – ustálení významu obrázků. První asi 4000 let př. n. l. v Egyptě a Mezopotámii. Nejdřív piktogramy – symboly pro celá slova, pak Sumerové symboly pro zvuky – slabiky (fonetický záznam). Řekové vymysleli abecedu – záznam jednotlivých hlásek.
- **Tisk:** první epocha, u níž víme přesný letopočet – dokázala zrychlit a multiplikovat dostupnost informací v knihách – rozvoj gramotnosti, dostupnost knih, růst „intelektuální úrovně“, oslabení pozice církve, která měla do té doby monopol na vzdělání. Každý mohl mít Bibli doma. Přinesl obrovskou změnu v samotné organizaci společnosti, dal základ vzniku masových médií – noviny. První tisk – Čína 800 n. l. Diamantová Sůtra, ale neposkládané z písmenek, text byl vyřezaný, v kuse jako negativ.
- **Masová komunikace:** zrychlila život společnosti, nové objevy (telegraf, film, rozhlas, TV) přicházely tak rychle, že už se vešly do průběhu několika generací. De facto začala počátkem 19. století rozšířením novin, ale pravý počátek s rozhlasem a TV – změna životního stylu.

primárních dat. Evropané naopak akcentují spíše historickou a kulturní dimenzi komunikačního procesu.

Ještě významnější diference ovšem lze nalézt při srovnání západní a východní „komunikační teorie“ či přesněji v pohledu těchto civilizací na komunikaci a její každodenní roli. Z tohoto pohledu můžeme rozlišit procesuální a sémiotické pojetí komunikační teorie.

Již výše zmíněná interdisciplinární povaha teorie a výzkumu komunikace dává tušit, že definiční vymezení komunikace je problematické. Spíše můžeme říci, že přijetí jedné „kanonizované“ definice komunikace je zcela nemožné. Dokumentují to např. výsledky výzkumu, kde bylo identifikováno na 126 různých definic komunikace, z nichž následně bylo vyabstrahováno 15 komponent, prostřednictvím kterých autoři jednotlivých definic odlišují komunikaci od jiných „aktivit“. Bude prospěšné, když se na nejvýznamnější definiční znaky komunikace podíváme:

- *Komunikace jako symbolická směna (přenos) sdílení myšlenek či idejí* – tento přístup zdůrazňuje především symbolickou povahu komunikace. Definice spadající do této „skupiny“ akcentují jako základní komunikační charakteristiky buď přenos, nebo směnu informací. Současně v mnoha případech platí, že to, co je přenášeno, je zároveň sdíleno (sdělením informace nepřestávám být jejím vlastníkem). Proto slovo komunikace znamená též participaci.
- *Komunikace jako sociální proces usilující o porozumění* – komunikace je zde vnímána jako proces, v rámci kterého usilujeme o to, abychom porozuměli druhým a současně aby oni porozuměli nám. Jde o dynamickou situaci, která se permanentně proměňuje v závislosti na situaci.
- *Komunikace jako interakce, vztah, sociální proces* – interakce je dokonce i na biologické rovině druhem komunikace. Bez interakce není možné společné jednání.
- *Komunikace jako nástroj redukce nejistoty* – komunikace vyrůstá z potřeby redukovat nejistotu, chovat se efektivně a bránit vzniku paniky či posilovat víru v budoucnost. Toto chápání komunikace je základem pro krizovou komunikaci.
- *Komunikace jako proces* – komunikace jako přenos informací, idejí, emocí, dovedností, a to prostřednictvím použití symbolů – slov, obrazů, grafů apod. Definice spadající do této „skupiny“ chápou komunikaci jako proces přenosu informací.
- *Komunikace jako kanál, cesta nebo nástroj* – do této kategorie spadají definice, které zdůrazňují, že komunikace je aktivitou, jež zajišťuje přenos

informací prostřednictvím různých druhů kanálů, např. kouřových signálů, kuryrů, telefonu, telegrafu, rozhlasu, televize, počítačových sítí apod.

- *Komunikace jako motivovaný záměr* – ten chápe komunikaci jako vědomé a motivované chování. Jako klíčová proměnná se zde jeví intence, resp. záměr komunikátora. Je otázkou, zda existuje komunikace bez intence. Pokud přijmeme např. psychoanalytickou perspektivu, tak de facto veškeré naše projevy, z nichž valná část je nevědomá, komunikují jakýsi záměr či potřeby. Motivace komunikovat kolísá v závislosti na různých faktorech (sympatie, únava, kompetence apod.). V tomto chápání můžeme najít čtyři formy motivace komunikovat:
 - *motivace kognitivní*, tzn. chceme sdělit něco o něčem, potřebujeme se vyjádřit (básníci, literáti nezřídka i novináři). Komunikace je zde motivována předáváním smyslu;
 - *motivace sdružovací*, tzn. chceme navázat vztah, velmi často nejde vůbec o komunikaci informací, obsah komunikace, ale o realizaci vztahových záměrů, o touhu popovídat si;
 - *motivace sebepotvrzení*, tj. komunikováním sami sebe potvrzujeme, upevňujeme vlastní sebeobraz, a to zvláště ve sporech či polemikách;
 - *motivace adaptační*, tj. komunikací signalizujeme svou sociální roli. Abychom realizovali úspěšnou komunikaci musíme se konformizovat s již zavedenými sociálními stereotypy a se stávajícím sociálním řádem.
- *Časová a situační determinovanost komunikace* – tento pohled upozorňuje na skutečnost, že komunikační proces je přechodem od jedné strukturální situace definované místem a časem k situaci jiné. Nikdy nekomunikujeme v prázdném prostoru, a to ani v laboratorních podmínkách. Klíčovou roli tak zde hraje komunikační kontext, který můžeme charakterizovat a rozdělit tímto způsobem:
 - *vnější kontext* zahrnuje jak intimní, dyadickou komunikaci, tak komunikaci veřejnou, realizovanou prostřednictvím masových médií,
 - *vnitřní kontext* zahrnuje individuální psychické a fyzické vyladění.
- *Komunikace jako forma uplatňování moci* – tato dimenze zohledňuje skutečnost, že komunikace je silný manipulační nástroj. V tomto smyslu můžeme např. hovořit o tzv. komunikačním manévrování. Patří sem např. užívání dvojsmyslů, nedokončování vět, mlčení, nereagování na řečené (jako forma trestu), ignorování komunikátora obrácením pozornosti k někomu jinému, tangencializace – převedení tématu k něčemu zcela odlišnému atd. Speciální případ mocenského komunikování se odborně nazývá „dvojná vazba“ (double bind) a myslí se tím taková komunikace,

kteřá je vyslána souběžně v několika úrovních, a to v paradoxním vztahu. Jde o sdělení, která se logicky vylučují, a to jak na verbální, tak neverbální rovině. Rozlišuje se mezi „obsahem sdělení“ a „vztahem sdělení“, resp. mezi komunikací a metakomunikací. Tak např., pokud šéf krizového štábu řekne svému evidentně unavenému kolegovi „*tak si jdi lehnout, já to tady nějak zvládnu sám*“, a současně mu nonverbálně, intonací či grimasou na tváři říká – ... *zůstaneš tady, jen zkus odejít...* je „komunikace“ v rozporu s „metakomunikací“ a může dojít ke zmatečné komunikaci, k nelogickým konstrukcím, což je v procesu zvládání krizí nežádoucí.

- *Komunikace jako mechanismus spojující odlišné části životního světa a posilující společenský charakter lidské existence* – v tomto pojetí je komunikace proces, jenž činí známým a společným vlastnictvím poselství, informace či sdělení, jež byla vlastnictvím jednotlivce. Jde o proces, který propojuje odlišné části reality.

Typy sociální komunikace

V rámci sociální komunikace dělíme komunikaci na několik typů, a to podle prostředků, které jsou pro realizaci komunikace nezbytné (*verbální a neverbální*), dále podle účelu komunikace (*komunikace persvazivní*) a podle povahy vztahu mezi jejími účastníky (*komunikace intrapersonální, interpersonální a veřejná*).

▪ Verbální komunikace

Komunikaci používající slov, písma a jejich spojení ve věty je možné považovat za základní prostředek dorozumívání. Slovům, která lidé pronášejí, když spolu hovoří, dodávají smysl mimo řečové signály, např. mimika, pantomimika, gestikulace apod. Přímou mezilidskou komunikaci ovlivňují i emocionální prvky a někdy mnohem silněji než sdělované obsahy. Někdy tolik nezáleží na tom, co říkáme, ale jak to říkáme.

Specificky hlasovou formou lidské komunikace je artikulovaná řeč. Jak již bylo řečeno, hlasově se dorozumívají i jiní živočichové. Jejich „řeč“ je však neartikulovaná a zvukově leží často pro lidské ucho v neslyšitelných frekvencích. Hlasová komunikace je ale pro příslušný druh životně důležitá a to, že jí lidé dosud nerozumějí, není pro samotný účel druhové komunikace důležité. Každá hlasová komunikace mívá i svoji mimoslovní složku. Samotná slova nevyjadřují např. afekty a city, a proto mimoslovní komunikace někdy mění vlastní smysl slov, např. při ironii, vzteku apod. Vzájemné vztahy a interakce mezi lidmi vyjadřuje proto nejenom to, co si lidé navzájem

sdělují, ale i způsob, jakým to sdělují. Tím komunikace mění mezilidské kontakty a vytváří i nové vztahy.

Verbální komunikace je *sukcesivní*, tj. slova následují za sebou a je vyloučené, abychom současně vyráběli několik jiných proudů řeči. Většinou je vázáná na *určitý jazykový kód*, který je vlastní jen příslušníkům určité společnosti.

Písemná forma verbální komunikace poskytuje záznamy, pravoplatné podklady. Nevýhodou písemné formy komunikace je neexistence bezprostřední zpětné vazby a také možná nejasnost sdělení při špatné písemné formulaci.

▪ Neverbální komunikace

Forma komunikace, využívající k předávání informací *neverbální komunikační prostředky*, které jsou buď samy nositeli informací, nebo doplňují informace zprostředkované slovem. Tvoří ji řada forem, jako např. *mimika* (řeč obličejových svalů, úst, očí, čela, lícních svalů), *gestikulace* (řeč pomoci pohybů paží), *haptika* (řeč dotyků, podání rukou), *posturika* (řeč postojů), *vizika* (řeč pohledů), *fonetika* (využití hlasových možností), *proxemika* (řeč prostoru, přiblížení či oddálení komunikačních partnerů), *symbolika* (řeč pomocí dárek, květin, upuštěných kapesníčků apod.), *smyslová komunikace* (*vizuální* vnímáme jako nejdůležitější – zhruba 70 % informací jde skrz naše oči, *sluchová* zabírá dalších asi 12 % v našem vnímání světa kolem, dalších 50 % sluchového vnímání přijímáme nevědomě, *čichovou komunikací* získáváme cca 10 % podnětů, u *chuťové* získáváme asi 5 % celkových podnětů, *hmatová* – 3 % všech našich prožitků sbíráme hmatem, ale i užívání prostoru a celkového vzhledu), *posturologie*, *pantomimika* (komunikace pomocí tělesných postojů, držení těla – vstojí, vsedě, vleže).

Neverbální komunikace je většinou stejná i pro příslušníky různých kultur (emoce jsou vrozené). Výjimku tvoří např. Bulhaři, kteří používají ano a ne naopak, tj. přikývnutí hlavou jako nesouhlas a naopak. Ženy jsou obvykle vnímavější na neverbální komunikaci než muži.

S verbální komunikací má společný proces výměny informací, ale k předávání informací využívá odlišné prostředky. Mezi nejpracovanější oblasti neverbální komunikace patří: tělesné pohyby jako prostředek neverbální komunikace (*kinezika*), prostorové vztahy mezi účastníky komunikace (*proxemika*) a neverbální aspekty řeči (*paralingvistika*).

Ve verbální i neverbální komunikaci se rozlišují *kognitivní* (nejrůznější informace o poznatku) a *afektivní sdělení* (většinou hodnotící informace). Afektivní sdělení je méně časté. Obě formy komunikace mohou mít charakter formální nebo neformální komunikace.

Dlouho se vedla polemika o tom, který typ komunikace je důležitější, zda verbální, nebo neverbální. Asi nejvíce zmatku do této polemiky vnesl výzkum A. Mehrabiana, který hovořil o 55% podílu neverbální komunikace a 45% podílu komunikace verbální (z nichž pouhých 7 % informací vnímáme z obsahu slov a zbývajících 38 % informací připadá na tón řeči, intonaci, sílu a zbarvení hlasu). Vzhledem k tomu, že tento výzkum⁶⁵ je v současné době považován za nevědecký, nebudeme tato Mehrabianova čísla brát jako směrodatná. Co lze ale odpovědně říct, je skutečnost, že neverbální komunikace je vývojově starší a je základní formou komunikace u nižších živočichů, zatímco u lidí je důležitější verbální komunikace. Neverbální komunikace podléhá mnohem méně možnosti zkreslení, lze v ní méně klamat, protože na rozdíl od verbální nebývá tak přísně kontrolována vůlí. Porozumíme-li neverbální komunikaci, porozumíme nepochybně lépe pocitům, záměrům a tendencím druhých lidí. Oba druhy komunikace, verbální i neverbální, probíhají za normálních okolností současně.

Některé projevy neverbální komunikace jsou vrozené a všichni lidé v určitých situacích reagují stejným způsobem. Například všichni lidé na naší planetě umí použít signál pozdvižení obočí jako projev snahy upoutat pozornost či projev zájmu komunikovat s druhou osobou. Jedině japonská kultura se snaží tento pohyb u příslušníků svého národa eliminovat, přesto jsou Japonci schopni signál pozdvižení obočí používat. Jde pravděpodobně o velmi staré gesto z hlediska vývoje lidstva, protože stejný projev neverbální komunikace je možno pozorovat i u goril a jiných druhů primátů. Jiná gesta a postoje jsou naučené a mají přímou souvislost s výchovou a kulturou. Jasným příkladem jsou výrazy souhlasu a nesouhlasu. Zatímco u nás je běžné souhlasit pokýváním hlavy a nesouhlasit pohybem hlavy z jedné strany na druhou, v jiných kulturách se souhlas i nesouhlas vyjádří přesně opačným způsobem.

⁶⁵ V roce 1967 uspořádali Albert Mehrabian a Susan Ferritová na kalifornské univerzitě experiment o tom, jakými prostředky si druzí získávají jejich sympatie. Výsledek tohoto experimentu (100 = 7 + 38 + 55) byl dlouho považován za důvěryhodný, i když se ho zúčastnilo jen 37 studentek. Tento závěr se rozšířil po celém světě a byl generalizován jako axiom. V roce 1997 publikoval o „Mehrabianových číslech“ kritický článek minnesotský psycholog David Lappako (stať vyšla v lednovém čísle periodika *Communication Education* pod názvem „Three cheers for language: A closer examination of a widely cited study of nonverbal communication“). K této kritice se následně připojili i další odborníci, což nakonec vedlo k tomu, že sám Mehrabian zpochybnil své předešlé práce.

▪ **Komunikace persvazivní**

Posuzujeme-li komunikaci z hlediska účelu a prostředků ovlivňování recipientů (jednotlivců, sociálních skupin a celých societ), potom hovoříme o tzv. *persvazivní komunikaci*. Výsledkem působení takové formy komunikace je to, že recipienti zaujímají určité stanovisko, určitý názor v souladu se záměrem produktora. Tento proces se nazývá persvaze. Prostředky persvaze jsou *manipulace, argumentace, sedukce, demonstrace, ale i fyzické násill*.

Slova, abstraktní pojmy a obecné představy nahrazují dnes lidem silněji než dříve bezprostřední zkušenost, přímý prožitek skutečnosti. Skutečným a důvěryhodným se stává jen to, o čem jsme informováni. Sledujeme informace, tzn. sdělené, a méně pozorujeme a prožíváme to, co se děje. Svět je omezen na zobrazené – na parciální, tedy umělou skutečnost. Svět si vybíráme podle toho, které noviny kupujeme, které televizní programy sledujeme apod. Pravda mnohdy znamená shodu či konfrontaci s určitou TV stanicí, s deníkem, s konkrétním projevem. Přičemž tato pravda je často vytvářena vhodnou manipulací se slovy. Takže lze říci, že hlavní charakteristikou reality se stává manipulovatelnost. Komunikace se tak stala prostředkem moci a ovládnání druhých. Základními zbraněmi manipulátora jsou vina a strach. Nepříjemné pocity viny a strachu jsou předpoklad pro to, aby se z kooperativní komunikace mezi lidmi stala komunikace manipulativní.

Manipulace není záležitost jenom dvou lidí. Je všude, v médiích (opírají se o ni reklamy), může se týkat sociálních skupin (např. rozlišení mezi my a oni). Manipulativní řečové chování nepatří ke komunikaci kooperativní (pozitivní), byť může probíhat bezkonfliktně. Odkrýt manipulaci znamená rozpoznat, že se manipulátor snaží bez dovození ovládnout citění, myšlení a chování někoho jiného (chce přimět recipienta k činnosti, kterou recipient nezamýšlí, chce nad ním získat kontrolu, a tím mu způsobit negativní efekt manipulace). Odkrýt manipulaci znamená interpretovat nevyjádřená (tzn. skrytá) manipulátorova sdělení o vlastní vině a strachu (strach je forma agrese), znamená to manipulaci neutralizovat. Manipulace se týká záměru vyvolat změny ve vědomí recipienta.

Manipulátor je člověk, který ovládá nebo se snaží ovládnout jiné. Jeho cílem je donutit je jednat podle jeho představ. Používá naučený a zvrácený způsob, jak dosáhnout svého, povýšit se. Jeho oblíbeným způsobem jednání je také uvádění jiných do nejistoty větami, které nemají přesný význam. Z takové věty se totiž může lehce vykroutit a neponese za její obsah zodpovědnost. Může vás také dostat do situace, ze které nevyjdete bez ponížení. Nejčastěji využívanými prostředky manipulace je navozování pocitu viny. Manipulátoři si vybírají zpravidla takové oběti, které mají tendence přebírat na sebe

nepřiměřenou odpovědnost třeba i za věci, které neprovedli. Ke svalování zodpovědnosti na druhé používají nepřímých vzkazů, prostředníků. Charakteristicky manipulátorské je pokládání nepřímých otázek a žádostí. Většinou jste upozorněni na nějakou skutečnost, která vám nedává jinou možnost, než nabídnout pomoc, protože jinak byste byli špatní.

Argumentace je prostředek persvaze, v němž se v jisté komunikační situaci užívá k přesvědčování rozumu, usuzování. Užívá se logicky uspořádaných argumentů k tomu, aby se recipient přesvědčil, že nějaká teze je správná. Je to přenos názoru jednoho člověka k druhému na základě uvažování. Argumentace je neoddelitelná od demokracie a od názoru, že svobodná debata mezi lidmi je možná a žádoucí. Argumentovat znamená přispět k budování světa, v němž, jakmile se má obhajovat nějaký názor, je důležitý rozum. Argumentace umožňuje vyhnout se násilnému řešení konfliktů.

Sedukce je prostředek persvaze spočívající v budování vřelého vztahu mezi produktorem a recipientem, který nepostrádá sexuální konotace. Prostředky sedukce jsou neverbální i verbální (mluvené i psané).

▪ **Intrapersonální komunikace (samomluva)**

Jedná se o aktivní vnitřní zapojení jedince do symbolického zpracování zpráv. Jednotlivec se v jedné roli stává řečníkem i posluchačem, přičemž dochází ke zpětné vazbě v současně navazujícím vnitřním procesu.

▪ **Interpersonální komunikace**

Realizuje v přímém vztahu s účastníky komunikační situace. Klíčovým definičním znakem je existence dyadického vztahu. Zpravidla se dělí na: *mezi osobní, skupinovou a masovou*.

Mezi osobní komunikace – příkladem mezi osobní komunikace je dialog, skupinové třeba přednáška a masové např. sdělení v rozhlasu, televizi, novinách nebo v internetu. Z hlediska počtu účastníků jsou u interpersonální komunikace přítomni nejméně dva jednotlivci a dialog probíhá obousměrně.

Skupinová komunikace – u skupinové komunikace je přednášející jednotlivec a příjemce tvoří skupina posluchačů. U hromadných sdělovacích prostředků je zdrojem informace jednotlivec nebo skupina a příjemcem veřejnost. Z hlediska kontaktu je u prvních dvou typů (mezi osobní a skupinové) komunikace kontakt přímý, u masové komunikace je prostorová a časová vzdálenost. Z hlediska rolí v komunikačním procesu nastává u dialogu výměna rolí, u skupinové většinou nikoli a u masové také nedochází k přeměně rolí. Tyto tři typy sociální komunikace se mohou lišit také vlivem na volbu tématu a dalšími prvky. Liší se také zpětnou vazbou. U dialogu je okamžitá,

u skupinové je s určitým časovým posunem, např. diskuse na skončené přednášce. U hromadných sdělovacích prostředků dochází prakticky vždycky ke značnému časovému posunu reakce (můžeme telefonovat nebo do redakce napsat, ale kontakt nikdy není okamžitý). Zcela ojedinělým typem komunikace je písemná komunikace formou dopisů, ale dnes hlavně pomocí elektronické pošty. Zde komunikujeme prakticky v jediném okamžiku se vzdáleným adresátem a můžeme s ním vést přímo dialog. *Komunikace v malých skupinách* zahrnuje jak aspekty interpersonální komunikace, tak i skupinové komunikace, resp. komunikace v malých sociálních skupinách, ve kterých je splněna základní podmínka nezbytná pro realizaci interpersonální komunikace – přímý a individuální vztah mezi komunikujícími. Komunikace v malých skupinách může být jak neformální (např. komunikace při oslavě, na párty apod.), tak i formální (např. při oficiálním zasedání vědecké rady fakulty apod.).

Masová komunikace je nerozlučně propojena s meziosobní a skupinovou komunikací, byť tyto druhy komunikace nejsou v žádném případě totožné. Zatímco meziosobní i skupinová interpersonální komunikace se obvykle uskutečňuje v sociálních situacích, vztah mezi masovým komunikátorem a recipientem může být nanejvýš parasociální, a to jen za určitých okolností (když se např. televizní hlasatel přímo obrací k televiznímu publiku). Jde o vztah jednosměrný a ze strany recipienta, při absenci jakéhokoli závazku, může být tento kontakt kdykoliv přerušen. V meziosobní a skupinové komunikaci jako původci a příjemci sdělení vystupovali jednotlivci, v masové komunikaci zdrojem není jednatel, ale určitá organizace či instituce. Příjemcem opět není jednatel, ale veřejnost, publikum určitého druhu, filmoví a televizní diváci, čtenáři a posluchači z určitých vrstev obyvatelstva.

Komunikaci masovou nelze na rozdíl od veřejné pevně lokalizovat v čase a prostoru. Jde o proces, při kterém profesionální komunikátoři užívají různé typy hromadných sdělovacích prostředků s cílem sdělovat informace rychle, na velkou vzdálenost a permanentně, a to co nejširšímu publiku. Někteří autoři ještě rozlišují jako podmnožinu masové komunikace komunikaci mediální, aby zdůraznili její specifickou roli v pozdně moderní společnosti, a upozornili na specifické institucionální i technologické prostředí, ve kterém se tento typ komunikace odehrává. Faktorem však je, že komunikace je vždy mediální, resp. není možné ji realizovat bez existence nějakého média.

Masová komunikace je tedy proces, v jehož rámci sdělují profesionální komunikátoři informace a symbolické obsahy prostřednictvím technických prostředků, a to tak, aby oslovili široké publikum. Masová komunikace má plnit základní funkce: *informovat, instruovat, přesvědčovat, bavit*. V procesu

masové komunikace můžeme rozlišit de facto stejné „kroky“ jako v komunikaci interpersonální. Každá etapa je zde ovšem mnohem komplexnější. Porovnáním meziosobní a skupinové komunikace a masové komunikace dojdeme k těmto odlišnostem:

- *Profesionalita komunikátorů*. Pro masové působící komunikátory je komunikace velmi často obživou, což znamená, že jsou často závislí na jistém omezeném či předdefinovaném spektru možných obsahových i formálních prostředků. Jejich komunikační role je mnohdy jen obtížně slučitelná s individuální komunikační rolí. Identita reportéra televizního zpravodajství je často dramaticky odlišná od identity konkrétního individua v jeho privátním světě. Často se proto na úrovni individuální odehrává proces či spíše permanentní boj mezi nároky individuální a profesionální role.
- *Technická závislost*. Při kódování vlastních sdělení jsou žurnalisté závislí na řadě specialistů, kteří umožňují technický přenos informace (tiskaři, kameramani, zvukaři atd.). Dochází tak k tomu, že na rozdíl od situace, kdy komunikujeme tváří v tvář, není vlastní komunikace, resp. sdělení jen individuálním produktem, ale participuje na ní mnohdy značný počet jedinců, což pochopitelně vede k některým komplikacím jak na straně zdroje vysílajícího (odcizení od vlastní produkce), tak i na straně přijímajícího (možnost komunikačního šumu).
- *Rychlost, dosah, permanentnost*. Masová komunikace je zásadně charakterizována jednak svou rychlostí, kmitovým charakterem své existence, a rozsahem či dosahem, který překračuje fyzické možnosti verbální či nonverbální komunikace. Navíc platí, že v dnešním světě zavinutém do mediálních sítí vytváří masová komunikace nepřetržitý proud permanentního působení, a tím se zásadně odlišuje od časově segmentované komunikace interpersonální.
- *Selektivita*. Masová komunikace vytváří konkurenci interpersonální komunikaci a oslabuje frekvenci a intenzitu mezilidské, např. rodinné komunikace. Vytváří tak půdu pro rychlé a masivní přesvědčení, které je ovšem z pohledu individua vysoce selektivní, jelikož možnost unikát před mediálními obsahy je přece jen stále o něco vyšší než před sděleními přijímanými, resp. vysílanými tváří v tvář.
- *Komplexnost*. Proces dekódování masmediální komunikace je složitější než v případě komunikace interpersonální. Celý model je komplexnější a participuje na něm více individuí, která do tohoto procesu vnášejí nevyhnutelně své specificky zakódované významy.
- *Společenská dimenze komunikace*. Důsledky masové komunikace jsou manifestní především v sociální dimenzi společnosti, jsou v nejširším

smyslu kulturní a mají jak dlouhodobý, tak krátkodobý význam. Dokážou jak velmi rychle a dramaticky mobilizovat velké skupiny lidí, a tak pomalu působit na některé vzorce sociálního chování či postoje, nahlodávat jejich stabilitu a charakter (vliv mediálně prezentovaného násilí a pornografie).

- *Ztráta zpětné vazby.* Masová komunikace na rozdíl od meziosobní a skupinové interpersonální komunikace má k dispozici jen velmi omezenou a často zkrácenou zpětnou vazbu. Vzhledem k povaze této komunikace a k charakteru médií, prostřednictvím kterých se uskutečňuje, je možnost zachytit reakce příjemců okamžitě a přesně prakticky vyloučena. Zpětnou vazbu proto musí substituovat výzkumy sledovanosti (např. peoplemetry v případě televizního vysílání nebo deníčkový výzkum v případě rozhlasu atd.) nebo dopisová oddělení. Pozornost publika je v rámci masové komunikace omezená – selektivní, a to jak časově, tak obsahově. Vzhledem k tomu, že publikum preferuje spíše zábavu než poučení, musí být informace pro široké publikum předem zpracovány, a to nejen vzhledem k jejich jasnosti a srozumitelnosti, ale v posledních letech i s velkým důrazem na jejich zábavnou či relaxační hodnotu.

▪ **Veřejná komunikace**

Při *komunikaci veřejné* jsou oslovovány velké skupiny obyvatel, cílové skupiny čtenářů, voličů, diváků apod. Účastníci takového typu komunikace se zpravidla neznají. Je zde jeden podatel informace (např. politik na předvolebním mítinku) a publikum (např. lokalizované na náměstí). Veřejná komunikace tak podléhá jednotě místa a času, ale není individualizovaná.

▪ **Manažerská komunikace**

Je specifická forma sociální komunikace, jejímž cílem je ovlivnit svoje okolí žádoucím směrem. Povzbudit, probudit a podpořit lidi k žádoucím výsledkům a postupům. Účinná manažerská komunikace je „mostem“ mezi plánem a realitou, pomáhá manažerovi zvládat krizové situace, konflikty, má vliv na změny nejen jednotlivců, ale i týmů, používá ověřené strategie, které se stávají kompetenční výhodou manažera ve všech typech jednání (profesní, soukromá, zájmová úroveň). Mezi formy manažerské komunikace lze zařadit: projev, porada, rozhovor, pohovor a další.

▪ **Specifické typy sociální komunikace**

Mezi specifické formy sociální komunikace lze zařadit: informační altruismus, informační propagandu, dezinformace (záměrně zkrácené informace,

uvedení v omyl), infomercial, infotainment (info-zábava), edutainment, komunikaci pod nepravou identitou (např. při chatování), informační asymetrii či počítačem zprostředkovanou komunikaci (CMC – computer mediated communication).

4.2 Krizová komunikace

Krise je „událost“, jejíž důsledky bezprostředně ohrožují existenci subjektu, který se ocitá uprostřed děje. Taková událost přitahuje zájem sdělovacích prostředků, veřejnosti, zainteresovaných i nezainteresovaných orgánů, lovců senzaci a skandálů, ale i prostých „čumilů“. Negativní publicita poškozují dobré jméno subjektu. Nikdo, žádný subjekt si nepřeje, aby ho krize postihla. Skoro žádná krize však nepřichází jako blesk z čistého nebe. Více než 80 % krizových situací je způsobeno chybami v managementu, neprofesionálním nebo neetickým chováním, dlouhodobým podceňováním či zanedbáním pravidel hry, ať už se hraje v kterémkoli oboru lidské činnosti. S krizemi je nutné počítat, předvídat je, připravit se na ně. Součástí takové přípravy je i připravenost vést krizovou komunikaci. Stejně jako považujeme krizový management za specifickou formu obecného managementu, tak i krizovou komunikaci je třeba považovat za specifickou formu obecné komunikace.

Vycházejí z tohoto tvrzení, krizová komunikace tedy není jen komunikování v době krize (tj. „po“ krizové události), ale i před takovou událostí. Rozdíl je v tom, že „předudálostní“ krizovou komunikaci jako nástroj krizového managementu použijeme záměrně, dobrovolně, ze svobodného rozhodnutí, kdežto „postudálostní“ – vynuceně, pod časovým tlakem a často ve stresu. V případě, že krizová událost (krize) nastane, okamžitě se o ni začnou zajímat média. Někdy o ní novináři vědí dokonce dříve než představitele orgánů krizového řízení, managementu firem nebo právnické a fyzické osoby, kterých se předmětná událost týká.

Z hlediska odborného je krizová komunikace specifická forma sociální komunikace a současně je nástrojem krizového řízení. Může mít formu verbální i neverbální. Svým charakterem jde především o interpersonální, jedno- i dvousměrnou, veřejnou, meziosobní, skupinovou a masovou komunikaci.

4.2.1 Předmět, cíle, principy a pravidla (zásady) krizové komunikace

Předmětem krizové komunikace je sdělování (předávání) informací:

- mezi a orgány a prvky⁶⁶ systému krizového řízení a uvnitř tohoto systému a prvků,
- veřejnosti, médiím, odborníkům, soudním znalecům a orgánům činným v trestním řízení vyšetřujícím předmětné mimořádné události, katastrofy, nehody a hromadná neštěstí,
- podřízeným, zaměstnancům firmy, rodinným příslušníkům a jiným věcně zainteresovaným právnickým a fyzickým osobám o potenciální, blízkící se, či již reálně existující hrozbě (mimořádné události), nebo již probíhající krizové situaci (krizi) a opatřeních, konaných orgány a prvky systému krizového řízení, vedením firmy či jinými právnickými a fyzickými osobami k tomu, aby dopady krizové události byly eliminovány, zmírněny nebo odstraněny.

Cílem krizové komunikace je uvolnit správné (včasné, hodnotné, důvěryhodné a přesvědčivé) informace ve správný čas a na správném místě a tím dosáhnout:

- včasné a odborně plnohodnotné připravenosti orgánů a prvků krizového řízení k následným činnostem;
- redukovat nejistotu, přispět k zajištění „efektivního“ chování (veřejnosti, podřízených, členů rodiny, zaměstnanců firmy apod.), zabránit vzniku paniky a posilovat víru v budoucnost;
- zabránit nebo alespoň zmírnit rozsah negativní publicity poškozující integritu a dobré jméno (image) dotčeného orgánu či prvku systému krizového řízení, firmy, právnické či fyzické osoby, jež by mohla být označena jako původce nebo příčina krizové události.

Principy krizové komunikace vyjadřují (vytvářejí) profil (image) krizové komunikace. Pohled na principy krizové komunikace není sjednocen, v různé literatuře se můžeme setkat i s jinými principy, než budou uvedeny v dále:

⁶⁶ Prvky systému krizového řízení se rozumí síly a prostředky Integrovaného záchranného systému, věcné prostředky systému hospodářských opatření pro krizové stavy a další síly a prostředky právnických a fyzických osob, předurčené krizovými plány ve prospěch řešení krizových situací.

- *Princip přímé odpovědnosti* – krizová komunikace není záležitostí tiskových mluvčích, nýbrž věci vedení úřadu, firmy, společnosti...
- *Princip nezávislosti* – krizová komunikace nesmí být plně závislá jen na jedné osobě...
- *Princip přesnosti a stručnosti* – krizová komunikace vyžaduje přesné a stručné definování problému, co je teď hlavní problém (nutno mít vypracovanou tzv. důvěryhodnou „good story“). Mluvte stručně a výstižně, omezíte tak možnost špatné interpretace.
- *Princip důvěryhodnosti* – musíte se držet faktů, žádné spekulace či dohady, držte se podstaty věci.
- *Princip znalosti věci* – než začnete vést krizovou komunikaci, musíte znát základní komunikační cíl svého úřadu (firmy, společnosti atd.) a připravená klíčová sdělení, kterými chcete oslovit veřejnost, média, odborníky, soudní znalce a orgány činné v trestním řízení, podřízené, zaměstnance firmy, rodinné příslušníky a jiné věcně zainteresované právnické a fyzické osoby. Rovněž tak musíte znát všechna potřebná fakta o své organizaci (úřadu, firmě, společnosti atd.), o daném tématu či problému, o možných hospodářských a politických souvislostech.
- *Princip očekávané reakce* – než začnete vést krizovou komunikaci, analyzujte možné dopady vašeho sdělení (reakcí na vaše sdělení) a mějte představu o způsobech zvládnání těchto reakcí. Způsob vedení krizové komunikace nesmí být zdrojem sekundárních a terciálních krizí.
- *Princip nejhorsšího vývoje* – identifikujte a plánujte komunikaci vždy ve vztahu k nejhorsšímu možnému scénáři vývoje případu.
- *Princip hledání podpory* – hledejte spojence a spolehlivé zastánce (tzv. nezávislé třetí strany), zvažte, zda by se nenašli lidé, kteří by mohli účinně promluvit ve váš prospěch.
- *Princip pravdivosti* – musíte mluvit pravdu. Nemusí být úplná, ale to co řeknete, musí být pravda. Nikdy neříkejte „bez komentáře“ („no comment“). Pokud nemůžete na otázku odpovědět vůbec, vysvětlíte to. Pokud nemůžete na otázku odpovědět okamžitě, poznamenejte si ji a slibte, že odpovíte v nejkratší možné době. Slib dodržte.
- *Princip otevřenosti* – nesmíte se před novináři skrývat, buďte vždy k dispozici. Přednostně hovořte o pozitivních stránkách věci, vyhněte se negativnímu. Buďte sebevědomí (nikoli však arogantní). Nekritizujte své kolegy, vedení, zaměstnance.

K tomu, abychom byli schopní produkovat hodnotné, důvěryhodné a přesvědčivé informace, je potřebné znát **základní pravidla (zásady) úspěšné krizové komunikace:**

- *Nedopusťte, aby kritika tisku zůstala bez odpovědi.* Žádný novinář by teoreticky neměl vydat kritický článek, aniž by předtím dal možnost osobě (úřadu, organizaci), již se kritika týká, aby se k záležitosti vyjádřila. Telefonní hovor s novinovým zpravodajem může být pro tyto subjekty signálem, že kritický článek je v přípravě. Avšak v případě, že se takový článek opravdu objeví, neměl by zůstat bez reakce. Žádný novinář nemá ve všem pokaždé úplnou pravdu; vždy existuje něco, co může být opraveno, i když převážná část kritiky je oprávněná. Dotčená strana má právo a zároveň povinnost sestavit svou zprávu odpovídajícího rozsahu, která bude v odpovědných novinách uveřejněna.
- *Mějte připravený scénář krizové komunikace.* Události se často změnily v krize či se jejich průběh přinejmenším zkomplikoval právě kvůli špatné krizové komunikaci. Důležitou součástí každé krizové strategie je zajištění dobře fungujícího systému krizové komunikace a předem připravený scénář krizové komunikace.
- *Stanovte role v systému krizové komunikace.* Pokud k tomu máte kompetence, sestavte předem krizový komunikační tým. Kdo bude mluvit? Kdo napíše tiskové zprávy? Kdo bude vystupovat v televizi, rozhlasu? Kdo bude vystupovat jako hlavní expert (odborný znalec)? Jaká je historie, jež konfliktu předcházela? Jedním z klíčových faktorů nalezení odpovědi na potřebné otázky v náhlé krizové situaci je rychlost a rozhodnutí, jak bude čas nejlépe využit. Stanovte proto klíčové role předem.
- *Nedopusťte, aby se incidenty staly krizemi.* Existuje reklamní slogan (jedné zahraniční pojišťovací společnosti), který říká: „*Neděláme z krize drama.*“ Podobným způsobem je třeba postupovat a zbytečně situaci nedramatizovat. Ne každý incident, každá havárie, nepřijemný novinový článek či případ profesionálního zanedbání nebo lajdáctví je krize, nebo alespoň tyto události v krize přerůst nemusí, pokud je s nimi včas zacházeno obratným způsobem.
- *Nestavte svou prosperitu (úspěšnost) na tvrzení, že vás (vaši organizaci, resort, podnik, rodinu...) krize nemůže postihnout.* Je samozřejmě lákavé uvěřit, že vám se krize nemůže nikdy přihodit. Dokonala imunita vůči krizím ale neexistuje. Každého jednou může postihnout. Na krize musíme být připravení. Prvním krokem v současném přístupu ke krizovému managementu je odhalení potenciálních krizí ještě před tím, než vás (vaši společnost, firmu, rodinu) zasáhnou.

- *Pravidelně aktualizujte krizový plán.* Většina odborníků na krizové řízení i zahraniční literatura krizového managementu se shodují v tom, že základní krizová dokumentace by měla být aktualizována přinejmenším jednou do roka. To zahrnuje jak vnitřní faktory (personální změny, disponibilní zdroje apod.), tak i faktory vnější, kterými jsou např. změny ve strategii krizového managementu, změny vedení společnosti (firmy, úřadu...), vývoj nových technologií apod.
- *Nedémonizujte vedení organizace.* Vedení organizace berte jako součást systému krizové komunikace. V dobách krize je lidskou přirozeností vzhlížet k vůdcům. Média se předhánějí v žádostech o přístup k vedení. Z tohoto pohledu dobře připravené a instruované vedení vaší organizace představuje ohromný počáteční kapitál pro zvládnutí (vyřešení) krize.
- *Posuďte svou vlastní zranitelnost.* Skutečnost, že všichni jednotlivci a všechny organizace jsou do určité míry zranitelní, nikoho netěší. Silácké řeči a lži vaši zranitelnost jen podporují a zvyšují. Uprostřed zmatku, zapříčiněného právě propuknutou krizí, již bude příliš pozdě myslet na to, jakým způsobem můžete určit využití dostupných zdrojů, hledat, kdo by byl schopen vystupovat před kamerou či řešit jiné otázky, které měly být vyřešeny v době zpracování (upřesnění) krizového plánu.
- *Připusťte, že krize již nastala. Nejtěžší částí krize může být uvědomění si a připuštění, že nastala.* Velkým problémem v dnešní době je komunikační rychlost a svět může vědět o naší pohromě ještě dříve, než my budeme mít v takové situaci vůbec možnost si slušně cokoli promyslet.⁶⁷ Podnikohospodářská sféra, soukromé společnosti to mohou zjistit poměrně rychle, ale jakým viditelným způsobem se může krize rozpoznat ve veřejné správě, v nevýdělečné sféře hospodářství? Zde je každá rada dobrá. Základem pro včasné rozpoznání nástupu krize musí být rozpracované analýzy hrozeb a rizik. Zde záleží na každé organizaci, jak si stanovila *přípustnou úroveň rizika (míru sladění systému)*, jakou úroveň disharmonie systému bude považovat za nástup krize.
- *Nebudte skoupí na informace, čím více informací můžete poskytnout, tím lépe.* Pochopitelně nemůžete poskytovat informace či jakákoli potvrzení, které ve skutečnosti neznáte. Pokud sdělovací prostředky přinesou zprávu, že tři dobrovolníci, kteří pracovali na záchraně horníků (po výbuchu v tomto dole), zemřeli, nemáte mnoho možností, nebo máte? *Můžete* sdělit, že jste si vědomi všech zpráv z dané oblasti a pracujete na určení totožnosti všech obětí, *můžete* sdělit, že budete kontaktovat rodiny pohřešovaných

⁶⁷ Frank Jenkins, *Public Relations Techniques*, Butterworth-Heinemann, 2004.

horníků ještě před tím, než bude k dispozici zpráva o jejich zranění či smrti, to že však zatím provedeno nebylo, *můžete* sdělit, že jste si jisti tím, že je postupováno dle standardních a ověřených bezpečnostních postupů, *můžete* sdělit, že smrt kohokoli bude považována za největší neštěstí nejen pro postižené rodiny, ale i pro závod. Problém je v tom, že v krizové situaci média musí poskytnout určité informace, musí otisknout „příběh“. Pokud jim neřeknete nic, poskytnou veřejnosti „svůj vlastní příběh“.

- *Mluvíci je klíčovou osobou.* Mluvíci (profesionál nebo ten, koho vedení určí k této roli) je v krizové situaci pravděpodobně tou nejdůležitější postavou. Je nanejvýš žádoucí, aby taková osoba byla na svou roli náležitě připravená. Ideální je, aby každý úřad, firma, společnost měl pro tento případ připraveno několik osob (2 až 3), které budou instruovány, projdou potřebným výcvikem, budou se umět chovat před kamerou nebo mikrofonem, budou umět vyjádřit soucit, ale zároveň budou dostatečně autoritativní.
- *Věnujte zdroje na cvičení a instruktáž vedení.* Důležitá položka mediálního programu bude získávání komentářů od vedení. Po jisté době již sdělovacím prostředkům vyjádření mluvčího nebude stačit a budou žádat sdělení od vedení. Zároveň má klíčová informace, která zazní z úst vedoucího pracovníka, daleko větší účinek. Takže ještě jednou – vedení je v době krize součástí zdrojů, avšak musí projít instruktáží a cvičením a zároveň být dostatečně připraveno.
- *Nespěchejte s kritikou kritiky.* Co když je pravdivá? Některé krize vznikají ze situace, kdy byly organizace jistým způsobem kritizovány, ať už kvůli jejich činnosti jako takové, nebo kvůli nějakému konkrétnímu incidentu. Koneckonců to závisí na vedení, jak v takových situacích reagovat. Avšak dbejte na to, abyste neudělali klasickou chybu krizového řízení: *popírání něčeho, co se ukáže být pravdou.* Kritika nesmí být nikdy ponechána bez odezvy, ale první otázka, která by vás měla napadnout: *Je tato kritika oprávněná?*
- *Shodněte se s tiskem.* Novinové statě (také zvané „O & O“ – otázky a odpovědi, (angl. „Q & A“ – „question and answer“), pokud jsou napsány vhodně a dostatečně brzy, jsou jedním z nejdůležitějších a neúčinnějších nástrojů krizového řízení.
- *Držte se krizových plánů, využijte však i vědomostí a zkušeností odborníků.* Krizový plán může dát možnost příslušným odborníkům vést diskuse, poskytovat informace a dokonce i veřejná sdělení, ale ke sdělování odborných faktů se snažte využít odborníků – finanční experti o financích, lékaři nebo zdravotní sestry o zdravotních otázkách, hasiči – o příčinách požáru atd.

- *Nepovažujte „odkládání“ za správnou strategii.* Možná z objektivních příčin nebudete moci dělat a říkat okamžitě vše, co byste rádi řekli a udělali. Mějte ale na paměti, že vědomý odklad není vždy tou nejrozumnější strategií. Jak přírodě, tak i sdělovacím prostředkům se v duchoprázdnostno hnusí. Tisk bude v krizové situaci vždy něco psát. Pokud bude mít z čeho „vařit“, bude to znamenat možnost mít odezvu v podobě opravdu zásadních informací, ale jestli médii informace odepřete (a novináři to zpravidla vycítí, jestli opravdu nic nemáte nebo máte, ale nechcete to říct), potom očekávejte to nejhorší, co byste si v dané situaci přáli. Jeden z výrazných rysů chování sdělovacích prostředků v dobách krize je skutečnost, že novináři zkoušejí různé způsoby, jak se do organizace dostat. V případě, že nedostanou informace z oficiálních míst, pokusí se je sehnat, jak jen budou moci.
- *Pokud máte k dispozici internet, používejte ho.* Jedním z největších problémů současné krizové komunikace je výběr způsobu předávání přímých informací především do sdělovacích prostředků. Jakým způsobem to ale řešit? Svoláte tiskovou konferenci a doufáte, že novináři budou zapisovat nebo nahrávat to, co říkáte? Necháte v novinách otisknout oznámení nebo začnete letákovou kampaň – obojí naprosto nevhodné pro krizovou situaci. Nebo použijete fax, poštu nebo e-mail? Výhodou internetu je jeho neustálá přítomnost a přístupnost a zároveň vám umožní odkázat se na různé souvislosti: „Tuto informaci naleznete na našich webových stránkách,“ může zaznít z úst mluvčího. Můžete se vsadit, že lidé, kteří sledují internet běžným způsobem, ho budou v době krize sledovat velmi intenzivně a že skupina dobře informovaných obyvatel může být dobrým prostředkem pro rozšiřování důležitých zpráv o právě probíhající krizi. Podrobněji o způsobech a možnostech využití internetu pojednává jedna z dalších samostatných kapitol.

4.2.2 Proces plánování krizové komunikace

Hrozby a rizika mají tendenci roznítit nebo katalyzovat konflikty. Pokud tato rizika společnost rozpozná příliš pozdě nebo pokud se s tím dostatečně nevypořádá, může to mít vážné následky. „*Plánování v dostatečném předstihu vám může zvýšit vaši šanci na překonání krize.*“⁶⁸ Plánování krizové komunikace začíná souběžně a s analýzou hrozeb a rizik a představuje aktivity

⁶⁸ Jeffrey R. Caponigro: The Crisis Counselor, Contemporary Book, 2000.

zaměřené na vypracování základní komunikační strategie (komunikačních cílů) organizace (úřadu, firmy...) a klíčových sdělení, kterými předpokládáme oslovit veřejnost, média, odborníky, soudní znalce a orgány činné v trestním řízení, podřízené, zaměstnance firmy, rodinné příslušníky a jiné věcně zainteresované právnické a fyzické osoby v době příznaků (symptomů) krize, v době krize i v postkrizovém období. Obecný algoritmus postupu při plánování krizové komunikace je uveden na dalším obrázku.

Od rizika ke krizové komunikaci – uvědomění si příležitosti

Mnoho otázek týkajících se života člověka, životního prostředí, ochrany obyvatelstva a jeho zdraví, bezpečnosti práce, ochrany majetku, technologií, výroby atd. je v podstatě rizikovými problémy. Veřejnost vnímá některé více, jiné méně. Jako příklad je možné uvést některé v současné době hodně diskutované problémy z oblasti běžného života:

- Existuje ve spalovnách odpadů nebezpečí při spalování plastů?
- Mohou mít geneticky upravené potraviny nepříznivý účinek na zdraví jejich spotřebitelů?
- Způsobí půdní kontaminace, která byla způsobena minulými činnostmi, nějaké problémy?
- Představuje vedení vysokého napětí ohrožení na zdraví?
- Poskytují současné přípustné emisní normy přiměřenou ochranu?
- Je nebezpečné žít v okolí spaloven chemikálií, v okolí skladu odpadu jaderného paliva?
- A co třeba dioxiny v jídle?

K těmto a podobným otázkám musíme zaujmout stanovisko. Výzvou je reagovat na citlivé otázky tak, aby byly tyto odpovědi věcně správné, výstižné a z hlediska cílů krizové komunikace relevantní.

Obecný algoritmus postupu při plánování krizové komunikace

1. *Uvědomění si příležitosti a stanovení cílů a úkolů krizové komunikace* z hlediska cílů krizové komunikace, komunikačních okruhů, společenských priorit, ekonomických možností, mezinárodních závazků apod. Kde chceme být a jak a kdy si přejeme toho dosáhnout?
2. *Provedení analýzy hrozeb a porovnání možných krizí* – analýza vytypovaných rizik, identifikace aktérů v jednotlivých komunikačních okruzích, analýza a popis možné krize.
3. *Stanovení hlavních stavebních pilířů krizové komunikace* – kvalita vztahů, informační design, formování dialogu.

4. *Formulování základních témat (okruhů) krizové komunikace* – komunikace před krizí, v době krize, postkrizová komunikace.
5. *Výběr a porovnání alternativ* – jaké jsou nejslibnější alternativy pro dosažení cílů? Které alternativy mají největší šanci dosáhnout cílů s největší efektivností?
6. *Zpracování plánu krizové komunikace.*
7. *Implementace přijatého modelu krizové komunikace uvnitř organizace.*

▪ Uvědomění si příležitosti a stanovení cílů a úkolů krizové komunikace

Hrozby a rizika jsou předmětem kontroverzí. Veškeré krizové jevy obsahují prvky nejistoty, které vyvolávají protichůdné názory a interpretace. O mnohých se vedou laické besedy, ale i vědecké spory nejsou výjimečné. Většina otázek se však točí kolem pojetí hrozeb a rizik, způsobu a rozvržení nákladů versus zisků, plynoucích z jejich diverzifikace, otázek kolem věrohodnosti závěrů a přijímaných opatření atd. Rozpory gradují, když se odlišné společenské skupiny (zejména laická veřejnost a odborné kruhy) rozcházejí nebo diametrálně liší v názorech, zda příslušná hrozba vůbec existuje, či ne, jaká je její povaha a jak je závažná, jaká míra rizika je přípustná a co budeme považovat za krizovou situaci, zda existující bezpečnostní měřítko jsou přiměřená, kdo je vystaven největšímu nebezpečí apod.

Cíle a úkoly krizové komunikace musí vycházet z komunikační strategie organizace (resortu, firmy, společnosti), z odhadu předpokládané a garantované odolnosti organizace vůči krizím, z odhadu citlivosti organizace vůči možnému vzniku krize v operačním prostředí organizace, z vyhodnocení potenciálu vnitřní krizové kultury organizace a dalších kritérií.

Nemusíme snad zdůrazňovat, že tato kritéria jsou pouze směrnici, návodem, a neměla by za žádných okolností být považována za vyčerpávající či konečná. Prostor pro posuzování a formulace cílů by mělo být co nejrozsáhlejší. Také analýza silných a slabých stránek a příležitostí a hrozeb společnosti může napomoci k formulaci správných cílů a opatření.

▪ Provedení analýzy hrozeb a porovnání možných krizí

Metody a nástroje analýzy rizik z hlediska krizového sdělování nejsou totožné s metodami, které jsme použili při zpracování krizového plánu. Cílem analyzování typů rizik a možných krizí z hlediska potřeb krizové komunikace je minimalizovat rozdíl mezi odborným určením rizika a tím, jak na riziko nahlíží veřejnost, média apod.

Systémový přístup k takové analýze vyžaduje realizovat postupně šest kroků:

1. stanovit základní filozofii krizové komunikace,
2. identifikovat a personifikovat jednotlivé komunikační okruhy,
3. vytvořit konstrukci hlavních stavebních pilířů krizové komunikace,
4. stanovit okruhy témat krizové komunikace,
5. provést popis a porovnání krize,
6. stanovit způsob organizace krizové komunikace.

Obsah (náplň) jednotlivých kroků:

Krok 1

Tvorbu scénáře krizové komunikace musíme začít nastavením míry *vnitřní rizikové tolerance* (tzv. risk apetit nebo PÚR – přijatelnou úroveň rizika), kterou organizace (firma) a její management budou schopni akceptovat při cestě k dosažení cílů (co se ještě nebude, a co se už bude považovat za krizi). Stanovit, k jakému typu krize se bude krizová komunikace vztahovat a jaké klíčové informace se budou muset sdělit v okamžiku, když vedení organizace povolí spustit tzv. start line krizové komunikace.

Krok 2

Tento krok představuje proces, ve kterém musí být založen vhodný rámec dvoucestné krizové komunikace, tj. stanovit *s kým je třeba komunikovat* (orgány krizového řízení, akční skupiny, veřejnost, místní správa, politici, média, pojišťovny atd.), *v jakém pořadí a proč*. *Jakou formu dialogu zvolit a proč*. V krizové komunikaci je při poskytování informací nutno postupovat od nejužšího okruhu osob dotčených událostí či problémem směrem ke vnějším okruhům (jako kruhy na vodě, když do ní hodíte kámen). Koho zařadit do jednotlivých *komunikačních okruhů*⁶⁹, je věcí rozhodnutí před zahájením krizové komunikace.

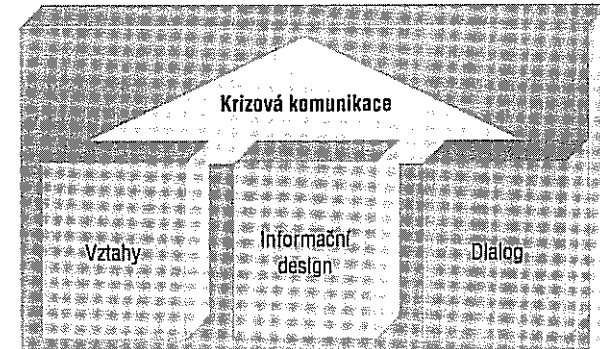
Krok 3

V tomto kroku musíme „postavit“ základní stavební pilíře krizové komunikace. Krizová komunikace je více než pouhé srozumitelné sdělení výsledků analýzy rizik (krizových odhadů). Obecným cílem krizové komunikace je vést dialog (mluvit, psát) o možných problémech, debatovat o rozdílech v přístupu ke krizi v rámci fair play a na základě faktů, a najít řešení v případech

⁶⁹ Pod pojmem „komunikační okruh“ je třeba rozumět pořadí – kdy, s kým, o čem vést komunikaci (např. pozůstalí, orgány činné v trestním řízení, zaměstnanci apod.).

konfliktů či krizi. Byla by ale chyba si myslet, že všech těchto cílů může být dosaženo pouze přísunem informací ohledně možných rizik. Úspěch krizové komunikace je závislý na efektivním sladění tří základních *stavebních pilířů krizové komunikace*.

Obr. 4.1 Základní stavební pilíře krizové komunikace

Zdroj: autor

1. stavební pilíř krizové komunikace – kvalita vztahů

Účinnost krizové komunikace je závislá na kvalitě vztahů mezi všemi účastníky komunikačního procesu. Cílem formování kvalitního vztahu je budování vazby vzájemné důvěry mezi jednotlivými účastníky komunikačního procesu. Bez vzájemné důvěry je krizová komunikace neúčinná. Nedůvěra, ať je ospravedlněna nebo ne, je filtrem, který zastíní všechno, co se neshoduje s něčím názorem. Veškeré úsilí vysvětlit vlastní stanovisko a veškeré pokusy vést dialog jsou pak zbytečné. Důvěřování znamená být schopen se spolehnout na lidi (*důvěra v konkrétní osoby, že budou jednat odpovědně*) a také důvěra v procesy (*důvěra v kvalitu a validitu rizikových analýz*).

Můžeme odlišit *dva typy důvěry*: a) *důvěra vzájemná* (osobní) jednoho účastníka komunikačního procesu v druhého. Jeden důvěřuje druhému, že mu např. poskytne pomoc v nouzi; b) *důvěra profesní* – účastníci komunikačního procesu očekávají, že události jsou řádně (odborně na výši) řízené a proběhnou v duchu očekávání.

Obraz o kvalitě vztahů můžeme získat pomocí odpovědi na kontrolní otázky jako např.:

– Vnímají účastníci komunikaci jako otevřenou?

- Jsou připravené informace transparentní?
- Jsou možnosti při formování komunikace relevantní, rovné pro všechny účastníky?
- Vidí můj komunikační partner mou pozici jako důležitou, věrohodnou a spolehlivou?

2. stavební kámen – informační design

Zpracováním informací a vypracováním scénářů možných krizí vytvoříme základ (jádro) budoucí krizové komunikace. To předpokládá vytvoření reálného informačního designu. Vytvořit informační design znamená:

- Stanovit obsah klíčových sdělení pro každý typ krize (nebo typové krizové situace). Co je potřeba sdělit, kdy, komu a jakým způsobem? Co vlastně potřebujeme sdělit?
- Provést výběr informačního kanálu, tj. rozhodnout se, jak správně informace dostaneme ve správný čas na správné místo. Jinak řečeno, vybrat informační médium, přes které se budou informace sdělovat (rozhlas, TV, tisk, internet, tiskové sdělení, tisková zpráva, tisková konference, video konference apod).
- Stanovit způsob reagování na odezvu veřejnosti. Velice důležité je domyslet, jaký ohlas bude mít zveřejněná zpráva. Bude znamenat uvolnění napětí nebo naopak, vyhocení vztahu? A co když přijde ostrá kritika? Jak budeme reagovat? Bez stanovení způsobu odezvy by krizová komunikace byla pouze jednosměrným procesem a minula by se účinku.

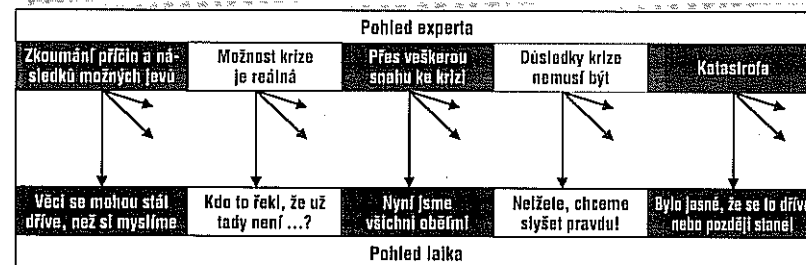
3. stavební kámen – dialog

Informace o budoucí či reálné krizi a způsob, jakým se zprostředkuje, se musí přizpůsobit potřebám, zájmům a úrovni znalostí komunikačních partnerů. To se musí slučovat s jejich stanoviskem, tj. s jejich způsobem nahlížení na riziko. Musí se brát do úvahy politický, náboženský, etický a jiný kontext. Pouze tak bude krizová informace dávat smysl. Krizová komunikace však není a nemůže být pouze jednosměrná. Odehrává se jako dialog mezi různými hráči s odlišnými zájmy a způsoby nazírání na věci. Takový dialog není možné úplně kontrolovat, ale je možné ho formovat.

V tomto ohledu hraje důležitou roli různorodost zájmů komunikačních partnerů (odborníků, veřejností, médií apod.). Odborníci a laici vnímají hrozby a rizika odlišně. Odborníci vidí rizika jako možný řetězec příčin a následků. Laický pohled určuje, jaké druhy spojení se tvoří mezi rizikem a společností a jakou image má daná konkrétní organizace podle názoru veřejnosti. Tento poznatek by měly mít organizace na paměti a podle toho postupovat při

tvorbě modelu krizové komunikace. Efektivní krizová komunikace musí brát v úvahu jak pohled expertů (vědců, odborníků, vedení podniků atd.), tak i pohled veřejnosti (novinářů, i laiků – občanů) a musí odpovídat daným rizikům.

Obr. 4.2 Krize z pohledu expertů a laiků

Zdroj: autor

Krok 4

Čtvrtým krokem tvorby scénáře krizové komunikace je stanovení témat (okruhů) krizové komunikace pro jednotlivá období krize, tj. stanovit obsah (náplň).

Komunikace před krizí

Obsahem zpravidla budou průběžné (občasné, udržovací) informace o stavu připravenosti na krizi, prevenci, materiální přípravě apod.

Krizová komunikace v době krize

Její obsah zpravidla bude:

- analýza příznaků a dosavadní vývoj krize (co se stalo, kdy a kde se to stalo, jak se krizové události vyvíjejí, co již bylo řečeno a kým),
- stanovení (formulování, definování) informací, které se musí sdělit, určení cílových skupin v jednotlivých komunikačních okruzích a stanovit odpovídající komunikační design,
- neustálý monitoring a dokumentace průběhu krize a průběžné informování komunikačních partnerů.

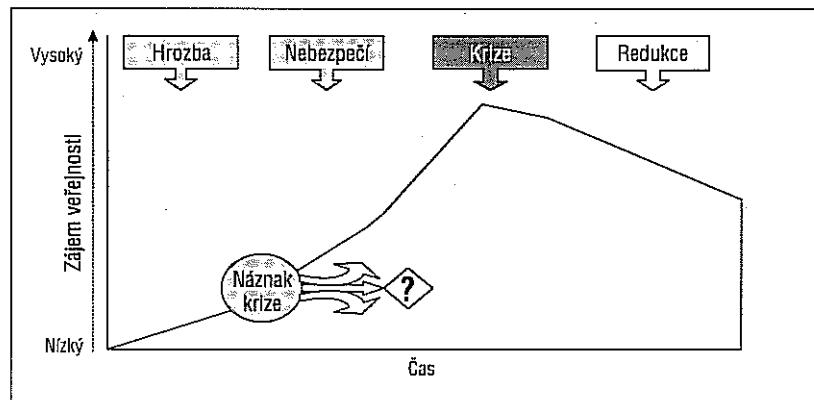
Komunikace v post-krizovém období

Hlavní pozornost krizové komunikace v post-krizovém období musí být zaměřena na ujišťování komunikačních partnerů o tom, že krize je pod

kontrolou, byla úspěšně zvládnutá a nezanechává trvalé následky. Nutno se rovněž morálně i materiálně vypořádat s krizí a informovat o tom partnery.

Na obrázku 4.3 je znázorněn životní cyklus krize versus zájem veřejnosti i v masmédiích o informace v jednotlivých etapách krize.

Obr. 4.3 Životní cyklus krize versus zájem veřejnosti

Zdroj: autor

Z obrázku je vidět, že zájem o krizové dění se stupňuje s expanzí krize. Jestliže zájem o latentní hrozby je skoro nulový, potom období reálné krize (a zejména jejího akutního stadia) je z hlediska zájmu maximálně exponované. Vzhledem k tomu, že v tomto období krize „jde o všechno“, špatně připravený (zplánovaný) nebo vůbec nepřipravený systém krizové komunikace může být rozhodujícím prvkem procesu zvládnutí krize. Z praxe známe mnoho případů, že nezvládnutá krizová komunikace znamenala nezvládnutí celé krize (Spolana Neratovice, pražské metro povodně 2002, kauza bývalého premiéra S. Grose atd.).

Krok 5

Pátý krok procesu plánování krizové komunikace představuje *kvalitativní a kvantitativní hodnocení krize (popis a porovnání krize)*.

Když již máme všechna témata (okruhy) krizové komunikace pro jednotlivá období krizové komunikace vymezeny, nastal čas, abychom odlišili mezi kvalitou a množstvím informací, které máme připravené k předání pro období po vypuknutí krize. Kvalita informací o krizi je zvláště důležitá,

jestliže názory na odhadnutou krizi a její průběh se rozcházejí. Na druhé straně množství informací bude důležité až tehdy, co bude znám přesný druh krize, o které chceme informovat. Porovnání krizí nám může pomoci zlepšit kvalitu informací ohledně krize. Porovnávání může napomoci rychlejšímu vypořádání se s krizí a může odhadnout složitost situace. Nicméně při porovnávání krizí musíme dbát na to, abychom zbytečně nevybudili podezření z manipulace. Také některá porovnání mohou být odlišná nežli vnímání laiků.

Krok 6

Posledním krokem procesu plánování krizové komunikace je *stanovení způsobů prezentace (organizace) krizové komunikace*.

Existuje několik způsobů, jak organizovat krizovou komunikaci uvnitř organizace. Záleží na velikosti společnosti a také na naléhavosti existujících problémů. Obvykle si můžeme vybrat ze čtyř nejvíce využívaných modelů.

Obr. 4.4 Model prezentace výstupů krizové komunikace

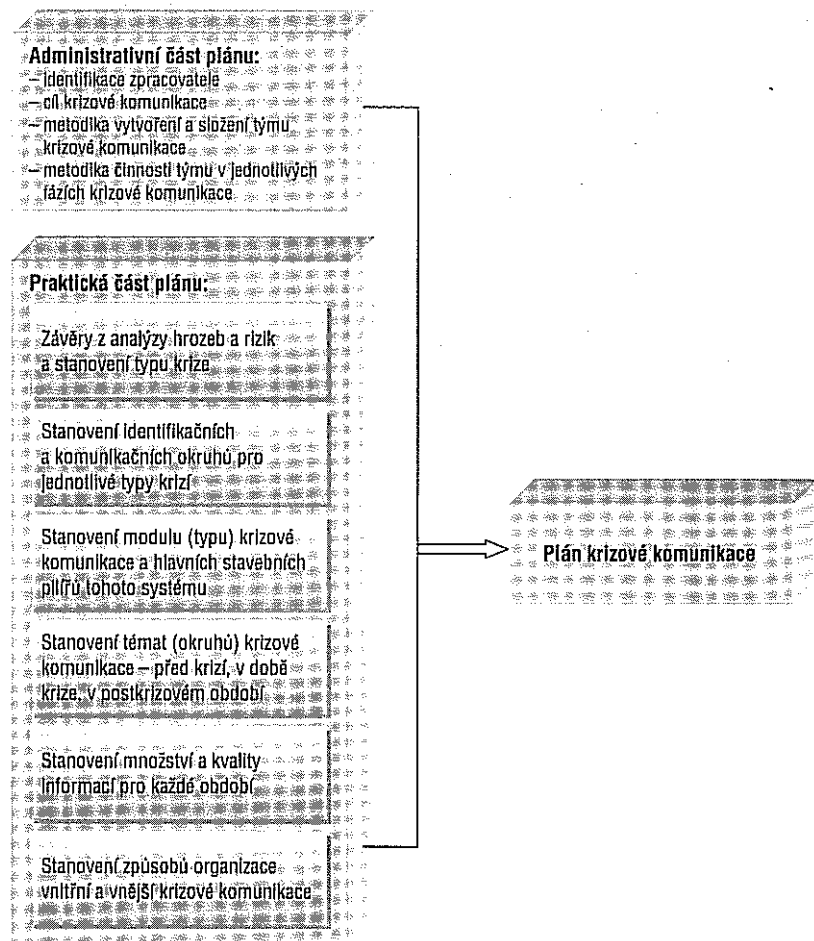

Zdroj: autor

▪ **Plán krizové komunikace**

Výsledkem výše popsané činnosti je plán krizové komunikace, který je přílohou krizového plánu organizace (úřadu, firmy...). Vzhledem k tomu, že žádná právní norma neřeší obsah a strukturu tohoto dokumentu, návrh plánu vychází z provedené analýzy takového dokumentu ve vyspělých demokratických státech Evropy a Severní Ameriky jako i domácích zkušeností. Plán krizové komunikace by měl obsahovat údaje uvedené v obrázku 4.5.

Obr. 4.5 Plán krizové komunikace

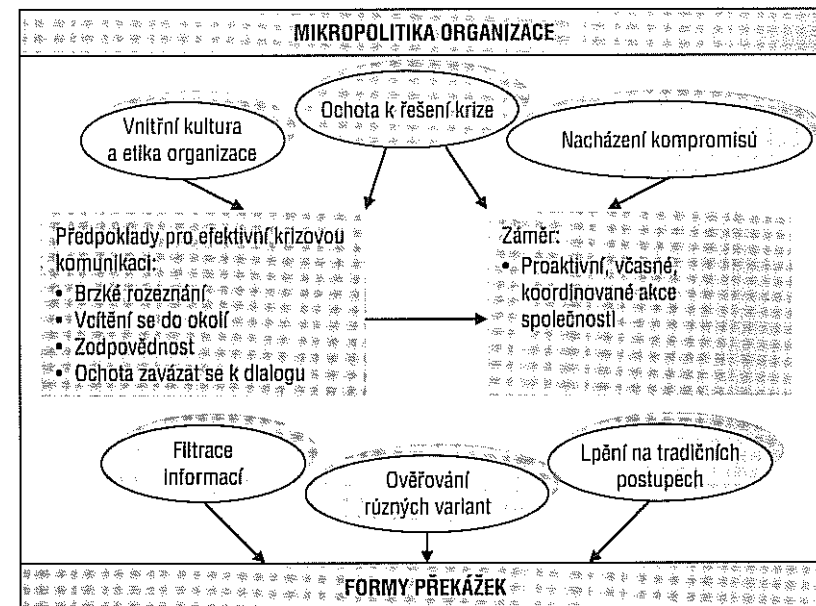
Zdroj: autor

- **Implementace přijatého modelu krizové komunikace uvnitř společnosti**
Koncepty a nástroje krizové komunikace, které byly dosud popsány, jsou ideální příklady. Přestože jsou tyto koncepty a nástroje teoreticky známé a pochopeny pracovníky organizace (společnosti, firmy...), toto samo o sobě není dostatečný základ k úspěšné krizové komunikaci. Důvodem k tomu je

skutečnost, že organizace zpravidla vždy zaostávají za svými ideálními cíli a strategiemi a i jejich implementace je více či méně pomalejší. Z tohoto důvodu je důležité mít na paměti, že pokud se zavádí uvnitř společnosti krizová komunikace, různé organizační překážky mohou snížit úspěšnost a účinky krizové komunikace, nebo dokonce úplně zabránit její funkčnosti. Jinak řečeno, nestačí jen udělat „správnou“ věc, ale také záleží, zda je tato věc správně udělána.

Mnoho z těchto překážek při zavádění krizové komunikace uvnitř společnosti můžeme zpětně vysledovat v rámci teorie společnosti jako „mikropolitiku“. Hlavní prvky zde jsou nesrovnalosti uvnitř společnosti, které mají svůj základ v rozdílnosti zájmů. Společné, pro-aktivní, včasné a koordinované kroky mohou být úspěšné pouze v případě, že zájmy všech účastníků jsou řádně brány v potaz. Jaké překážky mohou vyvstat v případě zavádění krizové komunikace, lze zjistit pouze analýzou organizace společnosti. Některé z problémů, které mohou v praxi nastat při zavádění krizové komunikace, jsou uvedeny na obrázku 4.6.

Obr. 4.6 Mikropolitika krizové komunikace

Zdroj: autor

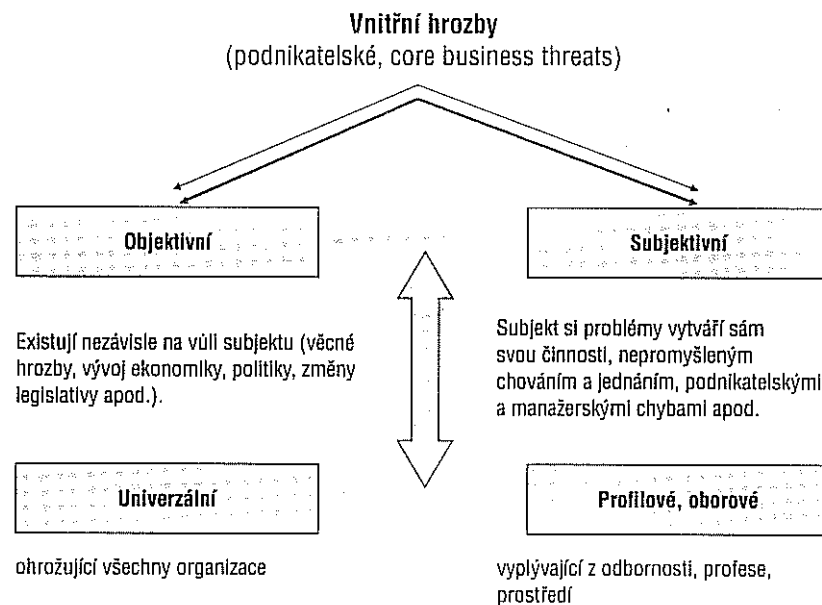
Skutečná krize má několik společných kritických dimenzí, z nichž ke každé musíme správně přistupovat. Jestli kteroukoli z nich nebudeme dostatečně ovládat, můžeme narušit a příp. zničit nejlepší úsilí napravit šance na řešení situace, uzdravení, obnovu navrácení do původního stavu, rehabilitaci a zachování dobrého jména. V odborné literatuře se hovoří o sedmi dimenzích krizové komunikace – *dimenze provozní činnosti, obětí, důvěry (věrohodnosti), chování, očekávání, etiky a ponaučení*. Pokud nedokážeme odpovědět a komunikovat podle standardů společnosti a očekávání, bude to mít za následek řadu negativních výsledků.

4.3 Specifika krizové komunikace podniku

Krize se nevyhýbají žádnému prostředí, podnikohospodářskou sféru nevyjímá. Krize v životě podniku (firmy, společnosti) představují určitý časový okamžik (událost či incident), který je potenciálně, ale ne nezbytně negativní. Kritický bod, kdy se vývoj může dát jakýmkoli směrem. Přestože k pozitivním krizím dochází výrazně méně často, v některých případech jsou krize dokonce vnímány jako příležitost, aby organizace ukázaly svou ostražitost, odpovědnost, přípravu k rychlému jednání a poskytování pravdivých informací či v případě nutnosti přiznání svého dílu viny. Většina podnikových krizí má ale negativní povahu a představují události, které negativně ovlivňují hospodářské výsledky podniků a mají tendenci výrazně zhoršit jejich postavení na trhu včetně ztráty konkurenční výhody. „Ideální“ krize by samozřejmě byly takové, na které by bylo možné se včas připravit. Nebo takové, k nimž by vůbec nedošlo. Jenže takové krize jsou jen zbožným přáním podnikových managementů. Ve skutečnosti krize představují situace, které s větší či menší razancí, dříve nebo později, většinou však nečekaně zaklepají na dveře kteréhokoli podniku (firmy, společnosti).

Krizi je nutno považovat za součást života podniku jako jeho virtuální jistotu. Příčiny krizí mohou mít základ ve vnitřně podnikatelských hrozbách, provozní nebo jiný základ (ekologickou havárii, stávkou, závažný pracovní úraz, propouštění většího počtu zaměstnanců, dlouhodobě nevyplácené mzdy nebo neúspěšné kolektivní vyjednávání, vadný výrobek, smrtelný úraz, sexuální zneužívání v organizaci či korupční aféru atd.).

Obr. 4.7 Vnitropodnikatelské hrozby

Zdroj: autor

Jestliže platí, že žádná organizace (podnik, firma, společnost) není imunní vůči krizím, potom stejně platí skutečnost, že žádná organizace nemůže existovat v naprosté izolaci, hermeticky uzavřená od místního prostředí, jehož je součástí a v němž rozvíjí své podnikatelské aktivity. Každá organizace musí být na krize připravená, musí počítat s tím, že jednou „se to stane“, „jednou to na nás přijde“. Veškerá opatření k předcházení krizím a zvládnání krizi musí vycházet z obecných pravidel a zákonitostí krizového managementu a specifík, které jsou podnikohospodářské i veřejné sféře vlastní.

Z diskusí s představiteli podnikatelských subjektů, kteří od roku 2000 absolvovali na VŠE v Praze některý z kurzů krizového managementu „*Ekonomika a manažerské řízení procesů zvládnání krizových jevů*“⁷⁰, lze vyvodit, že podniky si tuto skutečnost uvědomují. Potvrzují to i renomované výzkumy. Tak např. v roce 2003 provedla Agentura Donath-Burson Marsteller průzkum

⁷⁰ Jedná se o jedno- až tříměsíkové kurzy pořádané Institutem krizového managementu VŠE, které od roku 2000 absolvovalo okolo 200 odborníků ze 113 podniků ČR.

názorů špičkových manažerů firem z žebříčku Czech TOP 100 na téma *krizová komunikace*.⁷¹ Výsledky ukázaly, že většina představitelů 51 největších českých firem si o prevenci a minimalizaci dopadů krizí myslí, že:

- krizovým situacím lze v podnikání předcházet,
- krizovou prevencí by se měl zabývat vrcholový management,
- jako nástroj prevence krizí by měl sloužit (kromě jiných opatření) především systematický monitoring a analýza jak „klasických hrozeb a rizik“ (asymetrických a věcných), tak především „speciálních“ (*ekonomických, podnikatelských, provozních* atd.) vnějších i vnitřních hrozeb a rizik, inovace postupů pro prevenci a řízení krizí, zlepšení znalostí o způsobech fungování vlastní firmy, znalostí rizik u klientů, dodavatelů a konkurence,
- znalost reálných hrozeb a z nich plynoucích rizik vede k zisku konkurenční výhody,
- investice do identifikace rizik a prevence krizí je výhodná,
- podnik (firmu) často nezničí samotná krize, ale to, jak management s průběhem krize nakládá. Důležitou roli v tomto procesu hraje krizová komunikace.

Přestože toto objektivní povědomí o krizové zranitelnosti podniků je všeobecně známo, v případě nenadálé krizové události většinou dochází k překvapení, efektivita, dovednost a racionalita rozhodování se často mění na chaotická manažerská gesta a subjektivní určování a řízení toho, co je třeba vykonat a říci v takových případech. Uvnitř firmy narůstá vzrušení a zmatek, veřejnost nemá dostatek reálných informací o tom, co se v dané firmě děje, posléze disharmonie činnosti firmy překonává přijatelnou míru, problém přestává být pod kontrolou, prosakuje na veřejnost a krize exploduje v médiích. To je moment, kterému říkáme „bod zvratu“. Do určitého okamžiku je totiž narůstání krize proces vratný, dá se stabilizovat. Ale jakmile se bod zvratu krize promešká, tok informací eskaluje, průběh krize se stane živelným, manažeri ztrácejí kontrolu nad informacemi, jejich časování (rytmus, pořadí a dávkování) už neřídí management, ale je ovládáno zvenku silami mimo firmu. Média podrobují firmu intenzivnímu a pečlivému zkoumání, odhalují chyby v minulost firmy, na každou neurčitost reagují spekulací, rodí se fámy. Obecně platí pravidlo, že čím atraktivnější je předmět události a čím více je neurčitostí ve sdělených informacích, tím větší jsou fámy.

⁷¹ Informace: Průzkum mezi českými manažery: Rizika a krize 2003. In www.dbm.cz/pruzkum/.

Proč manažeri takovou situaci připouštějí? Příčinou bývá základní komunikační rozpor mezi manažerem a médii. Snahou manažera je nemít žádná překvapení, snahou médií je přinést veřejnosti co nejvíce překvapení. Management má dost informací, aby „ataku“ čelil, ale špatně s nimi nakládá. Snaží se vyloučit externí vlivy, soustředí se na krátkodobé cíle, časem propadne panice a sám se stane živnou půdou pro růst krize. Nepřípravená a špatně vedená krizová komunikace je optimálním prostředím i stimulatorem (urychlovačem) jakékoli krize. Krizová komunikace je, bohužel, jedním z nejslabších článků krizové připravenosti našich úřadů i firemních managementů. Denně jsme svědky neuvěřitelně amatérských „úletů“ manažerů neschopných čelit dovedně rozehraným mediálními kampaním.

Prevence je vždy lepší než následná léčba. Nemůžeme však předcházet krizím jen tím, že na ně budeme dobře materiálně, věcně připraveni. Stejně důležitá je *komunikační připravenost firmy*. S dobrou přípravou v komunikační sféře jsme schopni zaručit přinejmenším zmírněný dopad krizí. Jsme schopni zabránit tomu, aby se „banální“ nehody proměnily v krize, v náhlé komunikační „šumy“ a v otevřené konflikty ve sféře styku s veřejností. Většina představitelů 51 největších českých firem (ve výše zmiňovaném průzkumu Czech TOP 100) uvedla:

- hlavním důvodem neobjektivního informování médií o krizových situacích ve firmách bývá nepřipravená nebo špatně vedená krizová komunikace,
- aktivní komunikace s médii je základním komunikačním nástrojem v krizové situaci,
- nedostatečná komunikace s médii během krize má podstatný vliv na zvládnutí či nezvládnutí krize firmy,
- nejtěžší částí krizové komunikace, alespoň v raném stadiu krize, je přesvědčit nejvyšší vedení podniku, že nějaká krize vůbec je,
- základem pro dobrou krizovou komunikaci je prozíravá proaktivní krizová strategie firmy, která musí být založena na:
 - *důkladné znalosti hrozeb a rizik*, které mohou vzejít z činnosti podniku (firmy, společnosti). Předtím než se taková sdělovací strategie vyvine, musí se rizika identifikovat, zhodnotit a najít cesty jejich diverzifikace či zvládnutí,
 - *existenci životaschopné, proaktivní kultury a etiky podniku* (firmy) s jejím společenským prostředím. Základním kamenem takové kultury je včasná identifikace krizových problémů týkající se podniku a aktivní a dialogově orientované formování vztahů s různým zájmem a všemi účastníky komunikačního procesu. Součástí takové kultury

podniku je i připravenost převzít společenskou a sociálně-politickou odpovědnost za případné problémy způsobené podnikem (firmou),

- *účinné vnitropodnikové krizové komunikaci.* V závislosti na velikosti podniku a naléhavosti existujících problémů existují různé způsoby organizace krizové komunikace uvnitř společnosti. Při implementaci krizové komunikace uvnitř organizace, musíme vzít v úvahu vnitropodnikové mikropolitické překážky, které mohou za určitých podmínek bránit účinnému krizovému sdělování. Zvládnání krize v podniku vhodným nástrojem není jen gestem vospělosti, ale je konáno především pro zajištění existence a minimalizaci nákladů vzniklých z důvodů krize.

Ne vždycky se všechno podaří, a to platí nejen pro konání a jednání člověka, ale i firmy. Neúspěchy nezáleží jen na firmách samotných, mohou se přihodit i souhrou náhod nebo nepředvídatelnými okolnostmi. Úspěšné přežití krize ale vždy do značné míry závisí na schopnosti komunikovat s veřejností, s okolím firmy. Nedostatečná komunikace vede k nedůvěře, konfrontacím a konfliktům. Naopak preventivní krizová komunikace, ve které podnikové organizace budou rovnoprávným partnerem občanům, veřejné správě, ale i médiím přispívá k lepšímu zvládnutí takové situace. Komunikace občan – obec – podnik dává prostor pro vyslyšení názorů, pochopení obav a potřeb zúčastněných stran. Je základem pro hledání společných řešení a jejich realizaci.

Krizové situace zdaleka nejsou soukromou záležitostí pouze těch, kterých se týkají. Oč častěji je doprovází mlčení, přešlapování na místě, chaos a panika a komunikační neuměteltví, o to více přitahují pozornost veřejnosti. Právem. A čím větší sousto, tím déle je média přežvykují. Hezky pomalu a důkladně. S hlavou v písku se komunikuje prachbídě. S hlavou vztyčenou obtížně, ale přece. Každé podnikání s sebou přece nese riziko i příležitost. V krizi to platí dvojnásob. A nemá-li se v době všudypřítomných médií krize vymknout z rukou, stojí za to zvážít, zda přece jen není správnější komunikovat dříve, než se věc provalí nebo naroste do gigantických rozměrů.

Komunikační strategie podniku proto musí odrážet schopnosti podniku reagovat jak na předvídatelné, tak i na nepředvídatelné krize. Pokud jde o první případ, je povinností podniku mít připravený plán krizové komunikace a podle něho postupovat. Ve druhém případě, kdy krize nelze dopředu rozumově předvídat, musíme být připraveni řešit je metodou ad hoc, až se objeví první příznaky (symptomy) je třeba použít metody trouble shootingu a urychleně připravit potřebnou variantu krizové komunikace. Taková varianta vyžaduje především najít uspokojivé odpovědi na tyto otázky:

- Co nejhoršího se může stát?
- Jaká je nejpesimističtější varianta dalšího vývoje?
- K jaké mezi může dojít vývoj nastupující krize?
- Jaké mezní důsledky může přinést vývoj situace bez zásahu?
- Kdy a jak začít s krizovou komunikací? S kým a v jakém pořadí komunikovat? Co komu sdělit?
- Co to udělá s podnikem? Jakou reakci od oslovených komunikačních partnerů lze očekávat?

Základem krizové komunikace podniku musí být připravený plán a dodržování praxí ověřených metodických postupů a doporučení, zejména:

- reagujte ihned a co nejdříve se začněte řídit krizovým plánem (pokud ho máte),
- kampaň musí řídit představitel TOP managementu firmy, který by měl být odborně dobře připravený a psychicky odolný, aby se nenechal ovládat emocemi,
- nezatajujte informace. Sdělte médiím co nejvíce, ale držte se faktů a skutečností. Nic neodhadujte, nic nepředpovídejte,
- mějte připraveny všeobecné informace, abyste měli něco v ruce, než zpracujete informace reagující na konkrétní situace,
- jakmile je to možné, udělejte tiskovou akci (konferenci, briefing) s představiteli TOP managementu firmy (společnosti),
- v komunikaci nepoužívejte příliš mnoho odborných termínů, komunikujte tak, aby vám rozuměla nejširší veřejnost (nebo všechny cílové skupiny, o které stojíte),
- krize může mít dlouhou odezvu, připravte se na to, že můžete komunikovat s médii ještě dlouho po události, nejspíš to však nenastane.

Důležitým prvkem je vytvoření *metodiky pro řízení vnitřní a vnější komunikace podniku v krizových situacích*, která by měla zahrnovat:

1. Charakteristiku celkové situace a jevů, které způsobují komplikace podniku.
2. Identifikaci potenciálních oblastí krize. Definování těžiště krize a základních postupů pro zvládnutí krize.
3. Stanovení komunikační strategie a zavedení opatření k její realizaci.
4. Nastavení systému využití dostupných komunikačních kanálů.
5. Vytvoření týmu krizové komunikace, jeho personální složení z hlediska funkční pozice, popis činnosti členů týmu v době krize.

6. Stanovení zásad komunikace s novináři, veřejností a ostatními účastníky komunikačního procesu.
7. Stanovení postupů technického zajištění činnosti týmu krizové komunikace.
8. Vytvoření plánu krizové komunikace.
9. Příprava a provedení simulovaného tréninku krizového komunikačního týmu, provedení komunikačního auditu a zavedení efektivního vnitřního komunikačního systému, Vytváření příležitostí ke komunikaci.

Kvůli objektivitě je ale třeba uvést, že příprava interního krizového manuálu je jistě dobrým krokem pro řešení krizových situací, praxe však ukazuje, že každá krizová situace je specifická a není zcela možné se na všechny odpovědně připravit. Řešení krizových situací vyžaduje originalitu, operativnost a ochotu nést odpovědnost.

4.3.1 Krizová komunikace – účinná zbraň i léčebná metoda

Vždycky jsme neměli rozhlas a televizi, vždycky jsme neměli 24hodinové zpravodajství, vždycky jsme neměli telekomunikační satelity na orbitu ve vesmíru, vždycky jsme neměli informace na internetu, ale dnes všechny tyto moderní komunikační prostředky máme. Jestliže jsou dnes média schopna komunikovat zprávu o krizové události v momentě, kdy k ní došlo, pak dnešním požadavkem na krizovou komunikaci je, aby organizace (podnik, firma...) byla připravena reagovat téměř stejně rychle. Neschopnost obrátěného komunikování v době krize může mít pro podnik fatální důsledky. A protože tomu lze předejít, byla by to naprosto zbytečná abdikace, zbytečné podlehnoutí.

Aby nedošlo ke zbytečné „smrti“ podniku, je třeba předvídat *události dvou kategorií*: a) události, které pravděpodobně nebude možné úplně ovládat a b) události, u kterých bude vaše míra ovládnutí podstatně vyšší. Dále je třeba vzít jako skutečnost fakt, že jde o „vaši“ krizi. A protože se jedná o „vaši“ krizi, máte možnost utvářet alespoň počáteční vnímání toho, k čemu došlo. Avšak pozor – jako při všem ostatním – doba, kdy s tím začínáte, nenastává v momentě, kdy krize na vás dolehla, ale dlouho předtím. S krizovým komunikováním je třeba začít již v době, kdy se v žádné krizové situaci podnik nenachází a kdy je možno vybudovat rezervoár dobré vůle. Vedení organizace by mělo zajistit, aby určený komunikační pracovník (tiskový mluvčí, krizový manažer atd.) udržoval s médii dobré vztahy. Vaše organizace by se

měla těšit vysoké důvěryhodnosti, vedení by mělo být vůči médiím otevřené, vaše organizace by měla mít dobrý krizový plán.

Vedle seznamu potenciálních krizí je dobré v krizovém plánu mít i pasáž nazvanou např. „*Katalog krizových zpráv*“ (reakcí podniku na všechny možné krize), kde uvedete různé varianty krizových prohlášení.

Jste-li výrobní organizace a potenciální krizí může být technická či technologická havárie (mimořádná událost), měli byste ve svém plánu mít veškeré relevantní bezpečnostní zprávy vašeho podniku z poslední doby. Tyto informace vám umožní vydat rychle prohlášení, které bude uvádět něco v tom smyslu, že:

- ... před tím, než došlo k této nehodě, náš podnik neztratil v průběhu posledních pěti let ani jednu pracovní hodinu v důsledku nehody...,
- ... jsme jednou z nejlepších firem v oblasti bezpečnosti práce, jak dokazují následující ohodnocení Úřadu bezpečnosti práce ...,
- ... zařízení, jehož selhání nehodu způsobilo, bylo naposledy podrobeno prohlídce a označeno jako provozuschopné před měsícem...,
- atd.

Pokud provozujete chemickou továrnu a potenciální krizí může být znečištění nebo únik toxických látek, měli byste být připraveni okamžitě podat zprávu o výsledcích ekologických a zdravotnických kontrol provedených státními orgány, prohlášením podobného druhu jako:

- ... je sice pravdou, že tento podnik byl Agenturou pro ochranu životního prostředí uveden ve spojitosti s úniky, avšak jednalo se pouze o tři úniky za posledních šest let; Z toho k poslednímu úniku došlo přede dvěma lety...,
- ... naše společnost investovala jen během posledních dvanáct měsíců X milionů korun do zlepšení našeho systému odstraňování odpadů...,
- ... naše úroveň plnění ekologických požadavků demonstruje snahu společnosti chovat se jako dobrý soused a jako firma vyrábějící ekologickým způsobem...,
- atd.

Pokud ve vaší továrně existuje riziko exploze, jednou z prvních otázek, na niž budou média žádat odpověď, bude, kdy došlo k *poslednímu* předchozímu výbuchu. Pamatujte si, že toto bolestivé „vyhrabávání pradávnej minulosti“ začíná právě nyní, během akutní fáze krize.

Je důležité vyslat tento druh zpráv na veřejnost v počáteční fázi krize. Vy ve skutečnost nic nezatajujete, pouze pravdu prezentujete v *kontrolovaném*,

proaktivním balení. Musíte být připraveni reagovat. Musíte předpokládat otázku medií tím, že odhadnete typ krize, kterému budete nuceni čelit. Tím, že nebudete ztrácet drahocenný čas hledáním těchto informací, se uvolníte pro řízení vlastních každodenních, i minutových aspektů krizové komunikace v období akutní krize. Umožní vám to jednat *proaktivně*, na rozdíl od jednání reaktivního.

Vaším úkolem je usilovat o to, abyste za všech okolností byli schopni kontrolovat a řídit zprávy, kontrolovat a řídit komunikování, kontrolovat a řídit krizi. Vaší snahou musí být vydat zprávu nebo prohlášení pravdivým způsobem, ale tak, aby toto prohlášení nepoškodilo image firmy, aby postavilo vaši firmu do nejlepšího světla. Vaším cílem je raději vydat proaktivním způsobem co možná nejpozitivnější prohlášení, než se dostat do situace, kdy budete nuceni pozice bránit proti negativním reaktivním otázkám ze strany médií.

Jednou z nejvíce frustrujících věcí je situace, kdy zpravodajská média naprosto ignorují všechno pozitivní, co kdy bylo ve vaší firmě vykonáno, a podávají zprávy pouze o negativních aspektech věci. Z toho důvodů, pokud budete schopni v průběhu krize zaujmout proaktivní postoj, budete v lepším postavení, umožňujícím vám řízení zpráv.

Když vypukne krize s krátkou dobou vzplanutí, je důležité, aby fakta byla shromážděna okamžitě. Přestože bude prvotní zpráva sestavená sběrateli skutečností jen letmá, může osobě s rozhodovacími pravomocemi poskytnout alespoň představu o šíři a velikosti krize. Tyto informace osobě s rozhodovacími pravomocemi napoví, *koho* z týmů krizového managementu bude nutno svolat, *jakým způsobem* a *kdo* kontaktování provede.

Kdyby se např. firma Škoda rozhodla, že je nutné stáhnout z trhu zpět jeden z modelů svých automobilů, pravděpodobně by uvědomila své zákazníky prostřednictvím doporučené pošty. Pokud by však existovalo potenciální nebezpečí okamžitého charakteru, doporučená pošta by pravděpodobně mohla být příliš zdlouhavá a firma Škoda by určitě použila elektronickou poštu, aby uvědomila své zákazníky o hrozícím nebezpečí.

V jiných případech, kdy např. hrozí bezprostřední nebezpečí nákazy z nějakého, již dříve do obchodní sítě distribuovaného produktu vaší firmy, však jsou i e-maily příliš pomalé. V takových případech může vaše firma využít služeb rádia, TV vysílání nebo internetu a upozornit zákazníky i prodejce na závadnost daného výrobku. Čas, který uplyne od okamžiku předání této zprávy médiím do doby doručení zprávy adresátům, netrvá víc než 30 minut, a to může zachránit řadu životů a hodnot. V takovém případě ale musíte mít

podobné zprávy připraveny dopředu, a nevytvářet je až po vzniku takové události.

Osoba zodpovídající za řízení krizové komunikace musí být se všemi těmito metodami obeznámena a musí vědět, kterou z nich použít pro tu kterou část veřejnosti. Tiskové konference, vydávání zpráv, interview, telekonference a tak dále, by měly sloužit jako komunikace namířené k masovému trhu. Zatímco masové komunikace mohou v závislosti na druhu krize každopádně hrát rozhodující úlohu, existují další skupiny, vyžadující specifický způsob komunikování:

▪ **Zaměstnanci**

I když se o krizi dovědi nejdříve z televizních zpráv či zpráv na internetu, měli by být uvědomeni při první možné příležitosti – nejpozději do 24 hodin po vypuknutí akutní krize – o událostech a o stávající situaci s tím, že další informace jim budou poskytnuty co nejdříve. (Předpokládejte, že jakákoli korespondence se zaměstnanci se nějakým způsobem dostane do rukou médiím. Takže musíte být upřímní, otevření, ale buďte opatrní s klasifikovanými nebo důvěrnými informacemi.)

▪ **Zákazníci**

Je nutno je ujistit o tom, že situaci je řešena a že jejich objednávky nebudou zpožděny (nebo, že budou zpožděny o jeden týden či více). Především však musíte posílit jejich důvěru ve vaši společnost.

▪ **Investoři**

Neuvádějte je v omyl, snažte se však vyslat jim zprávu takového obsahu, že jejich důvěra v manažerský tým bude stát na dobrých základech. Podejte jim zprávu o tom, co se děje, ujistěte je, že vše (nebo by brzy mělo být) je pod kontrolou, a sdělte jim, že budou dostávat pravidelná komuniké až do doby ukončení akutní krize.

▪ **Vládní, regionální, místní činitelé**

Komunikace s touto skupinou bude přirozeně záviset na charakteru krize a na jejím potenciálu způsobit v komunitě rozruch, pozdvižení nebo škody.

▪ **Pojišťovací společnosti, právníci**

Komunikace s touto skupinou bude vedena podle potřeby.

▪ Rodiny obětí

Tito lidé by měli být kontaktováni osobně, pokud možno nejvýše postavou osobou společnosti, která je momentálně k dispozici.

Jednou z dalších komunikačních metod je *metoda placené inzerce*. Nezavrhujte tento nákladný způsob dosažení vašeho cíle, zejména pokud máte v úmyslu:

- demonstrovat váš soucit výrazněji, než je možné prostřednictvím zpravodajských médií,
- sdělit důležitou zprávu přímo („Můžeme vás ujistit, že když otevřete naše vstupní dveře, které jsme byli nuceni zavřít v důsledku tragického požáru, najdete nás tam opět a lepší než kdykoli předtím...“),
- pokud máte jakékoli otázky týkající se našeho výrobku, zavolejte nám prosím na bezplatnou linku, číslo...“),
- ohlásit, že jste zpět v podnikání atd.

Několik dalších poznámek na adresu *krizového komunikování „pod palbou“ novinářů*:

- Mluvčí (profesionální nebo určení pracovníci firmy) musí za všech okolností hovořit jednotně.
- Musí být kdykoli a snadno přístupni médiím. Obstrukce dosáhnou účinku právě opačného k tomu, jakého se snažila dosáhnout vaše pozitivní zpráva, a vyvolají dojem, že něco tajíte.
- Vaše přirozená nechuť k vydávání nepřijemných zpráv také vytváří zdání, že něco tajíte.

4.3.2 Jak si poradit s „nepřátelskými médii“

Nejdříve si definujme termín „nepřátelská média“. Přestože je pravda, že někteří reportéři se jako nepřátelští již narodí, jiní jsou k nepřátelství dohnáni komunikátory nebo jejich šéfy tím, že podávají vyhybavé odpovědi, pokud nějaké odpovědi či interview vůbec poskytnou. Jiní reportéři, zvláště někteří televizní reportéři, se zabývají tím, co je všeobecně nazýváno investigativní, konfrontační žurnalistikou.

Přestože je existence „hrozby ze strany médií“ realitou, jsou reportéři většinou slušní lidé, snažící se dělat své řemeslo. A pokud je s nimi jednáno slušně, reagují stejným způsobem. Avšak v průběhu krize, tedy vaší krize, budete mít pocit, jako by se chovali nepřátelsky, stejně jako budete považovat za „nepřátelského“ kohokoli, kdo na vás bude neustále naléhat. Takže když

hovoříme o „jednání s nepřátelskými médii“, máme vlastně na mysli „jednání s médii v průběhu krizi“.

V době krize máte důležité zprávy, které chcete komunikovat. Avšak způsob, jak tyto zprávy budete sdělovat, je často právě tak důležitý jako zpráva samotná. Otázka z zní: *Jak byste se měli setkávat s médii? Jak byste měli komunikovat svoji zprávu?* Možnosti je hned několik:

- osobní setkání a představiteli médií,
- tiskové prohlášení, tisková zpráva, tisková konference,
- interview.

Jestliže se ocitnete v situaci, kdy poskytujete interview jednomu novináři nebo na tiskové konferenci, kde jste nuceni čelit přátelským či nepřátelským médiím, je nejdůležitějším faktorem vaše *otevřenost*. Ani na okamžik si nemyslete, že zde uvedené komunikativní techniky a verbální šermování jsou míněny jako, nebo že by měly vést k jakýmkoli úskokům či k neupřímnosti. Nic nemůže být vzdálenější pravdě. Neupřímnost, nebo méně než upřímnost, ve vztahu s médii pouze způsobí narůstání vaší krize do zdrcujících rozměrů. Povede ke zničení vaší současné a budoucí důvěryhodnosti s médii. Podemele vaše snahy o vybudování mostu překlenujícího vaše dříve popsané averzní vztahy.

Zkráceně řečeno, snaha o méně než otevřenost vůči médiím zvláště v období krize by všechno pokazila. Jak kdysi bylo řečeno jedním moudrým mužem: „Nikdy se nepouštějte do hádky s člověkem, který nakupuje inkoust na celé sudy.“ Uhlazení vašich komunikativních schopností v krizové situaci je míněno pouze jako přidání dalšího šípů či dvou do vašeho toulce. Neposkytne vám to však stejnou palebnou sílu, jakou má pravděpodobně k dispozici nepřátelský novinář, kterým jste interviewován.

Mnoho představitelů podniků se ve snaze o částečné vyrovnání podmínek obrací na specializované firmy z oblasti public relations nebo konzultační firmy z oblasti médií za účelem uspořádání simulovaných tiskových konferencí, kde jsou manažeři v realistickém prostředí interviewováni. Tato interview jsou natáčena, přehrávána a následně analyzována. Najmutí externích konzultantů, aby komunikátory vaší firmy naučili hrát v mediální aréně, vám pomůže překonat pocit nejistoty a trémy při skutečném interview. Takovéto služby, pokud si je firma zaplatí, slouží určeným komunikátorům firmy k tomu, aby až ke krizové události dojde, byli schopni komunikovat s médii a s veřejností uvolněně a s přehledem.

Připomeňme si další pravidla vedení interview:

- Kdykoli odpovídáte na otázku, snažte se do odpovědi zapracovat vaše hlavní poselství. Za všech okolností a bez ohledu na to, zdali odpovídáte na negativní otázku, nebo jenom poopravujete otázku, mějte na paměti váš stěžejní bod, a ten použijte jako hlavní argument. Toto je zvláště důležité při vysílaných reakcích, kde elektronická média hledají dobré, 30 vteřin dlouhé, zvukové „kusy“. V případech použití důležitých statistických ukazatelů se snažte používat metaforická přirovnání. Nehovořte pouze v nepředstavitelných (pro laika) monetárních termínech, ale použijte praktická přirovnání. Pokud chcete zdůraznit důležitý statistický údaj, zajistěte, aby vaši posluchači byli schopni tento údaj pochopit (použijte např. graf, obrázek apod.).
- Nikdy nepoužívejte slova „no comment“. Je to opovrženímhodná fráze (jako kdybyste opovrhovali veřejnost) a je urážlivá jak vůči vám, tak vůči vaší firmě, vůči zaměstnancům firmy a vůči veřejnosti. Pokud nemáte co říci, tak to řekněte, a řekněte proč. (Slyším o tom poprvé. Než vám odpovím, rád bych si to ověřil.) Pokud zde není nic, co *můžete* říci, řekněte to a řekněte proč. (Jak je vám známo, tato věc je v současné době předmětem soudního sporu, a přestože jsem já sám přesvědčen o tom, že spor vyhraje, naši právníci mi doporučují tuto záležitost nediskutovat.) Avšak „no comment“ stejně jako „nolo contendere“ obhajoba u soudu je prakticky považováno za přiznání viny, ignorance nebo arogance.
- „Mimo záznam“ je další fráze, na kterou si je nutno dávat pozor. Krátce řečeno, hlavně pak v případech krizí je nutno počítat s tím, že cokoli řeknete, bude zaznamenáno.
- Existují lidé, kteří během interview praktikují taktiku tzv. stonewallingu, což je různými lidmi vysvětlováno různě. Avšak v tomto kontextu je tento výraz použit pro osobu, která *konstantně* uhýbá médiím tím způsobem, že neříká ani ano ani ne; tím, že nepotvrzuje, ani nepopírá. Pamatujte si, že jak již bylo dříve řečeno, média svoji zprávu získají s vaší nebo bez vaší pomoci. Pokud ji získají s vaší pomocí, je zde větší naděje, že budete mít možnost kontroly nad touto zprávou. Bez vaší pomoci může dojít k tomu, že uveřejněná zpráva bude nejen nevlídná vůči vaší firmě, ale také že bude nepřesná. Kdybyste využili určité míry kontroly nad uveřejněným článkem tím, že byste řídili poselství které podává, měli byste alespoň větší možnost minimalizovat negativní dopady.
- Ve vysílaných interview – ve studiu nebo ve vaší kanceláři – se můžete setkat s několika zvláště obtížnými (můžete zde slovo obtížný zaměnit slovem „nepřátelský“) reportéry či zpravodaji. Pokud si předem zjistíte

nějaké údaje o osobě, která s vámi bude interview dělat, nebo se dopředu seznámíte s formátem pořadu, budete mít alespoň představu o tom, co můžete očekávat.

- Někteří reportéři úmyslně kladou spleť složených otázek v jedné větě, s úmyslem zmást nebo znervózit osobu poskytující interview. Buďte trpěliví, počkejte až reportér dokončí kladení otázek, a potom začněte vaši reakci na položené otázky takto: „Vy jste mi položil několik otázek, na které vám rád odpovím. Dovolte, abych začal vaší hlavní otázkou...“ V ten moment si vy rozhodnete, co je hlavní otázkou.
- Nedovolte reportérovi, aby vám vkládal slova do úst. Když on nebo ona řekne: „Co jste chtěl říci, je vlastně...“, a za předpokladu, že to není to, co jste chtěl říci, reagujte: „Ne, to není, co jsem řekl, a ani to není to, co jsem říci chtěl. Co jsem řekl, bylo...“
- Nebuďte vyvedeni z míry tím, že vás reportér neustále přerušuje. Čím více vás přerušuje, tím více času vám zbyvá na uhlazení vaší odpovědi.

Uhlazování odpovědi je ve skutečnosti jedním z důvodů, proč politici často začínají svoji odpověď na položenou otázku pohotovou frází „Dovolte mi o tom říci toto...“ nebo „Dovolte abych byl naprosto konkrétní...“ nebo „Dovolte mi připomenout...“ či dokonce „A tady je znovu to vaše...“. To jsou příklady toho, jak zkušební politikové získají zdržovacím manévrem čas, který potřebují k „učesání“ svých myšlenek.

Zvláště je potřeba na to pamatovat v případech, kdy jste v živém vysílání během interview nebo se účastníte na tiskové konferenci, rozhodně nechcete způsobit „hluché místo“ mezi okamžikem položení otázky a okamžikem vaší odpovědi. Takže tak jako je tomu v případě politiků, je v naprostém pořádku mít připraveny vaše pohotové reakce tak, aby bylo možno je použít v případě potřeby získat několik vteřin „To je dobrá otázka...“ nebo „Jsem rád, že se ptáte právě na...“ nebo „Pokusím se ujasnit, jestli jsem dobře porozuměl vaší otázce...“ a tak dále.

V době pokládání otázky se za každou cenu vyvarujte nutkání přerušit vlastní mlčení různými vzdechy. Přestože obdivné vzdychání je naprosto přijatelné v každodenní konverzaci, je naprostým tabu v průběhu vysílání. Vaše vyjádření porozumění během pokládání otázek ztěžuje posluchačům sledování dialogu.

Avšak hlavní věcí, kterou je třeba mít na mysli, je to, abyste se při jakémkoli způsobu odpovědi na otázku snažili zapracovat připravenou zprávu do této odpovědi. Je možno se vsadit, že zítřejší ranní noviny uveřejní zprávu, „Pan Novák (to jste vy), prohlásil to a to“; a ne „Pan Novák prohlásil to a to,

přestože byl dotazován o tom a tom.“ V tomto případě není ani tak důležité, co řeknete. V krizové komunikaci je důležitější, jak to řeknete.

Pokud však vás moderátor neustále přerušuje a nedává vám žádnou možnost reagovat, měli byste pevně trvat na tom, aby vám umožnil odpovědět. Samozřejmě tento styl kladení otázek je pravděpodobně vlastní tomuto moderátorovi a vy jste to měli vědět před tím, než jste dali souhlas k účasti na jeho programu.

Je zde však také potřeba zaplnit stránky novin zajímavou zprávou; je nutno hledat hlouběji než konkurenční reportér, a je nutno získat zprávu první. To slovo je „konkurence“, a ta je v oblasti médií je nelétostrná. A to je spolu s existencí tolika mediálních tržních míst důvodem, proč je dnes taková obrovská přemíra krizí, kterou jsme my jako pozorovatelé každodenně zahrnováni. Někteří lidé tvrdí, že tato konkurence vlastně vytváří krize, které jsou potom médií pokrývány. Pokud je to pravdou, je to dalším důvodem pro to, abyste rychle získali kontrolu nad vaší zprávou.

Takže s přihlédnutím k výše sdělenému možná média mají právo být nepřátelská.

4.4 Krizová komunikace a globální média

Turbulentnost, kritické až krizové změny bezpečnostního prostředí – to jsou jedny z hlavních rysů společnosti 21. století. S „internetem“ se objevilo nové médium, které na jedné straně zvyšuje rizika spojená s informacemi, jejich volnou dostupností, interaktivitou, globálností a možností ekonomické, politické a mediální komunikace. Tato globalizace komunikace pak vede ke ztrátě žurnalistické kontroly nad informačním trhem. Na druhé straně komunikace založená na „internetu“ zvýšila možnosti zabezpečení informací takovým způsobem, který do jeho objevení nebyl možný. Mluvíme-li o krizové komunikaci, vede to zákonitě k otázkám: *Snižuje, či zvyšuje internet rizika komunikačního procesu? Posiluje internet vizi globální krizové komunikace? Posiluje internet strukturální transformaci veřejné sféry?*

Internet a krize

Existuje-li nějaká událost, která nám má nejlépe potvrdit oprávněnost obav, že žijeme ve společnosti globálních rizik – pak to bylo 11. září 2001, útoky na města New York a Washington. Na vnitrostátních amerických linkách byla unesena čtyři dopravní letadla. Dvě z nich narazila do věží Světového

obchodního centra (WTC), jedno do Pentagonu a poslední z nich spadlo na pole blízko Pittsburghu. Obrázky hořících věží WTC dokumentovaly, že globalizace není jednostrannou ulicí začínající zprůměrněním zemí a končící rozvojovými zeměmi. Globalizace je spíše druhem síťového efektu, ve kterém hraje komunikace důležitou roli. I symbol útoků, které zasáhly ekonomická a vojenská centra americké kultury, ukazuje druh komunikačního dopadu.

Celosvětové komentáře o událostech 11. září jsou pak unikátním svědectvím toho, jak pracuje krizová komunikace na globální úrovni prostřednictvím internetu. Ze zvláštního hlediska komunikace při této události a následných útocích antraxem (snětí slezinnou) je paradigmatickým v krizové komunikaci a hlavně v krizové komunikaci, kde kritickou roli hrál internet. Na tomto příkladu se dají velice dobře demonstrovat různé aspekty vztahů mezi krizovou komunikací a internetem. Velmi brzy po bleskových zprávách o událostech, svět dochází k tomuto poznání:

- média plně objevují a oceňují roli internetu,
- internet dospívá jako nové médium,
- internet hraje při zpravodajství globální roli, nahrazující TV,
- z doplňkového média se stává informační portál,
- strach z „antraxu“ posílá návštěvníky na web.

Z analýzy, provedené koncem září 2001 agenturou Harris Interaktiv, je zřejmé, že po teroristických útocích se internetový provoz obrovsky zvýšil, z původních 3 % na 64 %. Během následujících týdnů se počet připojení k americkým stránkám z jiných zemí zdvojnásobil. Z týdenního průměru šesti milionů na dvanáct milionů. Šedesát čtyři procenta Američanů používalo internet k získání informací o útocích. Připojovali se, aby získali detailnější informace, informace, které nemohli získat jinde, nejčerstvější informace, a aby zjistili, co se stalo zatím, co byli v práci. Více než 17 milionů uživatelů navštívilo webové stránky CNN. Internet se ukázal jako druhé nejsledovanější médium (televize zůstala nejsledovanějším zdrojem informací). Provoz na webových stránkách US Centra pro kontrolu a prevenci nemocí⁷² vyletěl na 118 % během týdne od 7 října. Webové stránky zlákal půl milionu návštěvníků a více než 250 000 z nich vyhledávalo stránky obsahující informace o symptomech, diagnóze a léčení snětí slezinné.

Přímým důsledkem událostí 11. září bylo, že se nejen zvýšil internetový provoz, ale provoz se stal více mezinárodním a více interkulturním. Internet se stal důležitým zdrojem a druhem dorozumívání v čase krizí, obzvláště

⁷² Podle měření web auditorů firmy Nielsen/NetRatings.

když mají globální charakter. A to je možná ten nejzajímavější důsledek celého problému.

Aby bylo možno lépe zdůraznit význam „internetové krizové komunikace“, připomeňme si několik známých pojmů z obecné teorie krizového managementu:⁷³ Jestliže hrozba představuje libovolný subjekt, který svým působením může poškodit nebo zničit konkrétní chráněnou hodnotu nebo zájem jiného subjektu a riziko je kvalifikovaná nejistota, potom si můžeme dovolit prohlásit, že z hlediska potřeb krizové komunikace je riziko hlavním rysem současné společnosti (společnosti realizující se v podmínkách „kritických změn“⁷⁴). Ale riziko není jen záměrnou kvalitou, riziko je především konstrukcí, která znamená, že musíme spíše čelit pocitu rizika (tj. pocitu strachu z hrozby), než objektivní vlastnosti světa. Jestliže konstrukce je veřejná a je částí obecné znalosti, pak může být analyzována jako produkt veřejné komunikace: víme, co ostatní vědí, jen když se zúčastníme stejné komunikační výměny. Takže pokud si znalosti sdělujeme, může být vnímání rizika změněno v obecné vnímání světa. Mediální komunikace tak zdvojila spojení s rizikem. Nejprve by média měla přenášet znalosti, které nám pomůžou snížit nejistotu, a teprve potom by se média sama o sobě stala rizikem, informačním rizikem.

Dalším pojmem, který si potřebujeme osvětlit, je pojem „vyčleněný, otevřený mediální prostředek“. Podle Anthonyho Giddense⁷⁵ „vyčleněný (otevřený) mediální prostředek znamená „prostředek vyvedávající sociální vztahy z jejich lokálního kontextu vzájemného působení a jejich restrukturalizaci napříč nekonečným časoprostorem“. Z toho hlediska jsou pak všechna média vyčleněná (otevřená), jelikož po sobě zanechávají meziosobní komunikaci. Ale internet je nejvíce vyčleněným (otevřeným) médiem, jelikož z meziosobní komunikace poskytuje nejvíce soukromí.

Internetová komunikace není omezená prostorem, nejsou zde žádné hranice pro náklad a je zde neomezený paměťový prostor pro obsah. Dimenze „vyčleněné/otevřené“ tak představuje globalizaci médií. Nejsou žádná časová omezení, což znamená, že zpráva může být uveřejněna kdykoli, příjemci nemusí čekat na žádná data uveřejnění. Zpravodajství může být

podáváno v reálném čase, bez jakéhokoli zpoždění, způsobeného produkcí a distribucí, ale také může být předáno bez jakékoli kontroly kvality. Neexistují zde role oznamujícího a zúčastněného, kdokoli má technické možnosti zprávu přijmout, může ji i odeslat. Může to učinit bez jakéhokoli omezení své role, komentátora, reportéra, obchodníka, občana či politika. Na internetu neexistuje žádné omezení obsahu. Obsah na internetu může na sebe vzít mnoho podob, zprávy mohou mít různé formy, od textu přes od videa, audia, hry až k dopisu. Tento vysoký stupeň otevřenosti dělá internetovou komunikaci velmi rizikovou, protože otevřenost vždy znamená ztrátu kontroly, kontroly nad zdroji a jejich spolehlivostí, kontrolu nad výběrem, kontrolu nad ověřováním. Musíme čelit problémům informačních rizik a komunikačního kolapsu.

Z toho důvodu internet hraje dvojakou roli v krizové komunikaci. Na jednu stranu zvyšuje informační rizika spojená se ztrátou novinářské kontroly nad informačním trhem. Už nemáme expertní systém, ke kterému můžeme přiřadit řízení kvality informací. Na druhou stranu internet rozšiřuje možnosti získání informací způsobem, který až dosud nebyl dostupný. Posiluje svobodné rozhodování veřejnosti a dělá ji více nezávislou na tradičních médiích.

Dvousečný charakter internetové krizové komunikace

Podívejme se blíže na to, jak internet změnil a zlepšil krizovou komunikaci. Můžeme identifikovat několik změn.

▪ Došlo k decentralizaci krizové komunikace

Krizová komunikace se stala mnohosměrnou, více mezikulturní. Když porovnáme válečné zpravodajství z 1. války z Perského zálivu (1991) či Kosova (1999) a současné zpravodajství z války v Iráku (2003) – rozdíl je zřejmý. Nedostatek internetových zdrojů v prvních dvou případech ukazuje krizovou komunikaci zaměřenou především na televizi, s velkou závislostí na armádních zdrojích. V případě války v Iráku byly už internetové zdroje dotovány přímo z místa konfliktu, z e-mailů na webové stránky a všeho toho, co poslali a hlásili soukromí korespondenti a očití svědkové. Tato mnohosměrná forma krizové komunikace dovolila veřejnosti srovnávat a vyhodnocovat rozdílné zdroje a lépe rozpoznat zaujatost vylepšování oficiálních informací.

▪ Zlepšila se kvalifikace novinářů

Mediální komunikace je doplněna o komunikaci osobní, osobní novinářinu. Po první válce v Zálivu se novináři začali považovat za „komatanty“, zpravodaje z první linie, kteří válku přenášeli prakticky živým přenosem.

⁷³ Antušák, E., Kopecký, Z. *Úvod do teorie krizového managementu I*. 2. vyd. Praha : Oeconomica, 2003, s. 21-49. ISBN 80-245-0548-7.

⁷⁴ Vodáček, L., Vodáčková, O. *Management. Teorie a praxe v informační společnosti*. 3. vyd. Praha : Management Press, 1999, s. 19-21. ISBN 80-85943-94-8.

⁷⁵ Giddens, A. *The Consequences of Modernity*. Stanford University Press, 1990, p. 21.

Novináři se nechali proškolit od odborníků z příslušných oblastí, a dnes jsou už jejich komentáře na dobré odborné úrovni.

▪ **Bylo dosaženo non-stop zpravodajství**

Časová neomezenost internetové komunikace znamená, že zde existuje neustálý tok informací; šíření zpráv bez časových omezení. Síťový charakter internetu umožňuje šíření neomezenému počtu lidí. Například pouhou minutu poté, co první letadlo narazilo do severní věže Světového obchodního centra, se o tom na diskusní skupině (slash.org), objevila první zpráva spolu s dotazem na další informace. Internet také urychlil šíření některých klepů, ale také dovolil jejich vysvětlení a nápravu (jako v případě dříve zmíněného videa CNN).

▪ **Internet se stal „hlídacím psem“ oficiální i novinářské krizové komunikace**

Máme rozličné příklady stránek, které zkoumají zpravodajství izraelsko-palestinské krize. Například proizraelská stránka HonestReporting definuje svůj cíl takto: „Existuje mnoho faktorů ovlivňujících naše vnímání pravdy. Pohled na věc je tím nejdůležitějším: pro někoho můžete být terorista a pro někoho bojovník za svobodu (...) Zatímco ve světových médiích existuje zaujatost k jedné či druhé straně, náš koncept je čistě bez antiizraelské zaujatosti – to proto, že věříme, že jakákoli zaujatost je kontraproduktivní pro všechny zúčastněné.“⁷⁶

▪ **Internet se stal globálním archívem krizové komunikace**

Mnohé ze zpravodajství z války ze Zálivu, z Afghánistánu, z Kosova je stále archivováno na webu. V případě události 11. září webové stránky po celém světě tvoří druh virtuálního archivu obětí těchto útoků. Pro výzkum a další vývoj krizové komunikace poskytují tyto archivy neocenitelnou službu.

▪ **Internet vytváří globální virtuální komunity**

Tyto komunity jsou rozdílné od těch, které zahrnují tradiční média a politické zájmy. V těchto komunitách vyjadřují jednotlivci své emoce a často se nutně ptají na vysoce sofistikované otázky.

„Protože celá Amerika byla zasažena událostmi 11. září, internet a 24 kabelových zpravodajství rychle převzalo roli elektronických radnic. Ale jestliže tyto formy komunikace původně vznikly, aby sjednotily zemi dohromady ve veřejném truchlení – během vysílání vzpomínkových služeb a webových

⁷⁶ In www.honestreporting.com.

stránek vzdávající poctu obětem – později se staly národními fóry pro vyjádření úzkosti.“⁷⁷

Události 11. září velmi jasně demonstrovaly, že mediální komunikace je nerozuzlitelně protkána krizemi sama o sobě. Média oznamující krize utvářejí obrázek této krize, a to je samo o sobě faktorem v hybnosti krizi. Mnohé se změnilo od dob prvních novin, kdy událost samu a její zveřejnění dělily měsíce.

Dnes díky real-timeovému zpravodajství jsou události a jejich zprostředkování téměř jedno. To znamená, že se dnes nikdo nemůže vypořádat s krizí bez toho, aniž by vzal v úvahu její mediální obraz. A z toho se dají vyvodit tyto závěry:

- *Integrace internetu do krizové komunikace mění roli novinářství a podřívá sílu sdělení oficiálních zdrojů.* Tak to např. komentoval americký novinář Jim Hall během kosovské krize: „To co můžeme tvrdit je, že novináři a oficiální místa ztratili kontrolu nad informacemi. Jedna z rolí novinářiny v tomto oceánu informací je pomoci čtenáři překonat slepé uličky vznikající kvůli špatným a protichůdným informacím, i z renomovaných zdrojů. Novináři už dále nejsou jen strážci informací, ale stali se průvodci globálním informačním vesmírem.“⁷⁸
- *Média informující o krizích se sama o sobě stala krizovým faktorem.* Ze zpravodajství z první války v Perském zálivu (1998–1999) jsme se naučili, že satelitní TV může být sama o sobě faktorem k urychlení krize, a stejný závěr jsme mohli učinit z pozorování krize po 11. září 2001. Například pokaždé, když Georgie Bush a Usama bin Ládín využili televizi ke svém sdělení, svět očekával, že to nějak ovlivní další vývoj. Ale v užším slova smyslu to platí i pro internet. Teroristé totiž používali internet k plánování a koordinaci svých útoků, což umožnila právě otevřenost tohoto média a s tím související nedostatek kontroly nad komunikací v něm.
- *Média se posunula směrem k veřejnosti.* Satelitní TV, jako např. CNN nebo Al Jazeera, jsou pro veřejnost výchozím bodem. To se ale stává zřejmější s internetem. Kdokoli se v krizi dorozumívá, navíc v krizi mezinárodního významu, musí si být vědom širokého zájmu veřejnosti. Samozřejmě že člověk musí počítat s tím, že přístup k internetové komunikaci se o mnoho liší v různých částech světa. Ale právě to se stává argumentem pro nastolení nového pořádku ve světě informací ve veřejné správě.

⁷⁷ In New York Time, 20. října 2001.

⁷⁸ Hall, J. The first Web War. Journalist Studies, No 1, p. 387-404.

- *Vytvořila se pluralita pohledů na krizovou komunikaci.* Tato pluralita pohledů v sobě samozřejmě zahrnuje i chyby, klepy, pomlavy a chybné informace. Naproti tomu ale stojí obohacení veřejné komunikace z více zdrojů, než jen z těch novinářských. „*Během kosovské krize se internet stal darem z nebes. Jako knihovna, specializovaná vývěska a distribuční metoda pro tucty netradičních zdrojů, začalo toto médium plnit své prázdňné sliby.*“⁷⁹
- *Každý jednotlivý občan je mnohem více odpovědnější za úroveň a kvalitu svého vzdělání, než kdykoli před tím.* Megakrizové události konce 20. a počáteční léta 21. století ukázaly, že každý jedinec se musí více starat o svou informační bezpečnost. V globálním informačním světě nemůže občan nadále delegovat odpovědnost za rizika spojená s informacemi na novináře a další profesionály. Každý se občas musí stát takovým profesionálem v informační bezpečnosti, aby si své potřeby byl schopen zajišťovat sám. Přitom tento závěr není míněn jako jistý druh neoliberalního prohlášení, že každý je zodpovědný za svůj vlastní osud, nezávisle na jeho schopnostech. Tento závěr znamená, že média se musí starat o zlepšení způsobilosti svých posluchačů. A internet je nevhodnějším nástrojem pro tento úkol.
- *Objektivní odlišnosti krizové komunikace.* Tyto vycházející z toho, kde ke krizi došlo. Jestliže porovnáte obrázky explodující jižní věže Světového obchodního centra s obrázky MSNBC, zachycujícími americký útok na Kábul, je na první pohled patrný rozdíl. Krize ve středu mediální společnosti zaručuje plnou pozornost všech médií, která tak způsobuje zcela rozdílnou dynamiku v krizové komunikaci. Toto se vztahuje nepřímou na kvalitu informací, hustotu informací a také na emoční zájem veřejnosti. Takže i šance krizové komunikace jsou velmi nerovné, když je porovnáme s mediálním potenciálem v mediálně rozvinutých společnostech s potenciálem v mediálně nerozvinutých či rozvíjejících se zemích.

SHRNUTÍ

Krizová komunikace je specifická forma sociální komunikace, jejíž předmětem je sdělování (předávání) specifických informací mezi účastníky komunikačního procesu.

⁷⁹ Welch, M. *Kosovo Highlights Failings in Journalism*. Online Journalism Review, NO 9, 1999.

Cílem krizové komunikace je uvolnit správné informace ve správný čas a na správném místě, a tím dosáhnout včasné a odborně plnohodnotné připravenosti orgánů a prvků krizového řízení k následným činnostem, redukovat nejistotu veřejnosti (podřízených, členů rodiny, zaměstnanců firmy apod.), a tím přispět k zajištění jejich „efektivního“ chování, zabránit nebo alespoň zmírnit rozsah negativní publicity poškozující integritu a dobré jméno (image) dotčeného orgánu či prvku systému krizového řízení, firmy, právnické či fyzické osoby, jež by mohla být označena jako původce nebo příčina krizové události.

Krizová komunikace se nedá provádět živelně. Jako každá jiná sociální činnost musí být usměrňována a musí vycházet z určitých, obecně přijatých principů a pravidel. Krizová komunikace není záležitostí tiskových mluvčích, nýbrž věci vedení úřadu, firmy, společnosti atd.

Proces krizové komunikace vyžaduje vyvarovat se *sedmi „smrtných hříchů“ krizové komunikace*, kterými jsou: nepřipravenost (unpreparedness), nevědomost, nevzdělanost (ignorance), mlčení (silence), otažitost (nežádoucí odstup od problému – distance), výmysly, smyšlenky, konstruování lží (fabrication), naivita, bláhovost (naivete)!

Proces přípravy plánu krizové komunikace je proces, který začíná dlouho před krizí, pokračuje v akutním stadiu krize i v postkrizovém období až do úplného vyřešení krize. Je to dlouhodobý proces redukování neznáma, proces předvídání problémů a projektování možných řešení, upřesňování dříve přijatých řešení. Plánování krizové komunikace je založeno na odhadu pravděpodobnosti „*co se může stát*“ a preventivním ovlivňování chování lidí s přesvědčením, že je lepší ovlivňovat chování lidí než podle chování lidí řešit krizi. Plánování krizové komunikace je nutno též chápat jako zvláštní formu vzdělávání zaměstnanců organizace, protože dobře připravená krizová komunikace je ujistí, že organizace (firma) zná jejich názory, uvědomuje si jejich roli, a je připravená hájit jejich zájmy v době krize. Výsledkem plánování je *plán krizové komunikace*, který je přílohou krizového plánu dané organizace a *skládá se z administrativní a praktické části*.

Krizová komunikace nemůže být jednotná pro všechny případy, pro všechny typy krizí. Každá krize má několik kritických dimenzí a ke každé musíme přistupovat odlišně. Jestli kteroukoli z nich podceníme, můžeme se dočkat nepříjemného překvapení, krize se nám vymkne z rukou a výsledek banálního případu může být katastrofální.

Pokrok se nedá zastavit ani v oblasti krizové komunikace. Žijeme v 21. století a musíme pracovat s komunikačními prostředky současné doby. S integrací internetu do krizové komunikace se mění role novinářství a síla

oficiálních prohlášení. S internetem se objevilo nové médium, které na jedné straně zvyšuje dostupnost informací, jejich interaktivitu a globálnost. Tato globalizace komunikace pak vede ke ztrátě žurnalistické kontroly nad informačním trhem. Komunikace založená na „internetu“ zvýšila možnosti zabezpečení informací takovým způsobem, který do jeho objevení nebyl možný. Na druhé straně média informující o krizích se sama o sobě stala krizovým faktorem.

5 ETIKA ŘÍZENÍ KRIZÍ (KRIZOVÁ ETIKA)

Každý člověk má vlastní koncept toho, co je dobré či špatné. Každý z nás má vlastní pohled na problémy a v některých případech se naše pohledy velmi liší. Pochopení etické orientace společnosti je však rozhodující pro stanovení vhodných reakcí jak v běžných každodenních aktivitách, tak především v průběhu krizových situací a krizí. Minimální právní vědomí a znalost principů a norem etiky řízení krizí jsou důležitým předpokladem úspěšné manažerské práce. Přeceňování nebo nedocení jedné z uvedených složek přípravy může mít za následek nekvalifikované rozhodnutí, které poškodí čest manažera nebo způsobí morální a materiální škody ve společnosti. Život ukazuje, že dodržování určitých formálních i neformálních pravidel v organizacích (podnicích, firmách) je nezbytné. Tato pravidla mají být respektována a mají ovlivňovat postupy provádění všech manažerských funkcí. Současný management ve stále větší míře zdůrazňuje potřebu sociální zodpovědnosti vedoucích pracovníků, etiku a kulturu jejich jednání. Obecně platí, že ideálním manažerem v době krize je silná osobnost, která umí udržet klid ve firmě, citlivě prosadit změny a najít vnitřní zdroje pro „přežití“ této těžké doby.

Výchozí pojmy

Absolutistické pojetí etiky je snaha vytvořit myšlenkový rámec, který umožňuje tvrdit, že něco je vždy správné a něco vždy nesprávné. Nemusí to nutně znamenat, že existují neměnná, pevně daná pravidla, toliko říká, že mravní chování lze vztahovat k univerzálně použitelným principům.

Aplikovaná etika řeší konkrétní, praktické otázky týkající se etických rozhodnutí. Sem patří např. bioetika.

Bioetika je podoborem etiky a zabývá se etickými problémy zdraví člověka a jeho péče o ně. Aplikací bioetiky je např. „lékařská etika“, popř. „lékařská morálka“, která definuje vztahy a modely chování mezi lékařem a pacientem. Součástí bioetiky je též „ekoetika“, pod kterou spadá vztah člověka k přírodě (etika přírodních katastrof).

Ctnostná etika je etika, která je více spojována s osobní povahou a méně s principy povinnosti nebo pravidel. Lidé jsou podněcováni k důslednému uplatňování ctnostných činností. Relativní význam má řada ctností, které mohou být klíčem k dosažení úspěchu v některých oblastech světa podnikání. Historií ctnostné etiky lze vystopovat až k Aristotelovi. Studium ctnostné etiky přesouvá pozornost od

činů a výsledku k charakteru člověka, který činí etická rozhodnutí. Jedním ze způsobů je posun od „bytí“ k „dělání“. Ctnostná etika představuje kompletnější reprezentaci životní morálky, a to prostřednictvím důrazu na charakter člověka. Ctnostná etika nás navrácí do konkrétní, smysluplné reality našich životních zkušeností a sociální existence. Praktická aplikace ctnostné etiky vyžaduje dva hlavní prvky: a) individuální nebo organizační charakter jako rutinní vzorec chování včetně záměru a motivace pro etické hodnocení a výběr a b) komunikace morálních vlastností, nebo ctností zdůrazňující významnou morální vlastnost těchto rysů.

Decisionismus, tj. směr etiky, který hovoří, že mravní principy jsou subjektivně ustanoveny, která volíme nebo se pro ně rozhodujeme. Uznáváme-li nějaký princip, nekonstatujeme nějaký fakt, ale činíme mravní rozhodnutí. Uznání mravního principu tedy spočívá v subjektivním mravním rozhodnutí.

Deontologie je věda zabývající se hlediskem, co je morálně správné, bez ohledu na výši dobra či zla, které vyplynou ze správného chování. Chování je důležité, ne výsledek. Chování je determinováno morální povinností. Morální závazek není určený výsledkem chování, ale je určený pravidly a normami, které jsou vyžadovány k dosažení etických akcí. To vyvolává dva různé přístupy: *chování dle pravidel a chování dle zákonů*. *Pravidlová deontologie* tvrdí, že chování by mělo být v souladu s předem stanovenými pravidly nebo normami. Pokud je chování v souladu s pravidly chování, je etické, i když důsledkem je zlo. Tento přístup nás přiměje ke kontrole přístupu k etickému chování. *Zákonná deontologie* se drží toho, že se sice jedná v souladu s normami, avšak je omezena pouze na určité chování. Například chování vůči jiným by mělo být vždy humánní, a každý jednotlivec je povinen vzít v úvahu lidská práva a důstojnost druhých, i když mohou mít zlé následky.

Etika je souhrn norem a pravidel, vyjadřujících názory společnosti na chování a jednání lidí z hlediska dobra a zla, správnosti a nesprávnosti. Je to nauka o mravnosti, o původu a podstatě morálního vědomí a jednání, nebo též teorie morálky. Je disciplínou praktické filozofie, která zkoumá morálku nebo morálně-irrelevantní jednání a jeho normy. Zabývá se teoretickým zkoumáním hodnot a principů, které usměrňují lidské jednání v situacích, kdy existuje možnost volby prostřednictvím svobodné vůle. Na rozdíl od morálky, která je bližší konkrétním pravidlům, se etika snaží najít společné a obecné základy, na nichž morálka stojí, popř. usiluje morálku zdůvodnit. Etika se dále dělí na další disciplíny, jako např. etika analytická, autonomní, deontologická, deskriptivní, environmentální, evoluční, feministická, heteronomní, individuální, metaetika, normativní, žurnalistická etika, podnikatelská.

Etika autonomní, tj. forma etiky, kde si etické zásady stanoví člověk sám, popř. sama společnost. Vychází z autonomie svědomí a svobody jako základní mravní hodnoty. Etika autenticity zdůrazňuje, že jen to je morální, co vychází z čistého

upřímného přesvědčení. Sem můžeme zařadit etiku existencialismu. Jediným příkazem mravním je jednat svobodně a autenticky. Vše je dovoleno. Za vše jsme ale také absolutně zodpovědní. K etice autonomie patří také etika Kantova. Autonomie znamená, že mravní autorita není dána zvnějšku, ale vychází z člověka. Podle Kanta je touto sebeurčující autoritou praktický rozum, který formuluje mravní zákony, platící nepodmíněně. Takovým zákonem je kategorický imperativ. Jednej tak, aby zákony tvého jednání se mohly stát principem všeobecného zákonodárství. Kategorický imperativ je dán sám sebou, není třeba ho dokazovat, mluvíme o mravní apriori. Mravní zákon se projevuje také jako povinnost. Ta podle Kanta rozhoduje o morálně dobrém, které musí být vždy ve shodě s povinností. Naopak sklony a smyslové impulzy, stojí-li proti povinnosti, zapříčiňují jednání nemorální. Autonomní etiky se soustředily na jednajícího člověka, jeho rozum a svobodu. Otázkou je, na co tento rozum a svobodu orientuje.

Etika deskriptivní je forma etiky, která si klade za cíl popsat co nejpřesněji mravní jednání a hodnoty v rozmanitých kulturních podobách.

Etika diskurzu je jedním z nevlivnějších etických přístupů ve 20. století. Autorem je německý filozof Jürgen Habermas. Diskurzivní etika na jedné straně patří ke Kantově tradici a na druhé straně navazuje na neomarxistický motiv demokratizace všech oblastí společnosti. Kategorie etiky diskurzu: a) *Strategické a komunikativní jednání* – dvě základní varianty sociálního jednání – strategické je orientováno na úspěch a nehladí na souhlas, komunikativní jednání je orientováno na dorozumění a snaží se o koordinaci s druhými. Základní teze zní: Komunikativnímu jednání náleží normativní přednost před strategickým. b) *Žitý svět* – komunikace vždy probíhá v určitých kontextech. Předpokládá rámec určený kulturní tradicí. Na tomto pozadí žitého světa má komunikativní jednání nastolit v *diskurzech* dorozumění o tom, zda subjektivní plány, cíle, zájmy jsou slučitelné. c) *Formální princip univerzalizace* – základní zásadou je, že každá platná norma musí splňovat podmínku, že všichni zúčastnění mohou bez nucení akceptovat následky a vedlejší účinky, jež pravděpodobně vyplynou z jejího obecného zachování pro uspokojení zájmu každého jednotlivce. Vlastní obsahové normy musí vždy vzejít až z reálných diskurzů, které proběhnou podle této normy. Tato úvaha náleží ke Kantově tradici. Kant vztahuje kategorický imperativ k subjektivnímu vědomí, oproti tomu Habermas předkládá tuto úvahu do reálné komunikace. d) *Předpoklady diskurzu* – aby byl uskutečněn program principu univerzalizace, musí účastníci diskurzu argumentovat konzistentně, být přičetní a dbali pravdy, musí vést diskurz bez jakékoli represe některé strany. Všichni musí mít v argumentaci stejnou šanci. Je jasné, že to není možné v reálných diskurzech, jde o míru přiblížení se k nim. e) *Společnost* – etika diskurzu požaduje společenské poměry, v nichž mají všechny subjekty možnost uplatnit své pozice a zájmy aktivně a bez nátlaku. Nejsou-li takové poměry, mravní otázky se mění v otázky politické etiky. V případě nepřiměřenosti celého systému se může ukázat jako nutná revoluční morálka, v případě částečné nepřiměřenosti občanská neposlušnost.

Etika environmentální je forma etiky, která řeší vztah člověka (jedince i lidstva) vůči všemu nelidskému.

Etika heteronomní, tj. forma etiky, kde mravní zásady a pravidla jsou chápány jako dané zvnějšku (např. Bohem...).

Etika hospodářství spojuje etické principy a hospodářský požadavek ekonomické efektivity jednání. Řeší etické problémy v otázkách: Co vyrábět? Kolik vyrábět? Pro koho vyrábět? Součástí je tzv. *podnikatelská etika*, která se zabývá odpovědností podnikatelských subjektů ve vztahu k zákazníkům, konkurenci i k budoucím generacím a životnímu prostředí. Forma etiky, která řeší etické problémy související s transformací stávajícího nebo s budováním nového ekonomického řádu v duchu principů spravedlnosti, solidarity, společenského blaha, demokracie, humanity apod.

Etika individuální se zabývá morálními otázkami jednotlivce při jeho úsilí o vlastní blaho.

Etika normativní usiluje o to, najít a analyzovat normy lidského chování. Hledá kritéria pro stanovení „morálně dobrého“ a „morálně špatného“ chování a na jejich základě se snaží formulovat určité zákazy, příkazy nebo jiné normy.

Etika podnikání je forma aplikované etiky, která zkoumá etická pravidla a principy v komerčním kontextu. Je normativní disciplína, zahrnuje *komunitu, kvalitu, roli identity, holismus, integritu a spravedlnost*.

Etika profesní aplikuje obecná etická pravidla na poměry konkrétních oborů lidské činnosti (lékařství, novinářství, poradenství apod.).

Etika sociální je zaměřena na společné, obecné dobro. Hledá univerzální lidské hodnoty, zdůrazňuje práva a povinnosti ve vztahu jednotlivce k lidskému společenství. Je etikou norem, institucí a sociálních systémů. Součástí sociální etiky je i *krizová etika*.

Etika a ekonomika – vztah etiky a ekonomiky se v průběhu historie vyvíjel. V antice se etika neoddělovala od hospodářství, v dalším vývoji pak ano. Dnes vychází najevo, že oddělení hospodářství a etiky není žádoucí, protože narušuje demokratické základy politického uspořádání a destabilizuje sociální snášenlivost. Pokud nejsou nároky hospodářství omezovány morálním principem, hrozí lidské praxi to, že přestane být ve vlastním smyslu lidskou.

Etika a politika – vztah etiky a politiky je stejně starý jako etika sama. Etika se ukazuje jako základní věda ve vztahu k politické vědě. Podle Aristotela patří etika a politika neoddělitelně k sobě. Politika předpokládá moralitu jako podmínku spravedlnosti, která je základem zákonů. V novověku se úzký vztah mezi etikou a politikou ztrácí. U Machiavelliho se politika odděluje od etiky. Nastupuje princip násilí v boji o moc. Politická racionalita dostává ve státních záležitostech bezpodmínečnou přednost před občanskou morálkou a svobodou jednotlivce. Kant

toto ostře kritizoval a postavil „pravou politiku“ znovu zpět na moralitu. Etika je tedy základní vědou, na jejíchž výsledcích stojí politická filozofie.

Etická tolerance vyjadřuje ochotu či neochotu tolerovat to, co se děje podle morálních pravidel jiné kultury, ale je v rozporu s morálními pravidly kultury naší.

Etické chování manažerů představuje dodržování určitých, v dané komunitě obecně uznaných norem jednání. Takové chování je v úzké vazbě na sociálně zodpovědné jednání manažerů. Některé normy jednání může určovat: a) písemná podoba, tj. psané etické normy, některé zákony, ústava, základní lidská práva, přípustné nebo nepřípustné postupy konkurenčního soutěžení atd., b) nepsaná pravidla, tj. morálka, takt, slušnost vůči starým lidem atd. Psané etické normy bere moderní management jako pevně dané, nepsaná pravidla jsou chápána různě, jsou součástí celkové kompetence manažera a v některých případech mu slouží jako filtr při rozhodování.

Etický egoismus zobrazuje čin jako etický, pokud se dosáhne požadovaného cíle. Znamky etického egoismu jsou typické při reakcích na krize. Příkladem může být popírání viny, distancování se od krize, hněv, lichva apod. Tyto reakce jsou čistě obrannými mechanismy, které zřídka vedou k vyřešení krize, ale jsou často vidět v průběhu krize. Vliv etického egoismu je ještě silnější na podnikové úrovni, kde se etická činnost stále více odděluje od osobní etické činnosti z důvodu firemní kultury.

Komunita je společenství živých bytostí, které sdílí určitou oblast (omezenou prostorově, jejich společnými zájmy apod.). Jednotlivé živé bytosti mohou být rostliny, zvířata nebo lidé, kteréhokoli druhu nebo velikosti. Komunitu charakterizuje zejména sdílená vzájemná interakce, vycházející např. ze společných potřeb nebo zájmů. Je pojmem, jenž je užíván v opozici vůči pojmu společnost. To znamená, že komunita je uzavřené společenství individuí, které však nemá uzavřené hranice. Do komunity může vstoupit a stát se její součástí každý, kdo se chce aktivně účastnit její činnosti a mít užitek ze společné práce či aktivity. Komunita v tradičních společnostech dříve označovala soudržné a samostatné sociální útvary, ve kterých byli její členové poutáni nejen narozením, ale i potřebou společného zajišťování potravy a nutností společné obrany. Oproti tomu v moderních společnostech komunita označuje společenstvo lidí, kteří uspokojují své potřeby samostatně a komunitu vyžadují jenom pro uspokojení svých končků nebo zájmů.

Lobbing – Websterův slovník definuje lobbing jako vedení aktivit k ovlivňování veřejných představitelů a zejména členů zákonodárného sboru za účelem prosazení vlastních zájmů. Za neetické formy lobbingu se považují: přemlouvání, podvody, podplacení, vyhrožování.

Manažerská etika je komplex etických formálních i neformálních pravidel a norem, které je v organizacích (firmách) nezbytné dodržovat. Tato pravidla jsou

součástí všech manažerských funkcí, měla by být respektována a měla by ovlivňovat veškeré manažerské činnosti. Současný management ve stále větší míře zdůrazňuje sociální zodpovědnost vedoucích pracovníků, etiku a kulturu jejich jednání.

Metaetika značí směr v etice, který se ve 20. stol. začal šířit v anglosaském filozofickém prostředí. Analýza každodenního jazyka morálky – místo „je to správné“ se začali ptát „co znamená, když řeknu, že je to správné“: Důraz je kladen na výzkum toho, jakým způsobem se výrazy (dobrý, smět, svědomí atd.) užívají. Tato analytická etika byla reakcí na proud myšlení, který hlásal, že výroky o morálce nemají ve skutečnosti žádný jazykový význam. Výraz metaetika lze použít i pro teorii, která zkoumá strukturu etické reflexe samotné – ptá se, jakým způsobem hovoří etika jako věda o svém předmětu.

Morálka – pojem zahrnující všechny systémy pravidel, které řídí jednání v určitém společenství lidí a vyjadřují to, co je pokládáno za obecně závazné. Vztahuje se k určitému řádu. Pod pojem morálka spadá souhrn něčeho, co je spojeno s obecným nárokem na platnost. Souhrn prochází proměnami v průběhu dějin.

Moralita (mravnost) je nepodmíněný požadavek použít osobní svobodu pro dosažení dobra. Neprochází změnami v čase, je to chtění dobra, ze kterého se stal pevný osobní postoj. Co vychází z morality je morálně správné i tehdy, když se v mezím případě dostane do střetu s fakticky platnou morálkou.

Morální hodnoty jsou založeny na vztahu mezi člověkem a jevy, věcmi, skutečnostmi. Nejsou vlastností jevů ale výsledkem vztahování se. Jsou vyjádřením míry významu jakéhokoli objektu pro člověka. Jeví se jako moment emocionálního zaujetí stanoviska. Bývají formálně označovány jako pozitivní a negativní, relativní a absolutní, subjektivní a objektivní. Kde je znak, tam je význam, kde je význam, tam je interpretace, kde je interpretace, tam je hodnota. Kde je hodnota, tam je zájem. Hodnota – to co lidé obecně posuzují jako morální – co se morálně oceňuje, chválí, schvaluje. Hodnoty mravně kvalifikují člověka (dobrý, čestný), úzce souvisejí s povahou bezpodmínečné návaznosti svědomí, s předpokladem, že jednajícím osobou dospěla k užívání rozumu a poznává rozdíl mezi dobrem a zlem. Normy a hodnoty a jejich pozorování vedlo k přesvědčení, že není možné nalézt žádné obecně a věčně platné morální normy.

Morální normy – vznikající normy („pravidla provozu“) jsou opakovaně nedílně spjaty s konstituováním, odvozováním uznáváním a legalizací legitimních hodnot. Pokud někdo poruší mravní normu, může zakusit sociální sankci, je-li ovšem „přistížen a dopaden“. Pro zachování a působení mravních norem je nezbytné jejich nepodmíněné osvojení. Člověk se pro ně sám svobodně rozhodne nebo se podílí na jejich vytváření. Normy jsou tedy sociální pravidla jednání, které žijí tím, že jsou převážně přijímány v sociálních útvarech, platí, pokud jsou široce uznávány. Jsou prvky sociálního étosu. Morální normy jsou proměnlivým vyjádřením nerelativní morální formy – morality.

Nekognitivní pojetí etiky – etika podle tohoto pojetí neříká nic objektivního, pouze vyslovuje osobní preference mluvčího. V takovém případě by etika neměla význam.

Normativní etika představuje reflexivní teorie morálky skrývající dvojznačnost, která pomáhá k rozlišení normativní a deskriptivní stránky etiky. Slovo reflexe znamená „zamýšlení se nad něčím“, ale také znamená „zrcadlení se, odraz něčeho“. Reflexe morálky a morálního jednání tedy znamená dvě věci – systematické zamýšlení se nad morálním jednáním (normativní etika) a zachycování existujících přesvědčení o tom, co je dobré a co zlé – popis morálních představ a tradic, popis důvodů, které lidé uvádějí pro svá jednání (deskriptivní etika).

Osobní etika je základem všech etik.

Podnikatelská etika je normativní etikou a představuje snahu o aplikaci etických zásad do podnikání, s cílem zlepšit podnikatelskou praxi ve veškerých podnikatelských aktivitách. Zabývá se rozhodováním morální povahy. Zdůrazňuje teoretické znalosti a snahu o pravdivé poznání skutečnosti. Odmítá překrucování skutečnosti. Není v rozporu s ekonomii a nelze ji redukovat na respektování práva. Konkrétní aplikace záleží na oboru aplikace (řízení společnosti, ekologie, marketing, rozhodování apod.). Podnikatelská etika zpravidla má několik úrovní jako: a) *individuální etika*, která se týká jednotlivců – podnikatelů, manažerů, majitelů podniku atd.), b) *podniková etika*, tj. etické normy na úrovni institucí a organizací, c) *etika hospodářství*, která je závazná pro společnost jako celek, d) *etika nadnárodních společností*, která souvisí s globalizací mezinárodního podnikání.

Postmoderní etika vychází z faktu, že v postmoderní době jednotu vystřídal pluralita. Každý sleduje své vlastní cíle a svou logiku, aniž by kterýkoli z nich měl univerzální platnost. Společnost není uzavřena nějakým jediným principem či smyslem, nýbrž je to společnost otevřená, která připouští mnohost nejrozmanitějších jazyků neredukovatelných na jazyk jediný. Univerzální celek je v postmoderním světě fikce. Rozhodující význam má intrakulturní pluralita (uvnitř jedné kultury). Pro katalog norem postmoderní etiky z toho plynou dva pozitivní a dva prohibitivní požadavky: a) *Požadavek vzhledu do svěbytných práv a života jiných* – akceptování odlišného je trvalé a účinné pouze tehdy, když není pouze formální ve smyslu tolerance, ale řídí se vzhledem do práv druhého. Jde o uznání druhého s pochopením a vzhledem. b) *Požadavek chápání logiky jiných* – je třeba chápat způsob, kterým jiní vyvozují své požadavky a argumenty, ale i to, že jejich možná nezvyklé nebo i pohoršlivé vyjadřovací formy jsou zcela adekvátní. Směšně se tyto formy jeví jen do té doby, než si uvědomím, že je posunuji podle svých vlastních forem nebo podle svého standardu. c) *Zapovězení přesahu v souvislostech* – z kritérií jedné souvislosti se nesmí dělat kritéria pro souvislost úplně jinou, vůdčí principy logiky jedné životní formy nesmějí být slepé nebo potichu zobecňovány. Taková absolutizace a nadvláda jsou základní chybou ve světě určeném podnikavou pluralitou. d) *Zapovězení odvolávání se na nadřazenou životní formu* –

musíme dbát na to, že neexistuje žádná všezahrnující životní forma, která by byla s to obsáhnout a sjednotit všechny rozdílné požadavky. Všechny životní formy jsou specifické a podle míry své odlišnosti také konfliktní.

Principy globální etiky – globální právo (ve smyslu mezinárodního práva), společenská odpovědnost (společenství nad sebou samým), správcovský přístup k prostředí, vzájemná závislost a odpovědnost za „celek“, úcta k místu atd.

Principy osobní etiky znamená zaměření na blaho druhých, respektování autonomie druhých, důvěryhodnost a poctivost, ochota ctít zákony, základní právo – být otevřený, odmítání získat nepoctivou výhodu, laskavost – konání dobra, zabraňování škodám.

Principy profesní etiky – nestrannost, objektivita, otevřenost, úplné odhalování, důvěrnost, akceptace požadavku povinností pečovat, věrnost profesní zodpovědnosti, vyhýbání se potenciálnímu nebo zjevnému konfliktu zájmů.

Profesní etiky jsou etiky, které zkoumají normativní aspekty jednání v lidských povoláních – lékařská, novinářská etika, etika veřejné správy, ale i nově etika internetu.

Prospěchářství je založeno na *principech následnosti a požitkářství*. Princip „*následnosti*“ určuje „dobré“, založené na výsledcích. Pokud čin vyústí v dobré výsledky, je správný. Pokud čin způsobí výsledky špatné, je chybný. Chování, které produkuje největší celkový užitek, je bráno jako etické. *Požitkářství* určuje, co je správné, tím kolik štěstí je všemi postiženými pocíťováno. Například velké prémie na konci roku činí všechny šťastnými, a proto chování těch, kteří vytvořili potřeby zdroje (byť i nekalým způsobem), musí být správné. Prospěchářství se dělí na *prospěchářské jednání a prospěchářství dle pravidel*. Prospěchářské jednání se zaměřuje na potenciál, na produkci co nejvíce dobrého a pro co největší počet lidí. Prospěchářství dle pravidel hledá odpovídající soubor pravidel, která budou poskytovat co nejvíce dobra největšímu počtu lidí. Tato pravidla pak pomáhají urychlit rozhodovací proces. Nezaručují pozitivní výsledek po celou dobu, ale obecně důsledkem dodržování těchto pravidel jsou vytvářeny pozitivní výsledky.

Relativistické pojetí etiky – v tomto pojetí nelze srovnávat dvě situace, protože žádné dvě situace nejsou zcela stejné. Není absolutní základ, ke kterému by se různé situace mohly vztahovat, a tak vše zůstává relativní.

Teleologické teorie se zaměřují na „co“, spíše než na deontologické „jak“ etického chování. Teleologické chování se snaží vyrobit co největší množství dobrých nemorálních výsledků nad špatnými nemorálními výsledky (Frankena, 1973). Jestliže vybraná alternativa produkuje méně dobrého než špatného než druhá alternativa, volba první alternativy se stává neetickou. Výsledek je mnohem důležitější než záměr. Teleologický pohled lze rozdělit do tří subkategorií: *etický egoismus, prospěchářství dle pravidel, a prospěchářské jednání*.

5.1 Obecné pojetí a vývoj etiky

Etika jako filozofická disciplína je vědou o morálním jednání. Základním úkolem etiky je zkoumat lidskou praxi s ohledem na podmínky její morálnosti. Pokouší se určit to, co nám dovolí označovat určité jednání jako morálně správné či špatné. Etika není sama morálkou, nýbrž mluví a pojednává o morálce. Nevynáší morální soudy, ale analyzuje specifickou povahu a strukturu těchto soudů a jednání. Etiku si můžeme představit jako životní kompas, jehož špička směřuje k pólu dobra. Ten, kdo hledá správnou cestu neznámým terénem, kompas potřebuje. A náš život je dnes, stejně jako tomu bylo v minulosti, takovým neznámým terénem. Kompas zároveň potřebuje ten, kdo míří k nějakému cíli. Dnešní doba je, bohužel, paradoxní v tom, že přibývá lidí, kteří žádný svůj životní cíl nemají. Jejich jediným cílem je mít štěstí – právě teď a právě tady. Ti žádný kompas, žádnou etiku nepotřebují.

Současný globalizovaný, multikulturální svět vytváří „chaos“ v zaběhnutých kolejkách řízení, chování, jednání. Borti ustálené formy pracovní-právních vztahů, ekonomické aktivity lidí se vzájemně střetávají a tvoří velmi složitý sociální systém s četnými vrstvami a skupinami zájmů. Právo nemůže poskytnout do detailu odpověď na každou otázku. Roste tlak na společenskou odpovědnost a dodržování etických standardů. Odpovědný přístup k okolí se stává důležitou součástí hodnoty výrobku nebo služby. Pomalu, ale jistě se čestné, etické jednání začíná opět považovat za jeden z nejdůležitějších faktorů pro úspěšné podnikání.

Historie vývoje etiky

Historie etiky sahá do dávné minulosti. V antice etika odpovídala nejen na otázky, co je dobré a co je špatné, ale jednalo se o teorii způsobu lidského života. Sókratés, Platón, Aristoteles, Epikuros položili základy etiky. Aristoteles mluví o tom, že etika je ctnost a neřest je důsledkem neznalosti. Aristoteles byl první, kdo oddělil praktickou filozofii od filozofie teoretické a založil etiku jako samostatnou disciplínu. Sokrates je znám jako autor *principu tří sít*, jimiž má projít každé jednání: *sítem pravdivosti, dobra a užitečnosti*. Člověk má podle Platóna tři stránky: žádostivost, vůle a rozum. Rozum má ovládat žádosti za použití vůle. Na otázku, proč je lepší být spravedlivý, odpovídá takto: rozum se zabývá věčnými hodnotami, žádostivost dočasnými, proto má mít rozum přednost. Dobrý a spravedlivý je pro Platóna totéž. Aristoteles je zastáncem teorie středu („zlatá střední cesta“). Špatné jsou pouze extrémy. Například hněv je dobrý, pokud člověka podněcuje, ale hněv ve

svém extrému (zášť, nenávisť) je špatný, stejně jako v druhém extrému (netečnost, apatie). Mezi extrémy se nalézá harmonie. Etika znamenala nejen vědět, co je dobré a co špatné, ale také podle toho žít. *Epikurejci* věřili, že jediným cílem a ctností člověka je blaho. Dosahování blaha by měl podle nich člověk omezit pouze tehdy, je-li to pro něj dlouhodobě nevhodné. *Stoikové* se zase shodně s Aristotelem domnívali, že cílem člověka je *eudaimonie* (bláženost vznikající z mravného, ctnostného a dobrého jednání). Věřili, že vesmír uspořádala inteligentní bytost a že tedy má smysl (logos). *Stoicismus* uznává realitu takovou, jaká je, člověk má podle nich přijmout, že některé věci může změnit a některé ne. Za ty, které může změnit, má přijmout odpovědnost. Důležité je, že podle stoiků nezáleží na výsledcích jednání (na rozdíl od např. utilitarismu), ale na dobré vůli.

Etika středověku byla poznamenána učením sv. Augustina (patristika), T. Akvinského (scholastika) a W. Ockhama (teorie absolutní nahodilosti věcí). Tyto teorie většinou představují syntézu křesťanských motivů a řecké filozofické tradice. Rozvíjejí etiku na základě přirozeného zákona. T. Akvinský vycházel z křesťanské tradice a podařilo se mu položit křesťanskou etiku na racionálními základy. Nauka o přirozeném zákoně (*lex naturalis*) vychází z empirického pozorování a logických dedukcí. Každá věc sleduje účel a naplnění tohoto účelu je dobré. Rozum, který člověk od Boha dostal, je východiskem morálky. Mravní posouzení jednání nezávisí na jeho výsledku, ale na účelu, ke kterému směřuje. Za hlavní ctnosti člověka považoval *rozumnost, spravedlnost, statečnost a uměřenost*.

Zásluhou učení T. Hobbese (představitel britského empirismu – cílem poznání je smyslová zkušenost), D. Humeho (teorie mravního citu – co se morálně oceňuje, chválí, schvaluje, je etické, morální), Jeana-Jacquesa Rousseaua (teorie lidské přirozenosti – příběh O společenské smlouvě. V prvopočátku nejsou lidé ještě lidmi v plném smyslu. Žijí v boji všech proti všem. Život člověka už ale nefidí temné pudy, ale teprve vznikem kmenového společenství se člověk stává plným člověkem a řídí se obecnou vůlí společenství. Ta vyjadřuje skutečnou lidskou přirozenost.), *I. Kanta* (zakladatel metafyziky mravů) – vědomí mravní povinnosti a svobodné mravní volby je projev lidské přirozenosti. Konej svou povinnost čistě z dobré vůle a neohlížeje se na to, co z toho vzejde! Jeho „*kategorický imperativ*“ (nepodmíněný mravní příkaz) je pokus vyřešit odvěký filozofický problém, zda je člověk eticky *empiricky determinovaný* (veškerá lidská etika, morálka se získává postupně zkušeností, výchovou) a je tedy důsledně vzato nesvobodný, neboť etika takového člověka je určována výlučně tím, co má možnost poznávat ze svého prostředí a co je mu dáno výchovou a je tedy závislý na

své smyslovosti a společenské danosti. Etika takového člověka je určována výlučně něčím z vnějšku (výchovou, náboženstvím, zkušeností s kulturou společnosti, v níž vyrůstá), není tedy autonomní. Kant řešil problém, zda *sám od sebe v člověku existuje základní mravní příkaz* (je nutno konat dobro a zlo ne), zda opravdu má každý zdravý člověk to, čemu říkáme přirozený mravní cit, nebo zda je veškerá etika závislá pouze na zkušenosti a výchově člověka. Zda je etika zakotvena v přirozenosti člověka, nebo zda je pouze jakýmsi historickým produktem náboženství či lidské kultury – etika novověku se začala formovat na deontologických principech (to, co má být, to co je třeba vykonat).

U zrodu *utilitarismu*, jedné z nevlivnějších etických teorií (jednej tak, aby z následků tvého jednání bylo co nejvíce užítku pro co nejvíce lidí), stál Jeremy Bentham. Hledání teorie morálky ku prospěchu občanům jej vedlo k *principu užitečnosti*. Akce je užitečná, pokud vede k co největšímu a nejtrvalejšímu štěstí co nejvíce lidí. Záleží tedy především na následcích každého činu, zda je čin v souladu s normami, je druhořadé. Z hlediska deontologické etiky může být jednání samo o sobě mravné nebo nemravné, nezávisle na svých následcích. Pokud se morální soudy použijí mimo oblast morálky, snadno přecházejí do podoby moralismu. Etické normy se absolutizují a dochází k přetížení mravnosti a mravních důvodů v lidském životě. Etika se tak zúží na zákonnost, eticko-mravní jednání na příkázané a zakázané, a tím v důsledku dojde k potlačení svobodného rozvíjení osobnosti.

Na rozhraní 19. a 20. století vzniká *dialektický materialismus* (zakladatel K. Marx), který etiku a všechny projevy kultury staví do polohy „nadstavby“, která je podmíněna a určována sociálně-ekonomickými a materiálními vztahy (základnou). Morálka je nadstavba nad základnou ekonomicko-materiálními vztahů. Nemá žádnou samostatnost, není nic víc než výrazem třídních zájmů. Vládnoucí étos bezprostředně zrcadlí zájmy vládnoucí třídy. Kritika odcizení člověka je kritikou společenskou, nikoli morální. Individuální mravní subjekt je převáděn na nadindividuální kolektivní bytost – soubor vztahů. Podstata člověka není osoba, nýbrž třída, rod. Jako dobré či špatné mohou být označovány jen sociální poměry, nikoli osoby. Tento pohled na etiku velmi silně poznámenal i naši společnost v průběhu druhé poloviny 20. století.

Friedrich Nietzsche vložil do problematiky etiky *vztah morálky a moci*. Svým výrokem „*Bůh je mrtev!*“ se loučí s představou absolutní morálky (odmítá představu, že lze obecně a jednou provždy rozhodnout, co je dobré a co je zlé. Základním rysem *státní morálky je podřízenost a poslušnost vůči mravům*). Člověk má být schopen „*přítakání životu takový, jaký je*“.

Další filozofický a umělecký směr, který vznikl po první světové válce v Německu, byl *existencialismus* (někdy chybně existencialismus). K jeho rozšíření došlo především díky francouzským představitelům ve čtyřicátých letech 20. století a po druhé světové válce. V 50. a 60. letech se existencialismus stal velice populárním i módní filozofií. Toto učení, založené na německém idealismu a pozitivizmu (zakladatel S. Kierkegaard), považuje za stěžejní *vztah člověka s Bohem*. Bůh dal člověku svobodnou vůli a s tou je svázaná odpovědnost. Lidská existence je něčím zcela jedinečným, nezáleží jen na výsledku naší volby, ale na její upřímnosti. Cesta k převzetí odpovědnosti vede skrze uvědomění si omezenosti svojí existence – smrti. Jean-Paul Sartre tvrdí, že neexistuje žádný apriorní účel nebo smysl lidské existence. *Existence předchází esenci*, tedy napřed člověk existuje a pak teprve určuje, čím bude. Je důležité „být sám sebou“ a ne jenom přijímat role. Sartre domyslel svět bez Boha – „není na co se upnout, jsme tím, co ze sebe uděláme“.

Dvacáté století přineslo rovněž celou plejádu etických směrů – od *analytické etiky* (analýza morálního jazyka) přes *institucionalismus* (nejzákladnější otázkou etiky je otázka, jak definovat pojem „dobré“), *emotivismus* (jak můžeme užíváním mravních slov ovlivňovat druhé), *deskriptivismus* (přesvědčení, že v řeči nejen konstatujeme fakta, nýbrž především jednáme, ovlivňujeme, např. „zastřel ho!“), *preskriptivismus* (alternativa k deskriptivismu – rozlišení deskriptivní a preskriptivní, /předepisující/ složky pojmu „dobrý“, možnost univerzalizace – doporučení lze zobecnit, morální obsah slova „dobré“), *decisionismus* (přesvědčení, že mravní principy jsou subjektivní ustanovení, které volíme nebo se pro ně rozhodujeme, uznáváme-li nějaký princip, nekonstatuji nějaký fakt, ale činím mravní rozhodnutí, uznání mravního principu tedy spočívá v subjektivním mravním rozhodnutí), *etiku diskurzu* (která na jedné straně patří ke Kantově tradici a na druhé straně navazuje na nemarxistický motiv demokratizace všech oblastí společnosti) až po *postmoderní etiku* (jednotu vystřídal pluralita. Každý sleduje své vlastní cíle a svou logiku, aniž by kterýkoliv z nich měl univerzální platnost. Společnost není uzavřena nějakým jediným principem či smyslem, nýbrž je to společnost otevřená, která připouští mnohost nejrozmanitějších jazyků neredukovatelných na jazyk jediný. Univerzální celek je v postmoderním světě fikce. Rozhodující význam má *intrakulturní pluralita*).

V průběhu celé historie se etika točí kolem pojmů vůle, jednání, svoboda, štěstí, slast, ctnost, neřest, spravedlnost, lidská práva, důstojnost člověka a zejména svědomí. *Svědomí* hraje v etice významnou roli. V křesťanském pojetí je to zákon vepsaný Bohem do lidských srdcí („hlas Boha v naší duši,

který se musí poslechnout“). V sekulárním pojetí je svědomí založeno na svobodě a poznání dobra. Svědomí je vysoce univerzálním činitelem a vytváří základ mravní argumentace napříč kulturami. Svědomí je tedy vnějším projevem našeho vnitřního étosu (zvyk, mrav, obyčej, charakter). Svědomí jednotlivce může být v protikladu s celospolečenským étosem.

Podle klasických filozofů má každý děj, každá událost či příběh tři fáze: počátek, vlastní průběh a ukončení. Stejně jako všechny jiné zajímavé děje má i život své konflikty a krize, své vrcholy i pády, náš život ovlivňuje životy jiných a je jimi sám ovlivňován. Ale přes svou složitost, zlomy a krize tvoří jeden jediný celek, jde pouze o „jeden“ příběh.

Dnešní pohled je více psychologický, propagující zcela odlišný typ pojetí života. Vůbec již nejde o „jeden“ příběh s „jedním“ cílem, ale o složitou mozaiku. Trojný klasický systém etiky se začátkem, průběhem a koncem se vytratil. Tato změna však jde ještě dál: nezmysel pouze cíl, smysl života. Zdá se, že se vytratil i princip obecného blaha, který je všeobecně platný. Neexistuje ani sociální princip obecných hodnot. Popravdě řečeno, pluralismus hodnot nemá s etikou nic společného, je to pouze pluralismus zájmů. Za těchto okolností pak nefunguje ani etický kompas. Také existence obecné etiky se stává těžko řešitelným problémem.

Co nejvíce chybí současnému (globalizovanému, zkomercializovanému) pojetí etiky? Podle profesora Helmuta Gehrkeho⁸⁰ je to ztráta smyslu pro „službu“, přátelství a věrnost vysokým etickým ideálům v soukromém, odborném i veřejném životě.

Ideálem současnosti je ovládnání přírody, emancipace, osobní svoboda a nezávislost. Našimi nejoblíbenějšími slovy je sebeurčení a autonomie. Ve společnosti převládá názor, že dobrovolná služba je ideálem, který vzešel z jiné kultury, z obecné kultury v křesťanském pojetí. To, čím jsme, je dáno naším vztahem k druhému: k rodičům, institucím, přátelům, příbuzným, ke všem ostatním a ke kulturnímu prostředí, v němž se pohybujeme. Ideál služby je zřejmě pro současné vnímání obtížný, ale taková je skutečnost. Naše práce ať v oblasti ekonomiky, správy nebo ve výrobě je natolik ovlivněna tlakem na efektivitu, optimalizaci zisku a na konkurenci, že se etické principy často stírají. Existuje nebezpečí společnosti bez etiky, která je podřízena pouze zákonům úspěchu a moci.

Mluvíme-li o důležitosti etických zásad, pak je třeba musíme chápat v jejich vztahu k moderní společnosti. Nemůžeme prosazovat etiku odtrženou

⁸⁰ Gehrke, H. De l'Éthique du Rotary (uveřejněno ve francouzském měsíčníku LE ROTARIEN, říjen 2003).

od analýzy společnosti. Moderní společnost se radikálně proměnila. Výsledky moderní vědy dávají lidstvu novou moc. Podle současného pojetí etika požaduje, avšak věda dává. Je proto třeba, aby byla etika nahrazena vědou a politikou? To se skutečně stává programem. Společenské vědy dnes zaujaly místo etiky jako filozofické kategorie. Způsob chování se již neposuzuje podle toho, co je dobré a co špatné, ale co je racionální a co iracionální. Svědomí je nahrazeno rozumem. A současně s novými možnostmi vědy, techniky a průmyslu předkládá politika nové, často utopické cíle. „Člověk je dobrý, avšak společenské podmínky jsou špatné, nepotřebujeme etiku, ale lepší politiku“, takovýto názor se prosazuje již po 150 let. Etika tak ztratila svůj kdysi rozhodující význam ve prospěch vědy a politiky.

Ještě vážnější je to, že moderní společnost nabízí pouze dva způsoby života: život soukromý a život ve společenských organizacích. Toto rozdělení je velmi závažné. V soukromé sféře mohou existovat vysoké etické principy, ale nemají žádný vliv na ekonomiku, na moderní organizace a instituce, protože ty uznávají pouze jediný zákon – zákon efektivity a etika je jim často na překážku. V moderní společnosti se etika stala soukromou záležitostí. Máme tak na jedné straně veřejný prostor bez etiky a na druhé straně soukromou etiku bez veřejného dopadu, což je pro etiku fatální.

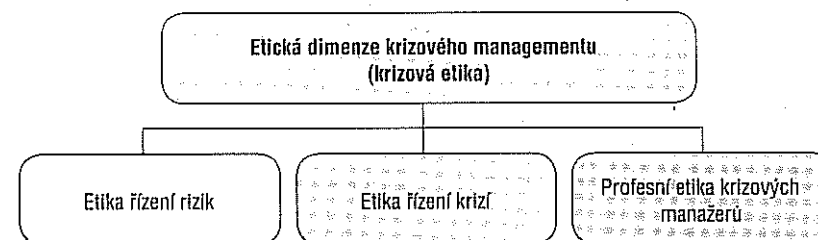
V posledních letech se našťastí stále více ozývá volání po etice. Lidé si začínají uvědomovat, že současný životní styl vede do „etického vakua“, etické prázdnoty.

Vzpomeňme si na obsah minulých kapitol, kde byla řeč o „kultuře katastrof“. Krizové situace, krize, katastrofy vytvářejí široký prostor jak pro prokázání vysokých etických (morálních) hodnot, tak i pro totální etické selhání člověka. Kultura jednání a etické chování všech aktérů procesu zvládnání krizí, to by měl být základ pro další rozvoj krizového managementu.

5.2 Etická dimenze procesu řízení krizí

Pokud hovoříme o „krizové etice“, budeme rozumět, že jde o *specifickou formu normativní sociální etiky*, zabývající se implementací a aplikací etických zásad do obou úrovní krizového managementu (řízení rizik a řízení krizí). Součástí krizové etiky je i dimenze profesní etiky krizových manažerů.

Obr. 5.1 Pojetí krizové etiky

Zdroj: autor

Zabývá se etickými (morálními) aspekty rozhodování krizových orgánů a manažerů (v obecném pojetí) v procesu zvládnání krizových jevů. Zdůrazňuje teoretické znalosti a snahu o pravdivé poznání skutečnosti. Odmítá překrucování skutečnosti, respektuje lidská práva a lidskou důstojnost. Není v rozporu se zákony a jinými normami, platnými jak v běžném stavu, tak i v době krizových stavů.

Předmětem krizové etiky jsou etické (morální) aspekty rozhodování krizových orgánů a manažerů (v obecném pojetí) v procesu zvládnání krizových jevů.

Krizová etika zdůrazňuje snahu o pravdivé poznání skutečnosti. Odmítá překrucování skutečnosti, respektuje lidská práva a lidskou důstojnost. Není v rozporu se zákony a jinými normami, platnými jak v běžném stavu, tak i v době krizových stavů. Je založená na principech etiky *odpovědnosti* (odpovědnosti vůči sobě a odpovědnosti vůči druhým) a principech *ctí*.

Mravy a právo vymezují oblast svobody jednání účastníků procesu zvládnání krizí, etika by měla uvnitř ní pomoci hledat to nejlepší jednání. Takové jednání však nelze předepsat (zákonem, normou), to musí být objeveno. Posláním krizové etiky tedy bude nacházet etické principy tam, kde se přítomné cítí být zavázáno minulým a samo přijímá závazky vůči budoucímu.

Věkem člověk zjišťuje, že to „nejlepší“, co řídí jeho jednání, by mělo být uchováno, nějak přesahovat uplynulý celek života, neměnit se dle situace. V tomto duchu Sokrates tvrdí, že nejlepší jednání je takové, za něž se člověk nemusí stydět, a to zejména před sebou. Člověk by měl jednat v souladu se svými ideály a nepodléhat „svodům“ příležitosti. Morální zásady uplatňované v běžném životě by se neměly měnit v dobách krizových.

Na rozdíl od jednání v běžném životě (jednání podle společenských pravidel „nejde o život“), v krizových situacích a krizích („jde o život“) manažer neručí jen za „kvalitu“ svého rozhodnutí, ale zejména za společenské, morální a hospodářské důsledky: tj. za to, jak rychle se podaří eliminovat bezprostřední ohrožení zdraví a životů obyvatelstva (zaměstnanců), jak rychle se podaří dostat krizi pod kontrolu, jak se podaří snížit (omezit) škody a ztráty. Nedalo se něco udělat jinak, nebyly oběti zbytečné? Nezbytným prvkem mravního hodnocení rozhodování manažera se tak stává otázka, jak bude daný čin hodnotit za čas on sám a jak ho budou vidět druzí.

Etika cti je etikou vůdců, nasazujících životy jiných. Očekává se od nich, že za svá rozhodnutí ponесou skutečnou zodpovědnost a zemřou se svými svěřenci. Otázka vlastního zavinění zde hraje podružnou roli, vůdce ručí za dosažení slíbených výsledků a toto ručení je neomezené. Stejný metr musí platit pro politiky, manažery, řídící pracovníky, měli by se řídit etikou cti. Nečiní-li tak, dochází k diskreditaci politiky, slibů, pravidel managementu.

Velikost etiky cti tkví v tom, že si vystačí sama, že nic neslibuje a v nic nedoufá. Pro toho, kdo ji vyznává, není nejvyšší hodnotou zachování svého života, ale život jako celek. Na druhé straně je tu etika jedince, která se neřídí vztahy k druhým, ale vede k tvrdosti a neúprosnosti vůči sobě samému. V dobách krize je etika jedince podrobována velkým zkouškám. Zkušenosti potvrzují, že „morálně slabší jedinci“ častěji podléhají svodům, hledají alibi pro své jednání, neřídí se pravidly etiky cti.

Současná hospodářská krize dosti zjevně signalizuje, že v době rychlých změn, náporu krize a tlaků zainteresovaných stran stále častěji dochází k porušování etické dimenze managementu. Důvod je jasný – účel světi prostředky nebo chování, které produkuje největší celkový užitek, je bráno jako etické.

Mnozí etici tvrdí, že každá správná věc by měla být založena na morálních zásadách, a jiní se domnívají, že udělat správnou věc závisí na situaci. Záleží to na rozhodnutí jednotlivce. Mnozí vedoucí pracovníci organizací, ale i podnikatele a manažeri se přiklánějí k názoru, že s etikou (dodržováním etických norem) je to stejné jako s náboženstvím – obsahuje velké množství kázání a málo činů. Je to tedy zbytečné snažení, protože se zdá, že etika pouze tvrdí: „Konej dobro!“ Etická dimenze managementu se pak obvykle zužuje jen na to, co je správné nebo nesprávné dělat s ohledem na konečné dopady, tj. na produkty, služby, zákazníky atd.

Pak přijdou krize a původní hodnoty dostávají jiný rozměr. Konečnými produkty managementu se stávají kategorie: zvládnout krizi, nepodlehout krizi, přežít, zachránit, uchovat výrobní schopnosti, dostat se z červených čísel atd. Otázkou je, jak to udělat?

Záleží na rozhodnutí jednotlivce – se vši slušností nebo účel světi prostředky! Krize se tak stávají osobní nebo společenskou záležitostí. Krizové situace ovlivňují myšlení i konání lidí. Ve vypjatých krizových situacích dochází častěji k selhání lidského činitele, než je tomu za normálních podmínek. Lidské selhání je v takové situaci ovlivňováno především obavou o svůj život, život svých nejbližších, pocitem ohrožení majetku, ztrátou svobody rozhodování, strachem z případného trestu, obavou o bezpečnost sebe a svých příbuzných atd. Míru ohrožení lidé zpravidla posuzují a hodnotí podle svého pocitu a ne podle skutečného stavu. Krize, katastrofy, neštěstí hýbou psychikou všech účastníků krize. Záleží pak na psychické odolnosti a etické pevnosti každého jednotlivce, jak se zachová.

Krize jsou unikátní, v mnoha věcech podobné, ale přesto jedinečné. Obecný recept na dobré a přitom etické zvládnutí všech možných typů krizí neexistuje. Je třeba mít připravený variabilní způsob řešení. To však vyžaduje neustálou a tvrdou přípravu.

Skutečnost, že krize jsou z hlediska výskytu „jevem občasným“, komplikuje proces přípravy. Přemíra jiných úkolů a starostí nutí většinu manažerů k „odkládání“ krizových záležitostí do pozadí. Když se nic neděje, ono to počká. Chybí motivace. Pak ale udeří, krize přijde nečekaně, události mají rychlou eskalaci a na přípravu je pozdě. Rozpor mezi tím, „co se mělo a co se udělalo“, vytváří základ „krize řízení“. Ta pak figuruje jako sekundární (či terciární) krize („krize v krizi“) a snižuje efektivnost a racionalitu celého procesu krizového řízení. V takové situaci (člověk neví, co si počít) je pak jen krůček k sáhnutí po „neetických“ prostředcích a způsobech zvládnání krizových jevů.

V době krize či jinak vypjatých situacích význam etiky (požadavek na etické jednání) na jedné straně vzrůstá (u veřejnosti, zaměstnanců, postižených) a na druhé straně klesá (vedoucích pracovníků, hospodářských činitelů, věcně odpovědných krizových orgánů atd.). Dochází k rozporu zájmů. Pro první skupinu je etický přístup k řešení problémů probíhající krize podstatný. Nemělo se to stát, ale stalo se, tak se snažme z toho dostat co nejčestnějším způsobem. Pro druhou skupinu je problém zvládnutí krize otázkou existenci. Nezvzládnutí krize má zpravidla dopad na další kariéru, dobrou pověst (odborníka, člověka) atd. Obava z budoucnosti, strach z ohrožení „dobrého bydla“ pak svádí k použití „jakýchkoli“ prostředků a způsobů zvládnání krize včetně těch neetických.

Je pak otázkou posouzení, jestli k takovému použití „neetických nástrojů“ došlo úmyslně nebo instinktivně. Nejhorším „etickým selháním manažera“ je vědomé použití neetických nástrojů.

Co může vést manažera k takovému jednání? Je všeobecně známo, že krize, tíseň, strach mění charakter člověka. V mnoha případech pak dochází ke změnám hodnot, etický kodex jednání, který byl v „klidných dobách“ považovaný daným člověkem za samozřejmost, za jakési morální tabu, se najednou bortí. Dodržování norem a zásad etického jednání se pod tlakem událostí „odkládá“, ve jménu zvládnutí krizových jevů se „dočasně pouští“ od slušnosti, morálky, a mnoho ze „starých dobrých zásad“ již není dodržováno. Hesla jako „člověk člověku vlkem“ nebo „bližší košile než kabát“, „účel svěť prostředky“, „kdo nekrade, nemá“ apod., se najednou stávají samozřejmostí, novými normami jednání, které jsou, bohužel, dosti často tolerovány či omlouvány ze strany veřejnosti, zaměstnanců či členů rodiny apod. Boj o přežití je doprovázen s posunem myšlení, a nakonec již není jasné, co je správné nebo nesprávné.

Člověk bude úspěšně zvládat krizové situace jen za předpokladu, že bude umět zvláštnosti své povahy využít a také ovládnout své city a pocity. Výkon člověka je zhoršován pod tlakem času a emocí. Vlivem takových faktorů je snižována racionalita myšlení osobností a z toho vyplývající rozhodnutí. Člověk se zákonitě dopouští a bude se dopouštět chyb. Také se těžko odhaduje pravděpodobnost nespolehlivosti (selhání) člověka ve vypjatých (krizových) situacích. Mezi předpoklady pro zvládnutí krizí a skutečnou praxi někdy bývá velký nesoulad. Strach z krizových jevů se stává zdrojem stresu a určitou bariérou, která neumožňuje člověku plně využít svých možností a schopností. To zase dále zvyšuje možnosti chyb a přijetí rozhodnutí, která nejsou adekvátní řešené situaci. Cílem „etického zodolňování“ manažerů musí být nejen to, jak se bude manažer v krizových situacích chovat, ale především to, jak bude umět zvládat svůj stres a umět přijímat rozhodnutí, adekvátní dané situaci.

V případě vzniku krizových situací a krizí jsou manažeři podrobováni tvrdým zkouškám. Musí poskytovat podřízeným potřebné informace, řešit interpersonální vztahy, pracovní problémy, musí s lidmi komunikovat, umět vést své podřízené a účinně je motivovat. V lidské aktivitě není možné vyloučit riziko. Je však možné riziko řídit, a tedy v pozici manažera ovlivňovat chování lidí.

Určitou stabilitu etického chování nejen v běžném životě, ale i v průběhu krizí, se mnohé organizace, instituce a firmy snaží zajistit pomocí tzv. *etických kodexů*.

5.3 Etický kodex

Etické kodexy jsou dokumenty upravující obecná i konkrétní pravidla práce v jednotlivých organizacích a profesích.⁸¹ Ve své podobě mohou být buď *závazné* (zaměstnanec může dostat při smlouvě kodex k podepsání a na základě jeho porušení mu hrozí výpověď), nebo *nezávazné* (jejichž dodržování je dobrovolné). Jsou nejdůležitější a také nejpoužívanější nástroje etického řízení. Firemní etické kodexy jsou i v současnosti nejrozšířenějším nástrojem firemní kultury a etického řízení, především v USA a Velké Británii. Firmy si postupně uvědomují, že kodexy etiky mohou stanovit užitečné principy a zásady jednání a chování jak manažerů, tak zaměstnanců. Měly by doplňovat zákonnou úpravu, zejména v oblastech, kde již zákonná úprava není potřeba, ale které není možné ponechat bez jakékoli regulace.

Etické kodexy jsou v porovnání s ostatními druhy kodexů komplexnější a celistvější. Je v nich zdůrazněna komplexnost pohledu na činnost podniku (úřadu) i na práva a povinnosti zaměstnavatelů, zaměstnanců a zákazníků. Pozornost je věnována i okolí podniku (organizace), kromě zákazníků i investorům, dodavatelům, odběratelům, věřitelům a konkurenci. V současné době nabývá na vážnosti požadavek, aby kodexy obsahovaly i pasáž věnovanou hrozbám a příležitostem, jako i doporučeným nástrojům etického chování, jednání a rozhodování.

Jednotná definice zřejmě neexistuje, ale v podstatě se podobají. Pro potřeby této práce budu vycházet z definice, uveřejněné v závěrech Studie VŠE a Transparency International: Aplikace metod a nástrojů podnikatelské etiky v českém podnikatelském prostředí (2006), kde se uvádí: „*Pod termínem etický kodex (code of ethics, code of conduct) rozumíme systematicky zpracovaný soubor norem a předpisů, který vymezuje a upravuje vztahy mezi členy určité komunity. Etický kodex poskytuje detailnější rozpracování, konkretizaci morálních zásad a jejich použití v podnikové praxi. Etické kodexy a jim podobné dokumenty slouží ke kultivaci podnikového klimatu, podnikové kultury.*“ A dále z pojetí etického kodexu ve veřejné správě⁸², kde se uvádí: „*Etický kodex je podzákonný předpis, kolektivně dobrovolně přijatý (volenými funkcionáři) nebo shora nařízený (pro zaměstnance veřejné správy), který má tvořit vodítko pro chování a rozhodování veřejných činitelů zejména s důrazem na*

⁸¹ Vojtk, V. *Výbrané kapitoly z managementu malých a středních podniků*. 2. vyd. Praha : Oeconomica, 2004.

⁸² <http://www.bezkorupce.cz/eticke-kodexy/>

nestrannost a předcházení střetu zájmů a obecně na čestné a slušné chování vůči občanům i vlastním kolegům.“

Obě definice – podnikohospodářská i veřejnoprávní – hovoří o tom, že etický kodex je nástroj, který pomáhá zajišťovat, aby každodenní aktivity „organizace“ a jednání všech jejích zaměstnanců (členů) odpovídalo stanoveným zásadám. Jde o soubor konkrétních pravidel, která vycházejí z hodnot a principů identity organizace a vymezují standard profesionálního jednání.

Etické kodexy jsou velice různorodé, neexistuje žádná oficiální šablona pro jejich podobu a většinou odrážejí specifikum té či oné organizace. Jen v ČR existují desítky profesních etických kodexů, jako např. etický kodex advokáta, člena lékařské komory (lékaře), novináře, psychologa, sociálního pracovníka, tlumočnicka znakové jazyka, zdravotní sestry, ale i etický kodex reklamy, Policie ČR, České asociace krizových manažerů atd.

Ustanovení etického kodexu slouží k prosazení etického chování a rozhodování, a pomáhá tak zlepšovat vnitřní i vnější prostředí subjektu. Podpisem nebo přihlášením se k etickému kodexu se jednotlivec či organizace zavazuje k dodržování konkrétních pravidel a postupů. Přestože kodex nemá charakter právní normy (zákona, vyhlášky, nařízení...), jeho porušení lze řešit postihem v kodexu stanoveným (např. odraz v osobním hodnocení, negativní publicita firem, vyloučení z profesní asociace či komory atd.). Etické principy, deklarované v kodexu, by měly být v organizaci sdílené a dobrovolně uznané.

Etické kodexy mají své klady, protože jsou vodítkem pro vedení a pracovníky firmy a hlavně zlepšují reputaci firmy navenek. Usnadňují komunikaci jak uvnitř firmy, tak při jednání s obchodními partnery. Mají ale i své zápory, a to např. když jsou koncipovány příliš obecně, neobsahují sankce či když nemají svoje funkční využití a jsou pouze proto, aby vytvářely určité společenské alibi.

Struktura a obsah kodexů jednotlivých organizací se liší. Odchylky v obsahu jsou způsobeny specifickými faktory, které zrcadlí rozdíly především v tradicích, mravní vyspělosti managementu a zaměstnanců, schopnost obsadit strategické pozice úspěchu, činnosti a velikosti firmy. I přes tyto odchylky a odlišnosti můžeme specifikovat v kodexu typické obsahové okruhy, které by neměly chybět v žádném z nich:

- předmluva (úvod, slovo ředitele, ministra apod.) vlastnoručně podepsaný tímto funkcionářem,
- stručné objasnění, v čem spočívají hodnoty podnikové (firemní) etiky, morálky, kultury a jak jsou stanoveny hranice (mantinely) etické filozofie (co je a co už není považováno za etické jednání a chování),

- nástín (popis) možných etických nástrojů řízení, rozhodování, vnitřní a vnější komunikace firmy včetně etických zásad krizové komunikace, vztahů mezi vedením organizace a zaměstnanci, mezi manažery navzájem, mezi zaměstnanci uvnitř organizace, vztahů se zákazníky, s akcionáři a dalšími „poskytovateli“ peněz, dodavateli apod.,
- stručný popis metod a způsobů budování identity organizace ve vztahu k veřejnosti, médiím, úřadům a jiným institucím veřejné správy, k zahraničním partnerům apod.,
- sankce za porušení (narušení, zneužití) etického kodexu,
- zásady implementace etického kodexu uvnitř a vně organizace.

Etický kodex musí být dokument stručný, srozumitelný, jednoznačný, aby mu porozuměl každý uživatel. Práva a povinnosti jednotlivých participujících skupin nesmí připouštět odlišný výklad, příp. pochybnosti o výkladu. Text kodexu musí být na druhé straně výstižný a odborně fundovaný. Kodex by měl zároveň obsáhnout celé spektrum činnosti organizace (podnikatelské či veřejnosprávné) včetně jejího okolí.

Možný postup při vytváření etických kodexů

1. Zhodnotit, které činnosti organizace jsou řízeny příslušnými relevantními zákony, předpisy a pravidly a které oblasti by měly být „zastřešeny“ etickým kodexem.
2. Definovat priority a hodnoty, které jsou organizaci (společností, firmou) považovány za tabu a jejichž porušení by vedlo k vážnému narušení image organizace či stalo se iniciátorem (zdrojem) budoucí možné krize.
3. Vytipovat situace (procesy), ve kterých by mohlo nejčastěji dojít k narušení vnitřní či vnější etiky organizace.
4. Připravit stručné scénáře prevence „etického selhání“ manažerů i zaměstnanců organizace.
5. Definovat obsah a strukturu etického kodexu.
6. Zpracovat etický kodex.
7. Projednat návrh kodexu se všemi osobami a orgány, které budou participovat na dodržování kodexu a docílit sdílení hlavní vize obsažené v kodexu.
8. Schválit kodex a zabezpečit jeho implementaci.

5.3.1 Projekt etického kodexu řízení krizí (etického krizové kodexu)

Etický kodex řízení krizí (zatím takový dokument v podmínkách ČR neexistuje) by byl přílohou části krizového plánu organizace.

Představoval by dokument, který by stanovoval krizovou filozofii organizace (etiku řízení rizik a etiku zvládání krizových jevů), popisoval by hlavní zásady etického řízení organizace v běžném stavu, za bezpečnostní či vojenské krizové situace (popř. i za jednotlivých „nevojenských“ krizových stavů).

Obsahem etického kodexu řízení krizí (etického krizového kodexu) organizace by byly v podstatě oblasti definovány v předchozí části s tím rozdílem, že:

- okruhy zásad etického řízení by korespondovaly s hlavními opatřeními krizového plánu a plánů krizové komunikace organizace,
- analýza hrozeb a příležitostí by vycházela z jednotlivých typových plánů,
- byly by stanoveny jasné a srozumitelné etické normy jednání pro vedení organizací, orgány krizového řízení, síly a prostředky krizového řízení (složky IZS, armádní jednotky, záchrané a jiné sbory atd.) při plnění jednotlivých průřezových krizových opatření, jako je např. nařízená evakuace, dodržování režimu v havarijních a karanténních zónách, místech výdeje zásob pro humanitární pomoc, výdeje (prodeje) pohonných hmot, potravin či jiných komodit po vyhlášení regulačních opatření apod.

Zkušenosti z povodní 1999, 2002, 2009, ale i jiných krizových situací dokumentují řadu hrubého porušení etických norem ze strany vedoucích jednotlivých organizací i výkonných pracovníků systému krizového řízení. Je tedy na zvážení užitečnost takového dokumentu.

SHRNUTÍ

Etika, etické normy chování a jednání se staly stálou součástí manažerské praxe. Vzhledem k tomu, že za porušování etických norem nehrozí vězení, pokuty či jiné formy represe, mnoho manažerů je považovalo, a stále považuje, za „dobrovolné“, „nezávazné principy“ manažerské činnosti. Česká republika se z tohoto pohledu ocitla v nepřilíš lichotivém postavení.

Z mnoha demokratických a ekonomicky vyspělých zemí, ale i mezinárodních organizací se ozývají na naši adresu varování: „Neetické chování se dříve či později nevyplatí!“ Jenomže naši podnikatelé jsou k těmto upozorněním

jako „slepi a hlusi“. Není divu, vždyť nemálo našich soukromníků, ale i mnohé velké podniky hospodaří tak, jako by chtěli veřejně razit heslo „po nás potopa“. V českém jazyce se ujímají nová slova a jen málokdo by dnes nevěděl, co znamená výraz „vytunelovat“. Ten, kdo neplatí faktury, a jemuž se za to nic zlého nestane, není považován za podvodníka, ale naopak za šikovného obchodníka, který „v tom umí chodit“. Z Evropské unie k nám poněkud častěji, než by bylo záhodno, přichází upozornění na nedostatky v legislativě, na nedostatečný tlak exekutivy, nedostatečně efektivní boj s mezinárodní kriminalitou, praním špinavých peněz apod. Naše reakce na tyto hlasy je poněkud chabá. Tak nás vidí nejen cizina, ale už i prostým obyvatelům, daňovým poplatníkům dochází trpělivost. Změna asi nebude tak rychlá.

Američané často používají v oblasti etiky v podnikání slogan: „Good ethics – good business.“ Zřejmě vědí, o čem mluví, a solidnost a serióznost v obchodování se jim vyplácí. Poctivé vztahy mezi obchodními partnery totiž snižují riziko podnikání, a to nepochybně pro všechny zúčastněné strany. Vždyť výdaje na případné upomínky, vymáhání dluhů (ať už urgencye plateb nebo nedodaného zboží), arbitráže, příp. další právní a soudní úkony apod. vyžadují zvýšené tzv. transakční náklady a ty zcela logicky snižují ziskovost firmy. S poctivostí se většinou opravdu v drtivé většině případů dá dojit dál a co je pro podnikatele nepochybně podstatné – hlavně laciněji. A jednou z tolika diskutovaných cest „do Evropy“ je nepochybně cesta etická a morální.⁸³

⁸³ www.bata-konference.utb.cz/2001

ABSTRAKT A KLÍČOVÁ SLOVA

Práce se skládá z úvodu, dvou částí a pěti kapitol.

První část (kapitola 1. až 3.) se zabývá problematikou teorie krizového managementu, poukazuje na specifika plnění jednotlivých manažerských funkcí v podmínkách krizových situací a krizí. Značný důraz klade na otázku terminologie (bez znalostí obsahu jednotlivých pojmů se krize nedají řídit), poznání anatomie jednotlivých kategorií hrozeb a z nich plynoucích rizik, společné části a odlišnosti managementu zvládání těchto jevů. Uvádí přehled největších přírodních a antropogenních katastrof a jejich společenských a ekonomických důsledků. Rozebírá specifika a zásady krizového plánování, jako i strukturu, metody a hlavní obsah činnosti orgánů krizového řízení. Uvádí přehled základních legislativně-právních norem, upravujících činnost orgánů krizového řízení ČR a stanovujících práva a povinnosti jednotlivých účastníků procesu zvládání krizových jevů.

Ve druhé části (kapitola 4. až 5.) se pak práce věnuje problematice lidského aspektu krizového managementu. V kapitole „Krizová komunikace“ popisuje předmět, cíle, principy a pravidla krizové komunikace. Ukazuje na základní nástroje a způsoby krizové komunikace, popisuje proces plánování krizové komunikace, strukturu plánu krizové komunikace a způsoby jeho implementace. Stručně se věnuje otázce problematiky vztahu krizové komunikace a globalizovaných médií.

V kapitole „Krizová etika“ se práce věnuje otázkám pojetí etického faktoru v problematice zvládání krizových jevů, rozebírá podstatu etické dimenze řízení krizí. Pozornost věnuje otázce etických kodexů (obecně) a navrhuje projekt etického kodexu řízení krizí (etického krizového kodexu).

Klíčová slova

Část I

Hrozba, riziko, událost, mimořádná událost, živelní pohroma, antropogenní havárie, vojenské a nevojenské ohrožení, krizová situace, krize, krizový stav, fáze krize, dynamika vývoje krize, regulační opatření, krizové řízení, krizové

plánování, krizový plán, obranné plánování, civilní nouzové plánování, havarijní plánování, orgány krizového řízení, krizová legislativa.

Část II

Krizová komunikace, předmět, cíle, pravidla (zásady) krizové komunikace, principy krizové komunikace, plánování krizové komunikace, stavební pilíře krizové komunikace, komunikační okruhy krizové komunikace, témata krizové komunikace, životní cyklus krize, způsoby organizace krizové komunikace, plán krizové komunikace, implementace krizové komunikace, internet a krizová komunikace, lidský aspekt krizového managementu, krizová etika, etika řízení krizí, etická dimenze krizového managementu, etický kodex.

LITERATURA A JINÉ PRAMENY

- Albrecht, S. Crisis Management for Corporate Self-Defense: How to protect your Organization in a Crises; How to stop a Crisis before it starts. Amacom, American Management Association, New York 1996.
- Antušák, E. Nástroje krizového managementu – nové vývojové trendy. Žilina 28. 5. 2008–29. 5. 2008. In *Riešenie krizových situácií v špecifickom prostredí*. Žilina : Žilinská univerzita, 2008, s. 27-31. ISBN 978-80-8070-846-7.
- Antušák, E. Nové jevy a fenomény počátku 21. století z pohledu globalizujících a bezpečnostních a ekonomických krizových jevů. Praha 13.–14. 9. 2007. In Dvořáková, Z., Stříteský, M. (ed.) *Svět práce a kvalita života* [CD-ROM]. Praha : VŠE FPH, 2007. 11 s. ISBN 978-80-245-1207-5.
- Antušák, E. Evropské aspekty rozvoje krizového managementu. Žilina 29.–30. 6. 2006. In *11. vědecká konference – Krizový management*. Žilina : Fakulta speciálního inženýrstva Žilinskej univerzity, 2006, s. 19-26. ISBN 80-8070-567-4.
- Antušák, E., Kopecký, Z. *Krizový management. Krizová komunikace*. 1. vyd. Praha : Oeconomica, 2005. ISBN 80-245-0948-8. V roce 2004 vydáno na Slovensku ISBN 80-8070-272-1.
- Antušák, E., Kopecký, Z. *Krizový management. Mezinárodní aspekty*. 1. vyd. Praha : Oeconomica, 2005. 91 s. ISBN 80-245-0945-8.
- Antušák, E., Kopecký, Z. *Krizový management. Úvod do teorie*. 1. vyd. Praha : Oeconomica, 2005. 97 s. ISBN 80-245-0951-2.
- Antušák, E. Jak se nestát obětí neočekávané situace. *Perspektivy jakosti*, 2005, č. 2, s. 5, 21-25. ISSN 1214-8865.
- Antušák, E. Lesk a bída krizové komunikace – jako jednoho z hlavních nástrojů krizového řízení. Žilina 22.–23. 6. 2005. In *Krizový management* [CD-ROM]. Žilina : Fakulta speciálního inženýrstva Žilinskej univerzity, 2005, s. 6-24. ISBN 80-8070-425-2.
- Antušák, E. Government – jedna z důležitých funkcí krizového managementu. Žilina 23.–24. 6. 2004. In *Krizový management*. Žilina : Fakulta speciálního inženýrstva Žilinskej univerzity, 2004, s. 15-20. ISBN 80-8070-272-1.
- Antušák, E., Kopecký, Z. *Úvod do teorie krizového managementu I*. 2. vyd. Praha : Oeconomica, 2003. ISBN-80-245-0548-7.
- Antušák, E. *Strategie a ekonomika v bezpečnostním systému České republiky*. 1. vyd. Praha : AVIS, 2002. 142 s. ISBN 80-7278-143-X.

- Antušák, E. Krizové plánování jako základní sekvenční manažerská funkce krizového řízení. Žilina 22.–23. 5. 2002. In *Krizový management*. Žilina : Fakulta speciálního inženýrstva Žilinské univerzity, 2002, s. 11-30. ISBN 80-88829-71-2.
- Antušák, E. Nové fenomény ekonomiky, strategie a bezpečnosti na prahu 21. století. Žilina 13.–14. 6. 2001. In *Krizový management*. Žilina : Fakulta speciálního inženýrstva Žilinské univerzity, 2001, s. 25-35. ISBN 80-88829-64-X.
- Antušák, E. Nové jevy ve vztahu ekonomiky a obrany v období po rozpadu bipolárního světa a jejich dopady na možnosti zvládnutí krizových stavů. Žilina 24.–25. 5. 2000. In *Krizový management*. Žilina : Fakulta speciálního inženýrstva Žilinské univerzity, 2000, s. 15-20. ISBN 80-88829-56-9.
- Antušák, E. *Přehled základních pojmů krizového managementu*. 1. vyd. Praha : VŠE, 1999, 50 s. (Dokument byl novelizován každý další rok.)
- Antušák, E. Řízení krizí – II. Praha 1.–2. 12. 1999. In *Současnost a budoucnost krizového managementu*. Praha : T-Soft, 2000, s. 1-9.
- Antušák, E. Vazby a souvislosti vojenského obranného a civilního nouzového plánování bezpečnosti České republiky. Žilina 19.–20. 5. 1999. In *Krizový management*. Žilina : Fakulta speciálního inženýrstva Žilinské univerzity, 1999, s. 3-12. ISBN 80-88829-44-5.
- Antušák, E. *Místo a úloha krizového managementu v systému obrany a bezpečnosti České republiky, trendy rozvoje v návaznosti na interoperabilitu NATO*. Studijní pomůcka. Praha : VŠE – IKM, 1998.
- Antušák, E. Řízení krizí. In *Sborník z 1. odborné konference s mezinárodní účastí „Současnost a budoucnost krizového managementu“*, konané ve dnech 8.–9. 12. 1998, Praha, 1999.
- Antušák, E. Současný stav a perspektivy rozvoje krizového managementu v oblasti obrany a bezpečnosti ČR. In *Zborník z 3. vedeckej konferencie s mezinárodnou účasťou*. 19.–20. 5. 1998, Žilina : Fakulta speciálního inženýrstva Žilinské univerzity v Žiline, 1998.
- Antušák, E. Krizové plánování jako základní sekvenční funkce krizového řízení. In *Zborník zo 7. Medzinárodnej vedeckej konferencie Riešenie krizových situácií v špecifickom prostredí*, konané ve dnech 22.–23. 5. 2002 v Žiline.
- Aronson, E. *Integrating leadership styles and ethical perspectives*. Canadian Journal of Administrative Sciences, 2001, s. 244-256.
- Awwadová, I. *Příklady významných vodohospodářských havárií od r. 1964*. Praha : ČIŽP, 2008.
- Barša, P., Strmiska, M. *Národní stát a etnický konflikt. Politologická perspektiva*. Brno : CDK, 1999.
- Bartlová, I. *Prevence technologických zařízení*. Ostrava : SPBI, 2002. ISBN 80-86634-10-8.
- Beck, U. *Risk Society: Towards a new Modernity*. London : Mark Ritter, 1992.

- Becker, U. Risikowahrnehmung der Öffentlichkeit und neue Konzepte unternehmerischer Risikokommunikation. In Bayerische Rück (Hg.): *Risiko ist ein Konstrukt*. München : Knesebeck, 1993, s. 343-363.
- Bernatik, A. *Prevence závažných havárií I*. Ostrava : SPBI, 2006. ISBN 80-86634-89-2.
- Bernatik, A. *Prevence závažných havárií II*. Ostrava : SPBI, 2006. ISBN 80-86634-90-6.
- Beroggi, G. E., Kröger, W. *Risikoanalyse technischer Systeme. Methoden und Modelle, Verfahren und Hilfsmittel*. Schweizer Ingenieur und Architekt, 47, 1993, s. 877-883.
- Bělohávek, F. *Desatero manažera*. Praha : Computer Press, 2003. ISBN 80-7226-873-2.
- Bierck, R. *What will you say when disaster strikes?* Harvard Management Communication Letter, 2002.
- Bláha, J., Dytrt, Z. *Manažerská etika*. Praha : Management Press, 2003.
- Brady, F. M. *A Janus-headed model of ethical theory: Looking two ways at business/society issues*. Academy of Management Review, 1985, s. 68-576.
- Bryant, E. *Natural Hazards*. Cambridge University Press, 2005, 312 s. ISBN 0-521-53743-6.
- Buckingham, M., Coffman, C. *First break all the rules*. New York : Simon & Schuster, 1999.
- Bucher, H. J. *Crisis Communication and the Internet: Risk and Trust in a Global Media*. University of Trier, Germany, 2002.
- Burgetová, R., Svatošová, J., Kalivoda, M. *Pravidla pro komunikaci s médii*. Manuál. KÚ Vysočina, 2003.
- Buzan, B., Waver, O., de Wilde, J. *Security: A new Framework for Analysis*. Colorado Press, 1998.
- Caldwell C., Bischoff, S. J., Karri, R. *The four umpires: A paradigm for ethical leadership*. Journal of Business Ethics, 1999, 36 s. 153-163.
- Caponigro J. R. *The Crisis Counselor*. Contemporary Book, 2000.
- Cejp, M. a kol. *Organizovaný zločin v České republice III*. 1. vyd. Praha : Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2004. ISBN 80-7338-027-7.
- Coombs, T. W. *Ongoing Crisis Communication*. Sage Publications, 1999.
- Christensen, T. W. *Organizational Crisis*. Unpublished manuscript, 2005.
- Čamrová, L., Jílková, J. a kol. *Povodňové škody a nástroje k jejich snížení*. 1. vyd. Praha : Institut pro ekonomickou a ekologickou politiku, 2006. ISBN 80-86684-35-0.
- Čamrová, L., Jílková, J. a kol. *Povodně jako průřezový problém státní politiky*. 1. vyd. Praha : IEEP, 2004. ISBN 80-86684-09-1.
- Čaník, P., Řezbová, L., Zavřel, T. *Metody a nástroje podnikatelské etiky*. Praha : VŠE, 2006.

- Česal, A., Dvořák, O., Mátl, V. *Utajované dějiny Čech I–II. Historie, o které nechtějí odborníci slyšet*. Praha : Nakladatelství Ivo Železný, 2001, s. 106.
- Dančák, B. a kol. *Korupce – projevy a potírání v České republice a Evropské unii*. Brno : Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2006.
- Darling, J. R. *Crisis management in international business: Keys to effective decision making*. *Leadership & Organizational Development Journal*, 1994, s. 3-8.
- David, V., Nett, A. *Korupce v právu mezinárodním, evropském a českém*. Praha : C. H. Beck, 2007.
- Davis, C. *Comparing Environmental Risks*. Washington : Resources for the future, 1996.
- Deering, A., Dilts, R., Russell, J. *Leadership cults and cultures*. *Leader to Leader*, 28, Retrieved on February 26, 2004.
- Dombrowski, W. *Krisenkommunikation. Problemstand, Fallstudien, Empfehlungen*. *Arbeiten zur Risikokommunikation* 20. Jülich: Forschungszentrum Jülich, 1991.
- Donath-Burson-Marsteller, Co. *Průzkum mezi českými manažery: Rizika a krize*, 2003.
- Donnelly, J. H. jr., Gibson, J. L., Ivancevich, J. M. *Management*. Praha : Grada Publishing, 1997, s. 195-253. ISBN 80-7169-422-3.
- Drda, M. *Poruchy staveb a jejich příčiny*. Ostrava : Nakladatelský podnik a vydavatelský podnik Svěpomoc, 1987.
- Dvořák, J. *Lidský faktor v řízení rizika a krizových situací*. Praha : VŠE, IKM, 1998.
- Dvořáček, J. *Podvody a jejich vliv na výkonnost organizace*. Praha 13.–14. 9. 2007. In Dvořáková, Z., Stržteský, M. (ed.). *Svět práce a kvalita života* [CD-ROM]. Praha : VŠE FPH, 2007. 8 s. ISBN 978-80-245-1207-5.
- Dvořáček, J. *Riziko a jeho řízení v organizacích*. *Ekonomia a podnikanie*, 2007, č. 1, s. 16-22. ISSN 1337-4990.
- Dvořáček, J. *Kapitoly z etiky*. 1. vyd. Praha : Vysoká škola veřejné správy a mezinárodních vztahů v Praze, 2004, 88 s. ISBN 80-86855-00-7.
- Džbáňková, Z. *Etický a sociální rozměr v díle českého národohospodáře Albína Bráfa. Vývoj ekonomie jako předmětu vysokoškolské výuky v českých zemích do roku 1948*. Praha : VŠE, Oeconomica, 2007. 35 s.
- Dytrt, Z. *Etika v podnikatelském prostředí*. Praha : Grada, 2006.
- Eichler, J. *Příspěvek do diskuse o pojmech rozba a riziko*. *Mezinárodní vztahy*, 2001, č. 3, Praha, s. 72-82. ISSN 0323-1844.
- Eliš, K. *Kurs obchodního práva: Úvodní a obecná část: Soutěžní právo*. Praha : C. H. Beck, 1995.
- Evans, G. *Dictionary of International Relations*. London : Penguins Books, 1998.
- Evans, G., Need, A. *Explaining Ethnic Polarization Over Attitudes Towards Minority*, 2000.

- Fearn-Banks, K. *Crisis Communications: A Casebook Approach*. Lawrence Erlbaum Associates Publishers: Mahwah, New Jersey, 1996.
- Fersman, A. J. *Vojna i strategičeskoje syrjo*. Gospolitizdat, Moskva, 1941, s. 6-7.
- Fink, S. *Crisis Management. Planning for the Inevitable*. Amacom, 1986.
- Fink, S. *Mitigating chaos: California's community colleges in the post-proposition 13 period*. *Crisis management in higher education*, San Francisco : Josey-Bass, 1986.
- Foley, K. *There are no words*. http://www.nua.com/surveys/analysis/wekly_editorial, 17th September 2001.
- Foster, E. *NATO's Military in the Age of Crisis Management*, Royal United Services Institute for Defence Studies. Whitehall Paper Series, London, 1994.
- Fotr, J. *Jak hodnotit a snižovat podnikatelské riziko*. Praha : Management Press, 1992.
- Fotr, J., Dědina, J., Hružová, H. *Manažerské rozhodování*. 3. vyd. Praha : Ekopress, 2000. ISBN 80-86119-69-6.
- Fearn-Banks, K. *Crisis communications: A casebook approach*. 3. vyd. USA : Routledge 2007, 408 s. ISBN 978-0-8058-5773-3.
- Fučík, J. *Nákladný test nové strategie*. *Mezinárodní politika*, 1999, č. 6, s. 15-18.
- Fučík, J. *Magický trojúhelník pro třetí tisíciletí*. *Mezinárodní politika*, 1998, č. 7.
- Giddens, A. *Sociologie*. Praha : Argo, 1999.
- Giddnes, A. *The Consequences of Modernity*. Stanford University Press, 1990.
- Gibson, R. a kol. *Nový obraz budoucnosti. Rethinking the Future*. Praha : Management Press, 1998.
- Godefroy, Ch. H., Robert, L. *Nauč se přesvědčovat*. Praha : Nakladatelství Alternativa, 1994.
- Gray, P. C. R., Stern, R. M., Biocca, M. *Communicating about Risks to Environment and Health in Europe*. Dordrecht : Kluwer Academic Publishers, 1998.
- Griffin, R. *Afterword: Last Rights?* In Ramet, S. P. (red.) *The Radical Right in Central and Eastern Europe since 1989*, The Pennsylvania State University Press, University Park, 1999, s. 297-321.
- Hajn, P. *Právo nekalé soutěže*. Brno : Masarykova univerzita, 1994.
- Hall, J. *The first Web War. Bad Things Happen in Unimportant Places*. *Journalism Studies*, 2000.
- Halavais, A. *National borders on the World Wide Web*. *New Media and Society*, No 1, 2000.
- Hayes, N. *Aplikovaná psychologie*. Praha : Portál, 2003.
- Hladký, L., Kašpárek, L., Krátka, M., Kněžek, M., Martinková, M. *Katastrofální povodeň v České republice v srpnu 2002*. 1. vyd. Praha : Ministerstvo životního prostředí 2005. ISBN 80-7212-350-5.
- Hon, Z., Kaňková, J. *Havárie v Bhópálu aneb „Indický Černobyl“*. České Budějovice : Zdravotně sociální fakulta JU, 2006. <http://toxicology.emtrading.cz>

- Horák, R. a kol. *Průvodce krizovým řízením pro veřejnou správu*. 1. vyd. Praha : Linde 2004, 406 s. ISBN 80-7201-471-4.
- Hubík, S. *Sociologie vědění*. Praha : Slon, 1999.
- Hume, J. *Journalism & Communications*. James Cook University, 2007.
- Huňát, A. Etická dimenze manažerského systému firmy Baťa. Mezinárodní vědecká konference, Zlín, 2005.
- Churchill, W. S. *Druhá světová válka*. 1. díl: Blížící se bouře. Praha : Nakladatelství LN, 1994, s. 174.
- Ignazi, P. *L'estrema destra in Europa*, il Mulino, Bologna. 1994.
- Ishiyama, J. T., Breuning, M. *Ethnopolitics in the New Europe*, Lynne Rienner Publishers, Boulder, London 1998.
- Janda, J. a kol. *Bezpečnostní politika České republiky*. Praha : ÚMV, 1996.
- Janda, J. Globální bezpečnost. *Mezinárodní politika*, 1987, č. 1, Praha, 1987.
- Janoušek, J. *Sociální komunikace*. Praha : Svoboda, 1968.
- Karaffa, V. Současný stav a perspektivy obranného plánování v ČR. Přednáška, VŠE – IKM, Praha dne 14. 2. 2000. Notes on Watching the War. *Journal of Communication*, No 3. 1992.
- Keller, J. *Úvod do sociologie*. 2. vyd. Praha : Sociologické nakladatelství, 1992, 186 s. ISBN 80-901059-7-1.
- Kissinger, G. *Jaderné oružije i vnějšnja politika*. Moskva, 1959.
- Klener, V. a kol. *Principy a praxe radiační ochrany*. Praha : SÚJB, 2000.
- Klířová, J. Krizová komunikace. *Hospodářské noviny, Kariéra*, 28. 8. 2000.
- Kunczik, M. *Základy masové komunikace*. Praha : Karolinum, 1995.
- Koontz, H., Wehrich, H. *Management*. Praha : East Publishing, 1993, s. 116-230. ISBN 80-7219-014-8.
- Křivohlavý, J. *Tajemství úspěšného jednání*. Praha : Grada Publishing, 1995.
- Küng, H. *Po stopách světových náboženství*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006.
- Látal, I., Štantejský, M. *Bezpečnostní zásady ochrany podniku*. 1. vyd. Praha : Prospektrum, 2001. ISBN 80-7175-091-3.
- Lerbinger, O. *The Crisis Manager: Facing Risk and Responsibility*, Lawrence Erlbaum Associates Publishers: Mahwah, 1997.
- Lorenz, K. *Osm smrtelných hříchů*. Praha : Academia, 2000.
- Luhan, M. *Jak rozumět médiím : Extenze člověka*. Praha : Odeon, 1991.
- Lukaszewski, J. E. Seven dimension of Crisis Communication Management: A Strategic Analysis and Planning Model. In Ragan's *Communications Journal*, February 1999.
- Lundgren, R. E., McMakin, H. A. *Risk Communication: A Handbook for Communicating Environmental, Safety, and Health Risks*. August 2004, 3rd edition; ISBN 1574771426.
- Luvera, B. *I confini dell'odio. Il nazionalismo etnico e la nuova destra europea*, Editori Riuniti, Roma 1999.

- Margolis, H. *Dealing with Risk. Why the Public and the Experts disagree on Environmental Issues*. Chicago: Chicago University Press, 1996.
- Maříková, H., Petrušek, M., Vodáková, A. a kol. *Velký sociologický slovník*. Praha : Karolinum, 1996.
- Mehrabian, A., Wiener, M. Decoding of inconsistent communications. *Journal of Personality and Social Psychology*, 1967, s. 109-114.
- Mechler R. *Natural Disaster Risk Management and Financing Disaster Losses in Developing Countries*, Verlag Versicherungswirtschaft, 2004, s. 41. ISBN 389952120X,
- Merna, T., Al-Thani, F. F. *Risk management. Řízení rizik ve firmě*. 1. vyd. Brno : Computer Press, 2007. ISBN 978-80-251-1547-3.
- Míka, J. O. *Průmyslové havárie*. 1. vyd. Praha : TRITON, s. r. o, 2003. ISBN 80-7254-455-1.
- Mikolaj, J. a kol. *Krizový manažment ako spoločensko-vedný problém*. Žilina : RSV vydavateľstvo Fakulty špeciálneho inžinierstva Žilinskej univerzity, 2000. ISBN 80-888 29-54-2.
- Mikušová, M. *Prevenca a řízení krizí podnikatelského subjektu*. 1. vyd. Ostrava : VŠB – TU 2002, 60 s. ISBN 80-248-0100-0.
- Mitroff, I. I., Anagnos, G. *Managing crises before they happen: What every executive and manager needs to know about crisis management*. New York : American Management Association, 2001.
- Mitroff, I. I., Udawadia, F. E. *Effective crisis management*. The Academy of Management Executive, 1987, s. 283-292.
- Morgan, G. *Images of organization*. Thousand Oaks, CA: SAGE Publications, 1997.
- Mudde, C. *The War of Words. Defining the Extreme Right Party Family*, *West European Politics*, XIX, April 1996, s. 225-248.
- Mudde, C. *The New Roots of Extremism. The ABCs of the Rising Right, Transitions (on-line)*, In (<http://www.ijt.cz/transitions/thnewroo.html>).
- Nathan, M. *The paradoxical nature of crisis*. *Review of Business*, No 21, 2000 s. 12-24.
- National Research Council: *Improving Risk Communication*. Washington. National Academy Press, 1989.
- Němec, P. *Public relations. Zásady komunikace s veřejností*. Praha : Management Press, 1993, s. 114.
- Němec, P. *Komunikace na rozcestí. Příspěvek do diskuse, která možno ještě ani nezačala*. *Marketing Magazin*, 1998, č. 2, s. 12.
- Němec, P. *Konflikt, krize, katastrofa. Krizová komunikace je pokračováním komunikace normální, jen v nenormální situaci*. *Marketing Magazin*, 1998, č. 6, s. 20.
- Němec, P. *Public relations: komunikace v konfliktních a krizových situacích*. 1. vyd. Praha : Management Press, Ringier ČR, a. s., 1999, 125 s. ISBN 80-85943-66-2.

- Novotný, O., Zapletal, J. a kol. *Kriminologie*. Praha : ASP1, 2004.
- Paleček, M. *Prevence rizik*. 1. vyd. Praha : Nakl. Oeconomica, 2006. ISBN 80-245-1117-7
- Petráčeková, V., Kraus, J. a kol. *Akademický slovník cizích slov A-Ž*. Praha : Academia, 2000, 834 s. ISBN 80-200-0607-9.
- Petrusek, M. *Úvod do sociologie I*. Vítkovice : Institut VHI, 1985.
- Peters, H. P., Wiedemann, P. M. Risikokommunikation. Möglichkeiten und die Grenzen des Risikodialoges in der Chemie. In Chemie und Umwelt, Steger, U. (Hg.), Erich Schmidt Verlag, Berlin, 153-175, 1991.
- Pearson, C. M., Clair, J. A. Reframing crisis management. *Academy of Management Review*, 1998, s. 10-32.
- Pearson, C. M., Mitroff, I. I. From crisis prone to crisis prepared: a framework for crisis management. *Academy of Management Executive*, 1993, s. 48-59.
- Plaňava, I. *Jak (to) spolu mluvíme*. Brno : Masarykova univerzita, 1992.
- Politi, A. European security: the new transnational risks. *Institute for Security Studies Western European Union*. Paris 1997.
- Příbyl, P. Etické kodexy. *Hospodářské noviny*, příloha *Obchodník*, 1993, č. 6, 7, 8.
- Putnová, A., Seknička, P. *Etické řízení ve firmě*. Praha : Grada, 2007.
- Ramet, S. P. Defining the Radical Right: The Values and Behaviors of Organized Intolerance in Post-Communist Central and Eastern Europe. In Ramet, S. P. (red.): *The Radical Right in Central and Eastern Europe since 1989*, The Pennsylvania State University Press, University Park, 1999, s. 3-27.
- Rektořík, J. a kol. *Krizový management ve veřejné správě*. 1. vyd. Praha : Ekopress, 2004, 96 s. ISBN 80-86119-83-1.
- Renn, O., Kastenholz, H. Risikokommunikation in einem Klima allgemeinen Vertrauensverlustes in Institutionen. In Preuss, V. (Hg.): *Risikoanalysen*. Heidelberg: Asanger, 257-288, 1998.
- Richardson, F. C. Virtue ethics, dialogue, and reverence. *The American Behavioral Scientist*, 2003, s. 442-458.
- Riesman, D. *Osamělý dav*. Praha : Mladá fronta, 1968.
- Ross, S. *Natural Hazards*. Nelson Thornes, 1998, 96 s. ISBN 0-7487-3951-3.
- Rosická, Z. *Krizové řízení a ochrana obyvatelstva*. 1. vyd. Brno : Rabínova vysoká škola, 2007, 173 s. ISBN 978-80-87001-07-3.
- Ruff, F. M., Niese, S. Über Risiken sprechen – Kommunikationsmuster und Konflikte zwischen Unternehmen und Umfeld. *Organisationsentwicklung*, 13. Jg., Nr. 4, 24-35, 1994.
- Říha, M. *Živelní pohromy*. Praha : Armex Publishing, 2006.
- Quinton, A. *Utilitarian Ethics*. London : Duckworth, 1989.
- Seeger, M. W., Ulmer, R. R. Virtuous responses to organizational crisis: Aaron Feuerstein and Milt Cole. *Journal of Business Ethics*, 2001, s. 369-376.
- Shanahan, K., Hyman, M. : The development of a virtue ethics scale. *Journal of Business Ethics*, 2003, s. 197-209.

- Shaw R. *Disaster Prevention and Management*, an International Journal, Emerald Group Publishing, 2006, s. 17. ISBN 1845449541.
- Shrivastava, P., Mitroff, I. I. Strategic management of corporate crises. *Columbia Journal of World Business*, Retrieved on April, 4, 2004.
- Simola, S. Ethics of justice and care in corporate crisis management. *Journal of Business Ethics*, 2003, s. 351-361.
- Smejkal, V., Rais, K. *Řízení rizik ve firmách a jiných organizacích*. 2. vyd. Praha : Grada Publishing, 2006. ISBN 80-247-1667-4.
- Smolík, J. *Systémové uspořádání dat o bezpečnosti v tunelech pozemních komunikací*. Návrh formuláře pro sběr dat o tunelech v ČR v rámci činnosti Pracovní skupiny „Bezpečnost v tunelech“ národního výboru ITA/AITES.
- Schütz, H., Wiedemann, P. M. Risikokommunikation als Aufklärung. *Zeitschrift für Gesundheitswissenschaften*. 3. Beiheft 1997, 67-77.
- Smékal, V. *Pozvání do psychologie osobnosti*. Brno : Barrister & Principal, 2002.
- Smits, S. J., Ally, N. E. Thinking the unthinkable: Leadership's role in creating behavioral readiness for crisis management. *CR*, 2003, s. 1-23.
- Spitzer, R. J. The ethical leader. *Executive Excellence*, 2000, Retrieved on July 9, 2003.
- Středa L. *Šíření zbraní hromadného ničení – vážná hrozba 21. století*. Praha : MV GR HZS ČR, 2003.
- Stryszak, A. *Obecná epizootologie*. 1. vyd. Praha : SZN, 1962.
- Šeřfík, V. *Základy krizového managementu*. Skripta. Vyškov : VVŠ PV, 1996.
- Šeřfík, V. *Klasifikace bezpečnostních rizik ČR a jejich ekonomické zabezpečení*. Přednáška. Praha : VŠE – IKM, 1999.
- Šeřfík, V., Šelešovský, J. *Základy krizového managementu*. Brno : Masarykova univerzita. 1999.
- Špatenková, N. *Krise: psychologický a sociologický fenomén*. Praha : Grada Publishing, 2004, 129 s. ISBN 80-24708-88-4.
- Štrauch, D. *Civilní nouzové plánování v NATO*. Přednáška. Praha : VŠE – IKM, 1999.
- Štrauch, D. *Krizový management: Zvládání neočekávaného, neznámého a nechtěného*. *Vojenské rozhledy*, 1996, č. 1, s. 7-12.
- Štrauch, D. *Ropná bezpečnost ČR – legislativa, zásoby, postupy*. Přednáška. Praha : VŠE, 2000.
- Šubrt, J. *Kapitoly ze sociologie veřejného mínění*. Praha : Karolinum, 1998.
- Švecová, L., Fotr, J. Scénářový přístup jako nástroj pro integraci rizika a nejistoty do strategického rozhodování. Pardubice 16.–20. 4. 2007. In *Aktuální problémy – teorie a praxe v ekonomice*. Pardubice : Fakulta ekonomicko-správní, 2007, 5 s. ISBN 978-80-7395-005-7.
- Švecová, L., Fotr, J. Jak pracují firmy s rizikem a nejistotou. Brno 13.–14. 9. 2006. In Částek, O. (ed.) *Česká ekonomika v procesu globalizace*. Brno : Masarykova univerzita, 2006, s. 245-250. ISBN 80-2104-089-2.

- Tannen, D. You Just Don't Understand. Women and Men in Conversation. Ballantine Books, New York 1991.
- Thompson, J. B. *Média a modernita : Sociální teorie médií*. 1. vyd. Praha : Karolinum, 2004, 219 s. ISBN 80-246-0652-6.
- Tichý, M. Ovládnání rizika. Analýza a management. Praha : C. H. Beck, 2006. ISBN 80-7179-415.
- Tobin, G. A., Montz, B. E. Natural Hazards: Expanation and Integration, The Guilford Press, 1997, 388 s. ISBN 1-57230-062-0.
- Treml, F. a kol. *Epizootologie pro veterinární hygieniky*. 2. vyd. Praha : SPN, 1991.
- Tsang, S. L. Military doctrine in crisis management: Three beverage contamination cases. Business Horizons, 2000, s. 65-82.
- Tůma, J. *Katastrofy techniky děsící 20. století*. Praha : Academia, 2002. ISBN 80-200-0986-8.
- Ulmer, R. R. Effective crisis management through established stakeholder relationships: Malden Mills as a case study. Management communication Quarterly, 2001, s. 590-615.
- Umlaufová, M., Pfeifer, L. *Prevence a řízení podnikatelské krize*. Praha : Victoria Publishing, 1995.
- Loon, J. van, Adam, B., Beck, U. The Risk Society and Beyond: Critical Issues for Social Theory. London, 2000.
- Vaugan, E. J. Risk Management. John Willy and Sons, 1997.
- Veber, J. a kol. *Management. Základy, prosperita, globalizace*. Praha : Management Press, 2000. ISBN 80-7261-029-5.
- Veber, J. *Environmentální management*. Praha : VŠE, Oeconomica, 2002. ISBN 80-245-0336-0,
- Veber, J. a kol. *Management. Základy, moderní manažerské přístupy, výkonnost a prosperita*. 2. vyd. Praha : Management Press. 2009. ISBN 978-80-7261-200-0.
- Vera, D. Crossan, M. Strategic leadership and organizational learning. Academy of Management Review, 2004, s. 222-241.
- Vojík V. *Vybrané kapitoly z managementu malých a středních podniků*. 2. vyd. Praha : VŠE, Oeconomica, 2004.
- Vodáček, L., Vodáčková, O. *Management. Teorie a praxe v informační společnosti*. 3. vyd. Praha : Management Press, 1999, s. 19-21. ISBN 80-85943-94-8.
- Vybíral, Z. *Co, čím, jak a s kým komunikujeme?* Hradec Králové : Gaudeamus, 1999.
- Výrost, J., Slaměník, I. *Sociální psychologie*. Praha : ISV, 1997.
- Watkins, M. D., Bazerman, M. H. Predictable surprises: The disasters you should have seen coming. Harvard Business Review, 2003, s. 72-80.
- Welch, M. Kosovo Highlights Failings of Journalism. Online Journalism Review, No 9., 2002.

- Wiedemann, P.M. Risikokommunikation. In G. Wenninger & C. G. Hoyos (Hg.), Arbeits-, Gesundheits- und Umweltschutz. Handwörterbuch verhaltenswissenschaftlicher Grundbegriffe. Roland Asanger Verlag, Heidelberg, 577-589, 1996.
- Wiedemann, P. M. Risikokommunikation: Ansätze, Probleme und Verbesserungsmöglichkeiten. Arbeiten zur Risikokommunikation, Forschungszentrum Jülich, 1999.
- Williams, Ch. Problems of Transition and the Rise of the Radical Right. In Ramet, S. P. (red.): The Radical Right in Central and Eastern Europe since 1989, The Pennsylvania State University Press, University Park 1999, s. 29-47.
- Winterling, K. *Jak se provádí krizový management*. Praha : Nakladatelská spol. Babtext, 1994.
- Zeman, P. *Riziko a hrozba jako klíčové konceptuální pojmy*. Praha : UZSI, 2000.
- Žák, M. a kol. Velká ekonomická encyklopedie. Praha : Linde, 1999. ISBN 80-7201-172-3.

Články a jiné odborné podklady

- Analýza a řízení rizik tunelů pozemních komunikací. Výzkumná zpráva č. LSS 108/200.
- Asymetrické hrozby. CACI International Inc, 2008.
- Bezpečnostní zpráva Spolana, a. s., Neratovice 2008.
- Bezpečnostní strategie ČR. Usnesení vlády ČR č. 123 ze 17. února 1999, AVIS, Praha, 1999.
- Center for Research on the Epidemiology of Disasters – Annual disaster statistical review – The numbers and trends 2007, 2008.
- Journal of Royal United Service Institution, November 1959, s. 478.
- Jsou neštěstí nevyhnutelná? In Hospodářské noviny, 4. 2. 2000.
- Krizové situace způsobené přírodními vlivy. Ministerstvo životního prostředí ČR. Praha, 2002. ISBN 80-7212-189-8.
- Koncepce zabezpečení obyvatelstva pitnou vodou za krizových situací. Ministerstvo zemědělství ČR, Praha, 2000.
- Lidstva rychle přibývá, problémů také. In *Hospodářské noviny*, 11. 2. 2000.
- Ministerstvo vnitra – GR Hasičského záchranného sboru ČR: Statistická ročenka, 2007.
- Příručka NATO, Úřad pro tisk a informace Brusel, (v češtině: Evropské informační středisko Univerzity Karlovy, Praha, 1995).
- Rizika a ohrozenia v strednej Európe v 21. storočí. Medzinárodná konferencia, Častá Papiernička, 26.–27. 11. 1998, Bratislava 1999.
- Příručka NATO: 50th Anniversary. Informační a tisková kancelář NATO, Brusel, 2000.
- Vyschlé řeky mohou vyvolat světový potravinový kolaps. In Právo 1. 3. 2000.

- Slovník cizích slov. Encyklopedický dům, spol. s r. o., Praha, 1996. ISBN 80-90-1647-8-1
- Zpráva o problematice extremismu, schválená usnesením vlády č. 192/1998 a č. 720/1999.
- Sborník textů č. 20/2002, Povodně a veřejné finance – CEP, Praha, 2002.
- Sřtet civilizací, boj kultur a proměna světového řádu, Huntington, S., Praha. Překlad Rybka, 2001.
- Universum, všeobecná encyklopedie, díl 7, Odeon, 2001.

Internetové zdroje (ze zdrojů čerpáno od 30. 6. do 30. 8. 2009)

- Adásková, P. Ekonomická krize zvyšuje zájem firem o řízení rizik. Risk-management.cz, tisková zpráva ze dne 11. 6. 2009, Ostrava. <http://www.risk-management.cz>.
- Bártová, J. Vysvětlení pojmu „řízení rizik“. Risk-management.cz, článek ze dne 24. 4. 2009. <http://www.risk-management.cz>.
- Burjáněk, J., Gallovič, F., Zahradník, J. Seismologické předpovědi, skutečnost a sen. Studie, Matematicko-fyzikální fakulta Univerzity Karlovy. <http://geo.mff.cuni.cz/popularizace/2005-Burjanek-CCF.pdf>.
- Ekologické havárie, Prague Post. <http://www.praguepost.cz/PPEF/06KK021204.pdf>.
- Ekologická stabilita a krize. Informační centrum pro mládež. <http://www.icm.uh.cz/str/ekologie/zakladni-informace/ekologicka-stabilita-a-krize>.
- Hasalík, R. Krizová komunikace může zachránit vaši firmu. <http://marketing.robertnemecek.com/krizova-komunikace-firmy>.
- Hora, J. Postup manažera při modelování opatření k řešení krizových situací. http://www.egozlin.cz/upload.cs/1/11a82244_0_hora_mz_cr_2002.pdf.
- Hume, J. Communications. <http://www.zoominfo.com/>.
- Christensen, T. W. Crisis Ethics. <http://www.midwestacademy.org>.
- Internetová encyklopedie. <http://cs.wikipedia.org/wiki/Zem>.
- Koncepce krizové připravenosti zdravotnictví České republiky. Dostupné z <http://www.mzcr.cz/Odbornik/Pages/195-koncepce-krizove-pripravenosti-zdravotnictvi.html>.
- Koncepce krizové připravenosti zdravotnictví České republiky, prezentace na Semináři odboru krizové připravenosti MZ ČR pro pracovníky krajských úřadů. <http://www.zsa.cz/Katastrofy2007/>.
- Kopáč, R. Co se stalo v Sevesu. <http://www.arnika.org>.
- Kroupa, M. Statistika povodní. <http://www.radio.cz>.
- Míka, O., Sabo, J. Nejzávažnější chemická havárie 20. století, 2005. www.mvcr.cz.
- Mullerová, L. Ekologické havárie v dopravě. http://envi.upce.cz/pisprace/ks_pce/mullerova.pdf.
- Národní pandemický plán České republiky. Dokument min. zdrav., 2006.

- Níra, J. Ochrana kritické infrastruktury, Časopis „112“, č. 3. Praha, 2007.
- Pauchant, T. C., Coulombe, C., Martineau, J. T. Crisis Management and Ethics. www.neumann.hec.ca/.
- Pavlečka, V. Postup při krizi. Marketing journal, článek ze dne 18. 12. 2008. http://www.m-journal.cz/cs/public-relations/krizova-komunikace/postup-prikrizi_s386x492.html.
- Pavlečka, V. Nástroje interní komunikace. Marketing journal, článek ze dne 18. 12. 2008. http://www.m-journal.cz/cs/public-relations/interni-komunikace/nastroje-interni-komunikace_s317x493.html.
- Poláková, L., Pokorný, V., Soukup, J. Studie Povodně 2002. <http://www.sweb.cz>.
- Povodeň 2002. <http://www.mag-ul.cz>.
- Povodňová ochrana a plánování, Reidinger J., Zpravodaj Ministerstva životního prostředí ČR, 2006, č. 5.
- Přednáška k novelizaci vodního zákona. www.povodne.cz.
- Připravenost resortu zdravotnictví a systémový přístup k prioritám bezpečnostní politiky ve zdravotnictví. <http://www.mzcr.cz/Odbornik/Pages/117-pripravenost-resortu-zdravotnictvi-a-systemovy-pristup-k-prioritam-bezpecnostni-politiky-ve-zdravotnictvi.html>.
- Shafir, M. Radical Politics in East Central Europe. Part III: X-Raying Post Communist „Radical Minds“ A) The New Ethnocracy, East European Perspectives (RFE/RL), December 1, 1999. <http://referl.org/eepreport/1999/12/03-011299.html>.
- Špaček, M. Když přijde krize. Krizový marketing ve spolupráci s časopisem Moderní řízení, článek. <http://www.krizovy-marketing.cz/zajimave-clanky>.
- Špaček, M. Krizový management a jeho zvládání. Moderní řízení, článek ze dne 21. 8. 2008. <http://modernirizeni.ihned.cz/c1-26573770-krizovy-management-a-jeho-zvladani>.
- Špaček, M. Krizový management a jeho zvládání. Moderní řízení, článek ze dne 21. 8. 2008. <http://modernirizeni.ihned.cz/c1-26573770-krizovy-management-a-jeho-zvladani>.
- Špaček, M. Krizový manažer. Krizový marketing ve spolupráci s časopisem Moderní řízení, článek. <http://www.krizovy-marketing.cz/zajimave-clanky>.
- Uživatelská příručka: Mezinárodní stupnice hodnocení závažnosti jaderných událostí I, SÚJB. NES, překlad vydání z roku 2001. <http://www.sujb.cz/docs/INES.pdf>.
- Vlivy a účinky na ŽP. <http://ekonom.feld.cvut.cz/materialy/ekl/pred4.pdf>.
- Výkladový slovník krizového řízení a obrany státu. MV ČR. http://web.mvcr.cz/archiv2008/udalosti/slovník/slovicka/123_odbor_info.html.
- Vymětal, Š. Krizová komunikace a komunikace rizika. Univerzita obrany Hradec Králové, přednáška pro konferenci, říjen 2008. www.pmfhk.cz/Prednasky/Konference%2008/Krizova.pdf.

Výsledky programu PHARE 2001 na podporu odstraňování povodňových škod.
 Studie Transparency International: Aplikace metod a nástrojů podnikatelské etiky
 v českém podnikatelském prostředí, Praha 2006.
 Zpráva o meteorologických příčinách povodní v srpnu 2002 zpracovaná Českým
 hydrometeorologickým ústavem.
 Zpráva o plnění Národního plánu pro případ pandemie chřipky vyvolané novou
 variantou chřipkového viru (NPP) a jeho další zaměření, 19. 10. 2005. [http://
 www.mzcr.cz/toISO-8859-2/data/c1699/lib/schvaleny_NPP.doc](http://www.mzcr.cz/toISO-8859-2/data/c1699/lib/schvaleny_NPP.doc).

www adresy

<http://cs.wikipedia.org/wiki/Terrorismus>
<http://cs.wikipedia.org/wiki/Katastrofa>
<http://cs.wikipedia.org/wiki/Prohibice>
<http://cs.wikipedia.org/wiki/Anthrax>
<http://cs.wikipedia.org/wiki/Sopka>
http://cs.wikipedia.org/wiki/Vodní_hospodářství_v_Česku
http://cs.wikipedia.org/wiki/Pitná_voda
http://www.army.cz/avis/vojenske_rozhledy/1998_1/spacil.htm
[http://www.defenceandstrategy.eu/cs/archiv/rocnik-2004/1-2004/manazer-v-
 krizovych-situacich.html](http://www.defenceandstrategy.eu/cs/archiv/rocnik-2004/1-2004/manazer-v-krizovych-situacich.html)
http://www.ceskapolitika.cz/nazory/2004/glogalni_terrorismus.htm
http://www.krizove-rizeni.cz/index_soubory/dokumenty/legis.htm
http://www.krizove-rizeni.cz/index_soubory/dokumenty/povodne.pdf
<http://www.bse.cz>
<http://www.mpo.cz>
<http://www.mvcr.cz/dokumenty/>
<http://www.mvcr.cz/hasici/index.html>
<http://www.mvcr.cz/udalosti/prirucky/ohrozeni.html#zavaz>
<http://www.mzp.cz>
<http://www.sshr.cz>
<http://www.svscr.cz>
<http://www.vubp.cz/oppzh.php>
<http://www.szu.cz/cem/zpravy/zpr1101/zbrane.htm>
<http://www.chmu.cz/katastrofy/katastrofy.html>
<http://www.lenntech.com/environmental-disasters.htm>
<http://www.priroda.cz/clanky.php?detail=479>
<http://www.priroda.cz/clanky.php?detail=478>
http://zdravi.idnes.cz/zdravi.asp?r=zdravi&c=A051017_193000_zdravi_ad
<http://www.pandemie.cz>
<http://www.ptaci-chripka.cz/>
<http://www.sweb.cz/iknsh/slintavk.htm>
<http://www.equiweb.cz/nemoci/a.php>

<http://www.veterina-info.cz/script/articledetail.asp?rid=37>
http://www.efaua.cz/pes/zdravi/nem_1.php
<http://www.toxicology.emtrading.cz>
<http://sars.xf.cz/>
<http://pandemie.navajo.cz/>
[http://www.zuova.cz/informace/smd/sms001.pdf#search=%22pandemie%20
 cholery%22](http://www.zuova.cz/informace/smd/sms001.pdf#search=%22pandemie%20cholery%22)
<http://snzr.ksrzis.cz/snzr/epidat/>
<http://www.aids-hiv.cz/co%20je%20virus.htm>
http://www.vakciny.net/ockovani_cizina/b_tyfus.html
www.zloutenka-c.cz
<http://www.hospodarstvi.cz>
<http://www.bezkorupce.cz/eticke-kodexy/>
<http://www.ordinace.cz/clanek/chripka-influenza/>
http://www.zdrava-rodina.cz/med/med0100/med100_27.html
<http://www1.lfl.cuni.cz/~hrozs/uvod1.htm>
http://geography.upol.cz/soubory/lide/letal/KGG_KRAJ_04.rtf
<http://www.hygpaha.cz/download/SARS.doc>
<http://www.who.cz/>
<http://www.globalpolitics.cz/terrorismus-biologicke-zbrane.html>
<http://www.geology.cz/>
<http://www.geology.cz/aplikace/geoohazardy/katalog/>
http://geography.upol.cz/soubory/lide/smolova/KGG_PPR_06.pdf
<http://www.sci.muni.cz/~herber/quake.htm>
<http://www.emergency.cz/cz/01.asp>
http://www.army.cz/avis/vojenske_rozhledy/1998_3/spacil.htm
<http://referaty.atlas.sk/ostatne/nezaradene/703/zivelne-pohromy>
[http://klikni.idnes.cz/Zivotni-styl-volny-cas/Katastrofy/Prirodni-katastrofy/in-
 dex.htm](http://klikni.idnes.cz/Zivotni-styl-volny-cas/Katastrofy/Prirodni-katastrofy/index.htm)
http://www.sos-sumava.cz/clanky/prirodni_katast.htm
<http://referaty.superstudent.cz/ekologie/prirodni-katastrofy-1858.html>
http://www.katastrofy.com/scripts/index.php?id_nad=56
<http://www.grafologie-online.cz/beny/Vulkanologie.htm>
<http://seis.ig.cas.cz/seismika/codelat.php>
<http://www.sci.muni.cz/~herber/quake.htm>
<http://www.emergency.cz/cz/01.asp>
[http://klikni.idnes.cz/Zivotni-styl-volny-cas/Katastrofy/Prirodni-katastrofy/in-
 dex.htm](http://klikni.idnes.cz/Zivotni-styl-volny-cas/Katastrofy/Prirodni-katastrofy/index.htm)
http://www.sos-sumava.cz/clanky/prirodni_katast.htm
<http://referaty.superstudent.cz/ekologie/prirodni-katastrofy-1858.html>
http://www.katastrofy.com/scripts/index.php?id_nad=56
<http://www.grafologie-online.cz/beny/Vulkanologie.htm>

<http://www.gweb.cz/clanky/clanek-60/>
http://www.emdat.be/Documents/Publications/publication_2004_emdat.pdf
<http://www.emdat.be/Documents/Publications/Annual%20Disaster%20Statistical%20Review%202007.pdf>
http://cs.wikipedia.org/wiki/Soubor:Tectonic_plate_boundaries.png
<http://www.sweb.cz/igorindruch/ceska/projekt-obecny/sesuvyobecne.htm>
http://sipvz.spse.cz/www/prace/stepankova/zeme%20jako%20misto%20pro%20zivot_soubory/Laviny%20a%20sesuvy%20pudy.htm
<http://www.sopky.cz/ruzne/rozcestnik.htm>
<http://www.amnestyusa.org/business/bhopal.pdf>

PŘEHLED OBRÁZKŮ, TABULEK, SCHÉMÁT

Obr. 1.0	Co je management a co je krizový management	17
Obr. 1.1	Manažerské funkce	20
Obr. 1.2	Spektrum současných hrozeb	22
Obr. 1.3	Kontinuální proces krizového managementu	26
Obr. 1.4	Stavy krizového prostředí	27
Obr. 1.5	Pět základních funkcí krizového managementu	28
Obr. 1.6	Interakce základních funkcí krizového managementu s krizovým okolím	29
Obr. 1.7	Dvě úrovně a pět funkcí krizového managementu	30
Obr. 1.8	Proces řízení rizik	31
Obr. 1.9	Proces zvládnutí krizí	32
Obr. 1.10	Dvě úrovně krizového managementu a čtyři fáze životního cyklu krize	35
Obr. 1.11	Fáze vývoje dobře řízené krize	35
Obr. 1.12	Fáze špatně řízené krize (neřízené krize)	36
Obr. 1.13	Historie vývoje managementu	36
Obr. 1.14	Kompetenční vrstvy manažera 21. století	43
Obr. 2.1	Krizové okolí organizace	49
Obr. 2.2	Asymetrické hrozby	49
Obr. 2.3	Struktura věcných hrozeb	52
Obr. 2.4	Zdroje přírodních hrozeb	55
Obr. 2.5	Extrémy počasí	55
Obr. 2.6	Tektonická činnost	56
Obr. 2.7	Nákazy, postižení osob, zvířat nebo pěstovaných kultur škůdci původů rostlinného, živočišného nebo mikroorganismy	56
Obr. 2.8	Jiná přírodní ohrožení	57
Obr. 2.9	Management přírodních hrozeb	124
Obr. 2.10	Přehled antropogenních hrozeb	126
Obr. 2.11	Přehled forem technogenních hrozeb	149
Obr. 2.12	Přehled forem ekologických hrozeb	150
Obr. 2.13	Přehled forem agrogenních hrozeb	150
Obr. 2.14	Přehled forem sociogenních hrozeb	151
Obr. 2.15	Typologie sociálních, společenských a ekonomických forem ohrožení	173

Obr. 2.16	Vojenské hrozby	174
Obr. 2.17	Bezpečnostní hrozby	175
Obr. 2.18	Vnitrobezpečnostní hrozby	175
Obr. 2.19	Bezpečnostní hrozby ekonomického charakteru	176
Obr. 2.20	NATO – model procesu zvládnání krizí	235
Obr. 2.21	Dělení krizí podle typů	237
Obr. 2.22	Přehled krizových stavů	238
Obr. 2.23	Orgány krizového řízení ČR	240
Obr. 2.24	Pomocné a koordinační orgány vlády	243
Obr. 2.25	Systém krizového řízení na stupni „ministerstvo“	247
Obr. 2.26	Systém krizového řízení na úrovni kraje	250
Obr. 2.27	Systém krizového řízení obce	254
Obr. 2.28	Legislativně-právní prostředí krizového managementu ČR	255
Obr. 3.1	Základní prvky plánování	268
Obr. 3.2	Hierarchie cílů plánování	269
Obr. 3.3	Systém krizového plánování	273
Obr. 3.4	Princip obranného plánování	274
Obr. 3.5	Struktura krizového plánu	283
Obr. 4.1	Základní stavební pilíře krizové komunikace	317
Obr. 4.2	Krize z pohledu expertů a laiků	319
Obr. 4.3	Životní cyklus krize versus zájem veřejnosti	320
Obr. 4.4	Model prezentace výstupů krizové komunikace	321
Obr. 4.5	Plán krizové komunikace	322
Obr. 4.6	Mikropolitika krizové komunikace	323
Obr. 4.7	Vnitropodnikatelské hrozby	325
Obr. 5.1	Pojetí krizové etiky	361

PŘÍLOHA

Vzor žádosti o vyhlášení krizového stavu (obecné náležitosti)

Žádost o vyhlášení krizového stavu¹

STAV NEBEZPEČÍ

1. **O vyhlášení „stavu nebezpečí“** pro území obce nebo pro jeho část může požádat starosta určené obce (určená obec – viz § 15, odst. 4, písm. a) zákona č. 240/2000 Sb., krizový zákon, ve znění pozdějších předpisů) hejtmana příslušného kraje kdykoli, kdy jsou splněny podmínky pro vyhlášení tohoto krizového stavu (§ 3, odst. 1, tamtéž). Posouzení oprávněnosti této žádosti (tj. konkrétního stavu řešení mimořádné události a splnění podmínek pro vyhlášení „stavu nebezpečí“) je věcí hejtmana. Žádost by tedy měla obsahovat co nejvíce skutečností, které hejtmanovi umožní objektivní posouzení vzniklé události.
2. **Důvod** – tj. popis mimořádné události, objektivní stav věcí, dosavadní činnost orgánů obce a složek IZS k vyřešení mimořádné události, důvody, proč nelze tuto mimořádnou událost (tj. ohrožení chráněných hodnot) odvrátit běžnou činností těchto orgánů a složek IZS (na základě jejich zákonné působnosti).
3. **Doba trvání** – předpokládaná doba, na kterou by měl být „stav nebezpečí“ vyhlášen (max. 30 dnů). Předpokládá se, že stav nebezpečí by měl hejtman vyhlásit neprodleně po doručení žádosti a zvážení všech okolností.
4. **Území**, pro které je třeba „stav nebezpečí“ vyhlásit – obce nebo obec, případně konkrétní katastrální území obce, kde je třeba provést nebo uplatňovat dopad krizových opatření.
5. **Doporučená krizová opatření**, jejich rozsah – vycházejí z krizového zákona, § 14, odst. 5 a 6.

¹ In Soviš, J. Přednáška. VŠE v Praze, IKM, Praha, 2008.

NOUZOVÝ STAV

1. Vzor žádosti o vyhlášení krizového stavu (obecné náležitosti) vyhlášení „*nouzového stavu*“ pro celé území kraje nebo pro jeho část může požádat hejtman kraje vládu České republiky (žádost adresovat předsedovi vlády, který může rozhodnout o vyhlášení stavu v případě nebezpečí z prodlení) v souladu s § 3, odst. 5 krizového zákona. I tato žádost by měla obsahovat co nejvíce skutečností, které vládě (předsedovi vlády) umožní objektivní posouzení vzniklé události. Především však musí obsahovat zdůvodnění, proč již nepostačuje vyhlášení „*stavu nebezpečí*“ hejtmanem (což přímo vyplývá z uvedeného ustanovení krizového zákona).
2. **Důvod** – popis mimořádné události (krizové situace), objektivní stav věcí, dosavadní činnost orgánů kraje a složek IZS k řešení mimořádné události (krizové situace), v návaznosti na § 3, odst. 5 krizového zákona zdůvodnit, proč nepostačují krizová opatření, která může hejtman přijmout podle §14, odst. 5 a 6, mimo to: důvodem může být, že je postiženo území více krajů; současně musí být splněny podmínky pro vyhlášení „*nouzového stavu*“ dané čl. 5, odst. 1 Ústavního zákona č.110/1998 Sb., o bezpečnosti ČR; je zřejmé, že pouze opatření, která je v rámci „*nouzového stavu*“ oprávněna přijmout vláda ČR (viz § 6 krizového zákona), umožní vyřešení krizové situace.
3. **Doba trvání** – předpokládaná doba, na kterou by měl být „*nouzový stav*“ vyhlášen (max. 30 dnů).
4. **Území**, pro které je třeba „*nouzový stav*“ vyhlásit (celý kraj, příp. přesně uvedené obce).
5. **Doporučená krizová opatření** – dle § 6 krizového zákona (uvést ta z nich, u nichž se žadatel domnívá, že jsou nezbytná pro vyřešení krizové situace). Je třeba předpokládat, že realizace těchto opatření bude stejně svěřena hejtmanovi (viz § 14, odst. 9).²

² Precizně zpracovaná žádost urychlí posouzení vzniklé situace a velmi usnadní přípravu rozhodnutí o vyhlášení.

REJSTŘÍK

B

- bezpečnostní
 - politika 179
 - prostředí 179
- bezpečnostní rada
 - kraje 251
 - obce 253
 - státu 242
- bezpečnost
 - ekologická 186
 - ekonomická 186
 - národní 198
 - státu 179
 - – vnitřní, vnější 222
- Bezpečnostní strategie České republiky 173
- bod zvratu 31, 32

E

- ekonomická válka 41
- Evropská bezpečnostní a obranná identita 183
- Evropská unie 236

H

- hasičský záchranný sbor 249
- hejtman kraje 248
- hrozby 48
 - agrogenní 150
 - antropogenní 126, 172
 - asymetrické 49, 178
 - bezpečnostní 175, 179, 226
 - destabilizační 23

- ekologické 149
- ekonomické 176
- globalizační 22
- proliferační 23
- přírodní 52
- sociogenní 151
- technogenní 149
- věcné 51
- vnitrobezpečnostní 175
- vojenské 174, 234

I

- Integrovaný záchranný systém 172, 192
- internet 338

K

- komunikace 293
 - interpersonální 303
 - intrapersonální 303
 - krizová 307
 - manažerská 306
 - neverbální 300
 - persvazivní 302
 - verbální 299
 - veřejná 306
- krize 45
 - stadia 33
- krizová
 - etika 347
 - gramotnost 42
 - infrastruktura 195
 - krizový plán 259, 281
 - krizový štáb

- kraje 251
- obce 255
- korekce 28
- kultura
- bezpečnosti 172
- katastrof 124

M

- management 19
- atropogenních hrozeb 151
- bezpečnostní 166
- ekologických hrozeb 170
- krizový – definice 25, 37
- prediktivní projektový 25
- prevence sociogenních antropogenních hrozeb 171
- přírodních hrozeb 105
- sociálních a společenských hrozeb 225
- manažerské funkce 20
- model 4 P 123

N

NATO 235

O

- obnova 29
- obrana státu 202
- Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě 235
- orgány krizového řízení 205, 240
- OSN 234

P

- patologie staveb 169
- plán
- krizové komunikace 321
- krizové připravenosti 285

- plánování
- civilní nouzové 275
- havarijní 280
- krizové 272
- obranné
- Policie ČR 250
- práh katastrofy 32
- prevence 28
- protikrizová intervence 28
- přijatelná úroveň rizika 31
- přírodní katastrofa 124

R

- redukce 29
- riziko 48

Ř

- řízení
- krizi 32
- rizik 30

S

- státní asistencialismus 107
- stav
- krize 27
- míru 27
- nebezpečí 238
- nouzový 239, 241
- ohrožení státu 239, 242
- války 27, 220, 239

U

Ústřední krizový štáb 246

V

vláda ČR 240

WYŠŠÍ ŠKOLA VYŠKOVÁ UNIVERZITA

Právní fakulta

Právní fakulta

Právní fakulta

Krizový management

Ing. Emil Antušák, Ph.D.

Vydává Wolters Kluwer ČR, a. s.,
U Nákladového nádraží 6, 130 00 Praha 3,
v roce 2009 jako svou 704. publikaci.
Odpovědná redaktorka Petra Šobrová

Vydání první

Prodejní cena 399 Kč

Stran 396

Sazba Page DTP, 294 74 Hlavenec 143
Tisk **SERIFA**® Jinonická 80, 150 00 Praha 5

www.wker.cz

e-mail: knihy@wker.cz

tel.: 246 040 405, 246 040 444

fax: 246 040 401